

Ljubljanski Zvon

Fr. Podkrajšek
Ljubljana.
1916.

LJUBLJANSKI ZVON

MESEČNIK ZA
KNJIŽEVNOST
IN PROSVETO

UREDIL

DR. JANKO ŠLEBINGER

1916

V LJUBLJANI

NATISNILA IN ZALOŽILA »NARODNA TISKARNA«

LIBRARY
JUL 22 1964
UNIVERSITY OF TORONTO

KAZALO.

I. Pesmi.

II. Leposlovje.

III. Poučni in znanstveni spisi.

IV. Književna poročila.

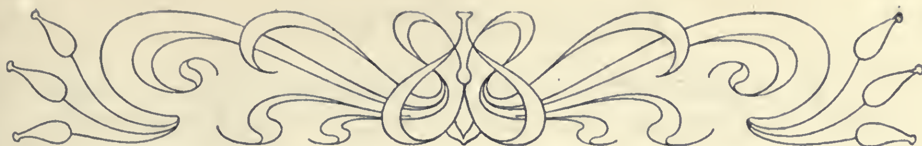
V. Slovstveni zapiski. Nekrologi.

VI. Umetnost. Razno.

Popravki:

Na str. 334 (2. vrsta spodaj) čitaj: iz „samodejnosti“ (ne: iz „samostojnosti“)
Str. 460: Zadnji verz 2. kitice se glasi pravilno: nekdanjemu petju.
Na str. 508 v zadnji vrsti prvega odstavka: išče širšega *duševnega* obzorja.

Oton Župančič:

Na božič 1915.

Tisto noč sem govoril z dedom Bistrogledom. In kakor da nisem bil sam pri njem, kakor da nas je bil poln mrak, ki smo ga poslušali. In to so njegove besede:

V bodočnost ugibajo danes vse oči.

A ti, in ti, in ti, ki se ji hočeš približati prvi, kaj misliš sam pri sebi: Evo blagá, ki ga lahko pograbim in spravim zase! Ne veš, da je naša najsvetejša svetinja? Niti svečenik se je ne sme dotekniti z golimi rokami.

Ali je tvoja, in moja, in njegova roka dovolj bela?

Marsikatera se mi ne zdi čista, se mi ne zdi čista.

(In nekateri so si začeli natikati rokavice.)

V bodočnost!

Je v naši preteklosti vse uravnano?

Je v naši sedanjosti vse prav?

Ali nisi tudi ti, in ti, in ti kalil vode? Ali nisi ribaril in se odrekel ribi, ker ni hotela prijeti?

In še nisi spravil trnka, še stojiš na bregu in čakaš in upaš, ribič pretkani!

(In nekateri so si zapenjali suknje.)

Preproge smo si razgrinjali, s šarovitimi vzorci od drage tkanine; a najžlahtnejšo smo pozabili tkati: preprogo, ne zase, preprogo iz časa v čas in od roda do roda, in vanjo uvezeno preteklost in sedanjost s sedmerimi barvami z osnovo za bodočnost.

Kam se naj vplete naša bodočnost? Če ni osnove!

Očitke slišim in nestrpno prerékanje: kdo si ti, da si več od mene? Odkod, po kakšni pravici?

Oj, da bi vsak pred seboj izprašal svojo vest, da bi neizprosno razkljuval svoje osrčje!

Da bi zasledil svojo krivdo in svojo dolžnost, da bi se mogel v krivdi in dolžnosti spojiti v eno z vsemi, s svojimi brati in nebrati.

Vse bi bilo tako preprosto, tako naravno, včeraj in danes in jutri in na vse veke, kakor to Dete, v plenice povito in v jasli položeno, ki se mu klanjajo pastirji in kralji, ker vedo, da bo svet odrešilo.
(In kakor da nas je bilo malo malo, ki smo slišali zadnje besede.)

Fran Albrecht:

Iz cikla: Rdeča pomlad.

Igra na nebu.

Kot jezdeci v divjem galopu
pode se po nébesnem stropu
težki oblaki.

Temno vihrajo raztrgane halje.
Zdaj so obstali. Čuj, in iz dalje
kakor koraki

polkov izmučenih mračno bučanje,
naraščajoče in pojemajoče v brezdanje
silne prepade.

To so koraki v polmrak zakrite,
v črni sovražni svoj prapor ovite
tuje armade!

— Ogenj! Sovražnik! — Jezdeci vriskajo.
Kopja, ostroge in meči se bliskajo
od kavalkade;

vmes repetirke in bajoneti . . .
V črnem požaru nebo se zasveti,
v črne prepade

ruši se zemlja. — — Mi pa se križamo,
oljko prižigamo, k bogu se bližamo,
majhni in bedni.

Dr. Ivo Sorli:

Štefan Zaplotnik.

Povest veselega človeka.

Predpoglavje.

V kakem kotlu se je skuhala ta historija.

Dolg, dolg je bohinjski predor. Pa je tudi prav, da je dolg, — dolg pomišljaj, da dobro pomisliš, kakega pomena je prehod s severa na jug. Ta veličastna vrata na podbrški strani nad odprtino, to so vrata v deželo veselega neba, sladkih smokev in rujnega vinca.

Gledaš in praviš: „Kje so tu smokve, kje trs? Ne vidim drugega nego to strašno stisnjeno dolino, stisnjeno med gorske vrhe, ki kipe na vseh straneh navzgor, da komaj vidim malo neba, ako se že popolnoma ne prevrnem čez kupejska okna.“

Potrpi! Z vsako postajo bo več in več tega sinjega neba nad teboj in bolj in bolj se bosta odpirali pred teboj zeleni strani te ogromne knjige, lepo poslikani z belimi hišicami in gospodarskimi dvori, s prijaznimi vasicami okrog domačih cerkvic in čepečimi seniki pod gladkimi senožeti, dokler se čisto ne razgrneta pred teboj popisani s plodnimi polji, dolgimi vinogradi, velikimi vasmi, trgi in mesti, a po sredi kot trak med stranmi ves čas sinja voda Bače, potem Idrijca in naposled naša ljuba Soča.

A midva ne greva tako daleč. Samo še par postaj in zdaj poglejmo, kako je tu že lepo, kako že prosto dihajo naše prsi in se poigravajo srca v njih!

Pozdravljena, domovina! Pozdravljeni, spomini!

Na ravnici, kjer zdaj stoji železniška postaja, so nekdaj ležale Podobnikove lepe njive. A tamle na drugi strani vode, tik nad slapom stoji domačija moža, ki o njem pripoveduje ta povest — dom Štefana Zaplotnika.

Kako grmi slap, pol po božji, pol po človeški roki ustvarjen, pol jez in pol naravni slap. Tako grmi, da smo ga slišali daleč gori do mojega doma, in njegov šum je šumel v moje prve sanje, speče in bedeče.

In tu ta most! V loku so ga bili postavili pravični pradedje, skril ob skril, do polovice gor, onstran zopet polagoma dol. In od daleč so ga hodili gledat razumni tujci. Tam doli na levi so se

ustavljali in so gledali spoštljivo sem: most, skalovje, pod njim grmeča voda, vse v enem kovu in enem livu. Pa so morali napraviti to betonsko neslanost čez! Tako, ravna črta čez tvoje delo, stari Bog! Zakaj stari most je bil tvoje delo!

Še par stopinj na desno. Evo, tu je zdaj Štefanov dom. Bogve kaki ljudje gospodarijo zdaj tod! Tu pred hišo je kamen, nad njim in vse do tal gosto orehovo vejevje; tu bomo presedeli z našim Štefanom še marsikako uro. In tu je njegova bela hiša: na to stran sem enonadstropna, dol proti vodi dvonadstropna, med vrati mož, ki nese v mlin, a vsa okna danes prazna, nekdaj polna rdečih nageljnov, zelenega roženkravta in rožmarina nemškega. Za hišo tik nad vodo je prizidan mlin, a nad njim stoje dokaj obširni hlevi. Dalje tja v ozko ravnino še velik stog na štirih mogočnih zidanih stebrih s pravilno štirikotnimi latami v treh ravnih vrstah, srednja vrsta naslonjena na dva lesena stebra na obeh straneh. Potem pride še lesena koliba za sadje in tik ob njej sušilnica zanj.

A pred hišo, okrog hiše, za hišo, ob hlevu, tja dol ob stogu en sam velik latnik, poln črnega in belega grozdja! Te trte je bil Štefan prevzel že za dedščino in je latnik samo še razširil, da je razprezal veje starih trt dalje in dalje. Mnogo vina, čeprav kislega in trpkega, je bilo nekoč baje po teh krajih, dokler ni pred davnimi leti hudobna slana v eni sami jesenski noči skoro vseh trt pomorila. Zaplotnikovini, skriti pod strminami, je še dobro prizanesla. Teh starih trt, spodaj debelih kakor prava drevesa, se Zaplotnik ni upal dosti dregati, ker ni poznal ne on ne kdo drugi njihovih navad: star običaj je bil, da jih pustiš v deblu na miru in da smeš samo gori obrezovati in razpletati. Zato pa tamle na brdu nad ravninico: kak krasen vinograd, urejen in gojen kakor pravi vinogradi doli na jugu! Do dvajset hektov prav dobre kapljice je pridelal Štefan, a je znal tudi iz grozdja z latnikov s primesjo jabolčnika in hruškovca pripraviti pitno pijačo. O koliko truda je stal Štefana ta vinograd! Koliko let je bilo treba samo poskušanja, katera južnih trt se najbolj prilega temu podnebju; in potem koliko kopanja v teh strminah, v živo mejo, vse čez preko najbolj solnčnih obronkov, predno je stal miren in ponosen ta „bataljon".

In naposled še ravninica od poslopij daleč tja do gozda, med vodo in strmino, ne široka, ali ravna kakor miza. Tam zadaj bataljon, tu pa prelepe dolge vrste samih svetlih generalov z ogromnimi šopi zelenega perja na klobukih: hruške, jablane, breskve, črešnje, tudi marelice in celo smokve vmes Druge smokve navadno ne do-

zore v teh krajih, prve pa so debele in sočne, da se jim ni treba sramovati svoje prvotne domovine. Kak lep spomenik si je tudi tu postavil Štefan Zaplotnik, spomenik svoje žive vere, svoje trdne volje, svoje vesele ljubezni! O, pa je bilo to vse še mnogo lepše takrat, ko je stopal tod ustvaritelj vseh teh lepot: temu in onemu deblu se od blizu že pozna, da mu manjka skrbne njegove roke, tuintam gleda iz generalovega perja oskuben konec. In tudi začrtanim čez položno brdo nad sadovnjakom, tostran vinograda, da so bliže delavni roki, se pozna nekaka drugačna razvrstitev. Štefan Zaplotnik, tvoj naslednik popravlja za teboj, — tudi tvojega dela čaka usoda dela vsakega reformatorja: reformator samokolnico iz grape v hrib, reformator mrtev, samokolnica zopet nazaj navzdol, ne morda več čisto v grabo, a vsekakor za toliko nazaj, v kolikor je gnan od duha, čez zakon narave prekoračil črto naravnega razvitka!

To torej je Štefana Zaplotnika dom: tu se je trudil, tu se je boril, tu počival in se veselil.

Veselil, sem rekel, ne zabaval! Dom je človeku, kakor je bil Štefan Zaplotnik, lahko kraj najslajšega veselja, — zabava pa se doma samo, če ima prijateljsko družbo. A na splošno: na sejmih, po gostilnah, v mestu, tam je zabava.

In kakor Štefan ni bil pivec, — pijanega še ga človek ni videl, — noga se mu je po večerji posebno od takrat, ko je bil prišel učitelj Jesenko v vas, po dvakrat, trikrat na teden obrnila kar sama po tej le cesti, po kateri jo kreneva zdaj midva, sopotnik, v hrib.

Pa je tudi, kakor da je ta občinska cesta, raskava in razdrapana kakor vse občinske ceste, prav prišla po Zaplotnika: od mostu sem tik pred njegov oreh; tu se je v hitrem ovinku obrnila: „Alo, Štefan, greva malo v vas! Nocoj je petje!“ — „Pa pojdiva!“ pravi Štefan in gresta.

S kraja, dvajset, trideset korakov še po ravnem; potem pa se zažene svet naravnost vkreber in cesta po mislih starodavnega cestomerca, da bo tako najbolje, kar za njim.

Pet, šest minut ni usmiljenja: kar naravnost navzgor! Tujec bi pomislil, kako se neki kosci še obdrže v teh strminah. Toda tam gori pred Kurovčevim kozolcem se je Bog premislil in je sklenil tako: Strmino do tu gori vse tja ob robu do brda damo Zaplotniku. Zraven mu damo ravninico nad vodo in ves breg nad njo. Tu gori pa svet malo zapregnemo v prijeten polog. Tako še malo bolj — dobro bo: solnčni žarki naj padejo v kolikor mogoče pravem kotu na njive. Zakaj odtod, recimo kakih pet minut dobre hoje, naj bodo

njive za Strniščane. Na koncu teh pet minut postavimo namreč prijazno belo vasico Strnišče. Naj bo, celo polog na tem mestu še malo popravimo, da se hišam ne bo treba le preveč napenjati z nogami v breg. Evo, dovolj bo za štirideset, petdeset hiš, da bo fara imela središče in zbirališče. Drugi pa se poizgubite po brdih in rebrih vse naokrog, tostran in onstran vode. Prevelikega stiskanja po vaseh v teh hribih itak ne vidim rad. Svet je strm, a zemlja vsa dobra: naj bodo bele hišice posejane po brdih kakor zvezdice nad njimi in s hriba v hrib ukajoč naj hodi fantič k svojemu dekletu v vas, da se ne navadi samo potikanja po potuhnjenih vaških ulicah — menj greha bo tako ... Pa to le mimogrede. Zdaj naprej! Najprej potegnemo s kredo ravno belo črto čez celo pokrajino; to je cesta, ki pelje iz Tolmina proti Podbrdu. In tu v sredi bo Strnišče, pol pod cesto, pol nad cesto. Tu prva hiša od te strani bo župnišče, tu na sredo vasi postavimo kaplanijo, levi konec pa si vzamem za Sebe: ta ljubki griček delavci malo odstrižejo, postavijo nanj Mojo hišo, jo ogradijo s primerno širokim zidom, da bodo Strniščani med pridigo udobno sedeli na njem, zadaj za zidom pa evo jim še za ped ravnice, da bo za vrtec Moji beli dekli. Tako bomo: na eni strani vasi Jaz, v sredi kaplan, na drugem koncu gospod župnik, da bo red in mir med narodom, vmes pa naj si postavijo gospodarji svoje hiše, kakor vedo in znajo.

In vse se je zgodilo tako: na vzhodnem koncu je župnišče, v sredi je kaplanija, na skrajnem zapadu pa je cerkev, hiša božja. In tam zraven čaka tudi Štefan Zaplotnik vstajenja dan. Ne bomo hodili gledat, ali mu je človeška roka postavila spomenik, — saj to je prazna stvar, — naj ti bo, Štefan Zaplotnik, to moje skromno delce živejši spomenik!

S cesarske ceste ob studencu, samo nekaj sto korakov na desno od vasi, se vzpne vkreber občinski kolovoz, vodeč v potrpežljivih ovinkih visoko gor do planinskega sela pod vznožjem Jalovnika, ki ima najlepših očnic okrog svojega zelenega klobuka, — doli smokve, gori očnice, vse v isti srenji!

A koliko je tu vmes zopet plodnih njiv, gladkih travnikov, visokih stogov in belih hiš! Tam gori na brdu vsa bela in visoka in kakor veder obraz v dolino gledajoča naša starodavna domačija, — tujec gospodari tod sedaj in bogve, kaj je počel z našimi častitimi tradicijami, — spodaj pod njo svakova, na desni stričeva, na levi tetina hiša. In po vseh brdih naokrog sami prijatelji in svojci, — ne spominjam se, da bi bil sovražnik vmes.

Nad tem širokim pasom travnikov in njiv, čez to vse pobočje se raztesa le malo ožji pas gozdov, a nad gozdovi dolga, dolga vrsta čudovito gladkih senožeti, razdeljenih po mejah iz samih leskovih grmičev tako pravilno za gospodarja od gospodarja, kakor je nekoč sam pravični Bog odločil vsakemu pravičniku svoj kos. In zdaj še ravna črta med njimi, ki loči zemljo od neba. Povsod tod so hodili moji mladi dnovi, ni je stezice, ki bi je ne bile prebrodile moje noge . . .

Potem pa je prišlo tako, da smo se preselili v ono hišo tam ob cesti, kjer se skrije bela cesarska cesta za brdo. Rad sem šel v ta svoj drugi dom, da bom ob cesti.

Še ena hiša je stala že takrat tam: Ravniharjeva, komaj se ji še vidi dimnik izza brda.

In od onod gre še ena pot do Zaplotnikovine; poševno dol čez polje gre, da se potem skrije v gosto, nad njo strnjeno grmovje, a zadnji del izgine pod strmino. Kolikokrat je napravil Štefan Zaplotnik to pot! In vesel je bil, da je bila tako skrita.

*

Aj, to ti je bil lep kraj tiste čase, ko še ni bilo tam doli na dnu te črne črte, ki je tujec zvezal z njo tujino s tujino. Tako lahko še se zamislim v tiste čase, če ne sopiha ravno sajast vlak po dolini. In še v starejše čase se lahko zamislim, ki mi je pravil stric Ivan o njih: takrat so živeli taki silni ljudje po teh krajih, da so se klicali kar s hriba v hrib: „Hoj, hoj, boter Podmejar, ali boste pri vas že kosili seno?“ „„Ne, ne bomo še ta teden. Ja, vi imate več solnca tam, mi bomo šele drugi teden.““ „Pa vašega Petra mi pošlji sem. Kako? Ali da ne? Pa Mihca!“ Tako so se pomenili takrat ljudje. Pa še jaz sem spoznal pastirja-sošolca po samem vriskanju tam od Bizjaka, in ko je takrat gorelo, smo natanko razločili klice na pomoč. Pa če sta tudi Hum na desni in Kozar na levi malo bolj razmaknjena, ure iz cerkva na obeh vrheh si dobro preštel.

Cela dolina je kakor kotel, ali kotel, kjer je vrelo čisto naše slovensko življenje.

Poskusim, da zajamem. Moj korec bo kriv, ne kotel, če ne bo teknilo. Bog blagoslovi!

I. poglavje.

Kako Štefan Zaplotnik pod orehom sedi in kar je temu podobnega.

Štefan Zaplotnik sedi golorok in gologlav pod zelenimi in širokimi vejami oreha pred svojo hišo. Celo bose noge je bil potegnil iz opankov in jih položil nanje. Zakaj vražje vroč julijski dan je bil, čeprav je bilo zdrknilo solnce že globoko nad Rakovec. Štefan Zaplotnik namreč tega, da je danes vroč julijski dan, niti ne občuti, ker je vrgel raz sebe vse, kar le dostojnost pripušča in še bolj, ker sedi tik nad bobnečim jezom, od katerega veje do njega neprestano sveža, od divje razpršenih vod vsa mokra, prašna sapica.

Ali človeku za oknom je tako prijetno, ker ve, da je zunaj mraz, in Štefan Zaplotnik dvojno uživa ta hlad, ker ve, da bi se ves oznojil, če bi storil le sto korakov tja v polje. In tako jih ne stori.

Ne iz lenobe. Saj je zjutraj prvi na nogah, vse prehodi in pregleda po hiši, po hlevih in shrambah; potem pa s potrebnim orodjem najprej tja v sadovnjak in tam od drevesa do drevesa z bistrim očesom, da mu niti pajek ne uide. Tuintam si vzame z rahlo roko sočen sad, ne kakor bi pobiral obresti od dolžnika, ampak kakor dar od prijatelja. Nato dalje gor v vinograd, — sadovnjak veselje očem, vinograd srcu veselje. In naposled nazaj čez pod njivami, — veselje gospodarskemu razumu. In Štefan ima tudi za vsako leho prijazno besedo — samo skrb zanje je že prepustil drugim rokami. „Vam ne bo hudega, tudi ko me več ne bo. Edino sadje in trsje me bo pogrešalo.“

Odtod je šel še v mlin. Tam so kameni že grmeli. Pogledal je sem, pogledal tja in kaj poravnal, in nato v izbo, kjer je šivala Zorka. Odprl je omaro, si odrezal kos preokusne gnjati ali želodca, klobasice ali salame, — vsega tega je ob kolinah prav lastnoročno pripravil veliko množino, — in kos dobrega rženega kruha, je sedel in mirno in počasi zavžil, pomenkujoč se z dekletom.

Tako je prišla ura deset. Zdaj je začelo njegovo uradovanje, — prihajale so stranke. Tako je bil naučil ljudi, da so vsi prinašali vreče in mehe od te ure do poldne v mlin. A dolg boj je bil prej; ljudje so mrmrali, vse polno zamer, mnog je za dolgo časa izostal. Toda iz Štefanovega mlina je prihajala taka lepa moka, tak je bil red, da je trmoglavec zmagal: zunaj v veži je odložil človek svojo

vrečo na tehtnico in stopil pred Štefana. Ta je šel pogledat tehtnico, je vse vpisal v debelo knjigo, je iztrgal iz druge dva lističa, izročil enega človeku, drugega nalepil na vrečo in za dva, tri dni je lahko prišel kdorkoli z onim prvim lističem po moko, točno ob obečani uri. Nobenih poti zaman, nobene zamenjave in zmešnjave; in če si pretehtal na desetih tehtnicah, ni manjkalo v vreči niti za pest več moke, nego jo je določila mlinarju za mletev pravica. Tudi popoldne si mogel za silo opraviti; a Štefan je grdo gledal, če je moral vstati. In ko si ga vprašal, kdaj lahko prideš po moko, je pogledal proti gozdu v hrib na nasprotni strani, kakor da tam gleda na uro in počasi: „Tako-le v treh, štirih dneh bo že enkrat. Kdo more naprej vedeti!" —

Pri obedu opoldne je imel vsak svoj krožnik pred seboj, — edina hiša v vsej župniji s to navado. In še dandanes je godrnjala žena, koliko je tega neumnega pomivanja; a Štefan Zaplotnik je bil človek, ki je mislil, da v mlinu vode nikdar ni škoda.

Po obedu je Štefan počasi odšel pod svoj oreh pred hišo. Tu je sedel, tu je čital, tu je ustavljal popotnega človeka, da čuje kaj in pove kaj, tu si ga našel poletu vsak dan, dokler se ni solnčna luč začela pomikati počasi više in više v hrib, vse gori do ravne črte nad senožeti, ki loči zemljo od neba.

V taki uri smo se približali Štefanu Zaplotniku. Pozdravljen, Štefan Zaplotnik! Kako ti privoščimo ta mir in počitek po tako dolgem, trudapolnem življenju! Odpočij se, težka ti mora biti duša in telo, zakaj mnogo si se boril s trdimi glavami in s trdo grudo! In tudi za bori ta tvoj počitek se moraš še boriti, ko ni tvoj delež, da bi bilo drugače . . .

Pa kdo nam daje pravico, da se je vgnezdilo v te zadnje besede nekaj kakor sočutje! Tega tebi ni treba, vedri mož, in tudi ti ni treba moje vzpodbude, ti samsvoj mož. Ne bilo bi tvoje lice tako jasno, da ni temnih senc za teboj in ne sedel bi tako zadovoljnega srca pod svojim orehom, da ti ni tuja mržnja skoro bolj na veselje nego na žalost.

In pred vsem poznaš tudi ti sam še najbolje to svojo pravico, da zdaj drugi delajo in ti počivaš, ako se ti zahoče tako.

A pravzaprav se tudi ne more reči, da bi ne delali radi. Človek bi skoro rekel, da niso za drugo. Pa to je vseeno. Vsekakor stoji sin Janez tam gori na travniku nad hišo in hlevi, visok in krepak, sredi pokošene trave in jo zlaga v kopo, in malo više Rezika, ki grabi in mu jo spravlja pod roke. Pridno delata, in samo kadar

mora biti, si obrišeta pot z obraza. Prijazno ju je gledati in očetu je prijetno pri srcu.

Jez grmi. Tam na drugem bregu vode, na Podobnikovem svetu je tudi košnja. Podobnik pripoveduje pravkar nekaj svojemu sinu. Zaplotnik gleda skozi orehove veje, ves skrit pod njimi in se mora smejati, ker ima Podobnik navado, da odpre usta za vsakih troje besed posebej čisto na stežaj, kakor bi spuščal drobnjav iz staje. To je zdaj še bolj smešno, ker se čez jez sem nič ne sliši.

V tem hipu zaropota kolo iz mlina na drugi strani hiše.

Torej se je Tine že vrnil. Moral je priti od one strani. Zaplotniku je vseeno nekako neprijetno sedeti tako brez dela. Tine ga pogleda vselej od strani, če ga vidi tako . . .

Zaplotnik išče nehote za hip, kaj bi vzel v roko, da bi bilo delu podobno. Ne iz strahu . . . vrag vedi, kak čut je to . . . Zakaj pa penzijonista ni sram, če sreča bivše tovariše, ki hitijo v urad? . . .

Ob takih prilikah si je Štefan večkrat mislil, kako je pravzaprav škoda, ko je tako popolnoma opustil čevljarstvo. Priložen posel in človek nima praznih rok, če kdo pride. Ampak seveda prej ni bilo časa, ko otroci toliko dorastejo, si pa že pozabil.

Tine je stopil zdaj res od zadaj v hišo in je že v veži; ampak obrnil se je v izbo, ne ven. Notri sedi Zorka in šiva. Tine jej poreče, da naj bi pomagala vsaj take dni nekoliko na polju, češ da ji že ne pade krona z glave. Pri tem stoji pri oknu in govori tako glasno, da se sliši tudi ven . . .

Stari posluša. Tine je zaprl v izbi vrata za seboj, zaradi prepiha, ker je bilo nasprotno okno na vodo odprto. Zorkin šivalni stroj zadrdra močneje, a ne spregovori nobeden. Pač pa se vrne Tine kmalu v vežo, odide in se obrne na travnik pomagat bratu in sestri.

Zaplotnik lahko vzame zopet časnik v roko in čita nov odstavek. Ima vedno najmanj po dva lista v žepu, od vsake stranke po enega. Tega plačuje sam, onega mu daje župnik. Celo dol mu ga prinese, ako ne pride sam ponj . . .

Veselje je gledati, kako se oblivata oba gospoda v mestu z gnojnico. Bogve, če vzameta v resnici vse to tako zares? In drugi, ki so okrog njiju, polovico tu, polovico tam? Človek bi dejal, da ne. Ampak nazadnje je to popolnoma vseeno. Samo pred volitvami pride najprej župan iz trga k tebi, potem pa župnik. Moraš iti! Sedeš na župnikov voz. Tudi sin Tine sedi zdaj prvikrat na vozu in se drži prav tako resno kakor vsi drugi. Gospod te pogledajo

malo postrani; ne zaupajo ti prav, ali ne rečejo nobene naravnost; samo o svojem kandidatu govore vso pot in sicer tako, da se jim vidi namen prepričati, če bi še kdo omahoval. V trgu malo premišljuješ, komu bi dal svoj glas. Imaš namreč oba listka v žepu... Zakaj pa je tajno! Naposled se odločiš. Potem sedeš zopet na farovški voz. Ne radi teh par krajcarjev; tudi peš bi lahko šel, ampak bolj zabavno je tako in manj sumljivo . . . A župnik napravi vseeno zopet dve dvoumni opazki o nezanesljivih elementih; ali ti se pred njegovo hišo lepo zahvališ za vožnjo in se vrneš veselega srca domov.

In potem se je zadnjič res zgodilo, da je zmagal oni-le „nasprotni" kandidat samo z enim glasom večine . . . Ko je imel tisti dan Zaplotnik srečati gospoda župnika, mu je stopil vseeno rajši s poti . . . Sicer ve, da župniku samemu ni bogve kaj na celi stvari, miren kakor je, a če bi Štefanu ušel smeh ali bi se drugače izdal, bi mu župnik vendarle zameril, bolj radi voza nego drugega.

Zaplotnik čita članek, se spomni vsega tega in se nasmehne. Veliko je zabave na tem svetu, kar zunaj na cesti in na planem, in niso vedno najslabši komedijanti, ki se ne skrijejo pod platnene šotore in ne pobirajo desetice pri vhodu.

Solnce je med tem dospelo že do zadnje četrtine svoje poti, in vročina je za danes prelomljena. Zaplotnik vstane in gre na polje. Seno je pravkar spravljeno v šupo; Janez in Rezika počivata pod širokim hrastom. Ene bilke ni videti nikjer več, vsaka krtina je podrta in prst lepo razgrabljena; vse je lepo in gladko in praznično snažno.

„Le počivajta lepo, otroka, le počivajta!" pravi Zaplotnik in gleda poln dobrohotnosti in zadovoljnosti nju in trato. „Po težkem delu zasluži vsakdo malo počitka."

„Nekateri ga imajo tudi, če ga ne zaslužijo," se oglasi izza vrzeli Tine, skoči sem in se opasuje s tankim usnjatim pasom.

Stari se zgane, ampak potem odgovori takoj:

„So pa prej delali, Tine, so pa prej delali!" pravi mirno, prijazno, a vendar trdno. „Tu-le je bil mejnik s Korenom, ko sem prevzel, zdaj je pa tamle na brdu. Še vidiš ga ne od tu."

Kaj vraga! Ni mu na tem, če mu Tine kaj reče, ampak glas njegov je tak in beseda okorna in trda.

„Kje je pa mati?" vpraša Štefan Reziko in sede v grivo.

„Zadaj na njivi je. Fižol sili k tlom in natike je tudi treba pritrditi."

„Ko pa mene ne poslušate! To je vse odveč delo. Tolikrat sem vam že pravil, kako delajo po Češkem in drugod!“

Štefan se je nekoliko razburil, gleda grdo pred se.

„Kako delajo pa Češkem? Meni niste še nikoli povedali,“ pravi Janez priljudno.

„Kako delajo? Pametno! Po tri natike zapičijo v zemljo, jih na vrhu zvežejo, in tako se ne morejo nagniti ne na desno, ne na levo, če je še tak veter.“

„Jej, saj res, da ne more potem solnce v kopico in gre pol pod zlo,“ se hudobno namrdne Tine in se obrne s počasnim korakom proti domu.

„Sami ne moremo začeti drugače, če delajo vsi tako,“ pravi Rezika in vstane. Pri tem prime krilo in si ga obtolče ob kolena.

Tudi njen glas je težak in oster kakor kamen v drči.

Staremu pa bi se hotelo tako močno prijaznega vedenja in in govorjenja. Vstal je zdaj tudi on in odšel za onima molče proti domu.

Tam pa gre v izbo in vzame note v roko. Zvečer je pevska vaja gori v vasi. Z nogo tolče pod mizo, prikimuje z glavo in mrmra polglasno pred se. Kjer ne zadene, poišče polagoma na tamburici pravi glas.

Z Zorko se je bil izuril sopran na tamburico že predpoldnem, in zdaj poje dekle kar pred njim. Le kjer se spotakne priskoči on. A pri težjih prehodih je treba še večkrat podrsati s trsko čez strune.

Mati prinese večerjo na mizo, grdo gleda, zmaja z glavo in nekaj zagodrnja. Zato nehata in prisedeta, da počakata še druge. Prej pa mora iti Štefan sam po krožnike, če jih hoče imeti.

(Dalje prihodnjič.)

Ivan Tratan:

Jaka Fajtingar.

V našem kraju živi par družin, ki ne sejejo in vendar žanjejo. Naši kmetje so jim dali ime „Fajtingarji". Kaj naj to ime pravzaprav pomeni, ne ve nihče. Samo to ve pri nas vsak, da ni lepo, če je človek Fajtingar.

V naši vasi živita dve družini Fajtingarjev, nekaki potomci starih rokovnjačev. O marsikaterem teh Fajtingarjev se še pripoveduje, da je bil rojen v gozdu pod smreko, drugi na Obli gorici pod Štefanjo goro. Oče tega je v soboto zvečer ukradel vola, ga v gozdu ubil in pri ubitem volu zaspal, da so se mu morali ljudje izogibati, ko so šli v nedeljo zjutraj k maši. Oče onega ni imel ne polja, ne kozolca, pa je vendar prodal vsako leto po 50 mernikov pšenice. Tretji je imel pol mernika posetve, deset oken kozolca, pa ga je imel celo poletje polnega žita, ki ni raslo na njegovih njivah. Štirje strici teh Fajtingarjev še zdaj vzdihujejo nekje v ječi. Pri Gabru so zažgali hišo na vseh štirih oglih naenkrat. Orožniki si takrat niso upali v vas. Sam Gaber se je moral preobleči v orožniško obleko. Z zvijačo se jim je potem posrečilo dobiti požigalce v roke. Obsojeni so bili na mnogo let ječe. Eden izmed njih je bil priden v ječi, cesar ga je ob neki priliki pomilostil. Ponoči se je vrnil v našo vas. Puška je počila, skozi okno je priletela krogla in zadela Gabra v ramo. Kdo? Rokovnjač Fajtingar. Rokovnjač je izginil, nihče več ga ni videl. Le Gaber ga je proklinjal, dokler ga je bolela rana, potem je tudi on pozabil nanj.

Mnogo grehov se pripisuje rokovnjačem. Še moja mama se spominja, da so oče v sedemdesetih letih na pragu zvečer kleče molili rožni venec, da so mogli obenem paziti na hlev. Ponoči je spal vedno kdo za vrati v hlevu.

To niso bili rokovnjači. Prav navadni ljudje so bili, tatje, ki so na račun rokovnjačev kradli, požigali in celo ropali. Pojavili so se šele potem, ko so bili rokovnjači že davno iztrebljeni. V nekem času jih je bilo mnogo, pravzaprav je bila cela naša vas velik tat. Bili so dobro organizirani. Orožniki jim niso mogli priti prav do živega. Šele po mnogem trudu se je končno posrečilo jih iztrebiti. Nekateri so odšli v tuje kraje, drugi so našli svoj žalosten konec

po jetnišnicah. Le dve družini Fajtingarjev sta ostali v vasi. Ti ne sejejo in ne žanjejo, pa vendar žive bolje kot vsak posestnik.

Fajtingarji nabirajo poleti maline, gobe, mravljinčna jajčka, planinski mah in različne korenine in koreninice. Pozimi nosijo preste, prav doli do Ljubljane pridejo z njimi. Pred leti še niso toliko delali. Kak zajec ali srna je morala dati življenje, da se je najedel Fajtingar. Ukrasti se je dalo vedno kaj. Zdaj pa imajo Fajtingarji dan za dnem težje življenje. Krasti je prenevarno, divjačina je dobro zavarovana; živila so draga, zaslužek pa danes ravno tolik kot pred desetimi leti, kvečjemu gobe so dražje. Teh pa ne morejo toliko nabrati, da bi se poznalo pri njihovem življenju.

*

Jaka Fajtingar je ostal samec do starih dni. Že čez petdeset mu je šlo. Na koncu vasi je imel svojo borno bajto. Tam je živel svoje skromno življenje. Njegova posebnost je bila, da se je pečal izključno le z nabiranjem planinskega mahu. To mu je sčasom postalo bolj šport kot pa obrt. Če je le količkaj kazalo vreme, je bil ob solnčnem vzhodu že vrh Kriške planine, ob zatonu pa zopet v dolini. Vselej je prinesel natlačeno poln koš planinskega mahu. Sčasom je odkril taka mahovišča, da ni mogel sproti znositi mahu domu. Nabiranje mahu je jako nevaren šport. Jaki končno oni mah, ki raste na pristopnejših mestih, ni bil nič več všeč. Strast se ga je polastila: čim večja nevarnost, s tem večjim veseljem ga je Jaka nabiral. Vsako steno je oblezel, vsako brezno pregledal; postal je strasten hribolazec. Komaj je čakal, da se je sneg umaknil nekoliko bolj k vrhu Grintovca, že je bil v gorah in potem skoro vsak dan do pozne jeseni. —

„Jaka, ali si tudi ti prišel? Pojdi no pit! je klical v nedeljo popoldne Bregar iz Kokre Fajtingerju. „Oštir, zdaj ga pa le daj še merico. Na to veselje naj bo, ker je Jaka prišel!“

„Tobaka mi je zmanjkalo, sem pa dejal, moram iti ponj. V gorah ga ne prodajajo; česar nimaš seboj, gori ne dobiš.“

„Jaka, ali še vedno laziš po gorah in skalah?“

„I, kaj pa bom! Človek se nekako navadi na pečine. Dolgčas bi mi bilo brez njih. Glej, tamle Knapčev oče so se navadili na polje, daj jih v mesto, dolgčas jim bo po njivah in travnikih.“

„Tisto je pa res,“ je odgovoril stari Knapeč. „Kar je, pa je,“ je še pristavil. Brez tega ni končal nobenega stavka.

„I, Jaka, sem dejal, kako se pa kaj zasluži pri mahu?“

„No, zasluži . . . Obogatel ravno ne bom, beračit pa tudi ne pojdem, dokler bom zdrav. Pa kak krajcar še se lahko prihrani, če si pameten.“

„Kar je, pa je, Jaka. Ti že lahko shajaš, vsa mahovišča so ti znana. Sem dejal, kar je, pa je.“

„No, potem pa že. Kaj pa, da se ne oženiš, Jaka? Dosti si že star za ženitev.“

„Prestar, reci, prestar, Bregar. Kdo me bo starca maral! Veš, dokler sem bil še mlajši, sem vedno mislil, da bom lahko izhajal. Pa sem se zmotil. Zdaj vidim, da bi bilo dobro, če bi imel kako žensko pri sebi. Oprala bi mi, obleko bi mi zašila; na gorah se je veliko potrga . . . Oženil bi se, pa kdo bi me maral.“

„Koliko križev pa že imaš na hrbtu?“

„Že gre čez kljuko.“

„E, ne pripoveduj! Izgledaš pa za trideset.“

„Oče, koliko jih imate pa vi?“

„Kar je, pa je. Štirinsedemdeset jih bo zdajle o sv. Alešu. Ti jih boš pa menda dvainpetdeset, ali ne?“ je odgovoril Knapeč, ki je bil nekoliko gluh.

„Uganili ste, oče.“

„Säj sem vedel. Ko se je tvoj oče ženil, smo voglarili. To so bili časi! Danes pa, če nekoliko zavriskaš, že hodijo orožniki okoli hiše. Tilnovega Franceta smo takrat pretepli. Sedem tednov je ležal, pa se ni nihče zmenil zato. Na podu smo plesali, je pa tvojemu očetu spódbil, ko je s tvojo materjo mimo priplesal. Kakor bi bil ogenj v strehi, tako je bilo. Vsi naenkrat smo ga. Kar je, pa je . . .“

„Jaka, veš, če bi ti imel prav veliko veselja do ženitve, bi ti jaz povedal za dekle. Ne bo ti žal, če jo vzameš. Par desetakov dote bo imela, pridna je, pa delavna, da malo takih.“

„E, Bregar, nikar se ne norčuj! Kdo bi maral zame?“

„Kaj se bom norčeval! Če bi poprašal, gotovo jo dobiš. Moje sestre hči je, Fajdigova Franca. Šele dvaindvajset let je stara. Kake tri desetake bo tudi prinesla k hiši. Več pa moja sestra ne more dati. Sedem jih je, pa samo bajta in par njivic.“

„Fajdigova Franca . . . No, jaz je ne poznam.“

„E, kaj je ne boš poznal. Včasih nosi pri Viršku preste. Lani v adventú jih je že nosila. Pa da ne boš mislil, zakaj jo tako ponujam! Bendarjev iz Nove vasi vedno okoli hiše lazi. Na maram, da bi se kaj zgodilo. Ljudje imajo potem toliko govorjenja, zato bi jo rad od hiše spravil.“

„Jaka! Kar je, pa je. Vzemi jo, če je le dekle zato. Zakaj pa bi je ne vzel? Močan si še. Štirideset let še lahko živiš. Žensko boš pa le imel pri hiši. Skuha ti, opere. Bolj redno življenje boš imel."

„Saj mene tudi malo vleče, da bi poprašal. Samo bojim se: mlada žena, star mož, še ni bilo nikoli kaj prida."

„Za trideset izgledaš, za trideset. Le kar korajžo, pa poprašaj! Vem, da ne bodo rekli ne."

„Pa res ne vem, kako naj naredim. Če bi potem rekli ne, ima človek samo nepotrebno sramoto."

„Jaka, kar je, pa je. Poprašaš lahko. Fajdigovka ti gotovo ne bo odrekla. Boš saj dekle videl, saj se še potem lahko skesaš, če bi si kaj premislil."

„I, no, naj pa bo! Bregar, pa povej, da v nedeljo pridem, popoldne po nauku. Knapčev oče pa pridejo z mano. Kajne, oče?"

„No, pa pojdem. Daleč je v Kokro, seveda daleč, pa bo že na kak način. Kar je, pa je." —

Dva mesca pozneje je bila Fajdigova Franca mlada Fajtingarica.

Jaka je bil srečen. Franca mu je skuhala, oprala perilo, zašila, kar je raztrgal na svojih potih. Medtem, ko je Jaka nosil mah, je Franca nabirala jagode in pobirala suhe veje po gozdu, da bi ne bilo na zimo treba kupovati drv. Jaka je odšel vedno kmalu po po polnoči v gore. S solnčnim vzhodom je hotel biti že vrh Kriške planine. Temu vžitku se ni mogel odpovedati. Kmalu za Jakom se je dvignila Franca in šla nabirat gobe. Treba je bilo zgodaj vstati, pozneje so prišli drugi ljudje. Ko je poslalo solnce prve žarke v skrivnosti polno svetišče gozda, je bilo tam že zopet vse mrtvo. Ljudje so odšli na polje po svojih opravilih . . .

Franca je gobe nabirala najraje v gozdu proti Novi vasi. Ljudje so to kmalu zapazili. Bendarjev France tudi hodi vedno tja nabirat. No, Jaki to ni prišlo do ušes in dobro je bilo.

Jaka ni mogel Franci biti nikdar ono, kar je bil France. Franceta je ljubila, Jako trpela. Prisilili so jo, da ga je vzela. Bendarjev France ni imel ničesar, Franca malo. Kako naj bi živela? Jaka je imel vsaj svojo kočo in par krajcarjev prihranjenih.

Prva ljubezen se ne pozabi tako hitro. Franca je prvi čas obupavala, France je divjal, ko je zvedel novico o Franci in Jaki. Uniči onadva in sebe. No, nič se ni zgodilo. Franca ga je potolažila. Saj ni, da bi moralo biti kar tako. Jaka hodi po mah in France

lahko pride k nji vas. Jaka je star; morebiti ne bo dolgo živel. Po gorah lazi, v večni nevarnosti je. Skala se utegne utrgati in ga pobiti. Moglo bi se mu spodrsniti, da pade v brezdno. Niti vrana bi ne zakrakala za njim. Franca je namigavala, no, France je ni hotel razumeti. Prepošten je bil. — Šli so k poroki. Še dve uri, preden je Franca stopila pred oltar, je bila v Francetovem objemu. Veselila sta se, da bo zdaj vedno tako. Kaj pa po zimi? Jaka se ne gane od hiše. No, do takrat se kaj izpremeni. —

„France, sreča je nama mila. Imam načrt."

„Kaj se ti je zgodilo, da si tako vesela," jo je prašal, ko sta se slučajno srečala v gozdu pri nabiranju gob. Vedno sta se srečala slučajno.

„Saj ti pravim, da imam načrt. Jaka išče pomagača za nabiranje mahu. Vprašal me je, če vem za primernega. Danes mu bom dejala, da bi bil Tilnov Francelj primeren za to opravilo. Jaka te ne pozna. Pridem pote, nihče ne bo vedel, da si bil včasih moj ljubček. Hočeš, Francelj?"

„Seveda hočem. Čim prej, tem bolje."

„France, previdna morava biti, da Jaka ničesar ne zapazi. Še jutri pridem pote."

Zvečer se je vrnil Jaka z gor. Natlačeno poln koš mahu je prinesel. Pred vrati ga je čakala Franca in mu pomagala odložiti koš. „Tako je, če ima človek ženico kot je Franca. Pa sem takrat še premišljeval, ali bi ali bi ne. Terne sem se branil."

Franca je postavila predenj skledo krompirja v oblicah in latvico kislega mleka. Jaka je začel lupiti krompir.

„I Franca, kakor stvar premišljujem, vedno bolj sem prepričan, da bi bilo prav pametno, če bi vzel pomočnika. Šest dvojač bi mu dal vsak dan. Zaslužil bi mi jih devet do deset. Čez vse poletje bi se to že precej poznalo. Mahu je dosti, proda se lahko. Lekarnar v mestu pravi, da bi ga potreboval desetkrat toliko, kolikor ga nanosim."

„Težko boš našel primernega človeka. Premišljevala sem, kje bi bil kak človek. Pa ga skoro ni. Močan bi moral biti, pa zanesljiv."

„Šentej, Franca me ima bolj rada, nego sem mislil, si je dejal Jaka na tihem, na glas pa rekel:

„Seveda zanesljiv bi moral biti."

„Samo za enega vem: Tilnov France iz Nove vasi bi bil za tako delo. Pa tudi pošten je. Njemu bi lahko zaupal."

„Ne poznam ga. Če misliš, da bi bil, pa pojdiva jutri ponj. Dopoldne imaš čas.“

„Nobenega drugega ne vem. Pojutrišnjem bi že lahko šel s teboj.“

„Čim prej, tem bolje.“

*

V četrtek zvečer je prišel Tilnov France in v petek zjutraj sta se napotila v gore. Petek slab začetek.

Zvečer je šel Jaka v gostilno po tobak. Vselej se je zamudil po kake pol ure. Moral si ga je privoščiti merico „slabega“. Po celodnevnem trudu ga je bil potreben. France ni hodil ž njim; Jaka mu je prinesel tobaka. Vsedel se je v kuhinjo k Franci. Jaka je bil vesel, da je France postal tako domač. Vode je prinesel Franci, če je bilo treba in drv je nacepil. Jaka je bil prav zadovoljen ž njim, Franca še bolj. Ni pa tega pokazala. Jaka ni smel ničesar slutiti.

Nocoj se je vrnil prej iz gostilne, Franca in France ga nista pričakovala. Skozi okno je videl, kako se držita v objemu. Zavrelo je po njem. Tja bi skočil, pomandral bi ju! Postavil se je pod okno in poslušal.

„France, šest tednov že hodita skupaj v gore, davno bi bil že lahko naredil. Vsak dan sem pričakovala, da se vrneš brez njega. Česa se bojiš? Nihče ne izve. Vsak dan se lahko zgodi taka nesreča. Nihče ne bo niti slutil. France, nimaš me rad.“

„Franca, težko je ga tako zahrbtno spraviti s pota. Glej, če bi dejal: „Pomeriva se, kdo je močnejši,“ bi se borila, tepla. Kdor bi bil močnejši, bi živel, slabšemu bi bilo mesto v prepadu. Brez premisleka in z mirno vestjo bi ga vrgel v prepad. Ničesar bi mi vest ne očitala. Tako je pa greh. Vidim ga: na vrvi visi, spustim vrv, roke so se mi zapotile, nisem mogel obdržati. Na dnu prepada bi ležal. Pod mano stoji, gibljaj z roko, skala bi ga zbila v brezdno, Franca bi bila vdova. Vsak dan si pravim: narediš konec. Rad bi, pa ne morem, vest ne da.“

„Strahopetnež si, vesti se bojiš. Zakaj? Vest se ti utiši. Srečo boš užival ob moji strani. Tako hrepenim po tebi! Zdi se mi, da leži kos ledu ob meni, kadar me objema Jaka. Ne morem ga nič več trpeti, vsak dan se mi gnusi bolj. France, jutri naredi konec! Z odprtimi rokami te bom pričakovala, pa samega brez Jake. Ali narediš, France?“

„Naredim, Franca, naredim! Naj se zgodi potem, kar hoče! Enkrat mora biti konec, tako ni mogoče dalje živeti. Naredim, Franca; vdova boš še jutri.“ —

Jaka je zakašljal; počasnih korakov je stopil čez prag. Ni ju hotel presenetiti. Povečerjali so. Tema v sobi je kazala, da so se podali k počitku. —

„Pa srečno hodita,“ je dejala drugo jutro Fajtingarica Jaki in Francetu, ko sta se odpravljala v gore.

„Bog daj,“ sta ji odgovorila, zadela koše na rame in odšla. Ko sta bila sto korakov od hiše, se je Jaka spomnil, da je pozabil tobak.

Šentej, tobak sem pozabil. France, kar naprej pojdi, doidem te!“

Vrnil se je. Franca se je čudila.

„Franca, slišal sem vaju včeraj, ko sta me s Francetom poslala v smrt. Vedi, Francelj se ne vrne nikdar več! Naredim ž njim, kakor hoče on narediti z mano. Sama si naredila načrt za njegovo smrt.“

Franca je zavpila in hotela planiti za Francetom.

„Ne gani se mi! Ubijem te na mestu! Fajtingarji ne poznajo šale.“

Franca se je stisnila v kot in zaplakala. —

„Glej, tu doli je posebno lep mah in posebno veliko ga je!“ je klical Jaka in kazal na petdeset metrov globoko steno. „Škoda bi ga bilo pustiti. Na vrv te privežem; šel bi sam, pa me nekoliko boli-glava. V glavi bi se mi utegnilo zavrteti, padel bi.“

France si je privezal konec vrvi okoli pasu, drugi konec si je ovil Jaka okoli žilave roke, na tla se je vlegel in noge uprl ob steno, ki je bil prepričan o nji, da bi se ne ganila, če bi tovoren vlak zadel ob njo. France je vedel, da je varen, če drži Jaka vrv v roki. Prej bi mu vrv odrezala roko, ko bi Jaka izpustil. Počasi je izpuščal Jaka vrv iz roke, počasi je lezel France po pečini.

„Jaka, le počasi! Še bolj počasi!“

France je prišel na mesto, kjer je bila stena naravnost odsekana.

„Jaka, nič več ne morem,“ je zavpil.

„France, zdi se mi, da je na odseku posebno lep mah. Spustim te še dalje. Obdržim te, čeprav s celo težo visiš na vrvi.

„Jaka je še enkrat poskusil z nogo, če ima trdno skalo pod petami; potem je zopet lezla vrv počasi iz njegove roke. France je visel nad prepadom. Čisto v zraku je plaval. Če bi padel tu doli, če bi se odtrgala vrv, če bi Jaka izpustil, bi niti kosti ne našli na dnu prepada.

„Jaka!“

„Kaj hočeš!“

„Lep mah je tu. Dobro drži! Kmalu bom imel polno košaro. Še enkrat bom moral zlesti sem doli.“

„France, nikdar več. Niti danes, niti jutri! Nikoli! France, ali poslušaš?“

„Poslušam, Jaka.“

„Prav je.“

„Jaka, šališ se.“

„Fajtingarjev Jaka se ne šali. Sliši dalje ... Nikdar več, pravim, ne boš lezel po tej pečini. Nikdar, nikoli! Vrv izpustim, ubiješ se. Vem za tvojo namero. Ubiti si me hotel, še danes. Sam bi se vrnil zvečer v naročje moje žene. Ti bi ležal v njenem objemu, jaz bi spal v prepadu večno spanje.“

„Jaka!“

„Ne kriči, France! Ne pomaga. Grlo si raztrgaš, nihče te ne sliši. Moje oči ne vidijo tvojega obraza, moj duh pa vidi, kako se bojiš smrti. Mučiti te hočem; za vse prevare se hočem maščevati... Poglej podse! Globok je prepad. Na dnu boš ležal. Jastrebi bodo kljuvali tvojo kri, orli bodo raznesli tvoje kosti. Franca bo plakala za tabo; že plače. Povedal sem ji, da te danes ubijem. Zato sem se vrnil po tobak ... France, ali slišiš? ... Smrti se bojiš. Strahopetnež, smrt v gorah je lepa, veličastna. Prvo solnce te bo objemalo s svojimi žarki, zadnja solnčna zarja bo zvečer poljubljala tvoje kosti ... Treseš se, kot šiba na vodi trepetaš, na vrvi čutim... Glej, spuščam vrv! Ha, ha! Vrv pade s tabo vred v prepad, ne oklepaj se je tako obupno. Ona te ne obdrži, ko izpustim jaz.“

Nad Jakom se je sprožil kamen. Parkrat je poskočil po strmini, potem je Jaka začutil udarec. Kri se mu je vlila po obrazu. Veliko rano je moral narediti kamen, mnogo je bilo krvi. Jaka bi bil rad potipal, kaka je rana. Ni mogel. Z obema rokama je držal vrv.

Premišljal je: Zakaj naj bi ubijal Franceta? Ženo mi je zapeljal, varal me je. Saj ni res. Jaz sem mu vzel ljubico! Nobene pravice nisem imel do nje. Prej je bila njegova kot moja. Prišel je po svoje; zato naj bi šel v smrt? Ne, živita naj! Dejal sem: mlada žena, star mož še nikoli ni bilo kaj prida. Ali je bilo treba tega! Ne! Zakaj sem ju onesrečil? Jaz bi zaslužil smrt, jaz, ne on!

„France, kamen se je sprožil nad mano. Udaril me je. Lobanjo mi je prebil, čutim, pa Fajtingar ima trdo življenje. Ni ga tako kmalu konec. Glej, zdaj bi izpustil vrv. Ne bilo bi te več. V dolini

bi povedal, rano bi pokazal: kamen me je udaril, onesvestil sem se. Izpustil sem vrv, ni ga več. Tako bi dejal, pa jaz ne maram tvoje smrti. Glej, počasi te vlečem kvišku. Jaz hočem, da živiš. Še srečen boš s Franco. Odidem v tujino; naredim ti prostor. Norec sem bil, da sem hotel, starec, ljubezni mlade žene. Glej, Francelj, ravnokar boš tu. Čutim, da mi zmanjkuje moči, mnogo krvi mi je odteklo."

Jaka je še parkrat potegnil, da je France stal poleg njega, potem je padel v nezavest. Zraven njega se je zgrudil France, preveč so trpeli njegovi živci v zadnjih desetih minutah.

*

Prvi se je zavedel France. Noč se je nagibala proti jutru. Jutranji hlad ga je predramil. Kmalu se je zavedel, kaj se je bilo zgodilo ž njim. Še zdaj se je stresel groze ob spominu, kako je čakal, kdaj pade v prepad. Fajtingarji ne poznajo šale. Kje je Jaka? Pogledal je okoli sebe, potipal. Da, tu leži.

„Jaka, Jaka!" ga je potegnil France za suknjič. Nič odgovora. Potipal ga je. Mrzel, mrtev ... Kamen ga je ubil, preveč krvi je bil izgubil. France ga je zadel na rame in odnesel v dolino. Pred Franco ga je položil. Franca se je zasmejala, France jo je grdo pogledal:

„Morilka!" in odšel je v tujino. Nikdar več se ni vrnil k nji.

Janko Samec:

Predsmrtnica.

Iz daljave,
kjer križajo se krogljc smrtonosne,
oči sem videl Smrti neizprosne,
oči globoke, žejne in krvave ...

In čul sem pesmi dih
hropečih prsi splavati v daljino ...
Spomin, ki išče daljno domovino,
ko mož na tla se zvrne nem in tih ...

Jakob Tarabanin:

Ruska publicistika.

Ruska literatura je zapadu znana šele od nedavnega. Tukaj so izpočetka igrali glavno ulogo osebni stiki. Nesrečna osebna tragika, ki je odtrgala Turgenjeva od domovine, ga je prisilila preživeti skoro vse življenje na Francoskem, v Parizu. Ozki stiki, ki so tega znamenitega romanopisca vezali z voditelji nove francoske beletristike, Daudetom in Flaubertom, so prešli vsled osebnega znanja tudi na zanimanje za ruske razmere in rusko slovstvo. Toda vse to zanimanje je bilo izkraja omejeno na ožje kroge. Pozneje so življenski interesi zbližali oba naroda. Francozi imajo nekoliko večjih del o zgodovini ruske literature in nekoliko monografij o posameznih pisateljih. V zadnjem delu Haumanta je prašanje o preteklosti, bodočnosti in pomenu vpliva Francozov na Rusijo dobilo svojega zgodovinarja. Toda vse to je bilo vedno le delo posameznih učenjakov, ne da bi se videlo, da nahaja to zanimanje kak odziv tudi v širših krogih. Pred leti me je mlad Francoz, ki je baš dokončal gimnazijo v Moskvi, vprašal, ali je človek po zimi na moskovskih ulicah varen pred volkovi. Uspeh propovedi L. N. Tolstoja, ki je jako zainteresiral angleške religijozne struje, je popolnoma epizodalen. Na Angleškem obstoja sedaj „društvo za proučevanje Rusije“, približno kakor „Russische Gesellschaft“, ki se je tik pred izbruhom vojne ustanovila v Berlinu. Vsled inicijative omenjene angleške družbe je list „Times“ izdal že več posebnih številk, posvečenih predvsem zbliževanju Angležev in Rusov. Te številke izidejo obenem v obeh jezikih in v obliki debelih, lepo izdanih knjig, napisanih od izbornih strokovnjakov na obeh straneh, opremljene z vsemi potrebnimi tabelami in diagrami. Iž njih se jasno vidi, da je Rusija dosedaj neizčrpana in da ima bogato bodočnost. Vse to je v svoji recenziji napisal znani ruski publicist v „Ruskem slovu“, ki je eden najbolj razširjenih listov. „Toda, je pristavil, človek se pri vsem tem počuti nekoliko nerodno, ko pregleduje te skrbne, podrobne podatke, kadar se zamisli v tok teh absolutno zanesljivih sklepov. Ravno tako nerodno bi se počutili, če bi jim bilo mogoče misliti, konji, ki jih v jeseni priženo iz stepe na semenj. Avstrijski oficirji, ki iščejo remonte, hodijo zamišljeno okoli črede, mešetarijo, ogledujejo; eni so neodločni in se ne morejo

pogoditi, drugi, bolj odločni, so že vnaprej vse premislili in jim prigovarjajo. Konji stoje in čakajo . . . Nerodno se počutimo v položaju blaga, poslanega na evropski trg, toda kaj si hočeš!“

Vse to je umljivo in se bo vsekakor kedaj izpremenilo. Toda dokler so razmere Rusije z daljšimi in bližnjimi sosedi kakor že koli „praktične“, ostaja vse bolj slučajno in ne široko, v resnici popolno praktično. Glavno ulogo pri vseh teh sodbah tujcev o Rusiji pa igra do danes še vedno tradicija, kar velja o zasebnikih, ne pa o državah, ki se lahko z boljšimi sredstvi poučijo o potrebah ruskega trga. Kaj novega ne znajo ali nočejo poiskati. To se more predvsem reči o avstrijsko-ruskih trgovskih zvezah. V Nemčiji se pri obrtnikih kaže večja podjetnost. Niti dejstvo, da je za rusko mejo na tisoče ruskih emigrantov, ni moglo teh razmer izpremeniti. Oni so popolnoma izolirani v krogu svojih političnih interesov in skoro vedno brez vsake zveze z družbo, v kateri žive.

Po vojski se bodo zveze, ki so sedaj pretrgane, zopet obnovile. Gotovo se bodo našli ljudje, ki se bodo hoteli bliže in boljše ogledati težavni položaj največje evropske države. Za takšne ljudi je najprimernejše, da se neposredno seznanijo s perijodičnim ruskim tiskom, listi in časopisi. V tuji žurnalistiki se poročila o Rusiji, razen političnih, ne nahajajo pogosto. Če si ogledamo današnje ruske publikacije, se ne bomo ozirali na najnovejše izdaje in na one, ki so posvečene kakemu špecijalnemu prašanju, kakor je n. pr. v Petrogradu „Okrainy Rossii“ ali v Moskvi „Ukrajinskaja žizn“. Da se lahko orijentiramo v današnjem tisku, nam ni treba posebnih historičnih podatkov; dovolj je, da povemo o vsaki publikaciji par besed za njeno karakteristiko, da ne bomo naštevali praznih imen.

Velik del ruskega tiska ima svojo zanimivo in jako izrazito individualnost. To individualnost so razvile karakteristične in zelo težavne razmere v nesvobodnem razvitku ruske besede. V nedavno izdanem zvezku „Flugschriften für Oesterreich-Ungarns Erwachen“ (Prof. Dr. Freiherr von Wieser: Die Lehren des Krieges) se pravi, da je Rusija do danes polna starih, vojnih sanj. „Die Strömungen der russischen Gesellschaft sind geschichtlich gegeben, sie verlaufen heute noch im Sinne des XVIII. Jahrh.; wir müssen in unserer Geschichte Jahrhunderte weiter zurückgreifen, um eine Parallele zu finden, die sie unserem Verständnis näher bringt“. Meni se ne zdi preveč pravilno primerjati sanje ruske družbe o „neizmerni svetovni državi, s Carigradom, staro prestolnico vzhodne cerkve, kot končnim ciljem“ in teženje srednjeveških nemških cesarjev za Rimom. Meni

se ne zdi, da bi v zavesti ruske družbe živele misli mitičnega testamenta Petra Velikega. Prej narobe: ruska inteligenca kaže zelo malo zanimanja za prašanja zunanje politike. O tem je še leta 1911 jadikoval in tarnal Miljukov v svojih člankih o balkanskem prašanju. Za sanstefanskim dogovorom 12. februarja 1878 je prišel berlinski kongres; zmagalci so šli v Kanoso, vse sanje so se razkadile (ki jih tudi niso vsi imeli. — Prim. o tem jasno prezirljivost, s katero je opisan odhod vojnih prostovoljcev za Srbijo v „Ani Karenini“) — ruska javnost je bila popolnoma ozdravljena misli o splošnoslovanskem poslanju ruskega naroda. Pozneje sta leti 1895 in 1896 obrnili pozornost popolnoma v drugo stran. Na vsak način je strah vlade pred naraščajočim ukrajinskim gibanjem in nje napor razbiti Galicijo, to neprijetno „osje gnezdo“ ukrajinskih separatistov, ostal popolnoma tuj še tako malim slojem družbe, da o narodni masi niti ne govorimo.

Glavna misel pa je morda pravilna. Nekatere glavne črte ruskega duševnega ustroja so tuje neruskemu človeku, toda imajo mogoče analogije v njegovi preteklosti. Deloma se to lahko trdi o njegovem razmerju do tiska. Zapadna Evropa je pač že davno preživela ono globoko, pri nekaterih včasih celo naivno spoštovanje do tiskane besede, to čisto vero v njeno silo, katera se večkrat kaže pri Rusih. Vsaka vlada, ki se ne čuti varno, se zateče po pomoč k uslužni žurnalistiki. Toda delo te žurnalistike ne izziva nikjer tako splošnega in globokega preziranja v družbi kakor baš na Ruskem. Menda ni slučaj, da je sedaj ostala ruska vlada brez svojega organa. Imela je svoj „Bereg“, pozneje „Rossijo“, toda oba sta propadla. Zadnja celo pred kratkim, baš v času, ko bi se zdelo, da treba kabinetu posebne podpore pri utemeljevanju njegove politike, ko so se nasiloma razbila kmečka posestva, kar je naletelo na hud odpor. Realizem mišljenja in ob enem svetli idealizem značaja sta glavni črti ruskega narodnega značaja. Glavna nositeljica in nje glavni izraz je bila in ostane ruska literatura. Nje razcvit je kupljen za drago ceno. V literaturi se udejstvijo vse tvorne in umstvene sile naroda samo tedaj, kadar so mu zaprta vsa druga pota svobodnemu družabnemu delovanju. Zgodovina ruske inteligence je vse do naših dni polna baš takih težkih udarcev usode. Serija nadarjenih ljudi, ki so bili s silo odtrgani od svojega dela, znanstvenega, političnega i. t. d., je brezkončna in se še ni sklenila. Mnogi izmed njih so posvetili svoje sile literaturi, deloma tudi žurnalistiki, da bi ne bili živi mutci.

V državi z urejenim pravnim ustrojem, kjer se politična svoboda ne krati, beletristika in žurnalistika ne moreta igrati take vodilne uloge glasnika in hranitelja idealov in stremljenj kakor v Rusiji. To je posebnost, ki se kaže tudi še sedaj ne glede na to, da imamo dumo in nekako svobodo besede. V prejšnjih časih, ko je bila publicistika popolnoma izolirana, se je to kazalo še bolj jasno.

Ruska publicistika je prebila mnogo težav in gorja. Nje težavni položaj se je nekoliko olajšal po krimski vojski l. 1855, katere nesrečni konec je vladi za čas odprl oči. L. 1865 je bil izdan nov tiskovni zakon, ki je odpravil preventivno cenzuro. Za tem je sledila poživitev obrti in trgovine, ki je tako dolgo stagnirala. Brzo se prilagodita položaju mednarodnega trga. Snuje se banka za banko in stavijo se nove železnice. Dogodki na Balkanu, posebno pa osvoboditeljna vojska l. 1876, vse to je znova zainteresiralo javno mnenje. Delo Aksakovskega slovanskega komiteja je bilo v tem, da se je nabiral denar in da so se odpošiljali celi voji prostovoljcev. Dasi je bilo v tem mnogo navdušenja in malo direktnega, smotrenega umevanja momenta, je vse skupaj vendar izredno vplivalo na razvoj žurnalistike. Toda že proti koncu vlade Aleksandra II. se je vlada ustrašila svojega lastnega liberalizma. Projekt konstitucije ni prišel na dan. Preganjanja, ki so sledila za tem, so v prvi vrsti zadela žurnalistiko in povzročila obnovitev preventivne cenzure. Določbe, bolj ali manj stroge, odvisne od temperamentnosti odločilnih politikov, toda v bistvu, ki je zabranjevalo vsako svobodo, vedno enake, so dolgo oteževale življenje ruski publicistiki. V boju pridobljena perijoda njene svobode, ki je, kakor se je zdelo, položila temelje novemu življenju in ki je nazadnje prinesla svobodo tiska v letih 1905—6, ni dolgo trajala. Vojska je zavzela Moskvo in celo vrsto drugih mest. Vlada se je povrnila in začela se je „pacifikacija" (geslo Stolypina). Prvi udarci, globe, konfiskacije, ustavitve, so zadeli zopet liste in časopise. Cela vrsta publikacij je naenkrat prenehala. Nekatere so se žilavo branile in parkrat začele izhajati pod novim imenom. Toda premoč jih je vedno udušila. Tako imamo do danes še takšne razmere, da so morali n. pr. novi spisi L. N. Tolstega izhajati v popolnoma pomanjkljivi obliki, okrnjeni in najpozneje v izvirniku. Prevodi na razne jezike izhajajo prej in so bolj popolni. Izdajatelji raznih, posebno provincijalnih listov, se večkrat z vsemi silami trudijo, da bi bila zopet uvedena preventivna cenzura, ki je po zakonu odpravljena. Boljše se jim zdi, da črtajo vse neprimerno in nedopustno prej, nego pozneje plačevati velike denarne kazni. Ogniti

se jim ni mogoče. Paragrafi se razlagajo zelo poljubno in na vsakem kraju drugače. Vsled ovadb provincijalnih cenzorjev so se že večkrat morali opravičevati petrograjski in moskovski cenzorji zaradi člankov, ki so jih dovolili v tamošnjih listih. Za članek, dasi je podpisan, po zakonu ni odgovoren pisec, ampak urednik. Baš tak slučaj se je zgodil z znanim romanopiscem, častnim članom akademije, Boborykinom. Obsodili so, kar je napisal in kaznovali urednika Ovsjaniko-Kulikovskega, Boborykina pa so pustili pri miru. Provincijalna vlada, iz naklonjenosti ali usmiljenja, pomaga včasih nesrečnemu izdajatelju in neoficijalno prakticira preventivno cenzuro, kakor je bilo pred dobo konstitucije.

Število ruskih publikacij ni tako veliko, kakor bi moglo biti. Po podatkih iz leta 1912 je vsega skupaj 1800 listov in časopisov, med temi samo 315 dnevnikov. Tega ni kriv samo analfabetizem. Le dobro fundiran in bogat list lahko srečno preboli nevarnosti, ki mu tako pogosto grozijo. Ruski tisk ima težavno nalogo. V zadnjih petdesetih letih bi se moglo mnogo spremeniti. Literatura jasno kaže vse spremembe v posameznih družabnih komponentah, ocenjuje rastoče sile in prenehajoče vplive. V tem času se je glavni krog čitateljev popolnoma spremenil in ž njim vred tudi značaj publikacij, ki so mu na razpolago. Ne samo za časa Puškinovega Onjegina, ampak tudi pozneje, v sredi 19. stoletja, so, kakor priča I. Aksákov, ki je mnogo potoval, čitali mnogo več dvorjanski, plemiški gradiči nego mesta. Plemkinje, zaprte in osamljene na deželi, so dolgo sanjale za knjigami in željno pričakovale v jeseni prve številke listov in časopisov, ki so se mogle pripeljati šele, ko je zemlja zamrznila. Primerjaj „Povesti Bjelkina“ pri Puškinu. Oni, ki so brali Turgenjeva, vedo tudi, da je bilo med štirimi stenami osamljenega plemiškega gnezda navsezadnje več aristokratizma duha in rafiniranega življenja ko v bednih, mračnih hišicah analfabetskega mesteca. Sedaj pa baš nasprotno odloča mesto s svojimi masami čitateljev življenje kraja. Abonentov na liste in časopise je zdaj več, masa je bolj demokratična, glavne črte ji dajejo delavske mase in inteligentni proletarijat. Taka družba ima drugačne nazore in druge zahteve. Prej je skoro vsa nova literatura izhajala v debelih mesečnikih ali bolj ali manj redno izhajajočih almanahih. Sedaj pa je beletristika postala integralni del vsakega lista. Znani novejši pisatelji, kakor Čehov, Leonid Andrejev, so postali znani in dostopni širši publiki baš s pomočjo dnevnega časopisja. Čas, v katerem so se pisatelji ponosno ogibali žurnalistov, je davno minil.

V svojem najboljšem delu se ruska publicistika trdno drži visokih starih tradicij. Oporoka umirajočega satirika Saltykova-Ščedrina, ki jo je zapustil svojemu sinu: „Nad vse ljubi domačo literaturo!“ — velja tudi za perijodične publikacije. On, ki je izrekel te besede, je sam bil urednik časopisa „Otečestvennyja zapiski“, ki ga je v sedemdesetih letih čitala vsa mladina, posebno učeča se, z mrzlično razburjenostjo in ki je na njo največ vplival.

Spremenile so se tudi navadne literarne oblike; v novi ruski literaturi ni več navaden veliki roman s širokim obsegom mesta in dejanja, ki bi točno prikazoval množico raznih oseb in na koncu dal popolno družabno sliko. Tako popolnoma nepristransko in široko nam kažejo določene perijode ruskega življenja le romani Turgenjeva — ne vsi enako točno! — kronike Saltykova-Ščedrina in prekrasna epopeja L. N. Tolstega „Vojna in mir“. Sedaj tega ni več. Današnje rusko življenje se je razdrobilo na celo vrsto posameznih in malih potokov. Težko je videti, kam gredo, ker teko zelo brzo in zelo samovoljno spreminjajo konture svojih bregov. Ni jim še usojeno, da bi se zlili vsi v eno veliko, mirno reko. Razni družabni toki se ne morejo brzo strniti v eno strugo. Čas sinteze še ni prišel in tako prevladujejo sedaj drobne črtice in novele. Vsa večja dela se neizogibno pokažejo kot enostranska in neuspela. Nikomu ni dano, da bi videl in razumel vse, kar se godi, ker za to še ni nobenega splošnega kriterija. Splošno razočaranje je zbudil veliki roman Ropšina „Kar ni bilo“. Ko je izšel, je bil takoj senzacija, vsi so ga željno čitali, ker opisuje leto 1905, katerega so se vsi še živo spominjali, konec japonske vojske, revolucijo. In vsi so bili razočarani, ker so namesto opisovanja in pripovedovanja našli samo poskus razkriti vzroke neuspeha revolucije, ponesrečen, subjektiven in enostranski poskus, podoben kesu. Isto velja za poskušene karakteristike še bolj novih časov. Če naj verujemo tožbam Bobrova, junaka „Pete rane“ Remezova, je po revoluciji vsa Rusija postala kraj podivjanosti in idijotske razuzdanosti. To je ena sama dolga obtožba ruskega sveta in roja gnusnih duhov, ki so ga obsedli. Zastopnik popolnoma druge, klasikom bližne, realistične manire, akademik Bunin, je podal vrsto pripovesti in črtic iz kmetskega življenja, povest „Suhodol“ in pripovedko „Nočni razgovor“, ki spominja po zunanji obliki na Turgenjeva „Bežnov travnik“, v katerem autor tudi posluša po noči razgovor kmetov pri ognju. Jezik teh pripovedek je prekrasen, psihologija brez dvoma živa, toda če mu naj verujemo, potem je duša ruskega

kmeta večno uboga, popolnoma pasivna, in samo strašne eksplozije blazne podivjanosti prekinjajo njeno slepo topost. Ruski kmetje pa vendar niso vsi in povsod taki. Isto velja tudi glede opisovanja inteligence. Vrsta knjig Sologuba, posebno „Slajše ko strup“ in „Malenkostni vrag“, s svojo pretirano maniriranostjo nas skuša prepričati, da je inteligenca nekaj neznatnega, pustega, dolgočasnega in brez potrebe posiljenega. V romanu Arcibaševa „Pri zadnji črti“ pride Naumov, ko je ubežal vislicam, v malo mestece in začne tam pripovedovati, da smo vsi skupaj za nič vsled naše slabosti. Najboljše je uiti življenju: — in sedaj se v mestecu začne epidemija samomorov, ker se ljudje čutijo dolžni, da tako store. Po sili dalje živeti in brigati se za javne posle, to lahko delajo samo naivni trdoglavci. Vkljub vsemu novega življenja ni mogoče doseči.

V resnici bi celo v času najhujšega splošnega brezupa bilo težko najti primer take splošne epidemije. V zadnjih letih ni družba v celoti nikdar mislila, da ni nobene rešitve in nobenega izhoda.

Število takih primerov pačenja resničnosti s tem, da se ne prikazuje v celoti, bi lahko še zelo povišali. Tudi v literarni kritiki ni nobenega pravega soglasja. O simbolistih in dekadentih niti ne govorim; saj ni vsakemu dano, da bi umel njih šaren štil, poln raznih nenavadnosti. V knjigi znanega modernistovskega autorja in kritika (Andrej Bělyj: Zeleni log. V Moskvi, 1910) se je Merežkovskij, pisec znane zgodovinske trilogije, „vsedel v oblake z daljnogledom“, Sologub pa „si je oblekel armenski kaftan in sedaj ta Armenčič maha z dvema steklenicama, dela razne čarovnije in prevrača oči, skuša strašiti i. t. d.“ Toda celo A. Koltonovskaja, ki verno in razumljivo karakterizira razpoloženja in pojave novega življenja in ki spretno razlaga bistvo duše posameznih autorjev, naravnost zanikava, da bi mogla razložiti, kar je opazila. To je ono novo, „kar je prišlo posebe od nekod, bogvedi odkod“. Tukaj je jako značilno delovanje člana akademije, B o b o r y k i n a. Prej je podal zelo verne in karakteristične opise življenja v šestdesetih letih („Rusija v mrzlici novih finančnih podjetij“, romani: „Pol življenja“ in „Podjetniki“) in devetdesetih let (nova moskovska buržoazija in inteligenca, romani: Kitaj-gorod, Prelom, Vasilij Tjorkin). To so resnični zgodovinski dokumenti, dragoceni po svoji karakteristiki dveh dob in njune psihologije. Mimo njih ne bo mogel iti zgodovinar. Sedaj se ta pisatelj omejuje na opise novega sektovstva in „bogoiskateljstva“, to je na ljudi ozkega kroga, individualistične, skratka ljudi, ki niso iz velikih mas. Navadno so natisnjena ta dela

v „Vestniku Evrope“, največji med njimi je roman „V večnost“, natisnjen leta 1911. Tako širokih tem kakor nekdaj, v katerih se tvori novi faktor družbe, se pisatelj sedaj ne loteva več.

Neglede na vse zunanje izpremembe, ostaja ruska literatura psihološko „nacijonalna“ in splošno hitro odvrača tuja ji razpoloženja. Tako je hitro izginil kult osebnega egoizma, prinesen iz zapada in tuj strogi ruski individualnosti (pripovedke Kamenskega, Lazarevskega: „Ruska dekleta“ in posebno roman Arcybaševa: „Sanin“, ki je naredil toliko hrupa in prišel celo na oder). Osamljeni so pisatelji, ki se iz življenja izgube v misticizem in okultizem,[1] toda ruska literatura še v šestdesetih letih ne vodi iz življenja, ampak v življenje, ki ga celo vodi. Zato ostaja iskanje simbolistov brez odziva.

Z druge strani pa sedaj tudi ni mogoče kako splošno razpoloženje. V takem prehodnem času, kakor ga sedaj živi Rusija, posamezno, dasi dalekovidno oko ne pregleda kompliciranosti borečih se in še ne pojasnjenih pojavov. Rusija leži med zapadom in vzhodom. Ona je kraj, kjer se zdi marsikaj čudno, kar je že davno znano stari kulturi vzhoda in civilizaciji zapada. Zaradi tega je v njej posebno težko pojasniti temelje narodnega duha. Kljub temu se simbolisti še vedno trudijo, da bi rešili to nalogo. Govoril sem že o nameravani trilogiji Andreja Bělega, v kateri je skušal pojasniti podlago za zbližanje vzhoda in zapada, inteligence in narodih mas. V „Srebrnem golobu“ je podan prvi poskus take sinteze. Knjiga se ne odlikuje s posebno bistro analizo in je mestoma malo premozgana, toda že v samem dejstvu, da se stavi ta problem, se zopet kažejo stare zahteve ruske literature.

V l. 1910 se pojavi zbornik „Věchy“. Pod vplivom krvave forme, v kateri se je nazadnje pojavila agrarna kmetska revolucija z uboji in požigi, so autorji zbornika prišli do jako mračnih zaključkov. Rekli so, da se morata ruska inteligenca in literatura odreči svojim tradicijam. Do sedaj je skušala iti med „temne“ mase, ker je mislila, da lahko zboljša njih usodo in da iščejo njene pomoči. To ni res. Narod je divjačina in ponosen na svoje divjaštvo. On bi uničil vso kulturo kot nekaj njemu tujega in nepotrebnega, če bi mu dali moč. Ta žalostne misli so ustvarile znano frazo: „Mi ne smemo sovražiti in izpodkopavati vlade, nasprotno, moramo

[1] Založništva „Skorpijon“ in „Gryf“, roman Valerija Brjusova iz srednjeveškega življenja „Ognjeni angel“, zanimiv po svojem gradivu, ker je osnovan na nenavadno skrbnem, včasih celo znanstveno utrudljivem proučevanju kulture te dobe.

ji biti zvesti in jo podpirati in ščititi. Samo vlada s svojimi topovi in bajoneti nas varuje te slepe sile, ki bi ne dala živeti niti naši skupini, z našimi, samo nam dragimi vedami in umetnostmi.“ Treba je bilo videti, kako složno so se odzvali tem malodušnim izjavam ljudje najrazličnejšega prepričanja. Vsi so se združili v enem, splošnem odgovoru: „Inteligenca je narodu potrebna, neločljivo spojena ž njim, se rekrutira iz njegovih vrst in ne bo nikdar živela samo zase.“[1] Ta dogodek je jasno pokazal, da se celo v tako težkih časih, kakor so baš sedaj, v globini ruske vesti nahajajo vrednosti, pri katerih ni mogoča nobena precenitev in o katerih ni mogoč noben dvom. „Iz naroda za narod“, to geslo razloži enkrat za vselej ono težavno delo, na polju izobrazbe in poljedeljstva, ki se sedaj kljub vsem zaprekam opravlja za bodoče rodove. Pride čas, ko Rusija prekorači ono mejo, za katero se začenja prava kultura, ko bo njena zemlja poznala minimum blagostanja in ko se pokažejo duševne potrebe višje vrste.

Oglejmo si sedaj glavne sedanje ruske liste. Vsi izhajajo v stolicah, novi in stari, v Petrogradu in Moskvi. Provinca ne pozna takih velikih listov, ne zaradi pomanjkanja denarja — v Kijevu in Odesi so bili zelo razširjeni listi — ampak zaradi cenzure. V stolicah je cenzura bližja centrom legalnosti in ni tako stroga. Ruski listi so precej dragi. Drag je tisk, vsi stroji se naročajo v inozemstvu. L. 1914 se je tiskanje prve številke novega moskovskega lista „Nov“ moralo na polovici ustaviti, ker se je zlomil vijak pri rotacijskem stroju. Morali so z listom počakati, da so dobili nov vijak iz Berlina. Umetniške priloge, posebno barvane, še sedaj najboljši časopisi naročajo iz Nemčije. V celi Rusiji se nahajata komaj dve hromolitografiji. Zunajnost ruskih listov je pač znana. Navadno so zelo velikega formata, kar je zelo nerodno pri čitanju. To je menda tudi dobra stara tradicija. V zadnjem času se je list „Nov“, ki izhaja v Petrogradu in Moskvi, pobrigal za nekoliko bolj „komoden“ format. Po praznikih in nedeljah listi ne izhajajo. Praznikov je v Rusiji precej več ko tukaj; toda ti prazniki veljajo samo za dijake, a ne za stavce. Založniki ne praznujejo ob spominskih dnevih vladarske hiše. Tri dni zapored ne izhajajo listi o Veliki noči.

Sedaj nekoliko besed o razdelitvi listov in časopisov po političnih programih in strankah. Določene skupine tako ali drugače znanstveno filozofsko in politično izobraženih ljudi so se v Rusiji

[1] Primerjaj posebno zbornik: „Inteligenca v Rusiji“ Petrograd, 1910. Založništvo „Zemlja“.

sešle že davno. Toda te skupine niso eksistirale oficijelno. Do leta 1905 sploh v Rusiji ni bila nobena politična stranka dovoljena. Vsled tega se je pri listih pokazalo šele na koncu njihovega razvoja, kateri stranki so služili. Svoj prapor so pokazali šele tedaj, ko je bilo dovoljeno, odkrito izpovedati svoje politično prepričanje. Ta proces še vedno ni končan. Tako je znani moskovski list „Russkija Vjédomosti" eden izmed organov stranke „narodne svobode" (**k**onstitucijonelno-**d**emokratične stranke, ki se po začetnih črkah svojega imena kratko imenuje „*k*a-*d*etska"), toda v naslovu lista teh besed ni niti sedaj. Vse ima namreč svoje vzroke.

Pojdimo od leve na desno stran. Socijalno-demokratiški tisk ima v Rusiji zelo težavno življenje. Petrograjski delavci so imeli pred vojsko samo dva mala lista, „Luč" in „Pravdo". Vsak je bil organ svoje frakcije, anarhistično navdahnjene majoritete in minoritete, ki skuša z legalnimi sredstvi ustvariti v Rusiji demokratsko stranko, kakor jo ima zapad. Seveda sta se lista smrtno sovražila. Njuna neprestana polemika je prišla do smešnih očitkov, da so si očitali, da proletarec ne sme nositi zlate ure. Za njimi pride stranka narodne svobode. V prvi in drugi dumi je tvorila centrum, toda sedaj gre že bolj na levo. Nekoliko adjustiran volilni zakon je dal premoč bolj konservativnim krogom volilcev. Vsled tega se je v dumi spremenilo razmerje sil in razmerje naroda do dume. Spremenil se je, in ne na boljše, ton duminih sej. To se lahko reče, ne da bi človek prišel v nevarnost, da bi se mu lahko očitala politična strast. Glavni organ stranke je veliki list „Rěč" v Petrogradu. Neposredni sotrudniki lista so voditelji kadetov, pred vsemi Miljukov. To dejstvo je imelo za posledico, da je list prinašal popolen pretres dogodkov na Balkanu, s simpatijami do Bolgarov. Tudi to je dobro, ker je večina ruskega tiska in občinstva večkrat brez vsakega vodstva in lastnega mnenja. Oddelek o inozemstvu in domača korespondenca sta v „Rěči" dobro preskrbljena, toda ne more se reči, da te dogodke vedno tudi pravilno osvetljujejo. To velja prav posebno o dogodkih iz domačega ruskega življenja, ki se večkrat prikazuje precej enostransko. (Dalje prihodnjič.)

Stanko Svetina:

Skice in portreti.

1. V zatišju.

V teh težkih časih, ko čutim v svojih žilah leno se pretakajočo vročo lavo, ko mi je glava polna hrumečih, bobnečih in krvavih predstav, in ko mi mozeg ves razcepljen in napet od vtisov teh žalostnih dni že odpoveduje svojo službo, se zatečem k svojim v tišino. Ana ima lepo sobo, to se pravi, med tistimi štirimi stenami, ki skrivajo v sebi domače življenje, se oko odpočije in duša pomiri. Pravzaprav je ta soba samo njena in male Milene, toda jaz sem Ane zvesti prijatelj in kot tak imam tudi pristop k domačemu ognjišču svoje prijateljice.

Prav nalahno pritisnem kljuko, da vrata ne zbudijo male, ki najbrže spi. Poleg tega hočem tudi Ano malo presenetiti. Bogve, kaj dela. Morda se sklanja nad vozičkom, kjer sanja njeno srčece drobne, svetle sanje. Morda šiva, sklonjena nad mizico in misli na jug, kjer se bojuje njen mož, zakopan do vratu v zemljo, s silnim sovražnikom? Moj Bog, ali lahko preštejemo danes vsa srca, zdihujoča po dragih v tujini? Ali lahko preštejemo vse želje, tihe lastavice, ki hite v daljo neutolažene, da poiščejo znan obraz in pri njem odpočijejo?

Popolna tišina, ko stopim na rdečo preprogo, ki sega od vrat do okna in ki se križa z drugo, ki drži od sosednje stene do vhoda v mal kabinet na nasprotni strani.

Stojim tu in pijem željno to tišino. Skozi štiri okna z belo poslikanimi okraji lije v sobo svetloba zimskega dne. Na zadnjem oknu, na beli blazinici sedi nepremično črna mucika, z malo naježeno dlako. Njene zelenkaste oči zro radovedno ven na zasnežene strehe in zdi se, da mucika šteje snežinke, ki padajo monotono in tiho izpod zamračenega neba. Svetloba se razliva široko po mizi sredi sobe, objema podolgast steklen krožnik z nagubanim in nazobčanim robom, poljublja rumene hruške in rdeča jabolka na krožniku, pada v amaranten ton na dveh posteljah v ozadju na nasprotni strani oken in se zamrači v kotu v močno, temnomodro barvo, v kateri se skrije lesen umivalnik, pokrit s temnordečim prtom, na katerem stoji vaza z belimi astrami. Te plasti svetlobe ne morejo predreti

in pregnati živoplameneči žarki ognja v peči, ki stoji v drugem kotu sobe. Samo ozek, svetlordeč šop se razliva od odprtih vratic doli po majhni preprogi ob postelji. Vrata kabineta se odpro. Srednje velik pes, z dolgo belo dlako in s kvišku stoječimi ušesi pozorno prikoraka iz sobe. Poleg njega stopica z drobnimi koraki moja mala nevestica. Za njima zapre Ana vrata in se obrne proti meni. V istem hipu se prestraši, takoj nato pa obsije žarek veselja njen obraz in v kotu rdečih usten zaigra smehljaj zadovoljstva.

Nevestica me še ne vidi. Toda ona stopica s psom naprej in modra barva njenega krilca se prijetno druži z belo barvo kodrastega psa „Mojčka“.

Nenadoma se pes in nevestica ustavita. Zagledala sta me. Mojček skloni glavo k tlom, zvija se in maha z repom neprestano. Milena se me ni ustrašila, zakaj otroški pogled je vedno pripravljen na razočaranje in nekaj novega. Z drobceno ročico se nasloni na psa, z drugo pa začne mahati po zraku.

„Ta-ta, ta-ta!“ To je navaden pozdrav naše male. Zamahnem s klobukom in ona vzame moj pozdrav z vidnim zadovoljstvom na znanje; njena rdeča ličeca se razlezejo v smehljaj in mi odzdravi s hitrim sunkom male glavice: „Ta-ta!“

Mamici žarijo lica, dobro namreč ve, da so ti pokloni sad njenega truda in da so se izborno posrečili. Tudi jaz sem vesel in se sklonim k mali. S prstki me prime nevestica za sredinec in iznova pozdravi: „Ta-ta!“

„Ja, Milena, kdo pa je prišel?“ vprašuje mamica malo in jo gladi po zlatih laseh. Milena me gleda nekaj časa začudeno, nato pa skloni glavico in ne odgovori ničesar. Toliko besed ji udarja na uho in mladi mozeg še jih ne more razbrati.

„Stric je prišel, stric,“ ji pomaga mamica. „Reci, Milena, stric!“

„Tzic, tzic.“

„Izborno! Malo preveč po poljsko, pa nič ne de,“ pripomnim z nasmehom.“

„Le reci, Milena, stricu, da je on govoril ravno tako po poljsko, ko je bil takšen, kakor si ti.“

„Tzic, tzic,“ mi pravi mala. Bogve, morda mi je sedaj zažugala.

„Dvignem svojo malo nevestico v naročje. Dobro me pozna in se nič ne brani. Mamica stoji ob nji in jo boža po laskih.

„Milena je bila danes pridna, ni prav nič jokala,“ omeni mamica in jo boža naprej.

„No, ker je bila pridna, dovolim mamici, da jo poljubi,“ pristavim in malo nagnem nevestico v naročju proti Ani.

Mamica nabere ustna v poljub in se skloni k Mileni. Isti hip pa odmaknem malo.

„No-o!“

Bela roka kakor iz alabastra in gladka kakor aksamit mi zažuga in zamahne. Hitro se umaknem za dva, tri korake nazaj in se zasmejem. Tudi mamica se smeje.

„Požugaj stricu, Milena, in mu reci, da je hudo poreden.“

Mala uboga mamico; njeni mehki, drobceni prstki se skrčijo, mala šobica se napne.

„Bu-bu-bu,“ mi zapreti. Toda njena grožnja izgine namah, ko zagleda nevestica moje brke. Posveti jim vso pozornost in mali prstki se zagrebejo vanje.

„Oj, Milena, to boli, pusti, zlato srce moje!“

Nevestica se me usmili, a mamica se poredno smeje.

„Požugaj, Milena, mamici in ji povej, da se ne sme delati iz strica norca!“

Mala zopet skrči prstke v pest.

„Bu-bu-bu.“

Ah, ta mala, drobna Milena je pridna kakor dobra ura, vse posluša, vse uboga. In kadar je posebno pridna, ne joka celi dan.

Mamica mi ponudi stol in servira čaj.

„Tako in tukaj piškoti.“ —

Po čaju sedimo okrog mize, pogrnjene z belim prtom: mamica z Mileno v naročju in jaz. Mojček se je zleknil po tleh in položil kodrasto glavo na mamičin čeveljček. Zdajzdaj bo zadremal.

A mi trije gledamo ven. Tu v sobi je sladka tišina in prijetna toplota, ki greje srce in dušo, a tam zunaj je mraz. Snežinke padajo tiho in neprenehoma in zdi se, da jih črni maček na beli blazinici na oknu šteje in sicer vsako posamezno.

---

2. O ljubezni, ki je ugasnila.

Sodni avskultant Ivan Klančnik se je pretegnil na postelji, zagledal se v strop in začel premišljevati.

„Sedaj sem sam, čisto sam na svetu. Nimam žene, nimam očeta in tudi matere nimam. Res je, drugi ljudje imajo poleg starše in drugih domačih tudi sorodnike, jaz nimam nobenega. Sicer pravijo, da tak človek, kakor sem jaz, to je tak človek, ki nima na

svetu drugega kakor svojo palico, prav lahko umrje. To je že mogoče. Vendar naj bo že kakor hoče, eno je, ki drži: človek brez svojcev je kakor samoten popotnik sredi polja v jesenski noči. Po nebu se podijo oblaki in zdajpazdaj se prikaže iz njih luna, ki za hip obsije črno postavo na cesti, ogrnjeno v plašč, in pokrajino, pusto in tresočo se v mrzlem vetru. Tja v daljavo se vije cesta, ob nji visoke jagnedi in tupatam kak hrastiček. Popotnik obstane, zagleda se v noč, ozre se na nebo in se strese. Ne vsled mrzlega vetra, bolj radi grenke zavesti samote. Nima tovariša, ki bi mu rekel prijazno besedo, ni ljubice, ki bi s sladko roko pogladila njegove razmršene kodre, ni bele hišice, kjer bi se odpočil za mizo v družbi domačih, ki gledajo nanj z ljubeznijo. Sama dolga, temnosiva pot čez temno pokrajino in na nebu črni oblaki, hiteči bogvekam."

Da, da, ljubezni ni in ljubezen je tisti tovariš, ki reče samotnemu popotniku prijazno besedo sredi samotne nočne pokrajine; ljubezen je tista sladka roka ljubice, ki pogladi nesrečnika po razmršenih kodrih; ljubezen je tista bela hišica, ki sprejme romarja pod svojo streho, da se odpočije v ljubečih pogledih svojcev.

In ta ljubezen je umrla. Ni je več. Ivan Klančnik vidi malo sobico in v nji dečka, ki skače po nji in se igra s konjičem in z bobnom. Tam na zapečku sedi stara mati, z rožnim vencem v roki. Njena ustna se premikajo, a oči ljubeče gledajo otroka, ki drvi razposajeno po sobi. Ah, koliko ljubezni je v teh starkinih očeh, koliko skrbi za mladega otroka, ki je ravnokar izgubil svojo mater. Glej, oči govorijo: Jaz te hočem čuvati mesto nje, ki te je z bolestjo v srcu zapustila. Jaz te hočem voditi po poti, da ne padeš.

Iz dečka je zrastel mladenič. Odšel je iz domače vasi v mesto in blagoslov stare matere je šel z njim. Blagoslov, ki ni ugasnil nikdar, ki je svetil nad njim na življenja poti.

Da, blagoslov ni ugasnil, ugasnila je ljubezen in pustila za seboj grenak spomin. Mladenič ni videl starke nikdar več, ni mu bilo mogoče stati ob mrtvaški postelji. Tujina ga je zadržala. In ko je prišel domov, ni več našel nje, katere ustna so še na smrtni postelji ponavljala njegovo ime.

Ivan Klančnik zopet vidi sobo in v nji študenta, sklonjenega nad knjigami. In v sobo stopi mož v debeli suknji in s kovčegom v roki. Študent poskoči s stola.

„Oče!"

Obraz moža, porastel s sivo brado, se razjasni, gube na čelu zginejo. Okrog usten zaigra komaj viden smehljaj.

„Sin!“

In oče, učitelj z dežele, dene kovčeg na mizo in ga odpre. Med drugim postavi ven velik zavoj. Obrača ga skrbno, da se ne prevrne.

„Medne drobnice sem ti prinesel. Sam sem jih nabral pod ono hruško tam v Blažičevi dolinici, kamor sva hodila v počitnicah skupaj na sprehod. Sam sem jih nabral,“ še dostavi in gleda na mizo, na zavoj. Na sina se ne ozre, samo na modri zavoj z mednimi hruškami. In sin je ves vesel in poljubi očeta. Ah, zato, ker je prinesel hruške-drobnice.

In sin takrat ni vedel, da se skriva v vsakem onem drobnem sadu očetova ljubezen. On ni videl njega, ki je šel po končanem pouku v gozd, on ga ni videl, kako se je sklanjal nad drobnimi sadeži na tleh, kako je izbiral lepe hruške, grde in obtolčene metal stran, on ni videl njega, kako je nesel drobnice domov, kako jih je spravil, kako jih je hodil gledat, kdaj bodo medne, da jih lahko nese — sinu. On ni videl tega, on je videl samo hruške. Ljubezni ni videl. Ni zapazil sramežljivosti in zadrege, ko je oče položil zavoj z drobnicami na mizo in mu rekel: „Sam sem jih nabral.“ Ah, ljubezen očetova, kako si bila močna, velika in, ah, mene nesrečnika, ki te ljubezni nisem videl in je nisem razumel.

In tudi ta ljubezen je ugasnila. Pustila je za seboj le svoj veliki blagoslov in grenak spomin. In Ivan Klančnik vidi pred seboj bolniško posteljo in na nji moža, ki se bori s smrtjo. Poleg postelje stoji sin in daje mrzle obkladke na razbeljeno čelo očetovo.

„Ali hudo trpiš, oče?“

Bolnik ni mogel več odgovoriti. Z velikim naporom je samo odmajal z glavo.

„Ne trpim!“

Prišel je zdravnik, prijatelj očetov. Pomoči ni bilo več. Oče se je z očmi poslovil od sina in veke so se mu napol zaprle. Po licu pa je zdrknila svetla solza kakor biser.

„Težke in hude bolečine je imel rajnki, sedaj jih nima več!“ je omenil zdravnik.

Ah, kako močna si bila ljubezen očetova in kako velika! Zatajil je oče svojo bolečino, da ni toliko trpel sin. —

Ah, povejte, razložite mi, učenjaki, zakaj take ljubezni ugašajo!

In Ivan Klančnik si je zakril obraz z roko in se je bridko razjokal.

I. Poboljšar:

Rokopis I. zvezka Gregorčičevih Poezij.

V naslednjih vrsticah podam kolikor mogoče natančen opis slovstvene dragocenosti — rokopisa I. zvezka Gregorčičevih Poezij. Rokopis izvira iz pesnikove roke, torej ni noben prepis. Poudarjam tudi, da je celota; obsega namreč vse pesmi v istem sporedu, kakor in kolikor jih je nanizal pesnik v I. zvezku 1. izdaji leta 1882, poleg teh še pesem „Čolničku“.

Rokopis tvori 6 snopičev navadne osmerke; 1., 2. in 6. snopič so enako veliki, 5. je nekoliko manjši, 3. in 4. še manjša. Papir je različne vrste, tupatam rumenkasto pegast in mnogokod zamazan, znamenje, da je bil v tiskarni.

Prva dva snopiča štejeta po 24 strani z ovojem vred. Med ovojem in prvo stranjo 1. snopiča je vdet naslovni list, napisan na papir za pisma: Poezije. Zložil S. Gregorčič. I. V Ljubljani 1882. Založil Ig. Gruntar; tiskala Klein in Kovač.

V prvem snopiču je porabljenih 20 strani, v drugem 18. Med 8. in 9. stranjo 2. snopiča tiči prav tak list, kakršen je rabil pesniku za naslov. Tretji snopič šteje z ovojem 44 strani, popisanih je 40. Od 46 strani četrtega snopiča so 4 prazne; en list je izrezan. Peti snopič obsega 30 strani; dve sta prazni. List pred ovojem zadaj je odstranjen. Šesti snopič ima 24 strani, porabljenih 17. Strani so numerirane. Njihovo število se vjema s številom strani v knjigi — 158. Številke je dal stranem stavec. Edino le zadnja stran, kjer se nahaja pesem „Čolničku“, nima številke.

Snopiče je opremil pesnik na zunanjih straneh ovoja z rimskimi številkami I—VI. Peti in šesti snopič nosita zdolaj na ovoju začetne črke S. Gr. in manu pr. — zabeležene s črnilom. Na prvem snopiču stoji v sredini ovoja na zunanji strani kratek pozdrav napisan s svinčnikom: Predragi! Pozdravlja Te srčnó hvaležni Tvoj S. Gregorčič m./p. 15./8. 01.

Rokopis se vjema s tiskanim besedilom pri sledečih pesmih: Uvod. Mojo srčno kri škropite! Sam. Mavrica. Pri zibelki. Siromak. Kupa življenja. Izgubljeni cvet. Na bregu. Vinski duhovi. Lastovkam. Moč ljubezni. Na potujčeni zemlji. Pastir.

Posebno pozoren je bil Gregorčič, pač pod Levstikovim vplivom, na naglas. V rokopisu se pozna, da je dostavljal nekatere naglasne

znake še potem, ko je bila zbirka gotova in pripravljena za tiskarno. Pozneje dodani naglasni znaki so namreč krepkejši, pisani z drugačnim, temnejšim črnilom nego rokopis. Korekturo med natiskom poezij je prevzel Levec[1] in je mogoče, da je ta ali ona naglasna inačica njegovega vira.

I. snopič.

Naša zvezda: 2. kit. 3. v. svítle (svitle)[2] — dní (dni).

Na sveti večer: 2. kit. 1. in 2. v. trepêče (trepéče) — 2. kit. 2. v. v deklici (v déklici) — 3. kit. 4. v. càs (čas) — 5. kit. 2. v. šumljàl (šumljal).

Veseli pastir: 6. kit. 1. v. krôtko popéval (krotko popeval) — 7. kit. 2. v. kraljêvo (kraljévo).

Kesanje: 4. kit. 3. v. sebój (s sebój).

Pogled v nedolžno okó: 3. kit. 3. v. spomina — izprva spomínja. Pesnik je črtal j.

II. snopič.

Jeftova prisega. (Jeftejeva prisega): 10. v. tvoj (svoj) — 27. v. Se četa Jeftova spustí (Se Jefte s četo zadrví) — 39 v. o Jefte (o Jefte,) — 47. v. Povsódi mrgolé ljudi — izprva je stalo v rokopisu: Povsodi prepolni so ljudi; srednji dve besedi je pesnik črtal in nadomestil z: mrgolé — 50. v. Ki trume je sovražne zmel — izprva: Ki je sovražne trume zmel. Spremembo je naznačil pesnik s številkami med vrstama — 64. v. Srebrne (Sreberne) — 65. v. dvor, (dvor;) — 93. v. Odpústi, dete (Odpústi dete).

Darítev: 5. v. vsikdar (vsekdar) — Pesem „Darítev" je tu dvakrat zapisana. Prva inačica, ki je prekrižana z višnjevim svinčnikom, se glasi takole:

Darítev bódi ti življenje célo:
Oltár najlepši je srcá oltár,
Ljubezen sveta v njem — nebeški žar,
Gospôdu žrtva — vsako dobro délo.
O, da bi ne pogásil se nikdár.
Ta sveti [ogenj — prečrtano] žár, naj vedno bi vesêlo
Enako krésu ti srcé plamtélo,
Bogú in dómu žgalo vreden [vredni — prečrt.] dár!
Odločno odpovej se svoji sreči,

[1] Dr. Ivan Prijatelj: Janko Kersnik, njega delo in doba. II—III, str. 430.
[2] Pri vsaki pesmi so navedene razlike med rokopisnim in natisnjenim besedilom 1. izdaje Gregorčičevih Poezij; za prvim slede natisnjene inačice v oklepajih.

Goreče išči bližnjim jo doseči,
Živéti sebi vrli mož ne smé!
Iz tuje sreče njemu sreča klíje,
Veselje ljudsko njemu v ôku síje
In tuja žalost mu mečí srcé!

Pripomnim, da je „Darítev“ izšla pod naslovom „Sonet“ prvikrat v „Zgodnji danici“ dne 20. septembra 1866 l. 27. str. 214. z naslednjim dopisom:

Iz Tmina. — Veselo svečanost smo obhajali v našem tergu 26. velikega serpana: daroval je namreč mladi duhoven g. France Smrekar, iskreni Slovenec, Bogu pervo svojo sv. daritev. Dolina vsa je bila k visoki slovesnosti privrela, pa tudi obilna duhovščina iz okolice je s svojo nazočnostjo mladomašnika počastila. Govoril je slovesni cerkveni govor blagi ljudoljub č. g. Lovro Sušnik, župnik v Sv. Križu pri Ajdovščini, s priserčno besedo; prepevali pa so prav serčno domači pevci in pevkinje. — Po cerkveni slovesnosti je bilo pošteno pogostovanje, kakor je sploh o takih godéh po Slovenskem navada; tudi ondi je donela mnoga poštena pesem. Bil je res lep dan, ostal mi bode v prijaznem spominu.

Tebi pa, dragi prijatel, naj za spomin na Tvojo pervo daritev te-le besedice položim na serce:

Sonet.

Daritev bodi Ti življenje celo:
Oltar najlepši — serca je oltár,
Ljubezen sveta v njem — nebeški žar,
Gospodu dar je vsako blago delo.

O naj bi ne pogasil se nikdár
Ti čisti oginj, da bi zmir veselo,
Enako kresu, Ti sercé gorelo,
Bogú in rôdu žgalo vredni dar! —

Odločno odpovej se svoji sreči,
Goreče išči bližnjim jo doseči:
Živeti sebi verli mož ne smé!

Iz tuje sreče njemu blagor klije,
Veselje drugih njemu v óku sije,
In tuja tuga mu mečí sercé.

V. [= Vrsniški.]

Vse tri inačice imajo akrostih: Dolgo Te Bog živi.

Pri mrtvaškem odru: 4. kit. 2. v. Četudi — z znakom je razdvojil pesnik v: Če tudi — 6. kit. sę je glasila prvotno:

Iz solz in zmót doline
Ti srečno všlà si zdaj
Na jasne visočine,
V neskončne sreče kraj.

— V 2. v. te prečrtane kitice je nadomestil pesnik besedi: srečno všlà — z: všlà na vek. Na robu je ta kitica nadomeščena z besedilom tiskane izdaje: Saj ti si srečno slekla itd.

Siroti: 2. kit. 3. v. ljubeznjíva (ljubezníva) — 3. in 6. kit. 3. v. Četudi (Če tudi).

Njega ní!: 1. kit. 2. v. pesmico (pesemco) — 5. kit. 3. v. srcé pogréša, (srce pogreša) — 6. kit. 1. v. Čez ograjo vrtno gleda — prvotno: Čakajoč se k seči vseda — kar je pesnik črtal.

V mraku: 2. kit. 2. v. solnčice (solnčece).

III. snopič.

21. Zaostali tič (ptič): 1. kit. 2. v. in 5. kit. 1 v. tíček (ptiček) — 3. kit. 2. v. Perutce — Erjavec je prenaredil končni e v o: perutco. — 3. kit. 2. v. pobešaš — prvotno: povesuješ, kar je pesnik črtal.

23. Čoveka nikár!: 1. v. delálnico (delávnico), enako v 6. in 18. v. — 9. in 10. v. ob desnem robu je naredil pesnik dva klicaja. — 44. v. tíco (ptíco) — V zadnjem verzu se je nahajal med besedama „vstvariti“ in „nikar“ najbrže pomišljaj, ki je radiran. — Erjavec je pripisal spodaj: Poklanjam se pesnikovemu geniju.

24. Izgubljeni raj: 2. kit. 1. v. čemù-li (čemú-li) — 2. kit. 2. v. nôsi (nosi).

25. Lastovkam. Erjavčeva pripomba: Dovršena v vsacem obziru. Tisti „edín“ nič ne moti.

26. V celici. (V Celici): 3. kit. 4. v. tihega (tíhega) — 8. kit. 3. v. sebój — nad prečrtanim: saboj (s seboj). — Erjavec: Izmej najlepših cvetov slovenske poezije. Ko bi imeli vsaj deset tacih.

27. Primula: 3. kit. 1. v. ob levem robu stoji s svinčnikom — torej Erjavčeva — zapisana in s črnilom prečrtana beseda: visí; v tekstu je bilo prvotno: vesí, popravljeno vsled Erjavčeve pripomnje: visí; enako „Zimski dan“ 6. kit. 2. v. — 3. kit. 2. v. Čez dol plan — poslednji dve besedi sta prečrtani in na njuno mesto zapisan zgoraj: dol — 3. kit. 3. v. gojzd — j je prečrtan — 5. kit. 1. v. In zláto solnce, — prvotno: mati solnce; pesnik je črtal „mati“

in nadomestil z „zlato". Opozoril ga je na to Erjavec, ki je na robu zapisal: mati??

29. Svetá odkletev: 4. kit. 3. v. Pod slamnati in zlati stròp — prvotno: Pod zlati in pod slamni stròp — kar je črtal pesnik. — 9. kit. 3. v. svet (svét). — 10. kit. 3. v. Prenôvljen — prvotno: Prerojen — črtal pesnik. — 12. kit. 2. v. Ljubezni prve vnet, — ob robu je pri tem verzu pesnikov vprašaj. — 13. kit. 1. v. sladkóst (sladkost). Erjavec: Vzvišena in izvirna misel v krasni obleki.

30. Življenje ni praznik: 7. v. vstòp (ustòp) — 9. v. poloti (polôti). — 21. v. móžko (móško); ob tem verzu stoji na robu v oklepajih vprašaj. — 26. v. resnôbni (resnobni). — Erjavec: Velja več nego najboljša pridiga.

31. Rómarica: 1. kit. 1. v. Čemù (Čemú) — 6. kit. 3. v. ljudi (ljudí) — 15. kit. 3. v. celó (celo) — 16. kit. 4. v. zadíraš — prvotno: porívaš, kar je pesnik črtal. — Erjavec: Prekrasna!

32. O nevíhti: 16. v. sklonjeno (skloneno) — 17. v. nežni — prvotno: pisan — 28. v. vpihne (vpíhne) — 39. v. gromé (grme). — Erjavec: Izmej najlepših.

33. Vjetega tiča tožba (Ujetega ptiča tožba): 2. kit. 3. v. dol — prvotno: plan, kar je pesnik črtal. — 4. kit. 3. v. narave (prirode). — 7. kit. 2. v. konec vrste ni ločila niti v rokopisu niti v knjigi; druga izdaja ima nadpičje. — 9. kit. 3. v. Nikdár (Nikdar) — 11. kit. 3. v. srebrnočiste (srebernočiste).

34. Svetíšče: 5. v. Zidóvi (Zidôvi) — 18. v. spominam — prvotno: spominjam — 21. v. ondi (ondu) — 34. v. In božji krilatec — prvotno: Krilatec ognjen, kar je črtal pesnik — 41. v. konec vrste ni vejice niti v rokopisu niti v prvi izdaji, druga izdaja jo ima. — Erjavec: Prelepa!

35. Srcé sirota: 2. kit. 2. v. in 3. kit. 3. v. néma (nima).

IV. snopič.

36. Tí veselo poj! — 2. kit. 1. v. ptiček — prvotno: tiček; črko p je vdel s svinčnikom Erjavec; enako v 8. kit. 1. v., v 10. kit. 1. v. in v zadnji kit. 3. v. — 2. kit. 3. v. če tudi — prvotno: četudi — 7. kit. 3. v. življenja (žívljenja — tisk. napaka v obeh izdajah). — 9. kit. 1. v. z nôva — prvotno: znôva; ločil pesnik. — 10. kit. 3 v. Kaj bi mótil te listìč — prvotno: Líst ne moti naj te nič — kar je črtal pesnik.

37. Soči: 4. v. tèmne (témne) — 27. v. je vdeta, prvotno izpuščena. — 69. v. zêmlje-lačne — prvotno: zêmlje-željne; spremembo

je povzročila Erjavčeva pripomnja pod pesmijo: Tu je prvotno stalo: zemlje lačne, kar se mi bolje dopada, ker več pové nego željen. — Pesem „Soči“ šteje v vseh izdajah 70 verzov, v rokopisu jih je 72, a poslednja dva sta v oklepajih prečrtana; glasita se:

Na zemlji tvoji tujcev tropi
Naj ne dobodo ni — grobóv![1]

38. Slovó in naročílo: 7. kit. 2. v. gôji (goji) — 9. kit. 1. v. trenôtkih (trenutkih).

39. Moj črni plašč: 6. kit. 4. v. bridkosti — prvotno: britkosti; Erjavec je postavil s svinčnikom nad t črko d; enako v 8. kit. 3. v.

40. Samostanski vratar: 1. kit. 3. v. Tam zunaj vrvenje, drvenje ljudí, — pesnik jo je zaradi jasnosti še enkrat zapisal zdolaj pod črto; prvotno: Tam zunaj ljudjé se bežé in družé, — potem: Tam zunaj ljudjé se sebé in družé. Ob robu stoji le deloma čitna pripomnja Erjavčeva: . . . takó. Ali ni to sich fliehen? Ljudje „se sebé“ (sebíti se). — 4. kit. 3. v. tisóčikrat — prvotno: jezérokrat; ob robu je svetoval Erjavec premnogokrat, „jezero“ pravijo, da je madjarsko — 5. kit. 4. v. moško — prvotno: možko; Erjavec je prenaredil ž v š — 9. kit. 4. v. sovraštvo — prvotno: sovražtvo; popravil Erjavec.

(Konec prihodnjič.)

[1] Prim. Lj. zvon 1914, 334.

Književna poročila

Dr. Karol Capuder, Zgodovina c. in kr. pešpolka št. 17. Izdala in založila Družba sv. Mohorja v Celovcu. 1915. V. 8⁰. 176 str.

V nobenem drugem času bi ne našla Capudrova knjiga toliko čitateljev kot sedaj, ko so vse naše misli osredotočene na vojno in vojaščino, in je le malo slovenskih družin, ki bi ne imele člana pri vojakih, morda ravno pri tem pešpolku. Kar je v zvezi z vojaščino, nas sedaj zanima in z zanimanjem preberemo tudi uvod Capudrove knjige, ki opisuje razvoj vojskovanja od staroegiptskega vojaka preko vazalske in najemniške vojaške službe do vpeljave splošne vojaške dolžnosti, do ljudske vojske. Posebno zanimivo razpravlja pisatelj o razvoju orožja, ki je korak za korakom sledil razvoju tehnike. V dobi strojne puške se smešno sliši, da je bilo treba za en strel iz muskete 143 povelj. Za uvodom popisuje pisatelj ustanovitev in zgodovino pešpolka, in sicer govori najprej o polkovi organizaciji in polkovem delovanju v mirnem času in nato o polkovih vojnih delih.

Zgodovina pešpolka št. 17 se deli v dve dobi. V prvi se je sestavljal polk iz različnih krajev Nemčije in Avstrije, nazadnje predvsem iz Češke in bival po

najrazličnejših garnizijah avstrijskih dežel. Polk je bil ustanovljen 13. februarja 1674, v drugi napadalni vojni Ludovika XIV. Ustanovitelj mu je bil grof Henrik Reuss-Plauen. Obstajal naj bi iz 2040 mož in polkovega štaba. Ognjeni krst je prejel polk leta 1675 v bitki pri Altenheimu in se je udeleževal odslej vseh vojn, v katere je bila zapletena Avstrija: druge napadalne vojne Ludovika XIV., španske nasledstvene vojne ob Renu in Zgornji Italiji, obeh Karlovih vojn proti Turkom, poljske nasledstvene vojne, šleskih, avstrijske nasledstvene in vseh vojn proti Napoleonu. Hrabro se je bojeval v znamenitih bitkah pri Aspernu, Wagramu, posegel zadnji dan v veliko bitko pri Lipskem in zaključil bojevanje proti Napoleonu v bitki pri Belfortu leta 1815.

Pod Marijo Terezijo so dobili polki stalna naborna okrožja. Kranjska je pripadla pešpolku št. 43 (sedaj št. 41). Leta 1817 je dobil Kranjsko kot naborno okrožje pešpolk št. 17. Še istega leta se je preselil s Češkega na Kranjsko in dospel 21. novembra v Ljubljano. Od tedaj je zgodovina 17. pešpolka vojna zgodovina Kranjske. S tem se začenja zanj druga doba. Polk ni bival stalno v Ljubljani. V prvem času je bil porazdeljen na razne kraje Kranjske, posebno na Dolenjsko kot straža proti roparskim tolpam, ki so prihajale iz Bosne in nadlegovale deželo. Dolgo vrsto let (1848—1853, in 1857—1860) je bival v Italiji, dve leti v Bosni, dalj časa v Trstu in v letih 1879 do 1882, kot nagrada za hrabro obnašanje v Bosni, na Dunaju. Leta 1893 so bili premeščeni 1. 3. in 4. bataljon v Celovec, kjer so ostali do začetka svetovne vojne.

Polkovo glavno bojno polje je bilo v tem času Zgornja Italija. Tu se je polk udeleževal bojev leta 1820, 1848, 1849, 1859 in 1866. Poleg tega je sodeloval leta 1848 pri udušitvi vstaje na Ogrskem in leta 1878 pri okupaciji Bosne.

Capuder je spisal zgodovino našega pešpolka na podlagi del stotnika Bergkessla in Ferd. Strobla in jo je prepletel z narodnimi pesmimi, nastalimi v raznih vojnih dobah. Popis zadnjih vojn bi si želeli bolj plastičen, posebno z ozirom na junaške čine posameznih odlikovancev. Spisu je dodanih tudi precej slik, zlasti portretov raznih polkovnih imejiteljev in zapovednikov.

O sedanji svetovni vojni izhaja in bo izšlo po sklenjenem miru nešteto del. Tudi od Mohorjeve družbe pričakujemo enako delo, ki pa naj ne popisuje samo bojnih dogodkov in junaških činov Slovencev, temveč naj nam tudi pripoveduje, kako je vplivala svetovna vojna na socijalno, gospodarsko in kulturno življenje Slovencev. Naj si družba pridobi že sedaj spretnih pisateljev in ilustratorjev, ki zberejo potrebno gradivo; zakaj spomini hitro obledijo. Edino ona je pri nas sposobna in v prvi vrsti poklicana zasnovati tako važno narodno delo.

Jos. Breznik.

Slovenske večernice za pouk in kratek čas. Izdala in založila Družba sv. Mohorja v Celovcu. 69. zvezek. 1915. 8⁰. 160 str.

Večernicam stoji na čelu „Zgodba o povišanju", ki jo spisal neki Stanko Bor. Hudoklinovega Janeza z Dolenjskega, infanterista 17. pešpolka v Celovcu „fanta od fare, kjer s štirimi zvoni", pohvali njegov stotnik, da zna „defilirati boljše ko nekateri, ki služijo tretje leto". Janez je namreč šele prvoletnik. Stotnik mu poleg pohvale tudi naznani, da dobi dopust o Božiču. Pa Janezu vse te milosti niso dovolj: če se hoče postaviti pred domačimi, mora biti vsaj „frajtar", če že ne kaj drugega. Ta misel se je Janeza trdno oklenila in ga ni izpustila prej, dokler ni dozorela v sklep, da si prišije ono zvezdo na ovratnik sam. In ta sklep je Janez izvršil v božični noči, v strupenem zimskem mrazu, ko se je vračal po ozki gazi

skozi samotni gozd proti domu. „Slekel je plašč, slekel bluzo — mraz ga je objel in ga hotel zopet ovirati s tem, da mu je navdahnil misel, da bi bilo morda vendar bolje, če ne stori — oblekel zopet samo plašč, ga tesno privil k sebi, tipal nekaj časa po ovratniku bluze, ker v temi ni mogel natančno videti, razvil papir, potegnil ven zvezdi, ju pritisnil najprvo s prsti in otipal, če stoje sorazmerno. Nato je izvlekel iglo in nit in vbodel z iglo — —". „Frajtarja" so sprejeli domači z velikim veseljem, posebno oče, „star vojak, ki je bil v Bosni", pa se je moral zelo mlad oženiti, ker je bil Janez njegov prvorojenec, ki je imel polno mlajših bratov in še sestro povrhu. — Toda „frajtarjevo hudodelstvo" je prišlo na dan in poročnik v Celovcu je odprl knjigo in čital: „Kaznuje se infanterist Janez Hudoklin z edenindvajsetimi dnevi samotnega zapora, ker si je našil doma na božičnem dopustu dve zvezdi in se tako samovoljno povišal. Kazen je v primeri s prestopkom zato tako majhna, ker prizadeti ne taji prestopka in se popolnoma strinja s poročilom domače orožniške postaje" . . . Zgodba je s psihološkega stališča in z ozirom na kompozicijo temeljito pogrešena. — Finžgarjeva gospodarska zgodba „Konjička bom kupil . . ." je najboljša povest v vsej zbirki; odlikuje se po sijajnem slogu. Sujet je sicer star, toda Finžgar ga je obdelal tako, da ne moti. — Tretjo povest, „Na Vrhovih", je spisal P. Perko. Bralcu se vsiljuje misel, da prvi dve poglavji sploh ne spadata v povest s tem naslovom in da ni Franica nič drugega kot samo „deus ex machina". Četrto poglavje, ki res opisuje Vrhove, je lepo in tisti migljaji o izboljšanju gospodarskih razmer so prav umestni. — Ivo Trošt je spisal povest „Pod Robom". Dejanje se razvija gladko, neprisiljeno; proti koncu ga je še malo preveč. Barve so žive, slike jasne. — V Česnikovi samostanski zgodbi „Pater Gervazij" se mi zdi četrto poglavje čisto odveč; ako bi ga ne bilo, bi bil končni efekt mnogo močnejši. — Jos. Lovrenčič, I. Lavrič in France Bevk so prispevali z verzi — blago srednje vrste.

St. Svetina.

Utva, Kraguljčki. V Trstu, 1915. Založila in izdala knjigarna J. Štoka. M. 8⁰. 46 str. Broš. 80 v, vez. 1 K 20.

„Kraguljčki veseli
so pesem zapeli
črez zimsko poljè.
Naj jo pojò,
saj ne vedò,
da nekje
junaki mrjò."

To je motto drobni zbirki triindvajsetih pesmic, v katerih je dobro ločiti dve dobi: iz starejše dobe so pesmi lesene, pobarvane, iz novejše pa žive, prisrčne. Le poslušajte, kako štejejo zvezde (str. 24):

1. Skrito v žitu poje muren:
tri, tri, tri, tri, tri.
Zvezdice na nebu šteje:
ena, dve, tri, tri, tri.

2. Prepelica ugovarja:
pet jih, pet je, pet;
ta-le čriček, ta-le muren
le do tri zna štet.

3. Oglasi se čuk v topolu
prav zamolklo: sto!
Niso tri le, ni le pet jih,
sto pa bo jih, sto.

4. Palček-malček raz pečine
buli v nebosklon:
koliko je zvezd, se čudi,
več ko milijon!

5. Zvezdice na nebu gori
se smejó ves čas:
kdor nas hoče prav prešteti,
k nam naj pride v vas.

Takih otroško-naivnih je v zbirki le prav skromno število. Našim malim še utegnejo ugajati „Kraguljčki", ki so veseli zapeli pesem črez zimsko ravan; ali pa ona o „prvem krajcu, suhem možičku", ki je veslal k Miklavžu v sveti raj in se kmalu prismejal ves okrogel. Večina pesmic pa bo težko dosegla svoj namen. „Kdor piše za mladino, ne sme pisati za mladino", pravi Th. Storm.

Marija Kmet.

Carniola. Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko ... Uredniki: dr. Jos. Gruden, dr. Jos. Mantuani, dr. Sajovic. Nova vrsta. Letnik VI, zvezek 3. in 4. V Ljubljani 1915.

Med članki zadnjih dveh zvezkov glasila Muzejskega društva za Kranjsko, ki se tikajo naše domače zgodovine, čitamo kratko pregledno črtico V. Steske „O Lambergih" (str. 81—89). Lambergov kanonikat pri ljubljanski stolnici hrani Rinckolinovo sliko iz l. 1754, na kateri se nahaja deset portretov lamberške rodbine. Podrobnemu opisu slike slede zgodovinski podatki o stari kranjski rodbini Lambergov, ki so zapustili tudi v naši narodni epiki vidne sledove. — Isti pisatelj je priobčil beležko o najstarejšem drevesu na Kranjskem; to je starodavna tisa v Stranah pod Nanosom v župniji Hrenovice, o kateri ljudstvo pripoveduje, da je pod njo pridigoval že sv. Hijeronim (str. 145—147). — Ravnateljstvo idrijskega rudnika nadaljuje z objavo gradiva o tretji okupaciji Idrije po Francozih l. 1809. — Ravnatelj dr. Mantuani je dvignil iz pozabljenosti ljubljanskega rojaka-umetnika Janeza Karla Schütza (roj. l. 1745), ki se je odlikoval na Dunaju kot arhitekt, bakrorezec razgledov cesarske prestolice in njene bližnje okolice ter kot spreten slikar (str. 140—145). — Zaslužno delo gotovo postanejo Mantuanijeve „Narodopisne študije", ki jih namerava podati javnosti „v obliki zaokroženih analiz". Po splošnih uvodnih opazkah, ki so napisane nekam v razdraženem tonu in so vsaj zame mestoma težko umljive, sledi nazorni opis tkanja trakov na roko, ki so „še pred kakimi štiridesetimi leti poznali skoraj povsod po Kranjskem". Pred četrt stoletjem je bila ta domača obrt znana tudi še po vzhodnem Štajerskem. Tehnično izvajanje tkanja trakov je imel g. Mantuani priliko opazovati l. 1912 v Beli Krajini. Na podlagi ohranjenih spomenikov in pismenih poročil skuša pisatelj dognati izvor in starost te primitivne tkalske tehnike. Preko Manessejevega rokopisa iz 14. stoletja, Homerjeve Iliade in šopronjske žare iz hallstattske dobe dospe pisatelj do spoznanja, da je tkanje trakov ostanek prazgodovinske tehnike, „da se sme imenovati človeška praposest" in da je „tudi pri našem narodu pradavna tradicija in dediščina (162). Slovenski izraz „monge", priprava za likanje stkanih trakov, je pač nemškega izvira (die Mange); poznajo ga pa tudi romanski jeziki. — Dr. Gv. Sajovic je opisal in s slikami pojasnil podor skalovja v Kokrski debri pri Kranju, ki se je dogodil v večjem obsegu l. 1881 in 1915; obakrat so se podrli globoko izpodmiti in previseči deli stene. — Iz vseučiliške knjižnice v Tübingah je prof. Franjo Bučar objavil Ungnadove račune iz l. 1560—1561 za protest. jugoslovansko tiskarno v Urachu. Baron M. Zois je prispeval z dvema člankoma numizmatične vsebine.

Med prirodoslovnimi spisi je imenovati razpravo odličnega našega botanika Alf. Paulina: „Über einige für Krain neue oder seltene Pflanzen und die For-

mationen ihrer Standorte", ki je pisana seveda izključno za strokovnjake. — Monografija dr. J. Ponebška o naših ujedah prehaja v podrobnosti, ki motijo pregled in ubijajo splošno zanimanje. Znanstvenost študije ne bo trpela prav nič, ako se omeji nepregledna vrsta slovstvenih navedeb na najnujniše, ali pa da se literatura združi v začetku ali na koncu opisane vrste. S tem letnikom je končana šele velika uharica, in vendar bi radi dočakali v doglednem času zaključek opisa vseh ujed! — Urednik prirodoslovnega dela Carniole, dr. Gv. Sajovic, je sestavil natančno bibliografijo prirodopisnih sestavkov v letnih izvestjih naših srednjih šol (131 do 140), je napisal rajnkemu botaniku Juliju Głowackemu obširno posmrtnico (225 do 231) in ocenil znanstveno delovanje muzejskega preparatorja † Frana Dobovška. — Razna književna poročila izpopolnjuje bibliografski seznam (218—225). — Želimo odličnemu strokovnemu glasilu v novem letu enako bogato setev in žetev!

Dr. Š—r.

Österreichischer Almanach. — Österreichische Bibliothek. Pod tem naslovom je začela znana založba „Insel-Verlag" izdajati serijo knjig; uredništvo obeh publikacij vodi Hugo von Hofmannsthal. Almanah je doslej izšel samo eden (za leto 1916), biblioteke pa je doslej, kolikor posnemam iz prospekta, izšlo 13 števílk. Cena posameznim edicijam je nizka, oprema, kakor pri vseh publikacijah tega mladega založništva, fina.

O cilju in namenu teh publikacij nas pouči indirektno njih vsebina, direktno pa prospekt biblioteke, ki ga je napisal Hofmannsthal. Namen teh publikacij se da po njem formulirati z istimi besedami, s katerimi je pred več ko sto leti grof Stadion uvedel v avstrijsko publicistiko svoje „Vaterländische Blätter", s katerimi je nameraval doseči „sowohl eine nähere humane Verbindung unter den Provinzen der Monarchie als auch ein Zusammenwirken viel von einander entfernter, an der öffentlichen Wohlfahrt teilnehmender Männer". V svojem prospektu pravi Hofmannsthal: „Avstrija je v teh dneh pokazala in svetu zopet jasno dokazala, da je eno bitje, kajti samo iz živega, nedeljivega bitja lahko izhaja velika moč. Zdi se, kakor da sme to bitje samo vsakih sto let pokazati svoj obraz, potem pa ostane na ta lepi obraz samo nejasen spomin, ki gine vedno bolj in bolj. Seveda v teh presledkih imamo tudi nekaj, kar nas drži skupaj, ostane še nekaka zveza v topi sferi življenja, od telesa k telesu, od srca k srcu, od pokrajine do pokrajine, nekaj, kar se ne da prijeti in je vendar močno. Toda v prosti sferi duha se kaže samo to, kar nas loči. Zdi se, da hoče vsak del po sili pozabiti, da je poslan, da bi bil del, in da je baš v tem poslanstvu njegov poklic. Tem bolj žalostno je v teh razdobjih naše življenje, tem bolj se nam umika pravi tok življenja, tem manj smo deležni najvišjih dobrin življenja, ki vendar ne bi smelo biti samo živalsko, ampak nad njim vzvišeno, res človeško, družabno, politično, ki se sebe samega zaveda in izteza svoje korenine ravno tako v slutenj polno preteklost, kakor uveljavlja svojo moč v sedanjosti. Nam pa je prava, živa zavest sedanjosti in mogočna slutnja bodočnosti, ki sta samo ena celota, — celo ono, kar je edino človeka dostojno: prava vera v nas same, vse to nam je dano samo v bridkih, težkih urah in se mora vedno in vedno zlemu, mračnemu duhu, ki nas tišči k tlom, odkupiti s skledo krvi. Zdi se, da si moramo puščati žilo, da se nam dovolj zjasni v glavi in lahko spoznavamo in ljubimo. Ta čas je sedaj zopet prišel in zopet se je pokazal Avstrije obraz. Kako lepo je pri drugih narodih. Švicarjem kroži svobodno kri po žilah, v preteklosti in sedanjosti se spominjajo skupnega, dasi govore različne jezike, ravno tako pa je tudi v veliki ameriški državi pri vseh onih, ki so iz raznih narodov pome-

šani v en narod, ki vkljub razni krvi vendar ljubijo isto zemljo in se z veseljem pokoravajo zakonu, ki jih veže komaj sto let. Naša usoda pa je hujša, naše poslanstvo bolj posebne vrste; prastara evropska zemlja nam je dana v dediščino, dveh rimskih držav dediči smo na nji, to moramo nositi, ali hočemo ali ne: sveta in usode polna je naša rodna zemlja".

Tudi ostale strani prospekta niso bolj jasne ko ta uvod, v katerem formulira Hofmannsthal principijalna načela svojega podjetja. Toda to ni nič čudnega. Kdor hoče ob velikem momentu spojiti sovražne ali vsaj divergentne komponente v eno samo mogočno rezultanto, temu pristoja proroški duh in njegov patos; ta najde tudi dovolj političnega takta, da prepusti „sovražnim" strankam, da razlagajo n. pr. „dve rimski državi" vsaka po svoje. Na ta način uide nevarnosti, da bi mu trdoglavost in fanatizem že prej zabarikadirala pota, po katerih hoče privesti ljudi do skupnega cilja in po katerih je mogoče hoditi. — Če si ogledamo Stadionovo formulo, ki jo je Hofmannsthal nevede ponovil in kateri je treba dati novejšim časom primerno vsebino, in če si pogledamo vsebino doslej izdanih publikacij, pa dobi celo podjetje takoj jasnejše lice, na katerem se jasno razločijo posamezne črte in poteze.

Umljivo je iz stvari same in iz besed Hofmannsthalovega programa, da prevladuje historična tvarina, najbolj v biblioteki. Tam se nam kažejo stari reprezentanti Avstrije: Grillparzer, cesar Jožef, Abraham a Santa Clara, Beethoven, Radetzky, Komenský in češki bratje; poleg tega slike iz avstrijskega političnega življenja in bojev, celo najnovejših. — Mnogo bolj pisana in raznovrstna je vsebina almanaha. Za popolno moderno pesmijo Wildgansa sledi Hansa Sachsa pesem na srečno pregnane Turke pred Dunajem (l. 1529), odlomkom iz Evgippijevih legend o sv. Severinu sledi odlomek iz spisa Žige Herbersteina o Rusiji (avdijenca v Moskvi 18. aprila 1518). Slede jim Walther von der Vogelweide, Adalbert Stifter, Jos. v. Eichendorff in cesarjev manifest z dne 23. maja 1915. Saudek je priobčil prevod iz Otokarja Březine „Meine Mutter", ki mu sledi (str. 36—46) navdušen članek Štefana Z w e i g a o Březini in Bílku, prepleten s prevodi, ki spominjajo na sijajne Zweigove prevode iz Verhaerna. Na koncu pravi Zweig o Březini in Bílku, teh dveh kongenijalnih, tako lepo se dopolnjujočih umetnikih: „Geheimnisvoll reifen aus ihrem und dem Schweigen um sie Schöpfungen, die Zeugnisse der geistigen und bildnerischen Kräfte ihrer Nation sind, Zeugnisse von einer Kraft und künstlerischen Schönheit, wie man sie vordem bei dieser uns so nahen, uns so fremden Nation kaum kannte. Und die brennende Sehnsucht erregen, mehr von diesen — und vielleicht noch anderen unbekannten — Meistern zu wissen. Niemand hat näher zu ihnen als wir. Und ich weiß keinen Grund, warum wir ihnen nicht heute schon entgegengehen sollten, statt zu warten, bis die oft lange zögernde Welle des Weltruhms sie uns herüberbringt." — Vzoren prevod treh Mickiewiczewih sonetov (iz zbirke krimskih sonetov), 5 strani iz Komenskega „Allgemeiner Weckruf" in precejšen del iz Słowackega „Ojciec zadżumionych w El-Arish", mojstrsko preveden (vkljub nekoliko zabrisani pointi naslova!) in Merežkovskega besede o Rusiji in Goetheju (str. 60—61), ki jih človek z nekakim začudenjem najde v tej zbirki: vse to so stvari, ki govore mnogo bolj jasno ko Hofmannsthalov proroški program. Rainer Maria R i l k e „Aus dem Stundenbuch" (str. 61—66) in B a r t s c h („Südsteierische Landschaft") zastopata nemško avstrijsko moderno; med obema stoje „Gesänge der Böhmischen Brüder". Poleg množine ostale tvarine in prispevkov, ki skušajo pokazati historično in današnje lice Avstrije, opozarjam še posebno na troje prispevkov: R e d l i c h a „Das Wesen der österreichi-

schen Gemeindeverfassung" (145—156), ki razlaga korene javnega življenja v Avstriji, Hofmannsthala „Die Taten und der Ruhm" (157—166), kjer zelo zanimivo opisuje in analizira psiho sedanje dobe, in Bahra „Bismarck an die österreichische Jugend" (185—187), konfesijo, ki je pogumen manifest v tej težki dobi in ki lahko tvori torišče in podlago bodočega skupnega dela. Fin prevod ekstatične slovaške narodne „Das Mädchen" naj omenim samo še kot dokaz, kako pestra in mnogovrstna je vsebina tega almanaha.

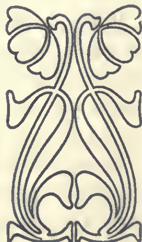
Hofmannsthalova namera je nad vse lepa in obljublja v težkih dneh boljše čase. Želeti bi bilo samo to, da bi se v tej avstrijski zbirki oglasili tudi še drugi, ki jih Hofmannsthal kliče na sodelovanje in katerih dolžnost je, da se oglasijo. Njim se bo sicer moralo očitati, da je velik moment zalotil male ljudi, njihova krivda bo, če bomo enkrat s tragično resignacijo morali reči: Prepozno! V tem „avstrijskem parlamentu", ki je res parlament intelekta in „najboljših ljudi", ne smejo manjkati naši glasovi. Niti bojazen, da bo ta „Hofmannsthalov parlament" ostal samo literaren in artističen, nas ne sme odvračati. Saj je baš ta avstrijski almanah jasen dokaz, da je literatura ono polje, na katerem se najboljši duhovi raznih narodov najprej najdejo in seznanijo. In temu šele lahko sledi bližje spoznavanje in globlje umevanje, ki je prvi pogoj za uspešno skupno delovanje.

Dr. Jož. A. Glonar.

Rocznik slawistyczny, wydawany przez Jana Łosia, Kazimierza Nitscha i Jana Rozwadowskiego. Revue slavistique. T. VII. Kraków 1914—1915. G. Gebethner i spółka. V. 8⁰. IV + 338 str. Cena 8 K.

Med publikacijami, ki združujejo zrahljane stike slavistov tudi tekom vojske, je poleg Jagićevega Archiva predvsem omeniti poliglotno glasilo avstrijskih poljskih slavistov „Rocznik slawistyczny". V ravnokar izdani sedmi knjigi se zrcali napredek slovanskega jezikoslovja v letih 1913 in 1914. Prva polovica publikacije obsega po dosedanjem stalnem načrtu razprave in obširne ocene najvažnejših novejših slavističnih del, druga pa prinaša popoln bibliografski letni pregled jezikoslovja pri posameznih slovanskih narodih. Naše ne posebno številne prispevke na tem polju je zabeležil J. Šlebinger (str. 227—231); nadarjeni slovenski lingvist Karl Oštir je priobčil kratko razlago besede „dęblo" (23—24). Poleg izdajateljev in urednikov „Rocznika" so med sotrudniki priznana imena kakor Meillet, Lorentz, Lehr, van Wijk, Wędkiewicz, Mladenov in dr.; nekaj stalnih sotrudnikov je moralo tokrat izostati. — „Rocznik" je postal po svoji solidni in pregledni vsebini vsakemu slavistu potrebna priročna knjiga.

J. Kapistran.

Fr. Albrecht:

Iz cikla: Rdeča pomlad.

V jarku.

S krvavimi žarki sije na nas
rdeča pomlad.
Čuj! V srcu globoko zapel je glas:
Domov bi rad! . . .

Domov bi rad, a ne morem stran,
ujet, uklet!
V ta tesni grob je zakovan
cvet mojih let.

Tako ležimo večnost že,
bedeči v snu —
da zleđenelo je srce
nam od miru . . .

Saj jaz sem pozabil, da dom imam,
otroka dva,
da ženo imam in hišo in hram
in seženj polja . . .

Vse sem pozabil. A tu oglasi
se naenkrat
kot da zapelo je iz prsti:
Domov bi rad — —

Pa dvigni kvišku le obraz —
adijo, brat!
S krvavimi žarki sije na nas
rdeča pomlad.

Dr. Ivo Šorli:

Štefan Zaplotnik.

Povest veselega človeka.

(Dalje.)

II. poglavje.

Kako vidi Ivan Jesenko Strnišče in kako ono njega.

To, kar pride zdaj, se je dogodilo deset let prej. Tisti čas je prišel učitelj Ivan Jesenko v Strnišče in se mu je zazdelo tam tako, da se mu je srce prestrašilo in bi bil najrajši zopet odšel.

Gospod Jože, o katerem so še zdaj toliko pripovedovali in s katerim baje ni bilo mogoče spregovoriti pametne besede, je bil že umrl in drug vrtnar je bil prišel v ta vinograd Gospodov: gospod Peter Besednik. No, mož je bil bolan na želodcu in res ni mogel kopati in obrezovati tod.

Pravzaprav pa se niti v prispodobi ni moglo govoriti o vinogradu. Pašnik je bil, pust peščen pašnik, s slabotno uvelo travo in tupatam s kakim skrivljenim drevescem.

Tako se je zdelo Jesenku.

Včasih je slonel cele ure na svojem oknu in gledal ven. Zdelo se mu je, da se vidi dol v grapo in po hribu na oni strani navzgor.

Tik pod oknom je bil župnikov vrt, visoko podzidan, da ni zdrknil na pot pod seboj.

„Lep razgled imamo, gospod župnik. Do nebes se vidi.“

Župnik je bil poštena in dolgočasna duša.

„Lep!“ je prikimal in pogledal proti nebu.

Čez nekaj časa:

„Ali je zapisano v farnih bukvah, kdo je našel ta kraj, gospod župnik?“

„Ni. Bukve gredo samo do leta tisoč sedemsto devetdesetega nazaj. Prejšnje so pogorele z vasjo vred.“

„Škoda.“

In zopet čez nekaj časa, ko je gospod župnik glasno mrmrajoč prehodil z brevirjem v roki vrt dvakrat gor in dvakrat dol.

„Ali so vas Strnišče potem zopet sezidali, gospod?“

Župnik položi prst trdo in ne brez pomena sredi precej mastne strani, gre ž njim in z očmi počasi navzdol in potem, predno obrne, samo prikima.

„Kaj so bili ljudje zavarovani?“

Župnik takoj in trikrat odkima.

„A da! Takrat še ni bilo zavarovalnic, leta tisoč sedemsto devetdesetega.“

Župnik gre do konca poti in tam se trikrat latinsko pokriža; potem pa se ne obrne več sem, ampak gre navzdol proti zidu. Tako, da boš vedel motiti molitev!

Jesenko vzdihne, vstane, vzame klobuk in gre na cesto. Niti župnik mu noče delati družbe!

Štirje vaščani gredo mimo, trije moški in ena ženska. Moški stopajo nekoliko hitreje in gledajo v tla, gospodinja pa prijazno pozdravi. Njej je lahko, ker se ji ni treba odkriti; oni pa ne vedo, kako bi, kar samo tako dober dan se reče že vsakemu popotniku, odkriva se pa svetim stvarem in „gospodom“.

Tam na klopici pred svojim obširnim hlevom sedi sosed Drenjar.

Ko zagleda učitelja, pokima z glavo in pravi:

„Sem pojdite, gospod! Povejte mi, koliko je od tu do solnca. Ne morem in ne morem si zapomniti.“

Drenjar čita knjige Družbe svetega Mohorja in potem premišljuje.

„Od tu sploh ni poti do solnca,“ pravi Jesenko in obstoji pred Drenjarjem. „Če se mislite odpraviti tja, morate iti najprej v Zalog in tam se obrnete hitro za cerkvijo na desno navzgor; naprej pa vprašajte!“

Drenjarju zdi se dobro in se nasmehne.

„Ali ste bili vi že gori, ko tako veste, gospod?“

„Ne, na Bregovem vrhu, že čisto gori se mi je napravil žulj, bos pa nisem mogel dalje, ko naprej še bolj drsi.“

„Ali ste ptič!“ pravi Drenjar in se zasmeje. „No, da, čas imate, pa vam pridejo take. Pa v pekel, dol, ali greste kaj?“

„O, zdi se mi, da sem ravno prišel, odkar sem v Strnišču.“

Drenjarju se obraz naenkrat zresni in potem pogleda Jesenku naravnost v oči.

„Slišite vi, gospod, meni kaj takega lahko rečete, pri drugih pa se morate že bolj paziti. Ni lepo, če je človek v takih stvareh hudega jezika, ko je pot odprta na obe strani.“

Jesenku je neprijetno in kri mu šine v lice.

„Saj nisem mislil nič slabega. Človek se pošali.“

4*

„Tudi med šalo in šalo je razlika. Oba se morata zasmejati: tisti, ki reče in tisti, ki posluša; drugače si se zapotekel in je najbolje, če ne poskusiš več.“

V Jesenku se nekaj upre in s hudim pogledom se obrne vstran:

„Veste kaj, ljubi moj Drenjar: ljudje bi me vseeno grdo gledali, naj se hvalim ali pritožujem. Branili so se šole, zdaj je pa tu. To je!“

Drenjar zmaja počasi z glavo.

„Šola, to je druga stvar. Eni, nespametni, pravijo tako. Vi pa niste šola. Če bi vas ne bilo, bi bil pa kdo drugi, lahko še desetkrat slabši.“

Jesenko ne ve kaj drugega in zato pravi:

„Mislite?“

„Vem! Tisto so ljudem znabiti čudno zdi, da vas vidijo brez dela: ampak to je le spočetka, dokler se ne privadijo.“

Jesenko vzplamti.

„Brez dela? Kaj nimam vsak dan pet ur šole? Ali je to brez dela? Kričati in se ubijati z zabitimi tepci po pet ur na dan?“

„Mi delamo po šestnajst ur.“

„Da, ampak oprostite, to je nekaj drugega! Duševno ali telesno delo! Nočem reči nič slabega, toda čujte: kaj pa župnika, ali njega ne vidite? Koliko ur pa on dela?“

„Ta je delal prej, ko je študiral.“

„Kaj jaz nisem študiral? Ta je lepa!“

„Ste, kar ste. Da ste študirali naprej, ne vem, če bi že novo mašo dobro speli; učite pa že nekaj let.“

Jesenko se razgreva boljinbolj. „Prav, ampak kake dohodke ima župnik in kake jaz? To pomislite!“

„Vsak po svojem stanu. Pri kmetu se začne, potem gre navzgor. Čim višji gospod, toliko boljše zanj. Proti škofu je še župnik le muha.“

Jesenko je sprevidel, da bi bila tu vsaka beseda zaman in je umolknil. Poslovil se je kmalu in jo je zavil po cesti ven iz vasi.

Bil je iz mesta doma in doslej ni poznal kmetov. V trgu jim je prišel že bliže; ali bilo je še vedno toliko gospode okrog njega, da je prihajal samo v opravkih z ljudmi v dotiko.

„Sredi samih sovražníkov sem!“ se je zdrznil. Temno je gledalo nanj osem, deset visokih, z bori in bukvami obraščenih vrhov, ki so oklepali to dolbino, temno so se ozrli kmetje na njivi nad cesto za njim.

„Še Boga ne spomni! Celo fajmošter ne gre nikdar tako mimo,“ je zaslišal za sabo. Drugi je pristavil še nekaj, a kaj ni čul več; samo, da je nekaj sovražnega, je vedel.

Prijela ga je velika jeza in obrnil se je rezko nazaj.

„Kaj mislite, da bom jaz vas pozdravljal, če hodite vi mimo mene, kakor mimo štora? Še tega bi se mi manjkalo! Naučite se najprej vi olike, potem jo pričakujte od mene.“

Ljudje nad njim so presenečeni obstali in so strmeli s topimi očmi nanj. Sram jih je bilo. Komaj pa je storil dvajset korakov, se je zavzdignil tak krohot med njimi, da je Jesenko nehote sklonil glavo, kakor bi bilo priletelo kamenje za njim.

„Utečem iz tega kraja! Kar zbežim!“ mu je šlo skozi možgane. „Še ubijejo me, divjaki!“

Komaj da se je bilo pričelo mračiti, pa ga je bilo že groza. Ves zrak je bil prepoln nečesa zlobnega, vsaka teh dolgih senc se je pačila v nekaj porogljivega; in vse tuje, tako strašno tuje in tako grozno daleč proč je bilo od veselih svetlih krajev tam doli za gorami.

„Kam sem zašel, za božjo voljo! In to bo treba strpeti najmanj eno celo leto, če ne še več!“

Postalo mu je tako tesno pri srcu, da bi bil najrajši zbežal nazaj v svojo sobo, kjer je bil vsaj varen; ampak moral bi bil zopet mimo teh sirovin nad cesto, ko druge poti ni bilo. In tako je čakal, dokler ni odzvonilo Avemarijo in ni videl nikogar več.

Toda ko je prišel do studenca, dvesto korakov pred vasjo, je stopil naenkrat iz teme oni, ki se je bil prvi obregnil obanj, suh, visok, žilav starec. Jesenko je stisnil krepkeje svojo palico in je obstal.

„Dober večer vam Bog daj, gospod!“ je pozdravil mož vljudno in se pritaknil celo klobuka z enim prstom. „Počakal sem vas, da vas prosim odpuščenja zaradi onih besed. Nočem, da bi bili v sovraštvu, ko ni zakaj. Kar sem rekel, sem mislil, da ne boste slišali. In pa navada je taka pri nas, da delavnim ljudem spomniš Boga, če greš mimo njih. Vi ste od drugod in morebiti tega ne veste.“

Jesenko je bil zelo presenečen, kajti tolike ljubeznivosti po vsem tem ni pričakoval; vendar je rekel:

„Vi ste stric Potar, kaj ne? No, da glejte, Potar, saj me razumete: Nič ne iščem sebi časti; ampak lepo bi bilo vseeno, že zaradi otrok, zaradi dobrega zgleda, če bi se skazalo, ne meni, ampak mojemu stanu primerno spoštovanje. Ali vsak pogleda še

vstran, če gre mimo mene. Jaz potem tudi ne morem začeti prvi pozdravljati.

„Ni treba pozdravljanja. Vse tisto so prazne reči. Človek ni nič, Bog je vse; ampak spoštovanje vam bomo skazovali, kakor se spodobi in kakor jo skazujemo kancelijskim gospodom, žandarmom in še celo beričem. Bog jih je postavil nad nas, za potrebo in za pokoro. Če boste vi z nami, tudi mi ne bomo proti vam. Za prvi čas pa ne zamerite; še živina se grdo pogleda, ko pride prvikrat na pašo."

Ta zadnji stavek je Jesenka potolažil, bolj nego vse druge besede, in v prijetnem pogovoru je dospel s kmetom do edine gostilne. Tu je Jesenko obedoval. Prijateljsko sta si segla z možem v roko in si zatrdila drug drugemu, da ni ostalo žela v srcu.

Jesenka je čakala večerja že na mizi, slaba in še mrzla povrh. Ali si je bil gostilničar Jurček res pridobil toliko izobrazbe po svetu, kakor je včasih sam trdil, ali mu je dajal vse to prirojen instinkt: pogledoval je vsak čas na stensko uro in zehal in zopet zehal, — vse prav tako, kakor naj olikani mestni človek pouči gosta, da bi se spravil.

Jesenko je še hitro izpil četrt vina in si brisal brke po poti. Pri vratih je že stal gospodar in jih zaklenil takoj za njim.

Vse tiho, vse mrtvo, nobenega razsvetljenega okna več nikjer. In vendar je bilo šele pol devete ure!

III. poglavje.

Kako vidi Štefana Zaplotnika Potarjeva Marička.

Potarjeva Marička je bila hči moža iz konca prejšnjega poglavja. Bila je takrat edina šivilja v vsej vasi in je imela vedno toliko dela, da se je izplačalo, najeti si celo pri pičlem zaslužku po eno dninarico več, da je mogla ostati ona doma in šivati. Ko je stopil oni dan Jesenko na prijazno očetovo povabilo na kozarček slivovke v hišo, jo je videl prvikrat.

Punica je bila vitka, lepa in bleda in je imela mestne oči. Tudi če se je ozrla od šivanja skozi okna na Rogarski vrh, je bilo, kakor da ji je preozko tule v tej soteski.

Tako so krenile Jesenkove misli še isti hip na kriva pota.

Kaj pa je hotel? Pet ur šole, devetnajst pa še drugih. Čital naj bi bil? Čital, — brez knjig? Knjige stanejo denar. Jesenko je

že pomislil sicer, da si jih bo kupil nekaj za prvi desetak, ki mu ostane. Ampak tistega desetaka pač še tako hitro ne bo. Zdaj jih dobi štiri, pa jih bo treba razdeliti lepo po vasi; in če bi ostal kak goldinar, bo za pot v trg. Tam bi dobil kako primerno knjigo, — ampak kdo bo vlačil domov? Skratka: zljubilo se mu vsaj zdaj še ni. Najprej je treba proučiti kraj in ljudi, si je rekel. In zvedel je, da presedi Potarjeva Marička cele ure sama doma. Pa bi kar od tu začel proučevati kraj in ljudi!

Danes je poskusil prvikrat. Šel je na sprehod na ono stran vasi in je stopal tja grede mimo Potarjeve hiše, ki je bila zadnja v vrsti, kakor da ni radi nje ubral poti na to stran. Hodil je nato še deset minut naprej, do tam, kjer se vspne pot strmo čez hrib, da bi pač ne bilo čisto nič sumljivo; potem se je vrnil telesno po isti poti, duševno pa v velikem ovinku do Potarjeve hiše nazaj. Tam se pa zdaj ni šele pomišljal in obotavljal kakor človek, ki ne ve kam; ampak stopil je naravnost noter, kakor kdo, ki ima opravek in določen cilj, ali ki se je nečesa spomnil.

V veži se je ustavil in je poslušal. Vse tiho. Sicer ni mislil, ampak mogoče bi bilo vendar, da bi bil stari doma.

Potrkal je na duri v izbo in počakal. Dolgo nič. Potem je skočil nekdo po koncu in se je bližal. Tedaj je spoznal, da je Marička in je odprl.

„Dober dan, Marička; ali ni očeta doma?"

Marička je zardela in je obstala trdo pred njim.

„Ne, očeta ni; ampak če želite, ga lahko pokličem, saj je le tu spodaj na njivi." Glas se ji je še trgal.

„Hvala, hvala! Hotel sem ga samo pozdraviti, če bi bil doma, ko sem šel ravno mimo. Kaj pa ti kaj, Marička? Vedno dosti dela?"

„O, saj pravim, da se ne bom več tako ubijala! Ali mi je treba? Seveda, če prinese kdo, pa spet vzamem."

Premagala je že bila nekoliko svojo prvotno zmedo. Sedla je med temi besedami zopet na svoj prostor, njemu pa ni rekla, naj sede. Toda spomnil se je, da ni v salonu in se je spravil za mizo.

„Vidiš, Marička, o tem sem že slišal, koliko dela da imaš," je rekel važno. „In tudi pomoči ni najti tako hitro, ko je na polju še vse premalo delavcev. Pa sem si mislil: pojdimo k Potokarjevim; in če bosta oče in Marička zadovoljna, ji boš prihajal vsak dan po šoli malo pomagat. Časa imaš dovolj."

Ker je bil ostal resen, ni vedela spočetka, kako bi. Potem pa se je zasmejala:

„Če bi se radi naučili hlače delati, morate iti k Strničkovemu Petrčku nad cesto. Jaz znam samo spodnje.“

„No, bova pa spodnje. Alo! kar pomiri mi jih in vreži; naprej bom že delal sam.“

Jesenko je že občutil, ko je govoril te besede, da se je ponudil zdajle kar sam od sebe veledramatičen moment: Zdaj se morda pokaže, kake vrste je to dekle in ob enem vsaj približno tudi, kako se mora biti ž njimi vsemi tu v tem kraju. Zakaj on še ni poznal kmečkih deklet in je bil gotov samo o tem, da so ženske, torej dostopne ljubezni v tej ali oni obliki. Okrog mesta in celo v trgu je bil vajen videti bolj ali manj drzne, včasih celo nesramne dekline; tu pa je čutil takoj, da je drugače. Še tedaj, če katero oko pri srečanju ni zbežalo pred njegovim pod ali nad cesto ali pa kar v tla, ni bilo niti od daleč onega klicanja takole kar z okna v okno, kakor ga je bil vajen prej. Temveč zdelo se mu je, da je oko reklo: „Zakaj bi te človek ne pogledal, če gledaš ti mene? Toda, če misliš, da me Maričke in Tinice in Katre ne vemo, česa išče takle gosposki škric, pa bodisi učitelj ali žandar ali kancelijski gospod, ki se včasih pritepe gor k nam, potem že lahko spet greš, od koder si prišel.“

Toda, si je mislil Jesenko, mogoče so pa samo videti tako poštene. In vidiš, besede so se same obrnile tako, da se z dekletom lahko malo bliže pogledava kar na prijetni poti dvoumnosti, in ne bo treba hoditi preveč dolgo okrog vrele kaše, — če bi sreča ne hotela, da kaša niti vrela ní . . .

Sklonil se je malo naprej in je čakal s porednim nasmehom, kaj punica odgovori. Pa da se le ni izrazil preveč grobo, preveč naravnost? . . . Mala ima tako mestne oči . . .

Marička ga je pogledala brez posebnega izraza v očeh. Hip pozneje si je rekel v svojem razočaranju celo, da bi bila neumnost edini izraz za ta izraz. In tudi smeh, ki je spremljal te njene besede, da je bil samo neumen, čeprav bi bil kazal po svoji obilnosti, da misli deklina, bogve kako imenitno se je odrezala.

„Vi boste sami delali, da!“ je rekla. „Take kakor bi jih vi sešili, bi bile najširše pri — — —“ No, kako bi se reklo, da bi bilo vseeno umeti? Če bi bilo samo pregrešno, bi bilo lahko zaviti v figova peresca in vsaj od daleč pokazati; toda bilo je res grdo in samo grdo. Ali smisel je treba le izdati: Marička je menila, da bi bile hlače, ki bi jih sešil Jesenko, širše ob stopalu nego ob sedalu.

No, Jesenko ni bil samo razočaran; bil je temveč naravnost ogorčen. Da, da ni bil osebno prizadet, to je: da se odgovor ni križal naravnost z njegovimi nameni, bil bi samo malo razočaran; kot narodnjak namreč: češ, mili narod še vedno rabi take grde besede. Sicer jih izobraženec često tudi, a tu je velika razlika: tisto, da jo razusti kmet ne kot dovtip ali celo duhovitost in brez vsake klasične dvoumnosti, to je, kar žali izobraženega moža.

O, Jesenko je bil ogorčen; tako lepo in kar sam od sebe se je ponudil dialog, ki bi se bil lahko razpletel do pozitivnih uspehov. Pa gre bunka kmečka in vse skupaj razdere v svoji nerodnosti, da sam ne veš, pri čem si.

Kako je vse to drugače pri izobraženi ženski! Rečeš ji nespodobnost, in potem se dogodi, da te resno zavrne. Dobro urezal si se, a to nič ne de. Navadno pa dama samo zardi, te udari s pahljačo ali brez nje in ti pravi, da si poreden, to je, da nadaljuj. Vedno pa veš, pri čem si. Če nisi uspel, si vesel, da je še kaka poštena ženska na svetu, — če si uspel, tem bolje, da ni ravno ta.

Kako pa zdaj tu? Mogoče pa, da ne znaš občevati s takimi dekleti brez olike? Mogoče, da ni treba drugo nego zagrabiti, in je vse to preiskovanje terena popolnoma odveč? Toda, ako temu ni tako: ako se izdaš, kak ptiček si, in te dekle ne samo zares udari, nego te še pred vsemi ljudmi ogrdi, da imaš potem posla s svojimi pazniki . . . Kaj potem?

Ali Jesenko ni bil toliko psihologa, da bi bil razumel, kaj ga je tako poparilo, ali pa si ni hotel pravega vzroka priznati, — vsekakor se je kot rodoljub samo bridko nasmehnil, in v mislih si je rekel: „Kaj se hoče, šole še niso imeli. Omike, omike bi bilo treba in olike!“

A ker ni bil prišel k Marički zato in ker se je čutil vsaj za danes na vsak način razočaranega, je že začel misliti, kaj bi rekel, da bi se lahko čim prej poslovil.

Marička pa je opazila, da mu nekaj ni prav in se je ustrašila, da je razžaljen.

„Pa niste hudi, ker sem rekla, da ste gospodje za nič?“ je vprašala, in v pogledu ji je bila skrb. A že se je zasmejala „To je vendar samo takale beseda, ko vendar ne mislite začeti šivati hlače.“

„Eh, bolje bi bilo za mene. Precej bi zamenjal! Kako življenje je to, tičati v taki samoti, ves dan sam!“ je zasehal Jesenko.

Bil je razdražen in je še bolj trdo govoril nego mu je bilo. Pogledala ga je začudena, a potem kakor da je razumela.

„A, seveda preveč časa imate, primerne družbe vam pa manjka. Gospod župnik je bolj sam zase . . . Pa zakaj ne greste nič k Zaplotniku? Ta utegne in je še vesel, če kdo pride.“

„Kdo je to?“

„Kaj ga še ne poznate Zaplotnika, Štefana, mlinarja iz grape, s tisto dolgo črno brado do popka?“

„A tisti? Ne, pri Jurčku ga še nisem videl. Sicer pa hodim zgodaj spat, ko me Jurček nekam grdo gleda.“

„Jej, pa že premalo pijete?“ se je zasmejala Marička.

„En četrt, nič več. Ampak v nedeljo pri maši sem videl takega človeka s tako brado. To je torej Zaplotnik? A kak človek je pravzaprav ta Zaplotnik?“

In Marička je pripovedovala: Čuden človek da je in posebnež; v nekaterih stvareh tudi kakor da ni prave pameti. Ljudje pravijo, da je hodil veliko po svetu, ko je bil mlad, in da ga je spravilo to nekam iz reda. Vse da je le tako prav po njegovem, kakor je po svetu; kar je domačega, da ni za nič. Tudi da govori bolj po gosposko. Pa da še njen oče pravi, da tak človek ni dosti prida, ki ne spoštuje domačih šeg in domačega jezika.“

„Kaj govori rajši nemški ali laški?“ se je vtaknil Jesenko.

„O, to že ne. Pa še hud Slovenec je. Samo noče govoriti tako po domače kakor mi drugi.“

Jesenko se je nasmehnil. Začel je razumevati.

„Pa kake slabe lastnosti še ima ta nesrečni Zaplotnik?“ jevprašal, da bi izvedel še kaj. Zdaj ga je Maričkino pripovedovanje res zabavalo.

Pa ni bilo treba priganjati. Kmečki človek še rajši opravlja nego gosposki. Marički se je sami najbolj mudilo:

„Nekateri pravijo, da je zunaj po svetu tudi pravo vero izgubil. Neke lutrske bukve da je prinesel s seboj in da so od znotraj in od zunaj črne.“

„Kako od znotraj črne? Kako bo pa čital, če so črne?“ se je zasmejal Jesenko. „Potem bi bilo treba, da so vsaj črke bele!“

Marička je bila užaljena.

„So pa bele zaradi mene! Jaz jih nisem videla!“

Nastal je molk. Jesenku je bilo žal, da jo je ustavil. In poskusil je, da bi spravil pripovedovanje zopet v tek.

„Čuj, Marička! Jaz bi rekel, da bi bil že gospod župnik dejal katero, če bi bil imel Zaplotniku zaradi vere kaj očitati.“

„Saj rajnki gospod Joža ga tudi nikoli prav ni maral. Ta sedanji gospod je pa za vse stvari bolj mehak. Pravijo, da se je go-

spod Jože enkrat, — jaz sem bila še otrok, — kar na prižnici znesel nad tem . . . nad tem — vedomcem.“

Ob besedi „vedomec“ se je pomaknila s celim telesom bliže proti Jesenku in jo je skoraj zašepetala, oči čisto na široko odprte.

„Vedomec?“ je zategnil Jesenko skoro preplašen. In ker je videla to grozo v njegovih očeh, je Marička vsa oživela.

Sklonila se je še bliže, — tako velika je bila skrivnost, — položila je palec svoje desnice na desno, a kazalec na levo stran obrvi in ju je potegnila skupaj.

„Kako?“ je šepnil Jesenko, da ne moti svete tišine.

„Take obrvi ima, čisto skupaj zraščene in tako goste,“ je odgovorila Marička tudi šepetaje.

Zdaj pa se je Jesenko veselo zasmejal. Tako neumni pa že ne morejo biti ti možje: Drenjar, Potar, Jurček in še par drugih, ki jih je v tem času spoznal, da bi verjeli take stvari o tebi, Štefan Zaplotnik! Toda precej te mora biti, da so celo tvoje sence, ki jih mečeš v take bolj šibke glave, tako strahotne! . . .

„To bo pa že bolj babja, ne zameri, Marička! Tega pa vendar sama ne verjameš, Marička, da ima Strniška fara vedomca! Vraga, da ga grem kar spotoma gledat — črnega vedomca!“

A čim bolj se je Jesenko smejal, bolj grdo ga je gledala Marička; a to je Jesenka le še bolj gnalo v smeh.

„Daj, Marička, nikar ne zameri, da ne verjamem na — vedomce!“

„Vi najbrže še na kaj drugega ne verjamete,“ je odgovorila Marička mračno.

„Ti hočeš reči, da brez prazne vere ni prave vere, Marička? Pa ni tako, verjemi mi, da ni tako. Kaj je že kedaj gospod župnik pridigal o vedomcih?“

„O, gospod Jože že!“ je rekla kljubovalno.

„Tisti vaš gospod Jože je pa najbrže sam na vedomce verjel,“ se je na novo zasmejal Jesenko.

In ker ga je bila zdaj spravila Marička v tako dobro voljo, mu ni bilo več za sedenje; vstal je in stopil pred njo:

„Vidiš, zdaj grem vedomca gledat, pa se prav nič ne bojim. Pa ti le moram še povedati, da so tvoje očke še bolj lepe, če tako hudo gledajo.“

Prijel jo je pod brado in ji je smeje se pogledal v oči.

„Ali ti je že kdo povedal, da imaš nebeško lepe oči, Marička?“

Evo, Jesenko, to je prava pot tudi do teh src! Marička je vsa zardela, a oči so ji še lepše zažarele in kakor nerade so se povesile.

„Odgovori no, Marička!“

„Eh, oči so oči!“ se je zasmejala in je skoro trdo odrinila Jesenka od sebe.

„Take oči so vedomci, Marička! Take človeku srce izpijejo.“

Začel je zopet nekako, kakor bi bil hotel dobiti poljub od nje; a razonegalo se je vse v čudno premetavanje; in ko je stal v veži, da sam ni vedel prav kako, in si je moral popravljati zmečkani klobuk, bi bil skoraj zaklel, kakor ni imel navade, da se mu ni zdela cela stvar vendar zabavna.

„To je bilo zopet nekulturno dejanje, Marička!“ je zamrmral skozi zaprta vrata in se je zasmejal.

„Lepe oči pa le imaš, Marička!“ je zaklical pred pragom.

Vesel smeh mu je odgovoril:

„Vi pa tudi!“ (Dalje prihodnjič.)

Janko Samec:

V predmestju . . .

Iz šumnih ulic tja med koče nizke
predmestja včasih me srce nemirno
pognalo je na težko pot večerno . . .
In jaz sem šel v te žalostne obiske!

Tam srečal sem ljudi . . . Okovi tesni
njih rok so se oklepali in vrata;
podpirajoč drug drugega kot brata
korakov težkih šli naprej so resni. —

Joj, koliko prestale ur viharja
njih duše v neprijaznem so življenju! —
In koliko še dni jim v hrepenenju
bo treba preživeti, prej ko zarja

jim v srcih žalostnih bo zasijala?
Ah, težke slutnje se je duša zbala,
ker moje bile so oči uprte
v obrazov njih globoke, silne črte. —

A tam se zunaj vesna je smejala . . .

Stanko Svetina:

Skice in portreti.

3. Puščavnik.

Alojzij Slivnik je sklenil s svetom račune in se zaprl v svoj grad. To malenkostno življenje bogatega samca z vsemi svojimi romani en miniature se mu je zazdelo silno nizko in včasih tudi hudo smešno. Poleg tega so bili njegovi živci tako vznemirjeni, da ni mogel več strpeti nobenega človeka poleg sebe, nikar da bi še hodil med njimi po ulicah, po raznih salonih, gostilnah in kavarnah. Dražile so ga vse geste ljudi, ker so se mu zdele namišljene, dobro preračunjene in tudi pretirane do karikature. Ni mu bil več všeč niti jezik. Videl je v njem nekako spakedranost, ali bolje, videl je spakedranost v ljudeh, ki so jezik natezali po svojem merilu in slabem okusu. Ugajali mu niso več pogledi mladih dam, ki so skrivaj opazovale starega, bledega mladeniča, ko je hodil okrog sam, zamišljen in zaprt celemu svetu. Odklonil je vse posete svojih prijateljev, ki se jih je začel naravnost bati. Mislil si je, da imajo za bregom različne predsodke in hudobne namene. Njegovo stališče je bilo, da je prijatelj nepotrebna stvar, ki postane včasih radi svojega egoizma tudi škodljiva. Svoj čas, ko se je naveličal vrstnikov in vrstnic svojih let, se je zatekel k starim gospodom in gospem, ker je mislil, da bo našel v teh mirnih ljudeh nekak počitek. Toda tudi od teh se je poslovil z bridkim razočaranjem, zakaj našel je ravno nasprotno, kar je iskal. Tudi starci so začeli dražiti njegove živce s svojim neprestanim dolgočasjem, ki ga ni mogel več prenašati. Pristudili so se mu stari reki, pregovori in pametne misli. Vse ga je ženiralo, vsak pogled, vsak glas, vsaka beseda.

In ta nervozna duša, ta Alojzij Slivnik, je sklenil zato svoje račune s celim svetom in se je zaprl v svoj grad na samoti. Pri sebi je obdržal samo starega slugo, ki ga je spoznal za silno redkobesednega.

Za svoje bivališče si je izvolil sobo, kamor ni nikdar posijalo solnce. Vse pohištvo je ukazal zmetati ven, vse preproge odstraniti, vse malenkosti, ki bi ga motile, uničiti. Fini parfum je izginil iz sobe in sluga Melhijor je kuril v nji ves dan brinjeve veje, da je popolnoma zatrl in zadušil prijazen vonj, ki je prej tako ljubeznjivo ščegetal občutno kožico nosnic.

Ko je bila soba popolnoma prazna, jo je dal pobeliti. In ta popolna belina je puščobo temačne čumnate še bolj podolgočasila. In to je Slivnik hotel. Slednjič mu je Melhijor prinesel v sobo še malo, s črnim platnom pogrnjeno mizo, navadno posteljo, Sveto pismo, Tomaža Kempčana in velik kup starinskih knjig, ki so govorile o kemiji in sicer v latinskem jeziku. Nato se je Slivnik oblekel v dolg črn plašč, ki mu je segal od vratu do gležnjev, zapodil je slugo iz sobe in se zaklenil.

Tako si je uredil Alojzij Slivnik svojo sobo, v kateri je skušal najti pozabljenje in mir. Življenje njegovo je bilo kaj podobno načinu, kako si je uredil mračno čumnato. Zjutraj mu je prinesel sluga vodo za umivanje, kos črnega kruha in skodelico mleka. Opoldne juho iz zelenjave, kruh s surovim maslom, špinačo in zopet skodelico z mlekom, zvečer zvrhan krožnik datljev in mleko. To je bila vsakdanja hrana Alojzija Slivnika.

Strogi puščavnik je živel noč in dan v svoji ozki sobici, sedel za mizo, bral Sveto pismo, premišljal Tomaža Kempčana in študiral stare latinske knjige o kemiji. Jutro je bilo enako poldnevu, poldan enak večeru in večer enak noči. Ko je puščavnik začutil temo, je prižgal dve sveči v visokih, pozlačenih svečnikih na vsaki strani mize in je bral, premišljeval in študiral. Ko se mu je zdelo, da je že pozno, je pokleknil poleg postelje, molil in šel nato spat.

Tako je živel samotar Alojzij Slivnik en mesec, dva, celo leto. Toda, kar je želel, se mu ni izpolnilo. Mir je sicer našel, toda njegovo bitje je hrepenelo še po nečem neznanem, to se pravi, Alojzij Slivnik se je dobro zavedal, da manjka v njegovem življenju še nekaj, kar bi ubralo strune njegove duše v prijetno harmonijo vseh njegovih razpoloženj. In tisti „nekaj“ je bil skrit in se ni pokazal od nikoder.

*

Nekega jutra je prinesel sluga Melhijor svojemu gospodu pismo, v katerem je stalo med drugim tudi tole:

... Prosim Te, dragi brat, da jo vzameš k sebi vsaj za nekaj časa, da se razveseli in razvedri v svežem zraku na deželi. Vem, prepričana sem, da jo boš vesel, ker je pridna in ljubeznjiva ...

Tvoja sestra Emilija.

Ko je samotar Slivnik prebral drobno, parfumirano pisemce, napisano z gladkimi, ženskimi potezami, se je najprej namrgodil, potem razjezil in nato napisal brzojavko: „Naj Lora pride.“

Skraja se je res jezil, ker se je bal, da mu vzame otrok mir, ki si ga je po dolgem času s trudom in zatajevanjem samega sebe tako težko pridobil. Kmalu nato pa se ga je polastila radovednost. „Kakšna je neki ona mala, živahna punčka, ki se me je vselej s tako odkritim veseljem oklenila okrog vratu, kadarkoli sem posetil njo in njeno mamico.“

Naj bo, naj bo! Sicer ga pa ne bo mogla dosti motiti. Odkaže ji posebno sobico poleg svoje, opremi jo po njenem okusu in njeni želji, sam pa bo nemoteno živel naprej pri Sv. pismu, Tomažu Kempčanu in pri latinskih knjigah, govorečih o kemiji.

Tako je mislil blagi puščavnik, toda zgodilo se je vse drugače.

Mala Lora je v svojem modrem krilcu, v svojih belih nogavicah in v belih čeveljčkih priskakljala po stopnjicah in je potrkala, z malo, nežno ročico po visokih zaklenjenih vratih puščavnika.

Samotar je vzdihnil, položil črn trak čez odprto stran knjige in je šel s počasnim korakom k vratom, da jih odklene.

„Dragi striček, ljubi striček, lepi striček!“ Stopila je na prste, dvignila glavico nazaj, da sta ji padli dve bogati kiti svetlih las po malih otroških plečih in se ga je oklenila okrog vratu. Moral ji je dati poljub.

„Ah, sedaj bom tu pri tebi, striček, tu, v tej sobici. Pa zakaj je tu vse tako žalostno?“

In mala Lora se je razgledala po sobi svojega strica.

„Kaj ne, striček, kako bi bilo lepo, če bi bile te stene poslikane? Pa kakšno mizo imaš? Vso črno! In dvoje svečnikov na nji. In te debele knjige. Ali ti ni dolgčas tu, striček?“

„Ne, ni mi dolgčas, Lora,“ je vzdihnil puščavnik in se je nehote nasmehnil ob pogledu na to malo ljubko, živahno razposajeno Loro.

„Ni ti dolgčas?“ ga je vprašala mala z ljubkim začudenjem. „Ne?“ se je čudila in je nagnila glavico po strani. „Ne?“ je vprašala z izrazom neverjetnosti v svojem drobnem glasu. „Meni bi bilo tu dolgčas,“ je pristavila, nekoliko zamišljena. „Pa bi bila tako rada tu pri tebi, striček, tu, v tej sobici.“

Puščavnik je vnovič vzdihnil, zakaj čutil je prošnjo v besedah male Lore in vedel je obenem, da bo moral ugoditi tej prošnji, vedel pa je tudi, da bo tako izginil oni tihi mir, ki si ga je s tako težavo pridobil.

Toda mala Lora je bila tu. Napolnila je celi grad s svojim zvonkim glasom. Zdaj je bila tu, zdaj tam, povsod smeh, krik, vprašanja in zopet smeh.

Samotar Slivnik se je čudil in začel ves omamljen misliti — kako bi poslikal svojo puščobno čumnato, kjer je hotela bivati ž njim mala na vsak način, kje naj ji postavi posteljico, kakšne slike naj dene na steno, kakšno svetilko naj obesi na strop, kakšne rože naj ji postavi na okno. Vse njegove misli so objeli načrti za udobnost male Lore.

In s temi načrti je prišlo tisto, kar je Slivniku tako manjkalo in kar je tako iskal.

Pogled puščavnika se je zjasnil in v kotu usten je zaigral smehljaj, ki je ostal v njem trajno.

---

4. Tat.

Peter Krivec sedi na nizkem trinožniku, glavo ima uprto v dlani in premišljuje. Po razoranem čelu mu visijo razkuštrani lasje in roka seže zdajpazdaj na malo mizico poleg stolca, kjer se nahaja velika zelena steklenica z žganjem. Peter prime steklenico, dvigne glavo in pije v hlastnih požirkih. Ko tako vliva vase, mu obvisi pogled na stropnih kotih, vseh prepreženih s pajčevinami. Tupatam visijo s stropa velike, črne niti, ki se gugljejo semintja. Skozi razbito okno nesnažne čumnate prihaja umazana svetloba, ki s· plaho roko odkriva siromaštvo, nered in zanikarnost, ki se šopiri v tem ozkem prostoru. Na dolgi polici stojijo večje in manjše steklenice druga poleg druge. Ob krajih te dolge deske se nahajajo ostanki nepokajenih smodk in cigaret. Tla iz opeke so nepometena in vsa polna prahu. V kotu ob steni pri oknu leži raztrgana blazina, iz katere moli v šopih mokra slama — ležišče Petra Krivca.

Gospodar te zanikerne izbe sedi na trinožniku, godrnja in premišljuje. Skoro bati se moramo, da se peča z mislimi, ki so nevarne družabnemu redu in njegovim zakonom. V tej temni slutnji nas tudi potrjujejo polglasne besede Petra Krivca.

„Prokleto življenje, nisi vredno, da te živim! Čemu mi je treba stanovati in se moriti v tej luknji, medtem ko se drugi valjajo po mehkih pernicah in v židi. Jaz mislim, da sem človek, narejen ravno iz takega testa, kakor trebušniki. Čelo imam, pod čelom dvoje oči, sredi obraza nos, vse, kakor trebušniki. Dvoje rok, dvoje nog, — čudovito, in vendar se valjam tu v prahu, dočim sedijo oni v fo-

teljih, okrog miz, obloženih s steklenicami vina, s pečenkami, purani, fazani in s slaščicami. Kako pride to? Čemu?“

Peter Krivec seže zopet po steklenici in pije. Njegove meglene oči postanejo še bolj kalne, toda misli so bistrejše in švigajo okrog nebrzdane.

„Čemu in zakaj ne stanuje v tej izbi, recimo, Ladislav Košutnik? Zakaj leži on sedaj v topli, snažni postelji in se niti ne zmeni, da je solnce že visoko, ko se moram jaz pretegovati po tej smradljivi nesnagi?“

Komaj so misli Petra Krivca zasledile bogatega bankirja Košutnika, so takoj odhitele iz umazane čumnate in se napotile v lepo vilo sredi vrta. Šetale so se nekaj časa med gredicami, posutimi z belim, rumenim in modrim cvetjem, ozrle se na tiho, zeleno uto v kotu vrta, nato pa odšle v vilo, kjer so hitele po stopnjicah v prvo nadstropje, odprle vrata, ne da bi pozvonile, in poiskale bogataša v njegovi sobi. Ladislav Košutnik jih je malo zanimal. Bil je rejen dedec in z zlato verižico na žametnem telovniku. Misli Petra Krivca se niso zanimale niti za njegov nos, ki je bil nenavadno debel in katerega konica se je spreminjala v najrazličnejših barvah. Večjo pozornost so posvetile različnim miznim predalom, dokler se niso ustavile pred mogočno železno blagajno, v kateri je tičal ključ. Misli so zavrtile ključ, odprle vrata in se začudile. V raznih predalih blagajne so počivale vrečice, polne srebrnikov, debeli zvežnji bankovcev in v bel papir zaviti cekini.

Peter Krivec je vzdihnil in segel po steklenici. Misli so se vrnile v temačno čumnato. Toda niso se odpočile od dolge poti, takoj se krenile drugam.

„Ti, Ladislav Košutnik, si človek kakor sem jaz. Imaš čelo, oči, nos, trebuh, roke in noge kakor jaz. Toda ti imaš poleg tega tudi vilo in blagajno in v blagajni rumene in bele denarce. Tega pa jaz nimam, čeprav sem ravno tak kakor ti. Treba je torej, da se tudi tu nekako poravnava. Če si s tem zadovoljen ali ne, Ladislav Košutnik, mene to prav nič ne briga.“

Steklenica z žganjem zopet roma z mizice k ustom Petra Krivca.

„Treba je samo natančno premisliti in tehtno preudariti, kaj in kako. Zjutraj, podnevi in zvečer ne morem iti, ker je svetlo in bi me lahko kdo videl. Ostane noč. Splazim se čez vrtno ograjo, grem k vili. — Napak. Napraviti moram drugače. Čemu naj odpiram še ena vrata, ko ni čisto nič potreba!

Pozno zvečer se splazim v vilo in počakam tam v kleti. Ponoči tiho k vratom v prvem nadstropju. Zaklenjena so seveda. Vzamem tiho iz žepa vitrihe in ponarejene ključe. Kje jih imam?“

Peter Krivec vstane in seže pod mizico, izpod katere izvleče majhen kovčeg. Odklene ga varno in potegne izpod umazanih cunj zaželjeno. Zarožlja in se nasmehne. „Vi boste moji pomagači, glejte torej, da mi boste dobro služili.“ In Peter položi šop vitrihov in ključev na mizico in porine kovčeg nazaj. Nato sede na stolec in sune s prsti v razmršene lase.

„Prva vrata so odprta in sedaj trikrat tiho! Ne, ne, vse skupaj ni nič. Še predno pridem k vili, si moram oviti noge z žakljevino, da bom hodil tiho in da se ne bodo poznale stopinje. Treba je delati previdno, premišljeno.

Sklonim se k sobnim vratom, poslušam natanko in pogledam skozi ključavnico. Tema, hropenje. Košutnik spi. Kako spanje ima neki? Morda ga vzbudi najmanjši šum, dvigne se v postelji in seže polagoma po samokresu. Delaj tiho, Krivec!

Vrata so odprta. Bogve, če ne bodo cvilila? Ha, ha, Košutnik je nervozen, ne bo pustil nenamazanih vrat. Tiho! Stopinjo za stopinjo. Težko bo, ker moram predmete otipavati. Ha, tu je blagajna. Brez ključa! Kje ima ključe? Pri takih blagajnah ne pomaga noben vitrih, nobeno dleto.

Stopim počasi in tiho k stojalu za obleko. Tu je suknja, tu telovnik in tu hlače. Previdno sežem v žep. Šop ključev. Otipljem vsakega posebej. Ta bo, ta bo! Tiho nazaj k blagajni. Polagoma vtikam ključ v ključavnico, počasi zavrtim na desno. Odpiram. Kako mi tolče srce. Košutnik se je samo obrnil na postelji. Tiho!

Nekaj v žepe, nekaj za srajco, nekaj v hlače. Dobro.

Vitrihe imam, tu notri so. Sedaj nazaj. Tiho, počasi. A kdo stoji tu? Ha, to mi je zastala kri. Neumnost. Obešalnik za obleko. V predsobi sem in sedaj zunaj na hodniku. Ah!“

Peter Krivec si je obrisal s čela pot in si nekoliko poravnal lase. Nato je zopet segel po steklenici in jo spraznil popolnoma.

„Predvsem moram paziti, da ne odvežem žakljevine prej nego pred cerkvijo, kamor pridejo ljudje. Tu bo vse polno stopinj in zastonj boš vohal, ti ubogi policijski pes!“

Peter Krivec se je široko in hudobno zasmejal in je zagrozil s koščeno pestjo.

Ivan Podrobnik:

Vragov eksperiment.

Gospod Jezeršek je prišel v zadrege, strašne zadrege. In sicer v denarne zadrege, izvirajoče iz njegovega javnega, gospodarskega delovanja.

Bog ve, da ni nameraval nič slabega: da se je stvar posrečila, imeli bi bili ljudje lepe zaslužke, on pa bi za sebe ne bil zahteval nič več, nego mu je pritikalo po poštenih trgovskih načelih, ali pa še toliko ne; toda v zadnjem hipu se je cel posel tako bedasto zverižil, da ga ni mogel več razmotati in da so se vsi računi zmešali. A treba jih je bilo urediti in sicer nemudoma!

Pet tisoč kron bi bilo dovolj, samo pet tisoč, samo kje jih dobiti? Lahko bi stvar odkrito povedal na pristojnem mestu in bili bi mu pomagali. In tega se res ni plašil, da bi bil moral potem po malem vračati in da bi se mu bilo treba vočigled njegovih pičlih dohodkov za nedogleden čas odreči vsake udobnosti; ali zavedal se je, da bi bila s tem odrezana tudi njegova karijera: vrgli bi ga v kak zakoten kraj in njegov brezdvomni organizatorični talent bi bil najbrže za vedno pokopan. In tega ob svoji navdušenosti za stvar ne bi bil mogel prenesti, trdno uverjen predvsem, da bi ta škoda javnemu blagru ne bila v nikakem razmerju s skoro neznatnim povodom.

Ne, ta pot mu je bila zaprta. Prijateljev, ki bi se bili mogli zanj izložiti za tako vsoto, ni imel in se je tudi stresel že ob sami misli, da bi se moral pred kom toliko ponižati. In končno bi tako prišla cela stvar morda na še veliko nelepši način na dan, nego da jo sam odkrito pove.

„Ali denar do pondeljka moram imeti, pa naj se samemu vragu zapišem!“ je zastokal, ko je že peto skoro popolnoma prečuto noč stopal po svoji sobi gor in dol.

No, komaj da je te besede izustil, že se mu je noga sama ustavila. „Vragu se zapišem . . .“ so se zategnile njegove misli. Srce se je prestrašilo, ustavilo, a usta so besede še enkrat ponovile.

Hm . . . misel sama je pregreha . . . Da stori, bil bi težek greh . . . Ampak nazadnje . . . saj ni še rečeno, da se z vragom mora res tudi spajdašiti, ako ga pokliče . . . In da ga premaga, da ostane trden na vse sladke obljube, ki mu jih bo oni za tako ceno

brezdvomno stavil, da postavi s tako sijajnim uspehom svojo krepost takorekoč na poskušnjo, — zasluga bi ne bila manjša od pregrehe in odpuščanje takorekoč za petami . . .

Boril se je še štiri dni sem, štiri dni tja, teden je šel s težkimi, nerodnimi, enakomernimi, ali ah, le s prehitrimi koraki h kraju: tif: torek, taf: sreda, tif: četrtek, taf: petek — — — stoj! še jutri in nedelja, a v pondeljek so tu in vse bo izgubljeno!

In v petek zvečer se je odločil . . . Rekel je, da ima nujni posel in je odšel v društvene prostore, kjer je zaprl vsa vrata za seboj. Zastrl je z največjo pazljivostjo vsa okna, ugasnil luč, prižgal sveče, se ogledal še enkrat, ali so odstranjene vse svete reči, in je odprl na visokem, črnem, v tej poltemi katafalku še najbolj podobnem pisalnem stojalu ogromno črno vezano knjigo: kalamon. In začel je z nekoliko podrgetavajočim polglasom čitati strašno zakletev, s krajcem pogleda pa je čakal, odkod se prikaže: iz kota, skozi zaprto okno, skozi prislonjena vrata?

Kar naenkrat, — ni bil še na sredi precej dolge in z veliko natančnostjo, spretnostjo, skoraj bi rekli tudi spoštljivostjo, seveda v vse druge svrhe sestavljene formule, — zunaj pred vrati rahel šum, nato tih plehak hehet in diskretno trkanje na vrata.

„Že dovolj, že dovolj, prečastiti, ne trudite se dalje!“

In že stoji tik pred pisalnikom visok, nekoliko preveč tenak gospod v črnem dolgem salonu, s črnimi rokavicami na rokah, s trdim klobukom v levici in malim kovčegom v desnici. Oči so mu bistre, smejejo se prej dobrodušno nego kaj drugega, usta so tanka, da, a dosti prijetna in brada ni nič bolj špičasta nego jo nosi nadučitelj Peter Jedvešček iz sosednjega Škrilja. Sploh se Jezeršku zdi, da i cela postava, a posebno tudi glas došleca nemalo spominja na tega njegovega največjega protivnika. In edino to bi bilo moglo kaziti dober vtisk, ki ga je došlec nanj napravil, tem bolj, ker vragu človek že lahko pripisuje zmožnost, da bi si bil mogel izbrati kako manj netaktno obliko za svoje utelešenje. Jezeršek je previdno potegnil tudi malo zraka v nosnice, ali o onem duhu po žveplu, o katerem govore ljudje, ki so videli v svojem življenju vse prej nego vraga, ni bilo ne duha ne sluha.

„Tako hitro!“ je vzkliknil Jezeršek bolj nehote nego hote.

„He, he!“ se je zopet zahehetal došlec tako naravno, da je Jezeršek za hip zadvomil, ali ni njegov protivnik, vražji kakor je bil, na kak način zavohal njegove namene, se nekoliko prešemil ter se prišel norčevat iz njega. Ali ne, bil je res vrag in je nada-

ljeval: „He, he, gospod kaplan, niso več časi, da bi se človek (prav res: človek! je rekel) pustil dolgo časa prositi, — nazadnje se mi še premislite ob ti nepotrebno dolgi molitvici. Ali dovolite pred vsem, da malo odložim!"

Jezeršek je vljudno prejel za stol, toda oni je odkimal. „Hvala! Pojdiva rajši k mizi in prenesite še sveče tja!" je rekel ter je stopil hitro, — in prav nič ni šepal, — k obširni mizi, kjer je porinil spretno nekoliko aktov vstran, da je bilo več prostora. In potem je počasi slekel rokavice ter začel jemati s svojimi finimi rokami iz kovčega: najprej srednje veliko škatljo, ki jo je dal na oni kraj mize; potem čisto novo pero na črnem ročniku („S tem bom podpisal!" je spoznal Jezeršek), potem svetel operacijski nožič („S tem mi bo žile odprl!" se je stresel); potem malo stekleničico („O, kolika obzirnost: karbol za desinficiranje rezila!") in končno veliko polo žoltega pergamentnega papirja, že vso popisano s prelepo pisavo in vso okrašeno z drznimi arabeskami. Pogodba! kontrakt! In že vse izdelano in pripravljeno za podpis, kakor da je prišel notar z naročenim aktom!" . . .

Jezeršek je molčal in gledal; a naenkrat mu je bilo, kakor da ga noge več prav ne držijo in že je sedel na stolu za seboj. Došlec se je lahko priklonil, kakor da vidi v tem dovoljenje, da tudi on sede, ter se je udobno zleknil v obširen stol pred pisalno mizo.

„Stvar bi bila torej v redu, a treba je, da vam pogodbo vseeno še prečitam," se je zdajci oglasil. Kaplan bi bil stavil, da zdaj notarja Ovsenjaka oponaša, ko je prihajal legalizirat podpise novoizbranih članov načelstva.

Ali mogoče ravno radi tega se je Jezeršku tudi naenkrat zazdelo, da se vsa stvar vrši povsem človeško, skoro niti toliko svečano ne, kakor je znal to napraviti Ovsenjak, in to mu je dalo pogum, da je z nepričakovano odločnostjo onega ustavil:

„Ne zamerite, gospod, ali zdi se mi vendar potrebno, da se predvsem sporazumeva, kaj hočete vi in kaj hočem jaz; potem šele bomo morebiti pogodbo pisali in podpisovali ali pa ne. Tako na primer . . ."

Zopet se je zasmejal nadučitelj Jedvešček, vrag ga vzemi! Zasmejal se je in je rekel: „Na primer, vi mi nočete odstopiti svoje duše? Pa vem jaz to, brate, vem vse, kaj bi vi hoteli ali ne hoteli. In se povsem zlagam z vami. Niti ne maram jaz vaše duše. Edino, kar zahtevam kot protiuslugo je to, da postaneva prijatelja, ali preciznejše: da nehate biti moj sovražnik! S tem je povedano vse!"

Kaplan ga je debelo gledal.

„Kaj je res tako težko umeti?“ se je oni zopet zahehetal. „Moj neprijatelj prenehate biti, razumete! Zakaj, doslej ste mi bili to, le priznajte, he-he. Sicer pa je bila to vaša dolžnost, takorekoč vaša obrt . . .“

„Ali s tem postanem vendar obenem tudi . . .“ je zajecljal Jezeršek in se je ustavil.

„S tem da postanete obenem tudi neprijatelj svojega najvišjega gospoda hočete reči? Ker se dvema gospodoma ne more služiti? Alaj, alaj, vi me še niti od daleč ne razumete! Jaz vendar ne zahtevam, da postanete moj prijatelj ali celo moj služabnik. Prav treba mi je! Ne, vi nehate samo slabo o meni govoriti, nehate hujskati proti meni, da, pravzaprav samo to: nehate se me spominjati, kratkomalo me ne poznate več, za vas me ni niti na svetu niti — — ne, saj me zdaj menda razumete? Ali hočete, da govoriva malo bolj filozofski? Evo: O, sinko moj, v vsem vašem govorjenju, torej tudi pridiganju, v vsem vašem dejanju in nehanju se izloči samo pojem sovraštva, ostane vam pa še celo brezkončno polje ljubezni. O, sinko moj, ali ni to prevzvišena misel, da bodo odslej lili iz vašega mladega srca žarki same čiste milosrčnosti?“ (Jezeršku je kri zastala: koga pa zdaj kopira, nesramnež? Ali ni bil to očetovski glas, ki mu je dajal zadnja navodila, predno je stopil na trnjevo pot svojega vzvišenega poklica?) „Ali niste naravnost zavidanja vredni, da vam tuja roka, od katere ste najmanje mogli to pričakovati, takorekoč plot pred noge postavi, da boste ob njem hodeč uprav morali najti pot, ki vas nekoč privede v večno kraljestvo miru in sprave? In kaj zahteva ta roka za to? O, ne ljubezni, ne hvaležnosti, samo male obzirnosti, malo dobrohotnega spomina, malo prijaznega sočutja . . .“

Glas je postajal mehkejši in mehkejši in je nazadnje ugasnil kakor dušica na olju. Kaplanu pa je postajalo bolj in bolj nerodno. Pa ne, da bi bil lopov postal sentimentalen? Pa ne, da bi ga hotel okaniti na ta način?

Toda že ga je zbudil zopet oni plehki smeh. „Ali čemu neki toliko blebečem, saj boste itak podpisali. Samo še glavne pogoje vam moram povedati. Prvo je, da najina pogodba velja samo za deset let. Vidite, da sem kulanten. Nazadnje bi vam utegnila stvar vendar malo škodovati pri vaši karijeri; radi mene pa postanete lahko kanonik ali še več. In po desetih letih imate zopet vso svobodo in si te časti s svojo novo vnemo zaslužite, kakor se vam bo zdelo. Druga prevažna točka pa je ta, da vas opozorim na posle-

dice, ako bi poskusili obveznosti, ki vam jih najina pogodba nalaga, prekršiti."

„Da, uprav to sem hotel že sam reči," ga je Jezeršek prekinil, boječ se, da bi ne pozabil: „Omenili ste prej, da vas ne smem niti omeniti več. Ali vse molitve, vse . . ."

„Aha, vi mislite one: »V peklensko brezdno pahni, amen!« In tako dalje?" se je oni zasmejal. „O, to brez skrbi, to mi prav nič ne škoduje. Le molite vi vaše molitvice in govorite vse, kar je o meni slabega pisano! Razumite: reproducirajte, kolikor vas volja, samo producirati za teh deset let na mojo škodo ne smete ničesar več."

„Da . . . ali dovolite: ali se ta moja omejitev nanaša samo na vas, ali tudi na vaše . . . na vaše prijatelje . . . Recimo — ob volitvah . . ."

Vrag se je iz vsega srca zasmejal. „O, le nikakega obzira! Od tistih svojih prijateljev na splošno nimam bogve koliko, oziroma pri volitvah pravzaprav profitiram več ali maj na vse strani. Samo pazite, da mene ne imenujete, mene in mojega doma . . . Toda, pustiva podrobnosti, ker sicer nikdar ne končava. Držite se prej vam navedenega pravila in niti ne boste mogli pogrešiti. Sicer vem, da ne boste dali mnogo na moje besede, a zatrjujem vam vseeno, da vam pojde izvrševanje najine pogodbe bolj izpod rok, nego si sami mislite. Skoro bi vam mogel dati besedo, da nihče niti opazi ne, da ste se posebno spremenili. Ne verjamete, kako je svet glup, in ob vašem sijajnem govorniškem daru in vaši splošni spretnosti vam bo igrača ukaniti ga, kolikor bo sploh potreba. Povejte mi rajši, koliko vam je treba? Pet tisoč ne? Pa to je itak vseeno! Evo, tu je denar!"

Vzel je iz listnice prgišče orehovega listja in je malo pomešal. In zdajci se je zableščal kupček suhih zlatov pred kaplanovimi očmi. Ali oni je mešal dalje in kupček je rastel in rastel. „Pet tisoč . . . deset . . . petnajst . . ." so merile kaplanove široko odprte oči in šepetale njegove blede ustnice.

„Tako!" je rekel končno oni in je porinil kupček bliže.

Jezeršek se je stresel. Ali hladna pamet ga ni zapustila in je rekel:

„Denar je gotovo lep; ali tudi če bi podpisal in vzel, bi moral opomniti, da bi želel vsaj nekaj papirja vmes."

„O, tudi na to sem mislil," se je zasmejal oni. „Razumem: ako bi zdaj v teh časih začeli plačevati v samem zlatu, bi ljudje

mislili, da izdajate že zadnje svoje prihranke, ali pa bi vas še zaprli, češ da ste do zdaj skrivali zaklad. O, tudi na to sem mislil. Zato pa sem vzel to s seboj,“ je rekel in je vzel oni mali zabojček s konca mize ter izmotal iz papirja mal ličen aparat, na zunaj čisto enak običajnim obtežnikom za spise. „Vidite, to je mali strojček, ki vam napravi papirnatega denarja, kolikor boste hoteli. Evo,“ — vzel je polo belega papirja, jo razrezal v osem koščkov ter položil drugega za drugim v aparat in vsakokrat je izvlekel prelep tisočak ali stotak iz njega. Ali opozarjam vas: samo do četrt milijona aparat deluje, ker bi drugače trpel denarni kurz in tega svojega divnega orožja si ne smem pustiti krhati. In zdaj še svarilo, s katerim sem že prej začel, pa ste me prekinili: kakor hitro se vedoma in hotoma pregrešite proti pogodbi, vas ne bom hodil na to šele opozarjat, — v kar se pa obvezujem za slučaje, kjer se nevede in pomotoma zadenete ob njo, — ne bom vas hodil opozarjat, nego v tem trenutku opazijo državni organi, da bankovci iz tega aparata niso tiskani na pravem papirju, in teden pozneje vas drži policija za vrat. In s tem sem vam povedal vse, česar vam je treba. Blagovolite samo še prečitati, ako ne izvolite, da vam prečitam jaz, in potem podpišemo.“

Jezeršek je počasi vzel dokument v roke in je počasi in pazljivo čital. No, stalo je notri samo to, kar je že vedel. Vprašal bi bil sicer še to in ono, a zavedal se je, da bi bilo to bolj le brbljanje, zakaj na vse si je mogel odgovoriti z glavnimi, že pojasnjenimi načeli. Hm, in vendar, — kake bodo posledice, kako se izpremeni njegovo življenje, kako se izpremeni on sam? Ali na vse to ni bilo mogoče naprej videti in končno tudi ni bilo vzroka, da bi se preveč pomišljal: ostane mu celo polje ljubezni, Bog sam, ostane mu duša, tako bedast ne bo, da bi pogodbo vedoma lomil; v dvomljivih slučajih ga pride oni posvarit, s tolikim denarjem se da napraviti čudeže dobrega, in vse skupaj je le na deset let. A vrhu tega se mu vsaj za teh deset let ni treba bati smrti, — vrag že ve, kaj dela.

„Podpišem!“ je rekel trdno.

„No, vidite,“ se je nasmehnil oni. In vzel je počasi rezilce, se je ž njim dotaknil svoje levice na zapestju, vjel je na pero kapljico krvi ter stegnil pisalo Jezeršku. „Vi ste mogoče mislili, da načnemo vas, he-he? Ne, moja kri je že bolja in bolje drži; boste videli, čez deset let, ko raztrževa dokument, bo podpis tako rdeč, kakor je danes. Prosim, podpišite!“

In Jezeršek je podpisal.

„Hvala“, je rekel oni in je vstal. Počasi je spravil vse stvari, razen denarnega aparata, nazaj v kovčeg, ga je vzel v levico in klobuk v desnico ter se je priklonil. Jezeršek mu je nehote prožil desnico, a oni se je le še enkrat priklonil in je rekel s tenkim nasmeškom: „Vaša roka in moja ne gresta skupaj. Sicer pa ostaneva vseeno lahko prijatelja. Želim vam vso srečo in dovolj pameti, da bi nikdar ne obžalovali te ure. Na svidenje!“

Do vrat so se slišali njegovi koraki, potem naenkrat nič več.

Jezeršek se je stresel. Pogled mu je padel na denar. Naglo ga je vrgel v blagajno, spravil aparat v žep in je skoro bežal proti domu. Zdaj šele ga je bilo groza in zdelo se mu je, da se ne bo upal po noči nikdar več v uradne prostore.

*

Drugi dan je bila sobota in Jezeršek se je moral pripravljati na pridigo. Silno je bil radoveden, kako jo bo spravil v sklad s svojo pogodbo. Ali kakor dober omen se mu je zdelo, da je govoril evangelij jutršnje nedelje ravno o usmiljenem samaritanu. In sestavil si je z nenavadno hitrostjo prelep govor o ljubezni do bližnjega; in celo njemu nepričakovano lepe misli in besede so se mu kar same ponujale. In vrhu vsega je slučaj hotel, da ga je župnik naprosil, naj ima on veliko mašo ob desetih, sam pa da radi prehlada opravi jutranjo božjo službo brez pridige.

In tako je stopil Jezeršek na prižnico in je pričel. Na koru je zapazil nadučitelja Jedveščka, ki je prihajal često sem iz svoje vasi; a to ga je le še bolj podžgalo, kakor da bi hotel onemu pokazati, kaj zna, ako ga je volja. In po maši se mu je Jedveščel celo pridružil, — bila sta oba olikana človeka ter sta kljub vsemu nasprotstvu skoro prijateljsko občevala in se rada dražila.

„Ali veste, gospod kaplan, da niste še nikdar tako lepo govorili?“ ga je pozdravil Jedveščček in v očeh se mu je videla odkritosrčnost. „Da, naravnost rečem, da lepšega cerkvenega govora sploh še nisem slišal. Samo da bi to žlahtno vince, ki ste ga danes točili, res tudi sami pili, — pa brez zamere, gospod kaplan, he-he!“

Jezeršku bi bila zadnja opazka v prejšnjih časih najmanj pokvarila zadovoljnost, ki jo je občutil ob vsakem novem priznanju njegovega govorniškega daru; danes se je pohvale skoro prestrašil. Ali ne gleda satanovo kopito iz nje? Ako začnejo biti taki zadovoljni ž njim . . . Ali pokazati tega ni hotel in obrnil je rajši na šalo ter je smeje se odgovoril:

„Kar se tega tiče, se lahko brez skrbi zvalite v prvi jarek; ako pridem mimo, vas samaritansko izvlečem ven!“

„Hvala lepa. Mislim si lahko, pod kakimi pogoji. Ostanem že rajši na cesti.“

Popoldne je Jezeršek delal do pozne noči, in ko je drugi dan gospod iz mesta končal revizijo, mu je ves vesel stisnil roko.

„To se vedno iznova vidi, s kakimi nasprotniki imamo posla,“ je vzkliknil. „Zdaj vam že lahko povem, gospod kaplan, da smo po raznih znakih pričakovali skoro poloma vašega društva. Ali mesto deficita kar desettisoč prebitka, to je divno! Gospod kaplan, omenil sem vam pa ono stvar bolj radi tega, da jim zdaj pošteno posvetite. To morate popisati, pa seveda vse vi sami, ker tako noben drug ne zna.“

Ali kakor bi bil Jezeršek to prej z največjim veseljem storil, — zdaj ga je ob revizorjevih besedah obšel neprijeten občutek ... Pomislil je le za hip, a že je videl: kakor bi stvar obrnil, bi se lahko okrenila, da bi se pokazala vsaj kakor nekako omalovaževanje pogodbe ... In to namreč že tretji dan ... Sicer bi se že dalo izogniti ... ali vseeno — rajši ne ... res ne! ...

„Ne, gospod revizor, sam ne morem ... Rekel bi kdo, pa bil tudi najboljši prijatelj, da sam sebe hvalim. In nazadnje sem storil le svojo dolžnost ... Ako imam nekaj talenta za te posle, — saj se je tudi pričakovalo to od mene ... Ne, kar vi ali pa kdo drugi napravite; ali prosim vas, da pri tem moje osebe niti ne omenjate več, nego je absolutno potrebno. In najrajši bi, da članek ni polemičen, nego kolikor mogoče stvarno poročilo. To tudi veliko bolj imponira,“ je počasi pristavil.

Revizor ga je malo začudeno pogledal, ali silil ni več vanj, tako odločno je bil oni odrekel.

Čisti dobiček, kolikor ga je bilo v tamen odločenega, je Jezeršek razdelil med potrebne župljane popolnoma po načelih nepristranosti. Silil ga je v to čuden občutek, kakor da bo njegov sopogodnik tako bolj zadovoljen ... Da, ne samo ob ti, nego tudi ob raznih drugih prilikah mu je bilo, kakor da onega ne sme čisto prezreti; in dasi se je popolnoma jasno zavedal, da te stvari nimajo s pogodbo pravzaprav ničesar opraviti, zgodilo se mu je samo, da je iz omenjene obzirnosti napravil ravno nasprotno od tega, kar je običaval prej, ker ... no, ker ni bilo dvoma, da so bila vsa njegova prejšnja dejanja hotoma in nehotoma naperjena naravnost proti onemu, pa je bilo že to dovolj vzroka, da zdaj ne sme biti več

tako ... Zakaj, ne samo, da bi Jezeršek onega ne bil mogel več sovražiti, — niti ne z onim prejšnjim imaginarnim, takorekoč platonskim sovraštvom (ah, saj se tudi nam najbolj gorečim vernikom ne posreči, da bi hudobnega duha le na pol tako živo sovražili, kakor žalibog znamo sovražiti svoje mejaše, svoje konkurente, svoje zasmehovalce in druge svoje protivnike!) — Jezeršek je čutil naravnost neko simpatijo, vdanost do njega, pa bodisi tudi samo iz človeškega, popolnoma subjektivnega stališča, kakor v političnem življenju nasprotnega kandidata lahko spoštujemo in radi vidimo, a ga vseeno ljuto pobijamo. Priznati je moral, da mu oni ne samo ni napravil nič hudega, nego — in to ne le glede na njega takratno zadrego, — nego da mu je naravnost šele omogočil, da je mogel storiti dobrega, kolikor je hotel.

In trosil je Jezeršek dobrote okrog sebe z obema rokama. Ali ne dal Bog, da se je v ta namen le dotaknil skrivnostnega aparata. Ne, kolikor je bilo denarja oni večer že izdelanega, ga je sicer uporabil, a natanko ga je preštel in sklenil je, da ga bo vsega nadomestil iz tekočih dobičkov. Saj pa tudi ni bilo treba, da bi se bil zatekel k onemu vendar-le ne baš častnemu vrelcu: prejšnje zabrede so ga bile izučile in roka se mu je bila izurila, da skoro že ni mogel več napačno prijeti. In dobiček se je sam od sebe kopičil, da je mogel Jezeršek ob vsi svoji velikodušnosti in radodarnosti že prve mesece naložiti precejšen znesek na odplačilo onega „posojila“ ... Zakaj hotel je, da vsaj po desetih letih lahko poreče sopogodniku: „Evo, ni enega tvojega vinarja ni več med denarjem.“

Pozabil pa, kakor rečeno, ni niti za hip, kdo ga je spravil na to novo pot. In ker je mogel ob ti poti neprestano lajšati srca, brisati solze, lečiti rane, je na vse ugovore očitajočega glasu v sebi odgovarjal, da pregreha ne more biti pretežka, ko nosi toliko prelepega sadu.

In to novo življenje mu je nudilo tudi preveč udobnosti, da bi bil mogel odkritosrčno obžalovati njegov izvor. Srca vse srenje so se ga bila zdaj oklenila in vse ga je ubogalo. In to ne samo iz strahu, kakor je bil prej večkrat zdaj z malo nezadovoljnosti, zdaj z malo hudobnega zadoščenja opazil, nego iz resnične vdanosti in hvaležnosti. In tudi nasprotniki so ga z radostjo srečavali, da so njih voditelji preplašeno posegali vmes in rotili pristaše, naj se ga pazijo in ogibajo. Ali sklicevati so se mogli pri tem samo na prejšnje kaplanovo življenje; in čim bolj se je to prejšnje življenje umikalo v preteklost, tem manj so ta sklicevanja pomagala. Da, celo

ti voditelji sami so začeli že omahovati in vsaj sami med seboj so bili že davno edini, da je kaplan Jezeršek „pravzaprav čeden dečko“. In ker so bile tega mnenja tudi ženske že davno, a so morale pred soprogi, brati in očeti markirati ogorčenost nad njegovo „zbesnelostjo“, česar pa zdaj oni sami niso trdili več, se je dogodilo kar samo od sebe, da je elegantni kaplan obedoval zdaj pri tej, zdaj pri oni obitelji v bližnjem mestecu, ako ga je pot „slučajno nanesla tja“. In to se je ponavljalo vedno pogosteje ... Zakaj Jezeršek, sam gosposki sin, je občutil šele zdaj, kako je bil prej pogrešal fine gosposke družbe, in skoro se je čudil samemu sebe, kako se je mogel toliko časa zadovoljiti s samimi kmeti.

Ali kadar se je vračal na svojem lahkem vozičku sedeč po beli, ravni cesti proti domu, iz same rahle razburjenosti z bičem igrajoč po svetlem konjičkovem hrbtu, v sebi še enkrat svoje in druge lepe tovarišije posrečene dovtipe uživajoč, ko je bila vsa njegova duša, ah, kakor ta lepa pokrajina vsa vedra in solnčna, vsa pisana in zelena, a nad njo tupatam kakor meglice-ovčice daleč, daleč, komaj še vidno, tupatam, prijazna glavica, — pa se je dvignil naenkrat nad obzorje kakor grd zmaj črn oblak in iz njega je padla debela, grenka kaplja spoznanja, da vse to ni prav in da ne bo dobro končalo ...

Da ne bo dobro končalo, ker se nekateri njegovih sobratov že zdaj zgledujejo nad njim in nad to čudno izpremembo njegovega življenja; pa ga bodo nekega dne osumili še više gori, da je popustil od svoje gorečnosti in se pajdaši z elementi, ki se z njim za dalj časa ne sme pajdašiti železo, ki hoče ostati vroče. In bodo to ohlajeno železo nekega dne zavili v kos papirja, ki se mu pravi dekret, ter ga poslali popolnoma na hlad.

Ali tolažiti se je mogel, da se mu tega vsaj za prvi čas še ni bilo resno bati: zavedal se je, da vsaj pri prihodnjih volitvah, ko bo gotovo še v tem kraju, — in ako bi ga pozneje premestili, ustvari si enako pozicijo drugod, — daj vsaj ob ti generalni poskušnji lahko tako nastopi, da mu ne bo treba v nemar staviti niti enega obzira na pogodbo, a bo uspeh vendar tak, da mu ga bodo morali priznati gori do višnjevega prestola: brez le ene žal besede nasprotnikom razprostre lahko roke ter poreče ljudem: „Sodite me po mojih delih, in ne bo se vam težko odločiti za stranko, v katere imenu sem dovršil to delo!“ In občutil je z globoko zadovoljnostjo, da pojdejo z njim ne samo njegovi dosedanji privrženci, nego da ta sama njegova beseda izpodbije glinaste noge tudi protivnim ma-

likom samim. In ker bo uspeh popoln, ga nihče po pripomočkih niti vprašal ne bo . . .

Kar se tiče točke, da ne bo dobro končalo, se je torej že še lahko pomiril. Teže pa mu je ležala na duši misel, da ni prav, kar počenja; ali bolje: da ni potrebno, da to počenja; da je torej nespametno, da se izpostavlja pa makar še tako neznatnim nevarnostim; še bolj pa, da ni potrebno, da gazi v sebi svoja najplemenitejša stremljenja . . . Zakaj zavedal se je, ako pojde tako naprej, postane iz njega mrtev človek, mlačen duhovnik, luč pod mernikom . . .

In ali je res pogodba poveznila mernik čez njegovo ognjevito in zato tudi bojevito naravo, ali mu je pogodba res zvezala po delu hrepeneče roke, res ustrupila ostro rezilo njegovega jezika?... Ne in ne! Bistro in jasno je bilo rečeno, da se ima ogibati samo direktnih napadov proti sopogodniku, — na vse druge strani mu je svoboden razmah. Odkod torej naenkrat to mrtvilo, ta topost, to varanje samega sebe, da to življenje veliko bolj odgovarja njegovemu ustroju, to slepljenje, da mu je res toliko na tej oblizani družbi, v korenu vendar gnili in puhli. Več nego na tem sicer okornem, a v vse globine tako zdravem in jedrem narodu? Odkod vsa ta mefistofelska sofistika, — ali mu jo nazadnje oni izvennaravnim potom vdihuje?...

Ali ne, tega ni mogel priznati: ta izprememba je morala imeti popolnoma naravne psihološke vzroke . . . Zakaj drugače bi bilo ravno tako naravno, da prizna mesto podzemskih takorekoč nadzemske vplive: izgubo milosti božje . . . In tega ni hotel, ni mogel, ni bilo treba priznati! Ali je prodal dušo, ali se je odrekel le eni črtici najvišjega povelja: „Ljubi Boga čez vse in svojega bližnjega kakor samega sebe!“ Ali ni započel in izvršil cele akcije takrat v stanju največje stiske in razburjenosti, ko človek že po posvetnih zakonih takorekoč ni več odgovoren za svoja dejanja? . . . Sicer pa je vso to zadevo že uredil tudi z Bogom in s svojo vestjo . . .

Toda, kje so, kje so potem pravi vzroki? Premišljeval je sem, premišljeval je tja in je prišel do zaključka, da so bili samo namišljeni. In kakor človek, ki je zabredel v temi s svojim vozom v močvirje in išče potem zopet prave poti, je sklenil, da vstane takoj raz zmeti svoje udobnosti in se loti peš vrnitve na cesto, odkazano mu po njegovih nagnenjih in dolžnostih.

Ali vsi poskusi so ostali zaman. Beseda, ki jo je hotel vreči vso trdo na glave svojih poslušalcev, se je zmehčala, komaj da je prišla na zrak in je padla kakor kosmič prediva med njimi na tla.

Sulica, ki jo je z vso staro silo hotel naperiti proti nasprotnikom, je strepetala v zraku kakor obstreljena ptica in se je opotekla daleč pred ciljem na zemljo. Kakor Samson, ki so mu lase ostrigli, se je zdel samemu sebi in razpogumljen je povesil roke. Ni bilo dvoma: kakor Samsona ga je bil zapustil silni Gospodov duh. Samo da si je Jezeršek to povsem racijonalistično razlagal: čutil se je pač vezanega, bal se je dregniti ob pogodbo, in predvsem — preveč ga je bilo groza, da bi ga oni sam prišel opozarjat na njeno kršitev... Da, to, to je bilo glavno! ... In zato se je rajši sam ogibal vsega, kar bi bilo le od daleč mogoče tolmačiti tako. In čim bolj je odlašal vrnitev na pravo cesto, tem bolj se je oddaljeval od nje, zakaj tem bolj nenaravna bi se bila zdela ljudem njegova vrnitev.

In končno se je vdal popolnoma. Ko so nazadnje le prišle volitve, ki se jih je bolj in bolj bal, in se gospodje iz mesta niso zadovoljili več z njegovim delovanjem samo v njegovi župniji, nego zahtevali, da mora on, najzmožnejši, prevzeti organizacijo celega dekanata, tedaj se je izgovoril, da ima v lastnem okraju dela še preveč. Zakaj le predobro je čutil, da bi po krajih izven njegovega torišča ne zadostoval že poziv na uspehe v njegovem lastnem delokrogu, nego da bi moral rabiti tudi besede, ostre in bojevite kakor nekoč... In kdo mu jamči, da pri tem nehote morda ne zadene celo ob rožljajoče verige svojega sopogodnika, ali vsaj, da mu ne uide neprevidna beseda, in da v tem hipu kak davčni ali bančni uradnik ne privzdigne naenkrat bogvekje enega onih vražjih tisočakov ali stotakov proti luči in se začudi? ...

Ali nadejal se je še vedno, da neugodni vtisk, ki ga je napravila njegova odpoved, popravijo uspehi v njegovi bližini. In res mu je to zaenkrat tudi pomagalo. Ali črna pika je ostala ... In ta črna pika je ob nadaljnih bolj neugodnih nego ugodnih poročilih o njem narastla v veliko pego, katera se je postavila tja, kakor se postavi luna med zemljo in solnce. In pod vplivom tega sicer še nepopolnega mrka je moral Jezeršek čez nekaj mesecev precej daleč proč od ravnih in še bolj daleč proč od železnih cest ...

No, bil je bolj in bolj pripravljen na to in se je skoro brezbrižno vdal. Pričel je življenje, kakor si ga je bil za ta slučaj že davno prej začrtal. Lovi, — bil je od nekdaj strasten lovec — potem poseti v dolini, gostije pri njem doma; komaj še, da se je včasih spomnil svojega prejšnjega življenja in še redkeje, da bi mu bilo žal za njim. Na odločilnih mestih pa so ga polagoma skoro pozabili in so pričakovali kvečemu toliko od njega, kolikor so še računali nanj.

Čas pa je brzel, brzel ... In ko je Jezeršek nekega večera ravno poslal služkinjo spat ter se je ob gorki peči zakopal v udoben naslanjač, da bi še nekaj časa čital, se je zgodilo, da je luč sama od sebe nekoliko otemnela, in da je tiho odprl vrata in stopil v sobo črno oblečen slok gospod. Ker se ni bil prav nič izpremenil, ga je Jezeršek takoj spoznal in se je ves stresel.

„Kaj ne, da si niste niti mislili več, da je danes ravno deset let, odkar se poznava, gospod župnik?“ se je nasmehnil došlec.

„Prišel sem namreč po svoj aparat,“ je nadaljeval, ko Jezeršek ni mogel spraviti nobene besede iz sebe. „Sicer vem, da ga itak več ne rabite, ali radi reda je treba, da ga vzamem zopet s seboj. In evo, tu je tudi pogodba, ki jo zdaj raztržem.“ — Pri tem je res razparal polo na dvoje in jo potem v dveh kosih izročil Jezeršku. „In tako ste zopet popolnoma svobodni.“

Jezeršek se je počasi in molče dvignil s stola in je odšel ves trepetajoč v sosedno sobo, kjer je imel pisarno. Na dnu blagajne je naglo našel skrivnostni aparat, ki ga je nehote vrgel pred onega na mizo, tako se mu je zdel mrzel in neprijeten v rokah.

„No, pa niti hvala lepa ne rečete!“ se je zahehetal oni. „Kaj imate res kak vzrok, da mrzite mene in moje darove?“

„To ravno ne, ali . . .“

Jezeršku je odrekel glas. Toliko nevolje je naenkrat zavalovilo po njem, tako globoko in popolno spoznanje, da ga je oni vendarle ukanil, napravil nekaj čisto drugega iz njega, nego je bil prej, kakor do te ure s tako natančnostjo še nikdar ni občutil. Bilo mu je, kakor da mu je ta lopov, ki se mu reži s tako zasmehljivostjo v obraz, šele zdaj potegnil zadnjo mreno z oči, da vidi v neznosni bistrosti posledice njegovega dela. In kakor je hotel ob svojih prvih besedah ostati še vsaj vljuden, je zdaj tako zavrelo v njem, da mu je mislil z vso brezobzirnostjo povedati, kako ga je spoznal, kako ga ima za to, za kar ga ima ves svet . . .

Ali že ga je prekinil v njegovih mislih tako prisrčen smeh in tako veselo bliskanje v očeh njegovega nasprotnika, da mu je zopet zaprlo sapo.

„O, o, o, vi se jezite name!“ se je zvijal oni. „In vendar še ne veste popolnoma, kaj sem pravzaprav hotel napraviti iz vas. Zakaj, ako dovolite, bi vam zdaj povedal, da mi je bilo samo za zanimiv poskus in nič drugega; in zato sem si izbral vas, enega najnavdušenejših, najgorečnejših in najinteligentnejših. Gledal sem precej časa okrog, s kom bi napravil ta eksperiment, komu bi podstavil

nogo in ga polagoma privalil tja, kamor sem ga hotel imeti. Mislim, da ste lahko zadovoljni in radi tega tudi manj nevoljni name, da je moje oko obtičalo končno na vas. In da se razumeva: za eksperiment in ne za eksemplar mi je bilo. Zakaj eksemplarjev se najde; ali to so že takorekoč od narave manj vredni ljudje. Na teh leščerbah ne najdem veselja ... Ne, na visokem plamenu sem hotel opazovati, kako bo v vetru trepetal, pešal in ugašal, kadar mu prilijem — hudičevega olja ..."

Tu se je došlec odkašljal in se spet postavil v govorniško pozo.

„Velečastiti, vam so znani, o katerih je pisano, da niso ne krop ne voda, da imajo vedno dve sveči prižgani, da pridigajo vodo in pijejo vino, in kar je takih lepih pregovorov. To je ona pasma vaših tovarišev, za katere je najbolj značilno, od koga se pustijo braniti in s kakimi argumenti. Da so baje tudi ljudje in tudi „krvavi pod kožo" — to je ena najokusnejših človeških besed, kar jih poznam, — ali pa, da takrat, ko so položili slovesno obljubo, niso bili še dovolj zreli, da bi se bili mogli zavedati vseh posledic. Glavne zastopnice teh opravičevanj pa so ženske, katerih ogromna večina, kakor vam je znano, ima na svetu to nalogo, da ga kvari na ta ali oni način. Takrat namreč, ko sem prevzel svojo pozemsko vlado, sem moral sicer gospodu odstopiti tudi neznaten odstotek žensk, vse ostale pa sem razdelil na večji in na manjši del: na take, ki jih omamljajo pisane uniforme in na take, ki jih fascinirajo črne kute... Pardon, velečastni, in ne se razburjati: kaj sem vam kaj slabega očital? Nasprotno. Priznam vam brez pridržka, da ste se dobro držali. Ali pomisliti morate, da vaše duše niti kupil oziroma v najem nisem vzel; kakor tudi, da sem se spustil z vami v kupčijo uprav zato, ker ste imeli v svojem značaju ono trdnost, o kateri sem vam prej govoril, in ki vas je kljub spečanju z menoj držala še vedno na nekem višku moralnosti. No, ali kakor rečeno, na tem mi tudi ni bilo, da propadete in bi bilo to naravnost proti mojemu namenu. Zakaj hotel sem samo videti, ali se mi ne posreči tudi iz vas, ki je bila vsa vaša narava naravnost ustvarjena proti temu, napraviti končno ... no, recimo — kompromisnika, prilagodljivca ... Pa sem napravil!"

Še vesel hehet in sloka postava je izginila kakor v ogledalu. Kosmič žveplenega dima se je počasi razlegel po sobi.

I. Poboljšar:

Rokopis I. zvezka Gregorčičevih Poezij.

(Konec.)

42. Domovini: 8. v. zarja — ob robu je nasvetoval Erjavec: zora, kar je prečrtano.

43. Grobni spomeník prijatelju: 4. kit. 2. v. bridko — izprva: britko; popravil Erjavec tudi na ostalih mestih. — 10. kit. 3. v. koperneče — prvotno: koprneče; e je vdel Erjavec.

44. Pastír: Erjavčeva pripomnja: Posebno lepa.

45. Nazaj v planínski raj! 1. kit. 4. in 6. v., 2. kit. 6. v. in dr. planinski (planínski) — 2. kit. 3. v. ptičji — prvotno: tičji; p je dodal Erjavec. — 5. kit. 2. v. planine (planíne). — 5. kit. 3. v. gine (gíne).

46. V pepelnični noči: 2. kit. 4. v. zbirajo (zbírajo). — 7. kit. 3. v. část (čast). — 11. kit. 2. v. hrumèč (hruméč). — 12. kit. 3. v. prisiljeni (prisíljeni).

47. Pozabljenim: 31. v. Spomina — prvotno: Spominja; j je črtal pesnik. — 34. v. cvetovi (cvetóvi).

V. snopič.

Oj z Bogom, ti planínski svet!: 2. kit. 2. v. bridko — prvotno: britko; pesnik je prelevil t v d. — 2. kit. 3. v. na koncu ni vejice niti v rokopisu niti v 1. izdaji; v 2. izdaji je. V rokopisu so bile razvrščene kitice te pesmi prvotno takole: 1. 2. 3. 6. 5. 4. 7. 8.; pesnik je naznačil sedanji spored s številkami ob robu. Prenaredbo je odobril Erjavec s pripomnjo: Da! v tej razporedbi.

Vojaci na poti: 1. kit. 3. v. ptičev — prvotno: tičev; p je priteknil Erjavec; enako v 2. in 3. kitici in v pesmi Zimski dan ter drugod.

Dekletova molitev: 13. v. solnčece — prvotno: solnčice; Erjavec je nadomestil i z e.

Po bítvi: 7. kit. 3. v. žênin (žènin, v 2. izd. žénin). — Zadnja kit. 2. v. bridko — prvotno: britko; popravil Erjavec.

Vojakove nevéste poróka: 3. kit. 4. v. sebój (s sebój) — 4. kit. 2. v. biseri — prvotno: biserji; pesnik je črtal j, kakor

tudi v „Zimski dan“ 2. kit. 2. v. — 6. kit. konec 2. v. nadpičje (klicaj).

Zimski dan: 9. kit. 2. v. med besedi „zimsk“ in „mraz“ je vdel pesnik „je“; ob besedi „zimsk“ je sled radiranja; morda se je glasil verz prvotno: A v srcih zimski mraz in mrak.

Tri lipe: 16. kit. 4. v. Tesar se je tretji — poročil. (Tesar se je — tretji poročil.) Za „Tremi lipami“ stoji na naslednji strani naslov: Znamenje, a je prečrtan; pesnik je dal prednost Oljki.

VI. snopič.

Oljki: 11. v. Čemù (Čemú). — 22. v. menéč (menèč). — 27. v. Prorók (Proròk) — 46. v. Nad njim mračnó, temnó nebó — prvotno: Nad njim temnó, mračnó nebó; pridevnika je premestil pesnik. — 69. v. simból (simbôl). — 119. v. Da meni vsaj bi jo vmiríla! — prvotno: Da mojo vsaj bi vpokojíla! Popravil pesnik vsled Erjavčeve pripomnje na robu: Kaj? — 126. v. srebernim — prvotno: srebrnim; e je vdel Erjavec.

Znamenje: 4. kit. 4. v. pridevnik „glasne“ je bil izpuščen prvotno.

Biser: nad njim stoji pesnikova opazka stavcu: Pesem „biser“ naj se tiska zadnja, „čolničku“ predzadnja vse zbirke — 11. v. a vžé ves nesrečen, (Pa vžé nesrečen,) — 27. v. stezaj — prvotno: stegaj; na robu Erjavec: z — 34. v. služen (suženj). — 58. v. ustavi — u je podčrtal Erjavec — 74. v. grmí — prvotno: gromi; pesnik je črtal o. — 95. v. raje (rajši) — 97. v. Saj on le („le“ vdel pesnik) je bil luč („luč“ črtal p.) — 98. in 99 v. sta se prvotno glasila:

Saj on je bil luč
Za moje očí,

ki jih je pesnik spremenil najbrž vsled Erjavčevega klicaja na robu v:

Saj on le je bil
Luč mojih očí.

Naslednja dva verza sta se prvotna glasila:

„Ki bil bi mi jásnil
Nočí in pa dni,“

kar je pesnik predrugačil:

„Ki bil bi jasnil
Nočí mi in dní!“

— 107. v. sábo (s sábo). — 117. v. Da (Dá). — Konec „Bisera" stoji važna pripomnja pesnikova: NB: Opazke, pod nekaterimi poezijami sè svinčnikom napisane, so od blage roke pok. prof. Fr. Erjavca, kateri mi je te pesmi pred tiskom blagohotno pregledal. 10./7. 88. S. Gregorčič m/p.

Čolničku: 2. v. mêni (meni). — 2. v. veslá, (vesla.) — 3. in 6. v. Koder hodi, koder (Kodar . . . kodar). — 4. v. povsodi (povsódi) — 9. v. nebá. (nebá:) — 10. v. čólnič (čolnič). — 11. v. morjá, (morjá!) — Ob „Čolničku" stoji zgoraj stavčeva pripomnja, narejena s svinčnikom: Weglassen. To pesem je objavil Gregorčič v II. zvezku Poezij na str. 58. Potem je ena stran prazna. Na naslednji strani je zabeležena beseda: Kazalo, drugega nič.

O Erjavčevih opazkah treba ugotoviti, da se pričenjajo v pričujočem rokopisu šele v III. snopiču; I. in II. snopič nimata nobene Erjavčeve črte. S III. snopičem se prične tudi številkanje pesmi 21. do 47. V V. in VI. snopiču nimajo pesmi številk, pač pa se nahajajo tudi v teh dveh snopičih Erjavčeve opazke. Ali prvih dveh snopičev ni pregledal Erjavec? Da, pregledal je njun prvopis in opremil z opazkami; pesnik je marsikaj popravil — izpustil je pesem „Prijatelj senca" — in potem oba snopiča prepisal za tiskarno. Ta rokopis se nahaja sedaj v priobčevalčevi lasti. Prvopis I. in II. snopiča, noseč Erjavčeve opazke, je v drugih rokah; opisal ga je M. Opeka v Dom in svetu 1907 str. 35—58: „Iz prvega zvezka Gregorčičevih Poezij". Pesmi, vrsteče se prav tako, kakor so bile potem natisnjene, so tamkaj numerirane 1—20. Z 20. številko neha Opekov rokopis Gregorčičevih poezij; 21. številka: „Zaostali ptič" se nahaja v III. snopiču gori opisanega rokopisa, opremljenega z Erjavčevimi pripomnjami. Tu je torej nadaljevanje prvopisa.

Kako je sodil pesnik o Erjavčevih opazkah? „Prelaskave so", tako se je izrazil skromni Gregorčič o njih v pismu dne 14. velikega srpana 1901, spremljajočem dragoceno poslatev.

Jakob Tarabanin:

Ruska publicistika.

(Dalje.)

Moskovski list kadetske stranke „Russkija Vjedomosti“ se odlikuje z večjo nepristranostjo in je tudi bolj popularen. To se razlaga tudi z njegovo veliko starostjo. Njega zadnji jubilej leta 1902 je pokazal, kako je znan in priljubljen. Njegovi sotrudniki so profesorji moskovske univerze in višjih ženskih kurzov.[1] To se kaže na solidnosti in umerjenosti tona; v polemiki je list vedno popolnoma korekten, v dopisih nikdar ne hlasta za senzacijami. To je listu med ljubitelji nenavadnih časnikarskih „rac“ prineslo naslov dolgočasnega profesorskega žurnala. „Russkija Vjedomosti“ so manj razširjene ko drugi bolj impetuozni listi in izhajajo na manjšem formatu. Toda njihova poročila so vedno točna in zanesljiva, posebno dragoceni so skrbno zbrani podatki iz raznih krajev Rusije. Od časa do časa izhajajo večji pregledi o splošni izobrazbi, položaju delavcev i. t. d., ki jih pišejo strokovnjaki. Baš to specijalistovstvo je za ta list zelo značilno. List ima vedno na razpolago znanstvene moči, ki ocenjujejo zgodovinska, pravna, gospodarska in druga prašanja. Inozemsko korespondenco oskrbujejo sotrudniki raznih velikih žurnalov. „R. Vjedomosti“ drže bolj kakor kateri drugi list dobro ime tiska, ki so ga same ustvarile. Kot posebnost lahko omenimo stalno zasledovanje novih iznajdb in odkritij in vsak mesec izhajajočo dobro bibliografijo novo izdanih knjig. Večina teh knjig se obenem tudi recenzira.

Popolnoma nasproten ton Vjedomostjam zastopajo taki veliki napredni žurnali kakor petrograjske „Birževyja Vjedomosti“ in moskovsko „Russkoje Slovo“. Oba lista sta v rokah velikih založnikov in sta zelo razširjena. „Slovo“, ki ga izdaja Sitin, izhaja v kakih 160.000 izvodih in je menda najbolj razširjen ruski list. V Petrogradu imajo „birževku“ radi, kakor jo kratko imenujejo. Ona ima dvoje izdaj, eno za stolico, ki izhaja dvakrat na dan, zjutraj in zvečer, in drugo za deželo, ki prinaša telegrame, ki jih mestni listi natisnejo samo zjutraj. Politična fizionomija obeh listov ni kaj posebno izrazita. Napačno bi bilo, če bi smatrali „Slovo“ za organ

[1] Nedavno je izgubil dolgoletnega urednika Sobolevskega, sedaj ga ureja Anučin.

kadetske stranke. Splošno je „Slovo“ precej blizko tej stranki, ali vendar od nje neodvisno in zasleduje samo materijalne koristi. Tako si je dovolilo zelo ostuden ton v napadih na „Pavlino“ Miljukova, ko je bil poslanec. Glavni znak teh listov je gonja za interviewi in senzacijami. V „Slovu“ še do danes živijo slavjanofilske tradicije starih časov, ki kažejo popolno neumevanje spremembe časov. Dopise o drugi balkanski in sedaj o svetovni vojni piše še vedno isti romantični V. I. Nemírovič-Dánčenko, ki je pisal vojne dopise že l. 1878.

„Byrževyja Vjedomosti“ prinašajo edine med vsemi ruskimi listi zelo dobre slike med tekstom. Oba lista imata ilustrirane tedenske priloge. „Russko Slovo“, ki ima več materijalnih sredstev na razpolago, prinaša večkrat pripovedke in poezije modnih pisateljev, Gorkega, Andrejeva, Bunina t. t. d. Dobra je priloga, ki se za podvojeno naročnino zadnji dve leti prilaga listu: „Biblioteka Russkago Slova“, toda vedno še ceneje, ko če bi se naročila posebe. Leta 1912 in 1913 je v tej biblioteki izšla najbolj popolna ruska izdaja spisov Tolstega, 1914 zbrani spisi Merežkovskega. Naročnina Ruskega Slova, ki izhaja vsak dan, s časnikom „Iskry“ vred — ilustracije tedna — znaša za Avstrijo 30 K 19 v na leto.

Ob strani stoji moskovsko „Utro Rossii“, finansirano od bankirjev Rjabušínskih. Ker je gmotno popolnoma neodvisno, mu ni treba privabljati občinstva z nenavadnimi senzacijami in mikavnostmi. Toda težko je podati celotno karakteristiko prepričanja in nazorov tega lista. To predvsem zaradi tega, ker to prepričanje samo po sebi ni nič celotnega. „Utro Rossii“ se splošno drži napredne smeri in trezno, s stališča državnih interesov, zasleduje tekoče dogodke. Tako je poročilo kapitana Mamontova o drugi balkanski vojni, katere se je Mamontov udeležil kot posebni poročevalec, ki je izšlo v tem listu in pozneje v posebni knjigi, naredilo zelo ugoden vtis, posebno v primeri z visokodonečimi, toda o razmerah in položaju malo govorečimi romantičnimi frazami V. I. Nemiroviča Dančenka. Toda tudi v tem oziru ne pozna „Utro Rossii“ posebne doslednosti. Milijonarji Rjabušinski so staroobredci, zastopniki verskih protestantov, ki so se v 17. stol., pred Petrom Velikim, odcepili od državne cerkve (imajo svojo posebno hiearhijo, se na poseben način križajo, imajo posebne obredne knjige lastnega tiska i. t. d.) Vlada je dolgo in nesmiselno preganjala staroobrednike (njihove dogme so iste kakor v državni cerkvi). „Utro“ jih zato po pravici brani in dokazuje njihovo lojalnost. Toda nacijonalna ekskluzivnost sili list

ob enem, da govori o nevarnosti panislamizma in se poteza za znižanje števila moslimskih šol v onem Povolžju (Kazani), od katerega je vendar tako daleč do katerekoli islamske države. Njih simpatiziranje s Poljaki (nekoliko manj z Rusini) tudi ni bilo do zadnjih konsekvenc premišljeno. Cela vrsto opazk proti Finski je precej jasno kazala, da je očividno namenjena onim, katerim bi lahko služila proti Finski.

Cela vrsta člankov v listu je imela namen obrniti javno pozornost na bogate, toda zanemarjene pokrajine severne Rusije in objasniti njih gospodarsko bodočnost. „Utro“ je energično protestiralo proti narodnemu gospodarstvu tako škodljivi roparski eksploataciji, ki jo še vedno brez kazni izvršujejo tam Norvežani, Amerikanci in Japonci.

Ime lista spominja na pariški „Matin“ in tudi na zunaj ga list posnema. „Utro“ prinaša, ne ravno lepe, z navadnim tipografskim črnilom izvršene slike dnevnih dogodkov.

V Moskvi izhaja „Golos Moskvy“, organ „Zveze 17. oktobra“, ki se navadno imenuje tudi „stranka izgubljene listine“. To stranko tvorijo bogati fabrikanti in deloma „začasno“ liberalni veleposestniki, katerim so kadeti preveč liberalni; v narodnem in socijalnem oziru je stranka proti vsaki korenitejši reformi. Sedaj tvorijo v dumi oktobristi centrum. Prej, po prvem volilnem zakonu, jih je bilo mnogo manj in prištevali so jih desnici. Z idejami manifesta 17. oktobra imajo mnogi dekabristi prav malo duševnih sorodnosti in zvez. Vodja lista je Aleksander Ivanovič Gučkóv, glavni besednik stranke, o katerem se sedaj večkrat kaj čuje. Sedaj je „Golos Moskvy“ menda bolj zanimiv, pred vojsko ni bil nič posebnega in je bil malo razširjen. Njegova edina in glavna prednost je bila v tem, da je vsaki dan prinašal neskončne vrste ponatiskov iz raznih voznih redov in se je vsled tega prodajal vsaj po kolodvorih, kar je pač dovolj jasen znak, da je imel vedno mnogo prostora na razpolago. Kaj posebno zanimivega „Golos Moskvy“ ni; oddelek o domači in zunanji politiki je ravno tako brezbarven kakor ves njegov politični program. Enkrat so mu dokazali, da je v naglici in ne ravno spretno zlimal v svoji redakciji „osebni poročevalec v inozemstvu“ iz dveh telegramov drugega lista. Ob pogrebu predsednika prve dume, S. A. Muromceva, ki je postal impozantna manifestacija narodnega žalovanja, ni mogel in ni znal ostati korekten. Njegovo sovraštvo do kadetov ga je privedlo do tega, da se je identificiral s policijo, ki je udeležence ob pogrebu razganjala in opravičeval njen nastop.

Najbolj dostojen, če rabimo ta pojem zelo previdno, list vseh listov desnice je znamenito „Novoje Vremja“ v Petrogradu. Njegovi prijatelji pravijo, da je ta list edini evropski list v celi Rusiji. List dela seveda vtis vsled svojega formata in marsikdaj vsled svojih poročil. Ta poročila lahko vsled svojega privilegiranega položaja dobiva prej kot drugi listi. Največ dohodkov dobiva iz oficijalnih inseratov; da ga vlada naravnost podpira, to se mu ne da dokazati, toda o tem nihče ne dvomi. Ime, ki si ga je ustvarilo „Novoje Vremja“, je dovolj znano. Kako misli o listu večina ruskega občinstva in kako je nje razmerje do njega, to se vidi na imenu, ki ga je dal temu listu že nesmrtni Sáltykov-Ščedrín. Imenoval ga je: List — česasiželivašeblagorodje“ (s temi besedami vprašujejo uslužni natakarji v lokalih srednje in nižje vrste). Ime „Suvorinovi sluge“ je tudi trdno spojeno z redakcijo „Novega vremena“. Nenavadna elastičnost v prilagodenju je glavni znak v karakterju tega lista. Ta lastnost je bila tudi osebni znak njegovega ustanovitelja Suvórina. Suvorin je bil najprej liberalec in je dosegel precejšnje uspehe kot podlistkar, ki se je podpisoval „Neodvisen“. Pozneje je hotel doseči še večje uspehe na ta način, da se je popolnoma odrekel vsaki neodvisnosti. Od tega časa lavira „Novoje Vremja“ spretno med raznimi „stebri“ birokracije in vedno o pravem času zasluti in ugane, kdo bo močnejši in na katero stran se je treba postaviti. Njegovo splošno prepričanje je jako konservativno. List živahno brani posvečene privilegije dvorjanstva, višjega uradništva in trgovcev. Celo njegovo politično prepičanje temelji na kratkovidni in zlobni nacijonalni ekskluzivnosti, ki prihaja večkrat v glupo zasmehovanje „inorodcev“ (Finov, Poljakov, Ukrajincev), in stikanje za zarotami proti državi. Višek ljudomržnje predstavljajo nedeljski podlistki glavnega podlistkarja M. O. Menšikova. V ruskem jeziku je on (po imenu enega junakov Ščedrina „slovotočiuška i krovopiuška“) tudi znan pod imenom „Ijuduška“. Nekdaj je tudi njegovo prepričanje bilo drugačno. Od tega časa so si njegovi članki še ohranili splošni naslov „Pisma bližnjim“, ki zveni sedaj kot bridka ironija.

„Novoje Vremja“ je le polagoma dobilo svoj sedanji obraz. Razen tega imajo njegovi sotrudniki, kakor sotrudniki vsakega velikega lista, nekaj določne osebne, individualne svobode. Prej so bili njegovi sotrudniki tudi boljši pisatelji, n. pr. Čehov in Boborykin. Tega sedaj ni več. Ko je pred tremi leti stari Suvorin umrl, so se „kupljiva peresa“ požurila rehabilitirati svojega patrona s tem, da so izrabila njegovo korespondenco s Čehovim. Toda ta poskus

je naletel na burno nevoljo. Koliko vpliva je imel Suvorin v taborišču desnice, se vidi iz tega, da so mu v istih panegiričnih člankih podelili naslov „velikega starca“, ki se je dotlej dajal samo Tolstemu. Tudi ta primera je naletela na splošen protest. Tudi če se ne oziramo na nadarjenost in prepričanje, v resnici ni mogoče najti večje razlike. Na eni strani izredna, vse življenje dosledna vernost nazorov („Ne morem molčati“) in popolno preziranje vsega posvetnega, ki se je končalo z begom v viharno jesensko noč iz lastnega doma, na drugem „velikem starcu“ pa pomanjkanje vsake osebne značajnosti in zavidanja vredna pripravljenost žrtvovati vse za gmotni uspeh.

„Novoje Vremja“ podpira v ostalem notranjo državno politiko vlade (razbitje skupnega, občinskega gospodarstva, proti kateremu se je soglasno postavila večina javnosti) in njena podjetja v zunanji politiki. Kakor se je prej priporočalo študiranje Japoncev, ki so postali „samozavestni“, tako se je zdaj pred vojno dolgo ustvarjalo mnenje, da treba osvoboditi „zasužnjeno“ Galicijo. List je priden zaščitnik ruskega sokolstva, ki ga ureja in ustanavlja vlada, ki ima iste namene, kakor tukajšnji „Jungschützi“, in ne samo to, ampak v prvi vrsti skuša utrditi državljansko zavest med srednješolci. Kakor vse državne uredbe — večina sokolskih društev ima svoje prostore v državnih poslopjih —, tako je rusko sokolstvo pogosto napadano od naprednega časopisja in nima do danes prav nič skupnega s kulturnim delom ostalega slovanskega sokolstva. Neke vrste podpore daje ruskemu sokolstvu samo „Russkoje Slovo“, ki je do neke mere precej sorodno z oficijalnim slavjanofilstvom. — Zvečer izdaja „Novoje Vremja“ posebno večerno izdajo „Večerneja Vremja“.

Nekoliko konkurence dela listu nedavno ustanovljeni „Golos Rusi“, veliki nacijonalistični list grofa Bobrinskega in Bašmakova. Ta nacijonalizem je na vse zadnje zelo ekskluziven, popolnoma soroden živalskemu. List je v Avstriji bil prepovedan. V ruskem občinstvu ne uživa niti popularnosti niti zaupanja. Ko so leta 1913 v tiskarni lista stavci stavkali, so list postavili in natisnili vojaški stavci iz tipografije petrograjskega zbora carinske straže. Pripeljali so se na eraričnih avtomobilih, delali vso noč, dobili po 25 kopejk plače in se zopet vrnili. Ta slučaj se je komentiral po vseh listih in je pokazal, komu je „Golos Rusi“ posebno pri srcu. Vidi se, da bo imel ravno tako malo uspeha, kakor nedavno vsled ravnodušja občinstva propali „Slavjanin“ Bašmakova in Vasiljeva. Nacijonalizem, ki propagira v notranji politiki rusifikacijo, v zunanji pa oficijalno, starinsko, nekulturno slavjanofilstvo, nima bodočnosti.

Še bolj „desniška“ in odkrito navezana na državna sredstva in dolgočasna sta lista „Sanktpetergskija Vjedomosti“, ki jih ureja knez Uchtomskij, in „Moskovskija Vjedomosti“, ki jih je do leta 1913 izdajal Lev Tichomirov, prej znani revolucijonar, ki se je pozneje „skesal“. Izmed teh dveh listov se zadnji posebno odlikuje z izrednim sovraštvom do naukov Tolstega. Oba lista imata samo one čitatelje, ki jih morajo čitati.

Bolj jasen in odkrit v svoji neizmerni mržnji do Židov ko „Novoje Vremja“ je knez Meščerskij, ki izdaja svoj lastni list „Graždanín“. „Meščerskij graždanín“, državljan tipa kneza Meščerskega, je že od nekdaj zanesljiv priimek za človeka z negativnimi državljanskimi lastnostmi. V zadnjem času pa so napadi Menšikova proti Finlandcem (v zvezi s splošnim nastopom nacijonalistov proti avtonomiji velike kneževine), ki so presegali že vse meje, začeli presedati celo staremu knezu. Ž njemu lastno odločnostjo je imenoval Menšikova lakaja brez vsake mere. V „Graždaninu“ se vsled ugodnih osebnih zvez urednika pojavijo večkrat zanimivi članki vplivnih oseb, toda tudi ta izredna okolnost ne pomaga listu do večje razširjenosti.

Svoje uspehe je preživel tudi divje nacijonalistični „Svjet“ generala Komaróva. Prej je bil zelo razširjen po vaseh, ker je bil edini ceni list. Stal je samo 4 rublje na leto. Sedaj se je razširilo provincijalno časopisje in povečalo se je število dostopnih izdanj napredne smeri list: „Kopejka“ v Petrogrodu in enak v Moskvi, povolžska „Kopejka“ v Samari, napredni list „Nov“ sina Suvorina, s slikami, ki izhaja v Petrogradu in v Moskvi, stane po 2 kopejki. V mestnih knjižnicah in čitalnicah se „Svet“ sedaj najde bolj redko ko listi skrajne desnice, v drobni prodaji ga sploh ni najti.

Iz listov desnice dela „Kólokol“, organ zaupnikov svetega sinoda, zelo mučen vtis s svojim morečim klerikalizmom in brezmejnim sovraštvom do sektantov in drugih verstev. O listih „Zemščina“, „Věče“, „Russkoje Znamja“ (organih vodij glavnih nijans „pravih ruskih ljudi“ — Puriškjeviča, Markova in Dubrovína), ki sovražijo drug drugega in si vzajemno očitajo podpore s „temnim denarjem“ (iz državnega „dispozicijskega“ fonda) — o teh ni kaj govoriti.

(Konec prihodnjič.)

Književna poročila

Oton Župančič, Ciciban in še kaj. Izdala in založila „Omladina". V Ljubljani, 1915. M. 8⁰. 55 str. Kart. 1 K 60 v.

Našim malim še rojé tajinstvena vprašanja pesnikovih ugank po glavicah, pa je že prinesel rešitev zagonetk okrogloliční, hudomušni paglavček: Ciciban.

Do najrahlejših fines je razgaljena pred nami otrokova duša. V hipu se cmeri in kuha jezo, a že prva šegava in nagajiva beseda mu napne ličeca v vriskajoči smeh. Sredi polja stoji, pa hoče vse izvedeti: Kje je solnce, kam gre luna... Ni mu možno vsega odgovoriti. Solnce zaide in nas reši iz zadrege. — Izletal se je. Na očetovih kolenih copra sedaj in razsipno podarja luno in zemljo mami in očki, pa tudi bogaboječa je dušica njegova.

Krasna v besedni igri in muziki jezika je pesem Ciciban-Cicifuj. Neumit jo je pobral od doma v goščavo, pa ga grize med potjo vest. Otrokove skrbi, njegove naravne vtise, ki se slikovito odbijajo v mladi duši in nam jo pričarajo z neodoljivo iluzijo resnice, nam je Župančič morda v tej knjižici psihologično podal najčisteje. Ciciban posluša očetovo uro.

„Očka, pa kaj je v tej zlati igrački?
Kaj to nabija nalahno ves čas?
— Ciciban, veš to so drobni kovački,
božji kovački, da kujejo čas."

Uničevalen nagon otroka in zaupljiva lahkovernost sta ga premotila in ves srečen premišlja o božjih kovačkih, pojočih o zlatem času.

Nadvse prisrčen je dialog s čebelo. Junaško izziva sovražnika, ki ga dobrohotno zavrača. Zavest, da ima mamo, ki mu hlače zašije, ga vzame vedno v zaščito, nadalje ponos na očeta, ki mu nabije s „cvetlično bilko zadnjo stran" — to je otrokova čast proti še tako strupenemu protivniku, — Mehka, za dobra semena ugodna duša deteta, gojena v žlahtnih rokah sredi solnca in cvetja, med prepevanjem ptic in šumenjem potokov po pomladnih tratah: to je Ciciban, gledajoč za solncem, ki je zašlo...

V zbirko je sprejeto „in še kaj". Koledniki: veseli, žalostni in častitljivi. Čvrst jezik, poln narodnega duha, veje iz teh verzov. Zdravje in sveža moč se druži z neprisiljeno naivnostjo.

„Zeleni Jurij" ni namenjen deci. Prisrčna beseda je, ki smo jo po dolgem času čuli, skrivaj zagnana roža in tih obet o pomladi... Zdravo, bodrilno k upanju:

Konja vzpodbôde, v daljo izginja,
cvetje, zelenje za njim se razgrinja,
da nas Zelenega Jurja spominja...

Prelistali smo do zadnje strani. Ciciban se je utrudil, nič več ne pripoveduje o krivonosem Turku, sredi poljane ga pokrije veter s cvetjem jablane in ga zaziblje v blažen sen.

Ko gredo ti stihi mimo nas, nam je kot spečemu Cicibanu: Ne skrbimo, ne ugibamo, godi se nam kot brezi tenkolaski, ki jo moči

„tihi dežek opoldanji,
lahni veter iz daljav."

I. P.

P. L. Coloma. Malenkosti. Roman v štirih delih. Z avtorjevim dovoljenjem prevedel Paulus. S pisateljevo sliko. Založila „Leonova družba". V Ljubljani, 1915. 8⁰. 346 str. Broš. 3 K 80 v, vez. 4 K 80 v.

S kakim merilom naj merimo to delo? Predgovor pravi, da je pisatelj, jezuit Luis Coloma, „kmalu zaslovel po kulturnem svetu kot izredno nadarjen pisatelj", a pripomba urednikova govori, da „svetovne slave njegovih l. 1890 izišlih Pequeñeces (Malenkosti) ni doseglo nobeno poznejše Colomovo delo več". Potemtakem imamo, vsaj kar se tiče te knjige, posla z možem svetovne slave in ga bomo postavili tja pod največjo mero, kjer je svet že premeril in pretehtal svoje Shakespearje, Goetheje, Danteje — — —. Toda že nas ustavi nestrpna kretnja onih, ki so ga uvedli v svetovno literaturo, češ: Ne, tako sami nismo hoteli! Potem pa druga vrsta: Paul Bourget, Sienkiewicz, Čehov — — —? No, le odkrito! Kaj ne, da ne? Torej šele tretja vrsta . . .

Da, „izredno nadarjen pisatelj" brez dvoma! Saj jih je precejšnje število tudi tehle, ki uživajo takozvano svetovno slavo, torej slavo tudi izven svoje ožje domovine, — samo da bi ubogi Slovenec „tretje vrste" to težko kdaj doživel. Zakaj drugače bi lahko že bil . . .

Ali je pa morda le prevod kriv, da Colome pri najboljši volji ne moremo postaviti više? Urednik sicer pravi: „Noben prevod ne more izraziti blesteče krasote jezika, čigar priznan mojster je bil p. Coloma, l. 1908 sprejet kot član v špansko akademijo." No, mi dobro vemo, kaj pri formalističnih latinskih narodih to pomeni. Ali bi bilo drugje mogoče, da so n. pr. Italijani nad samo krasoto jezika Cadornovih vojnih poročil skoro pozabili njih — materijalne pomanjkljivosti? . . . In Gabrielu d' Annunziju le preveč po pravici očitajo, da njegovi spisi v prevodih toliko izgube. Dvomimo pa, da bi bilo Colomovo delo, — žalibog si na nikak način nismo mogli preskrbeti izvirnika, a se tolažimo s tem, da se naši recenzentje drugih slovenskih prevodov niso stegnili niti na sosedno mizo ponj, — dvomimo, da bi imele „Malenkosti" takih subtilnosti, namreč stilističnih subtilnosti, ki so že bistvo tvarine same, kakor jih ima ta veliki mojster laške besede, ali pa v mnogih delih naš Ivan Cankar. Tuintam vsaj bi se moralo v tem slučaju le občutiti, da je v strunah originala nerodna roka prevajalčeva umorila v globinah brneč akord . . . No, vtiska nerodnosti prevod vsaj ne dela; če je pa prevajalec pokvaril celó vse delo, naj opravi to s svojo vestjo: nam se je pečati z romanom, kakor je položen, vsaj na zunaj v gladkem jeziku, pred nas . . .

Ponavljamo: Coloma je brezdvomno znaten pisatelj. Takega dela že materijalno ne more zasnovati človek, ki ni talent, pa je bil makar blaženi redovnik procul negotiis, mimo katerega tihe, brezskrbne celice so sobratje gotovo še po prstih hodili, da ne motijo izvoljenca svoje slavne Družbe . . . Hočemo namreč reči, da kaže ta zasnova, načrt zgradbe vse znake velikopoteznosti. Ali je pa tudi stavba sama po tem? Tu z vso odločnostjo: ne! Niti od daleč ne občutimo tiste tajinstvene groze, da smo stopili v ogromno zgradbo človeškega življenja ali človeških duš, katera nas pri največjih sama prisili, da vzamemo klobuk v roke in pobožno prisluškujemo utripanju srca velikega duha v njej, pri manjših nam pa vsaj oči pijejo lepoto harmoničnih potez, črt in kontur. Ko smo stopili iz Colomovega romana, nesemo s seboj vtisk, da smo prišli iz zverižencga labirinta, recimo iz podzemske jame, kjer smo hodili mimo prelepih „kapelic" s svetlimi kapniki, mestoma celo mimo prelestnih, iz sebe samih žarečih „zaves" (takoj prvo poglavje!), potem pa zopet skozi dosti nerodne, opolzke rove. Da se razumemo: vse to le iz

estetskega in ne moralnega stališča! Zakaj, kar se tega tiče, priznavamo tudi mi z vso resnobo pisatelju, prevajalcu in uredniku, da delo ni pohujšljivo — za odraslo občinstvo namreč. Le da bo morda pohujšljivo za pisatelje. Tam daleč zadaj nekje za nami se dviga visoka, upognjena postava Simona Gregorčiča s tistim žalostnim obrazom ... Toda mi nočemo gledati nazaj. Živimo v dobi boja-neboja in smo sami, ki se vdajamo nadi, da se tisti časi ne vrnejo nikdar več in da niti ne bo treba več klicati na pomoč jezuita Colome, ki je prišel zdaj med nas ...

Ne, Coloma, niti bi se ti, niti bi te ne bilo treba braniti, ti nisi pohujšljivec! Mož, kateri s tako resnobo koraka skozi to strašno mlakužo pregreh (že v tem obstoji vrednost knjige, da vidimo, kako je človek povsod le človek, tudi v Madridu ...), tak mož ne more biti — pornograf ... Nisi se ustrašil besede, razumni pater, kaj ne? In ti sam pač nisi odobraval, da so to gnusno besedo metali za možmi, ki so se z drugimi cilji, krivimi, če hočeš, a vedno idealnimi cilji borili proti grdobijam življenja, kazoč svojim rojakom, če ne nadzemsko, pa vsaj pozemsko domovino ...

Ali mi nikakor nočemo slediti tako velikemu številu „kritikov“ in uganjati modrosti ali celo „duhovitosti“ na račun pisatelja, kateremu bi edino imeli izkazati zasluženo čast ali nečast. In zato brez drugega priznamo, da Coloma res ne spada med one pisatelje, ki „iščejo cvetic nalašč na robu nevarnih prepadov“ (Predgovor). Da, gremo še dalje in ga odvežemo celo lastne besede, da „pa tudi noče biti med tistimi, ki pod vsako cvetico sumijo strupenega gada“, iz katerih zveni ipak rahlo opravičilo, za slučaj, če bi utrgal tako cvetico ... Če naj bodo te cvetice v prvem redu cvetice ljubezni: poljubi, ljubavni pogovori in podobno, po katero cvetje segajo seveda često tudi resnično resni pisatelji, pač ker jim je vsako cvetje — poezija, potem moramo Colomi celo priznati, da takih cvetic v njegovi knjigi skoro niti ni. Ne, njemu je greh greh po katekizmu in slika ga vedno gnusnega in odurnega, čeprav ne gnusno in odurno, ker je — umetnik. Samo da ga kljub vsemu razumevanju življenja, kljub — da rabim specijalni terminus za ljudi onstran življenja, — kljub vsi tolerantnosti, tendenca, pokazati greh do konca grd, zavede v estetski greh pretiravanja. Mislimo, da je le malo znatnejših del v svetovni literaturi, katerim bi se smelo s tako opravičenostjo očitati, da predstavljajo same angele in hudiče. Tu belo, tam črno! Pa če se belim res še lahko prizna, da so mogoči, ali celo, da so res pristni ljudje, je vsekakor čudno, in to je očitek, da jih je šel pisatelj spajdašit s samimi zavržcnci prvega reda, da, kar se vsaj tiče glavnih junakov, naravnost z zločinci najhujše sorte. Ne rečemo, da se poskus psihološke opravičbe ni posrečil, umetniško so torej ti izvržki človeštva vedno mogoči; samo preveč jih je, nalašč ni nikjer nobenega „marogastega“ prehoda iz belega v črno. Vse pač radi tendence ... Ali pa naj kar tako vzamemo Colomovo trditev, da je ono, kar tli na dnu srca petinštiridesetletne javne grešnice, kondeze Currite, nekak „zadnji sled vernosti“? Dasi radi priznamo, da se često skriva v srcu navideznega velikega nevernika še zadnja iskra milosti božje, kakor se to lepo kaže celo v življenju polblaznega žganjarja Diogena, — pri taki zavrženki, kakor je ona, ki se cerkvenega in pravzaprav celo božjega ropa ne ustraši, pri taki pošasti tega temnega čustva ne moremo psihološki označiti drugače nego z besedo: vraža. Da je pa potem izpreobrnenje psihološko mogoče, to je druga stvar!

Ta izpreobrnenja se proti koncu romana, ko so se junaki in junakinje tudi že precej postarali in naveličali, kar vsipajo drugo za drugim. To bi bilo seveda le dobro, ako bi tako ne končal samo roman, nego tudi madridska pregrešnost

sama ... No, ne moremo si misliti drugače, nego da se tam zadaj dviga že nov rod novih grešnic in grešnikov. Zato pa je pomirjevalni konec v romanu (kaj drugega bi bilo v noveli ali povesti) malo skladen, preveč à la „Hier wollt ich Dich haben!“ Posebno, ko umre, pade, se potopi skoro vse drugo ... Ali smemo biti za trenutek naivni? Nam je ubogih nedolžnih dveh malčkov v zadnjem poglavju resnično žal. Saj ni bilo treba! ...

In potem bi rekel človek še marsikaj ... Kako da so ti drugače tako peklensko prekanjeni lopovi obeh spolov, kadar imajo opravka s kakim patrom, naenkrat tako nebeško-nerodni? Coloma menda ve sam to in motivira tako, kakor da oni čutijo moč Gospodovo za svojimi služabniki. Vprašanje je samo, ali bo ta motivacija umetniško zadostovala. Hočemo reči: celo takim, kateri čutijo do pisateljevega svetovnega nazora vse prej nego mržnjo, a se pri tem drže splošno estetskih pravil. Zakaj oni, ki so baš nasprotnih nazorov, bodo našli v knjigi še mnogo, čemur bi srdito ugovarjali. To je naravno, — isto se dogaja njihovim knjigam od te strani. Mi pa se omejujemo tu samo na objektivno oceno te knjige edino z umetniškega stališča. Ni pa estetska hiba te knjige, da bi s tega vidika lahko nastala iz nje same zopet nova, debela knjiga. Sto misli, sto pritrjevanj, sto strastnih ugovorov lahko zbudi! ...

Rekel pa bi lahko kdo, da smo nedosledni tudi v našem „ožjem delokrogu“, ko smo povedali doslej o knjigi pravzaprav več neugodnega nego ugodnega, a skraja označili knjigo za dobro. To je zato, ker smo doslej govorili takorekoč le o „velikih stvareh“: knjigi rešijo namreč posameznosti ime spisa „izredno nadarjenega pisatelja“. In te posameznosti so večinoma izborne, mestoma sijajne. Ker nočemo zaiti v metodo, da bi pripovedovali vsebino, naj omenimo le na splošno da se nam vidijo najbolj posrečena ona bolj „mehka“ (zakaj trda so res trda) mesta: povsod, kjer nastopijo otroci, kjer pisatelj slika materinsko ljubezen itd. In po vsej knjigi so raztreseni izreki čudovite modrosti, duhovitosti, razumnosti. „Sprejela ga je milostno, kakor visoke dame sprejemajo vsakega, ki se jim zadosti klanja.“ Potem mesto na str. 22 o „Villamelonovih nazorih“, le da tu govori pisatelj sam, ki stopa tudi drugače preveč pogostoma sam v ospredje; potem ona njegova krepka: „Angleži požirajo, Nemci žro, Lah jé, Španec se redi („se hrani“ menda?), le Francoz uživa.“ No, pa to spada že bolj v humor. In tudi humorja je precej, včasih celo bolj robatega, nego bi bil v naših družbah še takten, čeprav se vse dejanje vrši v „najboljši“ španski družbi. Veliko takega in res finega humorja je v Diogenovih opazkah in v stričevem modrovanju; — le da bi bilo tu dovolj, ako vemo, da stric „r“ „pogrkava“, ne da se mora čitatelj drsati vsak hip čez najmanj četvero teh „r“-ov.

Ostaja še dvoje, troje vprašanj. Prvo, ali je roman zanimiv, to je, ali ga bo čitatelj „mogel deti iz rok“ ali ne? To nikakor ni tako postranska stvar: dolgočasnost je celo v najboljšem delu vedno le hiba, kakor dvigne interesantnost vrednost itak velikih del še više (Dostojevskij). Kar se tiče Colomovega dela, tudi za navadnega bralca ne bo dolgočasno, a posebno „napeto“ ga menda tudi ne bo čital. Mislečega človeka bo gotovo sam vabil k uživanju — premišljevanju ... In s tem je podan tudi že odgovor na vprašanje, ali je važno, da smo dobili to delo domov. In zanimivo je končno še vprašanje: Ali je Coloma bolj pisatelj ali pesnik, bolj pripovedovalec historij ali ustvarjalec občutij? Od prvega zahteva način njegove umetnosti, da je v glavnem mojster tehnike, od drugega, da bodi mojster stila. Pri nas bi vzeli za predstavitelja prvega načina Fr. Finžgarja, drugega Ivana Cankarja, ko bi se bila v Kraigherju („Kontrolor Škrobar“) strnila oba načina v

v lepo harmonijo in ravnotežje. Tudi Colomo bi prištevali tem „mešanim", le da pripovedovanje odločno prevladuje in so zato tehnične hibe, predvsem tudi zabrisanost skoro vseh značajev, tem bolj občutljive. Čitatelj, ki ni ali noče biti preveč „kritičen", bo našel ravno zato dovolj užitka, ko je knjiga polna zdaj mehkih, zdaj trdih občutij.

O prevodu samem je povedano že gori marsikaj. V jezikovnem pogledu pravi urednik sam, da ni pisava povsod niti dosledna, in pristavlja z ljubeznjivo hudomušnostjo: „Doslednost je pač lepa reč, a — redka." Mi bi pik itak ne bili lovili ... Človek bi rekel. Če si že „stvarni" recenzent s svojim „prežanjem" pokvari polovico užitka kake knjige in napravi s tem pisatelju najbrže vsaj 50% krivice, — pikolovec pride ob ves užitek in do 100% krivice ... Toda ta občutek pa le imamo, da se je g. urednik dr. J. D., mož, ki sam zase in v svojih stvareh tako dobro ve, kaj so jezikovne finese, le preveč oklepal prevajalčevega „originala" in si dovolil, kakor sam pripoveduje, le „semtertja kaj spremeniti". — Pa naj ne zameri: Kako pa govori o „ohranitvi španskega kolorita"? Da so, recimo, Rusi ujeli slovenskega pisatelja, pa bi nam po vrnitvi napisal povest iz ruskega življenja, — pač že sam od sebe Ivana Nikoforoviča Praškina ne bi imenoval Zalokarjevega Jaka! Da se je našel neslánež, ki je celo imena prevajal, kaže le, da ni še noben slovenski pisatelj napisal ničesar iz krajev izven širše domovine in kaže zraven tega še toliko okusa, kakor če misli „humorist", da je višek humorja, ako skopušnega človeka krsti za Janeza Skopušnika. V ostalem rabi prevajalec nekatere jezikovne oblike, ki jih nismo vajeni. A to so, kakor rečeno, — malenkosti. Prav gotovo pa ni dobro: „Kako ti gre?", na vsak način je malo preveč „bomkanja", kjer bi že uho samo prosilo, naj bo enkrat namesto „bo prišel": „pride" (str. 234). Tistega „brezstiden" je pa že celo preveč! In brezstidno ni vedno nesramno; tu so pa že celo konji „brezstidni". In — à propos — Apis ni bil vol, ampak — bik. Malenkosti? Ne! Zakaj če sta si dva Nemca posebno prisrčna, poreče Peter Pavlu: „Du, Ochs!" in ne: „Du, Stier!", slovenski Peter pa poreče, če tudi misli slovensko: „Ti, krava!" To niso malenkosti, nego subtilnosti! In te mora poznati, kdor piše „višji" slovenski jezik. In ker se nam zdi, da smo našli v tem prevodu še več takih „malenkosti", se nam vsiljuje misel, da ta prevod gotovo ni slab, a prav posebno dober tudi ne. Kdor je sam kdaj popravljal, posebno več ali manj popopoln prevod, gospodu uredniku ne bo zameril, da je le preveč respektiral prevajalčevo besedilo. Zato si pa na tem mestu ne moremo kaj, da bi se Otonu Župančiču glasno in pred vsem svetom ne zahvalili, da je napravil v lanskem „Slovanu" iz „Gostilne pri Gospé Gosji Nožici" to, kar je napravil. In če se imamo za to divno prozo izpod tega peresa zahvaliti le slučaju, da je moral Župančič nadaljevati od drugega započeto delo, bodi počeščen tudi ta slučaj!

Dr. I. P—k.

Dr. Jos. Gruden, Slovenski župani v preteklosti. Donesek k starejši socialni zgodovini. Izdala in založila Leonova družba v Ljubljani, 1916. 8°. 70 str. Cena 1 K 40 v.

V politični in socialni zgodovini Slovencev je ustanova županov, ki jo moremo zasledovati skozi vsa stoletja in po vsem slov. ozemlju, gotovo ena najzanimivejših, zlasti že zato, ker so bili slovenski župani pristna domača institucija. Oni so v vseh dobah zastopniki in predstavitelji narodne avtonomije in samouprave. O starejši slovenski socialni in gospodarski zgodovini se je že precej pisalo in v zvezi s tem tudi o slovenskih županih: največ Peisker, dr. Vl. Levec in Dopsch. Za

500letnico zadnjega ustoličenja korotanskih vojvod na Gosposvetskem polju se je znova lotil vprašanja dr. Jos. Gruden. Rezultate svojega raziskavanja je objavil sedaj v imenovani knjižici.

Pri Slovencih so se razvile vse politične in socialne tvorbe iz razširjene rodbine, zadruge. Več zadrug je tvorilo župo. Še višja enota so bile plemenske županije, ki so obsegale vse ozemlje, naseljeno od istega rodu ali plemena. Plemenske zaveze ali županije so bile najvišje slovenske socialne tvorbe. Le slučajno je tvorilo več plemenskih zavez zvezno državo, kakršna je bila Samova ali Borutova v Karantaniji. Župam so načelovali župani, plemenskim županijam ali zavezam pa veliki župani, imenovani tudi vojvode ali vladike. Taki veliki župani so bili Valuk, Borut, Gorazd, Hotimir in drugi. Veliki župan je bil v tej dobi sodnik, svečenik (vladika) in vojskovodja (vojvoda). Karol Veliki ni podvrgel Slovencev z orožjem, ampak Slovenci so se mu prostovoljno pridružili in zato tudi še nadalje ohranili svoje lastne vojvode. Šele ob vstaji Ljudevita Posavskega je najbrž prenehala samostojna kmečka zvezna država pod slovenskimi vojvodi. Male plemenske državice ali županije pod župani so še obstojale do Arnulfa Koroškega. Tedaj so stopile na mesto plemenskih županij frankovske grofije, ki so jih upravljali grofje. Kakor je izginila poprej domača samovlada, tako je izginila sedaj domača samouprava.

Spomin na državno samostojnost in na lastno državno pravo je bil tako močan in vpliven, da so se morali pozneje tudi tuji knezi podvreči ustoličanju na Gosposvetskem polju. Županska samouprava pa se je nadaljevala tudi še pod nemško upravo, seveda z veliko utesnitvijo.

Kakor v celi nemški državi tako je tudi med Slovenci izgubilo ljudstvo polagoma svojo neodvisnost in s tem tudi svoje politične pravice. Svobodni so ostali le še poedinci, skupine ali občine, takozvani svobodnjaki ali plemičarji. Le take občine plemičarjev so imele še svojo organizacijo s sodnikom ali županom na čelu (n. pr. Teharje) in z istimi pravicami kot nekdaj. To so zadnji ostanki slovenske kmečke avtonomije v poznem srednjem veku. Večina ljudstva je bila odvisna od graščakov, ki so gospodovali po oskrbnikih.

Sicer se nahajajo še župani, od 8. do 12. stoletja tudi dekani imenovani, toda odvisni so od oskrbnikov. Odslej so le še ljudski sodniki, ali pa nižji gospodarski uradniki in vojaški predstojniki.

Župani kot sodniki so razsojali s pomočjo prisednikov, pet, sedem ali dvanajst zapriseženih mož, pod vaško lipo ali pred cerkvijo. Lipa je postala središče vsega javnega življenja pri Slovencih. Kjer so se naselili med Slovence nemški kolonisti, so smeli soditi Slovence le slovenski župani po starem „slovenskem pravu in slovenskem običaju". Pri slovenskih razpravah so se smele rabiti le slovenske priče. Župani kot sodniki so bili bodisi prosto voljeni, bodisi pooblaščeni od nemške gosposke. Na posestvih brižinskih škofov v Škofji Loki in na Dolenjskem, dalje na gospodstvu v Laškem ali na mariborskem gospodstvu nahajamo dve vrsti županov: prvi so bili predstojniki malih naselbin ali vasi, drugi so načelovali večjim okrajem. Ti so združevali sodno in upravno oblast. Ljudstvo jim je rekalo sodin, sodjevec, sodja. — Dočim so načelovali Slovencem župani, so načelovali med Slovence priseljenim Nemcem valpti ali schergi. Kot odškodnino za posle so imeli župani užitek od zemljišča, ki se je imenovalo „županica".

Kot gospodarski uradniki so morali župani izpovedati o dajatvah posestnikov svoje vasi in pobirati davščine, napovedati tlako, prenašati do sosednjega župana

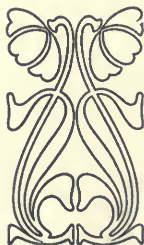
oskrbnikova pisma (n. pr. turške glase) ter opravljati gozdno in poljsko sodstvo, ponekod tudi naznanjati zločince in jih tirati pred sodnika.

Župane so volili podložniki, gosposka jih je pa potrjevala. Ponekod je bilo župansko dostojanstvo združeno s posebnim zemljiščem. Županska ustava je bila na Kranjskem najbrže odpravljena za kmečkih uporov v 16. stoletju. Najdalje se je ohranila med beneškimi Slovenci in sicer tja do 19. stoletja. V landarski in mjersinski dolini je bilo 36 sosedenj z župani na čelu. Vsaki dolini je načeloval veliki župan. Sosednje so se zbirale k shodom, kjer so razpravljale o vseh javnih zadevah. Zborovalo se je pri kameniti mizi (banki). Velika župana sta sklicevala velike sosednje. Vsako leto enkrat se je vršil posvet vseh slov. županov pod starodavnimi lipami pri cerkvici sv. Kvirina, kjer sta se stekali landarska in mjersinska dolina. Velika avtonomija je varovala beneške Slovence tudi v narodnem oziru.

Brezpravnost kmetov v srednjem veku in v naslednjih stoletjih so omejevali s o d n i z b o r i, veče, pojezdi, sosednje ali pravde imenovani Na njih se ni le sodilo. marveč tudi razpravljalo o stvareh gospodarskega značaja in urejevalo razmerje med gosposko in podložniki. Sklicevali so jih župani. Do 16. stoletja so se shajali na njih vsi kmetje, od kmečkih uporov dalje pa le še župani. Med javna zborovanja kmetov moramo prištevati tudi takozvane g o r s k e p r a v d e, ki so se se ohranile do l. 1848 in najdalje pričale o kmečki avtonomiji med Slovenci. Na gorskih pravdah so se zbirali vinogradniki in razpravljali o svojih zadevah.

Dr. Gruden se naslanja v svojem spisu predvsem na slovenske raziskovalce in pride zato v mnogem do drugačnih zaključkov kot nemški zgodovinarji. Dr. Gruden je iskal in zasledoval slovenske naprave in jih tudi zasledil, mnogokrat skrite pod popolnoma tujim plaščem, ali pa je našel v tujih napravah sledi nekdanjih domačih. V kočevskem urbariju je našel nepobitnih dokazov, da je bila kočevska zemlja še pred prihodom nemških Kočevcev v 14. stoletju pokrita s slovenskimi naselbinami. Od Slovencev so sprejeli priseljeni nemški koloni slovensko župansko upravo. Pri njih ne nahajamo valptov, pač pa župane, ki so zbirali pod lipo svoje vaščane. V nekaterih poglavjih n. pr. v četrtem je snov obdelana premalo pregledno in jasno. Marsikaj bi spadalo pod črto. Grudnova razpravica je zanimiva za vsakega slovenskega izobraženca. Za naše zgodovinarje je pa vzpodbuda k intenzivnejšemu raziskavanju domače zgodovine, v kateri je še mnogo vrzeli, ki bi se dale s sličnimi razpravami in monografijami odstraniti.

Jos. Breznik.

Fr. Albrecht:

Polnočni sonetje.

I.

Kot črni prapori z nebeških lin
polnoč lije čez svet se žalujoči,
nje temno-žametna perot se boči
nad senco zemlje liki baldahin

nad rakvijo. V njej spijo mesta in
vasi. In trudni vetri iz polnoči
svoj monotoni rekvijem pojoči
beže skoz svet kot mrtvih src spomin.

Umrl je dan. Le molk njegov živi,
kriči nesmrtnost smrti na rovaš,
kriči življenje in umreti noče.

In trudni veter tiho, tiho joče
in srce plašno se boji, ječí
v polnočno žalovanje črnih maš.

II.

Spi morje kamenito, mesto spi,
krik milijonov se je zlil v molčanje,
v en sam akord, ki k nebu hrepeni:
pokoj in mir in dolgo, dolgo spanje.

Dan nam je bil prepad skrbi brezdanje,
a blaga noč zatisne vsem oči;
tako naš trud, razdvojenost, iskanje
smrt zlije v harmonijo večnosti.

O noč — polnoč! O smrt trinoško kruta,
kako pred tabo srca ledene,
kako grenka poslednja je minuta —

kaj vemo mi, če nisi dobra mati,
ki dete trudno zazibavaš v sne,
pojoč mu milo: spati — spati — spati . . .

III.

Ne morem spati; čujem in bedim.
Noč je brez dna in zvezde so tak zlate
kot rajske ptice, drobne in krilate,
tam prhutajo vrh neba jasnin.

Kak daleč si! . . . No, kaj razdalja njim,
ki srca so in duše jim bogate.
Jaz gledam v zvezde in jaz mislim nate
in z zvezdami in s tabo govorim.

In zvezde, glej, te zlate rajske ptice,
so kot goreča srca nad teboj,
čuječa naša srca, domovina,

ki preko vseh noči kot plamenice
žare v usode tvoje bdeči soj —
molčeča naša srca, domovina!

IV.

Ne čujete? Vrh sinje polnoči
nebeške strune slednjo noč zvenijo,
ihtijo svojo žalno elegijo —
o, pesem, ki jo sivi dan molči.

Ne čujete? Vse, bratje, kar v vas spi,
kar, sestre, tajno srca koprnijo,
se zliva v strun nadzemskih simfonijo,
v zveneč odmev molčečih naših dni.

Mi, sužnji dneva, dela in skrbi
trpimo, koprnimo in molčimo,
iz dneva v dan življenje naše gre.

In v postelj legamo in težko spimo,
a v spanju naša srca zazvene,
da zvezdam zlate plakajo oči.

V.

Nocoj pogled gre moj skoz vse domove,
kakor, polnoč, soj tvoj sveta doline,
prepleta moj src milijon globine
in čas, ki ni še, v mojo dušo plove.

O čas, ki ni še, nosi zarje nove
za speče narode! Glej, jutro sine
in se vzbude iz neme bolečine
sanj blodnih svojih, ko jih on pozove.

Nocoj pogled moj v vaše duše vidi
in jih vprašuje — sestre — po imenu,
po boli, po željah in po bremenu.

In v vseh je isto, glej: molk in tišina,
v polnoč molčeča sveta bolečina:
„O, čas, ki ni še, vstani, vzidi, pridi!“ —

Dunaj, MCMXV.

Fr. Albrecht:

Pomladnja slutnja.

Kot bele rože, ki še v popju spe,
tako te nosimo in skrivamo,
z neplakano solzo zalivamo
in čakamo —

ti neizraženo: o, vino src,
o, speča kal, cvetoči zrak,
o, rosa z neba, solnca trak
vsesilnega!

Kot kelihi so naša srca zdaj,
bridkosti polna in molčanja
v ta čas umiranja in žalovanja
breznadnega.

A bele rože, bratje, razcveto se,
ah, bele rože, ki še v popju spe,
in, sestre, vaša srca zazvene
na naših prsih . . .

Dr. Ivo Šorli:

Štefan Zaplotnik.

Povest veselega človeka.

(Dalje.)

IV. poglavje.

Kako se pokaže in razkaže Štefan Zaplotnik Ivanu Jesenku in narobe.

Tako je torej Jesenko od daleč izvedel, kdo je Štefan Zaplotnik. In kakor je bil rekel, se je odpravil takoj skozi vas in po cesti iz vasi, kjer se je cepila steza k Zaplotniku navzdol. Lepše je bilo tod, nego po glavni poti, ker je šlo ves čas zložno čez polja, in se je spustil samo zadnji kos steze po bregu navzdol.

Ko je dospel Jesenko vrhu tega brega, je zagledal spodaj na klopici pred hišo moža, ki je čital iz debele knjige in si gladil pri tem črno dolgo brado.

Počasi se je spustil Jesenko po rebru, pričakujoč ves čas, kdaj ga oni zapazi. Ali mož je moral biti ves vtopljen v svojo knjigo, zakaj Jesenko je bil že spodaj, samo nekaj korakov še nad potjo, in oni ga še vedno ni videl. Seveda, voda je šumela in mlinska kolesa so grmela iz ozadja, da skoraj še sam ni čul svojih korakov. Šele, ko je stal že tik pred njim, je vzdignil Štefan Zaplotnik presenečen glavo.

Ali kakor je mož z brado hitro vstal, privzdignil čepico v pozdrav in se priklonil, — Jesenko je videl takoj, da nima navadnega kmeta pred seboj, če bi že to, kar je doslej čul o njem in če bi že njegova brada sama ne bila pokazala, da je Štefan Zaplotnik svoje vrste človek.

„Dobrodošli, dobrodošli, gospod učitelj. O, kako me veseli, da vas smem pozdraviti v svoji hiši. Saj izvolite nekoliko k nam, gospod učitelj?“

Vse to je bilo izgovorjeno s toliko vljudnostjo in v tako lepem jeziku, da Jesenko ni mogel drugače, nego, da je imenoval v svojem odgovoru Zaplotnika gospoda. No, Zaplotnik je moral biti tega vajen, ali pa je imel toliko razuma, da se ni protivil, ako se je Jesenku zdelo primerno tako.

„Kaj smemo res verjeti? Prav zaradi mene da ste se potrudili, gospod učitelj? To bi bilo pa v resnici preveč časti, ki je nisem vreden,“ je hitel in je spretno odprl vrata pred gostom.

Jesenko je popolnoma pozabil, da bi mu rekel tudi on kaj prijaznega, tako lepo je bilo, kar je ugledal.

Iz svetle snežnobele izbe so bile odprte duri v drugo manjšo sobo in iz te na stežaj ven na zelenobarvan balkon, ves opleten z zelenjem in raznobojnim cvetjem.

Jesenka je kar potegnilo s seboj in stopil je ven. Tik pod njim na levo je hrumela voda čez troje mlinskih koles v globok propad. Pod hišo tja se je prelival ozek, dolg vrt v neštetih barvah, za njim pa so se bleščali v solncu izza vseh vej rdeči in rumeni šopi neverjetno debelih in gladkih jabolk, hrušk in breskev.

„To je naravnost krasno!“ je vzkliknil.

Štefan Zaplotnik se je nasmehnil. Oči so mu mežikale, ko je gledal od strani Jesenku v obraz; ali da se služimo lepega starega izraza: pasel se je na učiteljevi presenečenosti, in učiteljevi navdušeni vskliki so padali med to pašo kakor rdeča jabolka z vej.

A pri stari ti metafori je dvojna korist: napase se ta, ki se pase, a napase se tudi oni, ki je bil predmet te paše. In res se je Jesenko zdajci obrnil in je v znak, da ima za enkrat dovolj, počasi rekel:

„To je res nekaj nenavadnega! Komaj da sem videl kaj lepšega v življenju! Pa tu gori v teh hribih, ali da rečem še bolje, tu doli na dnu tega kotla! Potem pa res ni čudno, če vas imajo ljudje za čarodelca, gospod Zaplotnik!“

Štefan je od veselja poskočil.

„Kaj res?“ je vskliknil. „Ali ste tudi vi že slišali o tem? In da sem vedomec, in da imam luterske črne bukve? In da imam luterski žegen? Ste slišali to? Da mi ni treba nič delati? Da zato samo pri meni sadje vedno obrodi, da zato pridelam celo pravega vina, ko raste tu kvečemu kisli cibidin? Ali bi jim jaz dal luterskega žegna, nemarnežem! Pa saj sem jim enkrat tudi res pokazal, kak je ta luterski žegen: Spravil sem jih bil kakih dvajset mlajših gospodarjev k Jurčku v tisto zadnjo sobo, češ, da jim pokažem luterski žegen, ko že toliko govore o njem. In ko so bili vsi skupaj, smo zaprli vrata; in zdaj vstane Štefan Zaplotnik in pravi: „Možje tak je luterski žegen in tako uči Luter Martin: Komaj pride malo mraza in malo snega, — veliko ga v teh krajih tako ni in še ta hitro izgine, — pa zakurite peči, da kar puha vročine in se spravite z ženami in otroci gor. In noben vrag vas ne spravi dalje nego do

hlevov, da položite živini in kvečemu še po malo drv ali sena v senožeti. Potem pa zopet na peč! In tu pravi Martin Luter: Možje s Strnišč, ne na peč, ne na peč, ampak pikon in lopato v roke, pa na delo! To rebro gori nad vasjo je še občinski svet: prekopajte ga vsi skupaj v robotah, nasadite ga s trtami in čakajte, da pade poletno solnce nanj, pa boste videli luterske čudeže. V vsem bo vam Štefan Zaplotnik, ki je to že vse poskusil, rad pomagal. A če pridela Štefan Zaplotnik, ki ima svoje parcele tam doli v grapi, kamor pride samo pol solnca in kjer mora skoro vsako breskev in skoro vsak grozd posebej proti solncu obračati, če pridela nekaj, kar je res sadju in vinu podobno, potem pravim jaz luterski Martin Luter, da bi vi Strniščani, ki ste na sredi solnca, lahko pridelali še vse kaj drugega."

Ali gospod učitelj, ko sem prišel do tu in sem pogledal okrog sebe, se mi je zazdelo, da govorim danes kakor svojo prvo, najbrže tudi zadnjo lutersko pridigo. Možje so bili zdaj že razumeli, kam pes taco moli, in menda častitemu predgovorniku ni bilo več namenjeno veliko besed. Tuintam na mizi se je delala pest debela kakor prešca: čakaj boš pokusil, kolédar; tuintam je že objemala druga roka velike Jurčkove čaše: čakaj luterska butica, da malo trčiva. Zdaj obrni taco, Štefan, zadnji čas je!

„Možje!" sem rekel in se poklonil. „Možje, nisem povabil brez premisleka le najbolj pametne glave naše župnije na ta sestanek, može, ki razumejo pametno besedo. Tega in onega sem že imel na umu, pa sem si rekel: ta ni prav bistrega razuma in bi res nazadnje mislil, da mu bo Štefan kake copernije kazal. Za vas pa, kar sem vas povabil, sem bil za vsakega gotov, da bo vedel, kako gre le za pameten gospodarski pomenek. In res, če gledam okrog sebe, moram reči, da se nisem motil niti v enem." — Prešce so lezle počasi pod mizo in Jurčkova težka baterija k ustom. Štefan, dobro je! Zdaj pa še zadnja beseda: „Prijatelj župan, povej zdaj ti, kako misliš: ali bi bila mogoča taka robota; in če si druge misli, kako bi drugače začeli to stvar in ali bi jo začeli?"

„Ne bom vam razlagal, kaka je bila tista debata, gospod učitelj. Le tako je končalo, da sem še enkrat vstal in rekel: „Ker vidim, da je moj predlog propadel, ga umaknem." Ne vem, kaj so mislili, da je to; za mene je pomenilo, da sem vesel, ko jo tako dober kup lahko spet poberem. In sem še dostavil: „Čeprav ste bili danes že zbrani najpametnejši gospodarji, le povejte še drugim, o čem smo razpravljali. In recite vašim ženam, da ste jih hoteli samo po-

dražiti, ko ste jim pravili, da greste gledat lutrov žegen. Mogoče, da se kdaj pa le še premislite in se spomnite Martin Lutrovega nauka: da oni, ki hodi vse leto od drevesa do drevesa, obrezuje, snaži, podpira, uničuje mrčes in če treba zaliva, — le pokaže, da kdor gmajno spremeni v vinograd, ni lenuh; in da onemu, ki je v mladosti pridno delal, na stare dni ni treba samemu nositi na hrbtu gnoja, ampak mu to lahko tudi dninar opravi; in da pametnemu gospodarju ni treba luterskega, ampak samo božjega blagoslova. Zdaj pa vsi lepo pozdravljeni in lahko noč!"

Ploskanja nisem več čakal, ker nisem bil prav gotov, kam bi padalo."

Jesenko se je zdaj glasno zasmejal. Ves čas pa je veselo užival Štefanovo živahno pripovedovanje in živo slikanje. „Ta bi bil za oder!" si je mislil.

„Pa so Strniščani povedali svojim ženam, kak je lutrov žegen?"

„Mislim, da so," je navihano pomežiknil Štefan. „Zato sem jih tudi naučil, ker sem se bal, da bi sami ne bili našli odgovora na vprašanja od vseh strani. Ali nekaj je le moralo priti v javnost iz tajne seje: v nedeljo me je bil gospod župnik ustavil za Drenarjevim oglom in mi je rekel, da sem falot. Ponoči naj se rajši za nekaj časa ne potikam okrog vasi, ker bi znal kak kamen poskusiti na meni moč luterskega žegna. Ponižno sem se zahvalil in sem šel. Pa sem se le obrnil in sem videl, da se je za menoj široko smejal."

„Župnik je dober človek?" je vprašal Jesenko.

„Kar se reče: blaga duša. Rad bi, pa ne ve kako. Mene je, bi rekel, bolj podpihoval nego podpiral, če sem hotel kaj pametnega začeti pri ljudeh. Zdi se mi namreč, da mu bolj ugajajo moje neumnosti nego moje pametnosti."

Jesenko se je glasno zasmejal.

„Zdi se mi, da razumem gospoda župnika," je rekel. „Ne zamerite mi Zaplotnik, a dozdeva se mi, da ste velik navihanec. In če ima župnik malo smisla za humor, vas mora imeti rad. Kaj pa politično, ali se strinjata?" je pristavil Jesenko malo bolj prežeče, da vidi, kako je z enim in drugim na to stran.

„Politično? Kaj se to pravi pri nas? Ali nista bila zadnjič pri volitvah na eni strani advokat, na drugi pa sam doktor svetega pisma, in je škofija bila za prvega proti drugemu. Župnik že bolj posluša, kako gre veter od gor; tudi tistih par mož pobere na svoj voz, da nima kakih neprilik; ampak vse skupaj mu je vse eno, se mi zdi. Miren človek je. Jaz sem ga zadnjič malo podražil, kako more biti

duhovnik proti duhovniku, a on mi je odgovoril, da o tem ne odloča. Treba se je držati starih voditeljev, dokler se oni dobro drže, in se ne puntati proti njim. Puntar pa gospod župnik res ni.“

Zaplotnik je govoril vse te besede resno in počasi, in nobene šegavosti mu ni bilo več v očeh.

„Potem bi se pa tudi z ljudmi ne moglo nič novega začeti?“ je počasi vprašal Jesenko.

Zdaj je Zaplotnik njega bolj pazljivo pogledal, češ: kak človek si in česa pravzaprav iščeš?

„Z ljudmi?“ je zategnil; a potem je pogledal Jesenku naravnost v oči in je rekel odsekano: „Jaz mislim, da je vse tako kvečemu za kako Kranjsko, kjer ni zunanjega sovražnika, če že mora biti; a tu za nas, kjer imamo krutega tujega tlačitelja, ki živi samo od naše nevednosti, in kjer bo konec njegove vlade, ko spregledamo, tu vse to ni za nas in gorje mu, ki . . .“

Jesenko sam ni rad govoril o politiki in tudi nameraval ni zavrteti Zaplotnikovih govorniških koles na to plat. Zato ga je hitro prekinil:

„Dovolite, Štefan, nisem mislil tako. Hotel sem le vprašati, ali bi bilo mogoče začeti kaj na prosvetnem polju, na gospodarskem ...“

Zaplotnik ga je vzradoščen pogledal.

„Tu ste mi vzeli pa kar besedo iz ust, gospod učitelj!“ je krepko rekel. „Že v nedeljo pri maši, ko sem vas gledal, sem si dejal: Ta bi lahko če bi hotel! Saj sem jaz, revež, že nekaj začenjal, a saj veste tisto: Nihče svojcem prerok! Meni so se ljudje vedno le smejali. Menda imam pa že res nekaj takega na sebi.“

Jesenko je zmajal z glavo.

„Pa tudi če bi imeli!“ je rekel. „Ljudje bi morali videti vendar ta vaša sadna drevesa, vaše trte . . .“

„Ah, to gledajo samo z zavistjo in z neumno mržnjo!“ je živahno odvrnil Zaplotnik. „Saj tudi čakal nisem drugega. Toda mislil sem, da jim celo stvar porinem lahko še bolj pod nos: nalašč sem se pogovoril s kupci, ki so prišli iz Gorice po sadje, da mi izplačajo denar šele gor na vasi, vpričo vseh ljudi; da prav vse vidijo in slišijo, za koliko draže prodam jaz; pa so rekli le, da imam boljši jezik in da znam bolje barantati. In so hudobno zrli na moj lepi pridelek, kakor da delam jaz njim škodo, ne oni meni. Zakaj razumete, gospod: da so me hoteli poslušati, imeli bi danes že na stotine in stotine kvintalov najlepšega sadja in bi si lahko sami uredili izvoz, da bi šel dobiček v naše žepe. Poganjal sem se torej

tudi za lastno korist; zakaj samo radi mojega sadja, ki je res edino za svetovni trg, se seveda ne izplača poseben izvoz. Tudi s šparglji sem poskusil, in imenitno se je bilo obneslo; a niti na jezik jih ni hotel nikdo deti, in sama z župnikom sva jih morala snesti. Drugo leto sem pa vse pustil."

Jesenko je bil postal ob teh besedah poparjen in zamišljeno je gledal v tla.

„Da, potem, ljubi moj Zaplotnik, če je ljudstvo tako: kje in kako potem začeti?" je rekel malodušno.

„S kraja, gospod učitelj!" je odgovoril Štefan in udaril rahlo po mizi. „Skraja in z lepa! Z muziko še polha vloviš, pravijo pri nas. Zato najprej petje! Lepa pesem srce preorje, potem pa lahko seješ. Gospod učitelj, saj ste muzikalični? Ne zamerite, da vas vprašam! Pa kot učitelj seveda ste!"

„Sem!" je pritrdil Jesenko. „Že na učiteljišču sem imel svoj zbor in pravili so, da sem bil na mestu. Toda bo li pevcev in pevk?"

„Kar jih boste hoteli, gospod! Ali niste opazili, da ta kraj kar zveni od samega petja? Ali ne pojejo naši kosci in grabljice lepo? To vedno pravim: Koder sem hodil po svetu, nikjer lepših zvonov in nikoder lepšega petja! Ne, ne, za pevce in pevke bodite brez skrbi; te vam jaz zbobnam skupaj, ko vem kam poseči!"

Umni čitatelj je gotovo že uganil, da Jesenko in Zaplotnik nista ves ta čas stala ko dva štora na balkonu ali v sobi, nego da je gostoljubni gospodar postavil pred gosta, kar je imel najokusnejšega v kleti in shrambi. In tako je zdaj, na te zadnje Zaplotnikove besede Jesenko počasi dvignil svojo kupico, jo približal Štefanovi in rekel s skoro svečanim glasom:

„Ljubi Zaplotnik, zdi se mi, da sva se danes v ti uri našla dva orača te lepe strniške ledine! V to pomozi Bog!"

In sta veselo trčila.

In pomenila sta se še to in ono: kako bo zdaj obema lepše življenje in krajši čas, ko bosta imela lepo družbo; ko bo med petjem in po petju padla marsikaka poučna beseda v srca krepkih mladeničev — „in lepih deklet!" je pomežiknil Štefan, — ko se polagoma napravi lahko tudi malo čitalnice in nabavi nekaj knjig, — Štefan je pokazal celo polico čedno vezanih bukev, ki jih rad posodi; kako ju bo tudi gospod župnik gotovo rad podpiral, posebno če bo Jesenko mislil malo tudi na cerkveno petje. In sta lepo razpredla ves načrt . . .

Pa je tam gori iz zvonika dol milo zapelo Ave Marijo in se razleglo po vsi topli dolini in po vseh mehkih senožetih, da so kosci povesili svetle kose in grabljice svoje rosne glave. Z Rogarskega vrha dol in s Kuma in s Kozarja sem pa kliče glasno in jasno troje malih zvonov, kakor da želi troje otrok lahko noč dobri materi, farni cerkvi.

Moža sta stala že pred hišo, ko je odzvonilo. Samo slap je še pel in šumel. Stisnila sta si prisrčno roke, in Jesenko jo je krenil veselih korakov v breg.

V. poglavje.

Kako se Štefan Zaplotnik po svetu gor in dol izprehaja, se domov vrne in se v past vlovi.

Štefan Zaplotnik se je narodil svojim revnim, a poštenim staršem na praznik svojega patrona, po katerem je dobil krstno ime, leta 18**.

Že v zorni mladosti je kazal lepe duševne zmožnosti, zato so ga dali, — posebno še, ker je imel že starejšega brata za dom in gospodarstvo — čevljarju Jernejčku v šolo. Po treh letih mu je izdal Jernejček izvrstno ustno spričevalo; in ker ni bilo doma ne dela ne jela za četrtega čevljarja, se je napotil Štefanček ž njim v svet, iskat si vsakdanjega kruha, in urit se dalje v rokodelstvu ter učit se jezikov.

Od tu dalje je imelo življenje Štefana Zaplotnika do tam, kjer smo ga videli v prvem odstavku, troje poglavij: Prvo do takrat, ko se je vrnil s potovanja zopet domov drugo dotlej, ko je prišel učitelj Jesenko v Strnišče; tretje od tedaj naprej.

Tudi to kaže pomenljivo, kak mož je bil Štefan Zaplotnik, da je pričelo srednje poglavje s prihodom vrlega narodnega prebujevalca Jesenka in ne tam, ko se je poročil, dobil prvega otroka ali kaj takega, družinskega.

Najlepše poglavje, pravi on sam, da je bilo prvo, prežvižgano in prepeto zunaj v širokem, belem svetu, v revščini in težavah, v mrazu in gladu, v prešernih družbah in grešnih priložnostih, po vsem Nemškem, v Švici in celo doli po globokem Laškem.

Kar naenkrat, ko je korakal ravno še dalje proti severu, ga ustavijo gori nekje pod Berlinom in mu položijo pismo od doma v roke. Pismo piše, da je umrl brat Tone hude smrti v gozdu, da

z očetom ni nič več in da mora zdaj on domov, ko ni nič več delavne moške roke pri hiši.

Obrnil se je na peti nazaj in korakal na jug z istimi koraki, kakor je korakal prej na sever.

In čez tri tedne, v sveti božični noči, že blizu polnoči, je dospel na vrh hriba, odkoder se je spuščala v tistih časih mesto sedanje položne ceste strma, razdrapana pot navzdol. Sneg je pokrival breg in dol, in tisočere zvezde so migljale na nebu. Tamle onstran, že v dolenji polovici rebra, so brlela okna ljube domače vasice; proti nji s hriba navzdol in iz doline gor pa so se pomikale stotere plamenice, vse hiteče proti farni cerkvi kraj vasi, kakor rdeče piške h koklji. In visoko praznično zvonenje se je razlivalo okrog in okrog čez beli kraj.

Štefanu se je storilo čudno milo . . . „Pastirčki pojejo pobožno, lepo.“ Potem pa ni čutil nič drugega, samo navzdol se je spustil čez zmrzlo drčo, da ga je gnala strmina sama naprej in naprej, dokler ni dospel do mosta na dnu in se prijel za ročaje.

Onstran je čepela njegova hiša, vsa črna, ker je bil tu doli sneg že večinoma skopnel, in je sijalo v stisnjeno kotlino le malo zvezdic z vrha neba. Hitel je tja, postal pred vrati in poklical. Ampak nihče ni odgovoril. Samo voda je šumela temno in tako polno, kakor bi zvonilo tudi globoko na dnu z vsemi tremi kakor gori v vasi . . .

Oba sta šla k zornici, oče in mati, si je mislil Štefan in se je obrnil. Takrat pa je zagledal za hišo rajnkega brata, kako se je stisnil za vogel, postal za hip in izginil potem počasi v grmovje, kakor senca. Po hoji ga je bil spoznal.

Štefan se je pokrižal in je skoraj stekel po oni strani proti vasi navzgor, naravnost proti cerkvi.

Že z vrha klanca so zabučale orglje in tenek glas zvončka pred oltarjem je poklical do sem dol.

Ko je prišel Štefan do cerkve, je zadonela ravno prelepa stara božična pesem s kora. Kar skozi se je ril med ljudmi, ki so ga začudeni spoznavali, in je hitel, ne da bi pozdravljal, na kor, med pevce in se pridružil s svojim globokim glasom. Vsa cerkev je pela; ali še izpod zvonika, ki je bil čisto v kotu, petnajst korakov proč, so se ozrli ljudje gor, ko se je on oglasil.

Po končani maši pa ga je že čakala mati pod stopnicami, in vse oči je imela polne solz, ko mu je stisnila roko.

„Kdo vam je pravil, da sem prišel?“ je vprašal tiho.

„Oh, ali te nisem slišala peti? Izmed sto bi te bila razločila. Da si le prišel, da si le prišel! Kako težko smo te čakali! Delati nima kdo; in pa tako strašno žalostno je, odkar ni več Tona!“

Tako je ostal Štefan od takrat doma. Tožilo se mu je hudo po svetu in po njegovih belih cestah, ampak kaj je hotel. Spomladi je umrl še oče, in matere same ni mogel pustiti. In ko se je še oženil . . .

„Pravzaprav so mene drugi oženili. Še vprašali me niso!“ je omenil Jesenku, ko je nanesel nekoč pogovor na take stvari.

„Mati?“

„Ne mati. Župnik! Kar oklical me je, gospod Jože, pa je bilo.“

„Ne razumem.“

„Seve, to so bili drugi časi takrat. Gospod Jože, — takrat smo jih klicali tudi pri nas še samo po imenu, pisal se je pa za Lapanjo, — gospod Jože je gospodaril, kakor je hotel. Ljudje so se bali takrat duhovnih gospodov še vse drugače“.

„A! Gospod Jože? Slišal sem že marsikaj o njem. To je bil tisti, ki je podil ljudi kar na glas od spovednice?“

„Tisti. Ali veste, da sem šel pred veliko izpovedjo, ko sem videl, kako je, skrivši prat svoje nemške grehe celo v Idrijo, osem ur hoda daleč. Prišlo je sicer take dni po več izpovednikov od drugod; ampak ko je odpravil gospod Jože stare ženske in ni hotelo biti nobenega več k njegovi spovednici, je stopil kar ven, pa gnal eno vrsto ljudi, ki so se gnetli k drugim gospodom, v svoj kot. Potem je bila šele šola! Samo enkrat sem poskusil, pa vem še danes, kaj je izpoved!“

„No, in kako vas je oženil?“ je vprašal učitelj, lomeč se od smeha, ker je imel oni še danes ves preplašen obraz, ko je govoril o tistih časih.

„Kako? Čakajte no, pa vam povem. Iz sveta sem bil prišel in vajen sem bil smeha in šal. Nič hudega, ampak človek je le enkrat mlad.“

Štefan je govoril tiše in se je sklonil niže čez mizo in nekoliko zardel je bil pri teh besedah.

„Razumem, razumem. Moj Bog!“ je vskliknil Jesenko in se je nasmehnil.

„Tako je, kakor pravim. Tu je bilo pa vse drugače. Če si jo le pogledal, pa je bilo že tisto: „Če povem to gospodom pri izpovedi — — —!“ Pa tudi ljudje! Nisi smel govoriti z dekletom,

pri belem dnevu ne! In jaz še posebno, zaradi tistega cilindra namreč."

Zasmejal se je prekanjeno in zamahnil z roko po zraku.

„Kakega cilindra?"

„Saj ste jih videli? Na slikah ste jih videli znabiti? Rokodelci, posebno popotni, smo nosili takrat visoke cilindre na glavi, malo na levo uho. Doma pa niso bili tega vajeni. Ali naj ga vržem pod jez, ko je bil še skoraj nov? Mati me je prosila vsako nedeljo, naj ga pustim doma; celo z glave mi ga je klatila in me lovila. Eni so se mi smejali, drugi so se hudovali. Jaz sem stal pa vseeno za Petrovo hišo sredi fantov ž njim in se nisem zmenil, če se mi smejejo, ali če se jeze. Dvakrat je šel gospod Jože iz cerkve, ko sem ga imel na glavi; pa ko sem vedel, kak je gospod Jože, sem ga snel že bolj od daleč dol in se le počasi spet pokrival, da bi šel oni prej mimo. Tretjo nedeljo se pa kar naenkrat ustavi in zakriči, da se je vse ogledalo: „Kak dimnik pa štrli tam doli v zrak? Ti, Zaplotnikov, če ne vržeš še danes tistega kanona stran, ti ga zbijem jaz z glave! V koruzo ga nesi, preklja neumna! Kaka lutrska streha je to?"

Mene pa je prijelo in prav tako glasno sem odgovoril: „Če je hiša kristjanska, tudi streha ne bo lutrska!"

Da ste videli, kako me je pogledal!

Rekel pa ni nobene več in samo puhal je, ko je odhajal proti domu.

Eni so rekli, da sem prav storil; še večim pa sem se bil zameril, ker sem odgovarjal.

„Cilinder ste pustili pa vseeno rajši doma, kaj ne?" se je zasmejal Jesenko.

„Sem. Vrh smreke pod potjo sem ga nesel, da ga je moral videti tudi on, če je šel po gorenji cesti. Pa so mi tudi to za zlo vzeli nekateri. Drugi so me pa radi imeli, ker sem znal kako povedati; zapeti pa po naše, po nemško in po laško. Pisal sem vsem ljudem pisma in prebiral odgovore, razlagal sodnijske spise in svetoval, kjer sem znal. Tudi gospodarstva sem se oprijel, odkar ga je odložila mati na moje rame."

„In zdaj je bilo treba gospodinje?" se je nasmehnil Jesenko. Vedel je, da Štefan rad drobi, če ga ne potegne včasih naprej.

„Nič je ni bilo treba, meni že ne. Ampak mati je silila, in tudi jaz sem videl, da ne more več vsega. Sam pa sem le vedel, da sem tako veliko bolj prost . . . Včasih sem mislil, da bi še prodal

ali oddal, če bi mati umrla, in šel spet malo po svetu. Njej se je morebiti zdelo tako in mi ni dala miru. Pa še ne vem, kako bi bilo, čeprav bi se bil lahko oglasil skoraj, kjer bi bil hotel, da me ni vrag peljal tisto nedeljo popodne mimo Skriljčevih. To je tista hiša na oni strani vode, če se gre proti Slapu. Opravek sem imel spodaj in doma nisem vedel kaj početi, če ni bilo dela. Pa zagledam pred Skriljčevo hišo to, ki je zdaj moja žena. Bila je najlepša v fari, to lahko rečem. Tu vendar ni župnika, si mislim; in če poreče kaj, radi izpovedi, ji svetujem, naj gre še ona v Idrijo. Tako sem stopil brez slabih misli gor. Ona se je pa kar obrnila in hotela v škedenj. Dvakrat sem skočil, pa sem bil tam.

„Kaj se skrivaš? Ali sem taka zverina?“ pravim in jo primem za podbradek.

„Motovilo neumno si!“ se zasmeje in mi da eno po licu, pa plane pred mano v škedenj in tišči vrata.

Pritisnem, da je odletelo, pa sem jo imel. Vrgel sem jo v slamo in jo ščipal, ko se ni mogla braniti od smeha. Vrata pa ves čas odprta.

Ali mu je šel pravit berač, ki je gledal sem izza grma ali kali, — drugo nedeljo, ko sem iskal po stari pesmarici, kje bomo peli in na oklice še pazil nisem, ko niso ljudje nič govorili, — takrat zaslišim naenkrat svoje ime.

„Ženin je Štefan Zaplotnik, zakonski sin rajnkega Antona in Jere Zaplotnik, v Mlinu, petindvajset let star, samskega stanu. Nevesta: Katarina Laharnar, zakonska hči — — —“ kakor gredo te reči.

Ali sem gledal! Drugi mene pa še bolj. Vse vprek je šlo . . . Jaz, mati, Skriljčevi, sosedje. Nič pripravljeni, nič dogovorjeni.

Kar v farovž grem!“ sem rekel in sem šel.

„A! Ali si se vlovil, dihur, a? Ali si mislil, da boš še naprej zapeljeval poštena dekleta in jim jemal po škednjih deviško čast? Zdaj jo boš imel doma, zdaj se znesi, ti nemarnež lutrski!“ me sprejme gospod Jože.

Govori sem, govori tja, — vse zastonj; on je gnal le svojo. Pa še take vmes, da jih ni ponavljati, ker ni izbiral in je imel rad močne besede.

Mi pa smo vedeli, da nima pravice, in smo rekli, da se bomo branili. Grdó je bilo vse skupaj in po nepotrebnem sramota in govorjenje.

Že smo se napravljali v Trg, ko se oglasim jaz, kakor že sem: „Ti Tinica, zakaj se pa tako ustavljamo in branimo? Saj bi se pa le lahko vzela?“

„Ej, saj res,“ pravi rajnki Skriljič. „Če je vama prav, zakaj pa ne?“

In tako sva se vzela.

„In sta zadovoljna vi in ona!“

„Hm, zadovoljna . . . Včasih je tako, včasih pa tako, kakor že so take reči na svetu. Ampak saj veste, jaz nisem človek, ki bi si belil glavo s stvarmi, ki so. In potem je, če pogledamo tako počez, na kmetih povsod precej vseeno. Samo, da si ohrani človek do smrti kožo gladko, kakor je pel Prešeren.“

Jesenko se je zganil in je hotel nekaj reči, zastran citata namreč, ampak poznal je Štefana zdaj že dodobra in se je samo nasmehnil.

(Dalje prihodnjič.)

Janko Samec:

Trst.

Na dalnjem vzhodu dneva rdeči smeh
kipi v vsemir in gričkov dolga vrsta
se prebudila je . . . A tam od Trsta
blestenje bajno razgorelih streh

v purpurju solnca v molk jutranji tli
in se razliva v morje globočine,
dokler tja čez Italije daljine
se nekam kakor sen ne izgubi.

V pristanu tisočerih vêsel šum
in vrisk vetrov, ki vprti v jadra bela
ne morejo prevpiti pesmi dela
širokih prsi milijonskih trum.

Ribičič Josip:

Razvaline.

1.

Odšli so prvi. Pomlajenih mišic, z vriskom na ustnah, s cvetjem na kapah so se vsule dolge vrste v železniške vozove. Porazdelili so se v gruče sorodnih duš, se stisnili v tih kot in obmolknili. Le ko se je vlak zamajal in zaškripal v vsej svoji dolžini, se je vzbudil vrisk nanovo, pojemal bolj in bolj in vtihnil v dalji.

Pa so prišli drugi in izpopolnili polk: sami Galičani, še ne pomlajenih mišic in na jok skremženih usten. Ko se je bil gorenjski fant postavil pred novince, ves robat in čokat, z nasmehom na ustnah, se je zamajala vrsta v instinktivni bojazni pred nečem trdim, neizprosnim. Radovednost se je umaknila globoki žalosti; otročji obrazi so se še v tisti minuti nabrali v stare gube, ki jih daje spoznanje.

Zadonel je ukaz iz gorenjskih prs in vrsta je krenila v levo, se vila po poti kot romarska procesija. Glave so se sklonile na prsi, kakor bi leglo tisto neizprosno na tilnike. Tipaje so šle misli, se ogibale bodočnosti in iskale pomoči. Iz teh malih duš se je izlila Marijina pesem, tiho in plašno, ter valovila enoglasno v neskončnih kiticah dalje, vso pot do vežbališča.

Gorenjski fant je sklonil glavo in prezirljiv nasmeh mu je izginil z usten, kajti pesem je blagoslavljala domačo hišico in ženo in deco.

Domislil se je doma, pa mu je postalo hudo. Nenadna jeza, ki ji ni vedel vzroka, se je vzbudila v njegovem srcu. Zamahnil je z roko ter stopil na stezo. V tistem hipu je vstalo v njeme hrepenenje, pognati se naprej, vedno dalje in dalje ter se več ne ustaviti. Na stezi je nepremično stal eden onih malih ljudi ter bulil nekam v daljo.

„Tudi ta se boji, da ga zmanejo te proklete gore,“ je pomislil fant, ter ga porinil nalahno vstran.

„Kako je droban in šibak,“ se je začudil in hotel mimo. Pa mali človek je bil padel na kolena in zajecljal:

„Ne tepi me, gospod!“

Fant je bil v domačem gozdu ustrelil srno in njenih oči se je domislil v tem hipu.

„Ne tepi me, gospod,“ je zastokalo nanovo s tal.

„Kaj, tudi tepli so te?“, se je začudil fant in se sklonil.

Potolažila se je mala duša in pripovedovala. Hišica je vstajala v spominu in žena in deca in beli hleb, tako bel. Pa se je hišica stresla nekega dne, od tal do vrha zaplamenela. Od nekod se je priplazil bič, ukrotil je tožbe in ukrotil je jok. Izginila je žena, izginila nedorasla deca. V grozi je za hip vstala nejasna slutnja. Mali človek se je pognal naprej, da reši najdražje. Napol blazen je tekel naprej z najdražjim v naročju. Ko se je ustavil, je videl, da je rešil blazino in ne najmlajšega otroka.

„In takrat se mi je zazdelo, da sem bil zaslišal v stoku svoje ime, ko se je strop rušil in sem bežal — ponoči ga slišim v snu, noč za nočjo — bil je glas moje žene. Čudno je to, saj sva stala skupaj pred hišo, morda je pa ona rešila. A strop se je rušil —“

Gorenjski fant je še dolgo zamišljen gledal v daljo. Končno je zaklel in vstal. In zopet so zadoneli ukazi in doneli ves dan rezko in hripavo.

Ko je nastal večer, so se te male ovčice stlačile na svoja ležišča tesno drug ob drugega. In prošnja do Marije, ki varuje hišico in ženo in deco, je odmevala po obokani kleti, po dolgem hodniku in trkala ob srca.

2.

V-začetku velike vojne je bilo, ko je znanec pozdravil vpoklicanega znanca:

„Kaj boš! Danes mesec nadaljujeva pričeto partijo šaha. Moderna vojna, moderno orožje — še gori ne prideš — sredi poti izveš: končano!“

In ljudje so sprejemali novice z veselim razburjenjem, kajti spoznali so bili dotakratno enoličnost. Pustili so delo v nemar, vreli v krčme in kavarne, se shajali s starimi znanci, se spoprijateljili s sovražniki, objemali brambovce in jih obmetavali s cvetjem.

Kdor je bil vpoklican, se je vesel podal na pot. Njegovo razpoloženje je bilo svatovsko, zakaj v slehernem je živelo prepričanje, da gre le zmagovalcem naproti. Noben ni vedel cilja, noben imena mesta z oboki triumfa; sredi poti, kjerkoli se bo zgodilo, je vsak čutil:

„Končano!“

Hiteli so brambovci, se površno poslavljali, kot bi se bali, da jih vesela vest ne zasači predčasno. —

Tudi delavec Peter je bil oblekel vojaško suknjo in se podal zapovedanega dne na pot. Trodnevno krokanje mu je bilo zlezlo v noge, da so komaj nosile orjaško telo. Zadevajoč se ob meščane je dobrodušno kimal z glavo in si s pijanim glasom delal pot.

Pa ga je dohitela večja družba vinskih bratcev. Peter se je oklenil dveh in njegov bas je zabučal v razposajeni pesmi. Pri prvi veji se je družba ustavila, izkričala pesem in se pognala v krčmo.

„Hoj, Marko, pred vsakega liter!“ je udaril Peter po mizi.

„Mi pa ne gremo dam,“ je zabučalo v zboru.

Krčmar Marko se je razveselil glasne družbe in hitel z litri. In vinski bratci so pili, da se je cedilo po mizi na tla. Krčmar Marko pa je gledal izza kota in pel z njimi in ni štel razbitih kozarcev in steklenic.

Ko se je eden izmed družbe domislil odhoda, se je družba izneverila tradiciji vinskih bratov in se ni obotavljala. Vstajali so drug za drugim, se odpravljali, metali denar na mizo in se niso menili za drobiž.

Tudi Peter je vstal in se zazibal proti krčmarju.

„Ej, krčmar Marko, jaz pijem na kredo; ko se vrnem, plačam dva, haha. — Kaj? Ne? No dobro, pa nobenega, no dobro ... Vidiš tole ti plačam!“

In pomolil mu je figo pod nos.

Krčmar je vzrojil, zakaj roganje ga je zabolelo.

„Če bi bil drugače povedal, bogami, daroval bi mu še enega za pot — tako pa ...“ je pomislil in stopil tesno k Petru.

Peter je bil orjak, pa se je otresel Markovih pesti. Kmalu se je zibal za tovariši.

„Saj pride tudi tvoja ura, lump prokleti!“ je zavpil Marko za njim.

Še enkrat se je Peter ozrl izza ogla in se prešerno zakrohotal.

*

Prišel je tisti čas, ko je človeško srce skoro okamenelo, ko je ni bilo novosti, ki bi razburjala, ko so si ljudje z največjo ravnodušnostjo pripovedovali nepričakovane vesti, ko ni ne žalost, ne veselje več učinkovalo.

Krčmar Marko je sedel sam v svoji krčmi, bobnal s shujšanimi prsti po mizi ter zamišljeno ogledoval kos pšeničnega kruha pred seboj, kot bi bilo božje čudo.

Vzdramil ga je šum. Nevidna roka je tipaje iskala kljuko na vhodnih vratih. Končno so vendar zaškripala vrata v zarjavelih tečajih. V pivnico je stopil mož, zanemarjen in bledega obraza. Marko se je bil v zadnjem času privadil zanemarjenim in bledim obrazom, zategadelj se ni čudil.

„Kaj boste?“, je vprašal malomarno ter porinil stol bliže.

Tujec je zamahnil neokretno s palico in se oprezno pritipal do stola. Marko je spoznal, da je došlec slep. Prijel ga je za roko in mu pomagal sesti.

„Kaj bi radi?“

Kakor skrita prošnja je zvenel odgovor:

„Dolžan sem vam še liter vina, Marko!“

Krčmar Marko mu je pogledal v steklene oči in groza je potrkala na njegovo srce. Tako nepremično in tako brezizrazno so gledale te oči.

Slepec je uprl glavo ob dlan. Ustnice so mu zaihtele in glas mu je zatrepetal v joku, a oči, te njegove steklene oči so gledale brezbrižno in nepremično, kot bi ne imele s tem telesom ničesar skupnega.

Slepec Peter pa je pripovedoval. Čimdalj je govoril, tem bolj so mu jokale ustnice, tem bolj se mu je krivilo telo v krču, tem bolj mu je ihtel glas, a izraz njegovih oči je bil vedno mrzlejši, brezbrižnejši.

„Mlad sem bil, Marko, glejte tako mlad, tako razposajen. — — Menda je bil en liter, Marko — saj se spominjate — hudi ste bili name takrat — —“

Peter se je hotel nasmehniti, pa se mu je le spačil obraz. Krčmar Marko je tiho vstal, natočil steklenico in jo postavil s pšeničnim kruhom vred pred slepca. Iz Markovih oči je padla solza na kruh in ga blagoslovila.

„Peter, pij in jej in pozabi na tisto, saj si plačal . . . nekoliko napit si bil, pa si pozabil.“

Ko je Peter odšel, se je Marko stisnil ob okno in pogledal na vrt, pa pomislil, kako prav je to, da nima otrok. Domislil se je svoje žene in hvalil Boga, da ni mati . . .

Dolgo je premišljeval Marko ob oknu.

Na vrtu pa je v pomladanskem zraku trepetalo cvetje na sadnem drevju. In Marko je videl, kako se je odtrgal cvet in padel na tla ter obstal vrh blata, še ves bel in svež.

„Prva noga ga potlači vanj,“ je pomislil Marko.

3.

Na koncu širne ravnine so se vili strelski jarki. Nevajeno oko bi jih ne zapazilo, zakaj trava se je bila usmilila nagote izkopane zemlje. Kakor odprte rane, vsekane v telo tega koščka matere zemlje, so se širili jarki v desno in levo, dalje in dalje in se izgubljali v tankih črtah. V enakih presledkih so izginjali, se izgubljali v pokritih rovih in se zopet prikazovali.

Iz zakritih jarkov se je vil komaj viden dim, se leno dvigal in se visoko nad jarki kopal v rdečkastih žarkih zahajajočega solnca in končno izginil.

Na tej zemlji ni bilo bitja, ni bilo glasu, ne smeha, ne joka: Vse življenje, vsak glas se je rodil v zemlji in preminul ob vlažnih ilovnatih stenah.

V neštete strelske line, ki so gledale proti zahajajočemu solncu kakor nepremično zroče oči, je posijal žarek in se za hip poigral na zarjavelih, od neskončnega hrepenenja nagubanih obrazih.

V enem teh podzemeljskih stanovališč je stala železna peč. Dolga cev se je krivila, kot bi ji bil strop pretežek. Okoli peči so stali trije možje in molče gledali v odprta pečna vratca. V peči je umirala žerjavica, pa nobena roka ji ni pomogla.

Za korak od peči je napol ležal četovodja na blatni žimnici, ki si jo je bil bogvekdo bogvekje prilastil. Ob žimnici je stal pleten stol, na stolu slika ženske. Komaj da so se razločili temni lasje, le velike oči so gledale četovodji naravnost v srce.

Vsakomur je bilo znano, kaj veže tega četovodjo na to sliko, vsak je čutil nemo spoštovanje do te ženske, ne glasno, ne nemo namigavanje, niti nizka misel se nikdar ni dotaknila tega obraza: Vsakomur je gledal spomin na dom iz nje. — —

Pred vhodom se je oglasil lahen šum bližajočih se korakov. S sklenjenim hrbtom je vstopil nov tovariš. Ne obleka, ne obraz se mu še nista navzela vzduha jarkov.

Četovodja je molče vstal in mu odkazal ležišče padlega tovariša. Novinec se je z oddihom oprostil težkega nahrbtnika, počenil za hip ob svojem ležišču in se začudeno ozrl naokoli; nato je sedel k peči in pozdravil trojico.

Okoli peči sedeči so se odmaknili in se nasmehnili, ko so videli, da si novinec s trsko čisti blato s škornjev. Četovodja je bil spet legel na svojo žimnico.

Nihče ni vprašal prišleca po imenu, kajti vsakdo bi ga izgubil iz spomina in bi ga imenoval končno le po imenu, ki ga sleherni dobi v tem podzemeljskem svetu, po svojih navadah, junaštvu ali hipni bojazni.

Tako so nazivali četovodjo „Črni vrag“, zakaj v najhujšem žvižgu sovražnih krogelj, ko je bilo ozračje nasičeno z enim samim nepretrganim bučanjem, ko se je človeška strast najbolj zrcalila v nečloveškem rjovenju, ko je stok ranjencev do blaznosti proseče klical smrt, takrat je stal ta četovodja, črnega lica kot vrag, s pipo med zobmi hladnokrvno na svojem mestu, mirno ukazoval in še mirnejše streljal, kot da bi od rojstva ne poznal drugega opravka.

„Ali vas je prišlo mnogo?“ je vprašal eden izmed trojice brezbrižno, da le kaj reče.

„Mnogo!“, je odgovoril novinec in mislil nekam v daljo.

„Prihajaš od kadra?“

„Predvčerajšnjem sem bil tam,“ je dejal novodošli in dodal kakor sam sebi:

„Lepo je bilo tam zadnji večer!“

„Najlepši so zadnji večeri,“ je rekel zamišljeno prvi.

„Vsaka beseda, sleherni migljaj ti ostane v spominu neizbrisan. Ko sem jaz odhajal, je bila žena pri meni.“

Črni vrag je bil dvignil za hip glavo in zopet legel. Novinčevo oko je zažarelo v spominu in lica so mu zagorela.

„Tudi tokrat je prišlo tja mnogo žen. Hm, tudi take prihajajo, ki ne najdejo moža več tam.“

„Eh, neprijetno je to!“, je zamrmral eden izza peči.

„Nič ni neprijetno — še neprijetnejše je slovo!“, je mislil drugi.

„Si pa pomaga — fantov dovolj!“ se je poredno nasmehnil novinec. Bil je še mlad in lep fant.

V srca vseh je segla ta misel in vzbudilo se je nekaj, kar je doslej spalo; a je zopet izginilo in možje so zmajali nevoljno z glavami.

Črni vrag se je bil sklonil na postelji in zabodel svoje sovražne oči v fanta.

Še bolj je fant zardel in z jezo v očeh je pogledal tovariše. Zamahnil je z roko, pobrskal z blatno trsko v peč ter dejal:

„Zakaj bi lagal! Tako je, pa je! Predsinočnem na primer je prišla prav čedna in mlada gospa od daleč iz Ogrske. Ime kraja zveni čudno, pa sem ga pozabil. — No glejte, tako je bila čedna in lepa, da bi se grda misel ne mogla splaziti do nje. Pa smo

nekoliko pili — tolažil sem jo, kakor sem znal in mogel. No, v mehki minuti mi je povedala vso svojo žalostno zgodbo. Tisočero je takih zgodb, kaj bi vam pravil. — Spomin spači tisto žalostno minuto v greh in ozkosrčna vest se biča, čim bolj se opravičuje. — No, moža ni videla že leto dni. Če bi ga bila sedaj našla, bi bil greh pokrit še v tisti noči z enim samim objemom, in tista slabotna ura brez posledic. Več bi se ne vrnila, ostal bi kes, dovolj velika kazen za greh. A tako — saj je vseeno . . . No, glejte, tako je pač!“

Kakor bi jih zazeblo, so si vsi molče zapeli suknje in poiskali drug za drugim ležišče.

Črni vrag pa je še dolgo strmel skozi lino v nebo. Na daljnem nebu je brlela komaj vidna zvezda, vztrepetala je in se utrnila.

*

Na vzhodu so ugašale zvezde in nebo je zardelo v sveži jutranji zarji. Daljni holmi so izstopili od tal, kakor bi bili vzrastli čez noč. Od mokre ravni so se izločile tanke megle, se objele, se dvignile in utonile v svetlobi.

Zarjo je pozdravil grom topa, se veličastno valil preko ravni in se izgubil v močnejšem grmenju, ki mu je sledilo udar na udar.

Črni vrag in njegovi tovariši so se pripravljali, da zasedejo odkazano mesto.

Novinec je oprezno pogledal skozi lino in se čudil prazni ravnini. Z vprašanjem v očeh se je obrnil od line, pa mu je obstalo oko na sliki ob ležišču Črnega vraga. Stopil je bliže in vzkliknil presenečen:

„O, hudiča, saj to je tista gospa iz Ogrske . . .“

Sovražne oči Črnega vraga so se vsesale vanj kakor prežeča zver.

Novincu je postalo hudo pri srcu, žal mu je bilo nagle besede in obrnil se je k tovarišem, iščoč pomoči. A tudi oni so gledali mrko in sovražno. Še hujše mu je postalo, obrnil se je stran in se sklonil k puški, jo obračal na vse strani in ni dvignil oči, dokler ga ni pozval glas Črnega vraga na delo. Ko je stopil k lini, mu je nehote švignilo oko postrani — slike ni bilo več na stolu. —

Vedno hujše so grmeli sovražni topovi, nakrat pa so utihnili. Tedaj pa so se na drugi strani ravni dvignile črne, majhne pike, oživele, se večale, se bližale.

„To je sovražnik,“ je pomislil novinec in krčevito stisnil puško.

„Kako hitro se bliža!“ mu je vztrepetalo srce. Že je razločil posamezne ljudi. Tedaj so se zaslišali ukazi, šli od ust do ust. Zabliskalo je, zaprasketalo iz nešteto lin in črne postave na ravnini so izginile, kot da bi se bile pogreznile v zemljo.

„Zadeti,“ je zamrmral novinec in se oddahnil. A hip nato so postave pred njim zopet vstale, se bližale, izginjale in se zopet prikazovale. In streli so prasketali in uho je oglušilo napol.

„Kaj, vstajajo mrliči?“, se je prestrašil novinec in se okrenil. Ob sosednji lini je slonel Črni vrag in streljal mirno in hladnokrvno. Na obrazu se mu je poznalo, da je vajen prizora pred seboj.

„Kako je bled,“ je pomislil novinec in streljal razburjeno dalje. Tam na koncu ravni je vstala nova vrsta gostih pik, sledila prvi, se redčila, padala, se vzdigovala in zmanjšana se bližala. —

—•—

Janko Samec:

Ob Adriji.

I.

Dve jadri v daljavi, vmes morje široko . . .
Joj, kakor da tam bi dve duši ljubeči
hoteli podati si utrujeno roko,
da vkup bi živeli v veselju, nesreči. —

Vse bliže in bliže sred morske daljine
se stiskata plašno, dokler sred poldneva
tam drugo za drugim nekje ne izgine
v bleščanje skrivnostno poletnega dneva.

II.

Večerno zvonenje . . . In niže in niže
že spušča se solnce, da v daljni daljavi
vse sveti prečudno se v zarji krvavi,
kot da svet z jeziki ognjenimi liže.

O sanje večera! Ah, kdo pa naj sluti
vso vašo krasoto, če sam vas ne gleda,
ko mogla podati pero in beseda
še nista mi tega, kar duša mi čuti!

—•—

Jakob Tarabanin:

Ruska publicistika.

(Konec.)

Humorističnim listom, ki se najbolj pečajo s tiskom desnice, je življenje v Rusiji jako težko. Politična karikatura in satira mora ali molčati ali pa biti zelo previdna. Velika večina teh listov, ki so nastali leta 1905, je kmalu, ko je zopet nastopila reakcija, propadla. Večji družabni pomen ima zdaj samo petrograjski „Novyj Satirikon".

Med cenejšimi ruskimi mesečniki treba v prvi vrsti omeniti „Věstnik Znanja" ž njegovimi mnogoštevilnimi prilogami. Namen lista je pomagati ljudem, ki stremijo za samoizobrazbo. V ta namen se njegovi naročniki po raznih mestih združijo v krožke, da si list skupno naroče. List je zelo razširjen med delavci in kmeti, kolikor jim to dovoljuje policija. V zadnjih dveh letih je list dajal v svojih prilogah zbrane spise ruskih kritikov Bjelinskega in Dobroljubova. Izhaja v Petrogradu in stane 4 rublje na leto.

Samo vsled požrtvovalnosti pisateljskih krožkov mlajše generacije, ki so se združili pri njih, lahko izhajata za tako nizko ceno „Novyj žurnal dlja vsěch", in „Nova-ja Žizn". Za svoje prispevke avtorji ne dobivajo nobenega honorarja. V te liste prispevajo tuintam tudi Gorkij, Andrejev in drugi.

Izmed velikih mesečnikov, ki izhajajo vsak mesec na 400 do 500 straneh, stoji najbolj na levi strani socialnim demokratom blizki petrograjski „Sovremennyj Mir" (do leta 1906 je izhajal pod imenom „Mir Božij"). Iz znamenitejših učenjakov sta njegova sotrudnika Maksim Kovalevskij (sociolog) in literarni zgodovinar Vengérov. Beletristiko lista zastopa pisateljska grupa, ki nagiblje k marksizmu. Najznamenitejši je Veresajev, ki je v „Zapiskih zdravnika" opisal svoje vtise iz japonske vojske, in poleg njega M. Gorkij.

Radikalno prepričanje zastopa „Russkoje Bogatstvo", urejevano od znanega pisatelja Korolenka. V ta list pišejo osebe najrazličnejših smeri, od socialnih revolucijonarjev do narodnih socialistov (članov one delavske skupine, ki je v prvi dumi bila znana pod imenom „trudoviki"). Skupna črta jim je antimarksizem in nesoglasje z ruskimi marksisti, katerih nauku ne priznavajo splošne

veljavnosti. To je tako imenovana revizijonistična struja med socialisti. Svoj najlepši izraz je našla v članklh znanega socialnega teoretika Plechanova, ki se bori zoper običajno socialno-demokratično dialektiko in hegeljansko draperijo njihovega mišljenja. Dober glas tega lista sta ustanovila njegova sedaj že pokojna urednika Garin in Jakubovič-Melšin. List prinaša sistematično pregledne članke o njemu sorodnih filozofskih sistemih (Spencer, L. Tolstoj i. dr.) Z beletristiko ga zalaga v prvi vrsti Korolenko, eden najboljših še živečih ruskih pisateljev klasikov. Jakubovič je priobčil v listu svoje spomine iz prognanstva v Sibirijo („Iz sveta zavrženih"), knjiga, ki jo mora prečitati vsak, kdor pozna „Zapiske iz mrtvega doma" Dostojevskega. V Russkem Bogatstvu" je nastopil prvokrat pred širšim občinstvom s pripovedko „Čelkaš" Gorkij in je postal na ta način znan.

„Russkaja" Mysl" se je leta 1912 preselila iz Moskve v Petrograd in tako je Moskva izgubila svoj edini večji mesečnik. Sedaj je ta list organ kadetske stranke, stoječ precej blizu „Russkim Vjedomostjam", s katerimi ga spajajo skupni sotrudniki. V zadnjem času zastopa list stališče dela kadetske stranke glede državnega ruskega nacijonalizma. Vsled tega stališča naj imajo posamezne narodnosti samo toliko pravice do obstoja in lastnega življenja, v kolikor se to strinja s splošnimi državnimi interesi. Članek urednika lista, Struveja, „Velika Rusija", je izzval živo polemiko, posebno od strani Ukrajincev, ki se ž njegovimi nazori niso strinjali.

Beletristika „Russke Mysli" je zelo raznovrstna. Vsled svoje tolerance do nasprotnih literarnih nazorov daje redakcija več prostora simbolistom ko drugi veliki časopisi. V „Russki Mysli" so izšli v zadnjih letih romani Rópšina, tam je natisnil Merežkovskij svojo dramo „Smrt Pavla I.". Prej je tukaj nastopil Čehov in Korolenko je priobčil svojo genljivo pripovedko „Sen Makara". Vsako leto ima časopis kot prilogo biblijografijo novo izdanih knjig.

Toleranten v političnem oziru je strogo progresivni „Věstnik Evropy", ki ga izdajata profesorja petrograjske univerze, zgodovinar M. M. Kovalevskij in filolog D. N. Ovsjaniko-Kulikovskij. Pred tremi leti je umrl dolgoletni urednik tega lista, profesor Stasjulevič, eden najznamenitejših javnih delavcev; znani literarni zgodovinar Pypin je bil tudi do konca življenja redaktor tega časopisa. Časopis podaja obširen pregled domačega ruskega življenja, ki ga piše vsak mesec Žilkin, poslanec prve in druge dume iz kroga „trudovikov".

Redoma prinaša tudi velike dopise iz inozemske politike in javnega življenja, toda vse, kar zadeva slovanska prašanja, ne kaže ravno velikega poznavanja razmer. Posebno zanimanje posveča zgodovini verstev, gledišča in kulture. Članke pišejo znameniti učenjaki. Nekdaj je bil sotrudnik lista tudi veliki ruski filozof Solovjev. O njem in zgodovinarju Kostomarovu in Turgenjevu, ki sta bila tudi listu blizu, je „Věstnik“ prinesel celo vrsto spominov in dokumentov. Od današnjih beletristov pišejo v časopis Čirikov, ki je tukaj priobčil svoje tri velike romane iz dijaškega življenja, Boborykin, Bunin; tukaj so izšla posmrtna dela Saltykova-Sčedrina in L. N. Tolstega. Zasluga lista je tudi, da razen memoarov priobčuje vedno tudi dela takozvane „meščanske“ beletristike, skice, ki brez posebnih umetniških ambicij resnično in smelo opisuje nedavno preteklost in težko sedanjost dežele. Cela vrsta takih spisov je opisovala nered in zmešnjavo, ki so jo povzročile na kmetih Stolypinove reforme. — V osebi A. Koltonovske ima „Věstnik Evropy“ jako globokega literarnega kritika. V prilogah, kadar je treba tudi v tekstu, se dajejo potrebne slike in portreti.

Edini mesečnik „pravih ruskih ljudi“ je „Prjamoj put“ Puriškjeviča, v katerem odlaga Puriškjevič plode svoje nedostojne muze. Leta 1914 je prišel v svojem pesniškem navdušenju celo tako daleč, da je napisal cel epos „Potovanje po Rusiji“, na zunaj, tudi v metru, po vzorcu „Evgenija Onjegina“. Ta umotvor bo najlepši spomenik milijeja, iz katerega je izrastel. O političnih pregledih tega lista ni kaj reči. Njih vsebina so neprestani, že skoro historični kriki nad premočjo Poljakov, Židov, Kavkazcev i. t. d. v Rusiji, o moči Židov in framasonov v ostali Evropi. Beletristika tega lista dela zelo klavern vtis. Vsi članki se odlikujejo s tem, da se pozna njih piscem, da ne znajo v dostojnem tonu nikdar in včasih tudi ne slovniško pravilno pisati. Najboljši plodi prave beletristike — romani Fonvízina, ki vkljub neresničnosti glavnega junaka široko in verno opisujejo sočasne faktične razmere, in mučne skice Rodionova o kmetih, „Naše prestuplenije“, ki je doživelo že pet izdaj — so izšli izven tega lista.

Med ilustrovanimi tedniki, ki ne služijo nobeni stranki, zavzema prvo mesto petrograjska „Njiva“, ki je zelo razširjena. List sam, ki izhaja vsak teden in ne govori ničesar o politiki, z vsakomesečno beletristično in poljudno znanstveno prilogo, nima posebne vrednosti, če se ne oziramo na slike. Slavo „Njive“ so ustvarile njene priloge. Vsako leto daje „Njiva“ do 40 knjig, med katerimi izide

popolna zbirka kakega ruskega pisatelja in v dobrih prevodih zbrana dela kakega tujega pisatelja. Tako so izšla v zadnjih letih dela Sáltykova-Ščedrina, Čehova, Garšina, Kuprina in v prevodih Hauptmanna, Hamsuna in drugih. Ta „Biblioteka Nivy“ ji daje pravico na posebno pozornost.

Samo za lahko berivo skrbijo priljubljeni listi ruskih gimnazijcev „Priroda i ljudi“ v Petrogradu in „Vokrug světa“ v Moskvi. Razen romanov prinašata ta lista res tudi prirodoslovne poučne članke. Namesto prevodov francoskih knjig, ki so se prej prilagale (Dumas, Boussenarta i. dr., med katerimi je Verne bil še najbolj simpatičen) je dala „Priroda i ljudi“ v zadnjih letih zbrana dela Dickensa, Conana Doyla (njegovi zgodovinski romani, ki so skoro neznani, imajo večjo vrednost ko njegove Holmesijade), „Vokrug světa“ pa dela Wellsa, E. Poeja in iz ruskih pisateljev poeta Nikitina.

Od strokovnih listov so med lajiki najbolj razširjeni zgodovinski, ki pa jih v Rusiji ni ravno mnogo. Med njimi zavzema prav posebno mesto „Istoričejskij věstnik“ v Petrogradu, ki ga izdaja lastnik „Novega vremena“. Pač zaradi tega se beletristika, ki zavzema skoro polovico tega lista, peča s socijalizmom, posebno z zadnjo rusko revolucijo. Izvirni ali prevedeni romani se tudi pečajo z inozemskimi revolucijami, ali pa so posvečeni ljubezenskim storijam kronanih glav. Memoare, dokumenti, ki se tukaj tiskajo, izhajajo po večini iz konservativnih peres. Zgodovinske raziskave so razen velikega, toda zmršenega dela Glinskega o zadnji ruski revoluciji navadno ustavijo ob navadnih anekdotah. Tako zablodi v list včasih res tudi kaj zanimivega.

Mnogo več daje za zgodovino ruske družbe „Russkaja starina“, ki izhaja v Petrogradu. Priobčila je važne dokumente iz zgodovine raznih struj, n. pr. dekabristov, dokumente za zgodovino pesniškega ustvarjanja Puškina i. t. d. Zgodovinska lista bolj napredne smeri sta „Byloje“, ki je oživelo sliko revolucijskih stremljenj šestdesetih let, in list „Minuvšije gody“.

V zadnjem času se je pojavilo mnogo tednikov in polmesečnikov bolj jarke barve. Prodajajo se pridno po železniških postajah, toda sicer nimajo čitateljev, ki bi od lista precej zahtevali. O svoji bodočnosti imajo ti listi visoko menje. Eden izmed njih (Argus, I. 1913) je priobčil karikaturo, kako je majhen psiček izrinil velikega psa iz njegove hišice. Iz teksta se je dalo sklepati, da je to slika bodočnosti dolgočasnih „tolstih žurnalov“, katere bodo izpodrinili novi

ilustrirani tedniki. Ne mislim, da se bo to, kar je bilo na zapadu mogoče, zgodilo tudi v Rusiji, kjer so razmere drugačne. Dokler ne bo za ruskega čitatelja druge možnosti, da bi se orijentiral v vseh zamotanih prašanjih, se ne bo izneveril resnim mesečnikom, ki mu dajejo mnogo. Ž njimi ga veže tudi tradicija. „Tolsti žurnali“ so ustvarili in vztrajno branijo in hranijo dobro ime ruskega tiska. Oni so desetletja vodili vse javno življenje. Bodoči zgodovinar ne bo mogel delati brez njih; v njih je skrita velika množina dragocenega gradiva za zgodovino ruske inteligence.

S tem sklepam svoj pregled in hočem h koncu reči samo še par besed o ruskih listih za otroke. Ti uživajo prav po zasluženju in pravici zelo veliko slavo. V Moskvi izdaja krog pedagogov že dolgo list „Junaja Rossija“ („Djetskoje čtenije“). Vsak mesec izide velika knjiga, kakih 200—250 strani s slikami in številka pedagoškega „Vestnika“ za starše in učitelje. Priloge, ki izhajo v posebnih knjigah, dajejo najboljše pesmi i. t. d. ruskih in tujih pisateljev (Shakespeareja, Byrona) ali poljudno pisane članke iz raznih strok znanja. V listu samem se razen beletristike nahaja tudi znanstveno, poučno berivo. V Moskvi izhaja mesečnik „Majak“, ki ga izdaja znani Tolstojevec Gorbunóv-Posádov. To se vidi tudi na celi smeri lista. Priloge imajo bolj praktične namene: vrtnarstvo, rokodelstvo i. t. d. V Petrogradu izhaja vsak mesec dvakrat „Rodnik“, tudi stari list, z vsakomesečno prilogo „Vospitanije i obučenije“ za starše in učitelje. Prilog list nima, ker se ne strinjajo s prepričanjem uredništva. Zato pa je ilustrativni del tem bolj skrben in prinaša fine reprodukcije. V Petrogradu izhaja tudi dvakrat na mesec bolj dostopen „Junij čitatelj“, ki je posebno priljubljen pri učencih ljudskih šol. Vsaka druga knjiga je ena številka lista, vsaka liha pa kakšno celotno rusko ali prevedeno delo: „Biblioteka junago čitatelja“. Njegov format je majhen, število ilustracij tudi malo. To so najboljši mladinski listi v Rusiji, ki jih z zanimanjem čitajo tudi odrastli. Vsi so določeni za mladino od 12. leta naprej.

Stanko Svetina:

Skice in portreti.

5. Izgubljeni sin.

Trideset let je bilo Abiji, ko se mu je rodil sin Juda, štirideset, ko mu je žena povila Simeona. To novo, mlado življenje, ki je komaj vzklilo, pa je zahtevalo svojo žrtev: Abija je z veliko bolestjo v srcu in s solzami v očeh pokopal svojo lepo ženo Ano, ki je živela ž njim komaj kakih dvanajst let. In vsa ljubezen, ki je počivala prej na njegovi ženi, se je zlila na obadva sina. Oči Abijeve so zrle s skrbjo na Judo, roke so gladile dolge, mehke kodre Simeona.

Dečka sta bila kaj različne narave. Juda, v katerem se je pretakala očetova kri v večji meri nego v Simeonovi, je bil resen, močan dečko s krepkimi mišicami. Njega so veselili le konji, lepo obdelana, razsežna polja in pašniki z visoko travo. Simeon je bil nasprotnega značaja in čisto materin: bledega lica in črnih, sanjavih oči. Njega so zanimali psalmi Davidovi, modri izreki Salomonovi in žalostne pesmi Jeremijeve. Oba sina pa sta bila veselje in ponos starega Abije.

Ko je bilo Simeonu šestnajst let, se je njegova že itak sanjava narava še bolj poglobila v skrivnosti tega božjega sveta in iz sanj se je porodilo hrepenenje. Mladenič je iskal samoto, kjer so dobile njegove sanje svoboden polet in kjer je duša odpočivala in je niso motile vsakdanjosti in smešne malenkosti dolgočasnega življenja. Vsak dan je hodil na bližnji grič, kjer je sedel v temnozeleni senci sikomorov in gledal v širno, nepoznano daljavo. In zvečer, ko se je razlilo oranžno in krvavo morje nad visokimi in črnimi vrhovi ceder na daljnem Libanonu, se je napotilo njegovo hrepenenje daleč tja za ono veličastvo in duša je sanjala o čudovito lepih rožah in o belem dekletu sredi vrtov, s cvetjem posutih. Njegovo globoko oko je iskalo temna, modra jezera, z zibajočimi se lotosi na njih lahno vznemirjeni gladini in iskalo je ob teh jezerih bele dvore, ki so jih čuvali visoki nopali in srebrne oljke.

Hrepenenje Simeona je bilo tako močno, da je stopil nekega dne pred svojega očeta in mu rekel: „Oče, daj mi moj delež, jaz pojdem v tujino.“

Bela, dolga brada starega Abije se je stresla in v starčkovem očesu se je zalesketala solza. Že dolgo časa je opazoval z veliko skrbjo svojega sina, očetov pogled je spremljal mladeniča na njegovih sprehodih na grič, in žalost se je porodila v srcu starca, ko je videl Simeonove oči, vse blesteče se in hrepeneče v daljavo. Vedel je, kaj se godi v sinovi duši in prošnja, ki jo je izrekel Simeon, ni bila nepričakovana.

In zgodilo se je, da je Abija uslišal svojega sina, da mu je dal delež in da je hodil še dolgo časa gledat s stisnjenim srcem in z rosnimi očmi za mladeničem, ki je odšel z natovorjenim mezgom v daljno tujino.

Veselo je stopal Simeon po beli, neznani cesti in težko je stopical ob njem mezeg z velikim tovorom. In štirinajsti dan hoda je prišel mladenič v čudovito lep kraj, tako lep, da se mu je zasmejalo srce. Vse njegove sanje so se mu zdele tu uresničene. „Glej, tam v daljavi se blesti bel dvor, ki ga čuvajo oljke in nopali in ki se ogleduje v temnem jezeru, na katerem se zibljejo in srebrijo široki lotosi. Tja pelje moja pot.“

In je okrenil mezga. Pot do belega dvora pa je bila dolga in je vodila čez polje, bogato obloženo z zlatimi žitnimi klasi. In glej, sredi tega ravnega polja hodi žena, nekoliko sklonjena, zamišljena. Ogrnjena je v dolgo, temno haljo čez glavo in v rokah nosi šop velikih pisanih rož.

Ko je Simeon prišel do žene, se je okrenila in ga pogledala. Mladenič se je stresel v svoji notranjosti. Glej, tu so one sladke oči, o katerih sem sanjal, tu je ono belo lice, za katerim sem pošiljal vzdihe. Oj veselje, oj radost!

„Kam drži tvoja pot, ti lepo dekle, in s kakšnim sladkim imenom naj te pozdravim?“ je vzkliknil Simeon in je prijel Rahelo za roko.

Čutila je, kaj se je v hipu zgodilo v Simeonovem srcu in zdelo se je, da ne bi bilo nespametno obračati se od mladeniča, ki je lep in kakor se vidi tudi bogat.

In ko je Rahela zvedela za cilj tega lepega, sanjavega fanta, ko ji je bilo znano njegovo hrepenenje, je razodela Simeonu, da je sirota in sama na svetu, brez očeta, brez matere, brez bratov in sestra. A Simeon jo je prekinil:

„Ali veš, Rahela, čegav je oni beli dvor?“

„Kaj te zanima, Simeon? Pa čemu ti ne bi povedala! Joel je gospodar tega dvora. Star skopuh je in bogatin.“

„Glej, Rahela, še danes bo moj ta beli dvor.“

Rahela se je ozrla nanj z začudenjem. V istem hipu pa se je obrnila strani, sklonila glavo in šla zamišljeno poleg mladeniča.

In zgodilo se je, kakor je rekel Simeon. Še isti dan je kupil od bogatina in skopuha Joela oni lepi dvor, o katerem je sanjal toliko večerov tam na griču blizu očetovega doma. Kupil ga je in preplačal, zakaj starec Joel je imel bistro oko in je vedel, da prevzame mladenič njegov dvor za vsako ceno. Zgodilo se je tudi, da je prišla v dvor Rahela in da se je na željo lastnika v njem stalno naselila.

Simeon je videl v Raheli izpolnitev svojega hrepenenja in zato se je po tem tudi ravnal. Ustregel je vsaki njeni želji in ji skušal napraviti življenje tako, kakršno je slutil, da bi ga ona rada imela.

In začeli so prihajati na dvor mezgi, težko obloženi z najdražjim blagom. Simeon je izbral za Rahelo sobano, ki jo je opremil z velikim razkošjem. Po tlaku iz porfirja so bile razprostrte dragocene preproge, na katerih so počivale blazine s prevleko, tkano iz svile in bisosa. Na marmornatih prizidkih ob visokih stebrih so stale velike in majhne amfore, vse posute z živim cvetjem in napolnjene z najdražjim nardovim oljem, katerega sladek vonj je napolnjeval celo sobano in težko padal na sklonjene veje palm ob stebrih. V ozadju je bila stena pokrita z dolgimi, nagubanimi zavesami iz škrlata in brunata. Skozi velika odprta okna so se sklanjale veje marhånikov s purpurno rdečimi cvetovi. Zadaj za njimi pa so stali visoki, temni nopali, ki so se zdeli kakor zvesti stražniki vsega tega bogastva.

Iz sobane so držale stopnjice naravnost v vrt, ki je bil kakor presajen iz paradiža. Cvetovi najbolj pestrih barv so izdihavali svoj opojni vonj med srebrnimi listi oljk. Skozi senco granatnih jablan se je zelenilo pravljično jezero, tupatam pretkano s snežnimi lotosi. Ob njem so stali v gručah dišeči cinamoni, terebinte in ciprese. Nad vso to krasoto pa se je vzpenjal čist, moder in globok nebesni obok.

V sobani je ležala na dragocenih blazinah Rahela, oblečena v lahno belo obleko iz najdražje tkanine; ob njenih nogah Simeon, ki jo je obsipal s cvetovi čezinčez. Kroginkrog pa je plaval blagor in sreča in opojna zadovoljnost.

Zgodilo pa se je, da je nekega dne odprl Simeon svoje oči široko, da se je silno začudil in obenem tudi prestrašil. Spoznal je, da ne bo mogel več ustrezati željam svoje ljubice, ki je nepre-

stano hrepenela po novih razočaranjih. Premišljal je Simeon, kaj naj napravi, premišljal je, nato pa je odšel tiho iz dvora in se je napotil k Joelu.

In zviti starec mu je posodil. Na tihem je opazoval življenje na belem dvoru in v ustnih kotih mu je večkrat zaigral škodoželjen nasmeh. Vedel je, da mora priti Simeon nekoč k njemu, vedel pa je tudi, da ne bo ta pot zadnja. In zgrbljeni bogatin je računal in računal.

„Kaj ti je, dragi, zakaj je tvoj pogled nemiren?"

In je ovila svoje gole roke okrog njegovega vratu.

Iztrgal se je iz objema in je odhitel po stopnjicah na vrt in iz vrta k Joelu.

Bogatin je položil račune.

„Dvor je moj."

„Ni mogoče, prijatelj!"

„Poglej!"

„Torej ne posodiš?"

Pridem k tebi."

In Joel je prišel. Precenil je vso dragocenost in je dal Simeonu denarje. Za polovico vrednosti je bilo.

Ko se je nekega jutra Simeon zbudil, si je pomel oči in se ni mogel dovolj načuditi. Šel je na vrt, potem zopet nazaj v dvor, in je pregledal vse sobane in vse kote v njih. Nato je pobledel in se zgrudil v blazine, kjer je navadno ležala lepa Rahela.

„Tudi ti si me zapustila! Tudi ti!"

Janko Samec:

Zaigrajte nam . . .

Ah, še eno, da v radosti
srca naša zadrhtijo,
prej ko sanjam in mladosti
svoj zakličemo adijo!

Ah, še eno . . . ah, še eno,
da zjasnijo se obrazi!
Mimo oken se megleno
jutro kot spokornik plazi . . .

Ivan Podrobnik:

Izza zavese.

Ali ti to, kar zdajle tu napišem, res tudi kdaj izročim, ali ne spravim rajši v kak predal svoje miznice, da najde bogve kdo bogve kdaj, o tem se danes sam s seboj ne bom prepiral. Gotovo pa je to, da ne bi bil nikdar našel časa, da se ukvarjam s takimi stvarmi, da nas niso spravili zopet v uniformo in posebej še mene na to od vsega sveta tako strašno pozabljeno trdnjavo, kjer že res ne vem in ne vem, kako bi ubil ta brezkončno dolgi čas. Prideljena sta mi sicer še dva druga častnika, toda Bog usmiljeni, kako smo že drug drugega siti! Kvartopirec nisem, pijanec nisem, ženskar bi morda bil, a na celem otoku je baje troje stark. In tako sedim tu gori pred temi trdimi sivimi zidovi in gledam dol po morju dan za dnem, z napol službenimi, napol zamišljenimi očmi, s knjigo v roki, ki se je spomnim vsake nekoliko in jo zopet odložim, ko ne morem najti v njej niti one utehe, ki mi jo je v prejšnjih rednih časih vendar še nudilo res dobro štivo kljub vsemu, kar sem doživel in prestal. Pravzaprav sem že prej večkrat prav resno obžaloval to svojo vedno bolj naraščajočo neusmiljeno kritičnost, da ni že skoro nič več pred menoj obstalo — v celoti že celo ne, kvečemu, da je tuintam kak posamezen odstavek zbudil mojo zadovoljnost. Zdaj mi je ta kritičnost naravnost nadležna. Imam tu vendar vse polno modernih nemških, francoskih, italijanskih del. A koliko žalibog najdem vmes filistroznosti in banalnosti na eni, nečedne seksualnosti in puhlega frazerstva na drugi strani! In vedno znova se potrjuje v meni spoznanje, ki je začelo kliti že pred tremi štirimi leti v meni, da namreč sami še najbolj kažemo svojo inferijornost v tem, ko nam še na um ne pride, da bi se zavedli, koliko res dobrega ali vsaj, kako malo res slabega se napiše pri nas. Še celo v pisateljih tretje vrste je še vedno nekaj, kar priča o lastnem mišljenju in čustvovanju in predvsem o nekem estetičnem čutu. Da nisem tako len in otrpel, pisal bi po zaboj svoje knjižnice, da bi s temi zdaj nekoliko hudobnimi očmi še enkrat vse pretehtal in premeril. Da, da ni treba pisati in da ni v sedanjih časih toliko neprilik s pošiljanjem, tudi to bi hotel poskusiti, kako bi zdaj tu v ti samoti mimo mene šumela veličastna reka Tolstega pripovedovanja; in Emil Zola bi pred menoj zidal svoje silne zgradbe v oblake in Mark Twain

bi mi moral samemu modrovati in možakariti, in Henrik Heine bi moral poskusiti na meni še enkrat vse učinke svojega sijajnega duha in malopridnega srca. Pa kdo bi našteval, saj jih je brez števila, ki človeka niti za hip ne razočarajo. Toda, kakor sem že rekel: kdo bo zdaj prenašal to po svetu! In še bolj: bogve, ali me ne bi zopet ozlovoljilo, da vse te osebe in vse te besede že poznam, poznam iz lepših časov in bi se nazadnje vse skupaj zleglo v dolgočasno ponavljanje, da bi si mogoče za vedno skvaril še to zadnje, res iskreno veselje.

Skratka: ne da se mi in ne maram. In tako sem se nalašč spomnil svoje davne obljube. Nalašč pravim, ker se nočem delati boljega nego sem. Ne iz poštenosti! Iz obupnosti svojega položaja ti hočem izpolniti obljubo iz predzadnjega večera pred mojo poroko, ko sva sama praznovala moje fantovsko slovo; da ti po petih, šestih, desetih letih, „kadar si napravim končno sodbo“, kakor sva naivno rekla, pismeno ocenim „vrednost zakonskega življenja“, ako se ti dotlej tudi sam ne poročiš.

Evo, ti se nisi in jaz „prihajam nazaj“, kakor tisti mrtvi, ki jih pritira dana beseda iz kraljestva senc poročat, kako je na onem svetu.

Dal sem si prinesti mizico pod bore pred trdnjavo, in misli si me sedečega 530 metrov nad čisto gladino modrega morja, zročega tja dol po brezkončni planjavi. Nad menoj vrše veje in pojo neprestano ono prelepo: „Šume, šume vrhovi dreves . . .“ Daleč doli pa morje, morje, tja do daljne obali na levi in dokler nese oko na vseh drugih straneh. In ni ga skoro znaka življenja na vsi ti veličastni širini. Bogve, kje so privezani ogromni vranci-brodovi, ki so se križali tam doli na južni strani, ko sem pred šestimi leti posedal enoletni prostovoljec na ravno tem prostoru; bogve, v katerem zalivu se skrivajo čolnički-metulji, ki so se tako brezskrbno zibali po svetli gladini . . . Vse prazno, vse mrtvo! — Le včasih, vsak teden morda enkrat ali še ne, se prikaže čez črto med vodo in nebom črna stvar: podmorski čoln, naš ali tuj: gladen morski volk, ki se je pred njegovim zlobnim prežanjem poskrilo vse veselo morsko življenje na vse štiri vetrove.

Ej, ti morje, ti lepo, hinavsko morje s svojimi tihimi, mrzlimi grobovi mirnih dob, tudi tebe je prekosila človeška hudobnost! Zdaj si zadovoljno prepustilo človeškim stvorom, da ti mečejo žrtve v nemo žrelo.

Ali kaj briga mene vse to! Da, kak vrag me sili, da tudi v takih vprašanjih vedno zopet znova „hodim nazaj“? Zakaj komaj

se do dobrega uverim, da sem za vse in za vedno otrpnil, pa se dvigne, ko najmanj mislim in najmanj hočem, nekaj izpod namišljenega pepela in me strese, da strepeta zadnja žilica v meni. — Ali zdi se mi, da sem našel ravno v zadnjem času nekako rešitev te uganke v sebi. Bil sem pred tremi meseci v večji družbi tovarišev, in nekdo je izustil zelo cinično besedo o ženskah na splošno. Pa se vrže star stotnik nanj in ga pobija z več ali manj srečnimi razlogi. Kar naenkrat se obrne skoro srdito k meni in se mi začudi, da ne nastopim proti takim nazorom, kakor jih zastopa oni. „Pa kako ravno jaz?“ Ker da sem idealist in da me dobro pozna in da naj se ne delam cinika, ko nisem. Zakaj pa drugače posežem s takim ognjem v vsako debato, ako se kaj pametnega govori? Bil sem malo presenečen; ali že čez hip se mi je posrečilo, da sem mu mirno pojasnil svoje stališče: jaz da sem človek, ki je bil o sebi temeljito prepričan, da ga več ne razpali nobena stvar na svetu. In ako se še vržem v debate, storim to, ker me veseli, da se s kom prerekam in posebno, ker mi tako še najhitreje mine čas. Skoro na svojo nevoljo pa se moram večkrat zasačiti na tem, da mi je v resnici do nekaterih stvari še jako veliko in si razlagam to tako, da je bilo nekoč polje mojih „idealov“ preveliko, da bi mi bila življenska slana pomorila prav vse „cvetje“ na njem. Toda tega pa vendar ne more zahtevati od mene, da se moj kodeks idealov popolnoma krije s kodeksom idealnega petošolca ali sploh tipičnega idealista, in da bi moral zastopati vsako stvar, ki po teh registrih spada v razred „vsega lepega, dobrega in plemenitega“. In ako mi dovoli, mu odkrito povem, da vsako, tudi bedasto in neutemeljeno zabavljanje na ženske naravnost uživam, kakor uživamo na primer, ako čujemo kako neugodno o naših bojnih sovražnikih, pa makar, da niti sami prav ne verjamemo, da je bila stvar taka in taka.

Da, prijatelj, ti ki me poznaš, veš najbolje, da žensk nisem nikdar uvrščeval med „ideale“, to je med one stvari, ki kurzirajo pod šolskim pojmom „lepega, dobrega in plemenitega“. Nisem jih takrat, ko so mi še pletle same Schillerjeve „nebeške rožice“ v življenje, ne morem jih zdaj, ko imam precej nasprotnih razlogov v to. Samo da sem takrat še le bolj slutil, kar zdaj vem. A ravno zato se mi zdi, da ta moja mržnja ni bedasta in klavrna, ker se ni razvila iz „razočaranj“, nego izvira iz prave presoje ženskega bistva, prirojene mojemu pametnemu srcu.

In vendar so bile ženske vse moje življenje moja edina strast, in jih tudi še danes in jih bom pač do konca svojih dni nespre-

menljivo prišteval najprijetnejšim pojavom tega življenja. Tebi pač ni treba razlagati, da v tem ne tiči nikako protislovje. In ženskam tudi ne ... Samo smešen in bedast se bo zdel ženski moški, ki ves spol občuduje; da občuduje njo, to ji popolnoma zadostuje. Moški lahko reče, da zaničuje vse ženske vsega sveta, samo eno da spoštuje, — in vsaka si bo laskala, da je baš ona ta ena. Ako mi pa porečeš, da si zapazil, da ženskam vendar ugaja, ako čujejo, če kdo spoštljivo govori o njihovem spolu, potem bi ti odgovoril, da je v takem govorjenju za vsako posamezno izmed njih le toliko laskavega, kolikor je tako govorjenje čisto splošno in je torej tudi ona deležna tega splošnega spoštovanja. A Bog ne daj, da se lotiš naštevati imena, ker se ti lahko zgodi, da imenuješ tudi katero njenih prijateljic.

Da, morda sem trdil celo preveč, ko pravim, da ženska zahteva spoštovanja za svojo osebo od moškega. To velja le za bolji in seveda manjši del žensk. Večji del pa, in samo ta del pride v poštev za nas, ki se z ženskami sploh v tega glagola vrednem smislu pečamo, večji del žensk se zadovolji že z moškim poželjenjem; le da to poželjenje ne sme biti samo telesno, sirovo, da rabim običajni izraz: živalsko. Banalni recept za skoro gotov uspeh je: iztisni iz svoje duše kolikor ga je v njej idealnega koprnenja, to dobro premešaj s čim večjo mero najglobje in čim brezpogojnejše in požrtvovalnejše vdanosti, prilij primerno porcijo čutne poželjivosti in serviraj to iz čim mogoče lepih in pri eni kategoriji ali pravzaprav podkategoriji teh žensk čim svetlejših, pri drugi čim zasanjanejših ali celo čim otožnejših oči. Brez skrbi smeš s tem mazilom oblesti ne samo njen obraz, nego tudi vrat, oprsje, boke, ne da bi hotel s tem reči, da se ne smeš za izpremembo postaviti včasih tudi zanje. Ni pa to, — da ne bo nesporazumljenja med nama, — ni pa to recept za pohotneže, ki poznajo pri ženski samo en uspeh. Govorim le za „idealiste“, kakor sem jaz, ki nam je vsaj za začetek in potem še za dolgo časa dovolj na tem, da se smemo šteti vpisane v knjigo milosti, med „priznane oboževatelje“. Vse drugo je potem stvar nadaljnega razvitka, odvisnega od moralnosti ali nemoralnosti dotične ženske, ali bolje: od njene vroče- ali mrzlokrvnosti; njene idealnosti ali materijalnosti (namreč kar se tiče darov, ki smejo biti pa seveda le zunanji dokaz notranje vdanosti, ne da bi radi tega zlatar mogel konstatirati manjše vrednosti dotičnih draguljev); od njene ljubezenske prošlosti — razume se, da je ženska ob svojem prvem „padcu“ še vse manje založena z „opravičilnimi

razlogi", nego pozneje in da je zato za vsak slučaj dobro, da si jih naskakovalec kolikor mogoče nabere iz romanov in podobnih dobavljalnih naprav, ako čuti, da jih ne zna izviti iz lastnih možganov. Razen tega seveda tudi od njenih posebnih razmer: ali je omožena ali ne, ali ima brutalnega, ljubeznjivega ali srednje dobrega moža; ali je v dobrih ali slabih gmotnih razmerah, kakor tudi od oblegovalčeve prilagodljivosti vsem tem različnim svojstvom in okolnostim. Njegova zunanjost ni baš bistvenega pomena; kvečemu ne sme lep moški nikdar pozabiti, da mora zavest o svoji lepoti skrbno skrivati, ker se sicer brez usmiljenja osmeši in s tem pokoplje.

Toda, ako ne neham, tvegam, da krstiš te moje vrste za „Zapiske starega grešnika" ali najmanj za kako novo „Ars amandi". S tem me pa vrag menda ni poveril, akoprav bi rekel, da mi je dal nekoliko talenta in precej prilike, da se v to izurim. Ali čas imam in pišem, kar mi pride pod pero. Na drugi strani pa se mi zdi, da že pridem in sicer brez prisiljenega sodelovanja od moje strani v pravi tok nameravanega poročila.

Zakaj gori omenjeni vrag vedi: človek vseeno ne ve, od katere strani bi prijel . . . Kak najbrže od njega samega kot naravnega zaveznika, pokrovitelja in varuha teh bitij vdahnjeni čut nam zakonskim možem s tako čudno močjo zabranjuje govoriti o naših ženah, vsaj slabo govoriti? . . . Prihajali so mi v moji praksi v pisarno možakarji naravnost z namenom, da naroče tožbe na ločitev zakona; a komaj so se dobro razgovorili, v večini slučajev bi se moglo reči izpsovali, že so prešli na „dobre strani" svojih žen. In pri tem so jim očesca kar mežikala same ginjenosti, komaj malo pomešane z takozvanim žaljenim samoljubjem in z malo žalosti nad „izgubljenim življenjem". In uboge glave so vzhičeno metali sem in tja, da bi jih bil iz usmiljenja najraši opozoril, naj pazijo, da jim ne zdrknejo na tla v vsi svoji svežosti prekrasno se blesteči rogovi. In ker nisem hudoben človek in imam nad take vrste dobrimi deli prav posebno dopadenje, sem jih navadno poslal po žene in spravil potem oba lepo počasi nazaj pod zakonski jarem.

Vem, mogel bi mi ugovarjati, da so ju pri ti vrnitvi v glavnem vodili razlogi kakor strah pred škandalom, groza pred neudobnostmi novega življenja brez družine in kar je temu podobnega; ali ako pustim te razloge veljati za ženske, si ne morem kaj, da ne bi trdil, da so nesli možaki s seboj še posebej trdno uverjenje, da se je bilo ženskam le po nesreči spotaknilo in da bodo zdaj čisto druge, skratka, da vendarle niso tako napačne, kakor bi bile videti.

Ako bi še rekel, da so še posebej nesli pravilni čut domov, da bo zanje še vedno dovolj dobro, kar je onemu ostalo, bi bila to samo hudobna opazka, nevredna resnega človeka kakor sem jaz. Meni pa poleg tega v moje svrhe naravnost služi resnoba, in zato to opazko črtam ter ostanem pri oni trditvi, da zakonskemu možu noben vrag ne izbije iz trde glave tiste stare pesmi, da ni mogoče, ni mogoče . . . Da namreč ni mogoče, da bi bila njegova ženska takrat, ko se ji je opoteklo, čisto in popolnoma pozabila nanj, na otroke, na družino, na vse. In da ni mogoče, da bi se zdaj, ko ji je on tako velikodušno odpustil, ne oklenila z novo silo vsega tega in predvsem tudi njega seveda. In vse te solzice, ki jih je prejokcala te dni, so izvirale iz same skesanosti, iz same obupnosti nad njenim grdim dejanjem. Poskusi mu reči, da je jokala samo za „onim“, in samo iz obupa, ker je končana sladka idila, — jaz mu tega ne porečem. In ako imaš res tak pogum, daj mu tudi ta svet, da naj jo, ako že res „ne more videti njenih solz“, ne tolaži s tem, „kako bo zdaj zopet vse lepo“ in da si bo z vso močjo „prizadeval pozabiti, kar je bilo“, temuč, naj ji namigne, da bo ljubček že prelezel sčasoma skozi okno, ko mu je vrata prepovedal.

Imel sem nekoč prijetno prijateljsko dolžnost, da sem moral ob taki „krizi“ nekoga dolge tri večere, ko je potapljal svoj prvi obup v pijači, vzdržema tolažiti. In ker sem imel dečka radi njegove lepe mladosti in njegove nekdaj tako solnčne duše še vedno rad, ker se je tudi zdaj še dovolj snažno ponašal in s prijetnim humorjem tipal po svojem temenu; in tudi ker je bil slučaj vsled svoje izredne perfidnosti v resnici tragičen, ko sem moral fantu priznati, da ga res ne bi bila prevarila ženska sama, da je ni pri tem tako res duhovito in spretno navajal „oni“, — njegov dolgoletni najbolji prijatelj; glede na vse to torej, in ker sem našel na celi stvari kljub nekoliko iskrenega sočutja brezkončno zabavo, ki mi jo je siromak tudi resnično privoščil, sem opravil svoj posel s tako dovršenostjo in s takim uspehom, da bi bil takrat kmalu prišel na misel, da te svoje talente popolnoma izkoristim na ta način, da se preselim na Dunaj ter se tam etabliram kot strokovnjak za „zakonske sprave“.

Toda po pravici moram povedati, da bi sam, takrat še lajik v zakonskih zadevah, ne bil prišel na vse te argumente in da se mi je vsaj za njih vzbujenje zahvaliti temu mojemu tolažencu, akoprav sem že prej rekel, da sem bil od nekdaj dober spravnik. Skoro bi priznal: boljši morda nego pravnik in zato mi prihaja

večkrat na um, da bi bil moral pravzaprav postati sodnik ali notar. Ali da se povrnem! Gori moj omenjeni (ne čudi se, da je moj slog nekoliko bolj „pravniški“: nehote in zato tudi hote razpravljam take stvari nekako „znanstveno“), gori omenjeni moj privatni klijent ali pravzaprav pacijent je namreč razpravljal svoje misli nekako takole:

„Ne morem trditi ali tudi ne izključiti, da nista moja žena in moj ljubi prijatelj imela že pred najino poroko kako zvezo; zakaj ona opazka v njegovem pismu, ki sem ga ji vzel, da je nikdar ni nehal ljubiti, je lahko tudi fraza, kakor se jih navadno rabi ob takih prilikah. Vidiš, da sem objektiven!“ se je nasmehnil proti meni. „„Ail pa prokleto subjektiven““, sem se mu zasmejal. „Kako to?“ se je začudil. „Saj presumiram celo najhujše slučaje“. „„Da, a obenem tudi najboljše!““ sem mu odgovoril. „„Ne varaj vendar še sam sebe!““ sem se razjezil. „„Kaj iščeš razloge, da se ločiš, ali da moreš še dalje ž njo živeti? Zadnje vendar, kakor se mi zdi. In potem je le naravno, da presumiraš najtežje slučaje samo teoretično, oprijemaš pa se z vsem srcem najlažjih““. „Pa naj ti bo, mogoče da trdiš pravo“, mi je očividno nerad pritrdil, v glavnem seveda, ker sem mu podrl njegovo nameravano argumentiranje. „In da boš zadovoljen“, je nadaljeval, „naj vzamem za gotovo, da sta ljubeznjiva človeka imela res kak opravek že prej med seboj in da je moja žena izbrala mene samo zato, ker je bil oni vihravega značaja, ponočnjak, zapravljivec, a je na drugi strani vedela, da sem jaz bil do tedaj sicer malo Don-Juana, a sicer soliden in resen dečko, ob katerem bo dobro živeti; kakor si tudi ti vzameš za eno vožnjo ali ježo rajši iskrega žrebca, za vsakdanje delo in posebno tudi za oranje in prevažanja vnesenega pincgavca. Toda to le smem trditi, da sem dobil vsaj precej daleč noter v najin zakon brezdvomno iskrenih dokazov recimo vsaj njene gorke simpatije do mene. In ako si nočem celo priznati, da sem bil ves ta čas največji glupec na svetu, moram smatrati, da je bila tudi ona, akoprav pomotoma, trdno prepričana, da me resnično ljubi. In ko torej čutim, da sem ji bil vsaj za nekoliko časa najbližje bitje na svetu, kako bi bilo mogoče, da bi bilo zamrlo prav vsako prijazno čustvo do mene v njej?“ „„Dovoli““, sem ga prekinil, „„ne samo vsako prijazno čustvo do tebe, kakor se blagovoliš izražati, nego tudi vsako čustvo do otročičev je moralo zamreti, ako praviš, da je v tistem njegovem pismu, ki si ga vjel, že popoln načrt, kako si bosta skupaj življenje vzela““.

(Dalje prihodnjič.)

Književna poročila

Dr. Fr. Detela, Trojka. Povest. Izdala in založila Družba sv. Mohorja v Celovcu. 1915. 8⁰. 236 str.

Ljudstvo po večini ne bo slutilo, da knjiga ni nova, — nikjer nobene opazke o tem. Mi, ki pišemo kritike, seveda vemo, da je nanovo prezentirano delo že davno „narodova last" in da je tudi srečno prestalo „ognjeno preskušnjo" naše stroge kritike. Zato je g. pisatelj lahko v dobri veri povabil široke ljudske mase na iste sedeže, kjer je nekoč pripovedoval in modroval naši inteligenci, češ ljudstvo je med tem že toliko napredovalo, da me bo razumelo. Mi o tem zelo dvomimo, kakor ne dvomimo, da bi bil pisatelj, ki je vendar še živ in celo pisatelj, iz te stvari brez posebnega truda lahko napravil za silo povest za ljudstvo. Tako pa, kakor je spis, bo šlo ljudstvo sicer morda ne mimo njega, a vsekakor preskakovaje preko njega. — Da naš kmet modrovanje ljubi? O da, a potem je treba drugače modrovati! Tako, kakor g. pisatelj tu modruje, so nekoč modrovali inteligenti. In „Trojka" taka, kakršna je, se more držati edinole kot spis za inteligenco, ter bodimo brezobzirno odkritosrčni: Ako „Trojka" v najboljšem slučaju še ni za ljudstvo, za nas ni več! Ali se je svet v tako kratkem času res za toliko premaknil in celo — slovenski svet? Koliko more biti človeških let med temi „še-vedno-fanti", ki tvorijo našo moderno in med očetom „Trojke"? Kakih dvajset jih bo, in vendar se premikajo ti njegovi ljudje tako čudno tam nekje daleč. Naj nam g. pisatelj ne dela one krivice, ki jo dela dijak-trojkar profesorju, češ da ga „ne mara"! To se pravi, da ga mi ne maramo zaradi „duha" njegovega spisa. Lahko nam verjame, da je nam „duh" v tem pomenu popolnoma vseeno; toda drug duh je, ki nas moti. Nočem reči: duh po plesnobi, toda najmanj duh po starini je, da bi se prav lahko zmotili in mislili, da se vrši povest v daljni romantični preteklosti, daleč pred Kersnikovimi in Tavčarjevimi še vedno tako prijetno živimi ljudmi. Zakaj vendar g. pisatelj svojega dela ni moderniziral? Morda zato ne, ker bi Homer svojih epov tudi ne premoderniziral, da danes sam redigira „novo izdajo"? No, Homerju bi tega tudi treba ne bilo! In v tem sta si oba avtorja morda podobna: tudi „Trojka" se najbrž sploh ne da modernizirati ... Človeku je le žal nekaterih res lepih odstavkov; a tudi nekaterih „modrovanj" ne izvzamemo. Spotaknemo se pa ob tistih modrovanjih, ki so takorekoč bistveni del spisa, izrezani iz mesa delujočih oseb in torej jih čitatelj ne more preskočiti. Nikakor ne gre, da polaga temu ali onemu svojih junakov na usta besede, ki se ne zlagajo z njih značaji. Priznavamo, da je Lovro lahko največji tepec, se vede kot „jeziko-oslovec" še bolj trapasto nego se v povesti; gospodična Irma je lahko kljub svoji resnični duhovitosti, — ta hčerka dela v tem oziru duševnemu očetu le čast — in kljub svoji globoki izobrazbi najplitvejša koketa in malovredna ženska: vse take stvari so sicer težko mogoče v življenju, v resnično dobrem umotvoru pa nikakor ne! Saj to je ravno — umetnost! Mnogo bolje so slikane osebe drugega reda, posebno Majer: v življenju mrcina, v knjigi dečko, da ga je veselje. Škoda, da stopa med tolikimi sencami! — Konec je za naš okus preveč romantičen. Dvoboj, samomor, klošter, — sami nagrobni križi!

Navada je, da mora recenzent pri ilustrovani knjigi reči, katero tudi o ilustracijah. Kot lajik rečem, da nam sličice ugajajo. Že to je mnogo, da se človek na prvi pogled ne prestraši groznih znakov diletantizma, kakor jih je po Mohorjevih knjigah le preveč. Mislimo pa, da se ne zamerimo strokovnjakom, če rečemo, da so nekatere sličice res izborne. Upamo, da ostane Ivan Vavpotič Družbi stalen sotrudnik. *Ivan Orel.*

Slovstvo in pravo. Letos sem vsled posebnih sedanjih razmer prejel knjige Družbe sv. Mohorja zelo pozno v roke, že potem, ko sem prečital razne ocene o njih. In kakor čez vse te knjige, je razlito tudi čez vse te ocene nekaj, kar bi še najbolje označil z besedo — tiha resignacija. Nič burnega, nič veselega, nič novega ne tu ne tam. Solidna konservativnost, kakor se spodobi za staro, priznano tvrdko... V mislih imam tu v prvi vrsti leposlovne spise, na katere se te ocene večinoma tudi nanašajo, kadar se tako na splošno odpravijo Mohorjeve knjige. Grudnova „Zgodovina" dobi, kakor se spodobi, itak vedno posebno rubriko. Ni pa dvoma, da je tudi knezoškofa Jegliča „Mesija" v svoji stroki knjiga prav posebne vrste, le da je naravno, če se jo odrine med nabožne knjige in s tem tudi že odpravi.

Glede teh leposlovnih spisov sem torej v prvi vrsti rekel, da je nad njimi samimi in njih ocenami razlit duh tihe resignacije. Kakor smo se vdali, da nam Družba izda toliko in toliko pobožnih in nabožnih knjig, toliko gospodarskih in drugačnih poukov, tako smo se tudi glede leposlovja vdali, da že ne pričakujemo ničesar novega Pisatelji so se naučili, kako se piše za ljudstvo, menda res ne od ljudstva, nego drug od drugega, — in skoro kakor bi bil napisal vse to en sam človek pod različnimi imeni, je drugo drugemu podobno. In potem je skoro naravno, da prečita za vso inteligenco te spise več ali manj površno dvoje, troje ljudi, kateri poročajo potem v leposlovne liste, povedo navadno tudi še vsebino, in stvar je odpravljena za leto 1914, potem 1915 i. t. d. In če bi se ti potem, ko sam dobiš knjige, zahotelo, da bi malo „kontroliral", najdeš, da so imeli poročevalci na splošno prav... Kolikor se spominjam, so rekli na pr. glede „Večernic" vsi tako nekako, kakor da je vse skupaj „navadna roba". Mogoče bi bili lahko le še opomnili, da bi Iv. Troštova „Pod robom" ne bila tako slaba stvar, da ni tako dolga, dolga, dolga in tako grozno poučljiva. Kar se pa F. S. Finžgarjevega „Konjička bom kupil" tiče, je bilo povedano, da obdeluje sicer staro snov, a na izviren način. Jaz bi bil Finžgarjev spis brez te reklame prečital, ker imam vanj vero, da kaj prav slabega ne zagreši, oziroma da napiše vedno nekaj, kar je s tega ali onega stališča zanimivo. Tako je tudi ta stvar napisana vsaj živahno in brez vsakega nadležnega moraliziranja, in pa jezik je res sočen in domač. Mene vsaj niti „boglonaji" brez ušesc ne motijo; moti me pa — „nervozna" naglica šivalnega stroja. Taka beseda v takem slogu je — konj. In potem, ljudje božji: Zmenimo se že enkrat, ali bomo res še vedno in vedno pisali mati „so rekli". Da je narodno? Še marsikaj je, pa ne pišemo. In onikanje v nagovoru je še vedno bolj narodno, ker ga rabijo vsi Slovenci, nego to indirektno onikanje, ki ga cele dežele ne poznajo. Spoštovanja do „avtoritet" od staršev gor do papeža s tem tudi ne bomo povzdignili, če ne z drugim...

Toda nekaj drugega mi je posebno pri srcu, ko sem vzel pero. V tej Finžgarjevi povesti najdemo namreč zopet nekaj, kar se pri nas vedno in vedno ponavlja skoro v vseh beletrističnih spisih, kjer se pisatelj-nejurist dotakne vprašanj, katera posegajo v pravo: da je namreč često cela zgradba postavljena na popolnoma zgrešen temelj. Menda mi pač nikdo ne pride z ugovorom, češ „kaj umetnika

brigajo paragrafi?" To poseganje v „področje prava" samo najbolje dokazuje, kako važna „sestavina" življenja samega so ti paragrafi. Kakor bi vsi debelo gledali, če bi nam pustil pisatelj tri leta hirati bolnika na koleri, tako tudi ne gre, da je pustil pred malo leti nekdo podedovati ženi celo moževo premoženje, čeprav je oni umrl brez oporoke in je imel tri brate. Cankarjev „Hlapec Jernej" bi ne bil slabši, če bi bil tudi malo bolj „stvaren". A tega res ne mislim v filistroznem smislu; zakaj potem bi ga morda niti ne bilo... Tem manj pa je dovoljeno pravo takorekoč pretvarjati, kjer hoče pisatelj — učiti. Kupil je konjička na poskušnjo (§ 1080—1082, v našem slučaju še posebej § 1081. obč. drž. zak.) Res, da je napravil neumnost in je konju žimo na repu odrezal; toda ne verjamem, da se bo našel sodnik, ki bi v tem videl odpoved na njegova prava. In še marsikaj bi se dalo omeniti, ali nazadnje ne pišem za „Slov. pravnik". Vprašam le: Kaj je hotel Finžgar učiti? Naj sin brezpogojno posluša očeta, pa makar bi bil „amerikanec" in oče tak starokopitnež, kakor ga slika pisatelj? Ali pa naj „kajžar in rokodelec" v nobenem slučaju ne kupuje konj? Menda tudi ne? Torej naj se prevarjenec vedno rajši poravna, pa naj ga stane to tudi od 500 K celih 200 K in še strošek za notarja in „može", torej vsaj kakih nadaljnih 30 K? Že res, da je baje „najbolj suha poravnava bolja od najdebelejše pravde", toda tega mnenja se v ljudstvu vendar ne sme vzbujati, da se v slučaju, kakor je naš, ne bi rajši zateklo k sodniku po svojo pravico, pa makar da mu „sivolasi notar", kateri je „peljal" (!) že toliko pravd, to svetuje. Skoro bi stavil, da bi bil tako naš „amerikanec" prihranil vsaj sto kronic... In privoščil bi jih bil ostalih 130 K gotovo bolj advokatu, ki bi jih bil „požrl", nego debelemu lopovu. Pa da se razumemo: podpisani ni advokat in torej nima osebnega interesa pri stvari. *I. P—k.*

Vladimir Nazor: Medvjed Brundo. Životinjski ep u 5 pjevanja. I. knjiga odabranih djela za školu. Izdavać i urednik dr. Branko Vodnik. Zagreb 1915.

Dr. Vodnik se je lotil zelo zaslužnega podjetja: podati prikladna šolska izdanja najboljših in najvažnejših del iz hrvatske književnosti in to tako, da pride za vsako književno vrsto in sovrsto v roke mladine vsaj po eno ali po dvoje najvrednejših del z uvodi o avtorjih in kjer bo treba, tudi z razlago. Tako naj bi niz literarnih del tega zbornika predstavljal hkratu niz najznatnejših hrvatskih pesnikov in prozaikov iz stare in nove književnosti. Tako knjižnico za privatno berilo mladine pa kani dr. Vodnik izdajati celò v svoji založbi in zato bo lastnemu podjetju tudi sam svoj urednik. Odbori in komisije so pri vseh enakih podjetjih le coklje: deset glav deset misli in okusov. Tu pa bo odločal dr. Vodnik sam, in da je za tako delo popolnoma kvalificiran, je dokazal že opetovano. Seveda prevzema tudi rizik, da mu kakšen zvezek „stališčarji" odklonijo; no, uverjen sem, da se zavzame za eventualno s šolskega stališča zavrnjeno knjigo tem vneteje nešolsko občinstvo. Bivši odborniki Matice Slovenske vemo, kako grčeva je bila pot večine rokopisov preko odbora do izdaje in kako težko je bilo prav zato nabavljanje gradiva za Matične knjige. Kr. zemalj. tiskara v Zagrebu pa je postopala mnogo svobodneje in zato tudi briljantno uspešno: imenovala je dr. Nikola Andrića za urednika svoje Zabavne biblioteke ter izdala še ne v štirih letih — 46 knjig. Dela izbira, ureja in opremlja edini dr. Andrić s pomočjo svojih prevajalcev, in evo vam uspeha! Pred mano leži cel kup najboljših modernih romanov ruskih, poljskih, francoskih, laških, danskih, angleških, holandskih i. dr. avtorjev! Zvezki prav okusne opreme in lepega tiska izhajajo po 1 K ali v dvojnem obsegu po 2 K. Vsaka knjiga tvori zase celoto. Nobena ni brez avtorjevega životopisa ali kratke študije. In ljudje se trgajo

za dr. Andrićevo knjižnico. Tako uspevajo literarna podjetja brez anket in brez odborov, pod vodstvom enega samega kvalificiranega urednika. Enakega uspeha želimo tudi dr. Br. Vodniku in doseže ga, če ima dovolj krepke komolce. Prvi zvezek z Vlad. Nazorjevim živalskim epom „Medvedom Brundom“ je vsekakor izboren začetek. Prvi hrvatski živalski ep! Nikakor ne mislite, da imam opravka z ezopsko moralizujočo istorijo! Nazor je modern, duhovit poet, ki je podal s svojim epom moderno, simbolno parodijo izredne aktualnosti, bridkosti in estetske lepote. Njegov sveži in šumskega vonja polni ep sem prečital z največjo naslado „zduška“.

Vladimir Nazor je imel za obliko svojega epa nekaj, a le mojstrov, vzornikov. Staroklasična „Batrochomiomahija“, Goethejev „Reineke Fuchs“, Maeterlinckovi prozaični deli „Življenje čebel“ in „Inteligenca cvetlic“, Rudyarda Kiplinga „Džungla“ ter Edm. Rostandova kurja drama „Chanteclair“ so predhodniki Nazorjevega „Medveda Brunda“, ki pa je povsem izviren, iz hrvatskih tal vzraslo, iz hrvatskega duha in srca vzniklo moderno delo. V njem gledamo krasoto in žalost naše zemlje, sliko naših političnih in socijalnih razmer, satiro na naše prvaštvo, parodijo na našo maso. A satira je brez mržnje in posmehovanja, parodija, ki navduši, hrabri, dviga, a — seveda — tudi s tugo in kesom napolnjuje srce. — Vsebine ne bom navajal, ker želim, da postane „Medved Brundo“ tudi v nas z umevanjem čitana knjiga. Zlasti mladi generaciji jo priporočam najtopleje, in za pouk v hrvaščini na srednjih šolah bo „Brundo“ nad vse dobrodošlo berivo.[1]

V Nazorovem epu je gora Velebit simbol Hrvatske (in Slovenske!), a živali so simboli najizrazitejših tipov našega naroda; toda obenem je Velebit prava gora polna čara in miline tik morja in živali so resnične zveri. Edino ideje kažejo na prenešeni pomen oseb, a pesnik je hotel opesniti predvsem prelest prirode, krasoto gore, mraka, večera in noči v gorah ter dražest živalskega in rastlinskega sveta. Vse to je opesnil deloma v nežnih lirskih slikah, deloma pa v dramatsko živahnih epskih dogodkih in činih. Tu diši vse po smoli borovcev in smrek, po cvetju in travah; tu ti vse cvrči, šumi, poje in kriči, ptiči in žuželke, zverjad šviga in se plazi tja in sem, iz doline pa zveni sekira, tuli parnikov rog ter odmevajo streli.

V Nazorjevem epu sta glavna tipa: vladar-prvak, medved Brundo, star, zelo izkušen, silno previden, a sentimentalen, neodločen starin ter Vukan, vročekrven junak brez premišljenosti, bolj strasten kot moder, takoj za krvav boj pripravljen, a zato tudi vedno tepen mladin. Konzervatizem in radikalizem. Oba žanjeta le neuspehe, in nehvaležna masa, tolpa skledolizcev, parasitov, hinavcev, zavratnih kimavcev, ju v nesreči hitro obsodi in ju hoče celo požreti. Ljuta tekmeca, ki sta se merila na krvavem mejdanu, se najdeta končno v pregnanstvu, v skupnem brlogu ter tudi skupno pogineta v junaškem naskoku na Benečane. Izboren tip je diplomatični sebičnež, hipokrit Ljumo, medved, ki stika, spletkari proti Brundu, da bi se dokopal do prvaštva ter le uživa, kadarkoli se komurkoli godi slaba. In stranski značaji: lisica Striko, divji maček Munjko, merjasec Kiso, šakalj Kuso in volka Koštro in

[1] Vladimir Nazor, rojen 1876. l. na otoku Braču, je eden najkrepkejših in najproduktivnejših pesnikov mlajše hrvatske literarne generacije. V stihih je izšlo že 10 njegovih knjig in zvezkov, v prozi pa 5, med njimi istrska pripovedka „Veli Joža“ v izdanju Slov. Matice. Napisal je tudi dve čitanki za hrvatske ljudske šole v Istri in — dr. Vodnik sodi: „to su dvije naše najbolje Čitanke za pučku školu“. Nazor je bil profesor prirodnih naukov v Spljetu, Zadru, Pazinu, Kopru in Kastavu ter je od l. 1910 dalje ravnatelj preparandije v Kastavu. Op. poroč.

Cero, sami tipi bojazljivih ali brezbrižnih, izdajalskih, sebičnih ali nezanesljivih, omahljivih vedno samogoltnih, zato v najvažnejših hipih nesložnih zveri.

„Zvr'jerje, u jedno se sad stisnimo kolo,
zaborav'mo stare bruke i osvade,
batalimo lanjske sprdnje i inade:
već je Južno Gorje ko i mjesec golo.
Svi smo u pogibli. Braćo, pomir'mo se!
Propast će nam šuma. Djeco, složimo se!"

roti Brundo svoje rojake, ker tujci — Benečani — so vdrli v Velebit ter sekajo šume. Toda zveri se Brundu rogajo, ga psujejo ter se med sabo koljejo dalje. Ni programa, ni edinosti v obrambi. Viče Brundo: „Djeco, mir, obzir i sloga! Vjećajmo o spasu, jer se propast sprema! Zbilja sudbu ćemo dočekati krutu!" A glupe zveri kriče: „Slobode! Slobode! Ne ćemo zuluma! Ne ćemo tirjanstva!" Nočejo discipline, ne poznavajo nobene avtoritete; zato nastane anarhija — propast, smrt...

„Muklo, tužno vrela u klancima šúmê,
Crna sjeta pada na dóce i hume.
Na strmini mrtav leži Brundo stari.
Pusto je i sparno, — ćutiš sumčev žar.
Sa dalekih gora lete lešinari,
a gavrana jato grakće: „Kvar! Kvar! Kvar!"

Ta pesnik ni pesimist. Gomila zveri se je vendarle rešila z gorečega Velebita na Goli vrh. Propal je stari in zrelejši rod, a — mladi zarod še živi. Ali se je iz tragedije preteklosti česa naučil za bodočnost? — *Fran Govekar.*

Publikacije „Jugoslovanske akademije znanosti i umjetnosti" v Zagrebu za leto 1915. Matematično-prirodoslovni razred.

Jugoslovanska akademija je z razposlanimi knjižnimi izdanji dokazala, da vlada med hrvatskimi znanstveniki tudi sedaj živahno delovanje v polnem obsegu, kar je za hrvatski narod nemalo razveseljivo dejstvo.

V 208 knjigi Rada matemat.-prirodosl. razreda je cela niz temeljitih in zanimivih razprav, v katerih poročajo hrvatski znanstveniki o uspehih njihovega raziskovanja in proučevanja pretežno matematičnega značaja: dr. Ž. Marković „O primjeni teorije linearnih integralnih jednadžbi na rješavanje jednačaba diferencijalnih"; dr. J. Majcen „Prilozi za centralnu projekciju linearnoga kompleksa i za uporabe u grafičkoj statici"; dr. Vl. Varićák „Primjedba o Dopplerovu učinku"; dr. M. Kiseljak „O Euklidovu algoritmu". — Seismološkega značaja je dr. Andr. Mohorovičićeva razprava „Nove faze u slici početka potresa". — Biološko vedo zastopa obširna in podrobno izvedena studija hrvatskega hidroidologa dr. Jovana Hadžija „O regeneraciji (renovaciji) hidranata u tekatnih hidroida". Ta razprava nudi obilico nad vse zanimivih novih opazovanj in temelji na lastnih eksperimentih avtorja. Izvajanja pojasnuje 44 slik med besedilom.

Istraživanja (zvezek 6 in 7) vsebujejo zopet mnogo dragocenih doneskov k spoznavanju hrvatske zemlje. Dr. V. Vouk navaja v razpravi „Morska vegetacija Bakarskoga zaliva" 49 rodov s 78 vrstami. Razvoj alg v Bakarskem zalivu zaostaja zaradi abnormalnih fizikalnih razmer za nekoliko mesecev za onim v Kvarnerskem zalivu. V vertikalni smeri moremo ločiti v Bakarskem zalivu le 2 stopnji in sicer 1. litoralno in 2. sublitoralno, ki sega od meje najnižje oseke 7 do 8 *m* v morje, v globini pod 8 *m* ni v Bakarskem zalivu nikake vegetacije. V drugi razpravi popisuje isti avtor „Dvije nove morske alge iz Hrvatskog Primorja" (chaetomorpha

aerea [Dilw.] Kütz. var. funiformis Vouk in arthrospira funiformis Vouk). Skupno z I. Pevalekom pa je objavil Vouk „Prilog poznavanju gljiva zagrebačke okoline“. Ta seznam obsega 153 glivjih vrst, ki sta jih avtorja nabrala v jeseni 1914 v najbližji zagrebški okolici. Nova vrsta je chalymotta macrocystis. Zanimivi sta pa tudi coprinus micaceus f. irregularis in agaricus Schumacheri. Nadaljni donesek k poznavanju Kvarnerskega zaliva je dr. Gavazzijev sestavek, v katerem razpravlja o gibanju morske vode v omenjenem zalivu. V 7. zvezku Istraživanj omenja Iv. Pevalek za Hrvatsko novo rastlinsko vrsto iz družine perunik in sicer Sisyrinchium augustifolium Mill. — Dr. A. Langhoffer je sestavil pregled hrvatskega jamskega živalstva, dr. Jovan Hadži pa je objavil pregledno obdelane zaključke bioloških raziskavanj Jadranskega morja (I. Hidroidi). — Važno je tudi pripomniti, da imajo skoraj vse razprave v Istraživanjih krasno uspele slike med besedilom, oziroma na posebnih tabelah. — V 4. zvezku zvješća" „I so priobčeni v informativno svrho mednarodnih učenjaških krogov pregledni posnetki navedenih razprav v nemškem oziroma v francoskem jeziku. *Dr. Gv. Sajovic.*

Nastavni vjesnik, ki ga izdaja Društvo hrvatskih srednješolskih profesorjev v Zagrebu, prinaša poleg raznovrstnih strokovnih člankov hrvatskih znanstvenikov tudi prispevke slovenskih profesorjev. Dr. Fr. Ilešič se bavi s postankom in vsebino Val Vodnikove „Grške čitanke“ (XXIII, 549—552). Isti pisatelj je posvetil padlima kolegoma Štef. Podboju in Jos. Bercetu daljša prisrčna nekrologa (XXIV, 64—72). — A. Rabuza se je dotaknil „senčne strani“ naše srednješolske vzgoje (XXIII, št. 2; XXIV, 96—104) ter trdi, da je naša mladina etično na nizki stopinji; v naši šoli vlada „kriva vera naše dobe — monizem“ in strahovite posledice tega so, da „srednja šola pošilja v svet anarhiste in revolucijonarje“. Enostranske in krivične trditve kriče po protestu. — Ravnatelj dr. Jos. Tominšek deloma zavrača in izpopolnuje dr. Kozinova izvajanja „o nazadovanju šolskega petja“ (XXIV, 186 do 196). Članek nudi bogato gradivo za razmišljevanje in diskusijo, zato ga priporočam „Popotniku“ v ponatisk. *Š.*

„Mein Österreich, mein Heimatland“. Tak je naslov publikacije, ki sta jo uredila Sigmund Schneider in po njegovi smrti dr. Benno Imendörffer. Delo je posvečeno prestolonasledniku in v kuratoriju, ki izvršuje protektorat, se nahajajo vojni minister Krobatin, cesarski namestniki in deželni predsedniki Dolenje in Gorenje Avstrije, Štajerske, Moravskega, Dalmacije, Primorskega, Bukovine in Solnograške, dalje deželni glavarji Tirolske, Predarlske in Bukovine, končno župani Dunaja, Brna, Solnograda ter predsednik avstrijske poslanske zbornice. Pisatelji so glavno nemški srednješolski in visokošolski profesorji. Delo se odlikuje po mnogih slikah, besedilo pa je n. pr. glede Slovencev pomanjkljivo in pristransko. V oddelku o slovenski literaturi (str. 192), kjer urednik profesor dr. Benno Imendörffer poudarja nemško izobrazbo Prešernovo in Bleiweisovo* nemško ime, se omenja, da izhajajo Bleiweisove „Novice“ še dandanes, in da sta posebno znana slovenska lirika Vilhar pa Valjavec. Razen Prešerna se ne imenuje noben slovenski pesnik-klasik. A nasprotno se poudarja, da se Bleiweis ni odlikoval toliko kot pesnik, kolikor kot organizator in jezikotvorec. Koroški Slovenci se hvalijo, da niso v narodnem oziru tako prepirljivi kakor njih bratje na Kranjskem; zato žive s svojimi nemškimi sosedi v boljšem razmerju nego Slovenci na Štajerskem (str. 475). Pisava krajevnih imen je mnogokrat nepravilna. Končno omenjam, da slika na str. 517. ne kaže deželnovladnega poslopja, ampak deželni dvorec. *Dr. Lončar.*

* Iz slov: Slavec..!!

Temeljita nemška znanost!!

Slovstveni zapiski

S. Gregorčič v prevodih. Junaški čini naše straže ob Soči so nam Gregorčiča in njegov veličastni spev krasni hčerki planin pomaknili v neposredno bližino zanimanja. Pesnikove proroške besede in njegovo naročilo Soči so postale znane daleč preko naše narodne meje. Ker je dovršen prevod najboljši posredovalec duševnih umotvorov med domačo in tujo literaturo, naj zabeležim prevode iz Gregorčičevih poezij, kolikor mi jih je prišlo v zadnjem času do rok. — Najprej mi je omeniti marljivega prevajalca g. dr. Rud. pl. Andrejka, c. kr. podtajnika v notranjem ministrstvu, ki je l. 1913 v praški „Union“ (št. 227, 328) priobčil večji izbor prevodov iz Župančičeve lirike. V dunajski „Reichspost“ (2. jul. 1915) čitamo njegov članek „Am Isonzo“, v katerega je vpletel prevod „Soči“, ki ga je ponatisnil „Sarajevoer Tagblatt“ (6. jul. 1915). Nedeljska priloga „Reichspost“ je 3. okt. 1915 je objavila Andrejkov članek „Simon Gregorčič. Ein slovenischer Dichter der Vaterlandsliebe“ s sledečimi prevodi: Cesarski razglas (Des Kaisers Aufruf), Za dom med bojni grom (Im Schlachtenbrand fürs Vaterland), Odlikovanje (Die Auszeichnung), in 31. oktobra je sledil v istem dnevniku prevod „Pozabljenim“ (Der Toten Tag). — Božična priloga „Agramer Tagblatta“ je natisnila Našo zvezdo (Unser Stern), Za dom med bojni grom (Im Schlachtenbrand), Njega ni (Vergebliche Sehnsucht). — Andrejkovi prevodi se čitajo gladko in se oklepajo tesno izvirnika. —

Dr. Bohuš Vybíral je priredil za nedeljsko prilogo „Selskih listov“ (glasilo agrarne stranke za Moravsko in Šlezijo) 4. marca 1916 pod skupnim naslovom „Od straže nad Sočo“ spretno izbrano antologijo iz naših mlajših in najmlajših talentov (Ivan Cankar, Joža Lovrenčič, St. Majcen, France Bevk, Ivan Dornik, O. Župančič: Na božič 1915), ki pa večinoma niso našli naklonjenosti državnega pravnika. Na uvodnem mestu čitamo v R. Linhartovem prevodu Gregorčičevo „Stražnikom“ in „Soči“, ki jo je prevel Vojt. Pakosta. Temu izboru je dal prireditelj v „listku“ tople besede na pot, iz katerih se zrcali solidno znanje naših literarnih razmer in iskrena ljubezen do Slovencev.

Grškemu, latinskemu, nemškemu in češkemu prevodu ode „Soči“ se je pridružil v zadnjem zvezku „Savremenika“ (god. XI, str. 22) še hrvatski, ki ga je oskrbel pesnik Vladimir Nazor.

Ant. Funtek, priznani mojster prevodov, je v „Laibacher Zeitung“ (17. julija 1915) objavil svoj prevod „An die Soča“, ki ga podamo Zvonovim čitateljem v ponatisu vzporedno z Andrejkovim, da ju primerjajo z izvirnikom.

Dr. Rud. pl. Andrejka:

An den Isonzo.

Wie herrlich, muntres Alpenkind,
Hat dich Natur mit Reiz umwoben!
Und deine klaren Tiefen sind
Noch rein von finstrer Stürme Toben.
Du holdes Alpenkind.

Jungkräftig über Stock und Stein
Eilst du mit raschen Mädchenschritten

Ant. Funtek:

An die Soča.

Du Alpentochter bist so schön,
so schmuck im Bann der Berge droben,
wenn deine Flut kein finstrer Föhn
zu stören wagt mit seinem Toben;
du bist entzückend schön!
Dein Lauf ist leicht als wie der Gang
jung draller Älplerinnen;
und klar wie Luft am Felsenhang

Und bist wie Alpenluft so rein,
Wie Jauchzer klingt die Stimme dein
Von fernen Alpenhütten.
Du herrlich Alpenkind!

Gern blick ich in die muntren Wellen,
Wie sie blaugrün vorüberschnellen!
Des Alpengrases dunkles Grün
Der blauen Höhen klares Glüh'n
Sind hold in dich versunken
An heit'rer Höhen Himmelsblau,
An grüner Bergeshänge Tau
Hast Schönheit du getrunken.
Du herrlich Alpenkind!

Du bist mir längst die traut Bekannte,
Die mit der Wellen raschem Fluß
Mir bringet aus dem Heimatlande
Gleich einem Boten, lieben Gruß.

Wie ist dein Brausen laut und lieb!
Jungschäumend deiner Fälle Trieb,
So lang der Alpenweg dir blieb.
Doch strömst zur Ebne du hernieder,'
Wo find' ich deine Frische wieder?
Warum schleichst du so müde weiter ·
Und schäumst nicht mehr so froh und heiter?
Vermissest du die Berge jetzt,
Die sich um deine Wiege ketten,
Ahnst du, daß deine Flut benetzt
Die Gräber alt sloven'scher Stätten?
So trägst du zweifach Leid mit dir,
Voll Wehmut, müde und beschwerlich
Scheinst eine Riesenträne mir,
Doch noch als Träne — herrlich.

Wie herrlich, muntres Alpenkind,
Hat dich Natur mit Reiz umwoben
Und deine klaren Tiefen sind
Noch rein von finstrer Stürme Toben.
Doch ach! um dich, du Arme, brütet
Ein furchtbar Wetter, schicksalsschwer
Ich seh es, wie es anstürmt, wütet
Vom Süden übers Flachland her,
Das deiner Wellen Lauf behütet.
Weh! Daß der Tag nicht ferne mehr!

und laut wie junger Hirten Sang
eilst du zu Tal von hinnen —
du bist entzückend schön!
Ich blicke gern in deine Schnellen,
in deine grünlichblauen Wellen:
Das dunkle Grün der Alpenwelt,
das lichte Blau vom Himmelszelt
sind drin in eins verschwommen;
im Alpengrün, im Himmelsblau
hast du aus glitzerigem Tau
dies Leuchten aufgenommen —
du bist entzückend schön!
Wir sind einander freund geblieben!
Gelangt vom fernen Bergesrand,
scheinst du vom Heime meiner Lieben
mit manchem Gruß zu mir entsandt —
Gott grüße dich im flachen Land! . . .
Wie du so laut, so munter bist,
wie traut, wie frisch dein Rauschen ist,
so lang du in den Bergen fließt!
Warum jedoch vergeht im Tale
der Frohsinn dir mit einem Male?
Warum doch schleichst du müd' und düster,
warum klingt traurig dein Geflüster?
Läßt du die Berge schmerzbewußt,
die Wiege deiner klaren Quellen?
Weißt du, daß du zu Tale mußt
längs unsres Stammes Gräberstellen?
Wohl beides Leid bedrückt dich hier! ·
Du dünkst, so müde und bedächtig,
mich eine Riesenträne schier,
doch selbst als Träne — prächtig!
Du Alpentochter bist so schön,
so schmuck im Bann der Berge droben,
wenn deine Flut kein finstrer Föhn
zu stören wagt mit seinem Toben!
Doch ach, dir Armen droht mit Grauen
ein Wetter wüst, ein Wetter schwer;
erbrausen wird's aus Welschlands Gauen
und streuen Not und Tod umher
in die von dir getränkten Gauen —
weh, daß der Tag nicht ferne mehr!
Klar ober dir der Himmelsdom,
doch Bleigezisch auf allen Seiten,
ein Blutgemisch, ein Tränenstrom —
und Blitz und Schlag — ein heißes Streiten!

Es lacht ob dir der Himmelsdom,
Doch um dich Blei wie Hagelschauer
Ein Regen Bluts, ein Tränenstrom
Und Schlachtendonner. Tod und Trauer!
Rot bist du dann von unserm Sterben
Und Feindesblut wird dich verfärben.

Dann magst du, Soča, dich erinnern
Auf mein Gebet aus tiefstem Innern:
Was du an Wässern hältst bereit,
In Wolken deines Himmels weit,
Was in den Bergen noch vorhanden
Und in der Ebne Blumenlanden:
Laß alle los aus deiner Hut,
Schwill' an zur furchtbar mächt'gen Flut,
Verlaß der Ufer engen Sund,
Und, trotzend allen Scheidewänden,
Ertränk den ländergier'gen Fremden
In deiner Tiefen tiefsten Grund!

Hier werden scharfe Klingen zischen,
und du wirst blutig strömend gischen:
Ach, unser Blut wird quellen rot,
der Feinde Blut dich schwellen rot!
Gedenk' in Treu' an jenem Tage,
was ich aus ganzem Herzen sage:
Was immer aus den Wolken dann
von deinem Himmel fluten kann,
die Achen deiner Alpenhänge,
der Täler ganze Wassermenge,
treib sie zu Hauf, vom Grund herauf,
schwill auf, steig auf im Dauerlauf!
Nicht zwäng' ins Bett mehr deine Flut,
die Dämme bring' ergrimmt zu Falle
und dann versenk' im Wogenschwalle
der Fremden ländergier'ge Brut!

Stritarjeva osemdesetletnica. Dne 6. marca je praznoval Josip. Stritar, „zastopnik že odmrlega rodu duševnih delavcev", svojo 80letnico. Ko je meseca maja 1906 slavil med nami svojo sedemdesetletnico, mu je priredila bela Ljubljana literarni praznik, kakršnega ni bil deležen v življenju še noben slovenski pisatelj. „Prešernov duh naj krepko nas prešine, nas vse, in rod slovenski ne pogine!" Tako nam je zaklical ob slovesu in s tem geslom je kot tridesetletni mož visoko dvignil prapor ter stopil z njim na čelo mladega prerojenega slovstva, ki mu je kot pesnik in beletrist, kritik in urednik določal smer nad 25 let. Napovedal je boj lažem in nadutemu prvaštvu; in ko se je l. 1896. umaknil iz slovenske javnosti, je seme njegovega truda pognalo že povsod bogato klasje. — Ob 80letnici se hvaležno spominjajo naši bojevniki ob Soči njega, „ki je zbral in vzgojil toliko naših najboljših in ki je bil sam med prvimi. Zvonovi glasovi so privabili tudi goriškega slavčka Gregorčiča, katerega rodno zemljo branimo do zadnje kaplje krvi. Topovi grme in strojne puške žanjejo mlada življenja junakov. Umirajo, a nikakor brez nad. Trdno upajo, da tako zdrav narod po duhu kot smo mi, mora ostati in bo ostal! ... Iz vseh src kličemo navdušeno: „Bog živi našega očaka Stritarja!""

Ivan Albreht:

Večerna molitev.

Čakaj, življenje, postoj!
Trpko si, mrzlo in trdo —
vendar še rad bi s teboj.

Leta so v cvetju — kaj meni bolest!
Pot naj bo kriva, pot naj bo prava —
kje naj si iščem uglajenih cest,
kadar smrt kaže koščeno mi pest!

Čakaj, življenje, postoj!
Rad bi v skrivnosti in rad bi bil tvoj:
Ne kot junak, ki gre boj bojevat,
ampak kot gost in le vabljeni svat
v tajni ljubezni drhtečih noči . . .

Tam bi še čul, kaj nebo si šepeče,
kaj si obljubljajo zvezde blesteče,
kaj si prisegajo vetri v daljini.

Vzemi, življenje, objemi me, primi,
da se še enkrat vsa kri raziskri mi,
v ognju vzplamtijo mi bolne oči . . .

Kratki so hipi . . . življenje, postoj!
V zadnjem trenotku še rad bi bil tvoj.

V svet.

Hej, v svet, le v svet
kot v vetru cvet,
visoko do neba,
globoko do pekla —
naj bo že blaženost,
naj bo trpljenje —
le v svet, v široki svet!

In vi z menoj, prešerni sni,
drugovi divjih, vročičnih noči,
da misel vsa se razgori
in hip si večnost pribori
v prešernem svetu . . .

Še ti, mladost, ti dušica, z menoj,
tvoj smeh, tvoj jok in tisočere nade! —
V trenutkih trpkih sem jih pil
in zdaj sem tvoj.

Bolestna je življenja cesta,
ostani mi družica zvesta,
mladost, za ta razkošni boj!

Fr. Albrecht:

Pojdi z menoj!

Pojdi z menoj v plameneči večer!
Zarje na nebu kot baklje prižgane
sijejo nama do fate morgane
najinih daljnih in skritih svetov?

Polje zdaj diše rahleje in tišje,
solnčne ognjene ljubezni pijano,
pojdi z menoj! Ne trepeči pred mano,
že te poljubljam kot solnce polje!

Ali te strah je nebeških požarov,
solnčne strasti, ki nebo je objela
in je v objemu molče izgorela, —
ali se plašiš teh mojih oči?

Nič se ne boj, vsa se k meni privij
sem na srce, na to veliko rano!
Svet je razpal to minuto pred mano . . .
Ali me ljubiš? Z menoj ti umri!

Dr. Ivo Šorli:

Štefan Zaplotnik.

Povest veselega človeka.

(Dalje.)

VI. poglavje.

Kako Štefan Zaplotnik pod križi pada in vstaja.

Dasi je človek sam zase soliden, se mu vendar ne posreči, da bi stal vedno le na strani vseskozi solidnih in spoštovanja vrednih oseb.

Toliko laže je v našem slučaju govoriti za Štefana Zaplotnika, kakor stoji namreč vsaj do te dobe pred nami; zakaj o njem pravzaprav se niti ne more trditi, da je bil nesoliden človek. Ni bil brezveren, ni klel, ni izostajal od maše, lepo je spoštoval svojo mater do njene smrti, skratka: poslušal je vse božje, cerkvene in človeške postave.

In nasprotnega mu pravzaprav tudi nihče očital ni. Dražilo je vrle Strniščane le to, ker je od takrat, ko je pričel učitelj poučevati petje, naravnost ponorel. Skoraj vsak ljubi večer je bil v vasi, zbiral fante in dekleta in ni nehal prej, dokler ni spravil vseh v društvo.

Mladim bi človek ne zameril toliko, dasi vse to ni nič za kmeta, ki naj gre spat, ko je delal ves dan in je truden, da drugo jutro lahko vstane. Ali če počenja star človek take otročarije . . .!

Zaplotnik je dobro vedel, kaj ljudje mislijo in govorijo, ali ni se brigal. Hodil je k vsaki pevski vaji in je dajal dober zgled. Po vaji pa je stopil navadno z učiteljem in še nekaterimi drugimi v gostilno, izpil svojo četrtinko vina, se kaj pomenil in je odšel potem domov.

Tu pa ga je čakalo vedno isto: ploha očitanj in hudih besed.

„Nehaj, žena, nehaj, ali pa povej že enkrat kaj novega!“ je mrmral, ko se je razpravljal.

Šele, ko je bila prišla ona takrat z najhujšim na dan, da pojde v nedeljo kar nad učitelja in da ga ošteje vpričo vseh ljudi, zakaj ji zapeljuje moža in ga spravlja v greh, še le tedaj je privzdignil svoj glas in zagrozil tako:

„Tisto pa le poskusi, sem ti že rekel enkrat!“

Nazadnje se je vendar malo bal, da bi res ne naredila škandala.

V takih hipih je globoko v srcu začutil veliko grenkost. Kako lepo bi bilo, če bi imel ženo, ki bi razumela in bi ga sodila drugače nego drugi ljudje! Ali glej, tudi ona je rekla, da pohajkuje, če je stopal pod svojimi drevesi in gledal skrbno od veje do veje; tudi ona je rekla, da zapravlja čas, ako je kopal ozke rove od vode na vse strani čez travnike in pobiral kamenje in zagrebal krtine, da bi ne bilo pege madeža na njihovem svetlem licu; in naravnost zdivjala je časih, če je zalival pod noč nasade ter povezaval in podpiral cvetice.

Ali res ni videla ali ni hotela videti, kako je plačal upnika za upnikom, kako si je širil posestvo na vse strani in preobračal prej puste grive, da je pognala že drugo spomlad bujna trava na njih, ali zažarelo kar naenkrat bogato klasje tam, kjer je prej prilezlo skozi leta in leta kvečemu nekoliko borega krompirja iz zemlje?

„Kdo je pa delal?“ se je razsrdila, ko je pokazal z roko tja in jo pogledal. „Ali si že pozabil, koliko si plačal delavcem, da so ti znosili gnoj gor in razkopali? In kdo ti je nasejal in oplel? Ti si polegal spodaj po sencah, mi pa smo se pekli v solncu in delali. Kar molči rajši, da te ne bo še bolj grdo gledati!“

Kaj bi na to? Skomizgnil je in odšel molče po ravni poti čez travnik in krenil potem navzgor v brdo, kjer so bile njive.

Pravilno, kakor na papirju, je bil izrezal pred leti iz zelenega brega dolgo in široko zaplato sveta na solnčnem kraju in se lotil obdelovanja. Ena vrsta je bila graha, druga, enako široka, konopelj, tretja pšenice, četrta koruze, potem ena rži, naslednja detelje in tako po redu druga nad drugo.

Zaplotnik se je ustavil na ovinku, odkjer se je videlo najlepše. S tem, kako se najbolje in najumneje obdeluje, ni mogel vedno pretolči ne pri ženi, ne pri ljudeh; ali razvrstitve in množine vsakega pridelka, tega bi ne bil prepustil za nobeno ceno drugemu. V nekaterih stvareh je bilo ž njim vse zastonj, čeprav se ni rad prepiral. Zato pa mu je bilo tako veselje, gledati ravne vrste od enega konca lepo vzbočenega brda do drugega, kakor bi imel človek stran pestro tiskanih mašnih bukev na oltarju od daleč pred seboj, da se vidijo vrste samo še kot pasovi od enega kraja do drugega.

Časih je potegnilo malo vetra in je šlo hitro tja čez žito, da se je prelivalo klasje in se zasvetilo po brazdah v širokih plasteh, zdaj tu zdaj tam, kakor poletu, ko letijo oblaki mimo solnca . . .

Tako je postalo Zaplotniku zopet čisto in lahko pri srcu. Lepo bi bilo seveda, si misli zopet, če bi imel žensko, s katero bi se lahko kaj pomenil, s katero bi prej pretresla vsako novo njegovo misel in ki bi mu dala tudi sama kak nasvet. Spočetka bi ne mogla zadeti vselej pravega. Nikjer ni bila po svetu in nobenega pouka ni imela ne z doma, ne iz šole; ali to je čutil, da bi se lahko polagoma uživila v njegove namene, umela, kaj je njegov cilj in obrnila potem še svoje misli na tisto stran, da bi šle njegove in njene vštric po isti poti. In potem bi mu ona povedala od tam sem, kam se že vidi zdaj, kakor če gre kdo pred drugim po cesti iz Strnišča v Hruškovje in pride prej na ovinek za Ravnarjevo hišo, odkoder se odpre pogled na ono stran.

Prav tako ji je bil tudi povedal to stvar takrat, pred kakimi šestimi leti, ko je bil sedel dolgo časa gori na brdu, gledal dol proti domu, premišljeval vse to in prišel potem k njej pred hišo, kjer je držala v naročju Zorko in jo dojila, še vsa mlada in lepa, da se mu je zganilo v srcu, ko ji je zrl od strani v zdravo, lepo belo in rdeče lice. Ali ona ga je samo gledala, ko ji je govoril kakor še nikdar prej. Celo za roko jo je bil prijel. Ali, ko je bil končal, je rekla tako:

„Meni se zdi, da danes nisi bil samo gori na brdu, ampak še malo naprej. Zato te pa tudi ni bilo toliko časa od nikoder.“ Tako je rekla in s hudobnim smehom je vstala.

„Kaj hočeš reči?“ je vprašal temno.

„Če bi bil popolnoma trezen, bi vendar ne preganjal praznih kvant. To začneš zmerom, če prideš opit odkod.“

„Ali si me videla kdaj opitega?“

„Opitega! Ne rečem, da se ravno valjaš, ali privoščiš si ga le. No, pa saj pri tebi je vedno isto: ti misliš, da si rojen samo za dobro, delo in trpljenje je za druge.“

Ostal je sam pred hišo in lotila se ga je zopet potrtost.

„Saj je vse zastonj!“ je vzdihnil. „Če ne govorim ravno o senu ali živini, sem ji pijan!“

Pa tudi to bo prešlo. Že zdaj čutim, da bo prešlo . . .

Ali ta ženska res nima srca? . . . Nazadnje imajo le prav mestni pisatelji, ki pravijo, da kmečki človek nima srca . . . Če ga imam jaz, pa bi mi odgovorili: „Saj ti nisi pravi kmet, ti si bil po svetu, si videl in čital in mislil.“ Toda ne, ni to tako! So tu tudi še druga dobra, mehka srca, leže razmetana kakor med kamenjem . . . Tale Ravnarica tu gori za brdom. Ona tako dobra, krotka, pametna in

tako drobna ženska, da bi se jo človek bal dotakniti, on pa jo suva skoz življenje kakor birič obsojenko.

In zopet jo vidi pred seboj, ko je stopil lani po opravkih v hišo in jo je našel jokajočo na stopnicah v veži z otročičkom v naročju, tako še mlado in lepo, kakor je bila takrat, ko je imela sedemnajst let . . .

Odtakrat je stopil večkrat gor, da jo potolaži in da sta se pomenila. In Štefan je gledal rad v njene tihe, žalostne oči in je rad poslušal njen mehki glas.

Videl je dovolj po svetu, slišal je dovolj in bral dovolj, da je vedel, kaj ju vleče drugega k drugemu. Časih, ko je sedel sam na brdu ob svojih njivah in gledal dol na svojo hišo, ki je kipela njena rdeča streha iz živega zelenja, si jo je mislil, kako hodi spodaj pod njegovimi jablani in breskvami, in sebe ob njeni strani. In kako mu je dobro pri srcu, ko se veseli z njim vred blagoslova božjega, kakor se veseli sirota zdaj celo svojih bornih cvetlic na oknih; in mislil si je, kako lepo bi bilo, če bi bila ona tam, kjer je zdaj tale osorna, njegovemu srcu tuja ženska, ki je njegova žena . . .

Ali če je postala slika pod njim le preveč lepa, če so se zasvetile tam spodaj z vseh vej breskve in jabolka in hruške kakor da so iz čistega zlata, če se je razlilo iz lepih oči njegove prijateljice tu gori za brdom le preveč globokomodre, tihe luči čez vse njegove njive in vse njegove travnike, če se mu je razširilo srce le preveč sladko v prsih, — tedaj je hitro vstal in se napotil po klancu navzdol, ker je vedel, da je tako njegova usoda in da ne more biti nikdar drugače. Tu spodaj pod to rdečo streho bo živel do smrti, kakor živi zdaj; in nekega dne pridejo, ga zabijejo v krsto, ga vzdignejo in ga ponesejo po oni strani hriba gor proti cerkvi.

Nekoč, ko je bil dolgo časa gori pri prijateljici in sta se pogovarjala posebno toplo, — same navadne stvari, ali v njeni družbi je bilo vse prisrčno in gorko, — in ko je prišel potem na brdo nad svojo hišo ter začul že od daleč, kako je kričala spodaj žena s svojim odurnim glasom nad otroci, tedaj ga je zgrabilo tako, da se je zgrudil na parobek in si pokril z obema rokama obraz. In videl je čisto natanko to dolgo pot tja v daljo in sebe vsega skljućenega na njej; in tam zadaj na obzorju kupček zemlje in črn lesen križec na njem, sredi drugih bornih črnih križcev, vse tako natanko, da bi bil pokazal s prstom tja . . .

In prišla mu je zopet na um pesem, ki jo je nekoč čital nekje, in ki se je tako prilegala njegovemu srcu:

Raz drevje list za listom trudno
na pot pred mano naletava . . .
Ko vmirajočih šepetanje
skoz gost samoten plaho plava.

Težko vmiranje to je zreti . . .
Naj vihra rajši bi prihrula,
in v eni sami divji noči
besneča sila gozd osula!

Težko vmiranje to je zreti,
pogrezovanje to v temoto . . .
Strt rajši v eni sami vihri,
strmel v življenje bi praznoto!

*

Ali Štefan Zaplotnik je bil preveč otrok življenja, da bi mogla dolgo ležati žalost na njem. Če se je tudi za trenutek stemnilo nad njim nebo, kar naenkrat se je razpočilo gori nekje, je zažarelo, se zasmejalo svetlo in veselo prav do njega.

Človek bi rekel, tolažba! Ali tolažba bi bila, če bi bil našel izhod, da bi mu ne bilo treba več tja, kamor ga je tiralo. Če bi bil sklenil zdajle v srcu, otročji kakor je časih bil, da izpuli jutri ali pojutranjem naenkrat usodi svojo roko, ko bi najmanj mislila, jo ubere potem naravnost tja čez senožeti tako hitro, da ostane ženska s svojimi slonastimi, nerodnimi nogami že čez hip daleč za njim in da ji pomiga končno izza obzorja sem celo z roko, predno izgine — to se pravi: če bi se bil Štefan Zaplotnik odločil, da jo mahne pogumno, skoro tako nag in bos kakor nekoč, zopet ven v svet, krpat čevlje za par grošev, da more z njimi zopet za prihodnjo brdo, rajši, nego da bi gnil, vržen na dno te ozke dubline; če bi bil storil Štefan Zaplotnik tako, bi rekel človek: spomnil se je, da vendar ni priklenjen in se je zasmejal, kako da se ni spomnil prej. Toda vsega tega ni bilo. Ne, so ljudje, ki se nasmehnejo brez vsakega vzroka in jim ni treba pokazati nič veselega. Žalost sama se jim zazdi naenkrat vesela, in celo taki so, da ti rečejo kar v obraz: Čemu bi človek posedal z žalostjo ob studencu solza, ko radi tega ne bo nič manj žalostno in ti zagrne celo še tesneje

svoj črni plašč okrog pleč? Nobene pameti ni v takih besedah, ali njim je pomagano.

Tako si je rekel Štefan Zaplotnik: Kaj bi strmel v križce na obzorju? Seveda so tam in čakajo; ali pot je vendar še dolga, in bogve, ali bo res tako prišlo, kakor se zdi odtod. Od daleč sem zagledal široko belo pego čez senožet in sem mislil, da je goličava in pesek na njej; pridem tja, pa vidim, da je samo belo cvetje, kamor ti seže oko. Tako se človek moti iz daljave.

Pri vsem tem pa je dobro del, da so sanje sanje. Kajpada takrat, ko je odhajal z osemnajstimi leti ven v beli svet, takrat še ni bilo izključeno, da bi se ne zaljubila zlatolasa tujka zunaj kje v neznani daljni tujini vanj. Ali pa bi se mu primerilo kaj drugega čudovitega in samo v sanjah pričakovanega. To se pravi: človek niti v sanjah ne pričakuje, ali krasno je, da vendar lahko sanja o tem. Stopa po cesti, po sredi duhtečega gozda. Kdo pravi, da je čevljarski pomagač? Kaj bi torej bil? Recimo general, slaven vojskovodja. Vsa obleka se mu sveti zlata; ostroge zvene na nogah, časih udari sablja ob nje: del si je bil kljuko svoje palice v levi žep. Zadaj korakajo polki v dolgih vrstah, da se trese zemlja. A še bolj se trese pod njegovimi koraki. Prsi so mu napete in glavo ima nagnjeno ošabno nazaj. Čuj! Za brdom je nekaj zagrmelo. Sovražnik! Vojskovodja Štefan zgrabi z desnico sabljo, jo potegne skozi palec in kazalec leve roke in jo dvigne visoko nad glavo. Čete obstoje kakor pribite. On pa se obrne in pogleda čez nje, da se zganejo pod njegovim ostrim pogledom . . . Na to zavihti zopet sabljo nad seboj, krikne med trume silno besedo in divja pred njimi po lahko se vzpenjajoči poti navzgor, da vidi z vrha, kam naj se navale.

Evo, in zdaj je gori . . .

Toda tik pod njim leži zelena tiha dolina, vsa posejana z belimi mirnimi vasicami in na prvem zvoniku bere že lahko, koliko je ura. Uh, zopet ljudje, zopet hiše! . . .

Štefan Zaplotnik se je spomnil vsega tega, vseh teh sladkih ur po belih samotnih cestah in čudil se je, da se jih ne spominja večkrat. Pa zdaj pojdi in sanjari, če moreš tako! Tudi zdaj koraka rad še sam po tihi cesti, stokrat rajši nego v vsakdanji družbi. In lepe, prijetne misli ga spremljajo, da se tudi zdaj zdrzne, ko pride zopet med ljudi; ali kaj bi si rekel, če bi zdaj potegnil prekljo iz plota, jo potisnil za pas in mislil, da je general? Še premišljuje lahko

prijetne stvari, ali kako bi pozabil, da je Štefan Zaplotnik in da ne bo nikdar nič drugega?

A zakaj bi tudi pozabljal! Saj tu je njegova moč. Štefan Zaplotnik in nič več in nič manj! Kaj bi njemu bogastvo! Dovolj ima, kolikor je in še od tega daja. Kaj njemu čast! Da je hotel, davno že bi bil župan in tudi deželno poslanstvo so mu ponujali! Toda Štefan Zaplotnik vsega tega ni hotel za nič. Dva, tri dni te veseli, potem si zopet kakor prej. In ker veš to že naprej, se ne pehaš, da nisi drugim na poti, ki iščejo svoje sreče zunaj po cestah.

Tako živiš pravzaprav vsak dan posebej in vsakega zase. Nazaj ne gledaš, naprej ne gledaš, in če se odpro proti tvoji volji duri za teboj ali pred teboj, se ti zgodi le redko, da se nasloniš za hip čez plot in se zagledaš ven v dni, ki so bili ali pa, ki bodo.

Zato torej se je vsakokrat razpočilo nekje gori nad Štefanom Zaplotnikom, ko se je bilo za hip stemnilo v njegovem srcu, in je zažarelo in se je zasmejalo; in zato se je tako hitro in lepo zopet umirila njegova duša.

VII. poglavje.

Štefan Zaplotnik poje.

Županova hiša v Strnišču je bila zidana v strmini tik ob poti, tako da je moral iti po majhnem klancu navzdol, kdor je hotel v izbo, v nadstropje pa se je stopilo kar s ceste; in sicer najprej v vežo in iz te naravnost v pevsko sobo. Župan je bil podedoval po stricu v mestu velik star harmonij in je zdaj rad dovolil učitelju, da je poučeval fante in dekleta na njem.

Jesenko je vedel, da je treba pričeti z nekoliko politike. Lotil se je zato kmalu latinske maše za prihodnje božične praznike; pri tem je skušal razložiti pevcem vsaj glavne pojme o notah in pavzah. Ali kako četrt ure je porabil na večer tudi za posvetne pesmi.

No, veliko truda je bilo treba spočetka. In morda bi bil Jesenko le opešal, da ni stal tam Štefan Zaplotnik in pomagal z vsemi svojimi močmi, da bi spravili v pravi tir vse te na vse strani, pod cesto in nad cesto okorno se opotekajoče, zaman trdnih tal iščoče, same nad seboj obupajoče glasove.

In glej, polagoma se je res posrečilo. Kakor pastir sredi črede je bil kmalu Štefanov bas, in kakor bič je švigal njegov pogled na levo in desno.

Vsi: „Kyrie“, — eden, dva, tri — „kyrie“ eden, dva, tri „kyrie“ — — Tu je imel zdaj zapeti najprej samo tenor; Štefan je pogledal tja in dal znamenje.

In Jesenko je sedel zdaj lahko mirno pri harmoniju in samo spremljal.

Le časih, na težjih mestih je Štefan pogrešil in potem je popravil učitelj, ne da je kdo zapazil. Štefan pa je vedel, kdo je bil kriv, da se je ustavilo, in se je pripravil doma za prihodnjič še bolj skrbno. Ko je omenil Jesenko nekoč, da si ustanovijo v dveh letih lahko celo tamburaški zbor, če pojde vse tako lepo dalje, si je kupil Štefan nemudoma bisernico in je hodil odslej tri mesece vsak dan pol ure k učitelju, da mu je kazal.

Zdaj je bilo lahko premagati doma vse težkoče in pevci so po pravici strmeli, kako da poje Zaplotnik kar z not.

Ne le svojega, tudi po več glasov je znal, tako da je šla maša že pričetkom adventa gladko in popolnoma ubrano.

Velika je bila torej radovednost vse strniške fare in še sosednih vasi, kako bo nocoj pri maši, ko je prišla slednjič sveta božična noč.

Štirideset let sta opravljala stari organist Luka in njegov brat Peter sama latinsko petje pri slovesnih in mrtvaških mašah. Nekoč sta pela pač lepo; posebno Peter je imel baje sladak in prijeten glas. Ali kje so časi! Zdaj so nadušljive celo nekdaj lepo zveneče orglje, in še pri velikih mašah, ko se pred oltarjem v stoterih lučih vse sveti zlata in srebra, noče biti pravega veselja in prave slovesnosti v cerkev. Kako bo danes?

Pevci sami so bili nocoj radostno razburjeni in s ponosnimi glavami, a vendar z nekoliko sramežljivim nasmehom so stopali iz lope po stopnicah na kor. Dekleta pa so prišla vsa šumeča in prijetno dehteča — po svetli, beli noči tam zunaj in po svežem, skrbno izlikanem perilu. In lahke kakor srnce so stekle po strmih stopnicah navzgor.

Pri orgljah je že čakal Jesenko. Poleg njega je stal ves skljućen in morda tudi ves žalosten stari organist, — po tolikih letih prvikrat, da le posluša. Zdaj se je sklonil šepetaje k učitelju in mu pokazal eno izmed sprednjih tipk. Jesenko se je nasmehnil in prikímal. Potem se je moral premisliti, kajti vstal je in potisnil Luko na sedež.

Vedno novi ljudje so prihajali. Tudi še kak pevec se je prikazal vsak hip znova skozi zagrajo okrog orgelj. In stiskali so si

roke s svetlimi prazničnimi obrazi in voščili: „Vesele in srečne božične praznike!“ najprej učitelju in potem po vrsti drug drugemu.

Jesenku je bilo dobro in bolj in bolj svečano pri srcu. Bal se je bil še prej pri dnevu, da mu bo pusto ta večer med temi mrkimi ljudmi in dolgčas po mestu ob vseh teh vedrih spominih na srečne mladostne dni. Ali kakor hitro je bil začel padati nad dolino mrak in so zažarele lučke, pokojno in blaženo pozdravljajoč z vseh slemen v dolino navzdol, ga je objela vsa čudovito sladka poezija te bele gorske tišine. Stal je dolgo ob oknu in gledal ven. In vsak hip se mu je zdelo, da je šlo nekaj svetlega mimo okna. Kakor da je vsa dolina polna belih angelov s širokimi snežnimi krili, ki plavajo s hriba v hrib. Šele streljanje in zvonenje ga je zbudilo iz omotičnih sanj.

In zdaj je stiskal roko za roko in čutil v prsih lepo gorkoto, da ima rad te ljudi in da jim hoče podariti vse moči.

Tedaj je zazvonilo spodaj pred oltarjem in Luka se je zganil. Priklonil se je, se prikrižal in pri tem je pritisnil z nogo najnižjo tipko. In iz orgelj, za to noč skrbno popravljenih, je zabobnel globok glas, in šipe na bližnjem oknu so strepetale in se tresle dalje, kakor da jih je groza svetosti trenotka. To je bil hotel revček, stari Luka: samo dvakrat na leto, o polnočnici in ob vstajenju je pozdravil mašnikov prihod pred oltar tako.

In držal je dolgo časa samo to tipko, dokler ni bil župnik gori na zadnji stopnici in ni odprl mašnih knjig. In ves čas so šklepetala okna, iz orgel je grmelo votlo in globoko, zvonenje je prihajalo skozi strope kakor od daleč, in vmes so veličastno udarjali streli.

Tu šele je zgrabil Luka z obema trepetajočima rokama v orglje, da je napolnil cerkev star lep in dolg akord. Potem je pomignil Jesenku, naj prime zdaj on.

„In nomine Patris“ se je zaslišalo izpred oltarja, ko sta se menjala.

In potem je pričela maša. Pevcem so se napele prsi in zadonelo je krepko in zmagoslavno po cerkvi, da se je ozrlo sto glav na kor. Celo župnik se je zganil, kakor da ga je zdramil ta jasni klic iz vse njegove bolehnosti in omrtvelosti.

Sredi maše je imel Zaplotnik solo. Jasno in čisto je zapel in vedno bolj mu je kipel glas.

„Pokoncu narodi iz sanj se zbudite!
Prenehal Gospod je od jeze srdite — —“

In ko se je obrnil župnik in je zapel „Dominus vobiscum!“ so rekli ljudje, da ni še nikdar tako lepo zapel.

Vse je bilo zadovoljno in veselo. Ko so prišli po končani polnočnici pevci in pevke s kora, jim je prijazno prikimal ta in oni.

Odšli so vsi skupaj v gostilno na kozarec kuhanega vina, ki so si ga bili naročili že prej. In ves čas so razpravljali važno in resnobno, kje je pogrešil ta ali oni glas.

Kar naenkrat se odpro vrata in v sobo stopi sam gospod župnik.

„Hvala vam lepa, gospod učitelj! In tudi vam vsem, fantom in dekletom, srčna hvala, da se ste toliko potrudili in nam napravili tak lep sveti večer. Za novo leto popoldne vas vabim vse na kozarec vina in košček potice k sebi, da vam pokažem vsaj malo, kako sem vam hvaležen.“

Jesenko je bil teh besed iskreno vesel. Zdaj, ko je pokazal tudi župnik, da je z njimi, nehajo gotovo mrmrati še zadnji, ki so doslej te novosti grdo gledali. In tako so se tisti večer vrnili vsi srečni in veseli domov in ni jim bilo žal truda in poti.

(Dalje prihodnjič.)

Fr. Albrecht:

Notturno.

Sladko zvenijo ure polnočne,
v srcu zvenijo, v dalje šumijo,
tiho, da tvojih sanj ne splašijo,
ki jih premišljaš, ljubica moja.

Bela kot tvoje telo je blazina,
temno blesteči kot letni mrakovi
padajo čez oči ti valovi
las, ki kot tvoje sanje dehtijo.

Glej, in jaz pridem: da te ne vzdramim,
bele blazine narahlo razgrnem,
tiho pogreznem v mraku se črnem . . .
K svatbi zvenijo ure polnočne.

Dr. Pavel Grošelj:

Astronomski pomenki.

Uvod

Sédi kraj mene in odkleni srce tej lepi jesenski noči! In odpri ga na stežaj čudovitemu nebu nad sabo, vsemu razžarjenemu v svetlobi! Glej, to je ura zvezd, ko trka vesoljstvo na tvojo dušo.

Kako tiho, tiho predejo z višin srebrne nitke lunine luči. Nemo padajo v morje pred nama; in morska gladina vzigrava v drobnih, neslišnih valovih in ogleduje si žarke in jih meče in lomi in vžiga jih sto in stokrat na novo, predno jih proda mračni morski gladini.

Za nama molčijo temni stožci vulkanskih žrel na Samoanskih otokih.

Visoko na nebu visi kot ogromen dragulj ozvezdje Orijon. Kmalu se povzpne nad naše teme in skoro, skoro bo jelo medleti v jutranji zori.

Po kolibah in hišicah na otoku se prično nenadoma prižigati lučice; že se gibljejo po obrežju, iz dalje se čuje zamolklo govorjenje. Vedno močnejše in bliže prihaja. Zakaj se zbirajo ob nenavadno zgodnji uri Samoanci ob obrežju, vsi, možje, žene in otroci z mrežami, košarami, skledami in koriti?

„Ti, čuješ, kam pa danes tako zgodaj?"

— „Veš, danes ga čakamo, danes mora priti. Ne bodo še „kosci" na nebu gledali na mojo glavo, pa bo tu," mi odgovori star zarjavel otočanec.

„Kdo pride davi?"

— „I no Palolo."

„Kdo je to?"

— „Kaj ga ne poznaš okusnega črvička, ki je tako ustvarjen, da tekne dobro surov, kuhan in tudi pečen!"

„In kje bo prišel?"

— „Po morju. Poglej na nebu luno, ki je velika kot pol hlebca! Kot srebrn kanoe je sinoči ob vzhodu plavala na morju. To mu je znamenje, da mora priti. Več kot sedemkrat desetkrat sem ga že čakal vsako leto ta dan in nikdar se še ni zamudil."

V tem spuste Samoanci v vodo vitke čolne in odrinejo na odprto morje. Veselo kričanje in pluskanje vode doni v tropično jutro, ki razgrne pred nama nepopisno čudovit prizor.

Vse morje tja do horiconta je v polmraku oživelo, da, postalo je pravcato meso in kri. To mrgoli in gomázi, se gnete in zvija, kobaca in se preriva po morski gladini in marsikatero veslo obstane v morju, kot da bi ga zapičil v mehko zemljo. In po čolnih se giblje na stotine rok in sega v morje in zajema in dviga in grmadi v čolne — — na miljone in miljone drobnih zvijajočih se črvičkov; da tudi v usta ne pozabi zmotati klopčiček teh „živih makaronijev".

Z gorečimi rokami sega jutranja zarja proti nebu in ugaša zvezdo za zvezdo.

Z bogatim plenom otovorjeni se vračajo čolni z morja. Njegova gladina se čisti prečudnih plavačev — in veliki praznik Samoancev je končan!

Samoancu črv ni simbol vsega odvratnega in — zaničljivega. Najvišji bog Tangaroa, tako pripovedujejo, je poslal na zemljo sloko in ta je ustvarila človeka s tem, da je izgreblja s kljunom iz prsti črviče. Čudna prastara razvojna misel, ki jo je eden najmodernejših, Nietzsche, izrazil v aforizmu: „Človek je vrv, razpeta med črvom in nadčlovekom".

Zoolog Friedländer nam je rešil čudovito uganko Palola.

V špranjah in ozkih hodnikih koralnih stavb, ki jih vidimo kot bele pasove spremljati naš otok, živi črviček Eunice viridis samotno življenje.

Leto in dan ždi v svoji ozki ječi, samcat sam, brez tovarišev in družice; in moral bi že zdavna izumreti brez potomstva.

Toda enkrat na leto se mu vendar zahoče po prostosti. Meseca oktobra, natančno preračunjeno na oni dan, ko stopi luna v fazo zadnjega krajca, se odloči na nevarno pot. Toda, kdo naj ščiti neoboroženega, mehkega črvička pred požrešneži, ki tako polnoštevilni plavajo v morju? On si „premisli"; tej veliki nevarnosti ne zaupa cele osebe, temveč samo koščék. Samolastno se pretrga na dva dela in po končani operaciji ostane polovica trupa z glavo doma na varnem, zadnji del, prenapoljnen s spolnimi produkti, pa splava v mirijadah kot Palolo na morsko gladino, da zagotovi obstanek in razploditev svoji vrsti.

Kdo bi bil prisodil gnusnim, umazanim črvičem tako zanimive življenjske odnošaje?

Težavne probleme zastavljajo ti zaničevanci prirodopisni vedi! S katero čudotvorno, nepoznano silo je povabila luna Palola na ženitvanski ples ob jutranjem svitu?

Selene, sestra boga Solnca in boginje Zarje, tvoj žarek pada na zemljo kot seme, ki iz njega vzcvete poezija. In vzcvel je iz plemenite grške duše šopek mičnih pravljic in bajk in zapel ti je nekdo tako lepo, da ga je slišal in pomnil ves narod svoj „Luna sije", in ta ubogi črviček se te je spomnil po svoje. Kako in zakaj — — —?

I. Zvesta spremljevalka naše zemlje.

Od nekdaj že je vzbujala luna, ta zvesta spremljevalka naše zemlje, človeško fantazijo. Z miti in pripovedkami so jo obdali vsi narodi, in srečamo jo v verskih kultih vseh starejših plemen. Poeziji je bila in ostane luna zvesta prijateljica, toda tudi človeška misel ima zahvaliti luni močno pobudo. Ali ni obračala ravno ona vedno in vedno našega pogleda na zvezdno nebo ali ni kot svetla uganka vsako noč spraševala človeštvo: „Kdo sem in odkod?"

In tako sega zgodovina vede o luni tja do onih prvih početkov človeške kulture, iz katerih smo sploh ohranili pisane vire. Že leta 2128 pr. Kr. sta bila obsojena na Kitajskem astronoma Hi in Ho na smrt, ker sta zamudila napovedati solnčni mrk 12. oktobra istega leta.

Zgodaj že je dozorela misel, da je mesec pravcati brat naše rodne zemlje. Veliki roj nebesnih utrinkov, ki so l. 465 pr. Kr. pri Aigospotami padli na zemljo, je privedel filozofa Anaksagora do zaključka, da so luna, a tudi solnce in vsa ostala nebesna telesa zgrajena iz iste snovi kot naša zemlja. Da, celo ljudje bivajo po njegovem mnenju na lunini plošči, gibljejo se po nji živali in rasto rastline.

Ljudje na luni! Daleč, daleč v brezbrežnem vesoljstvu, na samotnem otoku v morju svetovnega etra bivajo razumna bitja, ki žive in mrjo, mislijo, se radujejo in trpe kot mi; bitja za večno nedosežna našemu spoznanju! Ta misel je morala izzvati celo revolucijo v glavah tedanjih mislecev. Z neko tajno grozo, a tudi s podvojenim hrepenenjem so pričeli opazovati daljno bivališče nepoznanih bratov. In kamor ni mogla prodreti misel, kjer so odpovedali vsi pripomočki tedanje primitivne znanosti, tja si je smelo upala na pot fantazija.

Od Lucijana do Julesa Vernea je neprestano potovala človeška domišljija na luno in tudi jaz ti ne prizanesem z „Izprehodom na luno".

Lucijanov potnik jadra preko Herkulovih stebrov v odprto morje, tam ga zasači močan vrtinec, odnese ga v zrak in srečno izpusti na luni.

Angleški škof Goodwin pa je bil v svojem spisu „Človek na luni" (1638) mnogo iznajdlivejši. Dominik Gonsalez, njegov junak, si je znal spretno izvežbati gosi, ki ga poneso v dvanajstih dneh do svetle lune.

Pri Voltaireju pa drzni potnik Mikromegas kratkomalo zajaše komet in na njem veselo jezdari po vesoljstvu. V tej smelosti je Voltaire celo prekosil svojega rojaka Vernea, ki nam opisuje, kako so na zemlji zgradili ogromen top, kako so si v projektilu štirje pasažirji opremili prijetno sobico in se v nji dali izstreliti na mesec. Projektil jo šine proti nebu, zavije okrog lune in pade nazaj v zemeljsko morje.

1. Galilei odkriva Benečanom tajnosti lune.

Toda vsi ti „izprehodi" nas niso približali mesecu v resnici niti za korak! In ostali bi bili vsi bolj ali manj duhovito zamišljeni prirodopisni romani, da se ni prigodilo nekaj za vse izobražence dotlej popolnoma nezaslišanega. V Italiji da živi mož, tako so pripovedovali, ki razume luno približati zemlji!

Dne 21. avgusta l. 1609 je povabil družbo odličnih beneških „nobilijev" na stolp sv. Marka, da jim razkaže to svetovno čudo.

Hajdi stopiva še midva ob „Kanalu" preko „Rive dei Schiavoni", ob palači dožev kreniva na desno — in po zložnih stopnicah na vrh stolpa!

Oblečen v dolg, črn talar, s širokim mehkim ovratnikom, živih temnih oči, lice obrobljeno od goste brade, stoji na ploščadi Galilei v družbi gizdavo opremljenih beneških plemičev. Zvedavo se gnetejo okrog navpičnega stojala, ki je na njem pritrjena dolga ozka cev.[1]

„Plemenita gospoda, prosim silentium!

[1] Da je razkazoval Galilei 21. avgusta 1609 beneškim nobilijem na stolpu sv. Marka svoj daljnogled in njega terestrično vporabo, je zgodovinsko dejstvo. Beneški senat ga je v priznanje velikega uspeha imenoval za dosmrtnega profesorja matematike v Padovi in mu zvišal letno plačo na 1000 gld.

Sledeči Galilejev dijalog o njegovih odkritjih na luni pa je stilističen pripomoček. Na podlagi študija Galilejevih in Keplerjevih del podajam v njem pristne nazore Galilejeve dobe o odnošajih in prikaznih na luni, večina teh nazorov je še danes polnoveljavna. Kakor sem izračunal iz Keplerjevih „Lunnih mrkov", je stala luna tisto noč v fazi zadnjega krajca.

Povabil sem vas, da vam razkažem miracula, ki jih odkriva moj tubus opticus.[1]

Pred nekaj tedni sem čul prečudno novico, da so izumili v Belgiji pripravo, ki nam izdatno približa oddaljene predmete. Takoj ko sem se prepričal o istinitosti te vesti, se me je polastilo neutešno hrepenenje, prodreti v tajnosti tega instrumenta in si ga samolastno zgraditi.

Zamislil sem se v težavno uganko in sledeč zakonom dioptrices[2] kmalu prispel do zaželjenega cilja.

Priprava, ki jo vidite, je v pravem pomenu besede „perspicillum".[3] Votla cev je, na obeh koncih omejena od prozornih steklenih plošč. Steklene plošče, lentes opticae,[4] pa so samo na eni strani omejene od ravnine, sprednja je na drugi strani kroglasto vzbočena, zadnja je na enak način vdrta; in to je ves arcanum, skrivnost, mojega instrumenta.

Ko ste preje pri dnevni svetlobi pogledali skozi ta perspicillum na jako oddaljen predmet, tedaj je vaše oko obstrmelo nad prečudno prikaznijo. Stolpi, oddaljeni nad en rimski milliare,[5] so se primaknili Vašemu očesu tako blizu, da bi jih skoro lahko prijeli.

Po tajnih, toda naravnih zakonih optike se dogaja to čudo.

In kakor sem s svojim instrumentom poln strmenja opazoval inferiora, zemeljske stvari pod sabo, tako sem poln strahu in upa obrnil tubum[6] tudi na superiora, na svet nad sabo, o katerem sem mislil, da ga je božja previdnost za vedno odela v insolubile mysterium.[7]

Kako je poln veselja in navdušenja brodnik, ki zasledi nov otok, kako je prevzet sreče oni, ki po dolgih blodnjah in težkem trpljenju odkrije novo zemljo, kako mu polje srce razburjenja, kako se mu širijo prsi! Tudi mene je vsega prevzela radost in nepokoj se je naselil v moji duši. Dneve in noči sem bdel brez spanja. V brezbrežnem vesoljstvu sem zazrl nove svetove, približal sem jih svojim očem in na njih odkril mirabilia, ki jih niti ni slutila modrost naših starih philosophorum.

---

[1] optiška cev.

[2] dioptrice je oni del optike, ki se peča s pojavi pri prehodu svetlobe skozi prozorna telesa.

[3] Priprava, skozi katero se gleda; perspicere lat. gledam skozi.

[4] optiške leče.

[5] rimski „milliare", je približno $1\frac{1}{2}$ *km*.

[6] cev.

[7] nerazrešna tajnost.

Te velike sreče ne morem nositi sam, vse človeštvo naj strmi nad čudi božjega neba in črpa iz njega moči in veselja. In tako sem se odločil uvesti vas nocoj v tajnosti najbližjega nam sveta, v skrivnosti amabilis lunae!

Poglejte proti vzhodu! Tamkaj se je danes pozno v noči dvignil iz morja lunin ščip.

Obliko ima črke C, in gotovo vam je znano, da bo postajal lunin srp od dne do dne tanjši in da bo vzhajal vsak dan skoro za eno uro pozneje. Luna „Decrescit". Mesec „p o j e m a" — in slednjič ga zmanjka črez dober teden popolnoma. Dotlej se bo zakasnil njegov vzhod že za celih šest ur. Namesto sredi noči bo izšel šele zjutraj s solncem vred — imeli bomo „n o v a m l u n a m" ali „m l a j".

Nato se bo pričel polagoma svetlikati zapadni rob lune, kazala nam bo obliko črke D. Rasla bo od dne do dne, vzhajala vedno pozneje in črez zopet dober teden ji bo ravno polovica bleščala v svetlobi. Tedaj se bo že toliko zakasnila, da bo vzhajala pozno za solncem, sredi belega dne. To njeno obliko imenujemo „primam quadram", „p r v i k r a j e c". L u n a „C r e s c i t". Mesec r a s t e. In rastel bo in rastel, vzhajal pozneje in pozneje. Črez dvaindvajset dni bo izšel šele proti mraku. Na zapadu bo tonilo solnce v morje, na vzhodu se bo dvigala „p o l n a l u n a" iz njega.

Kmalu pa ji bo jel bledeti zapadni rob in tako bo pojemala, dokler ne dospe črez 29 in pol dneva do današnje svoje oblike, do „z a d n j e g a k r a j c a". Tedaj bo vzhajala zopet 6 ur pozneje, namreč sredi noči, kakor ste imeli priliko opazovati nocoj.

To menjavo lunine oblike imenujemo „p h a s e s", l u n i n e „m e n e". In že stara latinska prislovica pravi, da je „l u n a m e n d a x", da laže, ker nam vselej z napačno črko naznanja rast in pojemanje.

Kaj torej mislite, kakšno obliko mora imeti luna, da nam kaže opisane phases?"

— „Formam plani circuli", se skoro soglasno odzovejo poslušalci.

„Pomislite, prosim, kako bi si mogli na „ravni okrogli plošči" razlagati obliko mladega luninega ščipa, ki je na obeh straneh omejen od ukrivljenih črt?"

— „Sphaera, sphaera", se je oglasilo v krogu, še predno je Galilei dokončal svoj stavek.

Da, krogla mora biti luna, popolna krogla, kakršna je naša zemlja. —

In kaj mislite, katera čudotvorna luč ji tako točno in pravilno menjaje obsvetljuje posamezne dele?"

— „Zdi se mi, eruditissime",[1] se oglasi mlad Benečan z interesantnim profilom in lepim visokim čelom, „da mora biti luninim menam vzrok edinole solnce. Kajti če je luna desno od njega, se ji sveti samo leva stran, če pa je na levi, se ji blešči desna.

Kadar si stojita na nebu solnce in luna popolnoma nasproti, tedaj je luna polna, ako pa stoji s solncem skoro na istem mestu neba, je sploh ne vidimo.

Solnce, ki mora goreti daleč daleč za luno v vesoljstvu, ji tedaj obseva od nas obrnjeno polovico, proti zemlji obrnjena lunina polobla pa je vsa osenčena in zato nevidna."

„Optime! — izvrstno si pogodil.

In sedaj stopite v duhu vsak v svojo sobo! Sredi sobe prižgi na mizi luč! Vsedi se na stol v en konec sobe, tako da gledaš v svetilko na mizi! Sluga naj prinese v sobo belo kroglo. Takoj opaziš, da more luč razsvetliti hkrati samo eno polovico oble, druga polovica pa ostane zasenčena, temna. Sluga naj postavi kroglo med tvoje lice in luč, a paziti mora, da ti ne zakrije svetilke. Uzrl boš nerazsvetljeno temno kroglo in svetlo luč drugo poleg druge pred sabo.

Ukaži slugi, naj stopa s kroglo počasi proti tvoji levi in sicer v krogu okoli tebe! Krogla bo začela na desni strani bleščati, videl jo boš žareti vedno večji in večji ščip, in ko stoji sluga natanko vštric s tvojo levo ramo, boš videl na krogli obsvetljeno celo desno polovico v obliki črke **D**.

Sluga stopa dalje in ko dospe za tvoj hrbet, je obrnjena proti tvoji glavi cela obsvetljena polobla. Ako se za trenotek ozreš, ti sveti nasproti polna svetla obla.

Črez kratek čas se sveti na krogli samo nje leva polovica, kaže ti obliko črke **C**; in sluga stopa od desne rame zopet na prvotno mesto nazaj.

Luč je solnce, krogla je luna, tvoja glava je zemlja, oko na njej je opazujoč prebivalec na zemeljskem površju — in evo ti postanka luninih faz! Ako vrhutega zaukažeš slugi, da mora priti okoli in okoli tebe natanko v 29·5 minutah, tedaj ti predstavlja vsaka minuta dobo enega zemeljskega dne.

Ako ti slučajno zakrije sluga z neobsvetljeno kroglo svetilko na mizi, ali pa če zaide s polnosvetlo luno v senco tvoje glave — tedaj ti je predočil nehote pojav s o l n č n e g a in l u n i n e g a mrka.

[1] veleučeni.

— „Vaš exemplum, veleučeni Galilei, se mi zdi jako pripraven, da nam ponazori postanek luninih mrkov in faz“, se oglasi starejši poslušalec, ki je z vidnim zanimanjem in napeto pozornostjo sledil izvajanjem astronoma. „Toda oprostite, exemplum je povsem napačen. Opazovalcu na vaši zemlji bo neprestano skozi vseh 29 in pol minut, to je 29·5 dni, gorela solnčna luč tik pred nosom; solnce mu ne bo vzhajalo in ne zahajalo. Skozi cel mesec bo imel poldne. Tudi luno bo videl približno celih 15 dni neprestano pred svojim licem, nadaljnih 15 dni pa mu jo sluga stalno skriva za hrbtom. Nahajala se bo pod njegovim horicontom, če se izrazimo v jeziku astronomije. In vendar je nam vsem znano, da solnce in luna redno vsak dan vzhajata in zahajata“.

Mladi plemič, ki je segel že preje Galileju v besedo, živahno vstane. „Excellentissime“, tako nazove predgovornika, „ali vam ni znan' nauk o zvezdnih sphaeris, o vrtečih se nebesnih kroglah? Celo zvezdno nebo je taka kristalna krogla, ki se zasuče z vsem, kar stojí in se giblje na njej, z zvezdami, solncem in luno v 24 urah okoli zemlje.

Naš izvrstni magister nam je previdno zamolčal to vrtenje cele njegove sobe okrog nepremičnega stola. Ni nam hotel preveč zamotati svoje primere.

Vzidajte stol nepremično v zemljo! Postavite sobo na kolesca, pa jo ukažite zasukati vsako minuto enkrat kot vrtiljak okrog fiksnega stola od leve proti desni, torej narobe kot stopa vaš sluga in nudil se vam bo sledeči prizor.

Solnce, ki vam stoji pred nosom, bo nad desnim ušesom zašlo, kmalu za njim bo zatonila luna s slugo. Nad levim ušesom se bo črez kratek čas pripeljala svetilka nad vaše lice, to je nad vaš horicont; za solncem pa bo zopet vzšla luna, seveda že znatno pozneje, ker jo je sluga v tem času že nekoliko zanesel proti levi od solnca proč.

Ne samo faz, temveč tudi vsakokratno vzhajanje in zahajanje lune nam pojasnjuje ta nebeški vrtiljak.“

Galilei je poslušal povsem mirno, z roko oprt ob bok živahno debato. Toda ko je začel govoriti temparementni mladenič o vrtečih se sferah, se je polastilo astronoma čudno vznemirjenje. Njegove temne svetlikajoče oči so švigale kot ostri meči od govornika k govorniku; roke so se hotele gibati in telo je komaj vidno trepetalo. V plemeniti pozi stopi pred avditorij.

„Predragi mladenič! Vaše duhovite besede bi pristojale tudi modri starosti! Vaš razum je na pravi poti, da spozna tajnosti prirode. Stopite z mano v tem spoznanju še korak naprej!

Na kolesce ste postavili svojo sobo in jo v duhu kot nebesno sfero vrtili okrog mirujočega stola. Toda ne samo soba, s sobo vred bi morala stati cela vaša ogromna palača na kolesih in tisoči ter tisoči slug bi jo morali trudapolno sukati krog vašega stolíčka. Nihče na svetu bi se ne drznil v resnici poskusiti ta experiment. Ali bi se ne dala rešiti cela zadeva enostavneje?“

— „Da, da,“ vzklikne veselo mladenič, „soba, in palača lahko mirujeta, vrteti pa moram stol, ki sedim na njem. Kadar leti barka kot ptič po reki navzgor, se nam dozdeva, da bežijo planjave, hiše in gore jadrno ob strugi navzdol. Da se bo torej soba vrtela navidezno proti desni, moram zasukati stol proti levi, v isto smer, v kateri se giblje sluga z luno!“ —

„Da, dragi sin!“ in Galilei seže z rokami visoko proti nebu, da se dvigne njegova postava liki silhueta čarodejca od polmračnega neba. „Niti svoje lastne hiše ne more človek zasukati krog sebe, ki je njen graditelj in gospodar! In to neskončno božjo hišo nad nami, ki ji razum ne ve ni mej ni daljav, si drznemo vsak dan enkrat zavrteti okrog revnega stolička, ki nam je usojeno prebivati na njem.

O incredibilem hominum amentiam![1]

Ta bore zemljica naj je centrum brezmejnega stvarstva!

Le pogum, smelo zavrtimo to drobno kroglico od zapada proti vzhodu in veličastno navidezno gibanje nebeške sfere nam postane jasno kot beli dan!“

Med poslušalci izzovejo te besede glasno razburjenje. Marsikdo se s strahom ozre krog sebe. Tu stoji nič hudega sluteč na stolpu sv. Marka in zemlja pod njim se suče, vrti in toči kot kolo na gladki osi. Kaj ko bi se začela tresti, pokati in škripati pod nogami — joj to bi pomenilo konec sveta!

Toda nazor o stalnosti in nepremičnosti zemlje pod nami je prešel ljudem tekom tisočletij tako v meso in kri, da ga ne more omajati še tako duhovita primera odličnega astronoma.

Više na nebo se je med tem povzpela luna v pozno noč.

Galilei stopi k daljnogledu.

„Zvesta spremljevalka naše zemlje je torej svet zase; kroglasta zemljica je, stotisoče milliarium odtod svobodno krožeča v prostoru.

[1] O neverjetna brezmiselnost človeštva.

Najhitrejši jezdec bi rabil več kot leto dni za dolgo pot, če bi dirjal noč in dan brez prestanka proti luni.

Kot nam, sije tudi nji topla vseoživljajoča solnčna luč in na nji vstvarja prelepo igro luninih men.

Kakšen pa je ta svet? Ali tudi po njem valovi morje in se pno gorovja, ali tudi tamkaj šuštijo gozdi, žubore vrelci in hodijo razumna bitja?

S smejočim se „obrazom“ gleda luna na nas, kot da bi se posmehovala naši kratkovidnosti.

Ta smejoča se „facies in orbe lunae“ [1] pa je tudi vse, kar odkrije na njenem površju najbistrejše oko.

Menjava svetlejših in temnejših peg, ki jih nejasno opazimo na obrazu polne lune, je vzbudila domišljijo preprostega človeka.

Nekateri vidijo v polni luni zarisan širok obraz s polnimi lici in malim topim nosom, drugi opazijo v nji obliko zajca, tretjim pa se dozdeva, da stoji v luninem krogu mož z butaro dračja na hrbtu.

Toda že stari Plutarchus[2] je tolmačil povsem duhovito postanek „obraza“ na luni. Menjava gora in dolin, morja in kopne zemlje povzroča po njegovem mnenju pegasto lunino lice.

Mogoče je zadel resnico, mogoče tudi ne; kdo mu more odgovoriti?

Jasen responsum[3] nam daje edino tubus opticus, ki vam trenotno prinese lunino površje tako blizu, da ga lahko opazujete in čitate v njem kakor iz chartae, ki leži pred vami na mizi.

Naravnati ga hočem ravno tja, kjer je lunin krajec kot s premo črto odsekan.

Prosim! — No kaj opazite?“

— „Na levi svetli mesec in na desni temo. V sredi loči oba polja prema črta.

Ne, ne — — ni ravna. Tu spodaj je vsa nazobčana. V svetlih jezičkih sega svetloba v temo.

— Joj, joj kako lepo! Že vidim! Vrhunci hribov so in gorska slemena, ki jih še obseva zahajajoče solnce, po dolinah pa se je že razgrnila mračna noč.

Kaj ne, tako bi se morale videti z lune Alpe proti večeru? Kot razsvetljen jeziček bi žarele in segale v dežele, ki jih že krije večerni mrak.

---

[1] obraz v lunini obli.

[2] Plutarh 46—125 p. Kr. De facie in orbe lunae. (O obrazu v luninem krogu.)

[3] odgovor.

Sedaj zapazim vrhunce gora tudi v obsvetljenem delu lune in sicer prav blizu njene svetlobne meje. Na levi so obsvetljeni, na desni so temni in dolge črne sence padajo za njimi po tleh.

Kaj pa je to, ti čudni kotlički? Kot bi zasadil palec v mehko ilovico. V sredi vdrtina, vseokrog pa vzvišen okop, okrogel kot bi ga zmeril s šestilom." —

„Tudi te tvorbe so gorovja, dasi dokaj različna od zemeljskih. V sredi je globoka okrogla kotlina, ki jo naokoli mejé gorski grebeni, razvrščeni v krogu. Le dobro poglejte, kako lepo meče vzvišeni okop senco! Na levi svetel, na desni teman, kot bi zrli z višine v amfiteater, kadar ga obseva večerno solnce.

Vse polno je na luni teh kotičkov, velikih in malih; mestoma je njeno površje tako nagosto posejano z njimi, da izgleda vsa luknjičava kot košček plovca."

— „Prosim! Daljnogled se je moral premakniti. Jaz ne vidim več onega lepega roba, kjer meji v tako plastičnih sencah razsvetljeni ob osenčeni del lune.

Vso svetlo ploščo imam pred sabo, in na nji vidim nejasno svetlejše in temnejše pege." —

„Motite se! Luna se je premaknila; z nebesnim obokom vred se je nekoliko zasukala proti zapadu.

Kamor gledate sedaj, tjakaj sije na luno še s polno močjo „popoldansko solnce", ako se izrazim po zemeljsko. Sence gorá so še prekratke in zato je plastika pokrajine tako medla!

Takoj zasučem perspicillum nekoliko na desno.

Prosim, kdo drug izmed gospodov!"

— „Tiste lunine lise bi rad videl, ki nam privarajo v luno človeški obraz" — se oglasi novi opazovalec.

„Sledite svetlobnemu robu od tamkaj, kjer je luna vsa posuta s kotlički, kvišku približno do srede."

— „Ali semkaj, kjer mejita dan in noč skoro v ravni črti drug ob drugega?" —

„Da ravnotja. Kakšna se vam dozdevajo tukaj lunina tla?"

— „Ravna in gladka, ker višine in doline bi morale naškrbati svetlobno mejo. Toda zdi se mi, da so tla tudi temnejša."

„Vidite, to je taka temna lisa. In če pogledate še nekoliko više, opazite v svetlem delu enega izmed najlepših luninih kotličkov. Tik nad njim in na levo od njega leži kroglasta, ravna temna pega. Ona je, ki tvori levo oko luninega obraza."

— „Tu v temi, da v popolni noči se mi dozdeva, da na luni nekaj gori.“ —

„Pa menda pač ne vidite švigati ognja?“

— „Ne! Svetloba ne plapola kot nemirni jeziki plamena. Tri, štiri kot sneg bele lise mirno žarijo onstran svetlobne meje v temno noč,“ — odgovori zopet nov gledalec Galileju.

„To je eden izmed onih svetlih jezičkov, ki jih je videl prvi od vas še segati iz obsvetljenega dela v lunino noč.

Tekom našega opazovanja se je že lunin ščip nekoliko zmanjšal in noč je pokrila pokrajine na desni, ki so pred dobro uro še blestele v luči zahajajočega solnca. Tudi gorska slemena je med tem odela tema. Le na najvišje vrhunce še lije žarka solnčna luč in njih razpokane in razorane stene goré v črno noč kot orjaški kresovi.

In tu sediš človek na zemlji in strmiš v lepoto, ki jo rodi na luni borba teme in luči, in piješ harmonijo, ki jo stotisoče milj odtod igra solnčni zahod po strmih slemenih luninega gorovja!“ —

Tako so gledali in strmeli tisto noč Benečani nad čudi, ki jim jih je odkrival daljnogled na luninem površju.

In Galilei je neumorno opozarjal na zanimive pojave ter jih s kratkimi, jasnimi stavki duhovito tolmačil.

(Dalje prihodnjič.)

Fr. Albrecht:

V polnoč gredo ure.

V polnoč gredo ure. Vse zvezde neba,
ves blesk je izpila brezdanja tema.
Vsa solnca so mrtva. Vse ceste sveta
molčijo najglobljе molčanje.

V polnoč gredo ure. V tišino noči
le veter — glas zemlje — potajno ječi . . .
Jaz gledam v nebo in vprašujem temo:
Kako je s teboj zdaj, o domovina?

In kakor bi vzdihali daljni grobovi
in kot bi se rušili živi domovi, —
jaz čujem ječanje polnočnih samot
iz svoje domovine . . .

Ribičič Josip:

Razvaline.

(Konec.)

4.

Stara ženica se je pripognila na ognjišču, pogrebla z lopatico pepel na kup ter pokrila z njim tlečo žerjavico.

„Otroka, spat!“ je zaklicala.

Skozi dimnik je udarjal glas daljnega groma, da se je veriga sredi dimnika zibala. Med gromenje se je pomešalo prasketanje, kot bi kdo lomil dračje.

Deček in deklica sta pospravila kamenčke v kot in vstala. Ženica je trudoma stopila z ognjišča in zapahnila vrata. Zunaj je bila jasna noč. Luna je sijala skozi okence in njeno srebro je risalo dolge sence v hiši.

Deček je obstal sredi hiše in prisluhnil.

„Ali čuješ, babica?“ je zašepetal in drobni prstki so pokazali v smer, od koder je nerazločno bučalo, od koder je prasketalo venomer. Mala sestrica pa se je stisnila k babici in skrila glavico v njenem krilu.

„Spat, babica,“ je zaprosila.

„Čujem, čujem — pojdimo!“ je obema odgovorila ženica, ju prijela za roke in ju odvedla v izbo.

Vsi trije so se spravili na veliko peč, si pripravili iz starih oblačil podzglavje in legli. Mala Angelica je zaihtela brez vzroka in se stisnila bliže k starki.

„Molimo, otroka!“ je velela starka.

Očenaš za očenašem, želja za željo je splavala proti nebu: za ateja v vojski, da ga nebo varuje nezgod; za mamico rajnko, da ji Bog da večen pokoj, za dobrega dedka v nebesih in za vse duše v vicah.

„In da bi sovražnik kmalu zapustil ta kraj,“ je dodala babica, vzdihnila, prekrižala Stanka in spečo Angelico.

„Zaspi tudi ti, Stanko, zgodaj bo treba vstati!“

„Jutri bova žela, kaj ne?“

„Žela bova!“

„Zakaj ne gre tudi Angelica z nama?“

„Prezgodaj je zanjo, že priteče za nama, ko se prebudi.“

Stanko se je nasmehnil, vesel, da bo Angelica še spala, ko pojde on. Utihnil je in zatisnil oči. A okrenil se je kmalu zopet in zašepetal:

„Letos niso prišli vojaki, kaj ne, babica? Ata bi jih zapodil, če bi prišli na polje.“

„Ne, Stanko, letos ne pridejo — spi, spi,“ je odgovorila babica in kakor v strahu je okrenila glavo tje, kjer je na omari brlela lučka in prasketala, kakor bi ugašala. Nad lučko so visele svete podobe. Razločno so pokazali sveti obrazi iz senc in babici se je zdelo, da žive, da jo gledajo, da se njih ustne premikajo. Pobožno je sklenila roke in vroče prošnje so ji kipele iz srca, do vsake podobe posebej. Ko jo je premagal spanec, so še trepetale njene ustne.

Zunaj pa je grmelo iz dalje in temne postave so se valile v skrivnostnih, nemih procesijah preko dolinice proti vasi in skozi vas.

Grom topov je ponehal. Za hip je zavladal mir nad dolino. In kdor je spal, se je premaknil v snu, zastokal, kakor da bi uho pogrešalo glasu, ki ga je bilo že mesece vajeno.

Nenadoma pa je vstal nekje v noči peket konjskih kopit in ropot težkih vozov, se približal, švignil mimo in utihnil na drugem koncu vasi v noči.

Proti jutru je zagrmelo na drugi strani vasi. Od bližnje gore je prišlo in vzbudilo dolinico.

Babica in Stanko sta se oprezno splazila s peči v kuhinjo, da ne vzbudita Angelice. Babica je izgrebla žerjavico in pristavila lonček. Stanko je podtikal in zapihal s pihalnikom v žerjavico, da je zaprasketalo, se zakadilo in veselo zaplamenelo. Vele ustne so se nasmehnile in starka je stisnila dečkovo glavico na suhe prsi. Njene misli so se vstavile nad žitnim poljem, tako majhnim, a tako bogatim. Njeni prsti so se začeli pregibati drug za drugim, kakor da bi šteli mernike, šteli denar, hlebe.

„Pisati bo treba sinu,“ so hitele misli dalje, „pisati bo treba, da se razveseli. Kar sami bomo pomlatili, kaj bi z drugimi; pa saj ga tudi ni, ki bi pomagal.“

„Že vre!“ je vzkliknil Stanko in odstavil lonček. Babica se je sklonila nad ogenj in duh po kavi je napolnil kuhinjo. Stanko je med tem zdrobil pogače v skledo in nestrpno čakal.

Po zajtrku sta segla vsak po svojem srpu in se odpravila.

Na nebu je rdela jutranja zarja in na malih oblakih so se igrali solnčni žarki.

„Da bi le trajalo ves dan,“ se je nasmehnila ženica, ko je pogledalo nebo.

„Jaz bom vezal,“ je dejal Stanko.

„Ne, vkup bova žela, popoldne pa vezala,“ je odločila babica. V tem hipu je zagrmelo nad dolino, zažvižgalo. Prestrašeni Stanko je obstal in se stisnil k babici.

„Kako blizu, ali čuješ?“ je šepnil, kakor bi se bal glasu. A babično uho ni slišalo grmenja, ne žvižga; njeno oko je obstalo na široki, čez noč nastali poti na travniku ob hiši. Daleč v dolino se je vila sled, preko sosedovega polja in se zgubljala za malim gričem sredi dolinice.

„Hodi,“ je zavpila starka hripavo in se pognala proti griču. Komaj ji je Stanko sledil.

Na griču je stal sosed. Nepremična kot kip se je ločila njegova temna postava od rdečega neba. Ženica je že stala ob griču, ko se je sosed zganil in se okrenil:

„Malo boš žela, soseda,“ je zamrmral, se ozrl z mrkim pogledom po svojem polju, kot bi primerjal in je trdih korakov odšel proti vasi.

Kmalu sta stala babica in Stanko na griču.

„Oh, babica, babica kakor lani!“ je vzkliknil deček.

Trudoma je starka odkimala: „Ne, lani so šli počez.“ Sklenila je tresoči roki in glava ji je silila k tlom.

5.

Ko je prvikrat zabobnelo z juga, je spoznala vsa Soška dolina, da se je pretrgalo upanje čez pol, da niso bile dosegle molitve niti oblakov. Ljudje so grabili v naglici po najdražjem in se odpravljali. Nobeden ni vedel, da je to le prva postaja Golgate, nobeden slutil, da je Golgata sama še daleč, daleč; vsak je v svoji dobroti sodil, da bo slovo že končan križev pot. In ob slovesu, ob prvi postaji trnjevega pota, so spoznali vsi, da jih je vezala velika ljubezen. V tisti uri je bilo pozabljeno nasprotstvo, rojeno v udobnosti in izobilju: sleherni je postal brat vsakega.

In ko je zaškripal vlak, se je vprlo sto in sto oči v ta košček zemlje. Kako si lep, oj ti naš dom — kam si gledalo oko doslej? In sto in sto src je zajokalo v žalosti.

A vlak je ropotal dalje in v očeh so se zrcalila srca v grozi in strahu:

„Kam in kaj sedaj?“

Mnogim je tisti hip spoznalo srce mrzlo tujino. Pri prvi postaji so izstopili in se vrnili. Korak jim je bil lahek in srce zopet veselo. A večina jih je šla naprej in čim dalje so šli, tem bolj so se tolažila njih srca z lažmi.

„Kaj nam!“ se je nagnila mlada gospa k svojemu očetu in stisnila svoje dete na prsi.

„Kaj nam! Posestvo! Bog z njim! Dovolj gre z nami!“

„In če traja leta,“ je odgovoril sivi oče in pogladil otrokovo glavico, „začnemo spet od začetka! Kakor sem star, se ne bojim — moči bo dovolj!“

„A tile reveži,“ je nadaljevala gospa in se ozrla na sopotnike, ki so ždeli v svojih kotih, strti in ponižani. „Kaj nam! Gremo k bratom; sprejeli so tujce z odprtimi rokami, sprejeli bodo nas z objemom.“

In vlak je ropotal, se ustavljal sredi proge, lazil vedno počasneje dalje in se po polževo približeval domu dobrih bratov.

Minil je dan, vstal je večer in se umaknil noči. Ko je zaropotal vlak v glavno bratsko mesto, je vladala noč. Nad mestom je ležala siva megla. Raz oken so visele zastave skoro do tal, tlak je bil moker in vlaga je silila v kosti. Mesto je že spalo in begunci so stopali začudeni po opolzkem tlaku in čakali sprejema in čakali objema.

„Vsaj kavarne bi nam lahko privoščili,“ se je razjezil eden izmed potnikov, ter sedel prvi na prag. Bil je najprej spoznal opolzkost svoje domovine in se je koj v začetku vdal. —

*

Prišla je jesen in prišla je zima. Zapadel je sneg in legel z vso svojo težo na zemljo. Drevje se je komaj upiralo bremenu, stokalo je in se sklanjalo k tlom.

Mlada gospa je pregazila sneg do sosedove hiše in srce ji je zahrepenelo po jugu.

„Dober dan, mati — glejte, otrok mi je obolel, prodajte mi jajce. Čula sem, da jih nabirate, rada plačam.“

„Oh, gospa, ne morem, res ne morem, sem jih že lepo zložila, v mesto jih nesem — ravno sto jih je, polno število. So že napol prodana. Res ne morem!“

„Plačam vam ga dražje kot v mestu — samo eno, mati!“

„Ali ne morem, res ne!“ in soseda se je obrnila vstran.

„Čujte, žena, ali se ne bojite Boga?“ je vzkliknila mlada gospa in s srdom in studom se ji je napolnilo srce.

„Zakaj bi se ga bala?“

Niti razburjenja ni bilo v glasu.

„Tudi v srca je legel sneg in mraz v teh krajih,“ se je prestrašila gospa in se približala ženi še bolj.

„Kaj se ne bojíte, da i vas Bog tako kaznuje, kakor je nas?“ je kriknila.

„Božja volja,“ je odgovoril miren, brezbrižen glas.

Ob vratih je viselo razpelo.

Ko je gospa odhajala, se je ozrla vanj.

„Ali je bila res Tvoja volja? In zakaj? S čim smo se pregrešili, s čim?“

Begunko je zgrabila želja, stresti ga za rame:

„Povej vendar — s čim?“

Še enkrat se je ozrla vanj in hotela oditi. A tisti hip se ji je zdelo, da mu je zlezla glava še niže na prsi, da mu je bil obraz še žalostnejši, da so mu oči do smrti trudne.

In mlada žena je padla na kolena:

„Ti dobri, Ti usmiljeni . . .“

6.

Glavarstveni uradnik Anton Bolè je bil filantrop, kakršnih je malokatera mati rodila. V času, ko so se vsi mogoči narodi zaganjali drug ob drugega, je shujšal do kosti; zakaj njegovo veliko srce je stokalo pod velikim bremenom, ki ga je komaj nosilo. In to breme si je njegova človekoljubnost nalagala sama dan za dnem. Strupena kaplja bridkosti, ki je enkrat padla v njegovo dušo, je ni več zapustila; obtežila jo je za večno, in spomin je kljuval v njej brez prestanka. Bil je človek, ki ni mogel gledati brezbrižno tuje bolesti, dasiravno mu je razum govoril, da se breme prav nič ni izpremenilo na tujih ramah: deset sorodnih duš si naprti cent tujih solz, pa se cent ni razdelil — podeseteril se je, in solza v tej dolini žalosti se je povečala.

Ko se je Anton zjutraj napravljal v službo, je vsakokrat čutil, da mu bo zvečer še težje. Ko je stopal po glavarstvenem hodniku in videl zopet in zopet ljudi sedeti na dolgih klopeh, je videla njegova duša vse muke teh ljudi, je videla obup in strah in upanje v očeh vsakega posebej. In z njimi, ki so čakali nestrpno ure in ure, se prestrašili, ko je padla nanje vrsta in bi radi odložili vse to neznano na poznejši čas, kakor so bili še minuto prej nestrpni, z

njimi je Anton preživel vse stopnje strahu, ki ga ustvarja ljubezen in biča do obupa. —

Nekega dne je stala pred Antonovo mizo ženica iz delavskih krogov. Ko ji je Anton ponudil stol, je sedla brez zadrege kot bi bila doma.

„Kam privede skrb!“ je premislil dobri uradnik. „V prejšnjih razmerah bi bila zardela, nerodno sedla, njena govorica bi se gibala v velikih lokih okoli malenkosti. A sedaj — kaj jo vse drugo briga — bogzna, ali še živi ljubljeni.“

Tako je mislil Anton in brskal po zaznamkih izgub. Dobro je vedel, da mu je znana vest, zaradi katere je bila ta žena pred njim. A dasiravno je to opravljal dnevno, vedno enako neusmiljeno zadajal iste udarce vsakomur, ki je stal pred njim kot ta žena, vendar je spoznaval s slehernim dnem bolj, da je njegovo srce isto, kot je bilo prvega dne. Tako trudnega se je naenkrat čutil, da bi najraje legel in zaspal in več ne vstal.

„Zakaj ravno meni to? Veliko jih je, ki bi to popolnoma avtomatično opravili: Vaš mož je mrtev — pika. — Naj pride naslednja na vrsto. Tako bi delali in še časa za cigaro bi jim preostalo in opoldne bi kosili z najboljšim tekom. S polnimi usti še bi pravili svojim, kako se je ta, kako ona prestrašila, koliko večja je ljubezen te, nego one.“

Anton je še vedno brskal po listinah, kakor bi iskal. Žena pa je čakala in se zganila v nestrpnosti. Bolè je vzdihnil in začel in ni dvignil oči; kot grešnik se je zdel.

„Vi ste torej Terezija, žena Franca, črnovojnika?“

„Da.“

„Imate še prejeti nekaj podpore; a to opravite pozneje v sosedni sobi. — Vas bom tam že priporočil, da ste lahko prej prosta. Pa nekaj drugega je: Vaš mož je malo obolel.“

Anton je čutil sam udarec svojih besed. Domislil se je pobalina, ki je zavijal vrabcu vrat — polagoma in z veliko spretnostjo.

„Pravzaprav ni bolan, nekoliko ranjen leži v bolnici. Pa ne prestrašite se, strežejo mu, kakor le morejo, morda ne bo hudega. A človek mora biti pripravljen na vse — saj zadene lahko tudi nas vsepovsod in vedno, vsako minuto nas lahko dohiti . . .“

Anton je poškilil na stol in zopet se je domislil vrabca in pobalina. Tudi vrabec se ni bil ganil — iztegnil je nožice in do poslednjega ostal miren, le nazadnje ga je stresel krč. Mrzle kaplje je začutil človekoljub na čelu in zaželel si je proč, daleč proč.

Antonu je bilo, da čuti vroč pogled poln groze na svojem licu, a ni si upal privzdigniti oči. Njegovi prsti so zašumeli po listih in takrat se je s sunkom odločil.

„Vsako minuto nas lahko dohiti — vidite vaš mož je bil ranjen v obe nogi, kaj bi brez nog. Bodimo usmiljeni: ali ni boljša smrt od takega življenja? In umreti za domovino! Naši otroci se ga bodo spominjali junaka. Ljuba žena, Bog se je usmilil vašega dobrega junaškega Franceta — ljuba žena pogum!“

Antona je dušilo v grlu in v oči mu je stopila bridkost.

Tistikrat se je zganila žena na stolu in vstala. Anton se je ni upal pogledati.

„Mrtev?“

„Pogum, ljuba žena, pogum!“

„Mrtev?“

„Da!“

Zavladal je molk. Čez dolgo se je žena okrenila, da odide.

Anton je stopil izza mize in ji ponudil roko:

„Ne obupajte, ljuba žena, vsak mora nositi svoje. Molite zanj!“

Začudeno ga je pogledala žena in zamahnila z roko in nos se ji je pobarval bakreno:

„Vrag naj ga vzame, saj me je tako samo tepel!“ — —

Minuto pozneje je sedela druga žena na stolu ob mizi. Anton je bil bled in šibak kot po prestani bolezni. Obrvi sta bili stisnjeni kot v srdu.

„Vaš mož je mrtev!“ je udaril brez ovinkov, trdo in neizprosno. Ko je pogledal v dvoje otroško-naivnih oči z grozo napolnjenih, ko je videl obraz mrtvaško spačen od udarca in bolesti, je Anton spoznal, kako velik greh si je naložila njegova duša.

7.

Črnovojnik Just je dobil dopust, pa se je pripeljál v svoje rojstno mesto. Ko je stopil na domači tlak, je bila že temna noč.

Just je bil pravi sin svojega mesta. Kar ga je vezalo nanj od rojstva, ga v zrelih letih ni več zapustilo, ljubil je to mesto zaradi lepote njegove, ljubil zaradi nesnage v njem, ljubil bolj od žene in otrok; kajti družina je bila le mal atom pestrega, ropotajočega življenja teh širokih, čistih in onih temnih, mračnih ulic. Vse lepe misli o ženinem začudenju, o sentimentalnem objemu so izginile pri prvem koraku na domačih tleh.

„Kaj bi jo sedaj budil, prestrašili bi se otroci! Šestnajst mesecev so me pogrešali, ena noč več ali manj! V mesto krenem!"

In Just jo je mahal pomlajenih korakov po širokih, slabo razsvetljenih ulicah. Pred zaprtimi okni raznih kavarn in gostiln se je ustavljal, prisluškoval ter premišljeval, ali bi vstopil. A zahotelo se mu je hrupa in razposajenosti starih, lepih časov. Kot bi doslej spomin spal tam ob sovražniku, se je nenadoma vzbudil in hrepenenje ga je vleklo za seboj. „Aha!" se je zadovoljno zasmejal črnovojnik in se ustavil pred veliko kavarno. Skozi skrbno zakrita okna je silil hrup, kot bi mu bila kavarna pretesna. Nad vrati je šumel ventilator in rezal vzduh. Dim se je vil na ulico kot bel, gost steber.

Ko je Just odprl vrata, ga je za hip omamil hrup stoterih glasov, v pozni uri rojenih, in v oči ga je zasklelo. Smrad po raznih žganih pijačah mu je legel na sence. A srce mu je poskočilo veselja v spominu in zaželel si je še več hrupa, še več smradu. Obstal je ob vratih in pogled se mu je razveselil. Vse kot nekdaj: to hitro motovilenje v službi skrivljenih natakarjevih nog — vedno ene in iste noge, le obraze menjajo — prešeren smeh vlačug, kletve in razbijanje moških, ki nima posledic, ker mu je razposajenost mati — vse, vse kot nekdaj, če še ne boljše in lepše.

Just se je priril po kratkem iskanju do najglasnejše družbe in prisedel, ne da bi vprašal in ne da bi koga poznal. Družba se zanj ni zmenila, je vpila ter se režala najnavadnejšemu dovtipu. Črnovojnik je zapazil, da so ženske najglasnejše, najdrznejše.

„Kaj, je vsak dan tako?" je vprašal človeka ob svoji levici, pogledal vse po kavarni ter se veselil štirinajstih večerov svojega dopusta.

„Seveda je tako! Kako pa bi naj bilo?" je zagrgral sosed.

Just je iztegnil roko in zagrabil za natakarjevo suknjo:

„Digo, steklenico slivovke!"

Med družbo je nastal nemir. Izza mize je vstala ženska in se prizibala k novodošlecu. Njene pijane ustnice so se zarežale, ko ga je objela krog pasu. Prijetna gorkota se je razlila Justu po telesu, ko je začutil njeno mehko koleno tesno ob svojem. Roka mu je nehote zdrknila pod mizo in oči so mu zamižale.

Sosed ob njegovi levici ga je tedaj sunil pod rebra, pomežiknil s pijanimi očmi in se zakrohotal:

„Ti, s to se ne ukvarjaj — ima moža na fronti! Haha, tebe ubije, njo pa ocvre na štedilniku."

„Kdo te je kaj vprašal, žlobudra stara," se je razkačila ženska. „Domov pojdi k svoji brezzobni čarovnici!"

Napadeni pa se ni zmenil, pijano se je zibal na stolu, si z umazano roko točil slivovke in se sklanjal k svoji sosedi. Nerodno jo je šipnil v bedro, jo pogledal srdito, kot bi jo hotel udariti in se koj nato idiotsko nasmehnil.

„Kaj, ocvrl te bo?" se je pošalil Just in pomežiknil.

„Če bi se pustila! Čeljust mu razbijem, falotu — s copato mu jo razkoljem!"

„Veš, eden je pa le ocvrl svojo babo," je zavpil sosed. „Prišel je na dopust, pa je našel ljubčka v sobi. Zakuril je štedilnik. Ko je bilo železo rdeče, je posadil babo nanj — cvr, cvr, haha — — Jaz bi tudi, jaz!"

„Hudiča boš ti ocvrl, pa ne svoje čarovnice. Prej bo tebe spravila, starec, kot ti njo — tako dolgo te bo nabijala, da te bo konec," je zavpila ženska ob Justovi strani.

Pijani sosed je jezno pograbil steklenico na mizi in zažugal ženski; a kmalu se je pomiril.

„Pa naj, prokleta! — — A tebe bo pa le mož ocvrl, te bo, o da, da." —

Hrup se je stopnjeval do jutra, pijanost je rasla in vzduh je omamljal.

Naenkrat se je Justu vse to zagabilo. — Pahnil je pijanko stran, da se je komaj obdržala ob mizi, plačal in odšel.

Za seboj je slišal zmerjanje.

Ko si je hladil na morskem obrežju glavo, je bila noč pozabljena. Bilo mu je, da bi zavriskal zadovoljnosti. Domači zrak mu je polnil prsi, domači predmeti so mu budili spomine prejšnjih let; vsak najmanjši predmet je postal pomemben, vsak kot velika, važna zgodba.

Ko se je popolnoma streznil, so že ropotali vozovi mimo njega in morje je oživelo v svetlobi, se ločilo tam daleč na jugu od neba, se zganilo, se zazibalo kot bi dihalo.

Tistikrat se je domislil, da mora domov. Počasnih korakov je spet ubral pot skozi mesto in se kot radoveden otrok ustavljal pri komaj odprtih izložbah. Šele ko je stopil v mračne, ozke ulice, se je podvizal. Kmalu je dospel do svojega stanovanja. Lesene stopnice so zaškripale pod okovanimi čevlji in ročaj se je stresel gori

do podstrešja. Izza priprtih vrat siromašnih stanovanj so pokukavale glave, vse zakrite od razmršenih las in zopet brezbrižno izginjale. Just je obstal za hip pred vrati svojega stanovanja in se čudil, kako malo veselega razburjenja je v njem. Skomignil je z ramami in odprl vrata.

„Jezus, Marija!“ mu je udaril krik na uho. V kuhinji je stala njegova žena z dojenčkom v naročju, iz sobe pa so privreli njegovi otroci in obstali kakor plašni ob vratih.

Nekaj je stisnilo Justa za srce, ko je bulil s svojimi očmi na ženino naročje; a ta občutek je trajal en sam hip. Srce mu je bilo popolnoma mirno in misli so mu bile uravnane, ko je stopil bliže in pogledal otroku v obraz; — le na ustnah mu je obstal sovražen nasmeh, ki ni več izginil. Otrok je zacvilil in iskal s celim obrazom materinih prsi, a mati se ni ganila.

Just se je še bolj sovražno nasmehnil in dejal:

„Glej, glej! Kako lep otrok je to! Zakaj ga ne podojiš, saj vidiš, da išče! — — A, zato? Prava reč to, trije ali štirje — saj je vseeno. Ej, kako lep otročiček. — Fant ali punčka?“

Ženi so se tresle roke, da je komaj držala otroka.

„Saj ti bo padel, drži ga vendar lepo! Čuješ? Sem ga daj!“ In iztrgal ji je otroka iz naročja:

„Kaj pa gledate tako neumno, zijala! Tu, Gizela, pestvuj bratca!“ je nazadnje zaklical Just najstarejšemu otroku.

Gizela se je plašno približala in vzela otroka.

„Punčka je!“ je zašepetala.

„Saj je vseeno!“ je zamrmral. A kakor bi trenil mu je zopet izginila mračnost z obraza. Zavrtel se je na peti in zakričal razposajeno:

„Alo, oblecite se, gremo praznovat svoj prihod — alo vsi! No, stara, ali čuješ, vsi — tudi ta mali. Alo, alo!“

Žena je potegnila roko preko čela in zamrmrala:

„Kaj bi s tem?“

„Vsi, pravim, vsi!“

Vsa ulica jih je bila polna, ko so šli. On je stopal glasno se zabavajoč s svojimi otroci naprej in vedno bolj razposajen je postajal. Dva otroka sta ga držala za roki, tretji se je tiščal njegovih hlačnic, da ga je oviral v hoji. Za njim pa je šla žena z dojenčkom v naročju.

Pred policijskim komisarijatom se je Just ustavil in dejal:

„Sem notri moram iti pokazat svoje listine, alo, za mano — videli boste, kako je to!“

Ko je stala vsa družina pred čudečim se komisarjem, se je Just naglas zasmejal:

„Poglejte, gospod komisar, ali ni lep tale mali, kaj?“

„Če nas mislite potegniti, vas kmalu iztreznimo,“ ga je prekinil komisar.

„Le počakajte, glejte: Šestnajst mesecev me ni bilo domov. Danes sem prišel, pa sem našel tega malega poleg svojih treh. Kaj se vam zdi? Pa sem si mislil: Na policijo spravim vse skupaj, tam bodo že vedeli, kako in kaj. Ben, ta ni moj, to je jasno, ali ne? No, tu imate njo in otroka, napravite z njima, kar hočete — jaz se ne menim več za to. Za ostale tri bom že jaz skrbel. Adio — alo, vi trije za menoj!“

Na ulici je nekoliko pomislil, pokimal in jo mahnil proti svojemu stanovanju.

Ko je dospel do hiše svojega stanovanja, je stopil v prodajalno v pritličju. Star kramar je sedel med vsakovrstnim starim pohištvom in ga vprašujoče pogledal.

Just se je preril mimo razcapanih foteljev, prevrjenih stolov in kupov starih, ponošenih oblek do njega in mu potrkal na rame:

„Pepo, kupčijo napraviva! Za dobro južino vam prodam vso svojo ropotijo, postelje, omare, perilo, vse, vse — a le če spravite vse vkup v pol uri iz stanovanja!“

Pepo si je zadovoljno pomel roke in kupčija je bila sklenjena.

Še isto dopoldne je preprosil Just svoje sorodnike, da so sprejeli vsak po enega njegovih otrok.

Ko je zvečer napol pijan pravil svojo zgodbo, ga je družba z občudovanjem poslušala. Mlada ženska se je privila k njemu in Just je ni odganjal.

Ivan Podrobnik:

Izza zavese.

(Dalje.)

Nasmehnil se je in je počasi zmajal z glavo: „Tega načrta bi moja Milka nikdar ne bila izvršila. Toliko jo že poznam. In on tudi ne . . .“ — „„Vem, vem, da ne““, sem se zasmejal. „„In ako bi skupaj v vodo skočila, bi se drug drugemu za hrbtom skobacala zopet ven. Ali denimo, da bi on ne bil tisti potuhnjeni lopov, kakor ga poznava midva, nego res oni otožni trubadur, kakor se je kazal nam in njej; in ako pomisliš, kako jo je imel popolnoma v oblasti, — ali se ti zdi izključeno, da jej ne bi bil, dan na dan ji isto stvar s svojim najbolj zamolklim in drhtečim glasom golčeč, polagoma sugeriral mnenja, da jima je to edina rešitev? . . . Zakaj da ji ni predlagal, naj skupaj pobegneta, je bil vzrok ta, da bi bil tak načrt veliko bolj izvedljiv in bi bila ona poštenjaka lahko vendarle prijela za besedo. Ako ga pa vzameva v svrho tega najinega pogovora za sentimentalnega trubadurja, ne smeva pozabiti, da trubadurji nimajo za izvršitev takih načrtov potrebne energije. Toda do samomora bi jo bil baš take vrste turobni patron, ako bi mu bilo resnično do stvari, še najbrže spravil, pa naj bi bila tudi tista egoistinja, za katero jo imaš najbrže po vsi pravici. Zakaj, ponavljam, ne smeš pozabiti, da je bila popolnoma v njegovi oblasti in da jo je lahko sukal, kakor jo je hotel, — njo, ki je bila celo življenje vajena, da je ona premikala moške kakor na vrvici. In ne smeš prezreti, da je bila pozabila ves tisti svoj ponos, ki je bil naravnost značilen zanjo, in da se je potikala ž njim po zakotnih izprehodih, kamor se puščajo privabiti samo niti ne več dvoumne ženske. Opozarjam te dalje na to, da je bila dala iz rok na najslajšo radost drugih žensk, ki so jo kot lepo žensko seveda vse po vrsti sovražile, da je dala iz rok celo svoje najboljše orožje, s katerim se je toliko časa in tako ostentativno ponašala: svojo dotlej neomadeževano čast . . . Da, ako jo je spravil do vsega tega, spravil bi jo bil nazadnje tudi do „prostovoljnega združenja v smrti“. In kje bi bila potem zadnja dobra čustva do tebe?““ — „Toda v tem slučaju bi bila storila to, kakor sam praviš, pod sugestijo in ne bi bila odgovorna . . .“ mi je odgovoril. — „„Evo ga, jo že brani, že zagovarja!““ sem se zasmejal. „Ne, zagovarjam“, je vzkipel, „nego de-

batiram". — „„Ali debatiraš njej v prilog! Toda potolaži se, to ni nič hudega in nič čudnega: cosi fan tutti. Prišli so k meni v pisarno in so mi povedali, da so sami na lastne oči videli izginiti svojo ženo v njegovo vežo in so jo tam pred vrati čakali celo uro. Pa sem iz hudobnosti napravil vedno isto poskušnjo, katera mi je mimogrede tudi vselej brezdvomno pokazala, ali se misli možakar res ločiti, ali pa bi rad, da tudi njegovo stran poravnam (kanalje so kmalu izvedele, da rad „spravljam" in v zadnjem času sem imel že skoro same „spravljive slučaje"), napravil sem vedno isto poskušnjo: Ali pa ni mogoče, sem pričenjal, da je šla vaša gospa k temu gospodu, kakor sama zatrjuje, le po kako knjigo ali štiriročno igrat ali po kaj drugega, kar je pač sama dala gospodu soprogu razumeti in kar je bilo vse sicer tudi mogoče, a za nezakonskega moža prokleto malo verjetno? E, da si jih videl: devet od desetih jih je zabulilo v mene: »Kaj se tudi vam zdi, gospod doktor, da bi bilo to mogoče?« In na ta stupidni pogled in na to še stupidnejše vprašanje sem potem sezidal svojo „spravo". Ne, prijatelj, zakonski mož mora priti nenadoma s svečo v roki v svojo spalnico in samo takrat se ne more več tolažiti, da morda „vendar ni prišlo do tega"; toda v tem slučaju se lahko tolaži z »zadnjimi dobrimi čustvi«. In se tudi"".

Toda, da končam poglavje o tem svojem prijatelju, naj ti samo še dostavim, da sta se z ženo res poravnala. Pozneje sem čul, da ga je prevarila še enkrat, to se pravi, da je on izvedel še enkrat, da ga je prevarila, toda tudi zdaj mu je hvala Bogu in njeni obzirnosti ostalo upanje, da ni prišlo do tega. In zopet sta jo vlekla dalje. Tokrat pa ni prišel več k meni po tolažbo. Ali je ni rabil, ali pa si je poiskal bolj sočutno dušo . . .

In tako zdaj preidem na poročilo o svojem lastnem zakonu. . . . Da, začnimo tako: Kaj je zakon sploh? Naš obč. drž. zakonik ga definira nekako tako: Zakon je — — —, ne, tako ne pravi, nego: zakon temelji na pogodbi, v kateri dve osebi različnega spola izjavita, da bosta živela v nerazrušljivi skupnosti, da bosta rodila in vzgojevala otroke in da si bosta drug drugega v vsem podpirala. S tem seveda ni povedano, kaj je zakon, ali je povedano kvečemu tako, kakor se je pri izpitu odrezal tovariš na vprašanje, kaj je denar: „Denar je, ako kdo kaj plača". — Ako tudi rečemo, da postava definira zakon kot združitev v gori navedene plemenite svrhe, ne moremo priznati več, nego da ta definicija pove, kaj ogromna večina zakonov ni. Take namene ob poroki so imeli kvečemu tisti dol-

gočasni ljudje, ki so to definicijo napisali; da bi jo bili pa celo oni sami prenesli vsaj pri sebi v prakso, bi človek že celo dvomil, ako ne, da so jih bile tudi njih žene vredne.

Ali zakon sam v devetindevetdesetih od sto slučajev vendar predvsem ni tako dolgočasen. Vsaj ženske niso tako dolgočasne, kakor bi rada postava, ki si menda predstavlja zakon kakor kak lonec, ki ga lepo pristaviš k ognju, da se počasi začne kuhati „družinsko življenje“: Vse se vari lepo v redu; mož in žena enako skrbno pazita, da ogenj enakomerno greje, da se kaj ne prismodi, a tudi, da toplina preveč ne poneha. Za Božič, Veliko noč, za imendan se vrže kako koreninico za priboljšek v brodljo, a kar je glavno: vsako leto posnameta zakonca legitimno dete z vrha.

Pa hvala bogu (samo da tega boga nalašč pišem z malo začetnico), hvala bogu, pravim, da temu navadno ni tako: Sam vrag stoji ob ognjišču in zdaj podžiga, zdaj gasi; vrže zdaj pest soli, zdaj pest popra noter; zdaj prilije vode, zdaj octa, a zdaj zajame cel korec ven. Kar se pa legitimnih poberkov tiče, priplavajo na vrh, ko jih preplašena grešnika navadno najmanj pričakujeta.

Toda take stvari napravljajo življenje sploh in zakonsko že celo prenesljivo. Poznam vendar lepo število zakonskih mož, ki so jih žene enkrat, dvakrat, opetovano nasamarile, a niti enemu ne bi bil mogel priznati, da mu je naravnost počilo srce. Nasprotno: skoro vsi so nanovo oživeli in začeli res živeti v tem ali onem smislu, pa makar, da so se začeli klatiti po pivnicah.

Ali ne misli, da po mojem mnenju mora priti prav v vsakem zakonu do prevare. Naravno, da govorim sploh le o „naših“ zakonih, o zakonih v naših „krogih“, z našimi „modernimi damami“. Toda tudi tu izvzamem predvsem vse žene, ki ljubijo delo. Naglašam i besedo ljubijo i delo. Delajo navadno vse, a skoro vse tudi z nevoljo in občutijo delo vedno le kot pokoro; seveda ne pokoro za svoje grehe, nego nezasluženo pokoro. Žena pa, ki dela iz onega notranjega nagona, „nima časa“, da bi ji prišle nečedne misli, kakor tudi nam resničnim „delavcem“ ne prihajajo. Dela pa tak delavec in taka delavka zato, ker je vsak dan toliko tega dela, ki ga je treba opraviti. In ne v delu samem, ki ga pač nihče ne more proglasiti za kak užitek, nego v tem opravljanju dela, v njegovem vmanjšavanju, ki se popolnoma krije s pojmom „opravljanja dolžnosti“, v tem tiči in iz tega izvira tista notranja zadovoljnost, ki stori, da oni, ki ga občuti, delo tudi vzljubi in ga z ljubeznijo opravlja. In iz takega pojmovanja „deloljubnosti“ izvira tudi narav-

nost nasprotno, nedelavcem v tem smislu tuje pojmovanje zabave, razvedrila: isto razlikovanje, ki deli ljudi v take, ki jedo zato, da žive in take, ki žive zato, da jedo.

Potem izvzamem tisti visoki odstotek žensk, ki jim manjka vsak smisel za „prešestvovanje“ v najširšem pomenu: v mislih, željah in dejanjih, ki jim, skratka rečeno, manjka — fantazije. Te ženske so ali pridne gospodinje, ki garajo in garajo vse življenje brez nevolje, a tudi brez zadovoljščine in ki postanejo možu, ako ni po sreči ravno tako top kakor one, v kratkem nekak zelo koristen del hišne opreme; ali pa so silno lena in nemarna bitja, ki najrajša sede in ljudi obirajo. Te zadnje posegajo v moževo življenje toliko, da mu ga pošteno grenijo. Prve sploh ne posegajo in njih možje posebno radi zaidejo na prepovedane pašnike. Te može potem ljudje uprav glede na pridnost in zvestobo njih žen posebno obsojajo. A branili bi se lahko, da njih žene nimajo prav nobene zasluge ne na svoji pridnosti ne na svoji zvestobi, s čimer pa nočem oporekati, da niso reve vsega obžalovanja vredne, ker nimajo na moževi pregrešnosti tudi nobene krivde.

Predpogoji za v obče mogoče idealne zakone so podani samo z ženami, ki sem jih imenoval „delavke“. To so vedno tudi pametne žene; njih pamet je precej podobna moški pameti, in je bilo njih srce že pri izberi soproga pametno. In tak soprog bo večinoma tudi vedel ceniti, kaj je taka žena vredna in bo posebej tudi vedel, da ji ne manjka fantazije in da bi mu lahko postala tudi nezvesta, ako bi šlo prav za tem . . . Vse to bo primerno upošteval. Ob njej mu bo lahko življenje, ker ji njeno razumno srce nalaga tudi ono lepo pohlevnost, brez katere ženska ob vseh še tako sijajnih darovih ni ženska. In na zvestobo take žene bo mož tudi res lahko ponosen. Zakaj ni bolj smešne stvari, nego če se postavlja soprog ene onih, ki sem ji odrekel fantazijo, z zvestobo svoje žene. Kdo ti pa v nevarnost spravlja zvestobo tvoje putke? Ali ne veš, da so zapeljivci skoro vsi ptički, ki se hočejo z žensko zabavati v vsakem pogledu in ki odletijo že po prvem pogovoru, ako vidijo, da je tvoja ženica sicer jako lepa, a nič manj tudi bedasta ali pa dolgočasna.

S tem pa sem hvala Bogu tudi že opravil to vrsto poštenih in večinoma tako dolgočasnih — v življenju, v razpravah in v umetnosti dolgočasnih — žensk in vračam se z veseljem zopet k svojim ljubljenkam, k ženskam, ki so varale, varajo ali bodo varale, na vsak način pa bi lahko varale, k ženskam, ki sem jih vse življenje preziral in sovražil in se vse življenje z njimi pečal, k ženskam,

ob katerih sem največ užival in največ trpel, a še v trpljenju užival in v uživanju trpel.

E pa da, precej jih je bilo, niti ne vse lepe, — namreč „priznano“ lepe, — niti ne vse iz „boljših slojev“. Ali ne da bi hotel trditi, da so bile vse „moje“, — samo prešestvovale so z menoj, v srcu, v mislih, v besedah, v očeh ... Ti si zopet mož, ki mi ne boš očital protislovja, ako ti povem, da sem imel neštetokrat priliko, zavzeti se proti oni brutalni sodbi velike večine moških, da so vse ženske enake, to se pravi vse vlačuge. V to najnižjo vrsto stavljam jaz naravnost neznatno število vsaj naših žensk; take razuzdanke ustvarja le velikomestni milije. Toda na to tudi ne polagam tolike važnosti, za mene je prešestvo prešestvo, pa bodi tako ali tako.

Ali seveda, samo na splošno govorjeno: v lastnosti zakonskega moža, v svojih zasebnih zadevah bi znal tudi jaz biti hvaležen ljubčku svoje žene in njej sami, da mi pustita „zadnji dvom“ ali vsaj „zadnje upanje“ ... O, usmiljeni ljudje, o „iskreni prijatelji“, ne trgajte še zadnjega zagrinjalca s Saiške slike, — niti najjačji med nami bi tega dobro ne prenesel, da nimamo potem še gori omenjenega upanja na „zadnje dobro čustvo“ naših žen! Ali niti pojma nimate, koliko je ona zadnja tančica na sliki vredna! Iz nje nam spretna ročica naših žen stke polagoma iz samih zdaj iskrenih, zdaj ogorčenih pogledov in iz silno tankih logičnih nitk tako debelo zaveso, da komaj še vidimo, kako se tam zadaj za njo poljublja in ovija dvoje znanih senc ... Že res, da vemo, kako sta se sestajala tu in tam; res, da vemo, kako je zahajala ona k njemu; spominjamo se, kako smo včasih vjeli med njima čuden pogled, ki takrat nismo umeli, kaj naj pomeni, a ki si ga zdaj tako lahko razlagamo. Neprestano se spominjamo, kako sta bila oba zardela, ko smo vstopili pred obedom, na katerega je bil povabljen seveda tudi on; čitali smo sami z lastnimi očmi pismo, ki ga je pisala ona njemu ali on njej z vsemi izbruhi strasti in zahrbtnimi nasveti, kako bosta nas še naprej sleparila. Da, vse to vemo, vsega se spominjamo in vse to smo videli, in še vsaj toliko si moramo misliti: zakaj sta napravila pri poslavljanju vedno tako, da sta bila vsaj za hip za našim hrbtom. Kako so se jima morale noge iskati pri mizi, ko sta sedla vedno tako, da sta bila drug ob drugem; kaj sta si mislila, ako že ne govorila, ko je nam zdravnik razkril v grlu nevarno in zavratno bolezen. Toda vse to nas tako ne boli, kakor nas skrbi le ena in vedno ista točka: ali je prišlo med njima že „tako daleč“ ali ne ... In tega bolečega dvoma ne moremo in ne

moremo skriti in vedno iznova pridemo nanj. Takrat pa nas ona vselej tako iskreno začudeno pogleda: ali je res mogoče, da jo sumimo take ostudnosti?

Ako je že res obstojala med njima neka simpatija, česar niti noče zanikati, je bilo to golo in čisto prijateljstvo. In sami smo krivi, da je prišlo do tega, ker smo jo zanemarjali, ker smo potrebe njenega srca popolnoma prezrli, ker smo postali čisto navadni filistri, ki nismo mislili na kaj drugega, nego na svoje delo. Šele ko je videla, da nam je postala popolnoma odveč in da je sploh niti videli nismo več, si je mislila, da nam bo tudi malo mar, ako si izbere prijatelja za svoje srce. Da, bila je prepričana, da je nam to naravnost prav, ker nas ni več nadlegovala, da ji žrtvujemo vsaj malo našega časa, toliko bolj, ker nista pred nami prav nič skrivala, da sta si dobra in mi nismo storili niti najmanjše proti temu, kar bi bili vendar morali, ako nam ni bilo prav. Ona bi se bila temu takoj pokorila.

Ali nismo bili naravnost mi tisti, ki smo ga vedno vabili v hišo in ga pogrešali, ako ga le en dan ni bilo? Njej da je bilo to vedno streženje in potem tisto pospravljanje posode in čaš večkrat že res nadležno. Da, mi smo hoteli takorekoč in ne ona! Zdaj pa ji prihajamo s tem bedastim natolcevanjem! In da se pač vidi, kako jo on bolje pozna od nas, ker se ni nikdar predrznil niti omeniti takih stvari. Pa da bi se tudi bil, ona da bi že zato ne bila nikdar prekoračila dovoljenih mej, ker se dobro zaveda, da bi jo potem on ne mogel niti hip več spoštovati. A kar se ji zdi na tem našem sumničenju še najbolj čudno, je to, da mi sami najbolje vemo, koliko ji je na „takih stvareh“ ... Ha, kar se tega tiče, bi pa res lahko živela celo življenje brez vsakega moškega.

Hm, hm ... Kar se tiče onega „spoštovanja“, na ta lim ne gremo; ali skoro da bi imela ženska vsaj v tem pogledu nekako prav ... Opazili smo bili res, da se nam že dolgo časa sem, ako le more, izmakne ... Toda, ako natanko in nazaj pomislimo, bi tega o prvih časih našega zakona ne mogli ravno trditi. Ne bomo ji mogli uprav očitati, da se je kdaj ponujala, a še veliko manj, da bi se bila branila ... In ako prav daleč nazaj pomislimo, daleč nazaj v njene dekliške in nevestiške čase, moramo celo reči, da je bila le naša zasluga, ako je na dan poroke s primerno opravičenostjo nosila venec na glavi ... In ali smo mi vabili onega v svojo hišo — zato? ... Ali bruhajo iz čustva „simpatije“ take besede, taki pogledi, taka dejanja, kakor smo jih čitali, videli in čutili mi?

(Dalje prihodnjič.)

Književna poročila

Silvin Sardenko, Nebo žarl. Pesmi. V Ljubljani, 1916. Založila Katoliška bukvarna. M. 8⁰. 64 str. 1 K, vez. 1 K 80 v.

Ko sem odprl knjižico, sem na pragu srečal mal listič, najbrže od založništva sestavljen in priložen. Ta listek pravi, da na rahločutnega pesnika, kakor je Silvin Sardenko, svetovna vojska ni mogla ostati brez globokih vtiskov in da so opevane v ti zbirki bridke poizkušnje nad slovenskimi domovi z otožnim sočutjem, v „veličastnih akordih", pa da „izzveni pesnikova lira, kadar se spomni nevpogljive zvestobe" itd. — Vse ima svoje razloge, toda namena tega listka ne razumem. Če naj bo trgovsko priporočilo, je odveč, ko na sebi ne speča niti enega izvoda; če naj bo kratka kritika, je ravno nasprotno res. Da je namreč Sardenko tu notri le tam pesnik, kjer je čim bliže našim domom, tako tiho in žalostno samujočim in nič drugega, in da ga vsak korak, ki ga oddali odtod, oddali tudi od njega samega.

S Silvinom Sardenkom je bil vedno nekoliko križ. Vem, da je sam Oton, veliki mojster naše sodobne poezije, pričakoval že nekoč od njega velikih stvari. Iz tistih krajev namreč, kamor more stopiti samo poet v svečeniški halji, da s posvečeno roko odpre tabernakelj, vzame ven v zlatu in draguljih se iskrečo monštranco in jo v preprostoslovesnem okretu pokaže vernikom in nevernikom . . . Ah, zadnjim še bolj, da naj jih pretrese sladki mraz prečudeznih misterijev . . . Ni se zgodilo.

In vendar zadehti iz njegovih poezij tolikokrat po pristnem svetem olju, s katerimi so maziljeni pravi maziljenci božji . . . Tega njegov, rekel bi, ožji tovariš Anton Medved ni imel. Bog mi odpusti primero: Dober mlin je bil to, gladko je je tekel in dobro moko je tegnil. In bil je poet vseh, ki jim je do krepke, okusne pogače. No, poet poetov Anton Medved ni bil, tistih namreč, ki iščejo sladkodišečih potic . . . Kaj potic! Doli po Bolgarskem so baje mlini, ki meljejo samo rože in daleč naokrog diši po rožnem olju . . . Da, s Silvinom Sardenkom je bil vedno malo križ . .

Bolje je, da povem kar v prozi: Manjka mu, kar imenujemo „samokritika". Tako je omamljen dišav lastnega srca, da takorekoč le tava čez cvetno polje poezije, grabi v ti opojnosti na desno in na levo in trga in žalibog tudi povija vsevprek cvet in plevel. In to je najhujše: zdi se, da le prečesto ne loči plevela od cvetic. Pravzaprav kakor bi niti ne vedel, da je Bog dal enega in drugega in navadno kar pomešano. Zakaj potem bi moral vsaj to pomisliti, da je Bog poslal na svet poleg samokritike za one, ki je nimajo, tudi — kritiko; namreč tisto kritiko, ki je tako koristna, če jo človek povpraša za svet, predno postavi šopek v izložbo. Vsak je nima tako pri rokah, za Silvina Sardenka vemo, da mu je treba samo pomigniti. Isti, ki mu je povedal to, kar mu je v „Dom in svetu", bi mu bil gotovo že prej; in tam bi ga bil potem lahko tako pozdravil, kakor se mu vidi, da bi ga bil rad.

Tak, kakršen je Silvin Sardenko stopil zopet pred nas, je kakor ustvarjen, da človek na njem pokaže nekoliko temeljnih zakonov poetike, na primer, kako se z eno samo besedo skvari na sebi lepo stvar; ali pa pri njem še posebe, kako se časih z eno samo posrečeno kitico reši pet popolnoma ponesrečenih.

Zgrabil bom besedo, kjer in kakor pride, ko mi ni na tem, da bi v ožjem smislu poročal o knjigi. Iz razlogov vseobčega varčevanja pa naj mi bo dovoljeno, da verzov ne citiram drugega pod drugim.

Mika me, da vzamem najprej oni dve pesmi, ki ju je „Dom in svetov" kritik doslovno navedel kot najbolj vzorni cele zbirke. Pesem „Domotožje" citira kritik tako: „Nizke hiše — v gostih jablan sredi, — ozka vrata — z drobnimi pogledi, — varne strehe — z vdanimi pokloni, — lepi dnevi — s tihimi zatoni: — Duši moji — toži se za vami, — včasih s smehom, — včasih pa s solzami". Prijatelju sem takoj rekel: „Vidiš ga Sardenka! Kdaj so še vrata drobno gledala? Da je postavil besedo „okna" tja, — kolika lepota!" In poglejte čudo: v knjižici res stoji „okna" ter se je moral res le ali poročevalec zapisati ali pa stavec zgrešiti. Tako je pesmica brezhibna. Za svojo osebo bi sicer za dvajset let prepovedal pesnikom rabiti „solze"; toda če se naš fant v strelnem jarku tako spomni svoje vasice, kakor se je ta, mu človek ne more zameriti, da so se mu zameglile oči ... In zdaj k drugi! „Zvoni. — A hiše božje — nikjer ne vidijo oči. — — Dehti — po rožni sreči. — A sreče od nikoder ni." — — Šumi — pod starim mlinom. — A mlin stoji že leto dni". („Pesem"). Prva kitica je nekak uvod in „na sebi" res dobra. Enako dobri sta druga in tretja. Ali prva govori o nečem konkretnem in tretja še bolj; „sreča" v drugi pa je vseskozi abstrakten pojem. Moralo bi dehteti po rožah ali čemerkoli, kar se lahko — vidi; seveda bi bila potem vsa kitica drugačna, a to ni moja stvar. Obenem je ta pesmica primer, da tretja prelepa kitica s prvo tako skladno zvezana pesmi v najstrožjem pomenu ne more rešiti. Pač pa se je dogodilo to na prečuden način v „Legendi" (str. 59), ki jo jaz zato prištevam med najlepše v zbirki. Predolga je, da bi citiral vseh sedem kitic. Marija roma z Detetom in Jožefom. Žejni so. Jožef gre in prinese grozdja. Dete vzame in trga; „med prsti se izpremeni kipeči sad v žarečo kri". Marija se čudi in prosi Dete pojasnila. „Gospod odkrije ji skrivnost iz svojih tajnih globočin". O, kako nerodno je to povedano! Da, vse doslej je več ali manj nerodno, celo banalno; toda tu se naenkrat Božje Dete res razodene in pesnikova „lira izzveni v veličastnih akordih": „In kdor bo hotel tiste dni — tolažbe za nepókoj svoj: — priroma na vinograd moj — pit mojo sveto Rešnjo Kri". Vidiš, poet, zdaj si imel monštranco v rokah! Celo neverniki so pokleknili in čudno grenko jim je bil v prsih, da niso deležni ...

Če bi hoteli zbirko razdeliti po našem starodavnem geslu, lahko rečemo, da je v oddelku „vse za vero" še ena dobra: „Vsem, ki so blage volje. IV." „Ti Devica, se nam čudiš ... Vse stopinje so krvave, — kamorkoli noga stopi, — v krvi zarudé planjave. — — Gloria nekje odmeva — daleč gori ob prestolu; — doli k nam nocoj se sliši — kakor tiha pesem v molu". Res da sta tretji in četrti verz prve kitice pravzaprav že pleonastična in da je sploh čudno, kako da „zarude planjave, kamor noga stopi"; toda iz pesmice ti diha otožno „občutje". Vseh ostalih pet tega cikla pa nas puste hladne. Istotako tudi „Kraljici miru". Da bi še vprašali, kdo je tisto „geslo (!) milega glasu"? „Sladka pesem blagih src" ali Marija? V „Ob večni luči" se poslužuje pesnik Župančičeve „Visle in Drina", a na svojo škodo. In če sprejmem v ta oddelek še „V sveti noči", moram le opomniti, da je ne razumem. Kdo je oni, ki je vojaka na straži kar z opozoritvijo, da je sveta noč, spravil do tega, da „poklekne in blagoslovljen vstane"? In zakaj potem „Sveta noč izgine — tihoma s poljane"? Samo tega smo gotovi, da smo na bojnem polju. Zakaj „onkraj straže včasih — konj vojaški hrzne". Res treba je bilo povedati, da konj ni cirkuški! Brez zamere, ampak takih mašil ni treba.

Da o vsem drugim niti ne govorim, — Sardenku je že drugi povedal, da verzi še ne delajo iz proze poezije, — prehajam na oddelek za „dom“, ki je ne samo najboljši nego tudi najobširnejši. „Dom“ namreč v najširšem obsegu, pa naj se ga spominja naš vojščak tam zunaj v krvavi tujini, ali pa njega njegovi doma. Tu sem spada pač tudi „Bron“. „Bratje, nimam je kovine, — da bi dal jo za bojnine — naše mile domovine. — — Le en droben kip od brona. — To je ona, to je ona — Doloroza! Tiha zona (!) me obhaja, tožna Mati, — če bi moral tebe dati — tvoj spomin in kip tvoj zlati“. Kako zlati? Ali ni „od brona“? Ali pa je „zlat“ le v prenesenem pomenu? Konec je slab. Pa to je sploh slaba pesnikova stran, da tu popolnoma pozabi na oni slavni tertium comparationis“, tam zopet na sebi dobro zamišljeno sliko naenkrat premakne; tu z nesrečno rabljenim epitetom pokvari, kolikor se le da pokvariti, tam zopet izusti banalnost, ki bi je „lajik“ ne zagrešil. Najnavadnejše je pa še to, da pove nekaj, kar se samo po sebi razume, ali pa da rabi izraz, ki absolutno ni na mestu. Naj navedem najprej nekaj takih banalnosti: „O naredite konec prepirom!“ Ali: „Z Bogom, bratje! Mi soldatje — bojni svatbi bomo svati“ (8). „Ves obraz uho. — — Človek se trudi, da bi v verzu „Vojna vlada“ (43) našel česa drugega, a zaman; pesnik rabi izraz „vlada“, kakor pravimo: draginja vlada. Kdor je prvi dal „miru“ žezlo v roko in ga kraljevski poosebil, je seveda napravil lepo stvar; danes zahteva že korporal, da „vlada“ mir v kosarni in pesnik mu mora besedo prepustiti, ali pa napraviti z njo novo lepo stvar. — In zdaj še nekoliko primerov slabih, to je premaknjenih ali pa le preveč „drznih“ metafer in drugačnih figuralnih izraženj. „Le šum lesov — večernih ros vesel pastir“ (42). Ne samo, da je to že nemogoča metafora, nima z ostalim tudi ničesar opraviti. Ali: „kot potoka dva s planine, — láhke moje so noge; — kakor téžek voz v planino, — téžko moje je srcê“ (13). Tu vsaj razumemo, kaj hoče pesnik povedati; toda če je žè čudno noge primerjati dvema potokoma, je primera srca s težkim vozom že naravnost kurijozna, pa naj bo še tako težko to srce. In v isti pesmi: „Zdravi, znanci! Znanke, zdrave! — Kaj se v oknu tam blesti? — Ali se mi rosa bliska, — ali se nekdo solzi?“ Ne, prijatelj, ta dvom je tu nemogoč! Če si dovolj blizu, vidiš, kaj je, če si bolj daleč, ne vidiš ne solze ne rose. — Ali: „V žepu tesna ura repetirka trka, trka kakor bela smrt, — tiha tkalka tke mrtvaški prt“ (20). Ali eno ali drugo! Pa še bi bilo vse polno ugovarjati enemu in drugemu. Ta pesem bi bila sicer prav lepa, da soprog ni objavil svojega odgovora ženi in pokvaril čudovito lepo intimnost njenega pisma. Potem: „Atek je padel. Sinek pomisli, — v grozni zibéli strelnega jarka. Atek je padel. — Sinek ne plakaj, zibel je tvoja — angelska barka“ (23). To že, ampak kaka vražja zibel je kljub temu strelni jarek? Neprijetno me je dirnil izraz „domovina“ v „Siroti“: „Povsod je letos takšen čas, — da vsa je naša domovina — kot ena sama bolečina“ (29). V ustih preproste sirote namreč zveni ta izraz tako šolsko, kar se tiče pesnika, tako literarno. Tako se mi zdi tudi ono: „Lilije, vaša čista daritev — naj le dehti pod milo nebo — stvarniku v slavo — meni v slovo“ (12). Ko je pesmica na koncu konca vendarle ljubavna! Ali tudi, če piše „Ranjenec“ očetu in mu naroča, naj njivo „Na slemenih“ posejejo z deteljo rožnoživo, da si bodo mislili, kadar jo bodo kosili: „S nova je tekla živa kri, — da prosta ti si njiva“ (32). Še korak dalje in pesnik je sredi najhujše proze, kakor se mu je dogodilo več ali manj tudi v „Konjeniku“. Mogoče, da Sardenko to vendarle vsaj instinktivno že sam čuti ter mu je treba priznati, da se le redko oddaljuje od svoje prave domene, nedolžne intimnosti. Dosledno tudi večnoma pusti svoje pesmice prav rahlo

izzveneti ... Čudna izjema je zato „Cerkev na gori“. Tu nas pesnik v dveh lepih kiticah pripravi, da bo jutri v gorskem selu praznik, „pa ni fantov in mož doma. — Daleč tam se vojskujejo, — včasih vmes premišljujejo: — Jutri, jutri bo praznik zlat. — Lani, lani smo vrh planin — nesli škrlatni baldahin, — letos so naše roke škrlat“. Ta pesmica ima toraj „poanto“ in še celo jako hudo poanto. Bolje, da bi je ne imela! Ako bi bil njegov junak v „Vrnitvi“ manj bahat, bi nam bil ljubši, ko je namreč — Sardenkov. To je ona lepa reč pri tem pesniku, da mu človek niti oddaleč ne more očitati, kar je takorekoč za petami skoro vsem „nežnočutnim“: klavrnosti! In zato naj bi napel tudi vse moči, da doseže, da ne bodo ž njim zadovoljni le nežnočutni čitatelji, nego tudi očalasti kritiki. Lepših verzov med mnogimi slabimi res ni treba, nego so ti: „V temnih valovih tvojih gredic — videl sem otok belih cvetic“ („Lilije“), ali: „Temna pesem. Divji ptič šrapnel — krvoželjno je pripel“ in: „Letos polna blagoslova — žitna njiva je kot gozdič zlat“. (21) „Spavaj, sinko! — Angel tvoj nad tabo diše. — Zunaj divja vihra piše — črke grozne, — črke črne: zvite veje“. („Mati“). „Astre so mi razodele (namreč, da bo ženin ranjen), astre moje raznobojne; — vse so spale še pokojne, le rudeče so zacvele“. („Astre prerokujejo“). „Ta polni glas (zvona), — ki v njem je moja tiha vas; — in sveti hram — med lipami na griču tam; — in ljubi krov — pod plaščem bisernih snegov“. („Na bojni straži“). In še precej bi jih našel takih mest; popolnoma zadovoljen pa sem izmed 48 pesmic edino z dvema („Na bojni straži“ in „Domotožje“); dvanajst bi jih brez usmiljenja črtal, in še lepo, lepo število bi jih pustil med svet le po temeljiti popravi ali celo preosnovi. Če bi bila zbirka namreč moja in bi imel človek proti sebi to ostro sodbo, ki jo imamo proti drugim.

„Dom in svetov“ kritik čez vse hvali lepoto Sardenkovega jezika in ga stavi celo poleg Župančiča. No, to bo vendar preveč časti! Da, kje je v Sardenku le oddaleč ona že bajna zvončnost in skladnost Župančičevih verzov? Lep, ljub je ta Sardenkov jezik, toda nikako novo razodetje. Ne da bi hotel manjšati zasluge ne tega ne drugih slovenskih pesnikov, moram vendar opozoriti na to, da je naš jezik že od narave ustvarjen za poezijo. In to ni vsak. Heine je pač gotovo ljubil jezik Francozov in tudi do vseh globin poznal njegove lepote, verzov v njem tudi on ni imel rad. Kdo bi s slastjo ne poslušal hrvaškega govornika, posebno če zveni izza njegovih besed ona čudovita bosanska ali tudi že dalmatinska melodika, — ob verzih vendar občutiš pomanjkljivost omejenega naglaševanja. Zato pri Nemcih prihajajo vrline jezika zopet bolj v poeziji, nego v prozi do veljave in še v italijanščini zveni verz bolj od proze. Kajpada ima te vrste jezikovna vrlina lahko tudi svoje slabe posledice. Mogoče se ji imajo uprav naši verzifikatorji zahvaliti, da veljajo celo pri „boljših“ ljudeh za pesnike. No, kakor so njih verzi sladki in gladki, z njimi bi ne poskušal kazati tujcu lepote naše govorice: bal bi se, da bi začutil vso plehkoto njih misli in čustev iz njih. Ne, s temi kositarskimi glasovi bi ne šel vabit, nego Župančičeve orglje bi odprl, da bi šlo tudi do notranjih ušes. In potem bi vzel za izpremembo še Sardenkovo sladko piščalko ... Zakaj toliko in nič več je njegov jezik.

Končno nočem zamolčati še ene hvale: Med tistimi „vojnimi liriki“, ki se zdaj producirajo po primerno ali neprimerno večjih literaturah, bi bil naš zastopnik kralj! Dva latinska pregovora, katera začenjata z „inter“, mi prihajata na um ... No, če bo „post arma“ Sardenko tekmoval za krono v drugačni družbi, bo mene v prvi vrsti veselilo, ako te moje vrste niso bile zaman, tudi kar se njega samega tiče ... *Dr. Ivan Podrobnik.*

Publikacije „Jugoslavenske akademije znanosti in umjetnosti v Zagrebu“ za leto 1915. Razredi histor.- filologični in filozof.- juridični.

Po večletni vakanci ima sedaj Jugoslov. akademija novega pokrovitelja v osebi nadškofa dr. A. Bauerja in tudi novega predsednika dr. Toma Maretića. Med knjigami hist. filološkega razreda nam podajata dve obsežno arhivno zgodovinsko gradivo, in sicer: „Hrvatski saborski spisi“, (od l. 1537—1556), uredil prof. Šišić kot 36. knjigo „Monumentorum spectantium historiam Slavorum meridionalium“, in „Statut i reformacije grada Trogira“, uredil dr. Ivan Strohal, kot 10. knj. „Monumentorum historicoiuridicorum Slavorum meridionalium“. Prof. Vjekoslav Klaić je v 206. knjigi „Rada“ priobčil tehtno izvirno študijo o „hrvatski pragmatični sankciji“ (str. 61—135). Čitatelj se tu na temelju novih zgodovinskih dokumentov in Klaićevih izvajanj uveri, da je hrvatska pragmatična sankcija, ki so ji nekateri hoteli jemati pravno moč, polnoveljaven državnopraven akt, ki so ga v smislu štiridesetletnega razvoja izza Zrinjski-Frankopanske katastrofe izvršili hrvatski stanovi v močni zavesti hrvatske samostalnosti napram Ogrski. Proti Ogrski, ki je poudarjala stališče, da si po smrti moške veje Habsburžanov svobodno voli kralja, so se Hrvati izrekli tudi za žensko lozo habsburško z določbo, da naj Habsburžan, njih kralj, stanuje v Avstriji in vlada obenem tudi Štajerski, Koroški in Kranjski. Zadnja določba ni merila morda na kako ujedinjenje Hrvatske z avstrijskimi deželami, ampak je hotela zabraniti le slučaj, kakor je bil za cesarja Rudolfa II., ki je stanoval v Pragi. Prvi pokretnik hrvatske pragmatične sankcije je bil banov namestnik škof Estererhazy. Na Dunaju so bili v zadregi, ker so Ogri na požunskem saboru že rogovilili proti Hrvatom, a Hrvati so trdno vztrajali na svojem stališču ter s tem pripomogli, da so tudi ogrski stanovi l. 1723. sprejeli pragmatično sankcijo. — Dr. Ivan Kasumović je priobčil razpravo „Dva originalna fabulista“. To sta Dubrovčana Ferić in Appendini s konca 18. stoletja, ki sta pisala basni v jeziku svojega vzora Fedra. Ferić je „ilirske“, t. j., domače poslovice oblačil v obliko basni in to je njegov pomen. Isti avtor je v 207. knjigi „Rada“ podrobno raziskal vprašanje, odkod je Slavonec M. A. Reljković prevajal svoje basni. — Dr. P. Kolendić je objavil študijo „Fra Pavao Posilović i njegovo Nasladjenje“ (206 knj., 168—217). Bosenski frančiškan Posilović, pozneje škof skradinski, je v svojem „Nasladjenju“ (Benetke, 1639) podal v glavnem prevode Italijanov Cambija in D' Angela. V tej študiji imamo nove podatke o nekdanji razširjenosti cirilice po Dalmaciji. — Gimn. ravnatelj Vladoje Dukat nam razkriva doslej malo znanega kajkavsko-hrvatskega pisatelja „o. Gregorja kapucina“, z rodbinskim imenom Jurija Malevca, ki je bil doma z Vinice v Beli Krajini (1734—1812). Maljevac spada po vrednosti knjiž. produkcije med prve kajkavske pisatelje; njegov jezik je čista, jedrnata kajkavščina, le da ima včasi že štokavske primesi. Vsi njegovi spisi so izšli v Zagrebu, le „Nebeski pastir“ (svetopisemski dobri pastir išče ovco) je l. 1785 tiskan v Ptuju. Ta Beli Kranjec in zgovorni kajkavski propovednik je začel svoje pisateljsko delovanje z obsmrtnim govorom na cesarico Marijo Terezijo, končal pa z „Življenjem kapucina iz roda Leslya“ (rokopisno, 1799); vmes pa spada nekak časopis v verzih, poročilo o takratni avstrijsko-rusko-turški vojni po zgledu Vizetovićevega „Odiljenja Sigetskega“. Dasi nas zagotavlja svoje nepristranosti, vendar pušča čisto svobodno pot svoji domišljiji, ki je v smislu mnogih onodobnih nemških letakov spremljala umikanje Turkov iz srednje Evrope s humorjem in sarkazmom. — Prof. Šišić je priobčil svojo hipotezo o starem madžarskem imenu „Nándofejérvár“ za mesto Belgrad. Drugi del imena ne dela nobenih težav; „fejérvár“ je prevod srbskega Belgrada, a kaj je „Nandor“

ali „Landor"? Na podlagi kritične analize srednjeveških poročil izpodbija Šišić dve dosedanji podmeni — prva tolmači to ime kot „Grški Belgrad", druga pa za „Bolgarski Belgrad" — ter dokazuje, da je Nándofejérvár imenovan po lekoviti ali „vračarski" rastlini madž. „nandor" (Gundelrebe), oziroma po brdu „Vračaru" pri Belgradu. — Dr. Josip Bösendorfer nam je podal v razpravi „Prvi dani u životu županije virovitičke poslije reinkorporacije" (1745—49) nazorno konkretno sliko socialno-kulturnega stanja Slavonije po osvoboditvi izpod turškega jarma. Marija Terezija je pokrajino združila s Hrvatsko in sedaj se je začela hajka: uradništvo tuje, nemoralno in pokvarjeno, obe cerkvi pokvarjeni, vlastelinstvo večinoma tuje, pa Trenkovi panduri, vse to je del prebivalstva gnalo v hajduke, ki so četašili celo po mestih. Velikemu zlu je odgovarjala torturna justica, ki je na mučilih izpraševala kaludjere, razbojnike, katolike in pravoslavne. — Posebe še naglašamo slovensko razpravo dr. Fr. Kidriča: „Framasonske lože hrvaških zemelj Napoleonove Ilirije" (knj. 206, str. 25—60; v ponatisu 36 str), ki je stvarno nadaljevanje njegove študije „Francosko-ilirska loža prijateljev kralja rimskega in Napoleona v Ljubljani" (v „Slovanu" 1914). Študija sloni na policijskih poročilih, ki se nahajajo v arhivu notranjega ministrstva na Dunaju. „Zaupniki" in oficijelne osebe so pošiljale policijskemu prezidiju na Dunaj poročila o framasonih. Često so pri teh poročilih sodelovali nestvarni motivi, vendar se zdi, da je večina list precej zanesljiva. Posamezne lože so eksistirale že pred Francozi in možje domačini, ki so bili že prej framasoni, so z veseljem pozdravili nove prilike, ko framasonstva ni bilo treba več skrivati. Pravi utemeljitelji in voditelji novih lož pa so bili Francozi, ki so kljub zatrjevanju, da sta vera in politika izključeni iz framasonstva, gojili z njimi napoleonsko-francoski patriotizem in svobodomiselnost. To so vedeli oni sami in drugi. Zato se je framasonstvo in francozofilstvo v policijskih poročilih identificiralo, in zato so na Dunaju hoteli čim natančneje biti poučeni o članih lož zlasti v bivših ilirskih provincijah. Dr. Kidrič našteva in označuje osebe, ki so se imenovale kot članice dubrovniške, karlovške, kotorske, reške, splitske, šibeniške in zadrske liste — nad 250. — Prof. Rešetar razpravlja o Tomi Natalić Budislaviću i njegovem „Collegium Orthodoxum" u Dubrovniku (1635—1648), ki je imel namen, dijake trebinjsko-mrkanske škofije v Hercegovini uvajati v latinščino in s tem vzgajati za „pravoslavno", t. j. pravoverno katoliško cerkev. — Prof. Körbler poroča „Iz mladih dana triju humanista Dubrovčana 15. vijeka" po njih latinskih pesmih, ki so deloma klasične kot latinske pesnitve, vse pa ponazorujejo moralno in ljubavno življenje takratne dubrovniške mladine. — Končno je še omeniti razpravo dr. Ivana Strohala, marljivega raziskovalca pravnozgodovinskih spomenikov: „O starosti in redakcijama dubrovačkoga statuta" (knj. 207).

Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena" (knj. XX., sv. 1) ima na čelu razpravo Antona Dobronića: „Ojkanje" (Prilog za proučevanje geneze naše pučke popijevke) s sledečim rezultatom: Najprimitivnejši element glasbe vobče, a naše ljudske popevke posebe, je očuvan v pevu zloga „oj" v ojkanju dalmatinskega Zagorca. Glasbeno je mnogo bolj formiran oni del ojkanja, ki se izvija nad tekstom" (?), a z izključenim elementom harmonije; ta faza odgovarja razvoju glasbe iz starogrškega do srednjega veka. V tretjo fazo spada najnovejša ljudska popevka z izrazito melodijo v dur in mol-sistemu. — Pod naslovom „Ljekarstvo crnogorsko" poroča Mojo Medić o starem narodnem zdravljenju ran v trebuhu z mravljinjimi glavami. — Vladimir Ardalić opisuje letne običaje v Bukovici v Dalmaciji; Josip Kotorski je pa začel narodopisni opis župe Lobora

v županiji varaždinski; Ivan Zic podaje „fraze in poslovice“ iz Vrbnika na Krku; Juraj Božičević opisuje otroške igre v okolici Čakovca; urednik dr. Dragotin Boranić odtiskuje rokopis, ki se je do nedavno nahajal v Djakovu in ki ga zato imenuje „Djakovačka ljekaruša“. Ivo Šajnović je objavil nekaj „dekliških pesmi“ iz Bosne, Ivan Krmpotić pa nekaj šal o liških „ribničanih“ Mazinjanih. Razen tega je še nekaj imen za narodno obleko v Bosni, par ugank iz Voloska; v Konavlih v Dalmaciji štejejo čas od Velike Gospojnice do Božiča po „tricah“, to je po treh tednih. *Dr. Fr. Ilešič.*

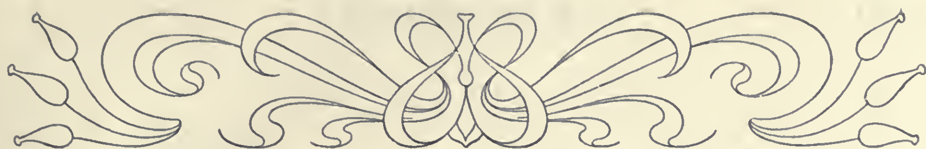
Otto Hauser, Die Lyrik des Auslands seit 1800. Verlag von A. Voigtländer in Leipzig, 1915. 8⁰ 181. str. — To delo omenja na str. 160 tudi slov. pesništvo takole: „Die slovenische Versdichtung hat nur in dem formschönen Sonetten- und Stanzendichter France Prešeren (1800—1849) und in Anton Aškerc (geb. 1856) Dichter, die über die Sprachgrenzen hinaus bemerkenswert sind. Aškerc, der ursprünglich katholischer Priester var, hat sich zum Sänger der krainischen Reformation und namentlich ihres Begründers, Primus Trubers, gemacht. Er ist vor allem Balladiker. Neben ihnen mag noch Josef Stritar (ursprünglich Stritter, geb. 1836) als ein Dichter Münchener Richtung genannt sein. Naturgemäß wurden, wie schon die Tschechen, auch die Südslaven, zunächst fast ausschließlich von der deutschen Dichtung angeregt und beeinflußt. Wie Kollar war auch Prešeren deutsch gebildet, und ebenso waren es die „Illyrier“, die um 1830 den Traum von einer einheitlichen südslavischen Kultur träumten, aber nicht einmal den Anschluß der Slovenen an die Kroaten erlangten. Ihr Hauptapostel Ljudevit Gaj (ursprünglich Ludwig Gay, 1809—1872) war selbst Deutscher. Kollar hatte ihn für die slavische Idee gewonnen. Gaj, der das Kroatische nur allmählich beherrschen lernte, schrieb mehrere patriotische Lieder. Auch Stanko Vraz (eigentlich Jakob Fras, 1810—1851) war nicht Kroate, sondern von Vatersseite Deutscher, von Mutterseite Slovene“.

O. Hauser živi na Dunaju in tukaj bi se pač lahko malo bolj objektivno informiral o stvari, o kateri piše. Ali pa morebiti glede Slovanov objektivnost ni na na mestu?

V knjižici je Aškerc omenjen še enkrat in sicer pod črto na strani 136. pri govoru o švedskem pesniku grofu Karlu Snoilskem. Tam čitamo sledeče: „Der Vorfahr (Snoilskega) war ein um seines Glaubens willen ausgewanderter krainischer Protestant Snoilschik. Nicht zum wenigsten Snoilskys wegen hat Alfred Jensen, der bekannte Anwalt und Übersetzer der Slaven, Gedichte des Slovenen Anton Aškerc ins Schwedische übersetzt“. *Pav. Flerè.*

Popravek. V Funtkovem prevodu „An die Soča“ (marčeva številka „Lj. zvona“ str. 143 in 144) čitaj 49. verz: in die von dir getränkten Auen (ne: Gauen) in 66. v.: steig auf im Donnerlauf (ne: Dauerlauf).

Oton Župančič:

Tisti . . .

Tisti, ki poblagoslovi vse naše stvari — kdaj vznikne iz naših tal?

Ta ne bo gledal, kaj je bilo, ne bo se oziral, kako je drugod.

In ne bo hotel, da bi bile naše stvari kakor so druge, da bi se kósale ž njimi.

Nego take, kakoršne so, kličejo: Blagoslovi nas!

In blagoslovljene take, kakoršne so, bodo vredne vrstnice vsem drugim.

A dotlej bodo sužnje, prežeče na milost iz tujih oči.

Poslej pa bodo vrstnice vsem drugim, brez ponosa in brez ponižnosti, pokonci pod svojim bremenom, kakor naše ženske, ki nosijo vodo na glavi in se drže naravnost, pa se prožno pričenejo in mu dadó piti, kdor jih žejen zaprosi, bodi kosec iz bližnje vasi ali neznan popotnik od bogznakod. „Hvala". — „Bógu hvala!" — in vse je poravnano med njima. Tako je v Beli Krajini.

In v njih blagoslovu bo svoboda naša, drugačne svobode pa nam ni čakati, zakaj vsaka bi bila vbogajme. —

Tisti, ki poblagoslovi vse naše stvari — kdaj vznikne iz naših tal?

I. E. Rubin:

Velikonočna.

In videl sem boga-človeka
razpetega na težki križ:
pod njim globoko temno brezno,
nad njim v višavah paradiž.

In kri je po vsej zemlji tekla,
iz ran ves svet je krvavel,
da zemlja vsa je onemela
in cvet na nji je ovenel.

Dve palmi sta ob križu rastli
kot dvoje v zrak molečih rok,
in dvigali sta se nad križem
visoko pod nebes obok.

In skale kakor v bolečini
so pod gorami pokale,
in burje so prek polj bežale
kot da bi duše jokale.

In v žalosti je solnce potemnelo,
tema pokrila zemljo je okrog,
in skale so od groze vztrepetale —
z višav molče je gledal sina Bog.

Dr. Ivo Šorli:

Štefan Zaplotnik.

Povest veselega človeka.

(Dalje.)

VIII. poglavje.

Štefan Zaplotnik govori.

Zaradi župnikovega povabila se je bilo treba naučiti še nekaj pesmi in zato so prihajali vse te dni fantje in dekleta vsak večer k pevskim vajam.

Ni torej čudno, če je bilo potem na novega leta dan v župnišču tako veselo kakor pač še nikdar poprej. Župnika pa ni bilo spoznati več, tako se je bil razvedril in pomladil. In v lepih besedah se je Jesenku še enkrat zahvalil za trud.

Ali najbolj mlad in najbolj vesel izmed vseh je bil Zaplotnik. Pel je tako lepo, da je slednjič župnik vstal in napil tudi njemu:

„Naš spoštovani Štefan je sicer tak lisjak, kar ga je, da človek često ne ve, kam bi ž njim," je pričel in mu smehljaje zapretil. — Aha, gospod menijo volitve! si je rekel Štefan. — „Ali česar se oprime res z veseljem in sam od sebe, to mu zraste kar samo pod rokami. Tako je tudi s petjem in z vsem, kar se je lepega izvršilo zadnje čase pri nas v Strniščih. Ko sem se prej zahvalil gospodu učitelju, bi bil moral imenovati takoj za njim ali še bolje: takoj z njim tudi njegovega vrlega pomočnika, in moja hvaležnost bi ne bila izražena, ako bi ne dvignil sedaj svojega kozarca in vzkliknil z vami vsemi: Bog živi našega ljubega Štefana!"

Ko se je poleglo žvenketanje čaš in veselo vzklikanje, je Štefan naglo vstal. Govoril je dolgo tja in sem; ali če bi človek zbral in uredil bisere, ki so padli teh dvajset minut pred poslušalce, bi imel pred seboj to-le: On da je res časih lisjak, kakor je bil omenil gospod župnik; ali vsakdo se sme tuintam malo pošaliti, posebno če ne napravi pri tem nobene škode. Tu se je Štefan spomnil tiste zmage „nasprotnega kandidata" z enim glasom in v duši ga je rahlo pošegetalo, ali predno je prišlo do obraza je bilo že zatrto. Nadaljeval je z vznesenim glasom, da tam, kjer gre res za pravo blaginjo, sleče tudi on, Štefan Zaplotnik, svojo lesičjo kožo in pokaže svojo pravo postavo. Hodil je veliko po svetu in v čim lepših

krajih je bil, toliko bolj so se mu smilili njegovi zanemarjeni in nepoučeni rojaki, kakor pravi Jenko („Stritar!“ je šepnil Jesenko, ali Štefan se ni ozrl tja). Ali le še bolj so se mu smilili, ko se je vrnil med nje in primerjal, kako živijo ljudje drugod in kako tu. Sam je pač poskusil, kako bi dal čim več dobrega vzgleda, ali rojaki so se mu smejali. In res: kaj bi kmet učil kmeta, ko je sam neveden in neumen? Treba je bilo učenega moža, do katerega bi imelo ljudstvo zaupanje in pred katerim bi imelo spoštovanje. In treba ga je bilo tem dalje bolj, čim bolj je hitel svet naprej in je zaostajal ta kraj za njim, kakor zaboj, ki pade vozniku z voza in obleži na cesti. „Treba ga je bilo in naše izpite, izsušene, razpokane njive so kričale k nebu ponj kakor po hladilni, krepilni rosi,“ je vzklikal Štefan z vedno večjim zanosom. Že ko je sedel in si sestavljal v hitrici obrise svojega govora, je imel namen reči, da bi ne bil le lisjak, ako bi hotel iztrgati gospodu učitelju kar polovico zaslužene časti, ampak požrešen volk, ki pride iz hoste po plen. Ali zdaj, prav ko je hotel izustiti te besede, mu je naenkrat nekaj obrnilo, ne v srcu nego v glavi, in hudomušna misel mu je hušknila čez vso svečanost. In tako je nadaljeval potem s temi besedami: „Dobro nebo je nas uslišalo in nam je poslalo take rose. Prišel je končno med nas težko pričakovani mož, in kamor je stopila njegova blagoslovljena noga, je pognalo samo živo cvetje iz zemlje. Kakor bi se dotaknil čudodelnik mutastih ust, je izpregovorilo, kar je prej od vekov molčalo in se je odprlo, kar je bilo vse čase trdo in mrko zaprto.“ Tu je nalašč še malo postal in pogledal v kozarec pred seboj. Ali potem je vrgel naenkrat glavo nazaj in je hitro vprašal: „In komu se imamo zahvaliti za vse to, predragi? Komu na čast naj dvignemo svoje kozarce.“ Prijel je počasi svojega in zopet počakal, da so se iztegnile vse roke in čakale trenutka, da trčijo z učiteljevim kozarcem. Ali Zaplotnik se je bliskoma obrnil proti gospodu župniku, da je ta sam široko odprl oči. „O dovolite, prečastiti gospod župnik!“ je kriknil s čudovito ginjenim glasom. „Dovolite, da vam danes izrazim v imenu vse te cenjene družbe in lahko rečem: tudi v imenu vse fare našo hvaležnost, zahvalo za vse, kar ste storili v tej kratki dobi svojega blagega bivanja med nami ter da vam iz dna svoje duše zakličemo: Bog živi našega velikodušnega, prečastitega gospoda župnika!“

Veselo so zopet zazvenele čaše in vse je odobrujoče prikimovalo Zaplotniku, ne samo radi njegovega lepega, učenega govora, kakor ga ni nihče od njega pričakoval, ampak še bolj, da je izkazal

župniku spodobno čast. Celo Jesenko, ki je bil najbolj presenečen, kam se je bil Štefan zapotekel očividno šele zadnji hip in ki bi se bil najrajši na glas zasmejal, je bil vesel, da se je spomnil Štefan najprej gostitelja.

„Vi ste res vražji lisjak, Štefan!“ mu je rekel, ko so prišli na cesto in sta ostala sama zadaj. „Povejte odkrito, ali niste mislili izprva meni napiti? Meri in meri pol ure na sever, potem ustreli čez hrbet?“

Ne kakor bi Jesenku ne bil zaupal, nego tako je navadno prišlo Štefanu, da ni mogel drugače odgovarjati, nego je odgovoril sedaj:

„Bolj dolgo ko človek meri, bolje izmeri, gospod učitelj,“ je rekel in je pomežiknil. „Kličeš in kličeš Rdečko, da bi ji dal pest soli, pa ga daš Sori, ko pridete obe. Brez zamere, gospod učitelj — lahko da je Sora bolj potrebna.“

Jesenko se je zasmejal. „Oho, prijatelj, primera je le za silo. Recimo rajši tako: Vi delate meni obleko, a jo daste potem Žalnikovemu Jerneju, ki ga je pol več, ali pa staremu Jurčku, ki ga je pol manj od mene.“

Štefan se je ustavil in je vzdignil roko poševno proti Jesenku.

„Ne, gospod učitelj, obleka se ne da širiti, ne krčiti. Besede pa so kakor stara plahta, da zaviješ lahko Jerneja ali Jurčka noter. Ali se vleče potem po tleh ali gledajo spodaj noge ven, to je vseeno. Tako sem spoznal, da je z besedami. Samo na barvo gledajo ljudje in nekoliko še na novost in na starost. Tudi učeni ljudje in doktorji govorijo tako na shodih in ko si napivajo. Slišal sem jih in se izprva čudil.“

Jesenko se je nasmehnil.

„Tisto je res. In reči moram še to, da ne govori vsak tako lepo, kakor ste vi govorili. Če človek pomisli, da niste bili po nobenih šolah ... Če bi vi študirali, Stefan, bi bilo postalo nekaj čudovitega iz vas!“ je pristavil hitro in vzhičeno.

Stala sta že pred gostilno, sama v temini, nekoliko pordečeni od treh oken, izza katerih se je slišalo vrvenje kakor iz panja.

Dobro jima je dela mrzla sapa, ki je vela čez cesto, zakaj bila sta nekoliko razgreta od starega župnikovega vina in nehote sta se bala slabega zraku v gostilniški sobi.

„Kaj mislite, da bi bilo iz mene?“ je vprašal Štefan prežeče.

„Bogve kaj ... Vsekako je velika škoda za narod, če se mu izgube taki možje tu gori za gorami.“

Zaplotnik je ves strepetal.

„Samo za narod menite? Meni, meni je škoda, gospod učitelj! Saj vi ne veste, kako trpi neuk človek, ki je začutil, koliko lepih stvari je zadaj nekje, zunaj njegove lobanje. Tako je, kakor bi padel v hribih popotnik v prepad in bi štrlelo na vseh straneh golo skalovje proti nebu. Z vrha gori nad teboj pa se vidi daleč okrog ... Tudi vi ne veste vsega, kakor ne ve nihče vsega. Vem to, gospod učitelj; ali vam so že pomagali više proti zadnjim čerem in imate pikon in vrvi v rokah in železje na čevljih, in če hočete, splezate lahko gor. Jaz pa vzamem knjigo o fiziki v roke, pa naenkrat ne razumem več. Računam, pa se mi zmede. Čitam zgodovino in se trudim, da bi videl stopati može drugega za drugim pred seboj, pa se mi naenkrat pomešajo kakor ljudje na semnju. In potem so še druge težje stvari ... Poslušam besede, pa pogledam po življenju. Tako in tako nas učijo, pa vidim, da je drugače; zakaj če denem štiri in štiri jabolka skupaj, jih je osem ne deset. Ali je beseda narobe ali je stvar narobe, ker beseda ni taka, kakor vidiš stvar sam na svoje oči. Tako se človeku vrti v glavi in nima, kamor bi se prijel ... Če bi bil študiral, bi bil gori vrh slemena in bi videl. Ne videl bi vsega, a videl bi vsaj toliko, ali je kaj ali ni."

Jesenko je bil zelo presenečen in ni vedel, kaj bi rekel. Ali potem se je nasmehnil.

„Kaj mislite, da se izobraženci res trudijo s takimi stvarmi, ljubi moj Štefan?"

„Vem, da ne, vem, da ne! O, ali mislite, da ne vem? Grem v trg, v mesto, pa jih gledam. Človek bi vzel palico! Ima pa noče! Po mazilih diši in gleda kakor tele ..."

„Toda kaj me brigajo drugi!" je naenkrat vzkipel. „Dobro njim, če ne čutijo potrebe. A jaz jo čutim! Zato pridite, gospod učitelj, pridite včasih dol k meni in pomagajte oslu iz jame. Dobro delo storite, ki je bilo pri Izraelcih še ob sobotah dovoljeno!"

Zasmejal se je in je odprl vrata. Ali na pragu se je ustavil še enkrat in se obrnil k Jesenku.

„Toda ne mislite, da ga spravite naenkrat. Samo tako gre, kakor je napravil Ribničan, ki je metal toliko časa škopnike dol, dokler se ni uhač sam skobacal na njih iz jame. Že res, da bo veliko truda, a potem bo vam osel tudi vse žive dni hvaležen."

IX. poglavje.

Štefan Zaplotnik in njegovi otroci ter nekaj teorije.

Tako se tekli Štefanu Zaplotniku ure in dnevi in leta. Časih, ko je bil gori na svoji njivi nad bregom, odkoder se je videlo natanko na zvonik, je opazoval velika črna kazalca, kako sta šla svojo pot vedno dalje in dalje. Pri tem se mu je zdelo, da je tudi za njegovim življenjem, kakor tam za jeklenimi urnimi kolesi pritrjenega nekaj trdega, kar se vedno obrača in vendar nikdar ne izpremeni.

Ali kakor udari kladivo ob zvon in se napolni vsa dolina z ubranimi glasovi, ki se razlijejo in poizgube med hribovjem na vse strani, pa se poležejo naposled po srcih prebivalcev, tako so napolnili Štefanovo srce zvoki veselega petja v ljubi družbi gori v vasi, ki se je zbirala že vsako nedeljo popoldne pri čaši vina. Ves teden je bilo potem lažje živeti; pol, ker se je človek še vedno spominjal, kaj je povedal ta pametnega ali norčavega, pol zato, ker si se že naprej veselil prihodnje nedelje, petja in šal in resnih besed.

Jesenkova setev je že poganjala in vedno več je bilo fantov in mož, ki so se zbirali okrog njega. Če je pomislil Štefan, kako je bilo nekoč, ako je stopil v gostilno, ali pa danes med istimi ljudmi! Že na zunaj se je videla vsa lepa izprememba. Govorjenje je bilo tiše, brez kletvic in surovosti. Nevede kdaj so se bili pevci popolnoma odtujili fantom iz tujih vasi. Nič več ni prijalo tem v družbi onih in ne več onim v družbi teh. In ker so zbudili s tem veliko zavisti in mržnje proti sebi, so se čutili vedno bolj eno družino. Oče tej družinici pa je bil, in tudi klicali so ga tako, Štefan Zaplotnik. In Štefan je bil ponosen na to ime in zadovoljen, da so mu ga dali, ker je tako marsikoga lahko poučil in opomnil, kadar se mu kaj ni zdelo prav, češ: očetu otroci ne smejo zameriti, če jih pokara in posvari.

„Če bi me le tudi lastni otroci poslušali tako kakor tile tu!“ je opomnil enkrat Jesenku, ko sta se vračala od petja in poskusil je, da bi se nasmehnil.

Jesenko ni vedel, kaj bi odgovoril.

„Tako bi rad, da bi imel vsaj katerega domačega okrog sebe, da bi se kaj menil, če pridem truden odkod,“ se je oglasil Štefan zopet čez nekaj časa. „Ampak nič ne bo, kakor vidim. Okrog vogla pogleda, pa me vpraša, če sem že položil Rdečki in potem zopet gre . . . Tako dela Tine že tri leta, tako je pričel zdaj tudi že Janez.

Okrog vogla bomo govorili in še to le o Rdečki; — zdaj mi pa povejte, kako naj vem potem po srcu, da je to moj otrok. Samo Zorka bo drugačna, mislim. Zorka bo moja, ko neha biti otrok...

Jesenko je molče prikimal. Kaj je hotel reči? Čutil je sam, da je tako.

„No, vidite!“ se je grenko nasmehnil Štefan, ko je videl, da oni molči. „Kaj pomaga, da bi se človek sleparil. Taki so, kakor je njihova mati. Oprostite, da rečem tako. Njihova mati ni samo mrzla, ampak v svoji nevednosti tudi ošabna ženska. Njej se zdi neumno vse, česar ne ume ona, in še na misel ji ne pride, da bi skušala razumeti še kaj drugega.“

Bilo je prvikrat, da je omenil Štefan sam tudi svojo ženo. Jesenko je ni videl skoraj nikdar. Časih sta presedela po dve, tri ure pred hišo, a slišati jo je bilo samo iz kuhinje. Spočetka se mu je zdelo, da bi se vendar spodobilo pozdraviti tudi gospodinjo, a ko je spoznal, da ona sama ne mara in da se mu rajša izogne, se ni hotel več siliti. In čutil je, da je tudi Štefan nima za nič drugega, nego za to, kar je: ženska, ki opravlja gospodinjske posle v njegovi hiši, in s katero niti enkrat na leto ni prisiljen govoriti, ker je njegova žena in je ni treba ne plačati, ne delati obračunov ž njo. Stroj, kateri vrši zvesto svojo dolžnost po kuhinji, po polju, v hlevu. Štefan prejme denar za pridelek, plača delavce, kupi, česar je treba v hiši, poravna davke, poskrbi, da je vse lepo v redu in sede potem na klopico pred hišo. Zadaj nekje za njegovim hrbtom pa se vrši vse drugo tiho in samo po sebi. Ti nasuješ žita in poženeš kolo, potem se samo vrti in melje.

Tako si je mislil Jesenko. Časih, ko sta sedela s Štefanom pred hišo, jo je videl spodaj na vrtu ali kje zadaj za hišo, precej nemarno oblečeno in z jeznim, polprezgodaj starim obrazom. Če je pogledal potem Štefana od strani, si je pač rekel, kako lepo bi bilo, če bi imel vedri mož tudi tako ženo, ki bi prišla zdajle gor k njima, prijazno pozdravila in se malo pošalila in nasmejala; ženska, ki bi znala ceniti, kaj je njen mož, kak gospodar in kak človek; toda ker je Štefan sam niti omenil ni, se je privadil tudi on, da si še misliti ni mogel, kako naj bi pomenila le najmanje v življenju tega moža, tako daleč proč od njenega življenja. „In če bi ne bilo dovolj poeta, bilo bi dovolj kmeta v Štefanu, da ni mogel videti v njej drugega nego gospodinjo,“ si je rekel Jesenko.

Na te Štefanove besede se je odprlo Jesenku zdaj nekaj čisto drugega, novega pred očmi. Hodila je morda pač pet, šest, deset

let po Štefanovi hiši in po Štefanovih poljih, godrnaje in temno se ozirajoč nanj; ali Štefan je hodil prav tako svojo pot, kakor da je ni. Ko je bila namreč še sama ... Toda nekega dne je človek naenkrat opazil, da ni več sama ... In tu se je prestrašen ozrl okrog sebe in obstal: obkoljen je bil naenkrat od vseh strani od skoro samih takih temnih in sovražnih obrazov. Kakor sen vscvete iz zemlje šopek prijaznih, drobnih cvetov, ki te gledajo s svojimi dobrimi očkami. Že si hotel iti in položiti glavo zaupljivo tja, — naenkrat se nekaj premakne, izza peres se izvijejo obrazi tvojih lastnih otrok, a trdi in ostri in sovražni, in pomikati se začne vse to proti tebi ... Bodi junak, kolikor hočeš in tak, da bi se ne stresel pred železnimi oklepi, pred temi sovražniki si se zapotekel nazaj in se umikaš nekam, kjer je groza in mraz; in bo vedno bolj groza, čim bliže prihajaš severu, kjer stanuje smrt ...

Jesenko je gledal še dolgo nepremično pred se in Štefan je čakal, kaj poreče.

„Že vidim, da me razumete,“ je rekel, ko je videl, da ne bo ničesar. „Saj mi ni za zdaj; ali ko se človeku pregne pot navzdol, se spomni vendar večkrat, kako bo na stare dni.“

„Vam nič hudega, Štefan“ se je nasmehnil Jesenko. „Vi gotovo ne boste tako neumni, da bi dali svoj hleb drugemu, naj vam ga reže. Tako boste imeli vse lepo na vrvici. Kar se pa drugega tiče, se bo našel vedno prijatelj, ki pojde rad pogledat, kako se kaj godi staremu Štefanu v mlinu.“

Jesenko mu je ponudil roko. A Štefanu je moralo priti na um nekaj zelo veselega, ker je dvakrat pomežiknil s svojim prekanjenim nasmehom na ustnicah, ko je prijel Jesenkovo roko in jo gorko za hip pridržal, kakor da ga hoče še ustaviti.

„Čakajte, gospod učitelj, še eno vam moram povedati, ko že o tem govoriva: kako sem profesorju Žaklju s svojim Tinetom in Janezom njegovo teorijo razbil!“ je rekel in se je zasmejal.

„No?“

Imel sem namreč oba svoja fanta po nekaj mesecev v Gorici na gimnaziji.“

„Tako?“ se je začudil Jesenko. „Ne bi bil mislil.“

„Kaj ne, da se jima prav nič ne pozna?“ se je zopet zasmejal Zaplotnik. „Pa sta bila oba študenta. Prej sta bila celo oba vsak po dve leti na trški šoli, ko ni bilo prave šole pri nas. In pa radi tujih jezikov seveda. Potem sta res napravila oba sprejemni izpit

za gimnazijo in poslal sem ju v mesto. Prvo leto Tineta. Poskusim najprej s tem, sem si rekel.“

„Veste, da sem se že sam enkrat v mislih začudil, zakaj niste pustili enega svojih sinov izštudirati, ko morete,“ ga je prekinil Jesenko.

„Dovolite, gospod učitelj! Ravno vam hočem povedati, kako sem poskusil; pa se je vse skupaj ponesrečilo, — ob profesorjevi teoriji!“

„Prej ste pa rekli, da se je profesorjeva teorija ponesrečila,“ se je zasmejal Jesenko.

„Drugo na drugem! Dovolite torej, gospod učitelj: Najprej pošljem Tineta in čakam. Fant piše večkrat domov in pripoveduje razne stvari o šoli. Razrednik Žakelj poučuje latinščino in nemščino in je strahovito strog. Vse trepeta pred njim. Nič dobrega si ne mislim, a počakam še malo. Pred koncem semestra stopim sam v mesto in grem na hodnik pred razredom. Pozvoni in pride najprej fant ven; ker je bila o Božičih huda zima, ni mogel domov teh deset ur daleč in tako ga od jeseni nisem videl. Vstrašil sem se ga. „Ali si bolan, Tine?“ ga vprašam. Fant pravi, da ne, a shujšani in bledi obraz pravi drugače. Iz razreda prihajajo otroci in strašni kriči kakor govedar na paši, si mislim. „Ali je to profesor Žakelj?“ vprašam. Fant potrdi. Zdaj pride gospod sam ven in me grdo pomeri skozi velika očala. Stopim tja in povem, kdo in kako. In ali bo kaj s fantom? Profesor odmaja, požene fanta proč in pravi: „Nič ne bo!“ „Ali je tako trde glave?“ — „Ni ravno trde glave, toda . . .“ Prijel me je pod roko in me je začel voditi gor in dol po hodniku in je počasi govoril: „Vidi se vam takoj, Zaplotnik, da ste razumen mož in zato boste razumeli, kar bom vam zdaj povedal. Vidite, jaz imam teorijo, ki se imenitno obnaša in ki jo bom sploh enkrat opisal. Po ti teoriji ločimo gosposke in kmečke otroke, ki hočejo študirati. Prvi takorekoč morajo študirati, ker se sicer pogube, a ti vas tako ne zanimajo in jih zato lahko črtava. Kar se tiče pa kmečkih, jih razlikujem zopet: telesno pridne in duševno pridne na eni strani, telesno pridne in duševno lene na drugi strani, telesno lene in duševno pridne na tretji strani ter telesno lene in duševne lene na četrti strani. Otrok iz druge in četrte kategorije kmečki starši navadno ne pošiljajo v šolo in jih lahko tudi črtava.“ Hvala Bogu sem si mislil, da bo kmalu vse prečrtano; zakaj kar vrtelo se mi je v glavi. „Ostane nam torej samo še prva in tretja kategorija,“ je nadaljeval profesor. V tretjo kategorijo vaš fant ne spada, zato ga tudi črtamo. Ostane še prva: telesno in duševno pridnih. Ti bi bili po svojem razumu za šolo, a jih telo umori;

njih telo zahteva namreč pregibanja, dela, porabe energije, a to večno sedenje ga ubija: fant začne najprej telesno hirati in to vpliva tudi na duh. Pa tudi, ako bi ne: duša ne more živeti brez telesa in če umre telo, je prizadeta tudi duša. Skratka: ako hočete fanta rešiti, vzemite ga domov!"

Kaj sem hotel! Teorija me je podrla. In proti teoriji, ki ji je oče razrednik mojega fanta, se že celo ne da boriti. A težko mi je bilo vseeno in prijelo me je, da bi se vsaj malo maščeval. In zato sem kar povedal, kako je pisal fant domov o njegovi strogosti in sem še več sam dodal. Ali pri moji veri še nikdar se nisem bil nikomer bolj prikupil, ves obraz mu je zažarel in kar zavriskal bi bil. Tako da je pisal fant? Da sem strog? O, to pa je, to pa že! Bati se ga pa morajo. Take discipline nima nobeden drugi! In tako dalje; in pri tem je fanta, ki je stal tam na koncu koridorja, preljubeznivo gledal in kakor bi mu bilo že skoraj žal, da je sam odgnal takega občudovalca.

Videč pa, da sem se nepričakovano in nenadoma tako hudo prikupil, in ko mi je bilo vendar težko, da bi ravno moji otroci spadali v to najbolj nesrečno kategorijo, sem se naenkrat spomnil tretje, že prečrtane in sem napravil še en poskus:

„Kaj pa, gospod profesor, če bi z drugim mojim sinom poskusili? Imam namreč še enega, Janeza; ta je pa tako len . . ."

„Kako len?" je zarenčal in me je sumljivo pogledal.

Popravil sem obraz in sem nedolžno rekel: „Seveda samo telesno len. Duševno pa je tako čil, da je kaj! Tudi njega imam v zadnjem razredu v Tolminu in bi bil letos zrel za sprejemni izpit. Ta bi spadal, mislim, v tretjo kategorijo. Ko sta prihajala fanta iz Tolmina domov, je starejši tekel vedno precej na polje in k živini, ta pa je rajši polegal po sencah.

Zdaj me je profesor pa naravnost zarotil, naj mu Janeza za gotovo pošljem, jako da ga zanima. Čim več ima gradiva, več ima tudi možnosti, da preizkusi moč svoje teorije. Ko vidi, da sem tako razumen mož, niti ne dvomi, da sem prav presodil in fanta po pravici postavil v pravo kategorijo.

Vprašal sem ga še, če bo imel prvi razred tudi drugo leto on, in je živahno potrdil. On da najrajši prevzame vedno prvi razred, da razvrsti in potem malo izbere in izčisti; zato da se ne vlačijo potem po šolah ljudje, ki niso zanjo, sebi in drugim v nadlogo.

„Ali greš rad domov, Tine?" sem vprašal potem fanta.

„Rad, oče."

„Boš rajši kmet?“

„Rajši, oče!“

V jeseni sem peljal profesorju Janeza in sem ga prosil, naj mi sporoči čim prej, kako bo.

Že čez mesec sem prejel dopisnico: „Fant spada res v tretjo kategorijo. Naravnost vzorec!“

O Božiču dečka ni bilo domov in kakor lani sem šel o pustu sam dol.

Profesor je bil nekam v zadregi. Da ga študira in študira fanta, a samo le še ne ve, kam bi ž njim. Brezdvomno da spada bolj v tretjo kategorijo, kakor mi je bil pisal, a nagiba se vendar že tudi proti četrti . . .

„Torej je len in se ne mara učiti?“ sem udaril med to učenost. „Potem pa ga denimo kar celega v četrto votlo kocko in jaz ga vzamem še danes ž njo vred domov!“

Profesor je še nekaj mencal, da je fant le precej nadarjen, toda jaz sem stopil še k drugemu profesorju, ki so mi rekli o njem, da je domač človek; in ta mi je po pameti povedal, da otrok res ni za šolo, ker je čisto navaden lenuh in nemarnež.

„Pa zakaj se nisi hotel učiti?“ sem vprašal Janeza, ko je prav tako zadovoljen sedel poleg mene na vozu kakor lani Tine.

„Ko pa ni nič pomagalo! Saj skraja sem. Ali razredniku ni bilo nikoli po mislih.“

Razumel sem ga in ga nisem več kregal.

Sicer pa sem danes, če pogledam ta dva, profesorju Žaklju naravnost hvaležen: kaj bi bila danes, tudi da sta doštudirala? Dva vsakdanja opirača, meni nič manj tuja nego tako, drugim ljudem pa še naravnost v škodo.

Jesenko je samo skomizgnil. Potem je rekel počasi in previdno:

„Pa malo je le čudno, da niti k petju ne prihajata. Tudi drugim se čudno zdi“ . . .

Štefan se je nasmehnil.

„Hm, enkrat sem jima rekel, a Tinc je izrazil, kdo da bo potem delal, če vsi pohajamo; Janez pa je rekel, da bo že pod zimo. Sicer pa ju nič preveč ne silim,“ je pristavil živahno in se zasmejal. „Vsaj v vasi sem brez policije . . . In saj je drugih dovolj.“

„Ali Zorka bi pa le lahko, tak krasen alt ima.“

„Zorka je bila doslej še preveč otrok. Ali zdaj pod zimo jo pripeljem. — Nje se ne bojim!“ se je zasmejal in se je naglo spustil po stezi proti domu navzdol.

(Dalje prihodnjič.)

Dr. Pavel Grošelj:

Astronomski pomenki.

I. Zvesta spremljevalka naše zemlje.

(Dalje.)

Ko se je dvignil poslednji od njih s stola pri daljnogledu, povzame Galilei še enkrat besedo:

„Kakor ste se prepričali na lastne oči, je luna rodna sestra naše zemlje. Da pravcat svet je, seveda v manjši obliki.

Od neviht razdrapana visoka slemena se pno po lunini obli, strmi stošci se dvigajo v nebo, globoke kotline zijajo druga ob drugi, orjaška krožna gorovja se stikajo v veličastne kolobarje.

Gorate svetle dežele mejijo ob temnejše pokrajine, ki so ravne in gladke kot morska gladina.

Smelo trdim: Lucidas esse terras, maculas esse maria!

Svetlejši, valoviti deli na luni so kopna zemlja, temnejše ravnine pa so morja.[1]

Izvrstno jo je pogodil Plutarchus, ki je poldrugtisoč let pred iznajdbo daljnogleda na enak način tolmačil bistvo luninih peg.

Kot drobno belo stuccaturam, ki pada nanjo poševna solnčna luč, ste zrli luno pred sabo. Vse tako majhno, nežno in neznatno. Kot male kepice se nam dozdevajo visoke gore.

Izmeril sem višino enega takega gorskega velikana.

Po solnčnem zahodu žarijo njih vrhunci v večerni mrak, toda tudi pred jutrom se jim zasveti vrh v mladem solncu.

Čim višji so, tem bolj zarana morajo zažareti. In tako sem izračunil, da se dviga dotična gora $4\frac{1}{2}$ rimskih milliarium[2] nad okolico. Če bi jo postavil poleg zemeljskih gorskih orjakov, bi jim ošabno gledala preko glave.

V veličastnosti gorskega sveta, je torej luna najmanj enakovredna zemlji, a zdi se mi celo, da jo daleko prekaša. Pa tudi

---

[1] Kaj so porekla k temu nazoru novejša raziskavanja, izvemo pozneje.

[2] V naši meri približno 6000 *m*. Galilejev račun, ki ga je priobčil l. 1610 v „Zvezdnem glasniku", sicer ni povsem točen. Podatki, ki se jih je poslužil, niso bili dovolj natančni; vendar rezultat v bistvu odgovarja resnici.

oceani, ki pljuskajo na luni ob kontinente, so mogočni v svoji prostranosti.

Če pa je luna resničen svet, kako se menja na njem vrsta letnih časov, kako mu sije dan in ga ogrinja noč? Ali je gori vse tako kot pri nas na zemlji, me vprašate.

Čudni, zanimivi so ti odnošaji na luni.

Odkar opazuje človeštvo luno, vidi na njej vedno isti obraz. Sedaj njega večji, sedaj manjši del. Sedaj celo lice, sedaj samo levo oko in topi nosek, vedno pa gleda dele ene in iste slike.

Ako bi se luna vrtela okrog osi kot zemlja, tedaj bi se morale potapljati na eni strani pokrajine za lunino ozadje, na nasprotni pa bi se pripeljale nove dežele pred našo oko.

Z mirnim, kamenitim pogledom štrli luna nepremično v našo zemljo. Prebivalci lune torej ne uživajo blagodejne menjave noči in dneva?

O pač! Že lunine mene nam pričajo, kako potekata dan in noč preko njenih pokrajin. Če bi narisali lunino lice na oni polovici krogle, ki jo sluga v naši prejšnji primeri obrača proti vam, in če bi sedela v središču tega lica muha, tedaj bi moral sluga skrbeti zato, da sta lunin obraz in muha na njem neprestano obrnjena proti vam. To se pravi, sluga se bo moral gibati tako, da bo to tudi on neprestano gledal z licem na vašo glavo. Ko prideta sluga in muha enkrat okoli vas, sta videla zaporedoma vse stene in ogle vaše sobe, sluga in krogla sta se torej morala v tem času enkrat zasukati okoli samega sebe.

Ko je stopil sluga z luno v fazo prvega krajca in ko je tedaj segla svetloba do središča k vam obrnjene poloble, je zagledala muha luč svetilke; dolgo temno senco meče nje telo po lunini površini, napočil ji je čas solnčnega vzhoda. In odslej ji sije solnce neprestano v vedno večji svetlobi. — Sluga stoji s polno luno za našim hrbtom, svetilka gori mušici direktno nad glavo, v cenitu ji oznanja na nebu solnce poldan. — Kot zadnji krajec stoji luna ob naši desni rami in tedaj zopet zagrne črna noč središče luninega obraza, še kratek čas se blešči svetla glavica mušice, orjaška gora, v solnčnem svitu, nato zatone v noč za dolgo dobo petnajstih minut, to je petnajst zemeljskih dni.

Skoro celih petnajst dni je bivala muha v svetlobi, petnajst dni jo je ogrinjala noč.

In tako je tudi na luni. Tekom svojega 29½ dnevnega obhoda se zasuče luna natančno enkrat okoli osi in obrača radi tega proti zemlji vedno isto stran svoje krogle.

Petnajst zemeljskih dni sije solnce na vsako točko luninega površja in ravno tako dolgo jo odeva neprodirna noč. Trideset zemeljskih dni — en lunin dan!

En lunin dan pa je podoben drugemu kot brat bratu — brez dolgih zimskih večerov, brez kratkih poletnih noči, brez čarov pomladi in lepote pozne jeseni se niza dan ob dan v enolično verigo.

Gore in morje, noč in dan, prelepa igra svetlobnih kontrastov po pokrajinah lune — čemu vse to?

Kdo bo zgradil prekrasno palačo in pozabil obljuditi jo s prebivalci?

Kakšen smisel bi imela vsa veličastna lepota prirode, če bi ne bilo drobnega človeškega srca, ki jo vzprejema in čuti, ki hrepeni po nji in jo razume, ki jo v svoji notranjosti pretvarja v nove harmonije?

Če bi bilo prostrano stvarstvo samotno, brez vsakega razumnega bitja, tedaj bi se mi dozdevalo kot žarka luč, ki teče in beži skozi brezbrežni prostor in ne najde drobne ploskvice, da bi se razžarela ob nji, da bi se razigrala v jasnih refleksih, razprla v pestre barve in porekla: Glej, jaz sem luč!

Zakaj bi tudi na luni ne živela razumna bitja? Stotisoče milj odtod morda tudi njim poljejo nocoj srca v tiho noč. Visoko na nebu jim sveti mili soj zemeljskega ščipa — morebiti tudi ona nocoj mislijo na svoje brate.

Vzemite to svetlo slutnjo seboj! Naj vas bodri k vedno globljemu spoznanju prirode in naj vam bo vez, ki vas spaja z večno nedostopnimi tujimi svetovi!

S podvojeno silo se hočem posvetiti raziskavanju nebesnih skrivnosti in če me bo božja milost zopet izvolila, da odkrijem nova mirabilia coeli,[1] tedaj se ne bom obotavljal, da jih obrazložim vam in celemu svetu v posebnem „Zvezdnem glasniku“.[2] — Lahko noč, plemenita gospoda!“ — — —

Sam je ostal Galilei na stolpu; oprt ob daljnogled strmi nemo v zvezdno nebo. Pokojno lije mesečina na kupole sv. Marka, „Canal grande“ blešči pod njim kot pas, skovan iz srebra.

---

[1] čudovite prikazni na nebu.

[2] Galilei, „Sydereus Nuncius“, „Zvezdni glasnik“, izšel l. 1610 v Benetkah.

Glej, to je ura zvezd, ko trka vesoljstvo na tvojo dušo.

In to je čas, ko se utrga od tebe hrepenenje. Vse oplojeno z mislijo in lepoto se utrga od tebe, ki ždiš priklenjen na temni svoji zemlji, in si upa odtod in gre, da splava na gladino neskončnega svetovnega oceana.

— — Palolo in ti! — — — —

2. O prebivalcih lune.

Kakšni so seleniti in kako naj občujemo ž njimi?

Galilejev „Zvezdni glasnik“ je izšel in pripovedoval o nepoznanih čudih na nebu.

Kakor potopi mornar tenko vrvico tu in tam v nedostopne morske globine, da s tem umetnim prstom pretipa oddaljenost in kakovost morskega dna, tako je potopil Galilei svoj daljnogled v vse smeri brezdanjega vesoljstva, da mu poroča to umetno oko o prikaznih, ki so za vedno odmaknjene neposrednemu dozoru našega očesa.

V Gostosevčkih,[1] kjer komaj opazimo žareti par bledih zvezdic kot samoten svetel otoček v zijajočem temnem prostoru, tamkaj je zazrlo umetno oko celo otočje blestečih svetov. Nežni soj Rimske ceste je razbralo v mirijade drobnih lučic. Ob Jupitru je odkrilo štiri zvezdice, ki tekajo kot kresničice okoli mogočnega planeta: štiri lune. Neskončno lep in nazoren modelček helijocentričnega sistema,[2] za katerega so se ravno tedaj bile ostre borbe!

O luni pa je prinesel „Glasnik“ toliko zanimivih novosti, da je stopilo motrenje in proučevanje luninega površja popolnoma v ospredje.

Vedno novega navdušenja in bodrila pa je črpalo opazovanje lune iz prepričanja, da je ona domovina razumnih bitij.

Koliko zavisti, obrekovanja in znanstvenega podtikanja so izzvala blesteča Galilejeva odkritja v krogu plitvih zavistnikov, pred tristo leti — vse kakor dandanes!

Le ena osebnost se dviga jasno in plastično iz tedanje dobe: Janez Kepler. Z besedo in pismom stoji Galileju ob strani, ga ščiti in izpodbuja, obenem pa se tudi sam poglablja v svetovne uganke in probleme, ki so jih sprožila Galilejeva odkritja, in jih skuša s smelo roko rešiti.

---

[1] Ozvezdje „Plejad“, ki ga vidimo kot drobno zvezdno čredico v zimskih večerih sredi neba.

[2] Nazor, da je solnce središče, okrog katerega se gibljejo zvezde premičnice z zemljo vred.

Še pred izumom daljnogleda so se rodile v Keplerju njegove „Sanje“[1] o luni. V obliki sna, ki ga sanja nek Izlandec, popisuje otok Levanijo, ki leži 50.000 milj od zemlje v svetovnem etru, in nam riše njega prebivalce Endymionide.[2] Levania pa mu je le drugo ime za luno, endimijonidi pa so mu lunjani, ali kakor so jih zvali pozneje, seleniti.[3]

Petnajst dni jim neprestano pripekajo solnčni žarki, tako sanja Keplerjev Izlandec, razbeljeni zrak žari in žge in ni ga vetriča, ki bi omilil neznosno vročino, táko je poletje selenitov.

In zopet dolgih petnajst dni jih pokriva hladna noč. Mrzli, ostri vetrovi brijejo preko planjav, v led in sneg je odeta pokrajina, neznosen mraz muči selenite, to je njih zima.

Na nebu jim sveti zemlja in s svojimi žarki vsaj deloma omiljuje grozo dolge noči, prehaja iz faze v fazo in se mirno ter točno vrti okrog osi kot velikanska nebesna ura; Volva, t. j. „vrtilka“, jo imenujejo prebivalci lune.

Kakor zemljani v luni, tako opazujejo seleniti v zemeljski obli posebne „obraze“. Toda „obraz v zemlji“ se menja, kakor se njena krogla suče okrog osi.

V vzhodni zemeljski polobli vidijo lunjani moža (Afrika), poljubljajočega deklico (Evropa) v dolgi halji, z iztegnjeno roko (Anglija) vabi deklica mačko, ki ji priskakava za hrbtom (Skandinavija).[4]

Tako je obljudila Keplerjeva fantazija luno s prebivalci še predno mu je bilo usojeno ogledati si njeno lice z novoizumljenim daljnogledom. Kako globoko je moral nanj učinkovati Galilejev „Glasnik“. Ali naj njegove slutnje tako zgodaj postanejo živa resnica? Odslej je gojil eno samo željo: enkrat, vsaj enkrat gledati na lastne oči skozi daljnogled mistično deželo svojih „sanj“.

In ko se mu je želja slednjič izpolnila in ko je stal svetu svoje fantazije tolikrat bliže nasproti ter zrl čudovite, naši zemlji mestoma popolnoma tuje tvorbe njenega površja, da tudi tedaj mu je ostala luna — Levania, kraljestvo prečudnih bitij, domovina otrok njegove domišljije.

[1] Joh. Keppleri mathematici olim imperatorii Somnium, seu opus posthumum de astronomia lunari 1634.

[2] Endymión, izredno lep mladenič grške mitologije, ki se je vanj zaljubila Luna. Kadar zaspi, utrujen po dolgem lovu, se spusti k njemu Luna z neba, ga poljublja in prebiva pri njem. Endymionidi, prebivalci lune.

[3] seléne, luna.

[4] Kepler, Somnium.

V očigled novim razmeram, ki jih je opazil na luni, pa je moral izpremeniti njih življenske navade in odnošaje.

Keplerjevi prebivalci Levanije nimajo stalnih domov. V velikih rojih potujejo po lunini obli in beže okrog nje pred pekočimi žarki luninega dneva, ki vse požge in pomori.

Velikanska so ta bitja, kakor so velikanske lunine gore. S hitrimi nogami, ki so daljše od velblodjih, se umikajo solnčnemu ognju, zopet drugi frče po zraku, tretji pa jadrajo po vodovju od solnca proč. Oni pa, ki jih zaloti solnčna vročina na begu, se poskrijejo v lunine jame in dupline; neznosna toplina jih omrtviči, toda ko se zopet bliža hladna noč, vstanejo k novemu življenju. Hitro se rode, rasto, žive in mrjo, vse njihovo žitje se odigrava v allegrotaktu.

Sedaj pa odkrije Keplerju daljnogled one čudovite okrogle okope na luni, s šestilom odmerjene, obdajajoče nizko planjavo v njihovem središču.

Kako more zgraditi slepa priroda toliko po strogih zakonih geometrije začrtanih stavb? Ne, to ne more biti zgolj slučaj.

V orjaških okopnih gorovjih na luni gledamo stavbe njenih prebivalcev.

Več kilometrov visoki so ti okopi, nad 10 nemških milj je dolg premer posameznega kroga,[1] pa kaj zato, orjaški arhitekti na luni premorejo vse. Izkopali so ogromne krožne jarke, dvignili titanske okope in tako ustvarili trdnjave tolike velikosti in takega obsega, da bi v njih kot droben kamenček izginila Keopova piramida, ta monstrum človeške moči in vztrajnosti!

Proti nasprotniku so zgradili te trdnjave, toda tudi proti sovražni moči solnčne vročine. V senci ogromnih okopov se skrivajo tekom vročega petnajstdnevnega poletja, in kakor se giblje solnce po nebesnem svodu dalje in dalje, tako se pomikajo seleniti za hladno senco ob okopih.

Iz nomadov Levanije je ustvaril daljnogled stalno naseljen narod. Bujna domišljija je rodila selenite, daljnogled pa jim je podaril rojstni list, jasen dokument njih eksistence.

Premnoge tvorbe na luni si moremo razlagati edinole kot dela razumnih bitij: v tem prepričanju so se združili skoro vsi njeni raziskovalci. In ta nazor se je podedoval v astronomiji skoro do današnjega dne.

[1] Ako navaja Kepler kot premer največjih krožnih pogorij na luni 10 nemških milj, tedaj je precenil njih velikost za večkratno vsoto prenizko.

Za natančnejše spoznanje luninega površja toliko zaslužni Schrödter (1745—1816) je opazil na luni takozvane „žlebičke“, tanke špranje, ki teko po ravninah lune kot razpoke po izsušeni zemlji. Smatral jih je za umetne ceste in prekope, ki so jih zgradili inženirji na luni.

Vrhunec pa je dosegel originalni Gruithuisen (1774—1852). Južno od luninega ekvatorja je odkril veliko mesto, vzporedne ceste teko po njem, na enem koncu ga straži velika trdnjava, obdana od ogromnih okopov.

Kdo naj še dvomi nad seleniti in njih kulturo? Pač skrajni čas je, da stopimo z njimi v bližjo dotiko in malo pokramljamo, kako je tu in tam.

In Gruithuisen jo je pogodil! Obdelajmo ogromen travnik ter nasadimo na njem peso v obliki, ki predstavlja Pitagorov izrek. Seleniti, ki so razumna bitja, bodo razumeli naša znamenja in nam po svoje odgovorili. Tako se bo sčasom razvila živahna korespondenca med nami in lunjani.

Tega smelega projekta ni mogel pozabiti niti genijalni Gauß (1777—1855). In dasi so se vedno češče oglašali v znanosti glasovi, ki so trdili, da na luni za eksistenco živih bitij ni vse tako lepo v redu, tako po domače kot na naši rodni zemlji, je ostal Gauß pri svojem nazoru o možnosti živih bitij na luni in ga spretno zagovarjal.

„Vsakdo, ki so mu poznana dejstva,“ pravi „mora smatrati prebivalce lune, ako obstojajo, za popolnoma drugače ustvarjene kot smo mi zemljani; toda prenaglili bi se, če bi vsled tega odrekali mesecu meni nič tebi nič vsakršne prebivalce: Priroda razpolaga z več sredstvi kot jih more slutiti ubogi človek.“

Opremimo ne ravno kdove kako veliko ploskev, tako nasvetuje, s kovinskimi zrcali. Ob zrcalih se odbija solnčna luč. V pravilnih presledkih zasučimo zrcala in zablisnimo z njimi proti luni! S pomočjo teh optičnih signalov jim lahko brzojavimo gotove številke, ki igrajo v matematiki važno vlogo.

Ako prebivajo na luni razumna bitja, odgovor ne more izostati.

Toda kaj nam pomaga še tako duhovito sestavljena obtožnica, kaj naj s še tako spretno zbranimi indiciji zločina? — Dokler nismo prijeli krivca samega, ostane vse naše delo brezplodna teorija.

Tako je mislila publika tudi o prebivalcih lune. Dokler ne vidi na lastne oči lunjana, kako zjutraj vstane, lepo udano stopa v pi-

sarno, zopet pride domov in jo po prestanem trudapolnem delu udari v gostilno „Pri polni zemlji“, dotlej prepušča lunine prebivalce znanstveni špekulaciji.

Z vedno jačjimi daljnogledi naj preiščejo lunino površje, prodorno moč teleskopov naj povečajo v toliko, da nam primaknejo lunine pokrajine na razdaljo par sto metrov — no, potem se „zlikovec“ na luni pač ne bode mogel trajno skriti pred našim pogledom.

Publika je iskala svojega „poljudnega“ astronoma in ga tudi našla!

Z orjaškim teleskopom, ki je prekašal po velikosti in razbiralni moči vse dotlej poznane daljnoglede, se je podal John Herschel l. 1834 na Kap Dobre Nade. V čisti atmosferi južnega podnebja je hotel s svojim optičnim velikanom kar najgloblje prodreti v ustroj zvezdnega neba, predvsem pa tudi prav skrbno pregledati lunino površino.

Umevno je, da je bila pozornost vsega olikanega sveta obrnjena na Kap Dobre Nade, kjer je Herschel v mirnih lepih nočeh razkrival tajnosti prirode. Z nestrpnostjo so pričakovali prvih zanimivih poročil.

Kar izide nenadoma l. 1836 v New-Yorku in obenem tudi v nemškem prevodu v Hamburgu senzacijonalni spis: „Čudovito odkritje o luni in njenih prebivalcih“.

Kar poroča ta knjižica strmečemu čitatelju, to daleko nadkriljuje vsa še tako smela pričakovanja človeške fantazije.

Eden njegovih „sodelavcev“ popisuje, kako je združil Herschel daljnogled z drobnogledom in na ta način približal lunine pokrajine človeškemu očesu do razdalje 75 metrov.

Bivoli se pasejo po luni, v temnih močvirnih kotlinah rjovejo morski konji, po sočnih travnikih begajo kot sneg bele srne ter meketajo ovce s slonokoščenimi rogovi — in seleniti? — — —

Obdarjeni s perutmi iz tanke kožice frfotajo po zraku ljudje-netopirji. Frfotajo čez mesta in vasice, ki se belé po ravninah in ki jih vežejo križajoče se ceste.

Vse od konca do kraja zlagano! Jean Nicollet, odličen astronom pariške zvezdarne, ki pa je pozneje uničil svojo eksistenco z igranjem na borzi, si je dovolil s tem spisom jako neokusen dovtip.

Toda tudi slab dovtip ima svojo vzgojevalno silo. Odkriti s pomočjo orjaških daljnogledov na lunini obli njene prebivalce: to prizadevanje je Nicolletov spis osmešil do kosti.

Tudi v širšo publiko je prodrlo naziranje, da se da problem luninih prebivalcev rešiti edinole s točnim odgovorom na vprašanje: „Ali nudi luna življenju zadostnih in trajnih pogojev?“

Življenski pogoji na luni.

Kdo bi si upal danes jasno začrtati meje življenja, kdo razložiti njegovo bistvo, kdo povedati, pod katerimi najneugodnejšimi odnošaji še tli njegova iskra?

V pravcat požar se je razplamtela ta iskra na zemlji. Premagala je sovraštvo večnega ledu in snega, kljubovala neprijazni moči tropičnega solnca, v naročje morskega dna, v tmino zemeljske skorje je poslala svoje žarke.

Toliko pa je gotovo: vsepovsodi je nositeljica življenja neka specifična snov, z določnimi kemiškimi znaki, beljakovina. Tudi najenostavnejšega življenja si ne moremo predstavljati drugače kot vtelešeno drobni kepici beljakovinastih snovi.

Za postanek, obstoj in rast žive beljakovine pa so poleg primerne hrane neobhodno potrebni najmanj trije pogoji: zrak,[1] voda, primerna temperatura.

Zrak je priprostemu človeku vzor breztvarnosti. Oko ga ne vidi, vonj in okus ga ne zaznata, tudi s tipom mu ne moremo do živega; kakor ima matematika svojo ničlo, tako si je vstvarila tudi fizika svoj fizikalni nič — in to je zrak. Tako si misli neuki lajik.

Ako pa se zrak odteguje našim čutilom že na zemlji, kjer nas vsenaokrog obdaja, kdo naj se drzne na razdalje stotisočev kilometrov dognati njegovo prisotnost in kakovost?

Počasi, prijatelj! V sto in sto pojavih se javlja zrak tvojim čutilom in edino tvoja duševna slepota je kriva, da jih ne opaziš ali ne razumeš.

Poglej! — na tla te sobice, ki je 6 *m* dolga in 4 *m* široka, pritiska zračna plast s težo 250.000 *kg*. Četrt milijona kilogramov! Znositi bi moral v sobo 5000 vreč premoga, da dosežeš isti pritisk.

[1] Poznamo sicer nekatere organizme, ki izhajajo lahko brez kisika, da celo taka živa bitja je odkrila moderna bijologija, ki jih dostop kisika ugonobi. Toda ti anaerobi (brezzračniki) so prilagodeni tako izrednim in posebnim življenskim odnošajem, da jih brez pomisleka lahko smatramo za izjemo, ki nas ne sme niti v najmanje motiti pri presoji življenskih pogojev.

Če bi ne bilo v sobi pod tabo tudi zraka, ki izenačuje s svojim pritiskom to presilno težo, tedaj bi ti zrak na jako drastičen način dokazal svojo tvarnost, udrl bi ti tla in ti bi se znašel s svojimi mobilijami vred nenadoma na dnu kleti.

Kako rumeni solnce, kadar gre na zapad, celó rudeča postane časih njegova plošča; kako brezskrbno mu lahko gledaš v lice, ne da bi ti mamilo oči. Kako mirno gorijo zvezde vrh neba, one pa, ki stoje nizko, trepetajo in migljajo, kot da bi hotele ugasniti. Da, prav blizu horiconta v resnici ugasnejo, ker tamkaj ne opaziš vsenaokrog tudi v najjasnejši noči niti ene zvezdice.

Zrak je, ki se na ta način igra z zvezdno in solnčno svetlobo.

Dasi se nam dozdeva zrak popolnoma prozoren, vendar kolikor toliko požira svetlobne žarke. Luč, ki prihaja od zvezde blizu horiconta, mora preromati skozi zrak dolgo, dolgo pot, in ugasne, predno dospe do našega očesa. Tako zamre studenec, čegar pot zaide na prostrana peščena tla.

Zrakoplovci, ki so se dvignili v izredno zračno višino, so se prestrašili nad čudnim pojavom. To lepo modro nebo postaja vedno temnejše in temnejše, končno se stemni popolnoma, da zažare na njem zvezde pri polnem solnčnem dnevu.

Tudi ta čarobni azurni baldahin nad nami je delo zraka. Iz stobarvne solnčne luči ga razume stkati; rudeče, rumene in zelene svetlobne nitke, ki je spreden iz njih navidezno beli solnčni žarek, pretrga, modre pa odbije proti zemlji, da se nam zdi, kot da visi nad zemljo kupola iz modrega baržuna. Kjer pojenja zrak, ugasne tudi modrina neba in odpre se nam grozota temnega, mračnega vsemirnega prepada.

Jutranji in večerni mrak imata ravnotako svoj vzrok v razmetu solnčnih jarkov v visokih zračnih plasteh, ki jih obseva solnce, dasi se nahaja še pod obzorjem.[1]

V lahnem vetriču in grozovitem viharju ti kaže zrak svojo tvarnost in opozarja te nase v lepoti človeške govorice ter v harmoniji akordov, saj je zrak ono sredstvo, ki posreduje tvojemu ušesu vzprejemanje zvočnih občutkov.

„Toda, to so le besede“, mi porečeš. „Kaj naj začnem z vsemi temi pojavi na luni? Kdor naj vidi na luni zahajati solnce in medleti zvezdno luč, kdor naj zre njeno modro nebo in občuti zefirje

[1] Pojemanje svetlobe, ki gre skozi prozorno sredstvo, ima svoj vzrok v vsrkavanja ali absorpciji svetlobe; njen razmet ob majhnih zračnih delcih temelji v razgibu ali difrakciji.

ter orkane na njeni površini, ta mora na luno. In dokler ne more do nje, mu ostane vprašanje o prisotnosti zraka na luni nerazrešna uganka."

Prav često lahko prisostvuješ zahajanju zvezde za lunina gorovja, ne da bi ti bilo treba zapustiti rodno semljo.

Kolikokrat se pripeti, da pokrije luna na svojem mesečnem potu skozi ozvezdja, to ali ono zvezdo stalnico. Naravnaj svoj daljnogled na mesto, kjer se bo morala lunina obla navidezno dotakniti zvezdice, predno jo pokrije s svojo ploščo.

Tistih par trenotkov, predno izgine zvezda „za oglom", jo opazuj prav natančno! Njeni svetlobni žarki morajo tedaj skozi lunino atmosfero, predno ti dospo v oči. In ako pokriva lunino površino v resnici plast ozračja, tedaj mora zvezdica nalahno zatrepetati, zganiti se mora iz svojega tako natančno preračunjenega mesta, saj zrak kolikortoliko odkloni njene žarke iz premočrtne poti. — Toda vse zaman! Z matematično natančnostjo in mirnostjo izgine zvezda za lunino ploščo in se zopet prikaže na nasprotni strani.

Kolikor stoletij že opazujejo astronomi lunino površje, nikdar še niso opazili na njej večernega ali jutranjega mraka. Neposredno si segata na luni v roke noč in dan. Tu neprodirna črna noč, tam jasni solnčni dan, in ni ga med njima pasu, kjer bi se luč in tema mešala v sivih nijansah. Na luni ne opaziš večerne ali jutranje zarje, ki bi zlatila gore in v rožnat dih odela globoke doline ter oznanjala prihod mladega solnca.

Kot modeliran iz mavca leži pred daljnogledom reljef luninega gorovja; vedno oster v svojih konturah, vedno kontrasten v trdi porazdelbi svetlobe in sence. Nikdar se mu ne zmeglí niti najmanjša pokrajina, nikdar ga ne odenejo oblaki, nikdar ne medle njegovi obrisi in ne postajajo nejasni, kakor nam često na zemlji izginjajo oblike oddaljenih gora v sopari poletnega dneva. Nikdo še ni videl, da bi bil na luni zapadel sneg, in ni ga, ki bi bil priča njenim deževnim viharjem. Pač, nekdo jih je opazoval, Keplerjev učitelj Maestlin je zapazil še pred odkritjem daljnogleda l. 1605 na svetli lunini plošči mračno pego, temen prostran oblak, ki je izlil hudourno ploho in nevihto na lunine pokrajine. Res škoda, da je bodočnost dokazala popolno neverjetnost takega pojava na luni.

Luna torej nima niti zraka niti vode!

Toda fizika se izraža točnejše. Z vso gotovostjo lahko trdimo, tako pravi, da luna ne more imeti ozračja, ki bi bilo gostejše kot je dvatisočkrat razredčeni zrak zemeljskega površja.

Še dvatisočkrat moramo torej razredčiti ta fizikalni nič, eno samo tretjinko milimetra visoko bi smelo stati živo srebro v barometru, in tedaj šele smo ustvarili zrak, kakršnega bi luna morda lahko imela. Ali ga ima, ali ne, tega ne vemo; toliko pa vemo gotovo, da gostejšega nima.

Z najboljšimi zračnimi sesalkami ne moremo doseči tega cilja. Tudi toli stroga fizika smatra v taki meri razredčen zrak za prazen prostor!

Zamisli se trenutek v to brezupno puščavo! Ni ga lahnega vetriča, ki bi zašuštel v mrtvaško tišino, ni je kapljice ki bi kanila hladilno na razbeljeno kamenje. Prestrašna Saharska pustinja je v primeri z luno še pravcati paradiž!

In že čitam na tvojih ustnih pritajeno vprašanje: „Zakaj nima luna ozračja in vode, saj smo čestokrat čuli, da je luna prava hči naše zemlje, ki se je v pradavni preteklosti utrgala njenemu telesu?“

Rešitev te uganke se je posrečila fiziki šele v novejšem času.

Da, tudi luna je prejela v pradavnini vso opremo, ki gre mladi zemeljski hčerki, lepo zračno obleko in odejo vodá. A zapravila je to materinsko doto, toda kako?

(Dalje prihodnjič.)

Janko Glaser:

Ob povratku.

Drobno kujejo kovački
med jelševjem na potoku. —
Da kovali bi še enkrat
kakor nekdaj mi, otroku!

Da kovali bi mi trdo,
bolj kot nekdaj trdo, močno:
manj mehkobe v srce mehko,
več trdosti v dlan odločno!

Fran Govekar:

Shakespeare.

Nekoč je bil ... Dà, kakor pravljica se čita njegovo življenje. Nekoč je bil kmet-obrtnik John. Prodajal je domačo volno, kože in meso; pa morda še kaj drugega. Ker je bil podjeten in energičen mož, se ni sramoval nobenega poklica. Samo da kaj „nese". In ker je bil brihtne glave, je imel z vsakim podjetjem uspeh. Postal je bogat, bogat vsaj med svojimi someščani v malem Stratfordu ob Avoni. Pridelal si je v kratkem dve hiši ter postal občinski zaupnik. Nadziral je kvaliteto piva po stratfordskih gostilnah in pa posode. Imel je tudi sodno oblast. In pridobil si je hitro tolik ugled, da je mogel zasnubiti hčerko iz premožne stare plemiške obitelji. Johnov ugled je vidno rasel, ž njim pa je raslo imetje. Postal je policijski nadzornik, ker je bil redoljuben, pošten in v vseh poslih natančen mož; zlasti pa velik sovražnik lenobe in potratnosti. Zato je uneto preganjal lenuhe, postopače in zapravljive igrače. In na to je postal občinski blagajnik, na to občinski svetovalec in končno stratfordski župan.

In kmet John je imel s svojo ženo plemkinjo sina — Williama. V stratfordski župni cerkvi so krstili dečka v evangelski veri 26. aprila 1564. Deček se je kmalu naučil čitati in je vstopil v mestno latinsko šolo. Odlikoval se je z izredno nadarjenostjo in s čudovitim spominom. Učil se je gramatike svoje materinščine, računstva, svetega pisma in poleg latinščine le še prav malo grščine. Čital je Ovida, Plauta, Terenca in Seneko ter končno Cicerona, Vergila in Horaca. Zemljepisja in zgodovine učitelji niso predavali. Več kakor za šolo pa se je William zanimal za naravo, ljubil je gozd in polje, živel med rastlinami, žuželkami, tiči in zverjadjo, letal od vasi do vasi, poslušal stare pravljice in pripovedke ter občudoval zanimive stare narodne šege pomladi, jeseni in pozimi.

Poseben, prvi umetniški užitek pa so bili zanj cerkveni misteriji, groteskne predstave raznih obrtnih ceh. Vsebina teh hrupnih, včasih zelo drastičnih igric je bila zajeta iz življenja Kristovega in iz sv. pisma. Igralci so kričali, kleli, se pretepali, se prebadali in morili. A bilo je vse strašno lepo!

Toda obrt Williamovega očeta je začela v splošni gospodarski krizi pešati, mož je zašel v dolgove, zaradi katerih je izgubil pri-

ženjeno posestvo, se zapletel v nesrečne tožbe, izgubil županstvo in je končno docela ubožal. Sin William je torej moral zapustiti šolo. In ker je oče opustil trgovino s kožami in volno, je ostal sin v očetovi mesnici kot pomočnik; v svobodnem času pa je hodil na lov. Tudi vztrajen, izdaten pivec je postal in lepim dekletom in vdovam je bil prav opasen družabnik. V svoji lovski strasti pa je prekoračil mejo, zašel v tuje lovišče in zato presedel kot lovski tat nekaj tednov v zaporu. V tem obupnem stanju se je William oženil z osem let starejšo, lepo in bujno, a zelo preprosto Ano. Vodila ga ni resna ljubezen ali duševna harmonija, nego sta ga zapeljali strast in njena dota. Seveda je bil v takem zakonu kmalu zelo nesrečen. Postalo mu je nesnosno, zlasti ker je bil brez poklica. Očetova mesnica, lov, pijančevanje, robota na ženinem domu kajpak niso zadovoljevali niti njegovega srca niti duha. A kam naj bi šel? Česa se lotil?

Tedaj je videl predstave „moralitet“ in „tragedij“ potujočih igralcev. In spoznal je, kje je njegov poklic. Skrivaj je že dotlej pesnil. Hotel je postati igralec in dramatik. Dobro so služili takratni igralci in honorarji dramatikov v Londonu so bili sijajni. On pa je bil nesrečen, ubog zakonec s tremi otroki. Svoboden in bogat je hotel postati, zaslužiti, poskrbeti za bodočnost svojih otrok iz lastnih sil. Kar je bil dosegel oče, je hotel dognati tudi sin. Le po drugih potih. Povedal je svoj sklep; toda oče, bivši župan, ni maral, da bi bil sin potepuški komedijant, ki ga ne spoštuje nihče posebno. In žena, neizobražena kmetica, se je zgražala. A William je vztrajal, se sprl z domačimi do grda in peš pobegnil v London.

Tam je vstopil William med igralce. Predstavljal je spočetka le epizodne vloge ter bil obenem v prvi vrsti inspicijent in glediški sluga. Pa je začel popravljati svojo piškavo vlogo, piliti, dostavljati in izboljšavati vloge prijateljem, — kmalu je že predelaval vse igre, končno je začel — pisati svoje drame. In kar hitro je postal odličen igralec, slaven dramatik, izposloval si je plemstvo, zaslužil stotisoče, nakupil si v Stratfordu več hiš in mnogo zemljišča ter je bil najuglednejši pisatelj Londona, najbogatejši mož v Stratfordu. Bivši mesarski pomočnik, lovski tat in glediški sluga je postal po svoji slavi tovariš Homerjev, Ajshilov, Dantejev in njegove drame bodo živele kot najvišji umotvori dramatske umetnosti, dokler bo obstajala naša zemlja.

Nekoč je bil . . . Dà, kakor pravljica se čita življenje njega, čegar 300. jubilej smrti se je praznoval te dni po vsem kulturnem svetu: Williama Shakespeareja.

Ali se je zval Bacon Verulamski?

Mnogo odličnih znanstvenih društev, resnih literarnohistoričnih revij in mož svetovnega ugleda dokazuje namreč z najresnobnejšim učenjaškim aparatom, da pisatelja Shakespeareja nikdar ni bilo, ali da je ostal vse življenje neveden glediški faktotum, ali da si je njegov priimek le izposodil kot literaren pseudonim kancelar, jurist in filozof Bacon Verulamski. Nad 1000 resnih knjig in brošur ter neštevilo razprav spričuje na podlagi starih originalnih izdaj dramatskih del XVI. in XVII. veka kritično in historično, da je Shakespearovo delovanje resnično le pravljica. Lord Palmerston, Walt Whitman, lordi Houghton, Campbell in Penzance, sami učenjaki, državniki in najvišji angleški sodniki, dr. Furness, amerikanski znanstvenik, Marc Twain, amerikanski pisatelj, vseučiliški profesor dr. Wallace i. dr. so dokazovali, da resnični Shakespeare ni bil niti izdaleka sposoben napisati drame, ki so znane pod njegovim imenom. Z velikanskimi troški več let izvrševana znanstvena preiskava pod vodstvom vseučil. prof. dr. Wallaca je sodno doprinesla dokaze, da je v času „Hamletove“ premijere živel pri nekem brivcu v umazani zakotni ulici neki William Shakespeare, ki je občeval le s sodrgo ter se je kot priča pri neki zakonski zadevi v zapisniku podpisal le z debelo piko. Mož ni znal niti pisati! In ta akt si moreš ogledati v državni Record-Office v Londonu! — Knez Bismarck je izjavil, da je mogel Shakespearove drame napisati le nekdo, ki je stal sredi političnega življenja ter je poznal iz večletnega občevanja do tančin vse malenkosti etikete najvišjih slojev ter ves državni in dvorni ceremonijel. Nemški kancelar sodi torej, da je mogel biti avtor le angleški kancelar ali minister! Lord Gladstone, eden največjih angleških državnikov, je resno dvomil o resničnem Shakespearju, nemški filozof Nietzsche pa je v svojem „Ecce homo“ naravnost izjavil svoje prepričanje, da je mogel spisati „čudovito literaturo Shakespearovih dram“ le edini Bacon. Bacon je bil namreč po rojstvu princ iz tajnega zakona kraljice Elizabete z lordom Leicestrom! In vsa sleparija s Shakespearejem gre baje le na rovaš predsednika londonske „Shakespeare Society“, Painea Colliera! Itd., itd.

In vse te trditve ponavlja s polnim prepričanjem prav te dni Baconska struja v neštetih člankih. Dunajski dvorni svetnik in vseučiliški profesor dr. Alfred pl. Weber-Ebenhof je docela preverjen, da se stratfordska legenda prav tako razprši v nič, kakor se je znanstveno dokazovana trditev o neizpremenljivosti plemen in rodov...

* * *

V srečni dobi je živel Shakespeare. Renesanca s svojo polnokrvnostjo, divjo temperamentnostjo, silno podjetnostjo, brezmejno razkošnostjo, s svojim neukrotnim hrepenenjem po vsem velikanskem in prekrasnem je rodila Michelangela, Ariosta, Cervantesa in Shakespeareja. Čas kraljice Elizabete, smrtne sovražnice Marije Stuartove, in kralja Jakoba je bil velikih dogodkov in državnih uspehov, ki so donašali milijone, nad vse bogat. In bogati so bili tudi ljudje. Vse se je hotelo izživeti in uživati. Vpliv, zlato, razkošje, umetnost in znanost so bili cilji. V strastnem delu in še strastnejšem uživanju je potekalo življenje. Turnirji, maskerade, glediške sijajne prireditve, pestri izprevodi po cestah in potapljanje v slasti skrite in javne ljubezni so tvorili ljudem življenski ideal. Nečuveni angleški luksus v oblekah, nakitih, pohištvu in stanovanjih te dobe je navdajal s strmenjem in občudovanjem ves svet. Zdelo se je, kakor da se je vrnila doba rimskih cesarjev, prenešena na angleška tla. Rimsko in grško klasično slovstvo v angleških prevodih je prešlo v glavo in srce tedanjih Angležev. Grška in rimska mitologija je postala moderna ne le v glediščih, nego tudi na javnih zabaviščih in po salonih.

Shakespeareju je bilo v tem ovzdušju kakor ribi, ki je s peska padla v burno valovje. Užival je, gledal z razrogačenimi očmi in poslušal z izstradanimi ušesi. Predvsem pa je čital ogromno in s strastno žejo. Njegova služba pri gledališču je bila njegovi izobrazbi še prav posebne koristi. Čital in slišal je najnovejša dramatska dela najuglednejših pisateljev ter se seznanil z najrazličnejšimi stanovi navdušenega glediškega občinstva. Meščanje in aristokratje, obrtniki, delavci in vojaki so se enako živo zanimali za dramatiko, ki jim ni bila le v zabavo, nego v resnično potrebo. Na kraljevskem dvoru ni minila nobena slovesna prilika brez predstav. V igrah se je odražalo v simbole, alegorije ali karikature zastrto resnično sočasno življenje, politični, socijalni in literarni boji so se reflektirali z odra med gledalce. Gledišče je bila tribuna javnosti, zato je bilo hkratu vedno tudi aktualno.

Tudi zagrizeno nestrpne nasprotnike je imelo tedanje gledišče v asketskih puritanskih reakcionarcih, ki so videli v igrah le pohujšanje in greh, v igralcih, pesnikih in glasbenikih pa le cerkvi in državi škodljiv „mrčes“. Z moralnega, političnega in zdravstvenega stališča so grmeli puritanci proti glediščem in ker so imeli na londonskem magistratu večino, je bilo treba državnega pokroviteljstva, da ni zmagal takratni klerikalizem. Ker pa so imeli londonski ple-

miči, poveljniki in admirali ter celo angleški vladarji svoje igralske družbe in svoja poslopja, opozicija vzlic svoji moči ni mogla dosti škoditi. Igralci pa so se tudi osamosvojili, igrali za lastni dobiček ter si gradili svoje posebne glediške zgradbe, v katerih so bili neodvisni. Vladna cenzura je bila skrajno tolerantna ter je krotila le včasih pretirane ekscese. Ker je imela Anglija igralcev v tolikem izobilju, da so njeni igralci preplavljali ne le domovino, nego tudi Dansko in Nizozemsko ter so prirejali predstave celo na Francoskem in na Nemškem, je razumljivo, da je živelo v Londonu samem prav izdatno število prvovrstnih umetnikov, tragedov in komikov. Zato so bile predstave na londonskih odrih v Shakespearovi dobi resnično izvrstne. Ker je bilo gledišče najelegantnejši in najzabavnejši užitek, ki so ga ljubili kralji, kraljice in najvišji dvorniki, so polnili gledišča vsi sloji do zadnjega prostorčka.

Le par let je bilo treba, da se je lotil Shakespeare prve svoje tragedije. „Henrik VI." je spisan še docela pod vplivom starejših prednikov. Igra je pravzaprav le dramatizirana kronika, zbirka dramatsko efektnih prizorov, a brez notranje enotnosti, brez vodilne ideje, povsem nedramatskega značaja. Dogodki so nanizani epično drug na drugega, prekinjeni z lirskimi deklamacijami; v jeziku in slogu ni še nič samosvojega, le ekspozicija kaže že bodočega mojstra. In silni temperament mu ni dopuščal, da bi pisal dolgoveznih monologov kakor njegovi vzorniki, in kot praktičen poznavalec odra in igralske tehnike je znal dejanje stopnjevati ter doseči v glavnih prizorih efekt, za katere so ga že dolgo ugledni praktiki očitno zavidali. Tudi njegov jezik je bil svežejši, ker je bil naravnejši, narodnejši.

Že s „Titom Andronikom" je našel Shakespeare res dramatsko snov, dejanje te tragedije je vzlic preobilju dogodkov enotno ter se razvijajo prizori logično drug iz drugega. Sujet je črpal iz neke povesti, iz Senekovega „Thyesta" in Ovidovih „Metamorfoz". Toda v grozoti, krvavosti je svoje vire še presegel, ker izmed 14 oseb jih pokolje 11 na odru. V drami se godi kakor v mesnici, o mesnici je v njej govor vsak hip in le bivši mesarski pomočnik je mogel nameravati tragične efekte ondi, kjer se vzdiga v gledalcu stud in odpor.

Koliko sta drama „Perikles" in veseloigra „Veroneška plemiča" Shakespearova povsem nezrela prvenca in ali nista le tuji deli, samo mestoma popravljeni po njem, še ni dognano. Kronologičnost posameznih njegovih del itak še danes ni znana. Izdajali so jih špe-

kulativni založniki, avtorjevi tovariši, a širili so se tudi v prepisih, ki so bili bolj ali manj površni. Sam Shakespeare svojih del ni redigiral in izdajal. Gotovo pa je, da je sledila za „Henrikom VI." drama „Rikard III.", v kateri je dosegel avtor doslej prvič zaključeno obliko resničnega dramatskega umotvora. Dasi je tudi v tej drami nekaj preširoko razpredenih epizod in dolgih monologov, je enotnost dejanja, ki se grupira okoli vse nadvladajoče gigantske osebnosti častihlepnega nasilnika Rikarda, vzorna.

Ogromni talent Shakespearejev pa je obvladoval prav tako humor in komiko, kakor grozo in tragiko. Seveda imamo za tedanjo groteskno komiko, fini ali zelo grobi dovtip, besedne spake in satirična bičanja, danes, po 300 letih, manje smisla. Vendar naj zaradi popolnosti omenim njegovi komediji „Brezuspešna zaljubljenost" in „Komedijo zmešnjav", ki se je v O. Župančičevem prevodu igrala tudi že na slovenskem odru. Prva razvlečena dvorska komedija s pretirano simetričnostjo v razdelitvi oseb (kralj s tremi vitezi na eni, princesa s tremi dvorkinjami na drugi strani) napravlja vzlic svojim izbornim tipom nekako prisiljen vtisk. Značaji so slikani površno, le maršal Biron in Rozalina živita sredi ostro duhovitega govoričenja in koketiranja resnično individualno življenje. — „Komedijo zmešnjav" je spisal Shakespeare po Plautovih „Menächmih", ki jih je dramatiziral in le še kompliciral, dodavši dvema povsem enakima bratom dvojčkoma še enako povsem slična dvojčka slugi. Dasi tehnično briljanten umotvorec, zahteva ta burka od modernega gledalca vendarle preveč domišljije: nad neverjetnostjo tolike enakosti mož, da bi jih ne razločile niti ženske, majemo glave, dasi se morda ob tej glumi še dandanes prav dobro zabavamo.

Tudi veseloigra robatega burkastega značaja „Kako se kroti ženske" (ki se je igrala že pred leti menda kot prva Shakespearova igra na slovenskem odru v Ljubljani) spada k tem prvim Shakespearovim delom. Da je dal Shakespeare priredbi svojo sijajno tehniko, svoj zlati humor, živi, duhovito tekoči dialog ter osebam ostro individualiziran značaj, pa končno tudi svojo etiko, je gotovo glavni vzrok, da ima tudi ta igra nevenljivo mladost, polno sočnosti in prisrčne ljubeznivosti.

In kakor povsod, je tudi pri pisanju komedij vodila avtorja le sreča. Ne le da je dosegel s svojimi komedijami velik moralen in še večji gmotni uspeh: veseloigre so ga končno nagnile, da se je otresel vseh vplivov svojih prednikov, da je začel pisati svobodno, uporabljati živo naravno govorico ljudstva in poosebljati tudi zna-

čaje iz sodobnega življenja. Dosegel je v stilu, tehniki in karakteristiki mojstrstvo, da mu ni bilo nič več nemožno in da je znal vse, ker je hotel. Tako je napisal svojo najlepšo ljubezensko tragedijo, „Romeo in Julija“, po snovi vzeto po starih povestih in pripovedkah, po svojem nežnem in elementarnem čustvu pa zajeto baje iz nove Shakespearove ljubezenske sreče. Z „Romeom in Julijo“ je našel pisatelj končno sebe in svojo umetnost. Zdaj je bil usposobljen napisati svoje vzorne komedije: „Sen letne noči“, „Zimsko pravljico“, „Trgovca beneškega“ in „Vihar“ ter svoje grandiozne, v svetovni literaturi še doslej nedosežene tragedije: „Korijolana“, „Cezarja“, „Hamleta“, „Kralja Leara“, „Othella“, „Antonija in Kleopatro“ ter „Macbetha“. S čudovito plodovitostjo je sipal iz svoje duše najzrelejše umotvore in napisal po dve veliki drami na leto. Njegova slava je zatemnila vse tovariše in kakor kralj se je visoko dvignil nad vse tragike preteklosti in bodočnosti. In da mu je tolika plodovitost in marljivost prinašala tudi izrednih gmotnih koristi, je bilo le pravično in umljivo. (Konec prihodnjič.)

Janko Samec:

Ribiška.

Hej, med jadri veter poje
pesem črne polnoči . . .
Bogve, ali dekle moje
še pri okencu bedi?

Morda več ne misli name,
morda v težkem snu ječi,
kot da ve, da moje same
želje so sred polnoči . . .

Dr. Ivo Šorli:

„Don Quixote de la Mancha“.

(K tristoletnici smrti Miguela de Cervantes Saavedra.)

Slavni Španec ima skoro z vsemi velikimi duhovi preteklih časov to skupno, da smo glede podatkov o njegovem zunanjem življenju prepuščeni po večini samemu sklepanju ali celo domnevanju. Gotovo vemo le toliko, da je bil rojen leta 1547., da je študiral teologijo, da s svojimi prvimi deli ni imel posebne sreče; da je bil potem boljše vrste sluga pri nekem kardinalu in pozneje navaden vojščak; da je v bitki pri Lepantu izgubil levico, da so ga na poti domov vjeli morski roparji in odtirali v suženjstvo h krutemu algirskemu beju; da je potem ušel in postal v domovini nekak davkar ali dacar; da so ga iz bogve kakega vzroka od te službe odstavili in zaprli, in da je najbrže v ječi zasnoval svojega „Don Quixota“, približno že 55 let star; da je izdal drugi del svojega velikega dela še le 10 let pozneje, in da je šel odtod, slaven in ubog do vseh mej, dne 23. aprila 1616 — na isti čudni dan, ko je odpotoval tudi Viljem Shakespeare.

Toda nobenemu drugemu teh velikih mož se ni dogodilo, da bi bilo katero njih del postalo takorekoč slavnejše in tudi znanejše nego oni sami. Zakaj komaj izrečemo imena: „Odiseja“ in „Ilijada“ ali „Divina Commedia“ ali „Hamlet“, „Romeo in Julija“, „Kralj Lear“ itd., že stopijo iz vekov pred nas bele oči očeta Homerja, že se pomika mimo nas nadzemska postava božanskega pevca in nas gleda s prve strani svojih večnih del znana glava velikega Viljema. Izreci pa ime „ingenijoznega hidalga“, — ne njegov nesmrtni ustvaritelj, nego preslavni vitez žalostne postave sam stopi iz ozadja, povesi svoje junaško kopje, — o, ne bojmo se: naj je tudi oslarje imel za viteze in celo ovne za junake, nas siromakov ne bo zamenjal! — mirno nas pogleda in dvigne potem z nepopisno grandeco plemenito glavo, da se zasveti Mambrinova čelada v veselo se smejočem solncu . . .

Ah, ti božje solnce, ti se lahko smeješ in si tudi edino, ki imaš pravico, da se našemu ubogemu vitezu in njegovi čeladi smeješ. Zakaj ti si čez vse in nad vsem in tudi nad vsemi norostmi, ki nam govorijo, da nam je nori vitez brat . . . In brat nam tudi verni

mu oproda Sancho Pansa, ki se tako prijazno in zaupno in široko reži tam za njim . . .

Zakaj to je ta čudovita povest o žalostnem vitezu: velik leksikon skoro vseh človeških nespametnosti in zablod . . . In najveselejše je, da se ji smeje človek tem bolj iz srca, čim dalje je od modrosti . . . Bil je kralj, ki je dal ustaviti voz, rekoč: „Kdo je, ki se od smeha valja pod cesto: ali je norec ali bere „Don Quixota“? Pa mogoče je bil norec, ki je bral „Don Quixota“ . . . Kajti, da je bil modrijan, bi se bil samo še smehljal, smehljal se nad seboj in nad norostjo in ničemurnostjo sveta . . . Vsemu bi se vase smejal, samo ne Don Quixotu — bratu . . . Zakaj tistim norostim ubogega hidalga, ki so zbrane v takozvanih „okrajšanih izdajah“ (v njih se godi velikemu vitezu največja krivica, ko ga postavljajo pred široko maso res le kot navadnega norca), vsem tistim in takim norostim in norčijam se je modrijan že odsmejal. Ali ne zato, ker bi jih morda podcenjeval: divne so, kakor je divno vse življenje divnega viteza in vreden odsev neizgorljivega njegovega notranjega ognja, vsega tega mogočnega in vedno nanovo do neba plapolajočega navdušenja, te iz vseh globin njegove duše prodirajoče vere v njegovo visoko zvanje in iz nje izvirajoče neukrotljive zavesti, da je ničevo vse drugo, — ničeve tudi te brezštevilne batine in iz njih izvirajoče črnopodplute bunke in maroge po njegovem božanskem telesu. Divne so te norčije in brez njih si ne moremo misliti slavnega junaka; toda naposled so vendar samo norčije, — izraz samo njegovega pijanega srca. Izraz njegovega visokega duha pa so končno vendarle njegove — besede; besede namreč, kolikor se ne nanašajo na njegova kurjozna dejanja. Da, veliki vitez: čim so te vrgli tvoji zmajasti mlini tako visoko v zrak, da priletiš nato tem bolj trdo zopet nazaj na realno trdo zemljo, in čim te je sirov krpelj sklatil s hrbta tvojega Pegaza-Rozinanta in ti še pokazal in vnovič dokazal, kako svet, če se mu le ponudi prilika, taksira stremljenje vseh, ki bi se hoteli dvigniti, ali so se celo res dvignili nad peš hodečo vsakdanjost, — vsakikrat so se odprla tvoja usta in izgovorila dokaj prelepih modrosti. In ni niti krivda sveta niti krivda tvojega zvestega oprode, če si storil drugič zopet tako in dobil zopet isto plačilo. Da, celo to se ti lahko reče, da si to plačilo celo naravnost zaslužil, ko ti je bila dala Previdnost tega neprecenljivega zastopnika realne modrosti za spremljevalca, pa nisi poslušal treznih opominov in nasvetov njegovih. O, ne misli, dični Sancho, da je kaj ironije v teh naših besedah! Marsikdo, ki je leta in leta

dociral s svojega katedra, ni povedal toliko resničnih resnic, nego si jih često ti v dveh, treh svojih dolgih perijod s hrbta svojega ljubega sivca dol. Pa saj veš sam, da je o tem ves svet edin, kako čudovito se s svojim slavnim gospodarjem izpopolnjujeta v knjigi in v življenju . . . Zakaj, da ni njega, bi bil ostal ti doma pri svoji ženski in otrocih in bi bil hodil poleg svojega oslička, ki bi bil nosil gnoj na njivo in ne tebe po belem svetu, kjer je res da toliko klofut in brc, a zato tudi toliko prečudnih in prelepih stvari. In nikdar bi ne bil ti sanjal o namestništvih in inzularnih kraljestvih, da te ni zvabil na svoj pohod tvoj slavni gospodar. In nikdar bi ne bil postal sojunak ene najčudovitejših ustvaritev človeškega duha . . . A če bi ti bilo to res za nič in resnica, da bi bil ti zmožen zamenjati vso to slavo za dober kos sira, — vsaj to boš občutil in razumel: prekoristen član tega slavnega pohoda si bil postal. Tvoj gospodar bi bil poginil gladá po pustinjah in samotah, da nista ti in tvoj sivec nosila takorekoč podlage njegovemu vzvišenemu navdušenju za njim: tistega naprtnika z jedačo in pijačo. In ko sta ga nekoč izgubila, si ti takoj in edini razumel, da je zdaj podjetje samo v resni nevarnosti, ako ne najdeta čim prej nadomestila. Bil si takorekoč „trên“, da, bil si vse ono „zaledje“, brez katerega bi junaštvo ne moglo slaviti svojih velikih zmag . . .

Da, vse to, in še veliko več je v ti čudoviti knjigi obseženo. In učeni možje pravijo, da je Cervantes vse to tudi hotel. Zakaj oni vedo vedno bolje nego umetnik sam, kaj je „nameraval“. In prav nič mu ne pomaga, da na koncu svojega dela izrečno pove: „. . . zakaj moja želja ni bila nič drugega, nego da bi spravil ljudi do zaničevanja teh izmišljenih in nesmiselnih dogodb viteških knjig“ . . . kdo ima pravico, dvomiti o tem, da je res hotel samo to? Da, da to je: kaj pa to pomeni, ali je hotel to ali to? „Pri geniju ne pomeni zasebna njegova volja prav ničesar, volja duha, ki govori iz njega in po njem, je, katera odloča,“ pravi nekako Heine nekje: In to je njegova, genijeva, slava in čast. Največja slava „Don Quixota“ je morda ravno v tem, da je njegov izumitelj tako malo hotel, a da je vstalo iz tega njegovega, pravzaprav negativnega dela, kar je vstalo: hotel je zasejati med zalego kopriv strupeno rastlino, ki bi koprive pomorila, pa je zrastla rastlina v velikansko in prežlahtno sadje noseče drevo . . . Od tedaj jih je zrastlo tam okrog cel gozd, nekatera celo nič manjša; toda nikoli se ne bo smelo pozabiti, da je Miguel Cervantes oče novodobnega romana in „bistroumni vitez“ njegov prvi junak. Najvišja čast „Don

Quixota“ pa je, da je še vedno „modern“. Seveda pišemo danes marsikaj drugače in bi sam Cervantes ne pisal več tako; ali to, kar je delež tolikim slavnim in često niti za tretjino tako starim delom: častita mumija za muzeje in za šolske sobe, to „Don Quixote“ pač ne bo nikdar! Srečni hidalgo, da — saj si celo eden onih redkih, ki te ne „razlagajo“. Bo pač tudi to eden izmed vzrokov, da stojiš pred nami vedno enako živ in — cel . . .

Ah, globokoumni mož, kaj bi tudi s to tvojo prismojeno modrostjo po šolah! Zadnjič sem te videl v „šoli za preprosto ljudstvo“, v kinematografu, in sem še bolj občutil, da tudi za to šolo nisi. Pričakovali so norosti od tebe; toda resnični umetnik, ki si se bil za pol ure vtelesil v njem, ni mogel drugače, nego da te je pokazal, kakršen si bil: v vsi tvoji tragični smešnosti in komični melanholičnosti . . . Ali bilo nas je tudi nekaj, ki te ne pozabimo nikdar več, kako si stal in stopal pred nami . . .

Ne, tolpa te nikdar ne bo umela. Smejala se ti je celo, ko si umiral, tako velik in svečan. Celo takrat je mislila, da preganjaš norčije. Mi pa smo ti z brezkončno ljubeznijo zatisnili oči, in smo bili skoro veseli, da si že tam, kjer ni več zavistnih čarovnikov ki bi ti pretvarjali velikane v mline, sovražne armade v ovčje čede, junaških borb vredne pagane v strahopetne brivce, damo tvojega srca pa v kmetico bradavičastega lica in odurnih manir, da si rešen onih sil, ki so ti vselej zvile še v zadnjem hipu v zlobno smešnost vsak cilj tvojega brezprimernega, junaštva in ti spačile visoke ideale tvojega žlahtnega srca, — na vekov veke bodo gledale zdaj tvoje oči brez potvorb vse ono, kar si je bilo v življenju ustvarilo to tvoje veliko srce, predvsem pa njo: nikdar preveč občudovano Dulcinejo iz Toboze . . .

Tebi pa, Miguel de Cervantes, ki si ga nam dal, večna hvala! In naj bi prešlo zopet tristo let, ne da bi moglo oslabeti to veliko luč, ki lije tolikim svojo lepo svetlobo v srce . . . pred vsem pa njim, ki so jim že legle mračne sence življenja vanj . . .

Mara Lamutova:

Breze.

V brezovem gaju se gode čudeži . . .

Bilo je pred leti. Slonela sem ob oknu in strmela v prostrani dol. Ravnokar je besnel silen vihar in nebo se je izlilo. Tedaj se je zasmejala vsa dolina v novorojenih žarkih, kakor se zasmeje skozi solze veselo presenečeno dete. Na vzhodu je zažarela prekrasna mavrica; na levi se je pogrezala v svilene oblake, na desni se je spuščala med vrhove belih brez.

Takrat sem vas prvič občudovala, tihe breze. Od tedaj ste moje prijateljice, edino zavetje mojih izmučenih misli . . .

In svojo najlepšo mladost sem vpletla med ono belo vejevje. V mojem spominu so tako jasno začrtani lepi trenutki takratnih dni, kakor bi prinesli rožnati oblaki pred moje oči ono samotno dolino, da se še enkrat pozdravimo, da vzbudimo in pokličemo ubegle sanje mladih dni, izprehajajočih se po ozki stezah med belimi debli, med pahljačasto praprotjo.

Izza vitkega debla se mi hipno posmeje ubegla mladost, enaka porednemu detetu. Ves zapad je odet z živordečimi nageljni, na parobku mlade hoste zadehti cvetoč rožmarin, zadrhti pobožna mirta in vse skupaj ovija poročni pajčolan . . .

Prijateljice izza mladih dni se vračajo. Prihitele so spet k meni, izpovedale prepolno dušo in spet odbežale. Na vrhovih je vzplamtel zadnji večerni žar. Nebo je zakrvavelo, zagorele so breze, veje so se zibale v večerni sapi, zazibal in zašumel je ves gaj. — —

Slutnja o skorajšnji spomladi je dahnila brezovi lozi prvo zelenje. V meji je zapel kos pomladni pozdrav. Šla sem v dolino, spomladi nasproti. Breze so me vabile, bile so nenavadno lepe.

Tedaj je prispel iz gozdne tišine Ivan. Na smehljajočem se obrazu mu je še dremal spanec. Z roko si ga je pregnal iz sanjavih oči in me prisrčno pozdravil, da je bil pozdrav vreden onega majskega jutra. Tako prisrčno se pozdravijo le sorodne duše, ki jih slučajno združi prelest mladosti.

Smejala sva se in z nama se je smejalo mlado jutro: škrjanec se je smejal v veselih dovtipih proti sinji modrini, prepelica je dražila družico v rdeči detelji, kobilar je obljubljal drugu,

da ga popelje na Veselo goro, solnčni žarki so pijani biserne rose skakali vsekrižem čez valovito strn.

Velikokrat sva se srečala na gozdni stezi. Ko sva najmanje slutila drug drugega bližino, križala je najini poti gozdna steza. Menda je moralo biti tako . . .

Žito je klasilo, zorelo, rumenelo in žitni valovi so šelesteli v toplo noč bajko o belem kruhu. Sladka govorica je plavala čez plan do nizkih koč in dahnila prijetne sanje utrujenemu zemljaku. Zadnji krajec se je zibal med snežnobelimi oblaki, zibajočimi se v zelenkasti modrini in je le napol razsvetljeval samotno kolovozno pot in staro znamenje ob njej, ki se je ob vsakem dihu vetra zmajalo in skrivnostno zaječalo, da je naju nehote prešinila tajna groza, kakor človeka, ki se zave, da hodi napačno pot življenja . . .

Slonela sva ob brezi in kramljala. In šepetal si mi o gorenjskih studencih in njih žuborenju, o zasneženih planinah, o visokih nageljnih in ponosnem rožmarinu . . .

Pripovedovala sem ti o sivem Krasu, ki skriva moj rojstni dom, popisovala brezdanje globeli, skrite med razžarjenim kamenjem in bodičastim brinjem, izpod katerega prileze modras in išče pekočih žarkov. Zamislili sta si duši v tajno lepoto oddaljenih slovenskih tal in iskali po neznatnih stezah otroške dni . . .

Zvezde so žarele tako svetlo, da sem razločila v nočni tmini posamezne breze. Stale so druga ob drugi, kakor moje znanke na prijateljskem sestanku. Lahko bi jih imenovala kar po vrsti. Najvišja je Zlata, nižja a močnejša je Iva, najbolj bela je Marica, najdrobnejša Mili, najžalostnejša Mici, najmanjša je Danica, najbolj neznatna pa Tončka . . .

Bilo je pozimi. Vračala sem se peš iz mesta v domačo vas. V ivje je bila zavita vsa dobrava in gosta megla je lezla prav pri tleh. Na stezah je ležal prvi sneg. Droban je bil, voden in prozoren. Razločevala sem posamezne kamenčke skozi sneženo plast. Duša se mi je kopala v sladkih spominih na prelestno veselico minolega večera in sveže južno cvetje v mojih rokah je pričalo o mamljivih besedah in žarečih pogledih.

V kapeli na griču je zazvonilo . . .

Zdelo se mi je, ali je bilo res, da se je drevje sklonilo in v veliki svetosti prisluškovalo . . .

V mladem snegu sem zapazila globoke stopinje. Vtisnila jih je močna, sigurna noga. Vodile so v brezov gaj.

Na ovinku je voda curljala izmed ilovnatih brazd nizdoli, polzela na stezo in zbrisala nadaljni sled.

Doma me je čakalo rožnato pismo. Ivan se je poslavljal. Izginil je za vselej iz brezove loze. Odnesel je seboj tudi moj smeh in dovtip . . .

Vsi, ki sem jih ljubila in cenila, so odšli, in končno sem tudi jaz odšla. V poletni noči sem se poslavljala od starega znamenja in belega gozda. Trudna sem bila in izmučena. Neka čudna moč mi je kovala noge k tlom, komaj sem jih premikala.

Čez plan je vel močan veter. Križ se je majal in ječal; raz divjih rož so padali cvetni listi, lovili se po zraku in padali k tlom daleč od križa. Tuintam se je prikazala kresnica, švignila mimo mene kakor hipna solnčna misel in se zapletla v tmino tople noči. Nebo je bilo prepreženo s črnimi oblaki in izza daljnega holma je žarela mesečina in motno obsevala prostrani dol. Razločno sem videla posamezne breze do Kolpe doli in hudo mi je bilo pri srcu, kakor tedaj, ko sem se prvikrat odpravljala od doma.

Pred mano leži dolina, tako sem si govorila, vsa tiha in lepa. Mir vlada med belimi debli, mir diha iz praprotja in resja, mir hodi po samotnem kolovozu, mir in pokoj mi rosi samotna noč . . . Čemu zapuščam to sveto zatišje? Ali bi ne bilo bolje ostati v tej samoti in se je za večno okleniti?

Notranji ukaz je velel: Pojdi! In šla sem . . .

Ozrla sem se. Breze so bile vedno enako oddaljene od mene — hitele so za mano . . .

Ko sem dospela do stanovanja, se je vlila ploha in vihar je razsajal kakor vojska na planjavi. Čula sem ječanje, škrabljanje in prasketanje. Nekaj se je plazilo pod oknom in praskalo na zid. Meni se je zdelo, da so se izruvale breze in prihitele za mano trudoma in vse pohabljene . . . Bile so le sanje . . .

Daleč so one breze, daleč . . . Moja duša se pa često vrača k njim. Tamkaj mislim in mislim, da vse po vrsti premislim. —

K meni prihajajo trumoma prijatelji in prijateljice in ponavljajo žalostno povest svojega življenja. Pa tudi oni, ki jih je pahnila smrt pod zemljo, tudi oni vstajajo in pripovedujejo . . . Nad njimi pa plava v črn pajčolan ogrnjena ljubezen in skrb njih svojcev in se od groze prevzeta vrača bolj žalostna, kakor je prišla.

Vse je že obhodila črna žalost in koščena skrb, povsod se je nastanila in tudi v moje srce je že prišla. Le v brezov gaj še ni našla poti. Zato mi vasuje duša v oni dolini.

V brezovem gaju se gode čudeži . . .

Ivan Podrobnik:

Izza zavese.

(Dalje.)

Ne, ne, to niso argumenti, ki prepričajo, vse to ne drži. Kljub vsemu takemu dokazovanju ostaneš uverjen, da si bil prevaran, občutiš z mrzlim, celo moškemu, ki je sam varal, skoro nerazumljivim čustvom, da je bilo to bitje padlo popolnoma iz okvira družine, da te je mrzelo, občutilo kot nadlego, da je moralo želeti, da te ni, in da ti je, tebi, očetu male Nadice, malega Ivančka, majčkene Milice, katerim je ona mati, želela vsaj podzavestno smrt ...

Ali vse to ni nič, vedno in vedno kljuje le ena misel: Ali je prišlo ali ni prišlo med njima „do tega“ ...

In pri tem vendar neprestano čutiš, da si bestija, da se ta tvoja neprestana misel tiče samo še njenega telesa, tega vsekakor vsaj s poljubi, objemi, intimnostmi omadeževanega telesa, te posode vseh nizkotnih in nečistih poželjenj in nagonov, ki so jo z vso, iz globokega spoznanja njene zavrženosti izvirajočo srditostjo črtili in z besnimi psovkami obsipali po najvišji popolnosti hrepeneči in njo kot poglavitno oviro na tej poti spoznavajoči asketi srednjega veka, to lovilo, ki se nanjo pripnejo sramotne verige moškega suženjstva, da ne moremo prosto hoditi ...

Toda, ako grem tako dalje, padem sam v ton starih asketov. In nazadnje vse zabavljanje in zmerjanje ne pomaga nič in človeka kvečemu osmeši. Tu smo in tu ležimo pred malikom in stegamo svoje poželjive roke po njem, — zdaj toliko bolj poželjive, ker čutimo, da ga nam je hotelo nekaj ugrabiti, toliko bolj poželjive, ker je po tujih rokah omadeževano, ker je toliko bolj vredno svojega nečistega namena, ker uprav ta njegova omadeževanost, vrag vedi zakaj, toliko bolj draži naše poželjenje ... Malik pa se smehlja in vživa, ko vidi, da grabiš zdaj še strastnejše po njem, ne vprašuje in bi tudi ne razumel, iz kakega kalnega močvirja izhlapeva ta strast, ima jo najbrže celo za izbruh ljubezni nanovo podžganih čustev in ne čuti, da mu je tvoja duša izgubljena ...

Ali nekaj dobrega ima na sebi vendar tudi to ... Često se spomnim pripovedke a starem, debelem Turku in njegovi prekrasni odaliski. Zgodilo se je bilo, da se je odaliska nekoč šetala po pašinih vrtih brez pajčolana. Ko se slučajno ozre po sosednih hišah,

zagleda tam na oknu prelepega mladeniča, strmečega zadivljeno v njen bajni obraz. Tedaj je presunil s sladko bolečino meč ljubezni tudi njeno srce. In ko je zazvenela sredi tiste noči potem izpod zamreženih oken njenega harema komaj slišno mila pesemca, je z opojno grozo takoj spoznala, kdo ji pošilja ta plahi pozdrav . . . Ali, o Alah, stari Turek je bil še vedno pri njej in je slišal tudi on. Zdaj, zdaj bo planil pokoncu, bo zarjul in bo sklical po svojih starih pravicah vso sosedščino, da pobijejo nesramnega skrunilca svetih običajev . . . Toda ne, starec se je samo zahehetal, prijel je devojko mehko za roke in jo je peljal do odprtega okna druge sobe. In tam je v jasni mesečini pokazal onemu doli njen obraz in mu je rekel s prijaznim glasom: „O, Selim-beg, razumem popolnoma, da si mi vzel srce te moje lepe ljubice in natanko sem začutil, kako ji je strepetalo ob tvojih nežnih verzih. Toda vedi, da te ne zavidam, dokler si ti doli pod temi zamreženimi okni, jaz pa poleg nje; dokler si ti sicer tu notri v teh njenih prsih, zunaj na njih bajnih čarih pa snujejo moji blaženi prsti vse slajše melodije, nego tvoji po trdih strunah tvojega godala . . . Poj kakor in dokler te je volja, samo če bi se kdaj predrznil, povzdigniti svoj glas, da te čujejo sosedje, ali celo prestopiti ta prag, potem te raztrgajo moji evnuhi kakor psa in moji psi kakor ono tele, katero si, o Selim-beg!“ . . .

Toda lahko staremu Turku! Kaj je njemu ženska duša? Nas pa je kultura naučila hrepeneti tudi po njej. In hrepeneti po tem, da bi hrepenela po naši . . . Ali da bi razumela vsaj to, kaj pomeni, če ji je naša duša izgubljena . . .

Ah, da bi se moglo zgoditi, da bi se ta naša duša naenkrat pred njo odprla, da vidi v njej ves naš gnus, vse naše zaničevanje, mogoče bi se le zdrznila, mogoče bi le pomislila, kaj bo z njo, kaj jo čaka, kadar začne starost s koščenim pisalom črtati svoje znake po njenem uvelem licu, po tej danes še tako gladki krinki, ko je duša, duša izgubljena . . . Ali bogovi, morebiti iz usmiljenja, morebiti iz neusmiljenja, so dvojno zakrili očem ubogih zemljanov, kar naj jim ostane zakrito: grozote življenskih globin. Zakaj zaprli so njih očem duše njih bližnjikov in predvsem tudi dušo njih, ki so ž njimi zvezani s sto vezmi, da more i najbistrejše oko komaj slutiti, kaj se godi pod zakrivalom; a udarili so vrhu tega še razum s slepoto, da ne bi verjel, da so te strahote resnične, da veljajo tudi zanj, da ne bi mogel pojmiti, tudi ko bi videl . . . Iz usmiljenja morda so storili to bogovi, ker bi nad tem pogledom okamenelo, akoprav ne bi verjelo, človeško srce, — iz zlobnosti, da ne najde suženj

poguma, da raztrga sramotno vezi in da naprej živi to svoje sramotno življenje . . .

Ne, ne, samo iz usmiljenosti, samo iz usmiljenosti . . . Poglej jo, kako se smehlja v sanjah poleg tebe! . . . To pač dobro veš, da ne sanja o tebi in ti tudi ni na tem; toda mogoče, da vidi sinka, kako je postal velik in imeniten gospod in kako se blesti zlata uniforma na njegovem vitkem telesu; ali gleda hčerko v njenem belem poročnem nakitu in najblažjega mladeniča z mirto na fraku ob njej; ali o svojih lastnih detinskih in dekliških letih: kako se pelje v novi beli obleki k birmi, vsa kočija polna sladkih kolačev; ali kako prihajajo k njej prijateljice, da ji čestitajo k zaroki, nekoliko radovednosti, nekoliko zavisti v očeh; ali sanja, da je žena sijajnega kavalirja na sijajnem gradu, da se vrti tolpa pokornih slug in služabnic okrog nje, skozi visoka okna pa se sliši nestrpno drhtenje automobila doli pod širokimi mramornatimi stopnicami, da jo popelje skozi alejo v veselo belo mesto; ali pa sanja o princu, ki se mu je konj ustavil od samega začudenja, ko je šla ona mimo, in strmi sedaj lepi jezdec zanjo; ali pa sanja o kralju Matjažu . . . Toda, da ni ugibanja in da so razgrnjene te njene sanje pred teboj, pa da vidiš, da se smehlja enemu od teh svojih bivših, sedanjih ali bodočih ljubčkov, sunil bi jo morda brutalno od sebe in pred svoj prag . . .

Ne, bolje, bolje je tako . . . Samo Bog je dovolj močan, da mu ni treba niti varati niti varanemu biti. Za nas revne zemljane pa je prevara ena onih blagrov, ki nam pomagajo, da moremo živeti. Zato še enkrat pravim, usmiljeni ljudje, iskreni prijatelji: ne trgajte nam zakonskim možem koprene raz oči! . . . Da, ako mislite, da je še čas, da nam bo še mogoče iz poloma rešiti „zadnje upanje, da ni še prišlo do tega“, potem da, potem obvestite nas! Drugače pa skrbite še vi drugi, da ostanemo v svoji slepoti! . . .

Zakaj še eno veliko dobroto nam morda napravite: tista sedaj tako visoko plapolajoča njuna „ljubezen“ bo kmalu ugasnila. Samo pustiti ju moramo mi in vi, da ne bosta občutila res prav nobenih „zaprek“, in glejte: prej se je bo naveličal, nego si sami mislite. To je usoda vsake teh srečnih nesrečnic, da žive v dvojni zmoti: v eni, da se je oni res idealno zaljubil v njo, da se je iz samega čistega hrepenenja zvijal pred njo in da je potem vse drugo prišlo le samo od sebe, kakor pač fant zapelje svojo dekle, nehote in nevede, sam v vrtinec svojih strasti potegnjen in potem sam najbolj prestrašen, da se je zgodilo tako. Mraz bi jo stresel siroto, da se

ji nenadoma razgali ves njegov brutalni, od prvega trenutka do končne „izvršitve“ skrbno sestavljeni in premišljeni načrt. Druga velika njena zmota je ta, da misli, da jo oni zdaj, ko mu je vse dala, še bolj iskreno ljubi ... Imel sem nekoč v svoji pisarni „razpravo“ tudi med takima dvema. „Seveda zdaj me zapustiš, zdaj, ko si se me navžil! Zdaj, ko sem ti vse žrtvovala, vse dala!“ mu je ihteč očitala. — „„Kaj si pa ti takrat delala, ko sem jaz užival? Ali si morda križev pot premišljevala? Kar molčiva rajši o tem: vsaj toliko, kolikor jaz, si uživala tudi ti, in s tem sva menda kvit! In kaj si mi dala? Ali si sploh še kaj imela, kar se lahko imenuje dati? Ta pa res govori, kakor da bi bila prej devica, ki sem jo šele jaz omamil!““

In s temi njegovimi sirovimi besedami je povedano pravzaprav vse, kar sem hotel tu jaz povedati. Stokrat srečna še ona, ki je imela posla s kako svojo prejšnjo „ljubeznijo“, ako le mogoče s svojo takozvano prvo ljubeznijo! Tu se ji lahko posreči, da zbudi v ljubimcu vsaj še nekaj, rekel bi dekliškega čara, vsaj nekaj one poezije, ki jo je oblivala nekdaj kot neoskrunjeno dekle in ki je skoro vsakemu moškemu toliko do nje. In ker smatram, da je skoro vsaka ženska, posebno pa zaljubljena, v večji ali majši meri idealna, — razumem, zakaj si tudi vsaka toliko prizadeva, da bi v svojem ljubimcu zbudila kolikor mogoče te iluzije. In tu, v teh „prejšnjih ljubeznih“ je vsaj še spomin mogoč na ono, kar je nosil metulj na svojih krilih, cvetica na svojih perescih, predno ju je prijela človeška roka ... Toda tudi le spomin: vedno iznova, sredi najvshičenejših poljubov in najtoplejših objemov se bo tudi temu ljubimcu dvigal iz srca trpki občutek, da je na teh ustnih in čez te ude plapolala že druga strast, in le manj neprijetna zavest, da bodo morali ti udje še nocoj, jutri, pojutrnjem zopet vršiti svoje „zakonske dolžnosti“ ... On ti občutek, ki provzroča posebno in ako hočeš pretirano delikatnim moškim neznosno že samo misel, da bi imeli posla s poročenimi ženskami, akoprav so zmožni, da se brez gnusa zatekajo k takim, ki so na uslugo vsakemu.

Ker so pa prve ljubice tudi pozneje še vedno vsaj za silo dobre ljubice, sledi iz tega morala, naj ima pred svojo poroko vsaka vsaj po nekaj takih „prvih ljubezni“, da po treh, štirih, petih letih, ko ji postane zakon že dovolj dolgočasen, lahko poseže po oni izmed njih, ki ji bo najbolj pri roki in ji ne bo treba iskati šele čisto novih ter tvegati, da postane „žrtev spolne spekulacije“. Vsaj prva gori omenjenih zmot ji ostane tako morda prihranjena:

„prva ljubezen“ jo bo morda vsaj nekaj časa resnično ljubila, dokler ljubimcu ne postane vsa stvar predolgočasna, ali ta zalezujoča, ljubosumna, egoistična strast poročene ženske preveč nadležna in lastni življenski sreči preveč na poti, posebno, ako bi si gospod prijatelj zdaj že vendar enkrat hotel „ustanoviti lastno ognjišče“. Ali pa dotlej, in to niso najredkejši slučaji, ko prijatelj spozna, da se „vsa ta stvar“ varanja z ozirom na neprestano tveganje pravzaprav vendarle „ne izplača“. Saj se lahko vendar vsak hip dogodi, da pride umazana historija na kak način na dan in lahko on pri tem izgubi svojo čast, ako ne še kaj drugega. Ali končno dotlej, ko se mu to dvolično, neiskreno življenje, to njegovo hinavsko sleparjenje moža, kateri ga smatra za svojega posebnega prijatelja, ta zavest, da ga mora prezirati ves svet, ki vidi, česar edini še njen mož ne vidi, da se mu vsa ta njegova podlost na eni strani in na drugi strani ta drzna ravnodušnost njegove sokrivke, ki se ponaša, kakor da je to, kar počenjata, najnaravnejša stvar na svetu, končno tako ne zagabi, da ga nekega dne ta gnus sam vrže iz njegove grde vloge. Potem zbogom, ljubica, vse tvoje solze, vse ruvanje las, ves tvoj obup ti ne pomaga nič, — dečko gre in ga ne bo nazaj. Še sreča, da imaš moža, ki mu na prsih pod bogve kako pretvezo počasi izplakaš svojo bol. In do tega, pravim, pustite priti, usmiljeni ljudje, iskreni prijatelji, — zdaj se „prevarana“ žena skoro gotovo z novo silo oklene svojega soproga, vsaj dokler si ne najde drugega tolažnika. — Poznal pa sem slučaj, kjer je taka žena možu celo resnično zvesta ostala, ker je onega resnično ljubila.

Na tej ženski me je to zanimalo in še nekaj: kako je pozneje sama sodila prijateljico, ki jo je bil mož zasačil, da je bila nekoč v sobi človeka, ki ga je imel na sumu. O, ni bilo niti dvoma, da je šla ta njena prijateljica uprav „po to“. In to je trdila vpričo mene, ki ji je bilo dobro znano, da prav jaz vem, kake so bile svoj čas njene lastne potí. In pošegatalo me je, da sem ji pripomnil: „In vendar poznam poročene ženske, draga gospa, katere so tudi zahajale k moškim, ki smo jih vsi imeli za njih ljubimce, a stavim, da bi vsaka izmed njih prisegla, da je šla po poštenih opravkih. Torej je to vendarle mogoče.“ Samo komaj vidno je zardela in že ni bilo nobene zadrege več na njej. — „„Mogoče je že, ali glede gospe Ježeve tega vendar ne boste trdili!““ je trdno odgovorila. „Jaz že, ki sem hudobnež“, sem se zasmejal; „ali da bi kaka ženska drugi ne podtikala najgrših namenov, tega seveda ne pričakujem.“ Zdaj: ali so ženske res tako pametne, da čutijo, kako bi se še bolj

eksponirale, ako bi trdile, da so take nemogoče stvari mogoče, ali pa so tako perfidne, da pobijajo celo nemogočnosti, ki bi prišle njim samim v prid? . . .

Ta vprašaj je bila snoči zadnja stvar, ki sem jo zapisal, in davi, ko sem vstal, sem pomislil o tem. In prišla mi je misel, da ženskam uprav radi njih priznane prekanjenosti vse preveč podtikamo; da jim namreč podtikamo preveč inteligence. Logično je, da se na ženski, ki sicer ni inteligentna, tudi v ti njeni prekanjenosti ne more javljati baš inteligenca, nego da mora ta njena prekanjenost izvirati iz kake druge lastnosti, kakor se javlja pogostoma tudi pri še tako zabitem in nešolanem kmetu naravnost neverjetna prefriganost in navihanost, posebno ako gre za njegovo korist.

Zakaj bi potem ženski, ki jo imam za omejeno v vseh stvareh, pripisoval samo na eno stran nenavadno inteligenco? Ali ni večkrat kriva uprav moja lastna inteligenca in iz nje izvirajoče spoštovanje pred lastnim razumom in razumom drugih ljudi, da ne pogodim, kar bedak, pa bodi ženski ali moški, kar takole zadene? Ali je vedno večji tepec oni, ki je bil prevarjen, nego oni, ki ga je prevaril?

Da se povrnem k stvari. Ženske nas vse po vrsti nasamarijo, ker jih gledamo mi moški z istimi očmi, kakor se gledamo drug drugega, moški moškega, med seboj, in se naši razumi in s tem tudi naše oči ne znajo prilagoditi spoznanju, da so to bitja sui generis, posebni človeški stvori ter da ni pravilno, da jih sodimo po isti logiki. So sicer moški, ki to razliko zadenejo kar sami od sebe, in oni znajo z ženskami tudi pravilno ravnati; toda vobče to tudi niso pravi moški in ženske same jih ne notirajo al pari. Temu je seveda v glavnem vzrok ta, da išče ženska v možu pred vsem možatosti, ki je ti murčki, — spoznaš jih po prijaznih ličkah, zglajenih frizurcah, izgleštanih ročicah, zaljubljenih očkah in počasnih besedah, — ki je ti možicelji nimajo; a vsaj podrejeni vrsti pride pri njih izberi v poštev tudi popolnoma pravilni čut, da je to sorto moških, ko ima skoro njih lastno naturo in so ji lastna skoro njihova svojstva, veliko teže voditi na vrvici, nego nas poštene medvede, in veliko teže proučiti načrt njihovih duš, ker so tudi pri teh kakor pri njih samih skoro vse črte zverižene, zakrivljene, nepravilne. Naše pa so ravne, skoro matematično določene, kakor pri tekanju svetov po vsemirju, kjer zvezdoslovci leta naprej povedo, kje in kdaj jo bo ta ali oni nebeški potovalec polomil. Na to pozemsko astronomijo se razume skoro prav vsaka ženska, ako ni že več nego bedasta. In to ji je prirojeno kakor slavcu petje, mravlji mar-

ljivost, lisici navihanost, da ne segam po primere k manj dostojnim predmetom. Bog je dal kraški ovci belo volno, da je ropar ne razloči od kamenja, oslu dolga ušesa, da ne zamenjaš njegovega priganjača ž njim, zajcu prožne noge, da pes lahko izkoristi svoje, — Bog je dal vsakemu bitju dar, ki je njemu samemu ali pa njegovemu bližnjemu na korist. Osobito to zadnje je bilo ob stvarjenju po mnenju mojega pokojnega strica Ivana v prvem redu upoštevano. Tako mi je nekoč točno pojasnil korist bolh. Delaven človek, uspehan in ubit kakor je, bi se pogreznil v tako globok sen, da bi mu kri „zaspala", kakor „zaspi" roka ali noga, in potem bi se ne zbudil več. Pa ga bolha vsaj toliko pošegeče, da se premakne, pri čemer se kri „splenka". In ta namen imajo najbrže vsaj ene ženske, ki bi o njih človek res prišel v skušnjave, da bi trdil, kako niso prav res za nobeno korist na svetu: „plenkajo" nam kri, ker bi nam sicer v zakonu sčasoma „zaspala" . . .

Ali vrag vedi: ne mogel bi trditi, da je ravno prijetno to „plenkanje" . . . Sediš ž njo pri mizi v veseli družbi in nikdar ne veš, ali si ne stiskata z njenim sosedom pod mizo kolen . . . nikdar ne veš, kaj pomenijo ti njuni smehi in pogledi . . . Sediš v vozu, in nikdar nisi gotov, da se ne držita tam zadaj za tvojim hrbtom za roke . . . Pa se ne smeš niti ozreti niti pogledati malo pod mizo, ker bi se osmešil . . . Zakaj ti vendar ne moreš povedati vsakemu, ki pride ž njo v dotiko, da si vse to s to žensko že doživel: ko je ona nekoč tako s teboj varala drugega in s tem in z onim tebe... Seveda se bo našel morda tudi to pot prijatelj, ki že zdaj opazuje vse to, ker sedi bliže tam in lahko vidi . . . No, in ker ni njen mož, pa se lahko pogovori z drugimi, „ali niso tudi oni opazili", — ni vrag, da bo celo omizje „opazovalcev" več videlo nego ti sam, ki niti ne smeš „opazovati", ako nočeš, da to tvoje opazovanje nazadnje še opazovalci sami opazijo in imajo potem dvojno zabavo . . . In tako igra tak možak vedno ter hote in nehote precej žalostno vlogo. Proti temu ostane le dvojna pomoč: ali si ne storiš nič iz tega ali pa „imaš zaupanje" . . . Ali vrag vzemi eno in drugo! Zakaj kar se prvega tiče: ti bi že, ali drugi ne bodo nikdar ne umeli in tudi ne verjeli, da ti je res vseeno, in jim boš ravno radi tega ali smešen ali pa bedast. Kar se pa zaupanja tiče: imej ti, ako hočeš zaupanje in pusti v sobo, kjer imaš odprto blagajno, človeka, ki so ga že desetkrat zaprli zaradi tatvine! In zaupanje te šele napravi smešnega, prijatelj, in tvojo ženo za te lopove še bolj „privlačno".

Sploh pa se o zaupanju do žene lahko obrne pregovor, ki pravi, da je pot v pekel tlakovana z dobrimi naklepi: pot po rogove pa z „zaupanjem“. Brezkončno zabavno je, kako ženske „bijejo“ uprav na to točko: ničesar od moških tako odločno ne zahtevajo kakor zaupanja. Mene zanima, čemu je ženskam toliko na tem božjem zaupanju. Ker ga rabijo v oporo svoje slabosti v izkušnjavah in proti zalezovanju, ali ker ga rabijo, da ga potem zlorabijo? Ali ga rabijo torej takorekoč iz altruističnih ali egoističnih razlogov? No, nekaj jih bo pač tudi prve sorte, ki jim je to zaupanje samo dobro defenzivno sredstvo; ali velika večina ga rabi za ofenzivo. To je tisto zaupanje v njihovo nepristranost, molčečnost, diskretnost, solidnost, brez katere bi sodniki, spovedniki, zdravniki, bankirji niti ne mogli vršiti svojih več ali manj vzvišenih služb. Naravni in lahko razumljivi egoizem jih sili, da se za to zaupanje tudi primerno potegujejo. Ker vemo, da v filozofskem smislu vsak altruizem izvira iz egoizma, razumemo, da se pri bitjih, pri katerih temeljijo tudi najplemenitejša dejanja bolj v delovanju srca nego razuma, reducirajo skoro vsa dejanja na egoizem. To velja seveda tudi za ogromno večino žensk. Da pri mondênki izvirajo vsa dejanja in nehanja že celo iz egoizma v navadnem pomenu besede, to je še bolj naravno. Ves svet se suče in obrača edino le okrog njene prevažne osebice, vsako stvar premeri s svojimi neusmiljeno ostrovidnimi očmi, ali ji je koristna ali ne, ali kaj doprinaša k njeni udobnosti, njeni važnosti, njeni slavi ali ne. In po tem vse presoja. In tista o „otrokih, ki dobro stojijo k njeni toaleti“ in o „stiliziranem soprogu“ ni niti na pol tako banalna, kakor je videti.

(Konec prihodnjič.)

Književna poročila

Carniola. Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko . . . Uredniki: Dr. Jos. Gruden, dr. Jos. Mantuani, dr. Gv. Sajovic. Nova vrsta. Let. VII., zvezek 1. V Ljubljani 1916.

Uredniški konzorcij glasila kranjskega Muzejskega društva se resno trudi, da ohrani naši zgodovinski in prirodopisni vedi tudi v sedanjih neprijaznih razmerah častno mesto in dobro ime. Prvi zvezek novega letnika prinaša na uvodnem mestu zgodovinsko-umetniško študijo V. Steske o cerkvi sv. Primoža nad Kamnikom (1—29). O postanku cerkve nam pisatelj ne ve povedati ničesar, kajti najstarejša listina iz l. 1396. govori o njej kot že stoječi cerkvi. V očrt nadaljne njene usode je vpletel avtor poglavje o češčenju sv. Primoža in Felicijana med Slovenci in je skušal rešiti vprašanje, kaj je s svetinjami obeh mučenikov. Podrobni opis zunanj-

ščine in notranjščine te zanimive gotiške dvoladijske stavbe ponazorujejo številne ilustracije. Iz naše domače umetnosti je posebno omeniti prižnico, ki jo krasi šestero Mencingerjevih oljnatih slik, izdelanih nenavadno skrbno in z mojstrsko lahkoto. Stenske freske, ki se oklepajo italijanske renesanse, je dovršil Ljubljančan Elias Wolff l. 1592. V dodatku so objavljene tri latinske listine. Večje zgodovinske važnosti je tretja, ker nam pripoveduje, da je bila cerkev 9. septembra 1492 „iznova posvečena, da se imenuje cerkev sv. Radegunde, da pa je bila prej posvečena sv. Primožu in Felicijanu, ker so se ondi pred turškim vpadom hranile svetinje teh dveh svetnikov, in da so cerkev v prejšnjih časih obiskovale velike trume vernikov". — Ravnateljstvo Idrijskega rudnika nadaljuje z objavo gradiva o tretji okupaclji Idrije po Francozih l. 1809. (str. 29—39). Ivan Šašelj je na novo nabral par doneskov k zgodovini zvonarjev in zvonov po Kranjskem (80—84). Prof. Kaj. Stranetzky je opozoril na nekaj jam in požiralnikov okrog Žirov, ki pa še čakajo natančnejšega preiskovalca. — Med prirodopisnimi sestavki je v prvi vrsti omeniti dr. J. Ponebška nadaljevanje monografije o naših ujedah (39—60). Tokrat je opisal malo uharico, močvirno uharico in deloma še velikega skovika. Bogata navedba literature bo dobrodošel kažipot celo strokovnjaku, kaj šele nestrokovnjaku. Opisi posameznih vrst so zdaj krajši, živahnejši; dobre slike povečujejo njih mikavnost. — Enako nadaljuje prof. Alf. Paulin v lanski Carnioli začeto razpravo „Über einige für Krain neue oder seltene Pflanzen und die Formationen ihrer Standorte" (61—72). — Albin Seliškar je na kratko opisal modropikčastega slepiča, ki je ugotovljen tudi za Kranjsko po edinem eksemplaru, ki je bil ujet v južnih deželah naše monarhije. — Književna poročila o slovenskih in nemških publikacijah, ki spadajo po svoji vsebini v okvir Carniole, so prispevali dr. J. Debevec, dr. J. Gruden, ravn. dr. Mantuani, J. Vesenjak in Ferd. Seidl. Običajni „Društveni vestnik" zaključuje obsežni zvezek. *J. Š-r.*

Lovrić Božo, Sveto proljeće. Izdanje „Društva hrvatskih književnikov", knj. 36. V Zagrebu, 1915. 8⁰. 110 str. Broš. 2 K.

Lovrićeva „Sveta pomlad" spada med najmočnejšo liriko, kar smo je dobili zadnja leta. To ni cvetka, ki z drobnimi koreninicami rahlo lepi v zemlji, temveč stoji trdno v široko obdelanih tleh ideje in volje in močno poganja v naše ozračje. V prozi pisani uvod nam tolmači naslov knjige.

Nekega poldne je nenadno zavladal silen in topel veter. V svojem besu in neobuzdanosti je porušil vse, kar je bilo slabo, zlomil vse, kar je bilo trhlo. Narasle so vode; a ko se je polegla voda, so povsod ozeleneli lati, oživljali grobove, kitili krove. Nad kulo, napol razrušeno, je plapolala razprana zastava ... Tako je to „sveto proletje". In orač zapara zemljo in poseje močno seme, ki naj nahrani vse pleme, in kovač kuje jatagane, nože in sablje in topuzine za junake, in potniku še oči niso zatajile svetlobe solnca in svobode vetra. Goslar si izdela iz javora gosli in iz grive si splete strune. Ta goslar posvečuje svoje pesmi vsemu temu, kar želi rasti in se izraziti v borbi, kar išče očiščenja v spopadih; silno in lepo mu je, kar je ustvarjeno za ljubav, ustvarjeno za borbo. Mrzka mu je slabost, ker je vajen, da na njegov mig trepetajo deca in fantje. Čuje veter, kako se pritožuje nad močjo ter jo proklinja, da mu ni dala druga v borbo, da bi poizkusil svojo moč ter je obsojen se biti sam s seboj. Po silnem sinjem morju plovejo njegovi ljudje v modro večnost, da bi osvajali in da bi zopet oživela priča o junaku, ki je blodil deset let po neverni gladini, dokler ni osivel ugledal zopet svojega doma. Proklinja „prodane žene in kupljene misli", pa ženo nerodico, suho kakor mož modrijan, ki

svoje modrosti ne pretvarja v čine, a proslavlja majko, ki hrani s svojim mlekom nebrojna pokoljenja... Na stari kuli bedi „mati vseh junakov“; okoli zidov se plazi v burji Senca, a njen Joško nese zlato križarsko zastavo; deva nosi živo vodo po bojišču... V litijah (grških procesijah) gredo vrste svetih in čim težje je vpitje in čim večja je borba, tem skladnejši in čistejši so glasovi pobožnih; a največji med njimi mesto propovedi dvigne k zvezdam krvavo človeško srce, ki ga je strela prebila sedemkrat, ki pa ni prestalo biti. „Mati vseh žalostnih drži v roki grižljaj belega kruha in poln kelih vina, kri in telo svojega Sina, oblast in moč vstajenja...“ In pesnik vidi iz temnice rob neba.

Ta pesnik je Božo Lovrić. Kršna skala dalmatinske obale in gladina morja sta kumovali njegovi mladosti. Na vseučilišču je bil v Zagrebu, a potem je s Kosorom krenil v svet. Ustalil se je v Pragi, kjer sedaj živi že več let. V nakladi „Splitske omladine“ je izdal prvo svojo knjigo: „Hrizanteme“ (1902/3). Eno zbirko pesmi in eno dramo „Prije noći“ je izdal pri „Matici Srpski“ v Novem Sadu, dramo „Dugovi“ pri „Matici Srpski“ v Dubrovniku. Knjigo „Essays“ in roman iz dalmatinskega življenja „Crni brod“ (ali „Braća Kuzmanić“) je izdalo „Delo“. Lovrić je sotrudnik „Savremenika“, „Književnega glasnika“ in dr.

Ivan Vezenj.

Humoristična knjižnica. Izhaja v Zagrebu. Pred seboj imam 73. in 74. zvezek te zbirke: A. P. Čehov, Izbrane humoreske. Zdi se mi čas, da opozorim naše občinstvo na to knjižnico, ne samo zato, ker je prinesla „prijatelju humorja“ že toliko izvrstnega blaga: poleg hrvaškosrbskih humoristov, med njimi posebno Bronislava Nušića, tudi Čehova, Gogolja, Mark Twaina, Maupassanta, Daudeta in dr., nego ker se mi zdi, da je humor najboljši posredovalec za „medsebojno zbliževanje“; tako se res „igraje“ naučiš jezika. Razen posebnih „ljubiteljev“ slovenskega jezika se Hrvatje slovenščine niso in ne bodo učili; mi pa se hrvaščine bomo, če nismo prehudi lokalni patrioti in če umevamo dejanske razmere. S tega stališča so prevodi iz hrvaščine v slovenščino nesmiselni, ne pa narobe; v kolikor je namreč nam na tem, da nas spoznajo tuji narodi. — „Humoristična knjižnica“ stane letno (za 24 zvezkov) 6. K. Čudno, da se še ni našla slovenska glava, ki bi se lotila takega brezdvomno dobičkonosnega podjetja. *I. P—k.*

Uredništvo je prejelo sledeče književne novosti:

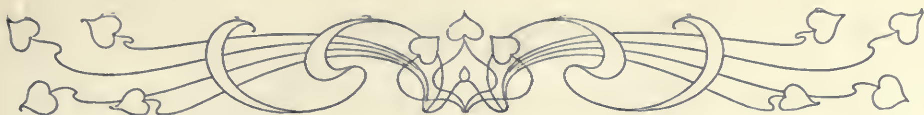
Milan Rešetar, Elementar-Grammatik der kroatischen (serbischen) Sprache. Zagreb 1916. Mirko Breyer's Buchhandlung. 8⁰. XI + 208 str. Vez. 4 K 80 v.

Dr. Anton Breznik, Slovenska slovnica za srednje šole. Celovec 1916. Tiskala in založila tiskarna Družbe sv. Mohorja. V. 8⁰. 276 str. Vez. 3 K 60 v.

Pavel Novak, Nemščina brez učitelja. II. del. Slovensko-nemški razgovori v vsakdanjem življenju. V Ljubljani, 1916. Založila Katoliška bukvarna. M. 8⁰. VIII + 99 str. Broš. 1 K 20 v.

Slovenske vojaške narodne pesmi za moški zbor priredil Fran Marolt, učitelj. V Ljubljani 1915. Izdal in založil prireditelj. M 4⁰. VI + 71 str. Cena kart. odtisu 1 K 50 v, v platno vez. 1 K 80 v.

Ivan Albreht:

V svetišču.

Čakam in vem:
Pride ura in potlej nobena več zame:
trudnega večen mir tiho objame,
mati v naročje otroka si vzame,
da ga zakrije sovražnim očem . . .

Sanjal sem: Dobra bila si z menoj,
zemljica, mati ljubeča —
in ni me strah tvojih skrivnosti . . .
Čakam in vem:
V sebi še nosiš radosti,
hraniš življenja razkošne kali,
ki nisi odkrila jih mojim očem.

Zdrava, kraljica, devica in mati,
dala si luči medlečim očem,
dala moči si tem mojim rokam —
bodi v ljubezni mi zvesta,
zemlja, kipeča nevesta!

Daj, da ne čakam, ne prosim zaman!
Žarek solnca, le žarek mi daj,
da vreden bom tvoje ljubavi,
kadar odidem v tvoj tihi raj
sam — le ti in solnce z menoj
in večen mir, večen pokoj . . .

Dr. Ivo Šorli:

Štefan Zaplotnik.

Povest veselega človeka.

(Dalje.)

X. poglavje.

Štefan Zaplotnik kot ženitni mešetar in oče.

Če je Štefana časih zabolelo zaradi njegovih otrok, se takrat ni bal zanje, češ, kaj bo z njimi, ampak le radi sebe, kaj bo z njim ob njih ... Zakaj, kar se njih samih tiče, za bodočnost so bili že danes lepo preskrbljeni.

Tine je delal pridno noč in dan, in nihče ni dvomil, da bo on gospodar.

Janez se je bil izučil v trgu za mizarja in je bilo le čudno, da se ni hotel tudi nastaniti tam, čeprav je moral vedeti, da se mu ni treba bati nobenega tekmeca, tak mojster je bil. Ali on je rekel tako, ko je bil prišel domov: „Čemu naj plačujem drugje drago stanarino, ko je tu dovolj prostora za vse? Če sem res kaj vreden, me že pridejo iskat. Saj nosijo v naš mlin iz petih fara.“ Oče je molčal, Tine je nekaj zamrmral, a Janez je ostal. In res je imel kmalu toliko dela, da ga je komaj zmagoval.

Toda naj so ga ljudje še tako priganjali, kadar se je razlilo solnce čez polja, je pustil vse skupaj in hitel ven ter delal in kopal, dokler ga ni prišel kdo klicat.

Tudi Zorka je hodila dve leti v trške šole in potem je bila še tri leta pri prvi šivilji. Nato pa je morala domov. — „Zdaj pridejo najnevarnejša leta“, si je mislil oče. „Zaljubi se mi kam ... in bogve ... tu v tem otroku je moja kri!“ ... In Štefan je poznal svojo kri.

Rezika je bila edina, ki ni hotela nikdar niti za teden dni z doma. In je dorasla tako. V zadnjem času je imela vedno več vprašanj. Zakaj bila je močnih udov, pa rdeča in bela v lice.

Pridnih in zalih fantov se je obilo oglasilo, toda vsak ji je bil premalo. Nekoč pa je stopila kar pred očeta in je zahtevala, naj ji pove vendar vsaj približno, koliko bo imela dote, da bo vedala kaj in kako. Štefan se je nasmehnil in je rekel. Prikimala je zadovoljno

in odšla. Ni pa preteklo še mesec dni od takrat, ko je prišel nekega dne visok, bradat kmet, že bolj v letih, v velikih škornjih in v debeli domači obleki k Štefanu v izbo ter je glasno pozdravil.

Štefanu se je zdelo, da ga takole na pol pozna. Na sejmu v Podselcih so mu ga enkrat pokazali, ko se je pretepal z mešetarji zaradi kupčije.

„Bog daj, Bog daj!“ je pozdravil Štefan. „Kaj ste pa lepega prinesli?“

Kmet se je zasmejal.

„Prinesel, dà, prinesel! Še vzel bi, če mi boste dali. Slišim praviti, da imate tri gospodinje v hiši, eno staro in dve mladi. To ni pravica, sem rekel in sem prišel pogledat, ko nimam jaz še ene ne.“

Štefan ga je debelo pogledal. Kaj ima nazadnje snubača v hiši? Kar tako skozi velika vrata in naenkrat?

„Vi ste Gantar z Gabrovega brda, če ne zamerite?“

„Gantar, Gantar! Saj me poznate. V trgu sem bil, pa sem si mislil, da bi se obrnil malo pri vas. Če je, je, če ne, ostanemo vseeno prijatelji.“

Štefan gleda, gleda.

Oni je nekoliko v zadregi.

„Saj sem ji rekel, naj vam pove, da pridem danes ali jutri.“

Štefan gleda.

„Meni ni nobeden nič rekel. Kaj Rezika?“

„Pa res ne vem prav, kako ji je ime. Tista je, ki je bila v nedeljo v Gabrijah. Bo že Rezika . . . Pri Matičku sem jo videl.“

„Rezika je bila v Gabrijah, seveda Rezika, pa da sta se že domenila, pravita?“

„I, moj Bog, saj sem ji sam povedal, kako je. Vdovec sem; pa zaradi tistega ni nič hudega. Fant ima tako že pet let in bo kmalu za kako korist. Sile jej ne bo pri meni, ko je premoženje veliko in ni dolga.“ Star pa tudi še nisem preveč.“

Štefan še zmerom ne more priti k sebi. Kar takole sta se domenila, na semnju. Pa potem pride domov ženska in še ne omeni . . .

Ali Gantar si razlaga molk drugače in za malo se mu zdi.

„Se ni treba bati! Če ravno hočete, jo pa intabuliram. Ze sama hiša je vredna dvakrat več, nego dajate vi. Saj se mi je zdelo tako premalo; pa sem si rekel: ko je deklica pridna in vajena dela, kaj boš gledal na vsak krajcar.“

Zdaj se je zazdela Štefanu kar naenkrat stvar zelo zabavna in v očeh se mu je zabliskalo.

„Kdo vam je pa povedal, koliko da mislim dati? Ona sama?"

„I, sama je nekaj rekla. Pa saj pravim, da je premalo. Petsto če da več, sem rekel, pa naj bo vseeno."

Štefan je gledal svečano skozi okno in je potem zmajal z glavo.

„Tudi enega vinarja ne več. Pa pustimo! Hudo je, ko se imata dva tako rada; ali če vi ne morete, jaz tudi ne morem. Kar sem rekel, sem rekel!"

„Pa nič ne zamerite!" je rekel Gantar in je hotel skozi vrata.

Toda Štefan ga je ustavil.

„Še sto dam vseeno. Naj bo, no, če ni drugače! Več pa res ne morem."

Gantar je držal že za kljuko, počasi se je obrnil.

„Dvesto!"

„Ne. Naj bo sto petdeset, če plačate notarja vi."

„Pa naj bo, no!" je rekel Gantar počasi in se je vrnil spet k mizi. Še eno junico daste na vrh, pa naj bo."

Štefan ni rekel, da ne in tako je bilo opravljeno.

„Zdaj se spodobi, da pokličemo še mater in nevesto noter in da vas malo pogostimo!" je rekel Štefan in je poklical skozi okno na vrt.

„Saj ni treba, saj ni treba, nisem potreben," se je branil Gantar, kakor človek, ki ve, kaj se spodobi. Ali Štefan je že hitel v shrambo in je narezal. Tudi steklenico pijače je prinesel, tisto, ki je bila pol iz sadjevca, pol iz vina.

V tem so prišle ženske. Lepo so se pozdravili in potem so trčili vsi skupaj.

Gantar je jedel in pil z veliko slastjo; in vedno bolj mogočno je pripovedoval. Po dvajset do petindvajset goved redi, po tri pare konj, po šest prašičev, trideset ovac. Hlapca in pastirja ima in dve dekli. Pa tuji ljudje so le tuji. Tako da bi bilo najbolje, če bi s poroko ne odlašali preveč.

Pozneje sta prišla še Tine in Janez od nekod. Pozdravila sta tudi onadva bodočega svaka ter sta ga poslušala z velikim spoštovanjem. Zakaj časti vredna stvar je toliko travnikov, njiv in senožeti in poln hlev živine.

Potem pride končno še Zorka. Toda komaj ji povedo, kaj dela bradač tam v kotu, ko se spusti otrok v tak smeh, da mora zbežati iz sobe.

Reziki vzplamtijo v srdu oči in krikne nekaj za njo; mati pa jo opravičuje, češ, da jej ni zameriti, ko je še cel teliček.

Tako potem celo Gantar sam pripomni nekaj besed, ki kažejo, da je tudi v tem razumen mož; ali nekoliko ga je moral Zorkin smeh vseeno oplašiti, ker je veliko bolj tih kot prej. Končno pogleda na stensko uro in se prestraši. Še dobre tri ure hoda in je že skoraj trda tema. Pogovorili so se zdaj itak, kar je bilo treba. Čim prej naj prideta stara dva z nevesto na ogled, potem pa stopijo k notarju in takoj po košnji bo lahko poroka.

Drugi se poslovijo v sobi, le nevesta ga spremi pred hišo.

Ali že čez hip je Rezika zopet tu in žene Zorko pred seboj kakor žandar zločinca.

Zaloputne vrata, da zašklepetajo stekla v oknih in potem se ustavi trdo pred sestro.

„Kaj misliš, da boš dobila ti, bledica gosposka? Kakega lačnega financarja! Za drugega tako nisi! Le čakaj, boš še prišla pred moj prag! Pa te zapodim kakor psa!"

In tako gre dalje. Ali ne samo Rezika, tudi vsi drugi vpijejo nanjo in jo zbadajo in zaničujejo. Zorka stoji preplašena sredi njih in bolj in bolj ji gre na jok. Kaj je storila? Spomnila se je bila tistih naslikanih mož v komedijah v mestu, ki jim merijo s kroglami v usta, ko je videla prej onega človeka tam v kotu, kako je zijal vsakokrat, predno je kaj povžil ali povedal, pa ji je ušel smeh. Ali žaliti ni hotela nikogar.

Toda tu je bilo, kakor da je treščilo med nje.

Štefan je bil zamahnil z vso silo po mizi, da je počilo. In stal je visoko vzravnan in s srdito bliskajočimi se očmi sredi sobe.

„Tiho!" je prekinil že tretjikrat s svojim mogočnim, v srdu se lomečim glasom.

„Kaj jo boste morda vi učili manir, vi rovtarji? Ti deklina morda tam, ki si šla se prodajat na javen semenj kakor živina, in to človeku, ki ga prej še videla nisi nikdar? Sama si mu povedala celo, kakšen kup si, sedaj je prišel, da sklene kupčijo še z menoj. In vas vseh, kar je vas tu, ni sram, da se priklati tuj človek v našo hišo in da se je smel bahati dve uri pred vami samo s tem, koliko krav in konj ima? In vi se boste postavljali za sodnike nad ubogim dekletom, ki se ji je zazdela smešna ta vaša kupčija, ker še ne razume, kako je tudi gnusna."

Vsak je ostal nem na svojem prostoru in nihče se ni upal izpregovoriti. Samo težko Štefanovo dihanje se je slišalo in Zorkino ihtenje.

Šele čez nekaj časa se je oglasila žena, a skoraj plaho, in kakor da je je same sram:

„Zakaj nisi pa sam govoril? Zakaj nisi rekel ti, da ga ne maraš?“ —

„Jaz? Jaz za vas? Nobene besede! Stal sem vse svoje življenje tuj med vami kakor samotno drevo sredi kamenja; in če bi Bog ne bil dal v oporo, v tolažbo na moje stare dni tega otroka, bi me bili nesli nekoč tja gor po klancu, kakor če bi bili prišli po hlod. Vse moje delo je bilo za nič in vsaka moja beseda neumna, — in zdaj naj bom še tak norec, da bi vam, vam pridigal, kaj se spodobi in kaj ne? Ne, dragi moji, vi hodite svoja pota in jaz bom hodil svoja ... In če bi bila tudi ta tu taka, kakor ste vi drugi, vaš oče je že toliko moža, da bi ne bil potožil niti enkrat. Samo zato sem rekel te besede, da boste vedeli, kaj ste mi. Pojdi otrok! Prijel je Zorko mehko za rame ter odšel ž njo v drugo sobo in zaprl rezko za seboj.

Tam pa ga je premagalo. In vzel je to ljubo, zlato glavico in si jo naslonil na prsi.

„Samo to mi je hudo, da izgubim tudi tebe, otrok, in bom potem čisto sam,“ je rekel s trepetajočim glasom.

Dekle se je streslo.

„Jaz ne pojdem nikoli od vas, oče!“

„Pojdeš, Zorka. In prav je, da pojdeš, ker tu ti ne bo prostora, kadar mene več ne bo. Ali tudi če pojdeš in ne bova skupaj, bom vedel, da si vsaj ti moj otrok.“

Ali zdaj je bilo že dovolj te mehkobe, in Štefan je stopil ven na hodnik nad vrtom.

„Treba bo skrbeti za Rezikino perilo,“ je rekel. „Kaj če bi si vzela kako pomagalko, Zorka? Sama ne boš mogla.“

„O bom, oče bom. Saj je dovolj časa. Tako lepo bom napravila, da še Rezika ne bo več huda name,“ je hitelo dekle in si je brisalo oči.

XI. poglavje.

Štefan Zaplotnik začne delati račune.

Rezika je bila že na svojem novem domu, velikem in bogatem domu. — Štefan je moral sam priznati, da se Gantar ni le hvalil.

„No, nazadnje ... dva vpirača, dva stiskača: tekmovala bosta, kdo več podela in manj poje, pa najdeta tudi srečo ... Sicer pa ...“

Tako si je rekel Štefan in skomizgnil, češ: nazadnje to ni več moja stvar. Vsekako je spravljena in en neprijazen obraz manj v hiši.

Ali kmalu nato je zapazil nekaj, kar mu je napolnilo srce s čudnim nemirom.

Jesenko je prihajal nekaj časa sem še bolj pogostoma dol nego prej. Ali ko ga je doslej iskal povsod, če ga ni našel že pred hišo, je odšel zdaj vselej naravnost v sobo in ga je čakal pri Zorki. Pa tudi to bi ne bilo še nič čudnega; Zorka je bilo dekle, ki se je res lahko pomenil tudi izobražen človek ž njo. Šele to mu je odprlo oči, da je bil tako odveč, če je prišel k onima dvema v sobo . . .

„Tako, tako!" je mrmral, ko je bil prvikrat to popolnoma jasno občutil ter je potem naglo odšel ven pod svoja drevesa in hodil tam zunaj s povešeno glavo in počasi gor in dol. V prvem hipu je bil celo malo užaljen; užaljen in žalosten, da mora tako naenkrat stopiti nekaj med človeka in človeka in celo med srce in srce . . . Toda že je ta občutek sam izginil in Štefanu se je tiho dvignila v prsih mehka toplota, skoro ginjenost . . . Zgoditi se mora nekoč, a komu bi to svoje ljubo dete rajši izročil? . . . Mlado je še in nežno kakor rožni popek, a zato ga bodo sprejele dobre in ljubeče roke . . . „Bog čuvaj nad vama!" mu je strepetalo srce in se je vdalo . . . Vdalo se je in se je takorekoč za spoznanje umaknilo, čuteče, da mora za toliko nazaj, ker je tako zakon teh stvari na svetu . . .

In potem je čakal, kdaj mu poreče Jesenko besedo.

A čakati je moral še čudno dolgo. Bilo je, kakor da se Jesenku prav nikamor ne mudi. Prišli so celo trenutki, ko sta se Štefanu njegovo vedenje in ta njegov molk čudna zdela. Ne za drugo, nego nerodno je bilo to njuno občevanje, ko ni bilo prave odkritosti v njem. Reci, če misliš, — brez vzdihovanja in drugega se opravi; ali kak smisel je pogovarjanje o vseh oddaljenih stvareh, če leži to vmes? . . .

No, ko je prišla ura in je bila izrečena beseda, se je Štefanu vendar čudno milo storilo.

„Samo enega otroka sem imel in zdaj izgubim še tega!" je vzdihnil in je pogledal v tla.

Jesenko se je v zadregi ozrl nanj. A da bi ne bilo mučno, se je posilil in se je zasmejal:

„Kaj bi govoril o izgubljenju!" je vzkliknil. „Jaz bi rekel, da celo še enega dobite zraven . . . če vam je prav . . . Doslej prijatelj, zdaj takorekoč otrok . . ."

Tu je Štefan naglo oživel in je rekel:

„Nič! Za otroka vas ne maram. Ostaniva le lepo prijatelja še nadalje. Večkrat je prijatelj več od otroka.“

In pomenila sta se še druge stvari, ki so potrebne ob takih prilikah. Potem je rekel Jesenko:

„Ali zdaj vam moram povedati še to, zakaj sem toliko časa odlašal. Ni bilo namreč lepo, da sem jaz sedel v izbi, ko ste morali vi po vrtu hruške in breskve šteti. Pa sem si rekel: Kaj bi prezgodaj o tem govoril, ko je nimaš kam peljati. Zdaj pa se mi je le posrečilo izberačiti. Spomladi se sezida v Strnišču nova šola in prihodnjo jesen se prične pouk že v njej. Politiko sem delal in nisem maral govoriti o tem, ko bi bilo lahko izpodletelo. Zdaj je zagotovljeno in se v kratkem razglasi. Seveda ima besedo še ta in oni; a mislim, da ga ne bo, ki bi trdil, da je Drenjarjeva lopa primeren kraj za šolo.“

In res so se začeli že drugi teden pogovori za šolsko poslopje.

Edino stari Drenjar je bil proti; od drugih občinarjev se ni hotel nobeden zameriti, že ker je bil tudi žnpnik zelo vnet za stvar. Večina pa je bila že sama od sebe vsaj zaslutila velike koristi šole. A mora se še reči, da so vsi brez izjeme že Jesenku samemu na sebi privoščili dostojen dom. „Župnik ima cel farovž, učitelj še ene sobe ne. Tak razloček pa vseeno ni med njima.“ — „Sami bi mu morali postaviti malo stanja, če bi mu ga že drugi ne!“

Toda ko se je razneslo, da se Jesenko zdaj poroči, so pa vseeno ostrmeli. Tako jim je postal z leti, da niso več mislili na to. Seveda so vedeli, da se lahko, če se hoče. Izpočetka so celo čakali, kdaj se bo. Ampak polagoma so se bili popolnoma privadili, da živi učitelj prav tako kakor duhovnik ... In skoro, skoro bi bil rekel kdo, da se niti ne spodobi, če bo živel zdaj kakor kateri izmed njih in imel nazadnje celo otroke ... Ni greh, kdo pravi, ampak posvetne stvari so to ... In učitelj je skoro ravno tako postavljen za dober izgled in vspodbudo ...

In še celo eno tako ... Je že, kar je, ampak nazadnje je le Zaplotnikova. Če ne bo nosila klobuka, ni gospa; če ga bo, je pa prevzetnost. In potem, — tako mlada stvar! Če prideta dva skupaj, ki sta oba mlada, sta vsaj tudi oba nedolžna; ampak s takim človekom, ki je že malo v letih, je vse drugače ...

Skratka: ni jim šlo precej v glavo in treba je bilo, da se misli šele privadijo.

*

Take reči, kjer je kdo, da plača, gredo same od rok. In tako je stala šola kar naenkrat spodaj pod cesto na Drenarjevem svetu, kakor bi se bila prej skrivala na njivi in zdaj naenkrat vstala.

Potem se je še malo posušilo. Nato je bila poroka. Samo petje, — le skupaj se je držalo, v cerkvi, v krčmi in potem do jutra v novi šoli. In Štefan je kajpak vstrajal do konca. Svetel dan je že bil, ko je stopal počasi proti domu.

Prišel je vrh brega in se je prestrašil, ko je zagledal hišo; — tako pusto se mu je zazdelo zdaj tam spodaj . . .

Takrat je tudi začutil naenkrat in prvikrat, da prihaja že star. Ustnice so mu strepetale, noge so se mu ušibile in sklonil se je globoko proti zemlji, ki jej je bil ta grenki hip zapadel v zadnji obrok . . .

Moral se je skriti za veje starega jesena, da bi ga kdo ne videl. In tam se je zjokal kakor otrok, — o, kakor star človek, ki je spet otrok, a otrok brez sreče in ljubezni vse okrog sebe . . .

Ozrl se je še enkrat tja gor, kjer je kipela ponosna bela šolska stavba v zrak, in potem se je spustil nizdol in je sedel na klop pred hišo.

Iz kuhinje je prihajalo zamolklo ropotanje.

„Mati kuha zajutrk“, si je rekel. In čudno, kakor že od davnih, davnih časov ne več, se je zganilo zdaj nekaj v njegovih prsih celo do nje. Nazadnje sta preživela vendar dolgo, dolgo vrsto let skupaj in pred njunimi očmi so vzrastli vsi ti otroci, ki se trgajo zdaj drug za drugim od domače hiše . . . Ali bi ne bilo bolje, da bi si podala vsaj zdaj in prav to jutro roko v spravo in poskusila živeti še zadnje dni v miru in prijaznosti?

Premišljeval je še nekaj časa tako, a potem vstal in šel noter.

Stala je pri ognjišču in je podtikala.

Ali ko ga je ugledala, se je obrnila proč. Vsakdanji in navaden je bil njen obraz in ni ga vprašala po otroku, po Zorki.

Samo to je rekla:

„Zdaj napravi pa kar hočeš. Jaz se ne bom več tako ubijala, to ti povem!“

Vsakdanji in navaden je bil njen glas.

„Kako misliš?“ je rekel in je sedel truden na klop ob ognjišču.

V tem hipu je prišel Tine iz hleva sem in je stopil z golido mleka v kuhinjo.

Štefanu je bilo neprijetno, da ju moti v tem pogovoru; a upal je, da pojde zopet ven.

„Kako mislim? Ali ne vidiš že sam, da ne morem več sama vsega. Dokler je bila še Rezika doma, je opravila ona za dve. In celo Zorka je nekaj pomagala, vsaj v kuhinji. Zdaj pride vse na moja ramena. Pa tebi je seveda vseeno; samo da si ti sit in spočit."

Štefan je vzdihnil bolestno in ob enem nevoljno.

„Pa kdo pravi to? Kaj ti nisem rekel že stokrat, da si vzemi deklo? Za božjo voljo, ženska ne bodi taka! Še tak dan ni mogoče govoriti mirne besede s tabo. Tudi če bi Boga odnesli, ti bi se pet minut pozneje že spet kregala."

„O potem pa ne, če bi tebe nesli, potem bi se pa že ne kregala!"

In kakor, da je nekoliko pomirjena, ker se ji je posrečila ta šala, ji je zadobil obraz veliko bolj prijazen izraz.

„Morda se ti zgodi želja, predno si misliš. Ampak zdaj mi povej, kaj hočeš pravzaprav?"

„Kaj hočem? Ali ga ne vidiš tam? Ali misliš, da ti bo vse življenje zastonj robotal in da boš ti le pohajal in ljudi za norca imel? Saj ima kmalu trideset let! Ali ni sramota?"

Z roko je pokazala Tineta, njega pa je srdito gledala.

„Kaj je s Tinetom?"

„O, ti štor ti, kaj je s Tinetom, vpraša? Povej mu ti sam, Tine, jaz mu vržem drugače še lonec kropa na glavo, če se preveč razjezim."

Štefan je gledal zdaj enega zdaj drugega.

„No, kaj je, Tine? Povej pa ti, kaj je vaju prijelo."

Tine se je počasi okrenil; obraz mu je bil zelo hladen.

„Kako mislite zdaj, oče? Ali boste dali premoženje meni ali ne?"

„Komu pa? Kaj te moti? Saj ni drugega; komu bom dajal? Po moji smrti bo vse tvoje."

„Slišite, oče; nikar ne mislite, da sem tako neumen, kakor se vam zdijo vsi ljudje razen vas. Če vi umrjete tako, se jaz lahko obrišem za vse skupaj."

„Ne, Tine, ta pa ni taka," je mirno odgovoril Štefan. „Moj testament je lepo spisan in lepo shranjen. Kar se tiče tega, se ti ni treba bati. In če misliš, da bi ne bilo kaj prav, greva lahko v trg, da boš sam slišal."

Tine se je porogljivo zasmejal.

„V trgu sem bil že jaz sam in so mi vse lepo razložili in me poučili. Testament, so rekli, testament lahko prekliče oče vsak dan

in še na smrtni postelji ga lahko kdo premoti, pa se lahko prekrižaš. Pripelji ga dol, so rekli, da naredi pogodbo; pogodba drži in se ni treba bati potem ničesar več."

„Tisti, kdor ti je rekel tako, že ve, zakaj je tako govoril!" se je razjezil Štefan. „Jaz ti pa toliko povem, da do smrti ne dam premoženja iz rok."

Tinetu se je videlo, da želi ostati miren, dokler je mogoče.

„Ni treba, oče, da bi dali iz rok. Tako mi je rekel tisti kancelijski gospod, ki sem ga bil vprašal za svet: Oče da še le po smrti in ostane, dokler je živ, sam gospodar. Ti boš živel pri njem, ne on pri tebi, in on bo ukazoval pri hiši. Samo tisto je, da ne more dati potem več komu drugemu, če nisi tudi ti zraven. In to hočem, da bom vedel, ali se mi izplača ubijati tu pri vas ali ne. Zakaj drugače grem rajši danes v svet nego jutri!"

„Aha! In ti bi se potem oženil, če ti dam tako?" je rekel Štefan počasi in oprezno.

A tu je posegla mati vmes. In zdaj je videl Štefan, kaj hoče: da ona ne bo dekle redila in še plačevala. Če pride nevesta, prinese nekaj v hišo in še dela zastonj.

„In kaj pa jaz, če bi ti zdaj naenkrat umrl s tistim tvojim testamentom!" je vsklikala vedno bolj besna. „Recimo, da se nisi zlagal in res dobi vse Tine po tebi, — kam pojdem potem pa jaz? Tista moja dota še zavarovana ni na premoženju. O, takrat nisi hotel, ali zdaj se ne dam več imeti za norca. V pismo mora priti vse, kako in kaj. Ali boš naredil tako, kakor se spodobi, ali pa mi odštej že prej, kar mi gre."

Tako se je bila zagnala, da ni mogla več naprej.

Štefan pa je ostal miren in mirno se je obrnil proti njej in potem ji je razložil:

Toliko in toliko je imela dote. Toliko in toliko bi znašalo obresti. Toliko in toliko ji je določil še na vrh, ali je zadovoljna?

Vidi se ji, da je nad vse presenečena. Saj je celo bogastvo! In pozna ga, da ne laže.

Štefan opazi to in se zadovoljno nasmehne.

„Glej, mati, saj želim vsaj odslej živeti v miru s teboj. Kar se tiče tebe, vem tudi, da je moja prva dolžnost, preskrbeti za vsak slučaj zate še prav posebno. In če hočeš, greva v trg, da narediva tudi pismo midva. Premoženja pa ne dam iz rok — radi sebe in tudi radi tebe ne!

Zunaj pred kuhinjo je poslušal Janez ves ta čas in Štefan je videl, kako je šel zdaj njegov klobuk mimo okna.

Poklical ga je, a oni se je potuhnil in ga ni bilo noter. Ko je videl, da ga ne bo, je rekel Tinetu še to:

„Tako je ljubi, moj Tine! Delaj, kakor si delal doslej, saj delaš le zase; od mene pa ne zahtevaj, da bi dal krono z glave, dokler jo lahko nosim sam. Sicer si pa še pol otrok in se ti nikamor ne mudi. Jaz sem se moral zgodaj oženiti, ker sem bil sam; ti pa še lepo počakaj kak čas!“

„In mati se bo upirala do osemdesetih ali pa do sto let sama?“ je oni temno odgovoril in je mater od strani pogledal, kakor bi hotel, naj zdaj zopet ona izpregovori.

Toda ona je zdaj že tam v kotu nekaj ropotala s posodo in ni bilo videti, da se še misli za onega potegovati. In to je sin brzo spoznal in jo je s sovražnim pogledom premeril rekoč:

„Ali je zataknil usta tudi vam, mati, s tistimi groši, a? O, sta že oba enaka, že! Le lepo skupaj držita, vsaj proti otrokom, in vi le garbajte, mati, da boste še bolj skrvenčeni!“

Obrnil se je počasi in je s hudo kletvico odšel ven.

„Tisto glej, da bom imela kmalu deklo v hiši, drugače ti vse skupaj pustim!“ je zagodrnjala zdaj ona s tako osornim glasom, kakor da hoče takoj pokazati, češ: s tistim „skupaj držanjem“ že ne bo nič!

„Če Bog da, še ta mesec jo boš imela! Takoj zdaj stopim gor k Ravnarici. Ona gotovo ve za katero, ko hodijo ljudje mimo!“ je odgovoril Štefan, ne meneč se več za njeno neprijaznost. Zakaj tako se mu je zdelo, da si jo je zdaj pridobil vsaj proti temu, da bi kdo trgal stol izpod njiju.

Zadovoljen se je odpravil tja gor k svoji stari prijateljici.

(Dalje prihodnjič.)

Dr. Pavel Grošelj:

Astronomski pomenki.

I. Zvesta spremljevalka naše zemlje.

(Dalje.)

Kako je izgubila luna zračno odejo?

Toplotni čut, ki ima svoj sedež vsepovsodi v naši koži, nam pripoveduje, da so telesa topla ali hladna, vroča ali mrzla. Kako netočen in varljiv je ta čut v svojih izpovedbah, o tem se lahko prepričaš, kadar se srečaš po zimi s prijateljem v hišni veži.

„Kako mrzlo,“ porečeš ti, ki si pravkar dospel iz zakurjene sobe. „Kako prijetno toplo,“ odvrne tovariš, ki je stopil v vežo z ledenomrzle ceste.

Zato fizika termičnemu čutu kaj malo zaupa.

„Kedaj in zakaj je telo toplo, kedaj in zakaj je hladno?“ se glasi njeno kategorično vprašanje. „Kakšna je bistvena razlika med koščkom razbeljenega in mrzlega železa?“

In izmislila si je prečudno teorijo.

Da sestojé telesa iz izredno majhnih posameznih delčkov, recimo krogljic, je že davno znano; molekule[1] imenujemo te delce. Ravnotako si gotovo že čul, da delujejo med temi delci privlačne sile, ki drže kroglice skupaj, da se telo ne sesuje.

Že to je kaj smela ideja, a ne more ji nihče resno oporekati.

Poglej tegale snežnega moža, ki so ga postavili otroci na cesti! Predstavljaj si ga prav nazorno, kako je zgrajen iz samih majhnih zrnc, drobnejših od prosá. In da se ne sesede, si misli zrnca zvezana s kratkimi nitkami, tanjšimi kot pajčevina!

Toda še nisi prodrl dovolj globoko v notranjo zgradbo snežnega moža. Fizika trdi, da drobna zrnca, molekuli, ne mirujejo. Neprestano trepetajo in se gibljejo, a ne morejo drug od drugega kot majevi hrošči, ki jih zvežejo poredni otroci z vrvicami. To njihovo trepetanje, to gibanje pa je bistvo toplote.

V toplem telesu se gibljejo molekuli hitreje, v hladnem se tresejo počasneje, popolnoma se umirijo šele pri temperaturi, ki leži globoko pod — 200 C.

[1] molekula lat. snovčica.

In kaj je z mojim toplotnim čutom? Če se dotaknem tople peči, vendar ne čutim, da bi me njeni delci tepli po roki.

Valujoči zrak ti udari v uho, a ti ne začutiš njegovega udarca, lep akord ti zazveni v ušesu; svetlobni valovi ti butnejo ob mrežnico v očesu, a ti ne občutiš bolečine, jasno svetlo barvo ti zazna oko; molekuli tolčejo ob tvojo kožo, a tebi je prijetno toplo po telesu.

Tako udarja priroda od vseh strani na tvoja čutila, a ti ne zaznavaš njenih udarcev, razumeš in tolmačiš jih po svoje, sedaj kot zvok, sedaj kot toploto in sedaj zopet kot luč.

Stopiva zopet nazaj k sneženemu možu! Zimsko solnce je posijalo nanj preko strehe. Počasi se ogreva mrzla postava in molekuli postajajo živahnejši.

Vedno hitreje, vedno jačje plešejo drug poleg drugega. Že pokajo in se trgajo nemočne nitke; tega silnega butanja in natezanja ne morejo vzdržati. Kroglica za kroglico odpada, v tenkih curkih lije voda po snegu nizdol. Tako kopni in se seseda pred tvojimi očmi stavba iz kroglic, ko ji zmanjka notranje spajajoče vezi.

Plitva mlaka je ostala na njenem mestu; toda ko se povrneš jutri, je ne najdeš več. S h l a p e l a je v solncu.

Molekuli, oproščeni neprijetnih spon, plešejo v mlaki dalje, jačje in jačje. Plesalci, ki plešejo na njeni površini, jo šinejo drug za drugim v prosti zrak.

Ravnotako bi se ti zgodilo, če postaviš zvečer na okno skledo gomazečih majevih hroščev. Ko jih poiščeš drugo jutro, ne najdeš nobenega več, „i z g i n i l i s o k a k o r k a f r a“ v pravem pomenu te prislovice. Drug za drugim je švignil v zrak in tamkaj prosto poletava.

K a p l j e v i n a se je pretvorila v p l i n.

In molekuli v plinih se gibljejo nemoteno dalje kot roj mušic, ki pleše v večernem mraku.

Le postavi z zrakom napolnjen mehur na peč in s toploto plesalce nekoliko podraži, da se zasučejo urneje! S tako silo se bodo v gnječi zadevali molekuli drug ob drugega in ob kožico mehurja, da ti jo razženejo z glasnim pokom.

Odpri samo za minuto vijak za svetilni plin; po celi sobi se ti raztepejo begajoči molekuli in ti neprijetno dražijo nos.

V vsaki eksploziji ti dokazujejo plini gibalno moč svojih molekulov. Na pretesnem prostoru se jih je razvila prevelika množina in pri visoki temperaturi je njih gibanje presilovito. Tudi še tako trdna

stena ne more vzdržati močnega neumornega nabijanja. Raztrgajo jo v drobne kosce in z grozno detonacijo butnejo na plano.

Kaj ne, sedaj se nam zdi nauk o gibanju molekulov že mnogo verjetnejši.

A fizika ne ostane dolžna ničesar.

Preračunala je velikost in hitrost naših plesalcev.

Eno miljoninko milimetra je veliko vsako molekularno zrnce zraka. V eno samo otlo proseno zrno bi jih lahko stlačil več kot 1,000.000,000.000,000.000, t. j. en trilj on! Ako bi nanizal na vrvico vse te molekularne jagode drugo ob drugi, tedaj bi nastal rožni venec, ki bi ga lahko petindvajsetkrat ovil krog in krog zemeljske oble. In ko bi zopet navil pajčevinasto nitko nazaj v klopčiček, bi ga znova lahko shranil v votlem prosenem zrnu.

Kakor je telesnina molekulov neverjetno majhna, prav tako je čudovito velika hitrost, s katero se gibljejo ti pritlikavčki.

V toplih poletnih dnevih švigajo naši malčki naokoli s povprečno hitrostjo 580 *m* v sekundi. Tako nas je učil računati sloviti Clausius, duševni oče „gibalne teorije toplote“.

Ta občudovanja vredna živahnost zračnih molekulov pa bi postala zemlji lahko jako opasna. Resno se nam je bati, da ne poskusijo ti nemirneži pobegniti z zemlje in nas zapustiti kratkomalo brez zraka. Ne ravno tu doli pri tleh, tu se jim ne nudi dovolj ugodna prilika za beg. Toliko jih šviga in se jih gnete tod okoli, da zastavlja drug drugemu pot in da zadene v eni sami sekundi vsak molekul tisočkrat in tisočkrat ob tovariša.

Toda tam zgoraj, kjer postaja zrak redkejši in kjer se jim odpira prosta pot v brezbrežno vesoljstvo, tamkaj se kaj lahko dogaja, da lete uro na uro, dan na dan cele mirijade ubežnikov od zemlje v prazen prostor kot kroglice, ki bi jih s hitrostjo 580 *m* izstrelili iz topa.

Ta bojazen se je fizikov v resnici polastila — toda samo za trenotek. Stoj! — Krogla, ki jo izstrelim iz topa, sicer šine visoko kvišku, toda pasti mora neubežno nazaj v naročaj zemlje. Zemljina privlačna sila je ne pusti odtod. Kaj pa, ako bi sprožil še večji top? — Da, ako podelim krogli, ko šine iz topa, hitrost celih 11 *km* v sekundi, tedaj se ne vrne nikdar več na zemljo. Pobegnila bo v svetski prostor in tamkaj tekala kot nova spremljevalka zemlje svojo pot, ki je strogo začrtana po zakonih astromehanike. Tej velikanski hitrosti 11 *km* v sekundi pa celo toli naglo švigánje zračnih molekulov ni kos; zato ostanejo lepo doma, priklenjeni na svojo zemljo.

Vse drugače pa izgleda cela zadeva na luni. Lunina obla je mnogo manjša od zemlje. 80 njenih kroglic bi moral staliti v eno samo, da dosežem telo, ki je po svoji masi enakovredno naši zemlji. Zato pa je privlačna sila lune mnogo slabejša; na njej bi zadostovala že hitrost 2·38 *km*, da popelje izstrelek stalno iz luninega območja v brezmejni vsemir.

Dognano pa je, da se lahko celi legijoni zračnih molekulov gibljejo tudi s tako silno hitrostjo. Da, celo izdatno večjo brzino lahko dosežejo najurnejši med njimi.

In tako se je pripetilo, da so ubegali zračni molekuli neprestano skozi tisočletja iz lunine atmosfere; sčasoma so se izselili vsi do zadnjega in se porazgubili — kdo ve kam? Nad luno se je izpolnila tragična osoda domovine, ki ne zna svojih prebivalcev dovolj tesno prikleniti nase.

Za zrakom pa je šla voda isto pot. V razredčeni lunini atmosferi je hlapelo vodovje vedno hitreje. Ko pa se je prerodilo v plinaste hlape s prosto švigajočimi molekuli — je bilo neizogibno prodano vesoljstvu.

Tudi rodni zemlji sta utekla v davnini dva taka plinasta ubežnika, kojih molekuli so se gibali prehitro celo za našo zemljo. Enega izmed njiju smo komaj še prijeli tik pred končnim begom, namreč helij,[1] ki smo ga v zadnjih sledovih odkrili v naši atmosferi. Njegov tovariš vodik pa jo je za vedno odkuril odtod. V atmosferi drugih večjih nebesnih teles srečamo še oba in sicer v jako veliki množini.

Tako je izgubila luna svojo zračno odejo. S tem pa se je izročila na milost in nemilost pekoči vročini solnčnih žarkov in neznosnemu mrazu svojih dolgih noči.

Ozračje je naši zemlji pravcata suknja. Po dnevu slabi solnčne žarke in jim brani, da ne izlijejo vse svoje žgoče moči na njeno površje. Ponoči ji kot topla odeja hrani pridobljeno telesno toploto, da ji ne izžari prehitro v ledeni svetovni prostor. V oblakih ima pri tem svojem poslu zveste zaveznike.

Luna, razgaljena do nagega okostja, ne more tako lepo varčevati s solnčno toploto. 355 ur ji sije solnce neprestano z vso nezmanjšano silo na gole grudi. Kot razbeljena peč se ji razgreje kamenje, ki ga ne ščiti niti tenka plast prsti ali skromna rastlinska

[1] Hélios, grški solnce, ker smo poznali ta plin preje v solnčni atmosferi, predno smo ga dognali na zemlji.

odcja. Nad + 200° C ji poskoči toplina, da bi že zdavnaj zavrela voda in da bi postal svinec mehak kot vosek.

In zopet 355 ur jo krije mrzla noč. Brez zadržka ji uhaja toplota v svetovni prostor in skorja se ji ohladi globoko pod — 200° C. Živo srebro bi moralo v lunini noči zmrzniti, lahko bi koval iz njega žeblje in podkove.

Brez zraka in vode pa si ne moremo misliti na luni niti najprimitivnejšega življenja. In ako bi se bilo kljub naši modrosti tamkaj rodilo, tako ostra menjava vročine in mraza bi ga bila morala brezdvomno že zdavnaj ugonobiti. In vendar se je človeštvo tako težko ločilo od svojih sanj. Kadar blešči na nebu v krogu trepetajočih zvezd bleda luna, drug daljen svet, ki se koplje v mehki srebrni luči, in ko se človek samcat sam nemo pogovarja s prirodo — kako sladka bi bila tedaj slutnja, da tako daleč tvojemu razumu in vendar tako blizu tvojemu srcu trpé in vriskajo s teboj živa bitja. Toda ne ti vsakdanji možganski stroji, ki si s pretirano umetnostjo grené drug drugemu življenje — ne, vsa lepša, vsa plemenitejša bitja kakor je lep in milo bleščeč svet, ki so mu gospodarji.

Zakaj bi ne imel toliko trpinčeni človeški duh pravice vstvariti si vsaj v sanjah svet po svoji volji? Zakaj bi ne imel zatočišča, kjer si odpočije želje in umiri hrepenenje?

Kljub vsemu tli na luni življenska iskra!

Po temnih špranjah in razpokah, kamor ne sega vse gonobeča moč solnčnih žarkov, so se ohranili zadnji ostanki luninega ozračja. Tjakaj se je zateklo njeno nekdaj bujno življenje. Z vso odporno močjo in življensko žilavostjo kljubuje tamkaj sovraštvu divjih prirodnih elementov.

Tako so argumentirali nekateri znanstveniki.

Toda vsa žalostna in brezupna do konca je ta misel.

Življenje, ta žarki plamen, ki si je pokoril v zmagovitem pohodu ves svet, in komaj si ga je osvojil, že iztega v človeškem duhu neutešne roke proti nebu, da jih tamkaj podá svojim bratom: to življenje zaklenjeno v temno, ozko ječo, brez svetle misli razvoja, brez upa zmage prodano gotovemu poginu — tako življenje je strašnejše od smrti!

In tako je oropala astronomija človeštvo za ene njegovih najlepših sanj.

Odprla pa mu je nova pota v druge lepše svetove. In če nekoč zapre tudi te našim željam s strogo besedo, kaj zato?

Saj človeškemu hrepenenju ni konca in mej! — — —

3. Izlet na luno.

Izprehod skozi galerijo luninih slik.

Ali hočeš z menoj na luno?

Nekam neverjetno me pogleduješ pri tem vprašanju. Menda me ne smatraš za primernega „cicerona“ po pokrajinah lune in zdi se mi, da ne zaupaš dovolj mojim vodniškim zmožnostim.

Toda v svojo sramoto ti zaupam, da mi je mnogo bolj poznana „geografija“ lune, primerneje rečeno selenografija, kakor lice naše materinske zemlje.

Torej velja!

Katero progo si bodeva izvolila? O tem pač ni treba razpravljati; to se razume samo ob sebi: premočrtno! Tehtno vprašanje pa je, katero lunino deželo naj si izbereva za cilj svojega potovanja? V grozne pustinje naju vodi pot in treba nama je biti opreznima, da se nama ne zgodi kakor Sven Hedinu, ki je zašel v blodišče Tibetanske puščave in si po nepopisnem trpljenju jedva rešil nago življenje.

Toda midva hočeva na luno in ne širom rodne zemlje. Za tako pot pa je poskrbela znanost vse bolje kakor za ekspedicije v neraziskane pokrajine naše zemlje.

Stopi z menoj v mojo sobico!

Obe daljši steni ste pokriti s samimi kartami, z lesorezi, kamenotiski, bakrorezi, heliogravirami in pravcatimi fotografijami.

Tu hočeva izdelati podroben načrt svoje poti, kajti vsa ta galerija slik nam predočuje luno ali posamezne njene pokrajine.

Poglej to neokretno risbo! To je prva strokovna slika lune; izvršil jo je Galileo Galilei. Da bi ne stala pred častito znanstveno relikvijo, ki naju navdaja s spoštovanjem, bi se ji nasmehnila kakor nerodni čečkariji otroka.

Ta lepa serija bakrorezov takoj poleg je sad večletnega trudopolnega dela.

Janez Hevelius, sin pivovarnarja in dedič očetove tvornice, je toliko vzljubil astronomijo, da si je zgradil lastno zvezdarno. Tamkaj je s svojo ženo, ki mu je bila zvesta znanstvena tovarišica, skozi mnogo let opazoval luno. Narisal je slike luninih faz za vsak posamezen dan njene starosti. Z velikim trudom jih je zakonska dvojica lastnoročno vrezala v bakrene plošče. Ko je izšla l. 1647 njegova „Selenografija, ali popis lune in njenih peg[1]“,

[1] Hevelius, Selenographia seu descriptio lunae et macularum eius. Danzig 1647.

je obogatela znanost za prvo veliko delo o luni. Ker je bil prepričan tudi Hevelke, — tako se je zval s svojim pristnim švicarskim imenom — da nam predočujejo temnejše lunine pege njena obširna vodovja, jim je nadel imena morij; gorovja pa je nazval po zemeljskih gorah.

Človek občuduje ljubezen in vztrajnost, s ktero se je ta častilec astronomije posvetil znanstvenemu delu. Tem globlje torej te dirne poročilo, da mu je nezvest sluga iz maščevalnosti zažgal domačijo. Vse — hiša, delavnica, zvezdarna z dragimi inštrumenti, knjigami in rokopisi je postala žrtev plamena.

V tedanji dobi so bili tudi odlični znanstveniki prepričani o mogočnem vplivu lune na zemeljske vremenske izpremembe. Zato nosijo Hevelijeva „morja“ na luni jako čudna meteorološka imena, ki jih je znanstvena tradicija ohranila do današnjega dne.

Tu se širi ogromni „Ocean neviht“ (levo lice luninega obraza), nad njim se proži obširno „Morje dežja“ (desno oko), ob slednje meji „Morje lepega vremena“ (levo oko), in tako se vrste imena lepo po pratikarsko dalje.

Hevelijevi nazivi luninih krožnih gora pa niso imeli prave življenske sile. Že leta 1651 jih je temeljito prekrstil učeni jezuitski pater Riccioli.[1]

Pregledno karto cele lunine oble, ki jo vidiš na steni pred sabo je narisal zanj redovni sobrat Grimaldi. In glej, tudi taka mrtva, zarumenela risba govori še po stoletjih glasno o značaju svojega očeta, Hevelijeva in Ricciolijeva — vsaka po svoje.

Vsa polna je slednja netočnosti in pogreškov, tako da daleko zaostaja za svojo prednico. A znala si je pridobiti priznanja s tem, da nosijo njene gore imena slavnih tedaj že umrlih ali pa tudi še živečih prirodopiscev.

Pri tem pa avtorja nista pozabila samega sebe. Dve krasni okopni pogorji, ki se širita drugo poleg drugega na vzhodnem robu lune, sta si prihranila za lastni imeni, a tudi imena nekaterih redovnih bratov so postala nesmrtna v nazivih luninih gor.

Tako je postala karta luninega površja od Ricciolija do danes spominska plošča, ki so na njej ovekovečena imena odličnih prirodopiscev od Anaksagora in Aristotela do Humboldta in Gaußa.

[1] Riccioli, Almagestum Novem, Bologna 1651.

Eno izjemo pa si je Riccioli vendar dovolil. Zanimivo krožno gorovje v zapadnem delu lune je krstil z imenom sv. Katarine Pripoveduje pa, da tega ni storil toliko iz spoštovanja do svetnice same, kolikor iz zanimanja do zemeljske hčerke istega imena.

Vse lunine risbe, ki sva jih dosedaj z očmi preletela, pa bi nama jako slabo služile na težavni poti. Vse te slike so namreč bolje ali slabeje pogojeni portreti luninega obraza v pravem pomenu te besede.

Kakor se postavi slikar pred svoj model, tako so se vsedli naši risarji za daljnogled in črtali na prosto oko potezo za potezo. Vsaka mala napaka v njihovem portretu pa se poveča na lunini plošči v netočnost cele pokrajine. Za pol milimetra prekratka črta — in že sva ogoljufana na luni za razdaljo mnogih kilometrov.

Prvi, ki je uvidel to slabo stran luninih risb in ji hotel odpomoči, je bil samonikli Tobija Mayer.

Vzrastel je v jako skromnih razmerah in ni mu bilo usojeno izobraziti se v šoli. Čevljarček v rodni vasi mu je bil prvi „učitelj“ matematike. Toda z železno voljo si je kot samouk pridobil ogromno znanje; in dasi opremljen z najprimitivnejšimi pripravami, si je znal hitro priboriti priznanja in slave.

Sliko polne lune, ki je izšla leta 1775 šele po njegovi prezgodnji smrti[1], smemo pač imenovati prvo pristno lunino „karto“.

Kakor si odmeri geometer na zemlji fiksno točko ter od nje meri razdalje in kote na vse strani, enako je storil Tobija Mayer na sliki, ki mu jo je kazal daljnogled. Vsaka razdalja preračunjena, vsak kot točno izmerjen, vsaka proga natančno začrtana — da, to ni več portret, to je vestna kopija luninega lica.

In sedaj poglej na steni tja do konca sliko ob sliki, vsaka večja in točnejša od prejšnje — to vse je sad, ki ga je rodil dobri vzgled Tobija Mayerja.

Tu se strinja 25 posameznih listov kot mozajik v en meter veliko sliko lunine poloble. Viljem Lohrmann je mojster tega umotvora. Žalibože je doživel izdajo samo prvih štirih listov iz lunine srede (1824), ostale dele je priobčil Julij Schmidt iz njegove zapuščine.

Na tej karti bi si že lahko izbrala in izdelala svojo turo po luni. Odsek, na katerem je narisan cilj najine poti, bi vzela seboj in tako se nama ne bi bilo treba bati, da zaideva in se izgubiva v luninih gorah.

[1] Tob. Mayeri Opera inedita, ed. Lichtenberg 1, Göttingen 1775.

A Mädler in Beer sta prekosila celó to mojstrsko delo. 600 noči sta prebdela pri daljnogledu, premerila višino 150 luninih kraterjev in nad 1000 njenih gora — in vstvarila sta 1 *m* visoko karto, ki je ostala do danes najvzornejša risba lunine površine. Tolika in tako natančno bi se morala videti lunina polobla, če bi se primaknila zemlji tristokrat bliže.

Francija, ki jo narišeš na list kvart-oblike, kaže toliko detajlov in predočuje deželo v istem merilu, kakor Mädlerjeva karta luno.

Po velikosti nadkriljuje Mädlerjevo risbo lune edino še 2 *m* velika „karta luninih gora", ki jo je l. 1878 izdal ravnatelj atenske zvezdarne Julij Schmidt. (Dalje prihodnjič.)

[1] Mädler-Beer, Mappa selenographica Berlin 1834—38.

I. Podrobnik:

Idila.

Izza oblakov luna naglo je stopila,
na vse poljane tihe pazno posvetila,
na vse poljane in na dve sestrici,
na dve prelepi vrtnici-cvetici:
Je prva bila bela, druga rdeča v lici,
a stali sta ob vrtnem ploti na gredici.
In zdaj: nedolžno v tiho luč ob mislih čistih
obraz deviški je uprla roža-srebrnica;
zasačena v razkošju sladkem grešnih želj si lica
razpaljena je skrila sestra v temnih listih.

Dr. Jož. A. Glonar:

Med reformacijo in romantiko.

(Kos literarnozgodovinskega programa.)

Naši književnosti so udarili temelje in dali prvo, obširno podlago naši protestantje; njih delo je vedno bila podlaga poznejšemu literarnemu delovanju, njih jezik je temelj našega knjižnega jezika. Preprost zakon narave, ki nam kaže, da vpliva vsaka natisnjena knjiga, kakor hitro je prišla med ljudi, že s svojo preprosto eksistenco na knjige, ki ji slede — tem bolj v času, ko je knjig malo in niso druga drugi na poti — nam je dokaz za to. Na tem polju je pri nas opravila glavno delo Dalmatinova biblija. Da se je vkljub separatističnim težnjam, ki so se pojavljale na raznih krajih in v raznih časih, vendar ohranila kontinuiteta našega književnega jezika, to nas uči njegova zgodovina. Drugačno sliko pa nam kaže zgodovina našega literarnega življenja. Živahnemu literarnemu delovanju protestantov, ki obsega razne panoge književnosti, sledi v 17. stoletju očividna stagnacija. Kar je naše literature, je iz kraja namenjena samo najnujnejšim dušebrižniškim potrebam (katekizmi, listi in evangeliji), v drugi polovici 17. stoletja pa prevladuje bogoslovski (Schönleben) in posvetni (Valvasor) enciklopedizem, ki kulminira v ustanovitvi ljubljanske akademije („Academia operosorum", ustanovljena l. 1693). Delo te akademije in nje članov ni bilo slovensko, toda duh, ki se je izražal v njej, je celo 18. stoletje in še globoko v 19. dajal barvo in določal smer pretežni večini slovenske književnosti one dobe.

Na koncu 17. in v začetku 18. stoletja pa nakrat oživi literarno delovanje: trije pridigarji, kapucina o. Janez Svetokriški, oče Rogerij in Jernej Basar, jezuit, izdajo 8 debelih knjig v našem jeziku. Te knjige so izšle v letih 1691—1743, torej v okroglo petdesetih letih in že same prekašajo po obsegu vso našo literaturo, kar je je izšlo v celem stoletju, ki leži med letom 1691 in letom 1595, ko je izšla zadnja slovenska protestantska knjiga, Lutrova postila, ki jo je izdal Trubarjev sin Felicijan. Če se spomnimo, da je bila ljubljanska akademija v ozkih stikih z italijanskimi — tje doli do Sicilije — nam pač ne bo gol slučaj, da je publikacijo Janezovih in Rogerijevih pridig omogočila munificenca italijanskih plemenitašev. — Iz kroga akademije je izšel prvi zgodovinar naše

literature, o. Marko Pohlin. Pri vseh, ki so mu na tem polju sledili in z večjo ali manjšo srečo poizkušali pokazati zgodovino naše književnosti ali celo našega duševnega življenja, pa se opazuje ista prikazen. Med reformacijo in romantiko zeva povsodi velika vrzel, ki je le za silo zamašena z življenjepisnimi in bibliografičnimi podatki in površno karakterizirana z analogijami iz svetovne zgodovine in nemške literarne zgodovine. To je doba, ki smo jo navajeni imenovati „protireformacijsko", „katoliško" in pri kateri tvorita „prosvitljena" in „francoska" doba nekak prehod v duševno zgodovino 19. stoletja. Ta prikazen je deloma umljiva. Reformacija in romantika imata množino književnih produktov in sta že kot svetovni struji tako jasno izraženi in karakterizirani, da se jih človek lahko brez posebnih težkoč loti. Poleg tega je s preprostega človeškega stališča umljivo, da se zgodovinar narodne književnosti s posebno ljubeznijo in vnemo posveti dobi poroda svoje književnosti in nje prvega lepega razcvita. Doba med reformacijo in romantiko pa nima ravno obilice književnih produktov, kaže splošno najrazličnejše težnje in zelo spreminjavo lice ter je povrh še stigmatizirana s predsodkom, da tvorijo večino njene književne produkcije malo zanimivi „špehi", katerih se zgodovinarji naše literature, šolani ob tujih literaturah, ne lotijo radi, ker jih z ničim ne mičejo. Le redki so, ki se, navadno bolj mimogrede, lotijo enega ali drugega pisatelja te dobe. Jasno je pač tudi, da ni baš zadnji vzrok te prikazni pomanjkljiva organizacija našega znanstvenega dela in pa dejstvo, da se pri nas o literaturi sicer mnogo govori, toda premalo in nesmotreno dela. Dokler te dobe ne poznamo boljše, je nemogoča celotna zgodovina našega slovstva, je vsak obračun z idejami naše preteklosti napisan v gibko vodo. Da je potreben za orijentacijo v sedanjosti in za bodočnost, tega ni treba posebe dokazovati; instinktivno kaže to potrebo tudi naše literarno občinstvo, ki od leta do leta bolj nestrpno zahteva od poklicanih pisateljev celoten in dober pregled naše literarne zgodovine. Da ga ni mogoče napisati, dokler ne poznamo dobe med reformacijo in romantiko boljše, nego jo v resnici, ta zavest se je indirektno pojavila že zgodaj. Že leta 1870 je A. J. (Anton Jeglič) v članku „Slovenci in sedemnajsti vek"[1] skušal podati nekako karakteristiko te dobe. Deloma je članek posvečen ustanovitvi Matice; zato govori pisec o stari ljubljanski akademiji „trudoljubnih", ki je bila po njegovem nekaka prednica (!) Matice. Kot glavni vzrok za nazadovanje slovenskega

[1] Letopis Mat. Slov. 1870, str. 200—204.

slovstva navaja dejstvo, da se takrat še ni bila „izcimila ideja narodnosti“ (v resnici je bila zatrta!). Dvoje dobrega pa je slovenskemu narodu prineslo, kakor pravi, 17. stoletje: „razširjeval se je med ljudstvom pravi, ne napačni duh“ in ohranile so se knjige in ž njimi naš jezik. Protestante so povsodi preganjali in zatirali in da ni bilo katoliških pisateljev te dobe, kje — vprašuje — bi bilo danes slovensko slovstvo? V novejšem času je napisal V. Steska kratek pregled slovenskega slovstva od protestantovske dobe do prvih desetletij osemnajstega stoletja kot nekak uvod svojemu spisu o Ahaciju Stržinarju[2]. Vsi ti članki so dokaz stalnega zanimanja za to dobo in zavesti, da jo je treba obdelati. Od časa do časa se pojavljajo tudi razprave o raznih pisateljih te dobe, toda to so komaj začetki. Tipičen primer obravnavanja tega kosa naše literarne zgodovine je ljubljanski kapucin oče Rogerij. O njem se je razmeroma še največ pisalo, toda preko nekaterih novih biografičnih podatkov in bibliografskih korektur še nismo prišli. Nejasna je njegova osebnost, nejasen duh njegovega dela, niti razlage naslova njegovega dela, ki vendar ni brez vsega umljiv, ne najdeš v dosedanjih spisih o njem. Tega zanimivega in zaslužnega pisatelja — zapustil je dvoje debelih knjig slovenskih pridig, ki obsegajo v četverki nad 1300 strani — preganja v naši slovstveni zgodovini v resnici čudna usoda.

Prvi je pisal o očetu Rogeriju o. Marko Pohlin. Iz tega, kar navaja o njem[3], pa izhaja, da je imel samo drugi zvezek njegovih pridig v rokah in da mu je prvi bil sploh neznan. Za njim bi pričakovali prvo vest o našem pisatelju pri Kopitarju. Kopitar govori sicer v svoji slovnici o Rogerijevem predhodniku, novomeškem kanoniku Kastelcu (str. 61—74), o njegovem neposrednem predniku in vrstniku, o. Janezu Svetokriškem (str. 74—75), o novomeškem kapucinu o. Hipolitu (str. 75—108), o tretji izdaji Hrenovih listov in evangeljev iz leta 1730, ki jo omeni na tem mestu, ker je izšla pri Hipolitovem založniku (J. G. Mayru v Ljubljani) (str. 108 do 110), o jezuitu Basarju (str. 110—121) in o četrti izdaji Hrenovih evangeljev iz leta 1741 (str. 121—125). Ker se drži Kopitar, kolikor je to mogoče, vseskozi časovnega reda obravnavanih knjig, bi pričakovali na tem mestu — zelo pozno sicer, ker je prvi del Rogerijevih pridig izšel leta 1731, drugi pa 1743 — razpravico o

[2] Izvestja Muz. društva za Kranjsko. Letnik XIX. (19.9), str. 65—78.

[3] Bibliotheca Carnioliae. (Laibach, 1862) str. 62. s. v.

jeziku očeta Rogerija, ali vsaj njegovo ime. Toda ničesar ne najdemo. Kopitar obravnava v naslednjem odstavku neko knjigo iz leta 1764 in govori na sledečem listu že o Pohlinu. Očividno ni Rogerija niti poznal. Manj verjetna je domneva, da je Rogerija zamolčal, ker se je oziral v prvi vrsti na teoretike slovničarje, pri Rogeriju pa ni niti stavka o jeziku ali pisavi. —

Prve zanesljivejše podatke o Rogeriju najdemo iz peresa Čopovega — pri Šafaříku[4]. Čop, ki je poslal te podatke Šafaříku 27. junija leta 1831[5] podaja precej zanesljiv prepis naslova in podatke o izdaji in aprobaciji knjige, posnete iz uvodov obeh del. Zunanjemu opisu pridig je dodal še nekako karakteristiko Rogerija kot pisatelja, ki pa ni nič drugega nego stilistična varijanta tega, kar je napisal Kopitar o — Janezu Svetokriškem. Posredno priznava to dejstvo že Čop sam. —

Ker ne omeni Rogerija Kopitar, ga tudi J. pl. Kleinmayr ne omeni, ki se za to dobo precej naslanja na Kopitarja[6]. Levstik, ki je o tem zmašilu napisal ostro oceno, mu to tudi oponese[7]. Toda njemu samemu se je primeril majhen lapsus. O. Rogerij ni „od leta 1731 do 1743 *spisal* dva debela zvezka propóvedij“, saj ni svojega dela več videl natisnjenega in je delo samo že kar na prvi strani latinskega posvetila imenovano „opus . . . posthumum“.

Nekoliko več podatkov imamo pri Marnu[8]. On pravi, da je bil o. Rogerij rojen Ljubljančan — to izhaja iz pristavka imenu, „Labacensis“ — podaja kot primer njegovega jezika štiri sinopse in uvodne odstavke dveh pridig. Dvom, jeli delo izšlo s Codellijevo podporo, je nepotreben, naslov podan precej natančno, če se ne oziramo na nedoslednosti pri razreševanju starih kratic in kopiranju akcentov. Karakteristika njegovih pisateljskih vrlin je podana dobesedno po Čopu. Novost je podatek, da je o. Rogerij imel pri posvečevanju ljubljanske stolnice dve pridigi v slovenskem jeziku. Odkod ima ta podatek, tega Marn ne pove; iz Rogerijevega dela samega gotovo ne. V celem Rogerijevem delu najdemo samo eno mesto (Palm. emp. I, 441), po katerem se bo mogoče dala ona pridiga lokalizirati. Na koncu 39. pridige — na čast svetemu Janezu

[4] P. J. Šafaříks Gesch. der südslav. Lit. Aus dessen hdschr. Nachlasse hg. v. Jos. Jireček. I. Prag 1864. Str. 122.

[5] Zbornik. Na svetlo daje Slov. Mat. v Ljubljani. I. (1899), str. 107.

[6] Zgodovina slovenskega slovstva. V Celovcu, 1881.

[7] Ljublj. zvon. 1881. Str. 694 (Zbr. spisi V., str. 196 sub 9).

[8] Jezičnik, XXII. V Ljubljani, 1884. Str. 6.

Nepomuškemu — se obrne o. Rogerij, tako si je mogoče razlagati situacijo, proti altarju in pravi[9]: „Obèrnem se h' tebi, O molčéči, inu za vol tega slovéči Martyrnik *S. Joannes!*... Ty pak o Bug V. M. ogovórim tè is tò, pildu tvojga S. Martyrnika podpisano Mòlitoujo, rekhòč: Praesta quaesumus Omnipotens Deus precibus nostris, quas in Veneratione B. Joannis deferimus ..." V kateri cerkvi se nahaja taka slika v oltarju?

Manj ko njegovi predniki, ve o Rogeriju povedati Glaser[10]. Naslov dela prinaša po Šafaříku in ga izpopolni po Marnovih podatkih. „Tudi drugi del ima 126 govorov" piše, kar je dokaz, da ni imel ne prvega, ne drugega dela v rokah in da ni razumel, da velja naslov, ki govori o 126 pridigah, za oba dela. Pod črto navaja poleg Šafaříka in Marna tudi: „B. Lenček, Mitth. d. h. Ver. f. Krain 1848, str. 95; 1857, str. 89" — kar je ne samo netočno, ampak tudi brez vsakega pomena in koristi. Na prvem mestu najdemo v teh „Mitth." za našega pisatelja popolnoma brezpomembno notico, da je kranjsko zgodovinsko društvo dobilo od Metelka leta 1848 „zwei Quartbände krainischer Predigten des P. Rogerius vom Jahre 1743 — ohne Titelblatt", iz katere ne moremo niti tega posneti, ali sta bila oba dela, ali pa dva izvoda drugega dela. Na drugem mestu — kamor bi spadalo ime Lenčka, pa ne najdemo v njegovih prispevkih k slovenski bibliografiji drugega, ko zelo netočen naslov Rogerijevega dela, iz česar se vidi, da njegov izvod Rogerija ni bil popolen.

Sket[11] ne prinaša nič bistveno novega; nova je pri njem samo trditev, da je pridigal in pisal v duhu slovečega nemškega pridigarja, Abrahama a Sancta Clara. To je poizkus, s preprosto kombinacijo razširiti naše znanje o Rogeriju, ki pa ima že svojega zanimivega prednika: kar je pisal o Rogerijevih „storijah" Čop, je samo stilistična varijanta onega, kar je o Janezu Svetokriškem napisal Kopitar, kar trdi o sorodnosti Rogerija z Abrahamom Sket, je zopet samo preprosto na Rogerija preneseno to, kar je o Janezu Svetokriškem napisal — Levec[12]. Vkljub temu je ta kombinacija prešla v našo „literarno zgodovino". Dr. Medved, prvi, ki si je pri nas

[9] Transkribiram samo sičnike in šumnike — ki jih Rogerij zelo nedosledno stavi — vse druge posebnosti njegovega pravopisa puščam nedotaknjene.

[10] Zgodovina slovenskega slovstva. I. zv. V Ljubljani 1894. str. 160.

[11] Slovenska slovstvena čitanka ... Na Dunaju, 1893. Str. 80. — V 2. izd. (Na Dunaju 1906) na str. 82.

[12] Paulus: Slovenski Abraham a Sancta Clara. „Soča", 1873, štv. 27 in 28.

vsaj nekoliko bliže ogledal Rogerija, predno je o njem sodil, pravi o njem kratko[13]: „Vpliv zgovornega Abrahama a St. Clara je i pri Rogeriju očividen“. Medved povdarja sorodnost med Janezom Svetokriškim in Rogerijem, „le na jezikoslovno (!) obliko je Rogerij nekoliko bolj pazil“. „Rogerijevi govori so dokaj dolgi, polni svetopisemskih izrekov in mičnih povestic, iz česar smelo sklepamo, da je bil o. Rogerij v bogoslovnih in posvetnih vedah temeljito izobražen“. Dobro je, da prinaša daljši odlomek 5. pridige, slabo pa, da ta odlomek ni bolj jasno označen kot odlomek. Priobčen je te pridige samo uvod in konec. Ali so sinopse, ki so uvod vsaki pridigi, nekaj „izvirnega“, Rogerijevega, to bo treba šele dokazati. Ali niso prej goli prevodi latinskih, ki stoje pred njimi? Da vidi pisatelj, ki je z enim mahom hotel opraviti mikavno, toda pretežavno nalogo, v oblikah „svete Anton“, „per prave Modrusti“ porabo „staroslovenskega polglasnika ъ“, tega mu človek ravno ne sme zameriti[14].

Za dr. Medvedom se je prvi — in doslej edini — znanstveno lotil o. Rogerija dr. J. Pregelj. V svojem članku[15] popravlja bibliografsko doslej običajno navedbo števila strani Rogerijevega dela in prinaša datum Rogerijeve smrti. Nato polemizira proti nazoru, da je o. Rogerij učenec Abrahamov in se pri tem obrača najbolj proti dr. Medvedu. Proti njemu povdarja, da je Rogerij zastopnik tako imenovane „frančiškanske pridige“, navaja znake te pridige, ki se nahajajo pri Rogeriju in poda v obširnejšem pozitivnem delu

[13] Dr. A. Medved: Zgodovina slovenskega cerkvenega govorništva. Voditelj v bogoslovnih vedah. Let. IX. 1906. Str. 280.

[14] Za splošno karakteristiko njegovega dela samo primer, kako piše o knjigah, ki jih ni. „Prva katoliška slovenska knjiga, ki je bila tiskana, bil je mali katekizem, izdan l. 1574 v Gradcu (sledi pod črto naslov tega katekizma). Žal, da se ni ohranil; izgubil se je popolnoma. Poznamo ga samo iz predgovora v Trubarjevi knjigi „Catechismus sdveima Islagama“. Spisal ga je P. Lenart Pachenecker. Ta katekizem bil je potem podlaga katoliškega pouka v cerkvi, v šoli in pa domu. Katoliško cerkveno govorništvo ga radi tega šteje med svoje zlate knjige“. (l. c. str. 265.) — V zadnjih dveh stavkih same prazne besede, same gole kombinacije, porojene iz edine težnje, da se o „prvi katoliški slovenski knjigi“ pove kaj lepega. Mnogo lepše in zaslužnejše bi bilo, če bi pisatelj iskal knjigo po vseh samostanih nekdanjega notranje avstrijskega ozemlja. Baš on bi v ta namen lahko mobiliziral veliko organizacijo, ki je civilen slovenski slovstveni zgodovinar ne more. Mogoče bi se ta zanimiva knjiga vendar le kje našla.

[15] „P. Rogerius Labacensis: Palmarium empyreum“. (Doneski k poznavanju takozvane „frančiškanske pridige“ v slovenskem slovstvu). Voditelj v bogoslovnih vedah. Letnik XIII., 1910, str. 1—16.

svoje razprave analizo glavnih virov Rogerijevih. Da preišče, kolika je Rogerijeva originalnost, se je lotil dela, ki je v marsikaterem oziru skoro brezupno. Hotel je pokazati, „v kakem razmerju stoji Slovenec-redovnik k svetovni struji", toda pri tem je utonil v obilici skoro nepreglednega gradiva; materijal in dokazovanje se mu je razdrobilo na tisoče drobcev, iz katerih je bilo nazadnje skoro nemogoče, podati v enem stavku precizen rezultat. Njegova zasluga je, da je pokazal, da množina Rogerijevih citatov ne sme imponirati, ker jih je mnogo iz druge roke. Ta rezultat je bil že v naprej verjeten; kdor je opravil mudno delo, da ga tudi dokaže, bi ga moral jasno formulirati. Ostalega programa, kakor ga Pregelj formulira v zadnjem odstavku svoje razprave[16], pa ni izvršil, tako da njegovo delo ne prinaša nikake globlje karakteristike o. Rogerija in duha njegovih pridig. Deloma izhaja to iz precej nejasno formuliranega programa njegove razprave, ki kaže, da je svoje delo umeval precej mehanično.

Proti Pregljevi razpravi, ki negira vpliv Abrahamov na o. Rogerija, se je oglasil dr. A. Medved[17], da obrani svojo trditev. Opirajoč se na „dolgotrajno proučevanje" del obeh pisateljev pravi, da mu je njih „sorodnost jasna kot beli dan". Kar je prvič mimogrede trdil (dasi ne prvi), poizkusi tokrat dokazati. Ta dokaz pa se mu ni posrečil. Težišče vsega dokazovanja tiči v primerjanju dveh mest obeh pisateljev: Rogerijevega I, 509 in odlomka iz Abrahamovega „Judas der Erzschelm, Salzburg, 1692, III. zv. str. 133." Pri obeh se nahaja na teh mestih „opominjevanje k stanovitnosti v molitvi" — to pa je tudi vse. Ta „tema" je tako splošno pridigarska, da jo lahko najdemo pri vsakem količkaj plodovitem pisatelju pridigarju in zaradi tega ne more biti nujen dokaz za kako sorodnost ali odvisnost. Med obema odlomkoma ni nobene sorodnosti v tehniki ali v podrobnostih. Pač — ena, ki je dr. Medved ne omeni, ker na take subtilitete (dasi bi šele one dale dokazilno moč njegovim trditvam) sploh ne pazi. Oba, Abraham in Rogerij, navajata kot primer stanovitnosti očaka Jakoba, ki se je vso noč boril z angelom, dokler ga ni blagoslovil. To pa je primer iz svetega pisma, pridigarski „locus communis", ki ravno vsled tega, ker se lahko najde pri vsakem pridigarju, nima posebne dokazilne moči. Nekoliko drugačna bi bila stvar, če bi vse tri može, ki jih navaja Abraham (sv. Bazilij,

[16] l. c. str. 16.

[17] „P. Rogerius Labacensis in Abraham a S. Clara. V pojasnilo." Voditelj XIII., 1910, str. 129–134.

Elija, Jakob), našli pri Rogeriju navedene v istem redu. Toda še tedaj bi ne bila izključena možnost, da sta oba črpala iz tretjega vira. Odlomek iz Abrahama, ki ga prinaša dr. Medved, je ob enem tipičen primer Abrahamove pridigarske tehnike. Tam primerja človeka, ki v molitvi kaj prosi od Boga, s suplikantom svoje dobe, ki je vložil kako prošnjo in sedaj pri odločilnem človeku ali uradu antišambrira. To se jasno opazi na tem, da rabi Abraham namenoma „stilus curialis" takih prošenj. Zdi se, da ga je v to zavedel sv. Bazilij, ki ga Abraham citira. Toda, kar je pri Baziliju le prav narahlo naznačeno[18], to je pri Abrahamu pritirano do krajnih, neokusnih skrajnosti. Da je tako zavedno trivijaliziranje Rogeriju popolnoma tuje, za Abrahama pa naravnost značilno, tega dr. Medved ni opazil.

Dalje navaja dr. Medved iz Rogerija odlomek I, 23 in retorično vzklikne: „Kdo se ne bi takoj na Abrahama spomnil . . ." — Ne, gospod profesor! Na Abrahama se spomni kvečemu tisti, ki ga v Rogeriju išče. Kdor pa pozna sv. pismo, se spomni, da je celo mesto, ki ga navaja Rogerij, samo obširna parafraza nekega svetopisemskega verza. Toda tudi za one, ki jim ni ravno treba poznati svetega pisma, je že Rogerij sam poskrbel, da ga ne tolmačijo napačno. Nekoliko više — toda na isti strani — citira oni verz v latinskem jeziku in v slovenskem prevodu, pravi sam: „kar stóy pissanu" in ob robu točno zabeleži: „Levit. 22." Tudi drugo, kar navaja dr. Medved, da bi podkrepil svojo priljubljeno tezo, ni toliko dokaz za njo, kakor za to, da sta mu metoda in terminologija literarne zgodovine nekaj nejasnega. Sam je napisal „Vpliv zgovornega Abrahama a St. Clara je tudi pri Rogeriju očividen," toda tukaj se brani proti temu, da smatra Rogerija za Abrahamovega učenca. Obširno in precej po nepotrebnem polemizira proti Preglju, ki je rekel, da Rogerij Abrahama niti poznal ni. Ime Abrahamovo mu je že bilo — mogoče — znano, menda tudi eno ali drugo delo, toda vse skupaj je bilo Rogeriju nekaj duševno popolnoma tujega, brez vsake notranje sorodnosti, ki bi omogočala kak vpliv na Rogerija. V tem smislu se o Rogeriju popolnoma po pravici trdi, da Abrahama niti ni poznal. Kar navaja dr. Medved, da bi dokazal nasprotno, ni nikak dokaz za to, da je Rogerij poznal Abrahama, ampak kvečemu za to, da je Abraham — in še to menda

[18] Prim.: „Instructissima bibliotheca manualis concionatoria . . . Editio octava . . . opera & studio Tob. Lohner . . . Venetiis, 1738. Titulus CIII. „Oratio", s. v. „Perseverantia" (LXXXIX).

le indirektno! — poznal Kranjsko in Kranjce! Še dvoje, troje reči, ki karakterizirajo znanstveno metodo dr. Medveda. Kar pripoveduje tukaj o Abrahamu, je nepotrebna digresija, ki samo ovira in moti glavno prašanje, okoli katerega se vsled tega res samo „suče“ njegova polemika. Citat iz Kristijana Wolfa: „Welchen unter allen alten und neuen Philosophen halten Sie für den größten? . . . Der P. Abraham a St. Clara ist's“ — je v tej zvezi res nepotreben in samo nedolžna floskula, kateri se mora danes človek, ki pozna Abrahama, nehote nasmehniti. Mimogrede omeni dr. Medved, da je P. Rogerij „temeljito izobražen in v homiletiki vsestransko podkovan propovednik[19], toda ta sodba ne temelji na kaki globlji analizi njegovega dela, ampak je samo aprioristična etiketa — s takimi lepimi in pohvalnimi etiketami je pisatelj zelo radodaren —, ki jo je dr. Medved prilepil o. Rogeriju in katero sedaj na vse strani dokazuje in brani. Da mora oni, ki se danes, 200 let po Abrahamovi smrti, peča s cerkvenim govorništvom, poznati tega značilnega propovednika, to je živa resnica. Ali pa naj bo to dejstvo dokaz, da ga je poznal ali celo moral poznati tudi o. Rogerij? Rogeriju ne očitamo nič hudega, nič slabega — to treba proti dr. Medvedu posebe poudariti — in nikakor ga ne maramo in ga ni treba „hude zanikrnosti obdolžiti“, če trdimo, da Abrahama — res ni poznal.

Ta obširna analiza dosedanjih spisov o Rogeriju je bila potrebna kot nekak obračun z dosedanjo metodo in njenimi rezultati, deloma pa tudi kot programatična podlaga za bodoče delo. Pri vseh pisateljih te dobe in te vrste so glavni vir za njih spoznavanje njihova dela, že vsled tega, ker imamo direktnih poročil o njih le malo. Glavni podatki o njih se dobe v naslovih njihovih del, ki so po šegi te dobe zelo gostobesedni, v manj ali bolj obširnih uvodih in posvetilih, vse ostalo pa treba s podrobnejšo analizo izkopati iz njihovih spisov samih, ki dajejo za to vkljub svoji navidezni enoličnosti dovolj gradiva. Tako delo se na prvi pogled ne dozdeva mikavno in na videz ne obljublja ravno posebnih uspehov. Da je res zanimivo in da je le na ta način mogoče spoznati duha teh pisateljev in njihove dobe, to hoče pokazati ta razprava.

(Dalje prihodnjič.)

[19] l. c. str. 132.

Ivan Podrobnik:

Izza zavese.

(Konec.)

Ali zdaj bi bilo treba ene besede o tem, ali je v „načrtu“ ženske duše kljub vsemu čiri-čari njegovih črt vendarle nekak sistem, ali se kljub vsej zmedenosti te risbe more govoriti o nekakem stalnem „značaju“ ženske duše? Pa še kako! Anica je Anica, Tončka Tončka in Vida je Vida. Vsa posamezna števila bodo pogrešena, ali končni rezultat bo, — kakor v računski nalogi, od šolskega soseda prepisani, vedno približno pravilen; to se pravi tak, kakor ga moraš pričakovati po dosedanjih. Celo tako daleč se tekom časa izvežbaš, da bi znal v nekaterih stvareh na svoje opazke, ki so seveda večinoma karanja, sam povedati, kaj ti bo odgovorila, akoprav je ta odgovor proti vsaki logiki, brez vsake zveze s predmetom, tako da bi zastokal do neba, ker je vsaka nadaljna debata nemogoča. Recimo: Ti si jo lepo prosil, naj radi muh zapre okna, ko bo tvoja soba dovolj prezračena, ker drugače ne moreš v miru delati. Seveda najdeš sobo odprto in v njej polno muh. In ker jo poznaš, z vso prijaznostjo: „Pa zakaj si pustila okna zopet odprta, ljuba Zorka?“ Ona: „Mislim, da imam drugega dela dovolj in nimam časa hoditi zapirat tvojih oken!“ — Toda ti nadaljuješ s svojim najslajšim glasom: „Ali, draga moja, to ti vendar ne vzame skoro nobenega časa, ako — — —“. Ona vmes: „Kaj res že zopet iščeš prepira? Pet minut je doma in še takrat rohni!“ — Pa saj si vedel, kako bo končalo: kaj si šel „iskat prepira“? Nedavno mi je rekel tovariš, ki je doma tudi oženjen: „To je vendar lepo pri vojakih, da lahko — ukažeš . . .“ Vzdihnila sva oba . . .

Ah, da, ti, ki si zunaj v belem svetu: ali še letajo vrane krog hriba? Ali še čuješ kdaj govoriti kakega mladega zaročenca, kako si misli svojo bodočo ženo „vzgajati in vzgojiti“? In zainteresiral jo bo za umetnost, da bosta skupaj čitala „lepe stvari“! In sploh bo „vplival“ nanjo! O, ti sveta nedolžnost! Ona bo čitala, — če bo, kar bo njej ugajalo, in igrala bo stvari, ki se njej zde lepe. — Poznal sem moža, ki je bil silno zavzet za „resno skladbo“ in ker je žena tehniko glasovirja obvladala, jo je slednjič spravil do tega, da mu je igrala samo „njegove mojstre“. Ako sem pa prišel mimo

njenega okna, ko ga ni bilo doma, je bila že pri svoji „Veseli vdovi“ in „Ločeni ženi“, vsak dan, uro za uro.

Pa to je zopet novo poglavje, ki bi ga naslovil, — da nalašč ne govorim o drugih, rekel bi manj kričečih umetnostih, — z imenom: „Ženska in glasba“. Bil je nekoč človek, ki je trdil, da ogromna množina žensk muzike sploh ne ume občutiti s celo dušo, nego samo z — ljubezenskimi organi ... Ne gre niti za to,- da tudi ogromna množina moških glasbe ne občuti in zato, ker je kdo „muzikaličen“ že celo ne, nego za to, da bi morala ta umetnost vsaj nežnejšo in sprejemljivejšo žensko zgrabiti od prave strani. To sem mogel opazovati posebno na vplivu naših narodnih pesmi na ženske. Ne da bi hotel s tem reči, da stavim muzikalno vrednost teh pesmi nad dela globokih skladateljev ali poleg njih, — ali vsekakor je to glasba, ki ne prihaja šele od zunaj v naše duše in se v nje pogrezne, nego počiva, se zbudi, se dvigne, se razleže, nas popolnoma napolni v nas samih. Toda koliko poznaš žensk, ki bi pele te pesmi, kakor jih pojemo mi, ki smo „vitezi od svetega duha“, ki snamemo spoštljivo klobuk z glave že ko vstopimo, a se potem potopimo v tako pobožnost, da ne vidimo in ne slišimo ničesar več? ... Pojejo ti, da, pojejo z veseljem, večkrat celo s srcem, a da so to narodne molitve, tega ti ne razume nikdar. Zato ti more zraven brbljati, ti more „kritizirati“, koketirati, ti neprestano moti sveto službo božjo. In opazil sem, da so ženske, poleg takih moških, ki nimajo izobrazbe srca, še najboljše širiteljice onih banalnih popevk, o katerih je rekel prijatelj, da jih zlaga in zalaga naš „narodni frizêr“; tistih popevk, ki jih, kakor sem tolikokrat z veseljem videl, pojejo naši kmečki ljudje toliko časa, dokler „narodni frizêr“, ki jih je prinesel iz mesta, sedi pri njih mizi.

Zato pa so spravile ali vsaj spravljajo ženske v naša omizja nekaj, kar je velikega pomena: družabno dresuro. Naše moštvo, še vedno po veliki večini kmečki ali delavski sinovi, še ni moglo premagati svoje mržnje do zunanje polizanosti. Te mržnje bi si človek ne smel razlagati vedno le s prirojeno nerodnostjo in komodnostjo naših dečkov, nego bi pogostoma zadel, ako bi jo pripisoval globokejšim vzrokom: to, da vidi kremenita in fina narava, kake opice se dičijo s temi družabnimi formami in kake uspehe z njimi dosegajo, opice, ki so kljub vsem svojim frizuram, frakom in uniformam, rokavicam in parfumom do dna plebejske duše. In ta zavest, da tak „kmet“ do dna svoje duše čuti, da je padel v svojih dejanjih in nehanjih v razne nerednosti in smešnosti celo v sirovosti morda,

a nikdar v plebejstvo, ko se oni oblizanec komaj za hip in pod vplivom najmočnejših gonil mogoče dvigne iz njih, — ta zavest učinkuje, da se mu zastudi ne samo brozga sama, nego tudi prikupna posoda, v kateri se brozga svetu ponuja. Ako vidi, da se ona „čast", ki naj bo nekaj vzvišenega in nad vse drugo postavljenega, plazi za njegovo še negodno hčerko, za njegovo ženo, mogoče še celo za njegovo materjo, pa da se je ta „čast" oblekla v pritisnjeno svetlo suknjico in obložila s spretnimi pokloni, pa naj vrag še to suknjico in poklone in kar je z njimi zvezano, odnese, — bo pa že rajši hodil v svojih težkih, ropotajočih čevljih in s svojo pošteno gorjačo po svetu.

Tu pa poseže ženstvo vmes; poseže seveda v glavnem, ker ji je blizu vse, kar se nanaša na zunanjosti, na golo lepo obliko, ali uspehi so lahko res blagodejni. Seveda jih ne bodo imele one, — in tem tudi ne bo na tem, — katerim je pisano perje ptičkovo več, nego najlepše petje, papagaj več nego slavec, — ali veliko je število žensk, katere spoznajo večjo vrednost teh neokretnežev in ki jih naravnost boli, da bi morali baš radi takih ničevosti zaostajati v čemerkoli za onimi oblizanci. Te ženske se bodo odločno lotile dresure teh medvedov. In naj se medvedje branijo in ustavljajo kolikor hočejo, polagoma bo nekaj tega „vpliva" prešlo v nje, ker dobro čutijo, da so njih dreserke odločno na tej strani reke, ki loči medvede od opic, in da žele na tem bregu tudi ostati. Tako se polagoma razvija čisto čedna družba v nas, ki ima celo znake precejšnje samoniklosti, ker nosi naša pasma nekatera svojstva v sebi, ono prožnost duha in telesa, ki nas čuva pred štirioglatimi nazori in kretnjami naših sosedov.

Zato ta vrsta naših žensk zasluži, da jo vsaj malo ubogamo. Zato, ker so res naše, ker so tudi v narodnem oziru zanesljivo naše. Tudi ko nas varajo, izbirajo večinoma med našimi ljudmi, vsa stvar ostane takorekoč v družini. Kakor je navidezno laže prenesti, da te je žena nasamarila z opico, ker si rečeš: gos je gos. Kakor je torej take vrste varanje navidezno laže prenesti, je na drugi strani gotovo, da ne leži nemala tolažba tudi v tem, da si rečeš: ako me je že deposedirala, izbrala si je vsaj dečka, ki me je kolikor toliko vreden; zamazala si je takorekoč manj dušo nego telo.

Tudi ljubosumnost, to je, ali bi se osmešili s tem, da udarimo vmes, ali s tem, da še nadalje „opazujemo", ko v resnici ves smehljajoči svet opazuje nas, — tudi ljubosumnost je popolnoma druge baže v slučaju, ko škili v našo skledo takle pritepen hrt, ali pa da

meri razdaljo sicer dostojen jazbec naše lastne pasme. V tem slučaju namreč, ko prežiš na dobrega znanca ali celo prijatelja, ki si ga imel doslej morda celo najrajši, ali pa ki si ga vsaj iskreno upošteval, te je vsaj včasih skoro sram, da ga obdolžuješ takih nelepih naklepov; ali pa se trudiš svoji preljubi ženici pokazati, da si najmanj toliko kakor oni. Pri tem te neka čudna moč skoro sili, da ga vedno na novo privabljaš na bojišče, te neki vrag priganja, da bi se vedno na novo meril ž njim, četudi siromak čutiš, da ne boš mnogo opravil, in sicer zato ne, ker si — soprog. In soprog je našim damam kvintesenca vsega tega, kar je na svetu pustega, dolgočasnega in nadležnega. Tem našim damam je soprog, ta poosebljena proza, uprav nasprotno od tega, po čemer njih večno mlado, neozdravljivo po poetičnosti in romantičnosti hrepeneče žensko srce zdihuje in hrepeni. Kdaj je stopila tvoja žena v to fazo, spoznaš najlaže po tem, da se začenja pred teboj zanemarjati: neestetično zvijanje las, da bo imela drugi dan, seveda ne za tebe, valovito ali kodrasto frizuro, razni kosmetični obkladki, predno gre počivat poleg tebe . . . V tem hipu je že vse zaman: pazi še toliko na sebe, poskušaj, kakor veš in znaš, zbujati iluzije ljubimca, — dedec si! In ker si pameten človek, vzameš nekega dne vse to na znanje in obrneš tisti del svojih duševnih moči, ki si jih doslej posvečal njej, na druge koristne stvari, kakor je pač ustvarjena tvoja narava: ali se tvoja duša oprijema otrok, — zdaj si šele postal iz „samca“ v zoologičnem smislu oče, — ali se lotiš katerekoli vrste javnega delovanja, ali se pa zatečeš v krčmo in kavarno. Kar se žene tiče, s hudobnim veseljem prežiš na vsak znak staranja na njenem licu in telesu, staranja, ki ga vsaj tebi ne more skriti in ga v svoji toposti niti ne skriva in mirno čakaš, da jo svet in greh zapustita, ker veš, da ona sveta in greha ne bo. A v tem prežanju ni sama hudobnost nego tudi opravičena nada, da potem postane mati in na stara leta celo tvoja žena-tovarišica, ko pride dan, da si bosta drug drugemu potrebna za polaganje toplih obkladkov na stare, od trganja skrivljene ude . . . Mirno čakaš in takorekoč samo stanuješ pri njej. Ne da je bil premaknjen le en stol, si se takorekoč — preselil. Doslej si bil v ti hiši, ako ne glava, pa vsaj član družine, — od sedaj dalje boš tu samo na hrani. Plačaš vsakega prvega, kolikor stane, in prihajaš potem opoldne in zvečer na obed, po noči pa spat, da zjutraj vstaneš, pozajtrkuješ in zopet greš.

Da žena to razmerje popolnoma dobro razume, bilo bi skoro ugodno, ker bi ne bilo niti ene nepotrebne besede več med vama,

posebno pa ne več nikakega prepira. Ali to je, da ti ona noče napraviti niti te usluge, da te smatra za gostača, da te kot takega respektira, postreže in pusti druge na miru. Vse zaman: še vedno si ji — dedec. In kot o takem govori še vedno tudi z drugimi ljudmi o tebi, predvsem z drugimi ženskami. Ni treba nikake posebne intimnosti z ono osebo, da ji pripoveduje tvoje navade, tvoje slabosti in mogoče celo tvoje dobre lastnosti, ne da bi bilo v takem, četudi „ugodnem“ govorjenju kaj manj moškemu razumu te skoro neumljive, nelepe indiskretnosti.

Vidiš, prijatelj, tega količkaj tanko čuteči moški ne zmore nikdar ... Da, debatiraš že o ženskah na sploh, seciraš jih akademično do zadnje žilice in koščice, in ni vrag, da igrajo v tem tvoja izkustva iz lastnega zakona glavno vlogo, da je tvoja žena spredaj in zadaj in vsepovsod vmes, — ali da bi govoril naravnost o svoji ženi, z njenim imenom na ustnih, v to je treba že prijatelja, ki ga ima vsak človek kvečemu po enega, a še takrat si moral biti silno razburjen.

Ne, tega moški ne more ... In tudi jaz tu le na teh lističih nisem mogel ... Nisem in nisem mogel pisati o svojem lastnem zakonu pod tem imenom ... Nadejam se, da me brez pomisleka odvežeš od svojedobne moje obljube ... Moj lasten zakon spredaj in zadaj in vsepovsod vmes, — išči si ga sam! ... Dovoli, da ti takorekoč izza te zavese prav krepko in prav prijateljsko stisnem roko.

*

Stisnil mi jo je zadnjič. Tri tedne pozneje je odšel na vojno polje in drugi dan je padel. Med njegovimi spisi so našli to njegovo pismo zapečateno, na me naslovljeno. In ker je diskretno in v njem marsikaj, kar bo še koga drugega zanimalo, kakor je mene, ga vam dajem na razpolaganje, — celo na nevarnost, da boste rekli: sam je to spisal, ne ta njegov podtaknjeni prijatelj ...

Josip Kostanjevec:

V starodavnih časih.

„Pri domači lipi“ se je mnogo izpremenilo. Krčmar ni hotel biti več krčmar, kdor ni hotel piti birse, ga je moral kregati z „gospod restavrater“. Torej gospod restavrater je postal krčmar Miha. In to čez noč. Prišel je namreč od nekod tujec, gosposko oblečen, s pošvedranimi čevlji, ponošenim klobukom in črnimi nohtovi. Namesto srajce je imel okoli vratu s trakom privezan plastron in nanj pritrjen ovratnik z dolgo, umetniško zavozlano kravato. Kadar je vpognil glavo, se je videl goli rjavi vrat in polovica ozkih pleč.

„Dober večer, gospod restavrater,“ je pozdravil.

Kakor deveto čudo ga je gledal krčmar Miha in nekaj lepega je hkratu lezlo v njegovo srce.

„Kaj se dobi za večerjo, gospod restavrater?“ se je smehljal došlec in kazal svoje bele močne zobe izpod kratkih črnih brkov.

„Hm, hm, gospod doktor — gotovo ste doktor ali profesor, oprostite, ko imate tako lepe manire —“

„Oprostite, gospod restavrater, moji profesorji niso bili baš vljudni, naš zgodovinar na primer je učil v šoli večinoma le zoologijo . . .“

Miha se je neumno zasmejal.

„Torej, gospod doktor, izvolite samo, kar premore hiša, vse vam je na razpolaganje.“

„Zakoljite pitano tele, gospod restavrater . . . Ne, čakajte, hm, mlado putko, tisto, ki je premastna, da bi nosila jajca . . . Ker pa bo trajalo to nekam predolgo, ko putka še brska po gnoju, prinesite za predvečerek meseno klobaso in polič vina. Prav? Da se potolaži moj učeni želodec.“

In Miha je prinesel klobaso in vino, najboljšega „od zida“, in čez slabo urico rumeno se bleščečo putko z belo endivijo in belega kruha. Potem pa še polič vina in še enega in . . .

Gospod doktor je ostal še ves teden, natančno toliko časa kolikor je bilo na dvorišču premastnih putk, ki niso nosile jajec. In dokler se ni krčmar Miha popolnoma zavedel svojega novega naslova pred sabo in pred ljudmi.

Potem je gospod doktor izginil.

Restavrater Miha se je prvi hip popraskal za ušesi, potem pa je dejal svoji nekoliko iznenadeni polovici:

„Kar je, pa je, Nežica. Saj bi mu itak ničesar ne računal, ko je bil tako vljuden. Nekaj novega in lepega pa je vendar pustil pri naši hiši."

„Morda kaj „laznega" ... se je smejala žena.

„Beži, beži!"

S tem je bila reč končana, Miha je postal restavrater.

Začel je korenito predelavo. Poklical je zidarja, ta je najprej prebelil zunanji napis nad vrati, ki se je dosedaj glasil: „Krčma per domači lipi", in pleskar je napisal z velikimi črkami namesto njega takole: „Restavracija pri domači lipi, prenočišča ob vsaki uri, gorka in mrzla jedila". Vejica naj stoji, kjer hoče, si je mislil, saj je vseeno. In tako je ostalo.

Veliko pivsko sobo je mladi restavrater pregradil z medsteno in dal napisati na prva vrata: „Navadna soba", na druga pa: „Ekstracimer ali soba za gospodo". Mati restavraterka je dobila novo jopo in nove čevlje, močnozoba natakarica nove nogavice, češelj in dobršen kos mila.

Za gosposko sobo je bilo treba nekaj drugačne oprave, ker je gospoda sitna in ima razne nepotrebne potrebe, zlasti kadar se nekoliko opije. Tako se je odpeljal nekega lepega jutra v Ljubljano in si po prijateljevem nasvetu nabavil za sobo tele koristne reči: velik lesen pljuvalnik na štirih nogah, ki se ga je držalo žaganje še izza časov Jožefovih, stensko uro z dolgim črnim nihalom in svinčenimi uteži, železen umivalnik z držalom za brisače ter staroveški naslanjač. Vse to je razdelil po sobi previdno, pravilno in pravično. Pljuvalnik je postavil pod edino okno, uro je pribil na steno nasproti vhoda, natančno za hrbet gostov, in umivalnik je postavil v kot ob dolenji strani mize. Čemu bo tukaj umivalnik, ni povedal, ker se samoobsebi razume in da ni treba daleč teči, ako se prigodi ponoči gosposkim gostom kaj človeškega, ko niso navajeni mnogo piti. Brez naslanjača pa taka soba nikakor ne more biti; kje bi sicer sedel predsednik vseh onih različnih društev, ki se bodo v bodoče vgnezdila tukaj in zborovala dan za dnem, eno za drugim. Restavrater Miha se je ob teh lepih mislih celo spomnil, da je nekdaj v starodavnih časih celo slišal nekaj o „križevačkih štatutih", in slino je moral požreti ob tem jasnem spominu ...

Tako je bilo torej v najkrajšem času vse na svojem mestu: novi restavrater z ženo Nežico in pomlajena restavracija z restavraterjem Miho in nanovo umito natakarico Pepo.

Manjkalo je samo še gostov v gosposki sobi . . .

Nekega predpoldne stoji novi restavrater s težkim srcem na pragu restavracije. Čaka, če pojde morda slučajno mimo Podobnikova Katra. Katra pozna vse in vsakega, nič ni skritega pred nje požrešnimi očmi, vse slišijo nje globoko prevrtana nenasitna ušesa. Z njo bi bilo treba govoriti, pod nje predsedstvom napraviti vojno posvetovanje, kako naj bi se prijelo, da bi se napolnila gosposka soba, kje naj si se začelo in kdo naj bi se vse pritegnil vanjo — da ne bi bilo izgube. Za vsakega tam ne more biti prostora, da ne bo zamere, da ne izostane težji zaradi lažjega. Vse mora biti dobro premišljeno, ako naj izide zvezda, blagoslov noseča in troseča nad restavracijo, s toliko žrtvami prenovljeno, s toliko načrti pomlajeno. Toda Miha je bil s Katro skregan, pred nedolgo je bil vihar med njima in njegovo ženo. Zato si ni upal na dom, čakal jo je med vrati, da jo vjame, ko si gre po kruh, in jo privabi z dobro besedo in še s čim drugim v kuhinjo, kjer že čaka in preži Nežica na visoki obisk.

Katra prihaja zares navzdol po cesti. Od daleč že zapazi Miho med vrati. Za hip premišljuje, ali naj se umakne in krene s poti, toda tisti čas že stopa naravnost dalje in hoče mimo dedca. Toda ta ji nenadoma zastopi pot.

„Oj Katra, Katrica, srečne oči, ki te zopet vidijo! Ali si še jezna, jezica vsevedna? Stopi malo k nam, ne boš se kesala, naša mati bi te že rada zopet videla. Stopi, stopi!“

Katra osupne:

„Kaj bi pri vas, ko ste tako hudičevi. Ti in ona, ona še bolj kot ti, dedec zanikarni.“

„Oj Katra, Katrica, motiš se. Vse je pozabljeno, nič hudičevi, samo še božji, vsi božji. Stopi noter, Katrica, boš videla, da bo prav. Krača gleda iz lonca, velika kakor tnalo in nekaj blešči na mizi, v veliki steklenici blešči in se peni kakor milost božja. Oj Katrica, ne maši si ušes, ki slišijo tudi skozi mašila in slišijo tudi skozi steno, da jih ne more nihče oslepariti.“

Katri se razblini obraz, se razširijo usta in se prikažejo redki, veliki lažnjivi zobje izpod črno opuhnjenih zgornjih ustnic. Nekaj neznansko sarkastičnega je v tem napol glupem nasmehu.

„Če je tako, pa grem, grem v božjem imenu. Bog blagoslovi tvojo novo hišo, gospodar, lepo se postavljaš ž njo. Terno si zadel, ti pravim, ako je ta misel zrastla na tvojem zelniku.“

Gospa restavraterka je razprostrla ginjena in brez vsake besede tolste roke ter objela Katro okoli vratu. Solze so ji stopile v drobne oči, ko se je spomnila, da že dolgo ni bilo tako lepo, kakor bo danes. In tudi Katra je vedela, kaj se spodobi, ako jo objame gospodinja. Poljubila jo je na čelo, da je pljusknilo, kakor bi skočila žaba v lužo. A potem sta sedli za kuhinjsko mizo, druga nasproti druge, medtem ko je Miha pokušal, če je že kuhana krača.

„Ni še prav mehka, Katrica, potrpimo malo. Pa ravno prav je slana. E, saj pravim, tako zna soliti in sušiti prasetino samo tale, taale . . .“

„Gospod restavrater, kdo drugi,“ se je zasmejala Katra. „Lahko ti bo, Miha, če boš dajal velike porcije in boš malo računal. Gospoda gleda in se spozna v takšnih rečeh. Dacar poje za dva, pa je vedno lačen za tri. Če mu prineseš porcijo za štiri, ne bo manjkal noben dan pri tebi.“

„Kaj meni dacar, Katra, z njim opravim v kleti, večja gospoda je v trgu od njega. O tej govorimo.“

„No daj, pa govorimo . . .“

Miha pristopi k mizi ter primakne stol.

„Tako, saj dovolita . . . Torej, kaj meniš, Katra, katero gospodo bi bilo dobro imeti za stalne goste?“

Katra gleda pod mizo in nekoliko časa premišljuje. Potem pa dvigne glavo po strani ter pravi:

„Začnimo po vrsti . . . Prvi in največji gospod v trgu je sodnik, drugi je notar, tretji davkar, četrti kontrolor, peti notarski kandidat. Župnik in kaplan ne gresta nikamor, torej tudi k tebi ne prideta, restavrater, zato ju izpustim iz vrste. Potem pridejo nadučitelj, učitelj, učiteljica, občinski tajnik, dacar in organist. Pa vsi ti so pravzaprav lačenbergarji, razumeš, restavrater? Ako bi bila pravica na svetu, bi imeli prvo besedo v trgu drugačni ljudje, na primer trgovci, obrtniki in posestniki, z eno besedo domačini. Ti imajo več dohodkov na dan, kakor visokonosi lačenbergarji na mesec. Samo to je smola, da ti domačini domačinu nič ne privoščijo, torej tudi tebi ne bodo, restavrater. Samo grablje imajo, vile so pa zakopali. Lačenbergarji pa ti znosijo do zadnjega vinarja v gostilno, tudi če si treba izposoditi, zakaj ugled je treba varovati in živeti stanu primerno. Brez gostilne pa ni v trgu stanu primernega življenja. Ali naj svojo stanuprimernost izkazujejo v gledišču, ko ga ni? Ali naj pripravljajo svojim puncam razstave in jih razstavljajo v izložbenih oknih? To ne gre. V cerkvi bi že bilo, v cerkvi, pa kaj se hoče,

ko župnik vedno grmi z lece proti širokim klobukom in nafrfuljenim lasem. Kdo še pojde noter, da se da ogledati tamkaj? Eden k drugemu bi tudi še hodili v posete, pa to se ne izplača, hoditi k praznim mizam in gledati, kdo je bolj visok, jaz ali ti. Ostaja torej samo še gostilna, restavracija, preljubi moj restavrater. Tvoja pšenica torej cvete in bo cvela še dolgo, dolgo."

Naglo je govorila, kakor bi se ji mudilo in je venomer pogledovala na ognjišče.

„Sedaj je pa že dobra," pravi restavrater, vstane in potegne z velikimi vilicami kračo iz lonca. Narahlo jo položi na lesen krožnik in jo z veliko spoštljivostjo razreže. Nato jo servira na mizo v velikim hlebom, nožem in z bokalom vina.

„Tako so delali stari Slovani," se zasmeje Miha in pogoltne prvi kos.

Tudi Katra, in Nežica poprimeta, kakor bi bilo treba privzdigniti hlod. In nastane molk, dokler je kaj rdečega na krožniku.

Ko si obrišejo usta, izprazni vsak svojo veliko in polno čašo, da ne bi obtičal kje v grlu nezadovoljen kos.

Potem pa izpregovori gospodar Miha:

„Lepo si govorila, Katrica, kakor bukve. Toda zdi se mi, da je to vse presplošno, da s tem meni ni še pomagano. Treba, da mi predstaviš vsakega gosta posebe. Torej?"

Katra zopet krepko potegne iz kozarca, da se ji cedijo rumene kaplje po bradi ter pravi:

„Jedo vsi radi, vsi, od sodnika in notarja navzdol do organista, pijejo pa kot žolne tudi vsi, od organista pa navzgor do notarja in sodnika. Zato je prav, da povabiš vse, ki sem ti jih prej naštela, gospod restavrater."

„Koliko jih je torej?"

„Težko je povedati koliko. Recimo enajst, a poleg njih žene in hčere, svakinje in otroci, pa mnogo žlahte," odgovori zlobna Katra.

„Ali misliš, da pridejo vsi, ako jih povabimo?" vpraša Nežica.

Katra se glasno zasmeje.

„Ali se bojiš, da ne bi prišli? Vsi pridejo, tako ti povem, prav vsi, samo ako prav začneš."

„Katra, ti svetuj, ki vse veš in znaš," prosi Miha in ji natoči iz že precej pobledele steklenice.

„Torej poslušajta! Ako hočeta, da prideta sodnik in sodnica, zagotovita si najprej slokega notarskega kandidata, zakaj gospa sodnica zelo rada sedi poleg njega. Če hočeta, da prideta notar in notarka, pridobita najprej zabreklega davkarja, zakaj resnično ti

povem, da notar nikakor ni slep za polne boke in vlažnoblesteče oči gospe davkarice. Če pa pridejo sodnik, notar, kandidat in davkar, tedaj ne izostane niti kontrolor, že iz kolegijalnosti ne, ki pravijo, da je zelo lepa reč, da ji je pa vedno in povsod premalo, ker ima vsak svoja usta, želodec in hrbet. Če hočeš, da pridejo nadučitelj, učitelj in učiteljica, povabi organista, ker so si ti stanovi nekako v sorodstvu in ker je zlasti naš organist zelo dobro zapisan v župnišču, kamor nadučitelj že nekoliko škili. Če pa hočeš, da pride dacar, pošlji njegovi stari domov liter vina in napiši, da imaš doma še takšnega, ki je zastonj. Tako pridejo vsi, kakor gotovo sem jaz Katra."

„Oj Katra, ti grešnica," vikne restavrater Miha in jo samega navdušenja vščipne v lice. Pa namesto Katre skoči kvišku Nežica in zavpije vsa rdeča:

„Kuš, dedec neumni, zakaj sem pa jaz tukaj?"

Miha vidi, da se je s svojo ljubeznivostjo nekoliko prenaglil, zato se izkuša opravičiti in jeclja:

„I, Nežica, bognasvaruj, za to si, za kar je Katra in gospa sodnica, gospa davkarica in vse druge. In pa za to, da dobro skuhaš in se lepo oblečeš, da me ni pred gosti sram. Tako je, Nežica, in bodi pametna."

Katra, grešnica, se drži resno samo predmeta in nadaljuje važno:

„Pa da jim ne zaračunaš ničesar prvič, Miha, ne jedače in ne pijače. Nosi na mizo, kar premoreta tvoja kuhinja in klet, in opazuj, kaj diši temu, kaj onemu. Tisto mu pokladaj vedno pod nos, in ne boš se mu zameril. Ko bo odhajal, boš lahko pil z njim bratovščino. Pa v to se preveč ne podajaj, zakaj v poznejših časih bi ti bilo lahko neprijetno in predrago."

„Oj Katra, Katrica," vika restavrater Miha, ves iz sebe, „ena sama velika izkušnja te je in za mojo še nesivo starost celo izkušnjava. Izpij ga, duša, še en kozarec, da dobe tvoja lica rdeče rože, kakršne že od nekdaj poganjajo v srcu tvojem. Če bi Nežice ne bilo, oj Katra, Katrica . . . ne smem si misliti . . ."

Nežici silijo solze v oči, obrne se proti zapečku, pa si jih molče in skrivaj obriše. Potem prime resignirano za čašo in jo izprazni mrmraje: „Da lažje pozabiš, Nežica!" — —

Enajsta ura bije v bližnjem zvoniku. Miha vstane odmize in pravi:

„Hvala ti lepa, Katrica, zlati so bili tvoji nauki, in zlato se ne daje in trosi zastonj."

In pristopi k omari ter potegne iz nje polovico gnjati. Nato natoči še steklenico vina in potisne oboje Katri v predpasnik.

„Tako . . . za popotnico . . .“

Katra se dvigne z bleščečimi očmi in dvigne se tudi Nežica. Obe se malce opotečeta. Katra se opre mimogrede ob ognjišče s kazalcem, Nežica s palcem in kazalcem. Po tem je Miha sam pri sebi razsodil, do katere stopinje se je dvignil termometer pri eni in drugi. In nekam veselo mu je bilo pri srcu.

Ko pridejo na dvorišče, se ustavi Katra nehote ob Mihovem vrtu ter se zamišljeno ozre na ozke gredice. Potem pa pravi:

„Še nekaj sem ti pozabila povedati, Miha. Ta vrt pa me je sedaj spomnil in zato poslušaj. Ako hočeš, da svoji restavraciji častite goste tudi ohraniš, da ne pridejo samo na večer otvoritve, torej tistikrat ko bo zastonj, tedaj učini tole: vsakemu vplivnemu gostu pripravi na vrtu posebno gredico in jo posej ali zasadi edino le zanj, da se pride lahko past na sveže, kadar ga prime želja. Sedaj je pomlad in še je čas, da seješ seme, ki bodo iz njega rastle kronice.“

Miha jo posluša kakor angelsko petje iz višave, in z vsakim hipom je večje njegovo občudovanje. „Če bi ne bila Katra,“ si misli, „lahko bi bila doktor, ali kaj vem še vse kaj, tako je modra in pretkana. Človek je je kar vesel. In koliko je takšnih na Slovenskem!“ Nekaj otožnega leže na Mihovo preprosto srce ob tej misli . . .

Katra pa nadaljuje:

„Notar na primer jako obrajta redkvice, one bele, dolgorepe, ki jih je sam sok, da se kar razstopijo v ustih. Potegne jo iz zemlje, ostrže z nožem, potrosi s soljo in namaže s sirovim maslom, pa odpre usta in zamiži . . . Davkar je na pol Hrvat, on ima rad luk. Kar na gredico stopi in se pase tako dolgo, da diši iz njega kakor iz dalmatinske kuhinje . . . Nadučitelj je iz rodovine „zajčkov“. Njegov stari oče je hodil po njivi in pukal korenje ter ga grizel sirovega, da se mu je cedil rumenorjavi sok po bradi in po srajci. Tako so delali tudi njegovi sinovi in hčere. Zato so jim nadeli priimek „zajčki“. Vnuk, ki je študiral, si je okus bolj poplemenitil in ljubi samo še one majhne, nežne, rdečkaste korenčke. Reže jih z nožičem na tanke zrezke, poklada slane na beli kruh in jih zauživa s pobožnostjo in z veliko slastjo . . . Organist, vrag ga vedi, kje je pobral to navado — v Istri menda, kjer ni imel kaj jesti — da je kar nor na sirove paradižnike. Utrga ga, prereže čez polovico, osoli in požre kakor vrag muho . . . Tako torej veš, restavrater, kaj imaš sejati in saditi, da bodo oživele tvoje vrtne gredice in da si ohraniš gospodo pri spodobno dobri volji.“

Na kostanju je zapel ščinkavec, kakor bi oznanjeval velik praznik in odletel k ljubici, ki ga je čakala na sosednjem vrtu. Tudi Mihi se je zazdelo, da bi lahko zapel kakor ptič in zletel tja daleč čez hribe, kjer bi nakupil še posebnega vina za sodnika in notarja, za davkarja in nadučitelja in za vse druge, ki si sladijo življenje tudi še z redkvicami, lukom, korenčki in zlatordečimi sirovimi paradižniki. — —

Otvoritev restavracije se je izvršila prihodnje sobote večer natančno po Katrinem načrtu. Vsi povabljenci so prišli in nihče od njih se ni kesal, da je prišel. Ob dobro voljo jih ni spravil drugi dan niti velikanski maček, ki se ni prijel samo solidnejših izmed njih, ampak so ga bili deležni v precejšnji meri tudi znani in priznani krokarji. Pod organistovimi sicer spretnimi prsti so orgle parkrat čudovito zamukale, da je revež preplašeno zabulil tja pred oltar, če se ni župnik ozrl. In prvič se je tiste nedelje napolnila gosposka soba „Pri domači lipi“ — za denar. Snoči je bila stena nad naslanjačem bela in prazna, danes pa je tam gori že temnel napis: Danes za denar — jutri zastonj . . .

Restavrater, gospod Miha, je postal čez noč imeniten. In čezdalje bolj je kazal in razvijal nove talente, ki bi mu jih prej ne bil prisojal nihče. Ker si je nabral čedno premoženje in je bil od doma dobrega srca, ni odganjal raznih praktikantov, kandidatov in študentov, kadar so bili lačni in žejni in niso imeli drobiža. Zapisaval je za boljše čase, ali pa tudi hote pozabil zapisati marsikaj, česar bi drugi ne storil. In ko so se vračali ti praktikanti, kandidati in študenti v trg z dekreti v žepih, niso bili navadno nehvaležni. Prihajali so v staro gnezdo k „očetu Mihi“ in tam so puščali, kar so imeli odveč. Oče Miha je postal in ostal najpopularnejši restavrater v celem glavarstvu.

*

Letos me je zanesla noga v trg. Stopil sem v restavracijo k očetu Mihi. Temna je bila gosposka soba, vrata vanjo na stežaj odprta. Veter je zapihal skozi okno, vrata so zaškripala in se narahlo zazibala.

Bil sem trenotek sam. Potem pa je pridrsal oče Miha, pogledal mi v obraz ter se otožno nasmehljal.

„Sami smo . . .“ je dejal trudno.

Pozdravila sva se, nato sva sedla na konec mize. Oče Miha je dolgo sedel brez besede, gledajoč v ogorek svoje smotke. Potem se je zagledal po praznih stolih.

„Koliko jih je sedelo na teh stolih in kje so zdaj? . . . Koliko bi dal, da bi se vrnili in posedli naokoli?“

Vrata so zopet zaškripala in se zazibala, sence so legale na stole. Starec izpregovori poltiho:

„Čujete jih? . . . In vendar prihajajo, prihajajo — — —“

Stresel sem se. Polnila se je soba z nevidnimi duhovi, čulo se je, kako se gnetejo mimo naju in posedajo po stolih. Toda tiho so in nobeden ne izpregovori besede . . .

Književna poročila

Dr. Anton Breznik: Slovenska slovnica za srednje šole. Tiskala in založila tiskarna Družbe sv. Mohorja. Celovec 1916. 273 + (3) str. Velja trdo vezana 3 krone 60 vin.

V našem lepo se razvijajočem šolskem slovstvu je ta knjiga brez dvoma ena najbolj zanimivih in najbolj zaslužnih. Nje prednica, Janežičeva slovnica, ki jo je v poznejših izdajah oskrboval Sket, je od leta 1854 do 1911 dosegla deset izdaj in doživela marsikatero notranjo spremembo. Nje prva izdaja ima vso slovniško tvarino obdelano na 113 straneh, ostale strani zavzema „Pregled slovenskega slovstva“ (str. 117 –155) in „Cirilska in glagoliška azbuka z malim staroslovenskim berilom“ (str. 159—182), ki pa obsega tudi brižinske spomenike z vzporednim cerkvenoslovanskim prevodom. Vsa ta tvarina, ki jo obravnava prva izdaja Janežičeve slovnice na 182 straneh, se je v teku časa razcepila na troje obsežnih knjig, med katerimi šteje že slovnica sama v 10. izdaji iz l. 1911 okroglih 300 str. Že na tem se vidi lepi napredek naše znanosti in našega šolskega slovstva. Breznikova slovnica je sicer nekoliko manj obsežna, zato pa Janežičevo v marsikaterem drugem oziru prekaša.

Breznik je zadnja leta priobčil v „Dom in svetu“, „Času“, „Mentorju“, Jagićevem „Archivu“ in v „Roczniku slawistycznem“ celo vrsto razprav iz slovanske in slovenske filologije. Prevzel je del naloge, ki je bila pri „Enciklopediji slovanske filologije“ poverjena † Štreklju, poleg tega so mu dijalektološka potovanja in praktične izkušnje v pouku na srednji šoli dale že zunanjo legitimacijo za pisca nove slovnice. Njegovo zadnje večje delo, ki je izšlo pred slovnico, je obširno dokumentirana zgodovina razvoja našega književnega jezika v zadnjih šestdesetih letih (v „Dom in svetu“ l. 1913 in 1914), temelječa na veliki množini gradiva in razlagajoča zgodovinski razvitek posameznih oblik našega najnovejšega književnega jezika. To je prišlo v korist tudi slovnici, ki prinaša bogato zbirko skrbno zbranih primerov od brižinskih spomenikov preko Dalmatina in Trubarja vse do zadnjih Župančičevih verzov, ki so komaj šele izšli v „Ljubljanskem zvonu“. Ta bogati historični materijal pa je, kakor se mi zdi, neposredno tudi povzročil, da je Breznikovi slovnici ostal še v precejšni meri značaj naših prejšnjih slovnic, ki so bile vedno mešanica znanstvene in šolske slovnice. Šolska slovnica mora biti v prvi vrsti autoritativna, ona naj ne uči, kaj je b lo, ali kaj je „tudi v navadi“, ampak naj odločno predpisuje, kaj mora biti. Poznavanje zgodovinskega razvoja in narečij mora služiti piscu kot latentna, neizrečena pod-

laga za to, kar v šolski knjigi predpiše kot edino veljavno normo. To je pri nas potrebno že zaradi tega, ker je naša srednješolska slovnica edini regulator za one ljudi izven šole, ki pišejo in v dvomljivih slučajih iščejo pojasnila. Ti ljudje (in srednješolska mladina) bodo z večjim pridom rabili normativno slovnico ko ono, ki jim na eni strani daje svobodo, na drugi pa tolikokrat opozarja, da naj pisec kako obliko „posebej pomeni.“ S kako težavo se vrši v naših slovnicah ločitev zgodovinskega, znanstvenega in normativnega značaja, za to samo en primer: Sketa in Podboja „Slovenisches Sprach- und Übungsbuch“, torej knjiga, ki je napisana za Nemce (!), vleče še v svoji 7. izdaji iz l. 1912 skozi vso sklanjo „historični“ vokativ, ki je pri Brezniku seveda popolnoma po pravici omenjen samo enkrat v drobno natisnjeni opombi. Ta princip se bo moral v naši slovnici uveljaviti še v večji meri. Povrh pa se pravi vendar preveč širokodušno umevati historični razvoj, če slovničar (prim. §§ 41 in 348) takorekoč sankcijonira oblike, pri katerih nas baš zgodovinski razvoj uči, da jih je ustvarila nepoučena kapricijoznost posameznikov in par desetletij vzdržala samo indolenca in neinformiranost govoreče in pišoče mase. Nespamet ostane nespamet, pa bodi tudi trideset let stara. In če napiše J. Rosandijski v članku „Istra in „tujinci““ stavek: „Vsakega Slovenca, ki prihaja kupovat grozdje ali vino, naj bo odkodersibodi, imenujejo (namreč Istrani) le Kranjcem in ne Slovencem“ — in se tak stavek v 20. stol. pri nas celo natisne (v „Edinosti“ l. 1911, štev. 231), potem pač lahko vsakdo vidi, da se uveljavljajo v jeziku destruktivne tendence, pred katerimi mora šolska slovnica vsak jezik braniti. Res se mora Brezniku priznati, da je v takih slučajih med primeri na prvo mesto postavil „normalne“, ki jim šele na drugem ali tretjem mestu slede „tudi dovoljeni“ — toda tak način ocenjevanja in razlikovanja je za šolsko knjigo nezadosten. Nič omahovanja „to *in* ono“ ali „to *ali* ono“ — šolska knjiga mora biti neizprosna kakor moralka. Če še omenim, da se omahovanje med historičnimi oblikami in normativnim značajem šolske slovnice opazi že na načinu, kako včasih „piscu rabi“ glagol „rabiti“ in če mu prorokujem, da niti ta njegova injekcija ne bo oživila našega že davno mrtvega „raba“ — mi poznamo samo še „rablje“ — vem, da mi te porednosti ne bo zameril. Saj te vrste niso in ne morejo biti znanstvena ocena vseh posameznosti njegovega dela (taka naloga bi presegala moje moči in tudi okvir „Zvona“), ampak so samo uvod v njegovo slovnico in potrebna informacija onim, ki jo bodo rabili. Bogato gradivo in njega vseskozi znanstvena razporedba daje učitelju možnost, da opozori na višji stopnji tudi na historične momente v razvoju jezika in ne samo na one, ki jih Breznik obravnava v §§ 329—344. Pri izberi bo učitelja moralo voditi njegovo znanje, pri podajanju pa si bo z učenci vred moral vedno biti svest razlike med historičnimi tvorbami in veljavnim „standardom“. To bo za učitelja seveda mnogo težja naloga ko golo predavanje normalne gramatike (kakor je n. pr. latinska ali grška), zato pa je tako delo neizmerno mikavnejše in obzorje, ki se ž njim odpre, tem lepše. Tako bodo učenci spoznali, da se uče živ jezik, česar se zavejo na gimnaziji le redki in drugi, če je sreča, šele z muko in težavo na univerzi. Sploh bo treba razmišljati, ali bi ne bilo dobro, na nižji stopnji uvesti strogo normativno slovnico, znanstveno obravnavanje našega jezika pa pridržati višji stopnji in ga strniti s poukom o cerkveni slovanščini in srbohrvaščini v eno, organično celoto. Po danes veljavnih predpisih je to mogoče. —

Troje temeljnih delov je v tej slovnici, ki so Breznikovo delo in velik napredek v primeri s prejšnjimi izdajami slovnice: glasoslovje, akcent in skladnja

(predvsem besedni red v govoru). Tako je podana znanstvena podlaga za rabo samoglasnikov v pisavi in izreki, ki so v uvodnih poglavjih (§§ 1—55) vseskozi in še pozneje večkrat opremljeni s potrebnimi dijakritičnimi znaki. To je za našo slovnico novost, ki se je učitelji in učenci ne smejo ustrašiti. Ker je ravno ta uvodni del tako obsežen, obsegajo pravopisna pravila le malo prostora (§§ 75—90) Pri samostalniku (§ 93) bi bilo dobro z večjim povdarkom omeniti, da spadajo osebna in krajevna imena tudi med samostalnike, da se torej sklanjajo; v Mariboru imamo velik urad in celo literarno šolo, ki tega neče verjeti. Poleg tega bi se iz krajevnih imen dalo dobiti marsikaj gradiva za § 320, kjer so krajevna imena zastopana samo z eno obliko, ki je popolnoma moderna („Dravograd") in vsled tega za primer malo porabna. Najprej bi se ravno na krajevnih imenih lahko pokazal način, kako tvori slovenščina sestavljenke, ki bi moral biti omenjen na koncu § 317, ali v začetku § 318, kjer Breznik uči, kako naj slovenimo tuje sestavljenke. Ta način je v tem, da se rabi samo substantivna oblika določilne besede, glavna beseda pa zamolči, n. pr.: (kača) belouška, (šibe) limanice i. t. d. Če se govori o „belici", se iz celote vé, ali je omenjena „belica" kača, riba, ovca, krava, črešnja ali kaka druga stvar ženskega spola. Da se ta oddelek slovnice razširi, je potrebno že zaradi tega, ker se pri nas toliko prevaja iz nemščine in ker delajo baš nemške kilometrske sestavljenke piscem in prevajalcem toliko muke. V prihodnji izdaji se bodo v ta namen lahko s pridom porabile fine Bedjaničeve opazke o zloženkah v letošnjem „Nastavnem vjestniku". Lepo in obširno je poglavje „Pomenoslovje in izvor jezika" (§§ 329—344), ki pa sega že deloma v poetiko. Mogoče bo dobro, v teh poglavjih omejiti primerjalno etimologijo in dati več prostora sinonimiki in frazeologiji. Na vsak način pa bo v prihodnjih izdajah vseskozi treba kolikor mogoče omejiti razlaganje slovenskih besed z nemškimi in ga nadomestiti z domačimi besedami. Nauk „o stihotvorstvu", ki je že tako označen kot „dodatek", je ostal precej nedotaknjen, dasi je reforme zelo potreben. Treba ga bo spojiti z našo metriko in poetiko v eno celoto in vse skupaj obravnavati na drugem mestu. To bo mogoče seveda šele tedaj, ko bo raziskana zgodovina našega pesništva in tehnika naše narodne pesmi. Toda s tem delom smo komaj začeli. Namestu tega dodatka bi si človek tukaj želel nekak „Antibarbarus", sintaktične „Sprachdummheiten", urejene po gramatičnih kategorijah in natisnjene vzporedno, tako da bi bila na prvi polovici strani natisnjena kriva, na drugi pa pravilna oblika. Dober — naravnost potreben! — bi bil alfabetičen pregled normiranih oblik, ki jih naj človek „posebej pomni" in ki so raztresene po celi knjigi. V takem alfabetičnem pregledu, kakor ga ima n. pr. Levčev „Slovenski pravopis" na str. 127—165, bi ga človek lahko našel in se tako hitro poučil.

Vse to so želje, ki jih ima človek, ko prelistuje to lepo in zaslužno delo in razmišlja, kaj mu še treba, da bi naši učenci imeli od njega še več koristi. Naloga, ki čaka učitelje in učence ob tej knjigi, ni ravno lahka, toda če jo bodo zmagali, bo dobiček tem večji. In to bo v interesu našega šolstva in na korist razvitku našega jezika. *J. A. Glonar.*

Viktor Bežek, Občno vzgojeslovje z dušeslovnim uvodom. Založba „Slovenske šolske matice". V Ljubljani (1916). V. 8º. 358 + VI. str. Cena vezani knjigi 4 K.

Skromna je bila še nedavno slovenska pedagoška literatura. Raztreseni paberki v raznih pedagoških listih in brošurah, drobni izbor v letnih poročilih raznovrstnih šol in društev poleg slabega slovenskega prevoda Michovega vzgojeslovja

in ukoslovja je bilo skoro vse. Po naših učiteljiščih pa se še košati nemška učna knjiga, ki je slovenski učeči se mladini v napredku vsekakor velika, večkrat nepremagljiva ovira. Občutno vrzel je odpravil V. Bežek, ravnatelj moškega učiteljišča v Gorici, s tem, da se je lotil na poziv „Slovenske šolske matice“ spisovanja slovenskih pedagoških učnih knjig. Pisati take vrste knjige ni lahko in prijetno delo. Ogromna snov sama nudi obilo spornih problemov, večne želje in neutešeno hrepenenje po novih reformah povzročajo težkoče in ovire, nič manj pa še jako nedovršena terminologija. Toda obsežno teoretsko znanje in dolgoletna uspešna praksa na pedagoškem polju pisatelja, prožetega z jekleno voljo in globoko ljubeznijo do predmeta in do našega naroda, sta nam porok, da imamo Slovenci tudi soliden zbornik vzgojeslovja, na katerega smo upravičeno ponosni. Utemeljimo nekoliko podrobneje svojo sodbo!

A) Osnovni nauki iz dušeslovja. V štirih poglavjih je obdelana vsa težavna dušeslovna snov. Saj ni čuda, ko ima človek vprte svoje oči v zunanji svet, pri tem pa na notranjega pozablja. Prvo poglavje razlaga uvodne pojme kakor so bistvo, predmet in naloga, viri in razdelitev dušeslovja. Vseobče priznano Kantovo razdelitev duševnih pojavov je tudi Bežek uveljavil ter na kratko obdelal v treh poglavjih umovanje, čustvovanje in hotenje. V popisu in razlagi (deskriptivna in eksplikativna psihologija) se Bežek naslanja na V. Jerusalema „Lehrbuch der Psychologie“ ter zavzema nekako posredovalno stališče med dvema nasprotnima strujama. Njegovo dušeslovje je empirično, ker temelji na izkustvu; metafizično (spekulativno) spada dandanes že več ali manj v preteklost. Priznava vrednost asocijacij predstav po asocijativnih zakonih: sličnosti, istočasnosti in zaporednosti, katerih jedro je bilo že Aristotelu znano. Nikakor pa ne odobravam, kakor hoče Bežek, združitve vseh treh asocijativnih zakonov v enega samega, ampak le dva: zakon stika in zakon sličnosti, ker asocijacija sličnosti se ne da deliti v asocijacijo enakosti in neenakosti. V 18. stoletju je na Angleškem in pozneje na Nemškem (Ziehen) cela vrsta dušeslovcev pomen asocijacije pretiravala ter ustvarila še dandanes močno smer „asocijativne psihologije“. Napram tej se bori V. Wundt in njegova šola s svojim voluntarizmom na podlagi pojma apercepcije (prisprejemanja novih predstav k starejšim po duševni pozornosti), ki ga je tudi Bežek sprejel, kar znači njegovo posredovalno stališče. Sicer pa sta se obe smeri dandanes že znatno približali.

Iz razsežnega gradiva je pisatelj izbral najvažnejše ter tolmači duševne pojave z obilnimi zgledi, predvsem iz našega narodnega življenja, zgodovine in slovstva tako jasno in prepričevalno, da uživaš pristno slovensko knjigo. Tako približno sem že drugod povedal svoje mnenje in enako ugodno in laskavo se glase skoro izključno vse dosedaj objavljene ocene; edina „Časova“ dela razliko, da prisiljeno išče celo „ateističnih semen“. Nevarna bi bila šolski mladini učiteljišč, kateri je predvsem namenjena, in nasprotovala bi ostro šolskim predpisom. Potrudil sem se poiskati ta „semena“ ter razluščiti dotična „nevarna“ mesta, a moram priznati, da sem se trudil — zaman. Razlogi: prvič bi bilo slabo spričevalo za naše šolske oblasti, da bi uvedle v srednje šole Jerusalemovo knjigo, na katero se je Bežek pri svoji razlagi oprl in katera krije v sebi vsa ista ateistična semena. Drugič se da na temelju Bežkove (Jerusalemove) psihologije ustvariti isto svetovno naziranje, kakor ga ima „Časov“ ocenjevalec sam — namreč dualizem. Jerusalem je sam odločen pristaš dualizma in nikdar monizma, v kar bi ga „Časov“ kritik rad pretvoril. Njegova dela ceni in hvali celo — stolni kanonik dr. E. Krauß. Tretjič pa bi na-

slednja dva snopiča vzgojeslovja, katerih podlaga tvori „Dušoslovje", morala pokazati strupen sad teh „ateističen semen", a sta izkazala baš nasprotno, kar celo drug ocenjevalec v „Času" priznava. (Konec prihodnjič.)

Nova naziranja o najstarejši zgodovini Slovencev. Marljivi raziskovalec najstarejše slovenske zgodovine, profesor Ljudmil Hauptmann, je obelodanil v „Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung", (XXXVI. knj. 2. snop., str. 229 - 287) zanimivo razpravo: „Politische Umwälzungen unter den Slowenen vom Ende des VI. Jahrhunderts bis zur Mitte des neunten", v kateri zavrača na podlagi razlage krajevnih imen in novega študija in tolmačenja raznih listin ter zgodovinskih virov, več dosedaj splošno veljavnih in priznanih naziranj iz naše najstarejše zgodovine. Glavne njegove trditve so:

Od naselitve do l. 623 so bili vsi Slovenci pod obrskim jarmom. Dr. W. Schmidova trditev, da je pripadala tedaj Gorenjska langobardski državi v Italiji, ne velja. Tudi tu so gospodovali Obri. Slovenci tedaj še niso bili trdno sklenjen narod. Med njimi so se naselila posamezna krdela Obrov in drugih razrodov, n. pr. na Koroškem in Srednjem Štajerskem drobci slovanskih Duljebov, ki so stanovali ob Bugu, ki pa so jih premagali Obri in razkropili. Obrski jarem je bil krut in trd, milejši na Koroškem kot na Kranjskem in Spod. Štajerskem. Zadnji dve pokrajini so hoteli imeti Obri trdno v svojih rokah, ker je vodila skozi nje ob Savi starodavna pot v Italijo. Zato so ju obdržali pod svojo vlado tudi še potem, ko so Karantanijo že izgubili.

Samova država je obsegala tudi Slovence. Po njegovi smrti je razpadla in Slovence na Kranjskem in Spod. Štajerskem so zopet podjarmili Obri. Med Slovenci na Koroškem so se naselili v istem času, sredi sedmega stoletja, Hrvatje in ustanovili državo. Valukova država je hrvatska ustanovitev in svobodnjaki — plemičarji (edlingerji), odslej gospodujoče pleme med karantanskimi Slovenci, so hrvatski naseljenci, ki so jih morda Slovenci sami poklicali v deželo. Kjer se omenja kaka hrvatska županija, tam se nahajajo tudi Edlingerji. Obredi pri ustoličenju karantanskih vojvod so še sedaj v navadi pri dalmatinskih Hrvatih okoli Bihača.

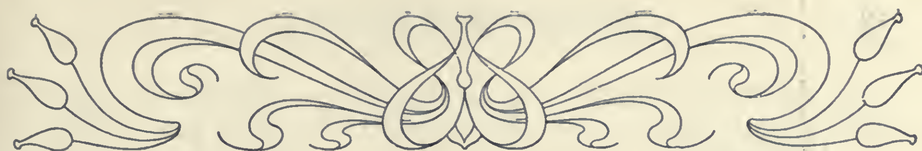
Sredi osmega stoletja so Obri poskusili podjarmiti tudi karantanske Slovence. To so preprečili Bavarci in v zahvalo zato raztegnili svojo oblast čez koroške in srednještajerske Slovence. Kranjsko in Spodnje Štajersko je ostalo do leta 795 pod Obri. Tedaj je uničil obrsko državo Karol Veliki in združil vse Slovence pod frankovsko oblast. V cerkvenem oziru so prišli takrat kranjski in spodnještajerski Slovenci pod Oglej, dočim so spadali karantanski že poprej pod Solnograd.

Karol Veliki je Slovence politično zopet razcepil. Slovenci na Kranjskem, v Spodnji Panoniji severno od Drave in hrvatskem Zagorju so prišli pod mejnega grofa Furlanskega, koroški in zgornjepanonski (na vzhodnjem Srednjem Štajerskem in zahodnem Ogrskem) Slovenci pa h Karantaniji. Karavanke so ločile torej obe skupini Slovencev politično, cerkveno pa od leta 811 dalje Drava. Karantanija od tedaj cerkveno ni bila enotna.

Po vstaji Ljudevita Posavskega so veliko Furlansko mejno grofijo razdrobili v štiri marke: Furlansko v ožjem pomenu besede in Istra sta se združili z Italijo, marka ob Savi (Kranjsko in Spod. Štajersko) in marka v Spodnji Panoniji z delom Sirmije sta prišli h Karantaniji. Slovenci so bili zopet združeni v eno upravno celoto.

Jos. Breznik.

Fran Albrecht:

Spomini.

Nad gajem tam daljnim spominov nebroj,
odetih v mrak moje duše, nocoj
pojo žalujoče molitve.

Kot vâse začaran srebrni smeh
mesečine se koplje v zelenih valeh
topolov, ki težko zvenijo.

Sen spečih vodâ sred pokojnih trat
še mojo utrinja mladost, ko takrat . . .
O, zeleni in veli spomini!

To bilo je v maju: somrak je dehtel,
tih veter je vel, val vod je šumel
poskočne valčke ljubezni.

In v tvojih deviško-sinjih očeh
se kopal je mojega srca smeh,
tvoji črni lasje so goreli.

Tvoji črni lasje so se zlili po tleh
— goreči valovi — krog naju dveh
pod mračnim, meniškim topolom. — —

Da, mračni, meniški topoli okrog
so peli svečano: „O mladi bog
pomladi, ime ti je ljubezen . . .“

Dr. Ivo Šorli:

Štefan Zaplotnik.

Povest veselega človeka.

(Dalje.)

XII. poglavje.

Štefanu Zaplotniku računi nagajajo.

Rajnki Ravnar se je bil vdajal proti koncu življenja vedno huje pijači. Ko je lani umrl, je zapustil vdovi premoženje tako zadolženo, da je reva že komaj vlekla dalje. Skrivala je, kolikor je mogla in plačevala oderuškim upnikom tudi po deset in še več od sto; toda zdaj je spoznala vseeno, da pojde tako počasi še to, kar je ostalo.

Tudi dela ni mogla zmagovati več. Delavcev skoro ni bilo in z gotovim denarjem zanje je šlo tudi vedno trda. Tako se je morala ubijati od zore do mraka, čeprav ji je pridno pomagala Anka, nezakonska hči njene pokojne sestre, ki jo je po njeni smrti vzela k sebi in jo imela kakor za svojo. A vedno bolj je čutila, kako ji od dne do dne pešajo moči, telesne in duševne.

In tako je čakala že dalj časa prilike, da se o vsem posvetuje z Zaplotnikom.

Pozdravila ga je torej s posebnim veseljem, ko je stopil v hišo in ga je takoj peljala v sobico poleg izbe. Tam mu je vse odkrito razložila kakor pri izpovedi in je čakala, kaj poreče.

Vzel je molče košček papirja in svinčnik iz žepa in je računal. A ko je končal, je zmajal z glavo in ji je povedal, da bo že v dveh letih brez strehe, ako čimprej ne uredi. Najbolje stori, če proda toliko, da izplača vse dolgove in ji ostane vsaj dom in kar je okrog njega. Veliko ne bo, a živela bo že. To bi ji vse on pošteno opravil in kak kos bi tudi še sam kupil, če bi ne bilo dovolj drugih.

„Potem pa ne bo več za dve, Štefan, ne dela, ne pridelka. In kam naj spravim Anko?“ je bolestno vprašala Ravnarica.

„Ej, saj res!“ je vzkliknil Štefan. „Na to še mislil nisem več, pa sem vendar zato prišel. Saj vidiš, kako je zdaj pri nas. Ona pravi, da ne more več vsega in tako sem prišel vprašat tebe, ali veš ti kako deklino, ki bi bila za nas. Ko je zdaj pri tebi tako, mi

boš pa kar Anko dala. Pri nas bo kakor doma, saj veš. In še pri rokah jo boš imela, če jo boš kaj sama potrebovala. Poprašajva še njo. Če je zadovoljna, bi rekel, da ni nobenega zadržka več.

Poklicala sta dekle v sobo. Štefanu je bilo toplo pri srcu, ko je stala pred njim krepka, življenja in zdravja kipeča, z veselimi, dekliškimi očmi in jamicami v ličkah, čisto taka, kakor je bila v davnih, davnih časih njena teta . . .

Anka je bila razumno dekle in ko je čula vse, je vdano privolila. Saj je morala razumeti, da ni mogoče drugače; tudi če bi bila tetina prava hči, bi bila v teh razmerah morala iti iskat kruha drugam. In nazadnje ji je bilo tako vendar še ljubše, nego da bi bila morala iti v mesto ali drugam po svetu. Saj je ostala teti v bližini in je prišla k domačim ljudem. Zaplotnice same se je sicer malo bala, ker je bila znana za bolj ostro žensko, a hudega ni pričakovala niti od nje. Če bo pridno delala, kaj ji bo mogla? In tako se ji je zdelo, da bi jo potem vsaj gospodar branil. Zakaj od tete je tolikrat čula, kako je takrat, ko je bila po materini smrti sirota ostala sama na svetu, ravno Zaplotnik še najbolj pregovoril rajnkega Ravnarja, da je dovolil ženi vzeti jo v hišo. Že zato je čutila globoko hvaležnost in vdanost do njega.

Ta njena čustva do njega pa so se nekoliko izpremenila, takorekoč premaknila, ko je začela zahajati tudi ona k petju. Ko se je bil namreč Zaplotnik lotil nabiranja pevcev in pevk, je prišel tudi k Ravnarici in jo je naprosil za Anko. Ravnarici je bilo malo nerodno, ker jo je res rabila doma; toda Štefanu ni mogla odreči, ker se je celo ponudil, da bo Anko, če se petje kdaj zavleče posebno pozno v noč, sam spremljal sem do Hruškovja, ko mu ta ovinek domov ni skoro nič daljši.

In tam v pevski sobi je zagledala Anka, kakor so ga zagledala tudi druga dekleta, Zaplotnika v neki novi, posebni luči. Sicer se jim že prej ni zdel samo kak „star dedec“, kakor drugi možje v njegovih letih; toda zdaj, ko so ga videle tako živahnega, veselega in porednega, se jim je kar pred očmi pomlajal. Če je sčasoma kateri malo predolgo ovijal po zimi veliko ruto okrog pleč in jo pri tem malo preveč stisnil k sebi ali ji pomežiknil preveč blizu v oči, se ni nobena hudovala; da niti od sebe ga niso odrivale, kakor bi se bile one same bale za njegovo čast, ako bi še kdo drugi opazil, da je z ženskami še vedno malo preveč norčav . . . In tako je nastala med njim in dekleti neka posebna skrivna zveza in tajen sporazum. Vse so rekle, da imajo Zaplotnika rade in so se smejale,

a vsaki se je zdelo, da sta si ž njim še posebna prijatelja. In Štefan je bil dovolj prekanjen, da ni nobene zanemarjal, ker je slutil, da se mu sicer vsa ta topla dobrodejna vez okrog teh čednih stvaric in njega polagoma lahko zopet razdere — na škodo društva in njega samega ... Vsaki je šel ljubeznjivo nasproti, ko je stopila v pevsko sobo, ji je vzel dežnik iz rok, ji je sam prinesel note, — je opravil vse one malenkostne uslužnosti okrog nje, ki ženski vsake starosti in vsakega stanu enako laska. In vsaka je kar čakala, kdaj ji poreče Štefan čisto na tihem in tajno kako onih ljubeznivosti, ki so jim tako dobro dele.

A če so druge čutile, da so si z Zaplotnikom dobre, Anka je vedela to. Z njo je bil vedno še posebno ljubezniv in poreden in niti enkrat ji ni pozabil povedati, da ima „zobčke ko deklíč in očke kot srnič“. Če ji je pred vratmi, ko jo je bil spremil do sem, pogladil obrazek in jo prijel za bradico ali ji del celo roko okrog ramen, se mu je samo zasmejala, ga je prijela za roko, mu jo je stisnila in stresla in je odhitela v hišo.

Tako se ji torej zdaj ni zdelo prav nič hudega, ko jo je povabil, da pride pod njegovo streho.

„Saj boš čisto naša, Ankica!“ ji je pomežiknil.

„Da, ali k petju pa le ne bom smela več,“ se je spomnila in povesila glavico. Zakaj v hipu je spoznala tudi to: zdaj se bo tudi na zunaj videlo, da sem postala dekla.

„Kdo pravi, da ne!“ je živahno ugovarjal Štefan. „Svojo delo opraviš, pa pojdeva. Jaz tako že rabim malo palice, posebno po zimi, ko je zmrznjena pot in Zorko sem zdaj izgubil. Me boš zdaj pa ti vodila, da mi kam ne zdrsnejo stare kosti. Kar nič se ne boj, Anka, tudi zaradi tega ostane vse pri starem. Na Zorkino mesto stopiš in konec besed!

Tako se je vračal Štefan Zaplotnik domov. Dobro delo je bil napravil in še prijazen obraz dobi v hišo.

Zaplotnica pa ni bila tako vesela te vesti.

„Sama imenitnost jih je bila vedno teh Ravnarjevih. Zdaj bo mislila, da je še zmerom gospodična, čeprav mora iti služit,“ je godrnjala.

Toda Štefan je pokazal zopet enkrat moža in ker so ji šli še vedno davi obljubljeni tisočaki po glavi, vsaj danes ni hotela delati prevelikih sitnosti.

„Če ne bo, jo že spravim!“ si je mislila.

*

Ali spraviti je ni bilo več mogoče. Anka je pela in se je smejala po hiši, dela'a je od zore do mraka za dve in še slišala ni, če se je Zaplotnica hudovala nanjo. Potem pa sta se odpravila z gospodarjem po klancu k petju in sta se vračala šele pozno po noči domov.

Ne da bi Zaplotnica kaj mislila, ali silno za malo se ji je zdelo, da se vede gospodar z deklo, kakor bi bila domača. In ko ji je celo Jesenko zadnjič omenil, da bi ljudje lahko govorili zaradi tega, ni mogla več molčati.

„Meni je prav; če drugim ni, se tolažim, da jim še marsikaj ni bilo, kar je bilo meni v korist," se je zasmejal Štefan. Neumno se mu je zdelo samo to, da govori Jesenko take besede.

Toda neko drugo in res rezko bolečino so mu prinesli ti časi.

Sedel je sam v sobi in je brenkal na tamburico, ko vstopi Janez in se prijazno, a ob enem čudno žalostno nasmehne. Potem se prične po ovinkih pritoževati zaradi Tineta. Tako oduren in neprijazen človek da je; bogve zakaj da celo njega grdo gleda, ki mu ni ničesar storil, pač pa mu pomaga če le more.

Potem čez nekaj časa, on da bi mu tudi ne dal premoženja, če bi bil na očetovem mestu. Še iz hiše bi človeka gonil na stare dni, če bi imel enkrat moč v rokah. Sicer pa . . . ali mora biti res ravno Tine gospodar? . . . Kmetija sama dandanašnji itak človeka več ne redi in vsak zaide le v dolgove. Kdor zna pa še kako rokodelstvo zraven, da človeku v deževnih dneh in po zimi ni treba držati križem rok, tak si lahko vse drugače pomaga.

Ali tu je fant že naenkrat nehal. Štefan si samo misliti ni mogel, da je kaj takega mogoče, zato ga je pustil govoriti. Zdaj pa so mu naenkrat zagorele oči in bliski so švigali iz njih, da je Janez strepetal pred njimi.

„Tako, tako! Zato torej si se priklatil in se tiščal tu okrog, ti kača gladka ti. Poberi se, slepar! Zapomni si, da ti ne boš nikdar gospodar na tem mojem svetu in v tej pošteni hiši. Ti že ne, če imam vzeti prvega popotnika, ki pride mimo! Če Tine ni nič drugega, vsaj hinavec ni in nikdar ni ruval proti tebi. Poberi se takoj, da te ne vidim več!"

„O, me ni treba goniti!" se je nasmehnil Janez in obraz mu je bil bil ves spačen sovraštva. „Samo izplačajte, kar mi gre . . ."

„Kadar hočeš, čeprav ti nisem dolžan. Če hočeš jutri. In ne samo to: vse orodje ti kupim, vso pripravo, samo da se rešim takega gada! Kar račun prinesi in zdaj pojdi! Z Bogom!"

Janez je res odšel še tisto uro. Čez tri dni se je vrnil in je položil pred očeta dolg račun.

„Prav!“ je rekel Štefan kratko. „Jutri me počakaj v trgu, da mi narediš križ, in potem Bog s tabo! Padel si mi popolnoma od srca.“

„To mi je čisto vseeno!“ se je zasmejal Janez in odšel nazaj v trg, ne da bi se poslovil.

Drugi dan sta opravila. Še nekaj se je Janez obotavljal, a ko se je Štefan hladno obrnil in hotel skozi vrata, je Janez zaklel, vzel denar in podpisal.

„Tako, zdaj bo vendar že enkrat mir!“ si je rekel Štefan, ko se je bližal domu.

Toda ali mu je kdo ženo nahujskal ta čas ali kali, — komaj je sedel, že je bila tu in je zahtevala, naj se spravi Anka nemudoma iz hiše. Zraven je stal tudi Tine in je temno gledal.

Ali tu se je Štefan odločno uprl. Odkar ni bilo Zorke več, je bila samo še ona, ki je mislila nekoliko nanj. Ona mu je prinašala zajtrk na posteljo, kajti Štefan si je v zadnjem času privoščil rad tuintam tudi zjutraj malo počitka. Ona je skrbela, da je dobil popoldne točno svojo kavo; ona mu je osnažila obleko in ona mu je zlikala ovratnike, da niti Jesenko ni imel takih. Kakor hitro bi odšla še ona, bi bil popolnoma zapuščen . . .

To je povedal tudi njima.

In potem je rekel počasi in vsako besedo posebej:

„Reziko in Zorko in Janeza sem odpravil. Tebi, mati, sem zapisal desetkrat več, nego si sama pričakovala. Toda zdaj me pustite pri miru živeti, kakor hočem jaz, drugače vas vse skupaj zapodim. To je moja zadnja!“

In zaloputnil je trdo za seboj, kakor ni imel navade.

Ali zdaj je bilo, kakor da so postala vsa vrata obsedena. Ves dan so treskala zdaj v kuhinji, zdaj gori kje na vrhu, zdaj v shrambi ali izbi, vsepovsod, da človek še vedel ni, ali je samo ona ali oba skupaj.

Kar naenkrat je stopil zopet Tine ves trepetajoč pred njega.

„Zdaj vem, kaj mislite. Prišel sem vas vprašat še enkrat: Ali gremo k notarju ali ne?“

„Ne!“

„Tudi prav, potem z Bogom!“

„Kam greš? Kam hočeš iti?“

Štefanu niti neprijetno ni bilo.

„To je moja reč. Za delavnega človeka je povsod prostora. Torej da ali ne?“

„Oho! S silo pa že celo ne! Ali hočeš, da odštejem tudi tebi?“

Tine se je zakrohotal.

„Kaj mislite, da sem res tudi jaz tako neumen kakor so bili drugi in vam bom delal križe za par goldinarjev, da boste dajali drugo lahko za svoje ... Niti krajcarja nočem! Že pridem nazaj, kadar bo moj čas; nič se ne bojte! Zdaj se pa le lepo naprej ...“

Tine je rekel tu vmes dvoje besed, ki so Štefanu jasno pokazale, kaj oni misli. In bilo je tako, da je kar okamenel.

Da ima to dekle rad, kakor bi bila njegova, saj ne taji; ampak da pride taka gnusna misel — — —!

Skočil je na noge, ali Tine je bil že zunaj. In je res tudi on odšel.

V Štefanu je vrelo še en dan in eno noč; ali potem se je samo še smejal. Bilo mu je zdaj res že vseeno. Poiskal si je mlinarja in hlapca in se je sprehajal mirno pod svojimi drevesi, kakor da se ni nič zgodilo. Samo to se mu je čudno zdelo, kako da se tako drugo za drugim hiša prazni ...

Pogovorili so se. Prisiliti me hočejo zdaj tako. Pa me ne bodo! Če bi imel drugačne ljudi okrog sebe morda, ampak takim se ne dam pod noge.

In končno, ali sem res tako star, da me hočejo vreči že med šaro? Jaz vsaj se ne čutim. Ej, še marsikako bi jim lahko napravil!“

Nasmehnil se je in je pomislil.

Spomnil se je zopet, kaj mu je bil rekel Tine ... Ne, ne, tak pa vendar še ni ... In ždi se mu, da bi tudi žena ne bila sama prišla na take bedaste misli, da je ni kdo nahujskal ...

Kakor je divjala zadnje dni vedno huje in huje, ni bilo mogoče več prenašati. Da, če človek pomisli, potem verjame že tudi ona, kar mu je rekel Tine. Saj kriči nad ubogim dekletom, kakor da ni več pri čisti pameti. In naposled se punica res naveliča in pojde!

Štefan se je prestrašil, zakaj to se ne sme zgoditi! Treba je, da govori čim prej ž njo, da jo potolaži.

Hitel je nazaj in je prišel ravno o pravem hipu, da je slišal iz huhinje psovko petkrat, desetkrat po vrsti in prav tako, kakor mu jo je bil zabrusil Tine v obraz, in ki mu je povedala vse.

Zdaj pa je planil besno v hišo. Pred ognjiščem je stala žena s kleščami v rokah, v kotu pa je trepetalo dekle in strmelo prestrašeno v njo, kakor da ne ume te grde besede.

Štefanu se je brezmejno zastudilo Prvikrat v življenju ga je prijelo, da bi stopil tja in udaril, udaril tako, da bi ne ostalo nič več od tega hudobnega in sirovega bitja, ki ni imelo v vsem svojem življenju niti ene lepe misli in ki je videlo povsod le blato in podlost, ker samo ni poznalo drugega.

„Ali pustiš dekle pri miru?“ je kriknil nanjo, da se je stresla pred njegovim nenavadnim glasom.

Toda le za hip.

„Ali si jo prišel branit svojo — — — Ven, ven, kuga iz hiše . . .!“

In sledile so besede, ki se jih ni upal ponavljati pozneje niti v mislih. Anka je zbežala zdaj skozi vrata bleda kakor smrt.

In vedno znova:

„Ven, ven iz te hiše jo spravi! Drugače grem jaz, še to uro grem!“

Štefan ni prišel do besede. Šele ko je ponovila že neštetokrat, da pojde, se mu je posrečilo.

„Pa pojdi no, pojdi še ti kamor hočeš, in Bog vas nesi!“

Ali tedaj je ona naenkrat skremžila obraz in se je čudno zvila pred njim.

„Ali misliš, da nimam iti kam? Ali misliš to? Na, na, tu imaš, tu beri!“

In srdito mu je pomolila zmečkano pismo pred oči.

Štefan je bral. Janez jo prisrčno vabi, naj pride k njemu na stare dni, če se godijo pri hiši take stvari. Še ta mesec se poroči in priženi poleg drugega tudi lepo hišo, prostora da je še preveč. Kaj bi se uboga reva še naprej mučila in delala za „tuje ljudi“, saj je bil oče sam rekel tako. Pri njem je vsega dovolj in bo lahko v miru živela še kak dan; cerkev je pred pragom, vsak dan bo lahko pri maši . . .

In tako dalje. Štefan je umel takoj. To je torej zato, ker ji je izgovoril tak denar . . . Ta Judež že ve, kaj dela . . . Po kom neki se je vrgel ta nesramni špekulant? Saj niti ona ni imela teh grdih lastnosti.

Štefan je še vedno zamišljen držal list v rokah, ona pa je uživala njegovo osuplost, češ: „Aha, ali sem te?“

Štefanu zdaj vendar ni bilo tako. Zdaj si sicer še ni mogel prav misliti, kako bi bilo, če bi šla; ali čutil je vseeno, da bi bilo čudno, zelo čudno, če bi ne bilo nobenega domačih ljudi več v hiši. Kaj bo s samimi tujci? mir bi seveda bil, popolnoma mir. —

„Kaj si mislil, a?“ se je oglasila zopet in ga je gledala. „Da si sam pameten na svetu? Ej, ljubi moj, nismo še tako ne! Zdaj naredi pa le kar hočeš. Ali gre ta hudič še danes po klancu domov, ali pa pojdem jutri zjutraj jaz.“

Tu je pa že vedel Štefan, pri čem da je. Saj tako ne pojde. Vse življenje je vajena dela in drugega še ne pozna nego svoje sklede, pa bo hodila po svetu! No, če hoče, naj gre poskusit za kak dan drugam, da se vsaj prepriča, kje je bolje. In če se on zdaj ukloni, potem bo mislila, da je res bogve kaka sreča, če je tu in da se brez nje vse podere.

„Stori, kakor misliš. Anka pa ostane tu, dokler bo pridna in poštena!“

Pričakoval je novega izbruha. Ali čudno: nobene več ni rekla, — kar obrnila se je in je odšla po stopnicah v gornje prostore.

Štefan je šel pred hišo.

Toda komaj se je ozrl okrog vogla, že je zaslišal korake po stopnicah. Hip pozneje se je prikazala žena v praznični obleki in s košarico na rokah iz veže.

„Pa sam pogini tu, živina!“ še je rekla in odšla naglo mimo njega.

Štefan je gledal začudeno za njo, ali potem se je skoro na glas zasmejal.

„Prav, da se ti jeza malo ohladi, kar ob vodi hodi ves čas. Prideš že še rada nazaj!“

In pričakoval je res, da bo že v soboto ali vsaj v nedeljo zopet razbijala po hiši, in tako naprej, dokler ne ponesejo enega ali drugega.

Potem je šel tja gor v šolo in je veselo smejoč pripovedoval, kako je mati odšla.

Toda zadel je s svojim smehom ob čudno trde in resne obraze. Tudi Zorki se ni hotelo smejati.

Jesenko pa je rekel:

„Ne zameri, oče, ampak to tudi ni prav, da jo dražiš ravno s tem. Ljudje govore to in ono, to ti moram že povedati. Čemu se jim dajati še bolj pod zobe?“ . . .

Zorka je zardela in je šla ven.

To je Štefana še huje razdražilo.

„Pa kaj mislite pravzaprav?“ je rekel.

„Nič ne mislimo. Mi že vemo, pri čem smo; ali zastran ljudi je. To sam veš, da ne moreš živeti spodaj tako. Če ne bo matere

do nedelje nazaj, grem jaz po njo in ji porečem, da si poslal to žensko proč, kaj ne?“

Štefan je slišal vse te besede čudno od daleč in ko se je ozrl proti Jesenku, se mu je zazdelo naenkrat, da gleda nekam nazaj.

Hodila sta bila s človekom dolgo časa skupaj. Tako dolgo sta bila hodila in tako lahko sta skupaj zmagovala pot navkreber, da se Štefan še spomnil ni, da bi gledal, ali je oni še zraven njega ali ne. Ampak zdaj se ozreš in ga vidiš že daleč tam zadaj. Kdaj je bil tako zaostal, kdaj izginil? Ali bi ga počakal? Kaj bi ga čakal! Sedel je in ne misli iti več naprej! Naveličal se je najbrže poti navkreber, pa se vrne spet v dolino. Bog tudi ž njim!

„Štefan je vstal, pa se je ozrl vseeno še enkrat Jesenku v obraz. Resen, možat je bil ta obraz, vsako zvezo s pogrešnimi in nedostojnimi stvarmi odklanjajoč. In če bi postal Štefan res nedostojen, — prijateljstvo gor, prijateljstvo dol! — mazal se ž njim ne bo; za vsak slučaj je bolje, da mu ne stisne roke ne premalo, a še manj preveč.

Ali pri tem čaka Štefan Zaplotnik že pri durih in ima že kljuko v rokah pa se drži tako, da je Jesenko skoraj v skrbeh, ali ni rekel preveč, kar bi vplivalo lahko neugodno na tastovo pisanje, če bo rekel še kdaj kaj važnega glede na to ali ono, tega in onega . . .

„Ni treba zameriti, no, saj nisem mislil nič hudega. Ampak človek včasih sam najpozneje izve, če brusi kdo jezik obanj,“ pravi in sili Štefana nazaj k mizi, kjer ga čaka še poln kozarec.

Čez Štefanov obraz gre miren nasmeh.

„Saj nisem zameril. Vidiš, nisem več tako mlad, da bi mogel še kaj zameriti. Samo čudno se mi je zdelo, da ti tako govoriš, razumeš . . . ti! Pa lahko noč za nocoj! Pridem še kaj pogledat!“

In nato zapre za seboj, pozdravi zunaj Zorko in gre.

(Dalje prihodnjič.)

Dr. Pavel Grošelj:

Astronomski pomenki.

I. Zvesta spremljevalka naše zemlje.

(Dalje.)

Pri kraju sva! In vendar naju ni popolnoma zadovoljil ta „izprehod skozi galerijo luninih slik". Pri vsej lepoti in natančnosti manjka našim kartam dih prirodnosti in pokrajinske resničnosti.

Kdor je pogledal luno le enkrat skozi daljnogled iz lica v lice, ta mora priznati: kar mi kažejo te slike, to niso plastičnožive pokrajine luninega površja. Suhoparen znanstven inventar so, ki je v njem točno registriran vsak najmanjši detajl njenega površja. Pozna se jim, da predočujejo svet, ki leži 384.000 *km* od nas v svetovnem prostoru, nedostopen našemu bližjemu spoznanju.

Dva Angleža, inženir Nasmyth in astronom Carpenter, sta se na jako duhovit način izognila slabosti svojih prednikov, ki so tako malo pogodili značaj luninih pokrajin.

Odpri njih knjigo[1] tu na moji mizi in občuduj te lepe pokrajinske slike lune! No, kaj porečeš?

„Ali je mogoče? To so vendar pristne fotografije luninih dežel! Kako živo in naravno se blešče gorska slemena, strmi stožci in okopi v solnčni luči! Kako ostra črna senca pada za njimi; res vse je pogojeno tako plastično in resnično, da bi skoro lahko prijel posamezne gore. Kaj ne, saj so pravcate fotografije?"

— So in niso.

Z vztrajnostjo in trudom, ki si ga lajik težko predstavlja, sta opazovala oba Angleža več kot trideset let lunino površje. Kar jima je kazal jako izvrsten daljnogled, vse sta začrtala z marljivo skrbnostjo v svoje risbe. In ni jima bilo truda dovolj.

Po teh risbah sta modelirala lunina gorovja. Minucijozno natančno sta nanašala kepico na kepico, grmadila gore, vrezavala razpoke, dvigala okope in grebla kotličke — tako dolgo, da je stala pred njima lunina pokrajina v vsem svojem tipičnem čaru.

A storila sta še en korak dalje v vestnem oponašanju luninih odnošajev.

[1] I. Nasmyth u. I. Carpenter: Der Mond, betrachtet als Planet, Welt und Trabant. Nemški izdal H. I. Klein. Lipsko 1880.

Kakor obseva jutranje solnce s poševnimi žarki lunino pokrajino in ji z ostro razdelbo svetlobe in sence vlije živo plastiko, tako sta obsvetila Nasmyth in Carpenter svoje modele in jih v poševni luči fotografirala.

Čemu toliko nepotrebnega truda, si misliš. Mari bi bila kar neposredno fotografirala lunino lice!

Da, prav imaš! Res popolnoma sva v svoji zgodovinski zamaknjenosti pozabila, da se je med tem že l. 1839 posrečilo Daguerreju na posebno preparirani srebrni plošči s pomočjo svetlobe narisati katerikoli predmet v vsej njegovi prirodni istinitosti, izumil je slikanje s svetlobo ali fotografijo. Mogoče si videl kedaj pri svojih starših ali prastarših majhne srebrne ploščice, obrobljene od starodavnih okvirjev. Če pogledaš nekoliko pošev na kovinsko ploščo, ugledaš na njej nenadoma resni obraz svojega starega očeta ali babice. Dagerotipije imenujemo fotografije te vrste po njih izumitelju.

Toda nekoliko preokorna bi bila ta metoda za fotografiranje lune in ravno najlepši detajli bi se izgubili na svetli pločevini. Pa saj je že l. 1851 poznal Archer mokre, za svetlobo občutljive steklene plošče, ki so kazale fotografske posnemke vse bolj kontrastno in ki so mahoma izpodrinile Daguerrejevo metodo. Maddox (l. 1871) pa je kronal mlado, živahno napredujočo iznajdbo fotografije: izumil je suhe fotografske plošče, ki hranijo svetločutno snov v tenki, trdni kožici želatine.

Torej kar obrnimo teleskope proti luni, nastavimo na spodnji del mesto očesa fotografsko kamero — in moramo jo „izvrstno zadeti“!

Lahko rečeno, težko storjeno!

Le poglej ob priliki polno luno, kako plava njena mogočna svetla plošča med ozvezdji, nato pa jo fotografiraj s svojo ročno kamero, ki je pač sto in stokrat večja od tvojega očesa. Neskončno boš razočaran. Iskal in iskal boš luno po fotografski plošči in jo končno našel kot drobno temno[1] kroglico, manjšo od buckine glavice.

In v tem leži ravno bistvena razlika med tvojim očesom in fotografsko kamero.

Tudi v tvojem očesu nastane na mrežnici taka drobčkana sličica lune, seveda v tej minijaturni kameri še mnogo manjša. A

[1] Kakor znano, kaže fotografska plošča takozvano obratno, negativno sliko; vse, kar je v resnici belo, je na plošči črno, kar je temno, pa svetlo. Šele odtisek ali kopija pokaže sliko v naravni razdelitvi svetlobe in sence.

tvoje oko jo občuti, jo vidi. Ono prenese v duhu svetlo pikico na venkaj, projicira jo na zvezdno nebo in uzre tamkaj polno luno v vsej njeni velikosti. Ti, ki stojiš komaj en meter od mene, si na mrežnici mojega očesa naslikan kot droben možiček, manjši od hišne muhe, in vendar te vidim kot polnega moža stati pred sabo.

Fotografska plošča pa je slepa. V pretirani natančnosti ti zariše nežno sličico v svojo kožico in jo tamkaj zvesto shrani. To sličico lahko zahtevaš od plošče kadarkoli hočeš, z vsemi podrobnostmi ti jo pokaže; ne zahtevaj pa od nje, da naj izpregleda in uzre predmete v njih prirodni velikosti.

Zato ostane sličica toliko oddaljene lune izredno majhna celo tedaj, ako jo narišejo na svetlo-„čutno" ploščo namesto navadne kamere mogočne leče daljnogledov.

A oko nam je podalo tako lep vzgled, treba mu je samo zvesto slediti.

Projicirajmo drobno sličico na venkaj, na belo steno ali zopet na novo fotografsko ploščo. Povečajmo jo, kakor poveča kinematograf na svetlem zaslonu majhne, nežne posnetke do nadnaravne velikosti.

Tako je storil sloviti fotograf lunine oble Warren de la Rue (1857) in dosegel je sijajne uspehe.

Kot lešnik drobno lunico, ki mu jo je narisal teleskop na fotografski plošči, je povečal do velikosti celega metra. In ker ne pozabi plošča niti najmanjšega detajla, ki ga je vzprejela, in ker ji ne uide niti najnežnejša senčica, je bilo takorekoč v eni noči dograjeno delo, ki sta mu morala Lohrmann ali Mädler žrtvovati celo življenje: nastala je en meter visoka, prirodnoživa karta lunine oble.

Rodila se je nova panoga zvezdoznanstva: astrofotografija.[1]

Tedaj pa so opremili svetovnoznano Lick-zvezdarno, ki leži vrh visokega hriba nad San Franciskom v čistem kalifornijskem zraku, z orjaškim teleskopom. Tako ogromen je ta velikan, da nam predstavlja njegova fotografska sličica lune že njen pravi „kabinetni" portret v velikosti 13 centimetrov. Ta portret so nato še izdatno povečali in ga razdelili v posamezne pokrajinske slike lune, ki v lepoti in natančnosti prekašajo risbo najspretnejšega umetnika.

Sezi po teh obsežnih folijantih in atlantih na moji mizi! To je cela zakladnica samih pristnih luninih fotografij. Vse njene pokrajine so na njih posnete, v večerni, jutranji, opoldanski razsvet-

[1] Astér, grški zvezda.

ljavi; „morja“, okopi, kraterji, razpoke, verižna gorovja — vse, vse je zarisano tukaj z mogočnim očesom teleskopa, ki ne vara nikdar, zarisano na svetločutni fotografski kožici, ki ne pozabi in ne potvari ničesar.

Skoro vse velike svetovne zvezdarne, predvsem one v Kaliforniji, Parizu, Čikagu, Monakovem in na Dunaju, so se skušale v plemeniti tekmi, katera izmed njih bo lepše, natančnejše in prirodnejše pogodila pokrajine lune.

Sijajni uspehi, ki so jih dosegli astronomi s fotografiranjem meseca, pa niso navdušili samo strokovnjakov, tudi v najširšo publiko so zanesli zanimanje in ljubezen do zvezdnega neba.

Iz vedno naraščajočega kroga „ljubiteljev“ zvezdoznanstva je sprejela astronomija marsikatero znanstveno pobudo in materijalno podporo.

Premožna gospodična Bruce je poklonila slavnoznanemu amerikanskemu astronomu Pickeringu ogromna sredstva v znanstvene svrhe. In zgradili so na njene stroške daljnogled, ki prekaša po svojih orjaških dimenzijah teleskope-velikane celega sveta. Na otoku Jamajki so sestavili ta optični monstrum, ki je dolg nad 40 metrov. A niso ga dvignili kvišku, da bi njegovo titansko oko gledalo in se obračalo prosto v neskončne globine vesoljstva, položiti so ga morali vodoravno, da se ne zgrudi pod pritiskom lastne teže. Pred njegovo oko, objektiv, pa so postavili zrcalo, ki mu tako šele posredno pošilja svetlobna poročila iz zvezdnih dalj.

Tudi površino lune si je ogledalo to kiklopsko oko. Vse, kar je videlo tamkaj, je ohranjeno v tem lepem atlantu, ki ga je izdalo Harvardsko vseučilišče (1903). Osemdeset podolgastih fotografij kaže celo lunino površje, razdeljeno na 16 posameznih odsekov. Vsak odsek, vsako pokrajino pa ti predočuje v peterih različnih svetlobnih efektih: v jutranjem svitu, v dopoldanskem solncu, v žgoči poldanski svetlobi, v popoldanskem blesku in obsejano od zahajajočega solnca. V veličastni svetlobni igri celega luninega dneva zreš pred sabo reljef njenih gora in ravnin.

Tu si izberi kraj, kamor bi rad pohitel z menoj, in ukaži mi pot, ki naj te vodim po nji skozi lunine dežele! Daj, sestaviva si najpoprej iz posameznih listov pregledno sliko cele lunine poloble!

Tako — in sedaj se odloči!

Širom lunine oble.

„Najprimerneje se mi zdi, da pristaneva na eni izmed širokih temnih luninih peg. One krijejo več kot polovico celega luninega površja, tamkaj bova torej najlažje našla za luno značilne pokrajinske slike.“

— Čuj, ravno tako bi govoril lunjan, ki bi opazoval z meseca zemljo in se pripravljal na daljno pot do nje. Šel bi in padel bi — —

„— — — v morje“.

— Da, sredi v Pacifik bi pljusknil z glavo in o pravi „zemlji“ bi ne vedel povedati ničesar.

Tudi vse te prostrane lunine pege se sicer zovejo „morja“, kakor si že čul. Toda po teh morjih se ne razpenja jasna vodna gladina, po njih ne buče in ne kipijo viharni valovi. Ta morja ne pljuskajo ob skalnate stene in se ne penijo v divji jezi elementov; vsa trda, vsa okamenela so — in zato tem strašnejša v svoji enoličnosti.

Kolikor daleč seže oko, tja do obzorja — in dalje — in dalje — se proži brezupna planjava. Ravna, brezkončna pustinja, in ni ga daleč naokoli brda ali hriba, ki bi oživil mrtvo enoličnost. Tu in tam se sicer vzpenjajo nizki holmi, dvigajo se velikanske ploščate terase, da tudi ogromen krater se vzpne časih nenadoma iz nižine kot samoten zapuščen otok. A da bi pristala na njem, bi nama bilo tem tesneje pri srcu. Še obsežnejšo, še groznejšo puščavo bi nama odkrival razgled raz njegovega vrha. —

„Dobro, pa se ustaviva na meji teh strašnih planjav! Karta mi kaže, da so „morja“ na luni vsenaokoli obdana od venca dolgih visokih pogorij. Na njihovih slemenih bova stala visoko nad deželami lune ter gledala v strme, temne gorske prepade in na bleščeče smele vrhunce njenih gora — pod nama pa bo bežala planjava v nedogledno daljo. Že se opajam v mislih nad lepoto tega divjega kontrasta.“

— Gorovja, ki mejijo v mogočnih lokih ob nizke „morske“ planjave so tako zelo podobna našemu visokoplaninskemu svetu, da bi se radi njih pač težko izplačala tako dolga in nevarna pot.

Ogromne „gorske planote“ kipijo neposredno iz morskih nižin. Vrhunec se kopiči ob vrhuncu, sleme se dviga ob slemenu, divji prepadi se odpirajo med razoranimi strmimi stožči, brezdanje kotline zijajo med kamenitimi hrbti. Vsa razdrapana in razmetana, razjedena in razkosana so ta lunina gorovja, z divjo romantiko njenega gorskega sveta se ne morejo kosati niti od neviht razprane preperele stene Dolomitov.

Drugje zopet se vijó po luni mogočni hrbti slokih „verižnih pogorij“, a tudi ta so modelirana z divjo plastiko in razkopana od strmoglavih dolin

Velika podobnost luninega gorovja z gorskimi slemeni naše zemlje je napotila že Hevelija, da jih je krstil z zemeljskimi imeni. Njegovi nazivi pogorij te vrste so se ohranili celo do danes. In tako srečamo na luni Apenine in Alpe, Kavkaz in Karpate, Altaj in Tavrus.

Toda tudi v visokosti nadkriljujejo lunina gorovja svoje sorodnike na zemlji. Nad 5800 *m* visoko se vzpenjajo na luni Kordiljeri, nad 5500 Apenini in Kavkaz, nad 4000 Altaj, nad 3600 Pireneji in Alpe; Tavrus (2740 *m*) in Hemus (2020 *m*) pa moramo že prištevati nižjim pogorjem.

Posebno zanimivo prikazen nam nudijo Alpe, prikazen, ki ji na zemlji ni para. Skozi celo gorsko gromado je zarezana od vrha do tal orjaška povprečna dolina. A ne morda dolina v zemeljskem pomenu te besede, dolina, ki se položno vzpenja od vznožja v gorske višine. Ne, ostro zasekana, omejena od dveh navpičnih sten zija njena zareza v živo telo Alpske gorske verige, 3600 metrov globok navpičen prepad se odpira pod teboj in več kot 11 *km* mu meri širina. Zdi se ti skoro, kot da je tu nekoč zadela 11 *km* velika topovska krogla ob kamenite stene. V silovitem udarcu je razdrobila in zmlela vse, kar se ji je stavilo v bran, razbite skale in drobce je pobrala seboj ter gladko posnela široko cesto svoje premočrtne poti.

Pri vsej divji lepoti in zanimivosti luninih gorskih slemen pa bi ti vendar svetoval, da jo kreneva drugam, v še bolj tipične kraje luninega površja. —

„Če že nikakor ne morem izbrati primernega cilja, sedaj ga gotovo pogodim. Popelji me torej semkaj na južni del lune! Tu je vse njeno površje kot „kozávo“, nabodeno in izjedeno od samih okroglih kotlin. S podobno prikaznijo se menda ne more ponašati naša rodna zemlja?“

— Vidiš, sedaj si zadel luno v živo.

Že Galilei in Kepler sta obstrmela nad prečudno obliko in mnogoštevilnostjo luninih krožnih pogorij. S pavovim repom, ki je posejan z očesi, sta primerjala lunino površino, s kožo dečka, ki so mu okrogle brazgotine razjedle lice, z luknjičavim plovcem, ki je poln malih vdrtin.

Keplerjevo bistro oko pa je prodrlo še globlje v značaj teh čudovitih tvorb — spominjajo ga na vulkanska žrela zemeljskih kraterjev.

In dasi jih je tolmačil pozneje za ogromne umotvore selenitskih inženirjev, da, prav podrobno nam je celo popisal ves potek trudapolne stavbe — njegova izvrstna primera ni mogla zapasti pozabljenju.

„Krater", to je bila beseda, ki je pogodila bistvo. In še danes govori vsaka astronomija o kraterjih, t. j. vulkanskih žrelih na luni.

Ognjena moč, ki še tli v notranjosti naše zemlje, si često na silovit način odpre pot skozi zemeljsko skorjo. V veličastnem pojavu vulkanskega izbruha plane na dan. V silnih eksplozijah prebijejo razbeljeni plini zemeljsko skorjo. Iz zevajočega okroglega žrela bljuje ognjenik raztaljeno kamenje, bruha oblake dima in pepela ter meče vulkanske bombe s silovito močjo.

Vsi ti izmečki pa se usipljejo zopet na zemljo nazaj in se v okroglem okopu nabirajo vseokrog žrela. Vedno višje in višje se grmadi nasip vulkanskega stožca. Ko pa se nekoliko umiri divja sila zemeljske notranjščine, si ognjenik sčasoma samolastno zasuje široko odprtino. Le ozek rov v središču si še hrani odprt, da si skozi ta dimnik od časa do časa ohladi razburjenje. Kadar pa to razburjenje znova prikipi do vrhunca, mu je postala pot na prosto preozka. V prvi jezi si s strahovito eksplozijo razširi pretesna vrata, kot razletela se granata odnese kapo prvotnega stožca, nato pa se jame graditi nov manjši stožec v središču prvotnega, sčasoma skoro do vrha zasutega prvotnega žrela.

Strmo se dviga vulkanska kopa iz ravnine, strmo pada v kraterski kotel nazaj. Sloki krožni hrbet ognjeniškega okopa obdaja na vrhu planjavo, ki pokriva nekdanje žekno in nosi v središču novi centralni stožec. Taka je slika nasutega zemeljskega vulkana, Vezuv nam nudi najlepši primer te vrste.

Kaj ne, vse kakor na luni?

Izmerjeno okrogel nasip se dviga kot amfiteater iz luninih planjav, široka krožna ravnina se mu širi preko celega žrela. Sredi nje štrli navpik samotna kopa. V solncu se ji sveti strmi vrhunec, dolga vitka senca pada za njo, kot da bi stal pred tabo stožec sladkorja, obsejan od solnčnih žarkov.

Toda luna ne pozna mere in mej.

Ni ji bilo dovolj veličastne lepote naših visokih planin. Razgrebla in razmetala jih je od vrha do tal, njih smelo romantičnost je izpremenila v divjo grozo.

A vse to je še vedno ponižna igrača.

Kar pa si je dovolila luna s svojimi kraterji, to presega vse meje, to je pravcata orgija njenih vulkanskih sil.

Ognjenik kipi ob ognjeniku, žrelo zija ob žrelu, okop se stiska ob okopu — in še ji ni vulkanizma dovolj! S stotinami majhnih vulkančkov so posejana slemena, obronki in centralne planjave mogočnejših ognjenikov. Vulkan sedi na vulkanu, okop izpodriva okop, krater prodira nasip svojega soseda; kot dvojčki ali celo trojčki se strinjajo dva, da, trije ognjeniki v novo ogromnejše žrelo; dva, trije okopi krožijo vzporedno okoli ene same kraterske planjave in sredi nje sedi kar cela družba ognjeniških stožcev. Vsa planjava pa, kolikor jo je še ostalo med posameznimi vulkani, je prebodena, navrtana, razjedena in izdolbena s tisočerimi kraterskimi jamicami, da se ti zdi kot da bi zrl na gladino prostranega jezera, ki pada nanjo gosta poletna ploha. Na tisoče jamic se izvotli v vodno gladino, zagiblje se na tisoče valov-kolobarjev, na tisoče drobnih vodenih stožcev pljuskne nakvišku — da bi jezero trenotno okamenelo, bi občudoval pred sabo najlepšo minijaturo luninega površja.

Da, prirodne sile na luni so morale zblazneti! —

„Kako, vsi ti gorski kotli omejeni od okroglih nasipov so sami vulkani?“

— Da, in še kakšni! V neverjetne dimenzije je potencirala luna velikost zemeljskih ognjenikov. Nad 250 *km* meri premer kraterja Grimaldi na vzhodnem robu lune. Če bi zijalo odprto žrelo namestu planjave, ki se širi od ene strani okopa do druge, tedaj bi lahko vrgel v ta prepad celo kraljevino Češko in jo spekel v vulkanski peči. Vsi zemeljski vulkani skupaj bi se lahko poskrili sredi njegovega nasipa. In skoro nič manjši ni ogromni Clavius blizu južnega luninega pola.

Tako velikanskim žrelom pa pripada tudi orjaški nasip. Célo mogočno pogorje, ki se v titanskem loku povrača samo vase, tvori Klavijev okop. Nebotični vrhunci se vrste na njegovem slemenu, do višine 7000 *m* se jim dvigajo glave, med njimi pa se strmoglavljajo navpične doline v mračne nižave.

V cele mogočne gorske skupine se je razvil pri teh velikanih okrogli nasip, celo prostrano deželo obkolja njih ogromni okop; mesto stožca se razprostira v njihovi notranjščini često obširen gorski sklop, ki se dvigajo iz njega mnogoštevilni gorski vrhunci. „Okopne planjave“ imenujemo te orjake mej kraterji lune.

Pri nekoliko manjših „krožnih pogorjih“ postaja okop že mnogo pravilnejši. V elegantnem krogu teče okoli osrednje planote

en sam izrazit hrbet ter pada strmo v kratersko kotlino, njega zunanje pobočje se seveda tudi tukaj razrašča v prava gorska slemena.

Še manjši „kraterji" v ožjem pomenu te besede in „kraterske jamice" pa so najmanjši členi mnogoštevilne in raznolike družine luninih ognjenikov.

Kot bi bil zarisan, tako lepo okrogel je okop luninih „kraterjev", vsenaokoli mu teče sloki hrbet v vedno isti višini in v njegovi notranjščini često pogrešamo centralni stožec.

„Kraterske jamice" pa nam ne predočujejo drugega nego okrogle luknjice v lunini skorji. Ako jih sploh obkolja okop, je slednji često tako nizek, da ga z zemlje sploh ne opazimo. O centralni kopi ni duha ne sluha. Samo 1 *km* merijo pogosto v premeru ti pritlikavci, velikost, ki je za žrela zemeljskih vulkanov še vedno vsega spoštovanja vredna.

Več kot stotisoč večjih in manjših kraterjev nosi lunina skorja. Koliko onih malih jamic pa jo razjeda, tega ne ve povedati niti najboljši poznavalec lune. Njih število presega sto in stotisoče. —

Zdi se mi, da si postal nekako osupel. V to vražjo kuhinjo se menda ne upaš z menoj. Čemu bi se izpostavljal ognjenim orgijam razdraženih prirodnih elementov?

Kaj ne, že vidiš pred sabo zijati pošastna žrela? Vse do horizonta žarijo krvavi stožci kot goreči gigantski kresovi. Plameneči jeziki sikajo v razpaljeno nebo. Zemlja bobni in se trese pod nogami. Toča razbeljenega kamenja bombardira trepetajoče planjave. Oblaki dima in pepela bruhajo iz žvižgajočih votlin. Hudourniki goreče lave bobnijo v nižine. Divje strele se užigajo na nebu. Vsa priroda ječi — in stokajo gore — in lunino okostje poka — in brezdanji prepadi se odpirajo in zopet zgrinjajo kraj tebe — — — sodni dan! — — —

— Res škoda, da ne nudi luna astronomom nikdar takega veličastnega prizora. Trdovratno molče njena vulkanska žrela, kot da jim je že zdavna zmanjkalo moči in ognja.

Da bi se vsaj enkrat zasvetil v lunini noči plamen ognjeniškega stožca, da bi se nasul pred našimi očmi vsaj en okop, da bi hotel bruhniti iz lunine skorje le en oblak pepela in dima, da bi se napolnila z ognjeniškimi izmečki ena sama kraterska kotlina — neskončno bi bil hvaležni temu prirodnemu pojavu. Imeli bi vsaj eden, toda neoporečen dokaz, da so prečudovite krožne gore na luni v resnici kraterskega izvora. Za vselej bi bili prepričani, da občudujemo v njih dela, ki so izšla iz ognjeniške kovačnice prirode.

A vse zaman!

Mrtvo krožijo strmi okopi v solnčnem svitu, mirno se proži sredi njih tiha planjava, pokojno strmijo stožci visoko v nebo. Ali je res že obmolknila na luni sleherna prirodna sila? Ali je mesec v resnici popolnoma mrtev svet, ki ni samo oropan vsakega sledu organičnega življenja, temveč svet, ki so na njem potihnili tudi zadnji utripi mrtvih prirodnih sil?

V teh ognjenih plavžih je v pradavnini kovala mladeniško razuzdana vulkanska sila — ugaslo, mrtvo in izžgano je danes njeno ognjišče.

Toda neka temna slutnja se poraja v naši glavi: morebiti na teh ognjiščih sploh — nikdar — ni žarel vulkanski plamen. Tedaj pa bi sploh ne smeli govoriti o vulkanih in kraterjih na luni? — Da, morda res ne! Vedno večji in vedno bolj utemeljen postaja dvom, da bi bila ogromna lunina okopna pogorja delo pristnih vulkanov v zemeljskem pomenu te besede.

Ta bore siromašna lunica naj bi razpolagala z ognjeniško silo take jakosti in tolike vseobsežnosti, da bi se morala pred njo sramežljivo skriti njena mogočna mati — zemlja?

Velikanska podobnost z zemeljskimi kraterji je morebiti le dozdevna. Na popolnoma drug način je morda zgradila priroda te zagonetne gorske kolobarje. Saj najde večna poizkuševalka priroda sto in sto poti do istega cilja.

Jezero, ki padajo vanj goste deževne kaplje, nama je podalo jako duhovit migljaj. V tisočerih vodenih kolobarjih mu vzigrava gladina. — Ob tej zanimivi primeri se ustaviva pozneje še enkrat. Dotlej pa premišljaj sam seboj, ali bi mogle kake nepoznane orjaške „kaplje“ zavaloviti lunino površino v tako ogromne kamenite kolobarje?

Divji vulkanizem lune je torej prav ponižna, tiha teorija brez eksplozij, bomb in plamena. Interesantna, a ne povsem zadostna rešitev vprašanja o postanku luninih krožnih gorá.

Brez skrbi mi lahko slediš na luno in ni se ti treba bati, da te izkopljejo nekoč vsega zogljenelega ob vznožju luninega vulkana iz lave in pepela.

V najbolj vulkanske dežele lune hočeva kreniti. Tja sem bil namenjen že takoj izpočetka in najin pogovor je bila le igra; vsaj nekoliko sem te hotel vnaprej seznaniti z glavnimi tipi luninega površja. Ni se nama več dolgo obotavljati; če želiš še kako pojasnilo, se podvizaj! —

„Tu opazim na detajlni karti vse polno ozkih rek, ki se vijejo po luninih planjavah. Njih prisotnost na luni si mi zamolčal. Hotel si me nekoliko prestrašiti z »brezupno puščavo« na luni.“

— Tudi Schröter, ki je prvi odkril na lunini skorji vitke dolge struge, se je v njih temeljito zmotil. Kakor sem že razložil, jih je smatral za prekope in ceste luninih prebivalcev. Kot temne žile teko po luni njene „špranje“, ostre in črne kakor zarisane z ogljem. Ni na desni ni na levi se ne posveti v solncu breg, ki bi jih spremljal. Biti morajo globoke ozke razpoke, ki se odpirajo neposredno iz planjave v temne globine.

Več kot sto kilometrov daleč so zasekane nekatere izmed njih in več kot 1 *km* ste razmaknjeni njih navpični nasprotni steni.

Če pogledaš ob priliki v jamah ugašeno apno, ko se je zopet izsušilo, tedaj ti razpoke na njegovl površini jako nazorno predočijo lunine špranje. Seveda niso razpoke na luni tako na gosto posejane, tudi se ne razraščajo in ne vežejo v celo omrežje

„Samo še eno vprašanje! Iz nekaterih luninih kraterjev, posebno lepo iz Tycha in Kopernika, vidim na vse strani izhajati dolge ozke trakove. Na tejle pokrajini, ki je fotografirana ob polni luni, so posebno izraziti. Vsi beli so in nemoteno teko črez hribe in doline svojo premočrtno pot. Lahko bi jih primerjal svetlikajočim se progam, ki se razhajajo na stekleni plošči v vse smeri iz one točke, kamor si vrgel v šipo kamen.

Kaj naj pomeni ta čudna prikazen? Ali je zapadel po luni sneg v tako pravilno žarkasti obliki? Ali je zadela luna ob kako drugo telo in se ji je pri udaru razpočila skorja — — —“

— — — in iz razpok je prikipela razbeljena lava, se sčasoma ohladila in strdila v blesketajočih kristalčkih?

Na to vprašanje ti ne vem pravega odgovora. „Sisteme žarkov“ imenujemo te zagonetne svetle proge, ki se razhajajo od okopa mnogih kraterjev premočrtno na vse strani. Skoro 2000 *km* daleč teko najdaljši izmed njih in do 15 *km* široki so ob svojem izvoru. V daljavi pa postajajo tanjši in tanjši in se končno nenadno izgube.

Niti niso vzvišeni nad okolico, niti izdolbeni vanjo — postanka in bistva jim ne ve razložiti nihče.

Poglej tu na severnozapadnem robu lune prihaja od vedno nevidne lunine poloble tak sistem razhajajočih se žarkov sem črez na vidno poluto. Dokazuje nam, da mora na oni strani ležati mogočen krater, ki jim je izhodišče. Iz lege žarkov je izmeril astronom Franz stališče nevidnega kraterja.

Tako si upa astronomija na pot tudi v nedozorne svetove in čul boš o sijajnih triumfih, ki jih je dosegla pri raziskavanju nevidnih nebesnih teles.

In sedaj sva gotova!

Obleci preko telesa to tanko kožico, ki je popoloma neprovodna za toploto! Varuje naj te strahovitega luninega mraza in njene neznosne vročine! Oprtaj si na hrbet rezervoar tekočega zraka, da se ne zadušiš, kadar šineva iz zemeljske atmosfere!

Če imaš še kako željo, izrazi jo hitro! Takoj bova 80 *km* nad zemljo. Tamkaj že jenja njeno ozračje. Zaman boš tedaj odpiral usta ter skušal govoriti — z zrakom nama zmanjka tudi govorice.

Zato dobro pazi name, ko bova hodila po luni, kajti morala se bova pogovarjati edino le v mislih, s kretnjami in pogledi.

Odbila je šesta ura, visoko na nebu blešči prvi krajec, daljen cilj najine poti.

Odtod! Naprej!

Še en pogled na rodno zemljo, obsejano od večernega solnca!

Na zelene planjave, na šušteče gozde, na kipeča morja in žuboreče potoke, na strme vrhunce, odete v večni sneg, na rožno večerno zarjo, ki poje po firmamentu tihe barvne akorde.

In na tebe, človek, ki sem ves tvoj in tvoj, mati Zemlja, ki si me vsega priklenila nase v ljubezni in dobroti.

Daj izpregovoriva na razstanku še eno sladko besedo, da čujeva še enkrat človeško govorico, ki sva jo tako iskreno vzljubila!

„Zemlja! — — — Zemlja! — — — Zem . . .“

(Dalje prihodnjič.)

Janko Glaser:

Koprnenje.

„V dušo pečejo me pisma tvoja. —
Kaj od solnca so tako ožgana,
dragi moj, na jugu daleč tam?“

Ne od solnca — tu jesen je mrzla.
Grenka strast je, v meni zadržana,
žroča, žgoča, ko iztlevam sam.

Fran Govekar:

Shakespeare.

(Dalje.)

Z „Romeom in Julijo“, to čudovito pesmijo zmagovite ljubezni, kakršno more napisati pesnik le enkrat v življenju, ko stoji na vrhuncu mladeniške sile, je našel Shakespeare samega sebe ter se dvignil visoko preko vseh tovarišev.

Za „Romeom in Julijo“ je sledil „Sen kresne noči“, poln prelestne romantike, fantastičnosti in poezije, pretkane s solnčnim humorjem. Tej veseloigri je sledila popularna sijajna komedija „Trgovec beneški“, izrezek iz večne borbe verstev in plemen na svetu, nato veseloigra „Mnogo hrupa za nič“, kakor prejšnja z dvema vzporednima dejanjema, polna melanholije in šale, globokoumne resnobe in grobe komike; kakor prejšnja genijalna zmes tragike in veselosti, a vendar bolj sad pesnikove rutine in duhovite zabave, kakor izraz njegove duše. Prav tako je naslednja komedija „Kakor vam drago“ bolj pesniška igrača, zelo ljubezniva in občutja bogata majčkena dragocenost. Pesnik jo je „stresel iz rokava“, zato ni brez nedostatkov. Tudi burkasta in fantastična komedija „Vesele ženske windsorske“ je bila napisana v veliki naglici, baje po kraljičinem naročilu tekom štirinajstih dni za dvorsko veselico in z edinim namenom, pokazati viteza pijanca Falstaffa kot smešnega zaljubljenca. Falstaff v Shakespearovem „Henriku IV.“ je vzlic vsej svoji propalosti vzvišen duh, ki se roga svetu, zaničuje sebe in vse ljudi. Napraviti iz duhovitega, iznajdljivega, dovtipnega, vsem doraslega Falstaffa smešno igračo dveh priprostih žensk, je bila tudi za Shakespeara zoprna naloga. Zato pa je ta komedija med najslabšimi.

Z naslednjo komedijo: „Kar vi hočete“ je napisal pesnik svoje najboljše, resnično mojstrsko delo vesele Muze. Tudi ta igra ima dvoje dejanj, a značaji so ostreje slikani, dejanje je bogatejše in močnejše; resni prizori so brez melanholije, a polni humorja. Komične figure so izvedene z izredno fineso, a so hkratu igralcem posebno „hvaležne“ vloge.

Sočasno, v dobi 1594—1600, je napisal Shakespeare angleške patrijotične historije: „Rikarda II., Henrika IV. (v dveh delih) in „Henrika V.“ Za naše odre imajo te dramatizirane biografije,

kakor tudi večina pesnikovih „kraljevskih dram", manjšo vrednost in zanimivost.

Kot umotvor stoji „Rikard II." nad „Rikardom III.", ker mu je dejanje enotnejše in se dogodki razvijajo v velikih scenah. Psihološko slikanje glavnih oseb je globlje in bogatejše. „Henrik IV. in V." sta nadaljevanje „Rikarda II.", tako da tvorijo enotno trilogijo, pravzaprav tetralogijo angleškega junaštva. Tretji del, „Henrik V." ima najmanj dejanja in humorja in obsega pravzaprav le prizore pred bitko in po bitki, a pred publiko je imel zaradi svoje patrijotičnosti in proslave veličastne zmage maloštevilne angleške vojske nad močnimi Francozi pri Azincourtu vendarle velik in trajen uspeh.

Antipapistični „Kralj Ivan" je menda le Shakespearova priredba že starejše tuje tragedije. Zmršeno, nejasno dejanje je hkratu polno slučajev, smrt kralja slabiča ostane nemotivirana in vojna s Francozi se proti pesnikovim principom le opisuje, a ne vrši na sceni.

Baje poslednja pesnikova istorija ali celo vobče njegovo poslednje dramsko delo je „Henrik VIII." Igrali so jo prvič l. 1613. Omenjam jo že tukaj, da odpravim ž njo vse istorije. To dramo so baje uprizorili 6. julija in po predstavi je gledišče „Globe" pogorelo: na odru so streljali s topom in strel je povzročil požar. Drugi pa trdijo, da je nastala drama že l. 1601 in da je nastal požar po predstavi neke druge, ne Shakespearove igre. Gotovo je, da „Henrik VIII." ni dobra drama; ali je povsem začetniško, ali pa delo že povsem upehanega genija. A v posameznih lepotah, duhovitem, sijajnem dialogu in nad vse skrbni izvedbi je brezdvomno očitno Shakespearovo očetovstvo te ponesrečene istorije.

„Julij Cezar" tvori prehod od svobodne gradbe lokalno patrijotskih istorij k zaključenejši formi tragedije, obenem pa prva politična drama koncem 16. veka. Nastal je leta 1599. Snov ji je pesnik zajel iz Plutarha, morda nekoliko tudi iz dveh starejših tujih žaloiger istega naslova. Zarota simpatičnega Essexa, nesrečnega Elizabetinega ljubimca in vojskovodje, pa je bila baje pesniku zunanja pobuda, da se je lotil sorodne rimske snovi, v katero je vlil mnogo angleške aktualnosti, predvsem pa lastne misli in čustva. Dasi nosi tragedija ime velikega imperatorja, je vendarle glavni junak revolucijonar Brut, ki nosi mnogo Essexovih značajnih potez. Tragedija obstoja skoraj iz samih velikih prizorov na javnih trgih vpričo rimske množice ali na bojišču vpričo dveh armad. Trop zarotnikov in ljudska masa s par kričači imata posebno veliko vlogo v tej tragediji, ki se sploh odlikuje z izredno ostro obrisanimi in

za karakterne igralce silno „hvaležnimi“ vlogami. „Cezar“ je imel zato tudi na Angleškem in povsod največji uspeh.

Takoj po „Cezarju“ je napisal pesnik „Hamleta“, najsubjektivnejšo tragedijo, v katero je položil največ svoje osebnosti, svojih nazorov in načel o umetnosti, igralski tehniki, o svetu in ljudeh. Globoka melanholija, trpki pesimizem in pereči sarkazem, s katerim se pesnik roga vsemu velikemu na svetu, duševna zbeganost in mučna nervoznost pa kažejo popolno duševno razbitost, ki jo je trpel pesnik takrat po usmrčenju ljubljenega Essexa. Genijalni cinik Hamlet je najbolj komplicirana duša, ki jo je zamislil in poosebil pesnik in ogromna je literatura, ki se bavi le s to tragedijo. Ona je bila prva, s katero je prodrla Shakespearova umetnost v Nemčiji, in ostala je najbolj priljubljena drama velikega Brita ne le v Nemcih, nego tudi v Slovanih. Nemci in Rusi gledajo v Hamletu simbol svoje domovine in za Goethejem, ki je prvi opozoril na nedoumno krasoto te zagonetne drame, so sledili neštevilni prvi literati sveta, ki so slavili „Hamleta“ kot večno moderno tragedijo.

V Hamletovo dobo spadata dve komediji „Mera za mero“ in „Konec vse popravi“, dasi sta izšli v tisku šele leta 1623. Ker pa sta po stilu, motivih in mislih zelo podobni Hamletu ter se v njima namiguje na dogodke spočetka vladarstva Elizabetinega naslednika, Stuartovca Jakoba I., sodijo, da sta komediji nastali okoli leta 1603. Obe imata ugoden izid, v obeh je komična stran zelo raztegnjena, a malo humorna; obe sta trpki in pisani bolj z zagrizeno ostrostjo satirika kakor pa z ljubeznivo sočutnostjo humorista. Po Hamletu pač niti Shakespeare ni mogel napisati več vesele igre; komediji sta prisiljen sad naročila ali spekulacije. Delničarji gledišča „Globe“ so pač zahtevali zabavne komedije in tudi igralcem se je po Hamletu zahotelo smeha in šale. V „Meri za mero“, ki se godi na Dunaju, vlada silna nravstvena propalost; zvodnice in zvodniki igrajo glavno vlogo ter le okoli njih gnusne obrti se vrti dejanje. Pesnik pa je duhovito izbičal licemerstvo in potuhnjenost javnih moralistov, a skritih grešnikov. Igra, ki je v teatralni tehniki na višku, zahteva le tragičnega zaključka, a pesnik se mu je ognil s celo vrsto porok. V komediji „Konec vse popravi“ je skoraj popolna dramatizacija Boccaccijeve 9. novele v „Decameronu“. Tudi v njej je komično dejanje preveč raztegnjeno, veselost prisiljena, dejanje se razvija s čim dalje večjo muko ter se končno izpremeni v čisto epsko pripovedovanje. V Heleni pa je pesnik podal vzor ljubeče žene in v stari grofici Roussilon lep značaj strogopravične matere.

Zdi se, kakor bi bil ti dve komediji ustvaril Shakespeare v odmorih z levico, ko se je pripravljal z desnico na svoja največja dela: „Othella“, „Leara“ in „Macbetha“, najveličastnejše dramske umetnine, kar jih je kdaj zamislil človeški duh. V tehničnem oziru pomenjata „Othello“ in „Macbeth“ Shakespearjev višek, ogromna snov „Leara“ pa je vzrasla že preko mej dramatske forme, zato ji ob prerazkošju idej nedostaje enotnosti in zaokroženosti, dasi ostavlja prav ta tragedija z veličjem misli, silnostjo značajev, energijo dramatskega toka in globokostjo problema na gledalcu najsilnejši vtisk.

V stilu se je povzpel pesnik tako visoko, da je znal največjo snov strniti v najkrajšo formo. V vsakem stavku leži cel svet, vsaka beseda je kakor izklesana iz granita. V monumentalnosti sloga je „Othello“ začetek, „Lear“ popolnitev, „Macbeth“ vrhunec. Nobene besede ni niti preveč niti premalo, jezik je jasen, verz je kratek, odrezan in komični del se je izgubil do kratke epizode.

„Othello“, tragedija zakonske ljubosumnosti, je nastala menda leta 1604, in je poleg „Macbetha“ najbolj enotna in tehnično najdovršenejša žaloigra. V psihološkem poglobljenju je ne doseza nobena, naraščanje ljubosumja je naslikano z neprekosljivo umetnostjo, dejanje s stopnjevano napetostjo se razvija iz treh značajev in tragika sega do skrajne meje.

„Kralj Lear“ je baje realiziran simbol prastarega mita o solncu (Learu), ki ga zatemne zimski mrakovi (zli hčeri) in ga pomlad (hči Kordelija) vzpostavi zopet na vlado. Pesnik je snov zajel iz pripovedek in deloma tudi iz stare drame. Tragedija grde nehvaležnosti do staršev ima kakor pesnikove komedije dvojno dejanje, ki se godita v hiši kralja Leara in Glosterja. Temeljna čustva, ljubezen in resnicoljubje, sovraštvo in propalost, pravičnost in krivičnost, odkritosrčnost in laž so gibala vsega kompliciranega dejanja s celo vrsto glavnih oseb. V dveh nasprotujočih si taborih stoje okoli kralja in Glosterja značaji; dobri so hči Kordelija, Edgar, Kent, norec in Albanij, zli sestri Gonerila in Regana, Edmund, Cornwall in Oswald; zmagajo zli in vsi dobri najdejo v blaznosti ali na morišču strašen konec. Tragedija pesimizma je bila marsikje za moderne živce premučna in malo je gledišč, ki morejo to gigantsko dramo uprizoriti, a še redkejša je publika, ki bi bila sposobna uživati jo kot umotvor večne krasote.

„Macbeth“ je najbolj objektivna tragedija Shakespearjeva, brez subjektivnih momentov, a kot drama najdovršenejša, dasi je

hkratu najkrajša. Enotno dejanje, jedrovitost v izrazu, komprimiranost dogodkov v kratkih prizorih, ki se stopnjujejo z nezaslišano naglico h katastrofi, jo delajo za nedosežni vzor vsem dramatikom. Tudi njeno dejanje tvorita nehvaležnost in zločin napram dobrotnemu starcu, a dejanje je priprostejše; le Macbeth in njegova soproga stojita ves čas v žarišču interesa, vse druge osebe, izvzemši Banqua in Duncana, ki tvorita še dva živa, fino izvedena moža, stoje daleč zadaj v temi. Z „Macbethom" je dosegel pesnik svoj vrhunec, in kar mu je še sledilo, se ni vzdržalo več na isti stopnji.

Že leta 1607 je izšla na odru tragedija „Antonij in Kleopatra", kakor „Cezar" zajeta iz Plutarha. Blazna zaljubljenost celega moža v krasno vlačugo rafinirane koketerije vodi h katastrofi, strašna osamljenost velikega moža, nerazumljenega, v borbi z omahljivo maso tvori idejo igre. Bogastvo in pestrost dogodkov pa so na škodo dramatičnosti; dejanje je zamršeno ter vse delo vzlic mnogim krasotam ter impozantnim in finim potezam za oder vendarle manj srečno. Niti Antonijeva niti Kleopatrina smrt ne učinkuje tako vzvišeno tragično kakor padec Cezarjev pod bodali domovino in svobodo nad vse ljubečih zarotnikov.

Mnogo višji in mogočnejši je revolucijonar „Korijolan", čigar plemenita, polnokrvna osebnost vzbuja večje zanimanje ter je njegova osebna usoda pristno tragična. Korijolan je velik kot človek, vojščak, državljan in poveljnik; neomajna je njegova zvestoba do prijateljev, skromno udan sin je svoji materi, nežen soprog in nad vse ljubeč oče. Toda med njim in med maso je razumevanje nemogoče; ker ne daje koncesij, ker se ne more klanjati sodrgi in ne hinaviti, mora pasti. Kakor Antonij ostaja osamljen celo od matere; zbegan se poniža za hip pred drhaljo, a ko se zave, je tem hujši zaničevalec mase. Kot tragedija nedoslednosti, omahljivosti iz ženskočutne dobrotnosti in izdajstva najsvetejšega prepričanja je „Korijolan" velika drama, polna simbolov. Morda je izlil v njej pesnik tudi svoj lastni gnev nad sodrgo, ki se ji je moral kot umetnik in glediški ravnatelj ukloniti tolikrat proti svojim načelom . . . „Korijolan" je pesnikova zadnja tragedija in nekaj let po nji ni napisal nič samosvojega in dobrega. Pesnikova duša se je izčrpala ter prenapolnila s pesimizmom in prezirom ljudi, zato ni imel niti veselja do dela niti sposobnosti za ustvarjenje novih umotvorov.

„Timon Atenec" je povsem ponesrečena tragedija prijateljske nehvaležnosti, ki junaka opleni, upropasti in spravi ob razum. Človeška družba obstoja v tej igri iz lopovov, tatov, morilcev in tepcev,

ženske pa so kupljive vlačuge. Vzporedno dejanje z Alkibijadom je čudno podobno, skoro enako z zadnjimi dejanji Korijolana. V tehničnem in esteskem oziru ima igra toliko hib in nedostatkov, da mnogi vobče dvomijo o Shakespearovem očetovstvu pri tej nakazi, mnogi pa trdijo, da je priredba tujega dela ali pa povsem zanikarn in pogrešen prepis pesnikovega izgubljenega originala.

Drama „Trojil in Kresida“ je bila baje napisana že v mladosti in na starost le predelana. Zajeta je iz trojanske vojne in nekaka romantična parodistična satira na slavne bojevnike, ki niso v istini nič drugega kot tepci in lopovi, ženske pa nestalne hotljivke. Igro imenujejo nekateri komedijo, drugi pa tragedijo zaradi tragičnega konca junaka Hektorja, žrtve Ahilove osvete. Homerjeva karakterizacija trojanskih in grških junakov je postavljena na glavo, in človek se nehote spominja Offenbachovih operet s parodističnimi libreti. Edini pametni človek v tej družbi je Terzit, zato pa je vedno tepen. Terzit je govornik pesnikovih misli in čustev, ki so le roganje, psovanje, smešenje. Igra ni imela nikdar uspeha in ga niti danes ne more imeti. Izmučen in naveličan, zastrupljen od najgrenkejšega pesimizma, poln ljudomržnosti in morda tudi nevoljen zaradi neuspeha svojih zadnjih del se je Shakespeare preselil okoli leta 1605 zopet v rodno mesto k svoji obitelji. Pridelal si je ne le največjo pesniško slavo, nego tudi veliko imetje. Postal je v Stratfordu in daleč naokoli najbogatejši posestnik. Živel je srečno obiteljsko življenje in svoboda v lepi naravi mu je dala prejšnji dušni mir. Ž njim pa se mu je vrnilo veselje do dela.

Okoli leta 1610 so igrali v Londonu prvič njegovo komedijo „Cimbeline“. V njej je poetsko prikazan propad med življenjem na kraljevskem dvoru in v svobodni naravi. Z značajem Imogene je podal pesnik najvišjo žensko krasoto; v njej se združujejo vse milobe in plemenitosti Desdemone, Julije in Kordelije. Preljubezniva značaja sta tudi odvedena kraljevska princa, živeča v gozdu pri poštenjaku Belariju. Drama je zaradi kratkih scen težko uprizorljiva in trpi mestoma na epičnosti. Iznova vzcvetajoči optimizem pesnikov pa dela to dramo vedno simpatično duhovito berilo.

„Zimska pravljica“ je nastala okoli leta 1611 in karikira neutemeljeno ljubosumnost. Vse občutje v tej pravljici je veselejše in jasnejše, dasi tudi v njej ne nedostaje tragičnih scen in melanholije. Toda dejanje je razklano na dvoje: v prvih treh resnobnih aktih nas zanimajo muke kraljice matere Hermione, ki jo preganja ljubosumni Leont, v zadnjih dveh pa se pripoveduje vesela povest

Hermionove hčerke Perdite. Igra je imela tudi na odru velik uspeh in se je vzdržala na repertoarju doslej.

Višek v umetnosti fantastičnih pravljic pa je Shakespearjevo poslednje delo „Vihar". Nastalo je po letu 1611 in se odlikuje s prav posebno priprostostjo povsem enotnega dejanja, najzornejšo poetičnostjo ter se izvrši vse dejanje tekom treh ur, tehnično docela odgovarjaje Aristotelovim pravilom. V Prosperu je bajè poosebil pesnik samega sebe in kakor ta je po vseh čarobnih umetnostih zlomil svojo čudotvorno palico umetnosti, se odrekel za vselej literaturi in gledišču ter se vrnil domov, v življenje ljubeznivega tasta, deda in očeta. Živel je nato le še par let, čutil bližajočo se smrt, napisal svojo poslednjo voljo, s katero je bogataško obdelil svoji dve hčeri, unukinjo, unuke, prijatelje in bivše tovariše ter mestne reveže, le svoji soprogi je zapisal edino „svojo drugo najboljšo postelj". Umrl je jedva 52 let star že dne 23. aprila 1616 ter bil pokopan prav v isti cerkvi, kjer so ga krstili. (Konec prihodnjič.)

R. Maister:

Grobovi.

Mesec je v topole splezal,
Triglav božal, v Kum se stezal.
„Bratec bledi, kam gre pot?"

„„Med očete in sinove,
ki so vrgli jih v grobove.
Kje gre bližnjica do njih?

Na kateri le poljani
spe globoko zakopani,
kje stoji jim grobni križ?""

„Oj, ne išči jih v poljani!
V nas so — v srcih pokopani,
mi smo njihov grobni križ!"

Ivan Albreht:

V svitanju.

V poletju je bilo, v tistem času, ko se vse življenje izliva v sočno pesem. Vzduh je bil poln senenega vonja, topel in mehak. V tem gorkem vzduhu se je zibalo vsepolno ljudi, kosci in grabljice, vsevprek razposajeno. In med njimi Tone, kmečki otrok, kakor jih je mnogo: bos in gologlav, zagorel in razcapan. Pa zopet otrok, kakor jih je po kmetih malo: slaboten in upognjen, noge v kolenih ukrivljene, kup žive nadloge. Deseto leto življenja mu je poteklo in pri teh nežnih letih je hodil med mladimi ljudmi. Čul je njihove besede in z velikim rjavimi očmi je srkal njihove vroče poglede. Slutnja za slutnjo je vstajala v mladem srcu in v slutnjah je narasla slika čisto golega življenja, ki ni bila lepa. V mislih in željah je tipal otrok za tisto sliko, zato je bilo v njegovem smehu vedno nekaj drhtečega in njegove oči so zrle venomer v plahem pričakovanju.

To je bilo zgodaj popoldne, ravno v času, ko se ljudje vračajo od opoldanskega odmora nazaj k delu. Tone je ležal v sveži redovnici in je motril žuželke. Pisani brzci so brzeli med bilkami, prav globoko doli, tik pri zemlji. V medlo in svetlozelenih, v glinastorjavih in v grahastih barvah, vsi po poljubnosti in po potrebi. Tupatam je lezel po bilki majhen rilčkar — komaj da ga je moglo opaziti oko. Muhe in mušice so se vrtele med velo travo, kobilice in murni, motno- in svetlobarvaste vešče in pikapolonice, ki nosijo na rdečih krilih s črnimi pikicami samo srečo po svetu.

„Bogve, kam se jim tako mudi,“ je pomišljal Tone in zdelo se mu je, da bi se lahko razgovoril s temi malimi bitji, če bi bil čisto sam. In kaj vse bi mu povedala! Razkošno je vstalo pred njim, prav tako žareče kakor Rezine oči, ki so sledile hlapcu Andreju, kakor da so privezane nanj. Tone je pritajeno prisluškoval njunim besedam, smehu in hihitanju in čutil je, da čuvata vsak zase neko skrivnost. Tupatam je zavel veter in je zabrisal glas, da ni bilo mogoče razumeti posameznih besed. A Tone jih je vendar razločno čul. Saj so mu bile že znane — samo skrivnostne so bile zanj. Nikdar se ni ozrl naravnost na hlapca ali na deklo, vendar mu ni ušla niti ena kretnja. Tisto pa je vedel, da mora biti skrit in brezbrižen, kajti sicer prekinejo odrasli pogovor in se vedejo

čisto drugače. Ta misel mu je bila zoprna. In kakor da bi jo hotel pregnati, je planil pokoncu in je skočil k Rezi. Tedaj se je Andrej okrenil in je šel daleč po travniku, da se drugje loti dela. A Rezine oči so nenadoma ugasnile. Govorila je o lepem dnevu in o mladih, čisto majčkenih ribicah, ki se igrajo v potoku tam koncem travnika.

In Tonetu je nenadoma ušlo:

„Reza, ti si grda."

„Zakaj?"

„Jaz že vem — vse vem, zate in za Andreja."

Nekaj časa ji je gledal v obraz in slutil je, da ji ni prijetno. Grabila je urneje in sukala se je semintja, kakor da išče primerne besede. A Tone se je zasmejal in je zbežal, kolikor so ga mogle nesti krivenčaste noge. Samo napol je še čul za seboj:

„Joj, joj, Tonček, kako si ti že ves pohujšan!" —

Pri fari je pozvonilo. Tretja popoldanska ura, petek. Ljudje so postali in mrmrajoči glasovi so brbljali molitev v čast Kristovemu trpljenju. Tone se je skril v vrbovo grmičevje ob potoku. Počenil in stisnil se je med korenine kakor klop in težko mu je bilo. Domislil se je na mater, ki spi pri fari za cerkvijo — dve leti že spi. Ona, da ona bi razjasnila vse temno. Da bi zdajle zapolzeli njeni suhljati prsti po njegovem licu! Pogledal bi ji v oči in bi skril glavo v gubah njenega krila, pa bi jo vprašal prav potihoma in ljubeznivo, če je tudi počela tako kakor Reza. Ne, ne — mati ne, nikdar! Pa vendar.

Grda misel ga je obšla, da je šinil izmed vrbja in je begal po travniku, da se je znebi. Smeh in jok sta mu drhtela na ustnih in v očeh in da bi ju otresel, je legel vznak in je vprl pogled naravnost v solnce. Ko je odmaknil oči, ni videl drugega kakor rdeče in rumene lise.

Ko je prešla oslepelost, se je ogledal po Rezi. Tam daleč so še zvenele kose. A hlapec je nakladal že suho seno in dekla je bila pri njem. Andrej ji je venomer podstavljal vile in naenkrat je ležala na tleh. Hlapec ji je hotel pomagati kvišku, a ona je odskočila in ga je pahnila od sebe:

„Grdavš nemarni! Vpričo vseh ljudi bi se rad mastil!"

Pa je stekla. Za njo je rohnel hlapčev hripavi smeh.

Tone se je okrenil in je šel naravnost k hlapcu.

„Andrej, ti si grd!"

Zelo zamolkel je bil glas, kakor da ni govoril otrok. A hlapec se je smejal:

„Haha-ha, temu se že pozna, da je namenjen za črno suknjo.“

In zopet smeh. A malemu je bilo hudo. Zlezel je pod voz sena, da je bil čisto sam in skrit s svojimi mislimi ... Kadar pride v mesto, tam bo drugače. Videl je že tiste ljudi. Hitro hodijo, hitro govore in nič grdega ni na njih.

To je bilo lani v Gorici, ko je šel z očetom na božjo pot na Sveto goro. Mesto je kakor paradiž. Velike hiše v ravnih cestah, vrtovi in solnce in cvetje. In tam na gori! Zamorska Marija zre z oltarja in romarji se drenjajo po cerkvi. Zvečer, ko zatone solnce v morju, zažari mesto — luč pri luči, a na gori se glase zvonovi. Po cerkvi in okrog cerkve počivajo romarji, veliko in malo, vsekrižem drug preko drugega.

Ali tam zunaj, tam je čul ponoči jecljanje. Samo dve besedi sta mu ostali v spominu:

„Mia bianca —“

Dvoje ljudi je soplo tam za cerkvijo in Toneta je bilo strah. Vendar je zrl venomer tja in se polagoma plazil bliže. A kar je videl tedaj, se je zarezalo vanj in ga je preganjalo vso pot do doma. Na Colu sta z očetom počivala. Vrh klanca stoji nad cesto gostilna in pred njo lopa, zastrta s trto. Vipavska dolina je tonila v solncu, a on je še vedno čul sopenje dveh ljudi in dve besedi:

„Mia bianca.“

Ni mu dalo miru. Pa je vprašal očeta in je vse povedal. A oče je namršil obrvi:

„Sanjalo se ti je. To so grde reči, skušnjave.“

Vsaka beseda je bila uganka. In ko je prišel domov, je iskal rešitve pri pastarici Leni. Po njej je dognal v širokih, trdih in zamazanih obrisih skrivnost o postanku človeškega življenja ...

Vročina je polegla in večer je prihajal, prijeten in tih, tovariš sanj in ljubezni, ki trepeče v njih. In ž njim je prišla Anica, Tonetova družica, malce starejša od njega in vesela — sam smeh in samo živo zdravje. Rožasto krilce do kolen, beli rokavci in rožasta ruta, prekrižana na prsih — tako je šinilo dekletce k njemu, boso in gologlavo in razgreto, kakor je bilo. In vsaka neprijetna misel je izginila in zatonila daleč tam za gorami.

„Ves dan te ni bilo,“ je potožil Tone.

„Ne smem več tako okrog,“ je drobila Anica. Mati so rekli, da sem že prevelika. In ti boš gospod, boš mašo bral — so rekli

mati. Ali res? Zakaj ne? Veš kaj, za kuharico pridem k tebi, ali ne?"

Mali je poslušal in neizrečeno lep je bil glas, ki je zvenel kraj njega. Nežno in boječe je ujel med dlani dekletovo levico in je postal. Mimogrede je poiskal njegov pogled deklo in hlapca. Potem se je lahno nagnil k družici in ji je govoril šepetaje:

„Anica, ti si lepa, zelo lepa."

V odgovor je zazvenel smeh, kakor da se usipljejo kristalne kapljice na srebrne kraguljčke. Pa je ponovil:

„Res si lepa, Anica —"

„Ti tudi."

„Pa ne smeš biti kuharica!"

„Ne?"

„Kuharice so grde."

Solnce se je nižalo in je krvavelo. Tupatam ukanje, vesela pesem, pa zopet ukazi in smeh — vse brzo kakor v vrtincu. Seno je šumelo vedno enakomerno, vabeče in mameče in oddaleč so še venomer pele kose.

Tone je drhtel kakor v vročici. In naenkrat se je oglasil Andrej:

„Ali se ženiš, Tone?"

Reza se je zagrohotala grdo, kakor da je pijana. Anica pa je zbežala preko travnika:

„On bo gospod, bo mašo bral," ga je branila že v begu.

Tone je šel za njo, počasi in s povešeno glavo kakor spokornik pri procesiji. Da bi bil zdajle velik in močan — hej, gorje ti, para hlapčevska! Zmel bi ga od jeze, potem še Rezo in vse, vsenaokrog, da bi bil čisto sam. Le seno bi šumelo pod njegovimi nogami in ognjeno solnce bi kukalo izza hribovja in Anica kot angel v snu, pa bi šel k njej:

„Ti ne veš, kako te imam rad."

„Jaz tebe tudi. —" Ali bi rekla tako? —

Postal je in pogled mu je zastal na ukrivljenih nogah. V tistih nežnih letih — pa je že videl krivenčaste noge! Med vsemi ljudmi je čisto sam tak, pokvečen in bolan. Obotavljal se je za trenotek, potem je šel dalje po travniku tja, kjer so se dvigali okroglasti holmci. Grmičevje je raslo tam in par nizkih gabrov, ki so prožili po mahu svoje vijugaste sence. Nekoliko dalje so vstajali hribi, tam je šumel gozd, ob robu skupina brez, par trepetlik, a zadaj smreke in jelke v tajnem, nikdar mirujočem šepetanju.

V grmičevju je čakala Anica. Daleč, daleč je izginilo solnce in skozi listje je plamtela zarja z neba.

Breze so zagorele v rožnatem žaru. Od fare sem se je oglasil zvon.

„Pojdiva v gozd, Anica!"

„Kam — saj je že večer!"

„Naši še ne gredo domov. Lonice še niso končane in tudi naloženo še ni."

In šla sta po mehkem mahu. Tupatam je še rdela jagoda kraj grma.

V gozdu sta sedla pod visoko smreko. Tiho je bilo tam in tako veličastno mirno kakor v hiši, kadar spi mrlič. Samo sveč ni bilo. A mesto njih je svetila zarja na nebu in Aničine oči . . . Daleč v gozdu je trkala žolna na trhla debla. Dekletce se je plaho ozrlo v nemega druga:

„Tone, kaj je tam?"

„Kje?"

„Ali ne čuješ?"

In že je skrila obraz v njegovem naročju. Njeno telesce je drhtelo, da je spreletelo Toneta kakor ogenj.

„Žolna trka."

Anica je dvignila glavo in plahi očesci sta se zaupno nasmehnili:

„Ti veš vse, a jaz sem se tako bala."

Primaknila se je tesno k njemu in se je lahno nagnila, tako da je počivala kodrasta glava na njegovi rami. Po drevju so skakljali ptiči, brezskrbno gostolenje je donelo vsevprek z vsake veje in vejice. Kakor zamaknjen je sedel Tone in težko mu je bilo. Kaj je to, kar plamti v njem in odkod je prišlo?

Deklica je šepetaje pripovedovala nemogoče. V jeseni, ko odide on v šolo, ne bo več hodila okrog. Samo v šolo in domov in potem bo pletla čipke. Če pride za Božič domov, mu bo pokazala. Nekaj že zna, nekaj se bo še naučila. Tako ji bo minil čas, kajti sicer bi bilo pusto brez njega. Že zdaj ji je težko, če pomisli, da pojde on odtod — tako težko in še težje kakor takrat, ko je poginil koder, ki ga je imela nad vse rada na svetu.

. Poslušal je kakor začaran. Mehki kodri so ga božali po razgretem licu. Sunkoma se je zaokrožila njegova desnica okrog njenih ledij in leva se je drgetaje igrala s svilenimi kodri.

„Anica, jaz ne bom gospod."

„Zakaj ne," sta vprašali začudeni očesci.

V odgovor se je krčevito streslo njegovo telo. Nenadoma sta mu omahnili roki in obraz je izginil v mah. Od tam je prišlo jecljaje:

„Ker te imam rad.“

„Komaj je izpregovoril, je zagorel od sramu. Zdaj ni več Tone; — hlapec Andrej je in grde so njegove oči in grde so besede. Prsti so se zarili v mah in kakor prisesan je ležal na zemlji. Kri mu je zavalovila in potem naenkrat — kakor da se potaplja v morje sladkosti, ki ni besede zanjo: Omamljiva utrujenost, strah in razkošje.

„Tako je pravila pastarica Lena —“ se je še domislil, a misel je bila medla.

Dekletce ga je motrilo z začudenjem. Pol iz radovednosti, pol iz bojazni se je privilo k njemu.

„Kaj ti je, Tonček?“

Odgovora ni bilo, samo sopenje kakor zadržano ihtenje.

„Zakaj jokaš? Saj te imam rada.“

Tone se je okrenil. Čisto od blizu sta ga pozdravili dve mali, majčkeni, nekoliko zastrti lučki.

„Ali si res moja, Anica?“

„Res.“

Zatisnil je oči. Sveta gora stoji pred njim, zvonovi pojo in mesto tone v morju luči. Tam so veseli ljudje, sam smeh in sam ogenj. In Tone je vedel, zakaj.

„Mia bianca!“

Hipno je stisnil Anico k sebi, da je zavrisnila od strahu. A on se je smejal. In ko je prešla bojazen, ga vprašalo dekle nežno:

„Zakaj se treseš?“

V odgovor se je stisnil k njej kakor v strahu za svoje pravkar vzbujene sanje. In vso pot do travnika in še potem vrh sena na vozu jo je držal za roko.

„Mia bianca!“

Daleč na nebu je gorela zarja, a tik kraj njega dve majčkeni, malce začudeni lučki . . .

Dr. Jož. A. Glonar:

Med reformacijo in romantiko.

(Kos literarnozgodovinskega programa.)

2.

Po zimi leta 1726. ali 1727. sta dobila kapucina v Škofji Loki, brata Anton Marija iz Bribira in Teofil iz Kranja, od provincijala štajerske kapucinske provincije, brata Gotharda iz Gradca, nalogo, da pregledata obširen rokopis pridig, ki jih je spisal o. Rogerij, „slovenski pridigar“ kapucinskega reda. Ta cenzura je bila potrebna, predno je smel iti rokopis v tiskarno. V sredi marca leta 1727. sta bila s svojim delom gotova. Brat Teofil je prečital oba dela in dal svojo aprobacijo 19. marca 1727, brat Anton Marija je prečital samo prvi del in dal dovoljenje za natisk 24. marca leta 1727. Formalno pooblastilo generala minoritov, Hartmanna iz Briksna, ima datum „Alonae in Hispania die 6. Julij 1727.“ Za ljubljansko škofijo sta dala aprobacijo „sede episcopatûs Labacensis vacante“ brat Anton Kalan (22. januarja 1728) in kanonik Janez Jakob Shilling (26. januarja 1728). Sedaj je lahko šel prvi del pridig v tiskarno. O. Rogerij pa svojega dela ni dokončal in videl natisnjenega, ker je umrl 23. avgusta leta 1728 [20]. Aprobacija drugega dela se je med tem nekoliko zavlekla. Podpisala sta jo v Ljubljani 30. junija 1730 brat Didak iz Kamnika in Jožef iz Škofje Loke, od provincijala kapucinske provincije, brata Benigna iz Gradca pozvana kapucinska cenzorja. V tej aprobaciji govorita o. Rogeriju že kot o „hujus Provinciae *olim* Concionatore.“ Da je Rogerij že mrtev, se da sklepati tudi iz aprobacije, ki jo je napisal 16. septembra 1733 cenzor ljubljanske škofije, Anton Kalan, ki je cenzuriral tudi že prvi zvezek. On govori tukaj o Rogeriju kot o „eximio olim Concionatore (cujus memoria in benedictione est).“ Stavek v oklepajih je očividno naslonjen na mesto pri Rogeriju II, 295, kjer pravi naš pridigar: „V'méj drugimi navádame, katére iméli so ty Nekedájšni *Hebraeerji,* iméli so túdi letó, de, kadàr so khi eniga tèh stárih Očákou ú missel uzéli, ali: kaj od tèh, aku si lih mèrtvih govórili, usèlei so tè besséde pèrstávili: *Zihro nam libraha.* Tu je:

[20] Pregelj, l. c. str. 1. — Schematismus F. F. Ordinis Minorum S. P. Francisci Capuccinorum Almae Provinciae Styriae ineunte anno MCMVIII, str. 59.

Memoria ejus sit in Benedictione. Njéga spómyn ú žégni bode tu je u častè inu ú hváli. Katéra lepa naváda terpy inu znájde se ú méj nami šè dan danášni; kir, kadàr khi govórymo od naših mèrtvih Stárišou, Znancou, Prjátelou inu drugih: pèrstávimo h'tem tè besséde. Bug jim gnadaj... katéru je ena lepa S. naváda.“ Kalan se je pri čitanju tega mesta spomnil že pokojnega autorja in tako so prišle te besede v tekst njegove aprobacije, kjer učinkujejo tem lepše, ker dajejo aprobaciji nekako intimnejšo, osebno noto. Tekst ostalih aprobacij je v primeri s to Kalanovo zelo šablonski in bombastičen. Zadnjo aprobacijo je dal drugemu delu pozno, 6. oktobra 1743, že zgoraj omenjeni Janez Jakob Shilling.

Prvi del pridig je izšel v Celovcu pri Janezu Fr. Kleinmayrju z letnico 1731. Pred naslovnim listom ima bakrorez, ki ga dosedanji pisatelji o Rogeriju ne omenjajo (in bibliografi posebe ne štejejo), ki pa je vendar važen, ker nam nekoliko pomore pri razlagi simboličnega imena Rogerijevega dela. Okvir te slike tvorita dve palmovi vejici, prepleteni in spodaj zvezani s trakom. Trak na levi vejici ima od spodaj navzgor napis „Pal-ma-rium“, na desni se čita od zgoraj navzdol „Em-py-reum“. V vertikali „kartuše“ stoji košata palma, na kateri visi, kakor na križu, razpet Kristus. Po listih palme so raztresene posamezne besede in zlogi reka: Ascendam in palmam et apprehendam fructus ejus. Cant. 7. v. 7.“ Na levi strani palme stoji Marija, srce prebodeno z mečem, na desni učenec ljubljenec Janez, ki gleda h Kristusu na križ in z desnico kaže na množico v ozadju. V ospredju kleče, simetrično razporejeni, štirje svetniki. Svetnik na zunanji levici je sv. Peter, pred njim sv. Frančišek Asiški. Na skrajni desni kleči sv. Pavel, pred njim svetnik redovnik, ki ga ne vem identificirati. Po bisagi, ki leži pri njegovih kolenih in ima napis „Deo gratias“, je označen kot svetnik iz reda miloščinarjev. Mogoče je kapucin sv. Feliks[21]. Ozadje slike je ravno tako kakor ospredje, komponirano strogo simetrično. Na levi strani slike (na Kristusovi desnici) je zbrana duhovščina. V njej ne spoznamo drugega, ko sv. Janeza Nepomučana. Na Kristusovi levi so zbrani posvetni stanovi; med njimi razberemo par kronanih glav in sv. Marijo Magdaleno. Za tem vrezanim naslovnim listom sledi (črno in rdeče) natisnjeni naslov dela: „Palmarium empyreum, seu Conciones CXXVI. de sanctis totius Anni...“ najbolj

[21] Prim: Detzel H., Christliche Ikonographie. Freiburg i. Br. 1896. II, str. 339. — Temu svetniku je O. Rogerij posvetil celo pridigo (I, 442—453), v kateri primerjaj posebno str. 450.

točno podan v Simoničevi biblijografiji. Za tem naslovnim listom pride na štirih straneh posvetilo dela: „Illustrissimo Domino, Domino Augustino Codelli de Fahnenfeld, Sacrae Caesareae Majestatis Consiliario, Inclyti Ducatûs Carnioliae Nobili Patritio, Domino in Thurn & Dobrova &c. &c. Domino, Domino Moecenati ac Patrono nostro gratiosissimo &c.“ Podpisani „P. P. Capucini Conventûs Labacensis“ poklanjajo ta „opus... posthumum“ Codelliju, ki je omogočil, da se je natisnilo[22], slave svojega pokrovitelja v vznesenih besedah in obširno govore o dobrotah, ki so jih prejeli od njegovega strica, Petra Antona Codellija. Posvetilu sledi že na naslovni strani omenjeni „privilegium caesareum“. S cesarskim dekretom je bilo namreč vsem tiskarjem in knjigotržcem prepovedano, dela, ki so jih izdali kapucini, v sveti rimski državi, v kraljevinah in dednih deželah cesarskih, brez dovoljenja in potrdila provincijalov deloma ali v celoti ponatiskovati in prodajati. Zato podeljuje v zgoraj označenih deželah provincijal štajerske province kapucinov edino celovškemu J. Frid. Kleinmayrju in njegovim dedičem pravico, Rogerijevo delo natisniti, ponatiskovati in prodajati. Privilegiju slede že omenjene aprobacije raznih cenzorjev na dveh straneh, za njimi pa pride pregled svetnikov, ki so obravnavani v prvem delu. Uvod zaključuje folkloristično zanimivi „Indiculus Sanctorum[23], qui ut Patroni, in variis Necessitatibus invocantur.“ S temi priprošnjiki je precej jasno poudarjen nedogmatični, praktični značaj Rogerijevega dela. V obeh zvezkih ima 36 priprošnjikov. Primitiven način, kako so postali priprošnjiki za razne nezgode in bolezni, razlaga na sv. Apoloniji (I, 149): „...škočyla je sama u' ta goréče ogyn, u' katérim stúryla je to kradko molitou: *Domine JESU Christe precor te.* Gospúd JESU Christe: jest te próssem, dodéli usèm tèm, katéri se bodo na mvojo za tè, prestána martro spómnili, *ut dolorem dentium numquam sentiant,* de boléčync tèh zóob nigdàr nabodo občútyli. Na katéro próšnjò šlíšala se je od Nebess ena štíma, rékoč: *Apollonia Sponsa Christi exaudita est oratio tua.* Pollóna ti Nevèjsta Christušava, uslíšana je tvoja próšnja.“ Prim. tudi II, 76 in 145. Prvi del obsega 57 pridig, ki obravnavajo svetniške godove od novega leta do konca junija. Na koncu je „Index rerum notabilium“, stvarno kazalo na štirih nepaginiranih listih.

[22] ... Tu vel sola hâc pii hujus operis Concionatorii munifica pietate totos Ducatus & Provincias Carnioliae & universae Sclavoniae imples...

[23] Natisnjeno je Sanctorus.

Drugi zvezek, ki obsega pridige za drugo polovico leta, je izšel dvanajst let za prvim (leta 1743) v Ljubljani pri Adamu Frideriku Reichhardtu. Zakasnil se je, kakor pravijo kapucini v uvodu posvetila Auguštinu Codelliju, ki je tudi ta zvezek dal natisniti, „ob temporum angustias". Drugi zvezek je na slabšem popirju ko prvi, natisnjen z drobnejšimi črkami in bolj na gosto; zdi se, da se je hotelo pri tisku štediti. Naglasnih znamenj, ki so, kakor kažejo priobčeni primeri, zelo nedosledna in včasih naravnost neverjetna[24], je v drugem zvezku manj ko v prvem. Na celem delu se jasno pozna, da je pisatelj umrl, prej ko se je natisnilo. Tudi drugi zvezek ima kazala in registre, ki so omenjeni pri prvem in ki so njega namenu dobro služili. Ta namen Rogerijevega dela je že v naslovu jasno izražen, razbrati pa se da tudi iz ustroja dela samega. Dočim je Janez Svetokriški izdal svoje pridige za nedelje in Gospodove in Marijine praznike celega leta in je svoje delo že v naslovu samem označil kot pomožno, priročno knjigo za pridigarje, („Sacrum promptuarium"), je napisal o. Rogerij svoje pridige o svetnikih, katerih spomin se po raznih cerkvah slovesno obhaja in o katerih dotlej ni bilo še nobenih natisnjenih pridig. Tako je Janezovo delo lepo izpopolnil, oba skupaj pa sta dala slovenskim pridigarjem na razpolago veliko zbirko, ki je obsegala pridige, označene navadno v prejšnjih časih z besedami „de tempore" (Janez) in „de sanctis" (Rogerij). Da je Rogerijevo delo namenjeno kot pripomoček slovenskim pridigarjem, to se vidi na mnogih opazkah in „režijskih navodilih", ki so napisana v latinskem jeziku in gosto nasejana v obeh zvezkih. Tako pravi II, 17: „... malu je nyh, katéri bi svojmu Bližnimo ú njegóvih potrébah *(explica si placet necessitates &c.)* perstópyli. Kir malu je nyh, katéri bi radi to štimo Božjo (*explica si placet Concionatores &c.)* pošlušáli ... veliku je tèh, katéri poprèj enimu psu, inu drugi bešti *(hic, si placet, exagera duritiem, inclementiam ad pauperes, debiles, infirmos &c.)* ... dosti inu veliku tèh (*hic discure & exagera contra Vituperatores, Neglectores, Garrulos, Somnolentos &c.)* ... kir nyh nèr več to drušino, inu sicèr hudo (*hic moraliza contra vagatores nocturnos, procatores, lusores, potatores &c.)* lubjo." Vsa ta navodila stoje na eni sami strani. V pridigi na veliko soboto (I, 282) pravi: „NB! Si potest haberi statua, Ecce Homo, ostendatur" in nekoliko dalje (I, 292): „NB! Hic monstretur crucifixus Jesus." Drugje zopet (II,

[24] Kar pa ni oviralo Dielsa, da je svojo razpravo o slovenskem akcentu (Arch. f. sl. Philol. 31. str. 1—101) oprl tudi na Rogerija.

53) svetuje: *„Hic describe lamentationes, oscula, dolorem &c.“* V tem oziru je posebno zanimiv in značilen uvod v 35. pridigi o sv. Florjanu (I 385). Na koncu uvoda (I, 389) stoji v sredi lista in ob robu „N. B.“ — „Totum potest omni Sancto accomodari, mutatis mutandis, sed non sequens“. Posebno, za Rogerijevo delo značilno skupino tvorijo one opazke, v katerih opozarja pridigarje, da naj *moralizirajo*. Navadno pravi kratko „Moraliza, si placet“ (I, 5, 32, 261, 485), vendar pa se najdejo tudi obširnejša navodila: „Moraliza per illa tria puncta superius dicta“ . . . „hic moraliza, quomodo orant aspiciendo, dormitando, garriendo, signa varia monstrando“ (II, 350). Na drugem mestu (II, 485) toži, koliko je ljudi, ki „na meste takih S. buqvu prebyrajo quarte, trapule, nasramne, ajdouske, Poëtauske, kecarske buque: prebyrajo zajtenge (?!), prazna, vasuvájna polne pisma &c.“ . . . in pravi na koncu: „NB. Hic dic plura, hac de materia moralizando.“ Nobeno čudo ní, da najdemo pri tako vnetem moralistu znani vzdih vseh moralistov „O tempora, o mores!“ (I, 261). S temi podrobnimi navodili za pridigarje je Rogerij napravil iz svojega dela zložnega „konjička“ in ustvaril s svojo zbirko pridig slovenskega zastopnika onega literarnega tipa, ki je značilen sicer za srednji vek. Takrat so se pridigarji na pamet naučili tujo pridigo ali pa jo celo kar na prižnici brali; slušatelji so že naprej vedeli, ali pridigar govori „Abiciamus“ ali „Suspendium“, to se pravi, ali recitira „svojo“ pridigo iz te ali one zbirke, ki se je začenjala s to besedo. Te razmere so dosegle svoj vrhunec v zelo razširjeni zbirki pridig, ki je imela značilni naslov „Dormi securus[25].“

3.

Struktura Rogerijevih pridig je jasna, pri vseh pridigah enaka in strogo izvedena. Uvod vsake pridige ima najprej latinsko „Synopsis“, ki ji sledi tudi slovenski „Zapopadik“, dve kitici, ki podajata glavno misel in vsebino pridige. „Ta LXXVII. Pridiga. Na XVI. dan Mesca Velikiga Sèrpána, ali: Augusta. Na dan Svetega Rocha Spovidnika“ (II, 184) ima n. pr. sledečo:

Synopsis.	Zapopádik.
Rochus quia obedivit,	Rochus kir ni bil okóren,
Et post jussa Patris ivìt:	Thèmúč Oču práu pokóren:
Loquitur Victoriam.	Govóry Victorio.

[25] P. Hilarin Felder: Geschichte der wiss. Studien im Franziskanerorden bis um die Mitte des 13. Jh. Freiburg i. Br. 1904. Str. 51. opazka 6 pod črto. — Cruel, Gesch. der deutschen Predigt im Mittelalter. Detmold, 1879. str. 478.

Ta sinopsa se v glavnih delih pridige vedno ponavlja, ker tvori nje jedro, na katerega pridigar vedno opozarja. Njej sledi „tema“, navadno vzeta iz svetega pisma; edina tema 116. pridige na čast sv. Lucije (II., 559), je vzeta iz brevirja[26]. Sinopsa in tema skupaj določita vsebino pridige. Sinopsa ima ožji delokrog, ker govori navadno o svetniku dotičnega dne; ona tvori podlago za moralična premišljanja in opomine. Ona daje navadno fabulo, ki ji potem pridigar v temi doda praktično aplikacijo. Ostali deli pridige so porazdeljeni v oddelke, ki jih poznamo iz starega klasičnega govorništva. Pri Rogeriju sledi sinopsi in temi „propositio“, v kateri obrazloži namen svoje pridige in smoter, na katerega meri. Namestu nje je včasih tudi samo „exordium“, preprost uvod, ki pa je, kakor propozicija, skoro v vsaki pridigi tudi za oči jasno ločen od sledečega s pozivom „prosim h' poslušajnu bodo perprauleni“ (n. pr. II, 489) ali pa z latinsko opombo: „Parati“ (n. pr. I, 78). Prehod od uvoda na „inductio“ se izvrši vedno s sledečim kompleksom: tema — propositio — synopsis — parati — inductio. Na to pride „inductio“, ki tvori s „konfirmacijo“ glavni del pridige. V tem delu nahajamo tudi „objectio“, ki ji namestu stare „refutatio“ (ἀνασκευή) sledi na treh mestih (I, 100, 527; II, 7) „responsio“, na enem pa „solutio“ (I, 381). Zaključek tvori „epilogus“, v katerem posname Rogerij glavno vsebino pridige in poda tudi nje moralično aplikacijo („morale“). Namestu preprostega epiloga imamo korektnejšo „conclusio“ (II, 213, 511, 532) in dvakrat (II, 457, 487) tudi „Apostr.“ (= ἀποστροφή allocutio). Enkrat (I, 517) se najde celo „prosecutio“. Vsi ti glavni deli pridige so s temi svojimi strokovnimi imeni lepo označeni na robu teksta; kjer jih ni, se dado prav lahko iz teksta določiti.

Podrobnejše etape pridige („numeri“) so ravno tako vseskozi vestno zabeležene ob robu. Tako imamo v Rogerijevih pridigah šolske obrazce in strogo izvedene vzorce stare klasične retorike, z njeno strogo dispozicijo in z istimi funkcijami njenih glavnih sestavin. Toda to je pri Rogeriju samo še tradicijonalna (šolska!) šablona: pri njem ni več one stroge logične vezi, ki spaja v stari retoriki (in še v školastični pridigi) posamezne dele vsake dedukcije. Filozofske poglobitve in logične konciznosti ni; na mesto teh sta stopila učenjakarsko postavljanje in plitvo igračkanje s simboli in alegorijami. Fina karakteristika, ki jo je za srednjeveško pridigo

[26] Breviarium romanum. Pars hiemalis. Ratisbonae, 1902. Pag. 518. — V tekstu citira o. Rogerij brevir zelo pogosto.

podal A. Galletti[27], velja v glavnem tudi za Rogerija, dasi je živel več ko pol tisočletja pozneje. Samo da so se pri njem baš slabe strani „srednjeveške“ pridige razvile v prav posebni meri. Podrobnejša analiza njegove pridigarske tehnike nam bo to pokazala. Vzemimo za primer 20. pridigo, na dan sv. „Jère, Jedèrte, ali: Gertrudis Divice (I, 208—218).“

Sinopsa te pridige se glasi: „Qui se hic humiliabit, Deus illum exaltabit Hic, et in Coelestibus“, tema je verz iz visoke pesmi „Flores apparuerunt in terra nostra.“ O. Rogerij začne: „Zima, je le zima; de naréčem: Žima. Kir: kakòr ta Živinska Žima Ojstra, réžeča, bodéča, inu tému človeškimu nagimu truplu naušéčna je; takú, ja šè bul ojstra, bodéča, réžeča inu naušéčna je ta zima . . .“ Ob robu tega opisa zime stoji „Exordium“. Pridigar nadaljuje: pač pa je spomlad prijeten čas in posebno mesec sušec, ko se prikažejo razne cvetlice. Poleg poljskih, vrtnih in „šnožétnih“ cvetlic vidimo v tem mesecu tudi mnogo „Duhóunih róžic u' tèm žlahtnim Vèrtu S(vete) M(atere) Cèrkve: u' mej katérimi, kir danass zamèrka se ta lepi dúh tè Vjólice, nàmerč: ta Svetúst tè danášne S. Divíce Jedèrte“ — ob robu stoji „Propositio“. Vijolic je mnogo vrst, ali „za tè nèr štimániši deržè se tè bele, rudéče inu tè pláve“ . . . in če pogledamo „u' ta skrjunu zástópni Vèrt S(vete). M(atere). Cèrkve“, vidimo tam tri vijolice, tri device Jedrti, eno belo zaradi nje nedolžnosti, drugo rdečo zavoljo nje goreče ljubezni, tretjo plavo zavoljo nje globoke ponižnosti. Rogerij pripoveduje na kratko življenje vseh treh in pove na koncu na fiktivno vprašanje (!), da se danes praznuje god tretje. Na njej se vidi „Qui se hic . . .“, ona nam kliče „Pridi in poglej . . .“ (sinopsa + tema). — V sledečem oddelku, ki je ob robu označen kot „confirmatio“, pride v pridigo nov motiv. V starem zakonu se je Hagar pokorila Sari in je za to svojo podložnost in pokorščino bila bogato nadarjena (Genesis 16). Vzrok za to nam pove „S. Oča Hieronymus“. Ponižna Marija je postala mati Izveličarja (primer iz novega zakona). Ponižala se je tudi Jedrt III., ki je, dasi visoko rojena „Firštinja“, šla med nune. Nato pripoveduje basen o orehu in vijolicah („Apologus“) in jo aplicira na sv. Jedert. Da je tudi njej Gospod „fecit magna“, pokaže na raznih čudežih, ki jih je storila. Na koncu strne, kar je pripovedoval o orehu in Hagari ter vnovič opozori, da se naj ponižamo. Ob robu stoji „Epilogus“. V njem ponovi zopet temo in sinopso in sklene:

[27] Alfredo Galletti: L' eloquenza (Storia dei generi letterarii italiani. Milano, s. a.). pag. 126—129.

Povèrni se od napúha & humiliare, inu ponížaj se iz S. Jèro, de se bo od tebe móglu réče, kakòr od njè: Flores cvèjtje Violice pèrkazále so se, in terra nostra, na naše Zemle: inu Bug nagmíral bo tvoj rud tèh tugentou, tè gnade préd nym, préd Ludmy inu Angeli; de h' zadnimo nad tabo se bo zgojénu vídilu, de. Qui se hîc humiliabit, Deus illum exaltabit hîc, et in Coelestibus. Gdúr se tukaj &c. Kir skúzi tu povíhšan bóš tukaj inu tamkaj. Katéru de se zgódy, dodéli o Bug V(sega) M(ogočni) skuzi zašlužéjnje tvojga ponížniga Synú Jezusa, inu prošnjo Jedèrte tè S. Divíce, de bomo po náuku JEzusavim, inu Exemplu tè S. Divíce, u' Ponížnosti k' enim Violicam postáli, inu iz njó h tvoji časte u' pušelc tèh Izvó-lenih postauleni; kir tè bomo častyli na vékumaj. AMEN."

(Dalje prihodnjič.)

Književna poročila

Miran Brankov, Pesnitve. V Ljubljani. Izdal in založil Ivan Bonač. Tiskala Narodna tiskarna. 1916. 8⁰ 136 + V. str. Cena vez knjigi 3 K 20 v.

M. Brankov je razdelil svoje „Pesnitve" na Posamke, Balade, romance, legende; „Šopke in vence" je spletel iz „triglavank, snežnic, nevenk, razvalink, morskih cvetk, križnic in miljenk". Da občinstvo vidi, kakc cvetke so zadehtele na najnovejšem vrtcu pod slovenskim Parnasom, utrgajmo na primer na drugi in osmi gredici po en cvet:

Drvar.

Oj lipa, ljubo ti drevo!
Zre lipa vez za žizen vso,
Ljubezen njuno lipa zre,
Na ljubju nosi nju ime.

Za carja stal, za cara pal,
Za carja kri in žizen dal,
Oj mlad junak, zaročnik mlad,
Pustil ji sami žizni jad . . .

*

Sekiro brušeno nosé
Drvar podirat lipe gre,
Pa vidi dekle ga mlado,
Drvarja prosi prelepo:

Vzel njega car, bojni vihar,
Ne sekaj lipe te drvar!
Edin je vidni moj spomin,
Na srečo ž njim spomin edin!

Srnjak in srna.

Na svetu ljubših ni stvari
Kot srne tenkonoge,
To šume naše poživi,
In poživi nam loge!

Ponosen je rogat srnjak,
On ljubi srno — ženo
In šeta ž njo iz mraka v mrak
Na pašo porošeno.

Kako ozira se na njo
Kot velik dostojstvenec!
Skazuje čast ji, ljubav vso
Kot mnog ne — mož krščenec . . .

A srna mi pred njim zbeži,
Kadar ima mladiča,
Da ga srnjak ne umori,
Boji se za srniča.

Tako dekle mu govori, —
Pod vdarci lipa že ječi;
Ima povelje to drvar,
Ne sme mu drugo biti mar . . .

Rad slušam . . Dé mi lovec star:
„Srnjak je ves neumen,
Če rojena mu mlada stvar, —
Tako je — ljubosumen!“

Stanko Ilovčan.

Slovenische Kriegs- und Soldatenlieder. Aus Kunst- und Volksdichtung ins Deutsche übertragen von Dr. Rudolf von Andrejka. Laibach, 1916. Verlag der „Katoliška Bukvarna“. V. 8⁰. 67 str. + 17 slik. Eleg. broš. 3. K.

Razkošno opremljena knjiga, kakršnih naši založniki tudi v boljših časih niso spravili mnogo na knjižni trg. S to antologijo prevodov je pl. Andrejka hotel dokumentirati, „wie sich im slovenischen Volke die ererbte Treue zur Dynastie und die Liebe zum Vaterlande in organischer Harmonie im Laufe der Jahrhunderte entwickelt haben und jene festen Grundlagen nationaler Kultur bilden, die im gegenwärtigen Weltbrande ihre Feuerprobe bestanden haben“. — Zbirka obsega 14 umetnih in 12 narodnih pesmi. Vodnikovo „Brambovsko dobro voljo“, prepesnitev Collinove „Wehrmannslust“, čitamo še enkrat v precej prostem prevodu. Vzporedimo n. pr. znano 3. kitico:

Drava čigava je?
Soča čigava je?
Jih bomo varvali,
kdo jih če pit?

Unseres Draustroms Well,
unserer Soča Quell
bleiben doch unversehrt —
kommt nur herbei!

Kaj je ostalo od teh tako značilnih, krepkih Vodnikovih verzov v prevodu? Še manj smo zadovoljni s Prešernovo „Soldaško“, „das kernige, wegen seiner markigen Sprache schwierig zu übersetzende „Soldatenlied“, kakor pravi prevajatelj v v predgovoru. Zakaj je verz „Dopolnil sem devetnajst let“ spremenil v „Schon hab' ich achtzehn Jahre voll“, sam Bog ve; kdo bi slutil v nekam čudnem verzu „Stets wechselnd seines Hauses Tür“ krasoto Prešernovega „Domà povsod, domà nikir“? — Koseskega „Vojaška“ naj pokaže tudi v prevodu onim „šolnikom“, ki so se zadnje čase po nepotrebnem spotikali ob nji, da je ta slavospev junaštva in poguma kakor nalašč ustvarjen za sedanjo mladino. O prevodu samem bi bilo to in ono pripomniti, n. pr. o tistih tekočih rimah izvirnika ob zaključkih posameznih kitic, o vsebini tretje kitice itd., toda vemo, da Koseskega umeti ni vedno lahka stvar, še težja ga prevajati. — Andrejkov prevod „Soči“ je Zvonovim bralcem že znan iz letošnje marčeve številke, ki ga je ponatisnila vzporedno s Funtkovim, ter nadkriljuje seveda Pregljev poskus v „Adria-Klänge“ (Görz 1907, 43—45). Iz Gregorčiča so uvrščeni v zbirko še sledeči prevodi: Cesarski razglas, Dekletova molitev, Za dom med bojni grom, Vojakove neveste poroka, Odlikovanje. Iz S. Jenkovih pesmi sta ponemčeni „Pred odhodom“ in „Naprej“; iz R. Maistrovih poezij sta uspela prevoda „Rožmarin“ in „Krvavo solnce“. „Balada o Čožotih“ je med redkimi Aškerčevimi pesnitvami zadnjih let njegovega ustvarjanja, v kateri še utriplje pesnikova krepka mladeniška sila; v prevodu ni izgubila svoje lepote. — Drugi del obsega narodne pesmi; izvirno besedilo in napeve za večino prevodov najdeš v Maroltovi zbirki Slov. narodnih pesmi. V podrobnosti prevodov se ne spuščam, ker bi lahko nastala iz tega daljša razprava. — Iv. Grafenauer je dodal življenjepisne podatke o pesnikih, ki so našli mesto v zbirki. Domači umetniki so knjigo okrasili z manjšim in večjim umevanjem, z boljšim in slabšim okusom. Kazalke na razne strani pod slikami motijo in so nepotrebne. *Dr. J. Š.*

Schriften zum Verständnis der Völker. — Pod tem naslovom izdaja Karl Nötzel v založbi Evgena Diederichsa v Jeni serijo publikacij, ki jim naslov označuje njih namen. Dosedanjim spisom o Belgiji in Franciji, o Rusih in Rusinih se pridružuje opis Hrvatov in Slovencev izpod peresa Andr. Milčinovića in dr. Jan. E. Kreka.

V predgovoru poudarja izdajatelj visoko poslanstvo Avstro-Ogrske, ki zahteva kulturne sinteze germanstva in slovanstva. Slovansko vprašanje je v svojem bistvu tudi nravno in ne le politično. Milčinovićev in Krekov spis naj bi podala to, kar je Nemcem treba vedeti o Hrvatih in Slovencih.

Spisa o Hrvatih in Slovencih kažeta individualni značaj avtorjev, a s tem tudi — zdi se mi — nekoliko značaj obeh narodov. Milčinović razpravlja obširno o državni zgodovini svojega naroda, precej o njegovem umetniškem in znanstvenem stremljenju, ne govori pa o gospodarskem delu; nasprotno pa nas seznanja dr. Krek zlasti z gospodarskim in slovstvenim življenjem Slovencev, nekaj s slovensko politično zgodovino, a izpušča slovensko umetniško in znanstveno prizadevanje. Kolikor je pri enem tega ali onega preveč, je pri drugem zopet premalo. Ali se ne zdi, da je ali da je vsaj časih bilo pri Hrvatih veliko politike brez gmotnega temelja, pri tem pa mnogo idealnega vzleta v kraljestvu poezije, umetnosti in znanosti, a pri nas nasprotno v gotovem oziru često preveč materijalnosti, ki duši idealizem v vsakem pogledu? Toda oba pisatelja soglasno poudarjata dvoje: lepoto svoje domovine in željo po združenju obeh narodov; zlasti dr. Krek ubira pri tem krepke strune, ki zvene simpatično.

Končno še nekaj netočnosti, oziroma tiskarskih pomot pri Milčinovićem spisu. Zadnji Arpadovec na ogrskem prestolu je bil Andrej III. in ne II. (str. 21), a namesto Ludovik Neapeljski mora stati Ladislav (str. 23). Bitka na Kosovem polju je bila 1389 in ne 1379; Bosno so si podvrgli Turki 1463 in ne 1363 (str. 24).

Dr. L.

Viktor Bežek, Občno vzgojeslovje z dušeslovnim uvodom. Založba „Slovenske šolske matice". V Ljubljani (1916). V. 8⁰. 358 + VI. str. Cena vezani knjigi 4 K. (Konec.)

B) Občno vzgojeslovje v dveh snopičih. Zunanje podobno z dušeslovjem je razdelil pisatelj obsežno vzgojeslovno snov v štiri poglavja. Notranjo vez pa je vzpostavil s tem, da se precej opira na dušeslovni uvod, v katerem se je dotaknil tudi etičnih, socijoloških in estetskih problemov — in temelj vzgojeslovju stoji na pravih tleh. Prvo poglavje govori o občnih pojmih. Vprašanja o bistvu, o možnosti in ovirah, o nižjih in višjih smotrih, o kakovosti vzgoje, o vzgojnih sredstvih in načinih, o vzgojnih činiteljih in vzgojni dobi se tu načenjajo. Že kar v uvodu je ublažil Bežek razmerje med individualno in socialno vzgojo, saj je ena kakor druga enostranska; poudaril pa je tudi pomen harmonske (skladne) vzgoje, ki se razteza na vse telesne in duševne sposobnosti gojenčeve ter strne vzgojne smotre v skupno zahtevo: „Vzgojitelj vzgajaj gojenca na verski in narodni podlagi za vrlega državljana, upoštevajoč njegovo individualnost, ki ga usposablja baš za ta ali oni stan". Telesno (fizično) naj se razvija gojenec, da se skrbi za njegovo zdravje in se goje njegova čutila. Vsled medsebojnosti med telesom in duhom pa vpliva ta vzreja obenem na razvoj duha: izobrazuje razum, plemeniti srce in krepi voljo. Bežek je dal slovo svoj čas edino zveličavni intelektualni vzgoji, ko na raznih mestih poudarja skladnost vzgoje, katere višek je značajna, harmonsko umerjena, samozavestna in samodejna osebnost.

V naslednjih dveh poglavjih razmotriva pisatelj vprašanje, kdo naj vzgaja, na kar odgovarja: dom in šola. Bavi se najprej z domačo vzgojo, daje prednost v marsičem kmetski vzgoji, navaja pa tudi nje pomanjkljivosti, graja mestoma pogubni vpliv bon in guvernant na mestne gojenke. Vzgoja čustev in volje se naj vrši na podlagi zgledov, ukazovanja, kazni in štedljivega priznanja Kazen bodi vzgojno sredstvo, naj poboljša in naj se ne maščuje ali celo zastraši gojenca. Upravičena kazen bodi primerna, naravna. Glede seksualnega pouka zavzema edino pravilno stališče: dom ga izvrši in ne šola!

Tretje poglavje govori o šolski vzgoji. Šola izpopolnuje in dovrši, kar je domača vzgoja pravega, lepega in dobrega vcepila mladini v srce. Učitelj dobi primerna navodila, kako naj skrbi za telesno zdravje izročene mu dece, kako naj neguje snažnost v šoli in vzdržuje šolsko disciplino, kako naj navaja deco k točnosti in rednosti, v kaki meri se naj poslužuje raznih kazni, kako vzgajaj ljudomilost, spoštljivost in napeljuj k lepemu vedenju ter vzbujaj v deci sočutnost, kako iztrebljaj laž. A cilj skladne vzgoje je Bežku nravno-verska vzgoja, kakor to tudi določa državni ljudskošolski zakon Zato je postal moj očitek, ki sem ga zabeležil svoj čas v „Vedi" oziroma v „Popotniku", ko še nisem imel v rokah drugega snopiča — „ni razvidno, kateri vzgojni smoter je Bežku najvišji" — brezpomemben. Tesno združena z versko je nravna vzgoja. Bežek je celo mnenja, da „poleg krščanskega nauka ni treba prav nič etičnega poučevanja". Dejanske razmere v inozemskih državah: na Francoskem, deloma na Angleškem, v Italiji in na Nemškem nas uče, da je možno nravno vzgajati nezavisno od verskega pouka; nravni pouk zase ni več utopija. Do sem sega prvi snopič. Nadalje razpravlja o umetniški vzgoji, katere pomen in potrebo v pravem umevanju opravičuje kot „protivesje napram prebohotnemu intelektualizmu". K temu cilju naj dovajajo risanje, slikanje, izrezovanje in prilepljanje ter oblikovanje z ilovico, lepopis, ročna dela, izprehodi in izleti Seveda je treba učitelje opozoriti, da v naravi ne ugaja isto deci kakor njemu: blizu ležeči in majhni predmeti bolj nego oddaljeni in veliki. In ne preveč izletov! Izlet bodi za mladino vesel, svečan dan. Tudi petje stavi Bežek v službo umetniške vzgoje. Po vsej pravici je dotični odstavek razširil, da bi zopet zbudil večje zanimanje v času, ko se že celo pri nas piše in govori o „nazadovanju šolskega petja". Posebno opozarja učitelja na narodno petje in na umetno, ki je prikladno narodnemu duhu, da oživi s tem tuintam suhoparni pouk. Enako poudarja pomen glasbe. Umetniško vzgojo podpira tudi čitanje proze in predvsem poezije, ki naj v mladini zbudi enake „misli in čustva, ki so navdajala pisatelja oziroma pesnika pri njih ustvaritvi"; torej mladina naj se včustvi spričo tega ali onega umotvora. Mladina bo uživala umetnost, bo po svojih močeh ustvarjala umetniško, a ne bo o umetnosti — besedičila! S tem je dosežen smoter umetniške vzgoje: oplemenitev srca. Dobro bi bilo, ako bi bil Bežek opozoril še na pretiravanje in preveliko oboževanje umetniške vzgoje, ki prerada rodi hlastanje po uživanju, mehkužnost in blaziranost. Vsaka vzgoja je končno človeško delo in kot tako ima svoje meje.

Vsled vzporednosti med dušeslovjem in vzgojeslovjem se Bežek nadalje bavi s šolo-delavnico kot posebnim vzgajališčem volje, ki se je porodila iz misli „o vrednosti in potrebe dela". Proti intelektualni vzgoji namreč se je obrnila tudi šola-delavnica s klicem: Manj znanja, zato več zmožnosti! Priboriti si je treba znanje z marljivim delom, z udejstvovanjem, „s samotvornim delom", ki se poraja iz „samostojnosti", bistva hotenja (volje). To jedro revolucijonarne vzgojne smeri je Bežek prav dobro izluščil, a ne pozabil okrcati izrastkov. Tudi država zahteva

od vsakega državljana koristno delo v njegov in njegovih svojcev prid, a tudi v prid države. Če hočemo torej iz gojenca napraviti koristnega uda države, smo pripadniki takozvane državljanske vzgoje. Pogrešam pa pri Bežku opozorila na nedostatnost te vzgoje. Vodilna misel države je moč, ki ne pomeni sicer nič slabega a tudi nič dobrega; moč je nravno ind ferentna, prava vzgoja pa mora biti nravna. Sicer je prvoboritelj Kerschensteiner v Monakovem skušal idealizirati to vzgojno smer s tem, da idealizira smoter države kot „ideal kulture in prava", a nezadostno, kakor trdi Eucken, ki vidi tudi v tem cilju le — utilitarizem. — Zadnji odstavek v tem poglavju govori o šoli in domu, o njiju medsebojnem razmerju, o njiju tesnih stikih. Tako se zaokrožita in zvršita obe poglavji: domača in šolska vzgoja — v vzajemnem izpopolnjevanju.

Zadnje, četrto poglavje se bavi z varstveno in skrbstveno vzgojo, katera naj nadomešča domačo in šolsko vzgojo. To je torej vzgoja v zavodih, ki postane potrebna vsled nesoglasnih rodbinskih razmer ali vsled raznih telesnih in duševnih hib gojenčevih. Prištevati je sem vzgojo gluhonemih, slepcev, slaboumnih, zapuščenih in zanemarjenih. Precej obširno in temeljito se bavi pisatelj z vzgojo teh nesrečnežev. Časi, ko se preliva toliko krvi, so napotili tudi pisatelja, da je posvetil varstveni in skrbstveni vzgoji več zanimanja in pažnje: saj se od dne do dne množi število onih nesrečnikov, ki so postali žrtev neusmiljene vojne. Par opomb naj nikakor ne zniža vrednosti Bežkovih izvajanj! Bežek pravi: „Telesno ostro in značilno izraženo slaboumnost se nazivlje tudi kretenstvo". Značilno za kretêna je pač nenormalna golšna žleza. Pravilni ustroj in delovanje te žleze vpliva na možgane in na duševni razvoj; izpad delovanja v abnormalni žlezi pa povzroča kretenstvo.

H koncu je Bežek dodal še „Dostavke" k dušeslovju in vzgojeslovju v obliki pripomb, s katerimi se strinjam. — Pregled celotne vsebine knjige bo nudil čitatelju vpogled notranjih vezi med dušeslovjem in vzgojeslovjem. — Nato sledi „Slovensko-nemški imenik strokovnih in nekaterih drugih manj navadnih izrazov". Naj pripomnim to-le: betva = panoga pomeni na Štajerskem malenkost. Naponsko in odponsko čustvo ne eksistira; str. 291. slepčevega sluha namesto vida. — „Včutiti se" je psihološko nepravilno, ker čutiti je „empfinden", čustvovati je „fühlen", torej Einfühlung včustvovanje, „einfühlen" je včustvovati.

V „Zaključku" podaje pisatelj pravzaprav predgovor k vzgojeslovju; v njem opravičuje potek dela, pojasnjuje obseg nekaterih odstavkov. — H koncu naj povzamem svojo sklepčno sodbo. Bežek je izbral ogromno gradivo, ki leži deloma razmetano po raznih pedagoških listih in poročilih v ubrano skladnost, ne naslanjaje se na ta ali oni vzor. Ni se odtegnil nobenemu modernemu pedagoškemu problemu; pobija enostranost intelektualizma, ga izpopolnjuje z naturalizmom, eticizmom in esteticizmom; pokazal nam je ideal skladne vzgoje, ožigosal ekskluzivnost individualizma ter ga družil s socializmom ter uvaževal politizem na podlagi delovne in narodnostne šole. Teorija in praksa sta v lepem skladu. Koliko navodil za mladino, ki pohaja moška in ženska učiteljišča, in tej je v prvi vrsti knjiga namenjena! Iz bogatega in zdravega vira bo črpala svoje znanje, plemenitila svoje srce ter krepila svojo voljo prav po geslu našega Gregorčiča:

„Le tisto omiko jaz štejem za pravo,
ki voljo zadeva, srce in glavo."

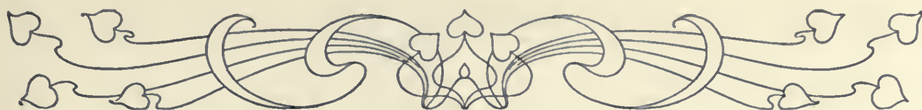
Tako pripravljena bo z veseljem stopila pred naš narod ter ga v istem smislu vzgajala; saj Bežek nikjer ni zamudil prilike, opozarjati bodoči učiteljski naraščaj

na njih pravi poklic: Ne bodi samo šolski učitelj, ampak tudi učitelj — naroda, njegov voditelj! — Mogoče se pisatelj odloči ter priredi vsaj domačo in skrbstveno vzgojo za Družbo sv. Mohorja, da bi se tako Bežkova knjiga udomačila v zadnji gorski koči ter postala v istini prava — ljudska knjiga! *Dr. Simon Dolar.*

Gradja za povijest književnosti hrvatske. Na svijet izdaje Jugosl. akademija znanosti i umjetnosti. U Zagrebu. Knjiga 8.

V poročilu o publikacijah Jugoslov. akademije v 4. štev. „Lj. zvona" je izostala „Gradja", ki je imela posebno usodo. Kmalu potem, ko so bile knjige razposlane, je Akademija svoje člane poprosila, naj ji vrnejo „Gradjo", češ, da se mora v njej nekaj popraviti. Nato pa smo zvedeli, da je šlo za precejšnjo „korekturo", za študijo Slavka Ježića: „Književna ostavština Frana Krste Frankopana", znanega politika in pesnika iz 17. stoletja. Ježić priobčuje tu iz c. in kr. drž. arhiva na Dunaju doslej še neizdano literarno zapuščino Frankopanovo, ki je pa deloma (zlasti „Zganke za vrime skratiti") zelo lascivnega značaja. Ta razprava se bo, kolikor smo obveščeni, odstranila iz „Gradje" in nadomestila z drugim gradivom. Poleg tega je v „Gradji" še 13 razprav: po en bibliografski prispevek dr. Fr. Fanceva in M. Rešetara, dvoje prispevkov dr. Drechslerja (iz korespondence Fr. Kurelca; važna tudi za življenjepis Iv. Trdine, in o dalmatinskem pesniku Buniću Vučićeviću), Krizmanićev preved Miltonovega „Izgubljenega raja", priobčil Vl. Dukat, doslej neznana drama doslej neznanega dalm. pesnika Martina Benetevića „Hvarkinja" (okoli 1600), ki jo je priobčil dr. P. Karlić; „Tri pisma St. Vraza P. P. Dubrovskemu od Vl. A. Franceva, S. Urličev prispevek za biografijo dalm. pesnika Brna Krnarutića, dr. Mirka Dejanovića razprava „F. Sacchetti (1330—1400) o „Schiavoniji", Klaićeva razprava „Obrana Pavla Rittera Vitezovića od g. 1700" (v nekem prepiru s plemstvom se je Vitezoviću očitalo, da je užival meso na prepovedane dni in da je pokojna žena redko hodila v cerkev), Milčetićevi „Hrvatski književni prilozi iz Medjimurja i okolice grada Šoprona" in moje „Bilješke o našim preporoditeljema" (Mihanović i Kopitar; Čeh Roštlapil kot adresat Vrazova lista u „Djelima" V. str. 148—152; Ljudevit Gaj med Čehi; Jugoslovanski naročniki Kollarove „Národné zpievanky"). — Urednik „Gradji" je prof. Ivan Milčetić. Ta je pravkar končal veliko razpravo o koledi. Nabiral je gradivo za njo od svoje mladosti; povod sta mu bila običaj in pesem, ki sta se očuvala v njegovem rojstnem kraju na otoku Krku. Krasno gradivo so mu dale Štrekljeve „Slov. nar. pesmi", a sledove koledi je našel tudi pri Trubarju. Narodni običaj kolede se vleče tja do Sofije, četudi v drugi obliki, jedro je isto. — Znano je, da smo pred vojsko pripravljali veliko „Jugoslovansko Enciklopedijo". Čulo se je takrat, da so neki konservativni krogi hoteli osnovati neko konkurenčno podjetje; sedaj pa vidimo iz prospekta, ki je priložen katoliško-hrvatskemu liter. listu „Prosvjeti", da je Akademija sama nakanila izdati „Hrv. biografski riječnik", ki naj bi izšel do l. 1619, pozneje bi še izdala občo stvarno enciklopedijo. Poleg „korekture" Frankopanove zapuščine je ta ukrep Akademije vreden omembe. V upravi Akademije je najvažnejša izprememba ta, da je odstopil dolgoletni tajnik dr. A Musić, ki ga je nadomestil prof. matematike dr. Gjuro Majcen. *Dr. Fr. Ilešič.*

Fran Albrecht:

Himna trenotka.

Padi iskra iz vesoljne noči!
K tlom prikovane so mrke oči,
v zemljo zagreble so bedne roke
okamenelo srce.

Utrni se iskra od večnega kresa!
Nad grobom se dneva raztrga zavesa,
roža iz kamena, dan iz noči,
vzklije trenotek iz večnosti.

Padi skrb siva z jetnika ramen,
orel, otresi se nočnih bremen,
tam za obzorji, za morji v pristan
sije žarki poldan!

Sladki trenotek, moj krik gre s teboj,
iskra, izgôri, izžâri z menoj,
hip, ki v večnost te bom objel
in te zapel!

Večer.

Večera neslišen korak
polzi preko streh sveta,
noč dviga do neba
svoj kelih teman in grenak.

Kakor jeklene zavese
molčanje visi
nad srci, teži
in se trese.

Bakreno obzorja žare
od krvi v poltemo
in vse nebo
kot prebodeno srce.

Skozi žareče zavese
na trudnih ur steklo
pada jeklo
in molk.

Dr. Ivo Šorli:

Štefan Zaplotnik.

Povest veselega človeka.

(Dalje.)

XIII. poglavje.

Štefanu Zaplotniku se računi zmešajo.

Jesenko je šel res po taščo v trg, toda nazaj je ni pripeljal. Janez je znal govoriti lepe besede, če je hotel in tudi snaha je bila prijetna ženska in pametna: obložila je taščo z vsem težkim delom in ta natovorjena, kakor je bila vajena celo življenje, se je dobro počutila . . .

„Za enkrat še ne pojdem," je rekla. Naj poskusi nekaj časa sam, kako se živi brez gospodinje. Bo že še prišel prosit.

Jesenko je še omenil, da je zdaj še bolj nevarno, ko je pustila Štefana samega z mlado žensko v hiši; ali Zaplotnica ga menda res še vedno ni umela in je obrnila njegove besede le na zapravljanje. To je videl, da ima moža vsekakor za bolj starega, nego se zdi Jesenku. Preveč jasen pa tudi ni mogel postati, ker je težko kaj reči, predno nima človek dokazov v rokah. Celo njegove lastne misli o ti stvari so njene besede nekoliko popravile: končno ga ona, njegova žena, mora le bolje poznati v tem oziru in mogoče da so Štefanova čustva proti Anki vendar le bolj očetovska.

Tako je odnehal in je šel sam povedat Štefanu, kaj pravi mati.

„No, vidiš!" je rekel — „kaj boš pa zdaj začel, oče?"

„Kaj bi začel?"

„Čudno je slišati, da je vse zbežalo in da nimaš nobenega svojih več okrog sebe. Najbolje bi še bilo, če bi hodil gor k nam vsaj spat in jest in bi bil le čez dan spodaj."

„In puščal hišo samo celo noč in še po dnevi, da me nazadnje kdo okrade? Le pustite mene lepo pri miru in nič se ne bojte zame. Nisem še tako star, da bi si ne znal pomagati!" se je zasmejal Štefan.

In ko je odšel Jesenko, je stopil v izbo, kjer je slišal Anko.

„Mati noče priti več nazaj," je rekel.

Dekle ga je pogledalo in se je nehote kar glasno oddahnilo.

„Ej, ti porednost ti! Ti se lahko smeješ. Potem me pa še ti pustiš!" ji je zapretil skoraj bolj zares nego za šalo.

„Kaj bi vas pustila, ko se mi ni še nikdar tako dobro godilo!“ je rekla odkritosrčno. Štefan se je nasmehnil.

„Samo preveč dela bo. Treba bo poiskati še eno za druge stvari, ker ti boš imela z gospodinjstvom dovolj opraviti.“

Ali Anka ni hotela. Rajši naj najme eno dninarico več, kadar bo zunaj več dela, doma že sama opravi.

„Kupite rajši meni včasih kako krilo!“ se je zasmejala.

„Kar boš rabila, Anka, samo če mi ne utečeš. Če bi tebe ne imel, bi pa res ne vedel kako.“

„Pa kaj imate s tem, da vam utečem? Kam pa naj pojdem?“ ga je vprašala drugi dan.

Anki se je res čudno zdelo, kako da ne razume. Saj mora sam videti, da bi bila več nego neumna, če bi šla.

„No, no, Anka! Tako lepe dekle! ... Če boš hotela, dolgo ti ne bo treba čakati.“

Anka je švignila s svojimi porednimi očmi čezenj in se je zasmejala.

„A, na tisto mislite? Če bi bila hotela, bi ga morebiti že imela.“ Pogledala ga je tako, da je zaslutil takoj, ali nima kaj posebnega v mislih.

„Veste kdo?“

„Kako hočem vedeti?“

„Vaša dva! Oba. Najprej Janez in potem še Tine.“

Štefanu se je zganila čudna skrb v prsih.

„In kaj sta hotela?“ je vprašal zateglo.

„Jaz že vem, kaj sta hotela. Mogoče, da le zato, da sta mislila, ali bi vi potem ne privolili prej ... zastran premoženja, ko sta videla, da se še najbolj neveste bojite, mene pa ne tako hudo.“

„No in zakaj nisi hotela?“ jo je vprašal skoraj sovražno. In potem je dostavil zbadljivo: „Saj nista napačna fanta.“

„Naj bosta kakor hočeta, zame že nista bila. Bi pa že rajša celo vas!“

In zopet se je zasmejala; njega pa je pogrelo. Nazadnje ve sam, da ni več mlad, ali že starejši in grši so izbirali ... Če bi bil on recimo vdovec ... Hotel je že nekaj reči, a tu se je naenkrat oglasila zopet ona, prav tako nedolžno, kakor prej.

„Vi ste, kakor stara Jurčkovka.“

„Zakaj?“

„Pri njej so tudi rekli, da je še zmerom lepša, nego hčere, Marička in Francka, obe skupaj.“

Štefan je zardel. Dasi ljub, mu je prišel ta poklon vendar prehitro.

„Ti, ti . . . ali mi boš šla!“ se je razsrdil in se je delal, kakor bi jo hotel udariti. Veselo se je zasmejala in zbežala ven.

Ti vražji deklič ti! Kakor kanarček žgoli ves dan.

Hodil je gor in dol po sobi in se je smehljal pred se. Potem se je spomnil zopet njene primere z Jurčkovko. Takrat je prišel mimo ogledala . . . Pravzaprav res . . . Kaki so njegovi sovrstniki gori v vasi! Vsi skljućeni, sivi in izsušeni. On pa hodi še vedno čvrsto pokoncu, čez pleča ga je, kakor bi imel trideset let in enega belega lasu ni v bradi, komaj na sencih. In po žilah prav čuti, kako se pretaka gorka živa kri. V prsih pa je toplo, čudno sladko toplo . . .

Star da! Takrat ko se je vračal od Zorkine poroke, se mu je naenkrat zazdelo tako. Ali kaj takega se začne oglašati od časa do časa, ko je človek čez štirideset. Star pa je človek takrat, ko občuti to v kosteh, ne samo, če se mu za hip tako stori v srcu.

Zunaj v kuhinji prepeva Anka:

„Lun’ca, al’ ne veš nobene,
ki bi rada vzela mene,
mene star’ga dohtarja?“

„Kaj, hoče dražiti mene? Čakaj, čakaj!“ se zasmeje in jo gre pokarat.

In tako Štefan zaradi sebe in res po srcu ne pogreša prav nobenega. Anka dela kakor mravlja, vse se sveti, vse je v najlepšem redu. In zraven tega še polno petja; zdaj iz kuhinje, zdaj iz tega razora, zdaj izza onega grma. Res kakor ptička. In Štefan jo mora časih prav resno posvariti, naj ne draži ljudi, ki so vajeni opravljati svoje težke posle mrko in molče.

Časih gre Anka tudi gor k teti in ji kaj pomaga. Lepo zaokroženo in čisto ima zdaj Ravnarica svoje majhno premoženje, na Štefanovo meječe, in če gre plug že čez Štefanovo njivo, se zareže sam od sebe dvakrat, trikrat še naprej, pa je tudi njena njiva zorana.

Ljudje govore to in to. „Najbolje, da bi pometala Štefan in Ravnarica mejnike v stran,“ pravijo nekateri. Reči pa se mora, da ne mislijo nič grdega pri tem. Preveč strašen je greh, da bi se bil že kdaj zgodil v teh poštenih krajih; in zato, ker ga ne poznajo, ga tudi ne slutijo. Morda v vsej fari samo Jesenko, ker pozna svet tudi onkraj Rogarskega vrha in tudi Štefana samega.

Ampak tako so odločili ljudje: Ravnarici je tekla voda že v grlo, pa je znala preprositi Štefana, ki je preveč dober človek, — komu še ni pomagal? — da jo je izvlekel iz jarka. In še to deklino mu je znala vsiliti v hišo, da ga vodita zdaj obe babnici na povodcu, ko ga je njegova pustila. „In zakaj ga je pustila? Samo

zato, ker ni bil tako neumen, kakor tisti, ki je vrgel konju vajeti, češ, zdaj pa ti vozi in glej, da me ne vržeš pod cesto," je rekel stari Podoreh, ki tudi ni hotel dati premoženja iz rok.

Tako so stali ljudje bolj na Štefanovi strani; celo taki so bili, ki so mu radi Ravnarice prišli oči odpirat kot odkritosrčni prijatelji.

Ali Štefan ni bil mož, ki bi ljubil nepotrebno odkritosrčnost in je rekel Zalokarju, ki je prišel že tretji, tako-le:

„Le nič ne skrbite zame, Zalokar, in povejte tudi drugim tako! Za mojim hrbtom je dovolj prostora, tam se pomenite in nič me ne bo bolelo, v obraz pa še solnce ni dobro!"

Tudi Jesenku je povedal tako, ko je poskusil pozneje še enkrat.

Tako je imel mir pred vsemi. In hotel je imeti mir za vsako ceno, tem bolj, ker bi mu bile zdaj take opazke še posebno mučne, ko res ni bilo več vse tako, kakor bi pravzaprav moralo biti . . .

Sicer kaj bi mu mogla vest očitati naravnost slabega? . . . Z Anko sta si bila čim dalje boljša, toda res hudega se ni dogodilo nič. Toda, če bi začel kdo dregati v to stvar, bi občutil nehote, da to vendar ni popolnoma v redu, ko sede Anka vedno k njemu na poosteljo, ko mu prinese zajtrk — prvikrat jo je bil potegnil on sam k sebi — in da potem vendar ni vse tako, da bi smel vsakdo gledati skozi okno . . .

Toda koga to kaj briga, če njegove žene ne, ki ga je pustila samega z mlado žensko v koči! . . . On hoče mir in konec besedi!

In imel je mir . . . Še celo potem je imel Štefan mir, ko je morala Anka oditi gor na tetin dom in je kazala že vsa fara za njo.

„Hlapec je, tisti Čotarjev, ki ni bil nikdar nič prida, ali pa kak drugi. Za tako vse tišči, ko nima ne očeta ne matere. Štefan pa je bil gluh in slep, kakor da bi imel bogve kako alelujo spodaj . . ."

Tako so sodili skraja ljudje. Toda prišel je Čotarjev in je kričal v Ankini hiši; dati mu je morala vpričo prič izpričevalo, da on ni. Za njim Zalaznikov, ko so deli nanj, potem Jernejčkov, dokler ni priklel Juštov v hišo in je vpil, da se je slišalo skozi okna na cesto.

„Kaj boš spravljala ljudi v sramoto in skrivala? Zdaj bom pa jaz povedal: Stari sam, Zaplotnik je, nobeden drugi. Saj je hodil za tabo kakor senca. Sama sta bila spodaj, sama sta skuhala, pa še sama snejta!"

Anka je pozabila ugovarjati . . .

Zdaj, — ali je bilo res tako, ali ne: dovolj, da so se ljudem široko odprle oči, prestrašila srca in da so potem glave počasi razumele. Ti usmiljeni Bog! Mogoče je . . . In če je mogoče, se je

lahko zgodilo. Nikoli ga nisi videl pri križevem potu in prevzetnost se je držala vsake njegove besede, še celo dobre in pravične. Z brezverci v trgu se je bratil, vsakemu beriču se je odkrival; celo učitelj se je bil umaknil v zadnjem času od njega, odkar je bil vzel to deklino v hišo.

Gospod župnik je rekel:

„Saj sem vedel, da ne bo nič dobrega iz tega! Celo sam sem bil stopil enkrat k njegovi ženski v trg in dejal: „Dober človek in pameten mož je vaš Štefan in v vseh stvareh poučen; ali posebno trden ni videti ne v teh ne v drugih krščanskih stvareh. Naj se zgodi, kar se hoče: žena ne sme od moža, dokler ju ne loči smrt!“ Toda ona me ni poslušala, in zdaj ima sramoto ona in mi pohujšanje za deset rodov naprej.“

O, bolj in bolj se je zdaj vse odvračalo od nesrečnega Štefana. Lastna hči ga ni več pogledala in zet mu v nedeljo ni dal not v roke. Odslej je ostajal Štefan zunaj pred cerkvenim zidom kakor očiten grešnik, zdaj pred lopo, zdaj pred zakristijo, tako da še gotovo ni bilo, ali prihaja vsako nedeljo k maši ali ne. Pa še od tam so ga pregnali! Pod velikim križem je sedel med pridigo pred lopo nekoč on na levi strani, pijanček Petrov Peter na desni. Pa se zasmeje Klančev Franc v lopi in reče tako na glas, da ga je slišalo vse okrog: „Ali ju vidite tam razbojnika: Petrov Peter je desni, Zaplotnik pa levi.“ Vse se je zasmejalo ž njim in po vsej fari je šla beseda. Tako Štefan tudi pred cerkev ni hodil več. Trije so manjkali vsako nedeljo: on, Ravnarica in Anka.

Anko je videl časih kdo na njivi, drugače ni prišla iz sobe. Srepo je gledala, in če si postal in gledal tja, se je naenkrat vzravnala in te merila, dokler nisi šel rajši dalje.

„Kakor da ni pri čisti pameti!“ so rekli. „Najboljše bi bilo, če bi jo vzel Bog, njo in otroka!“

Ali vzel ni Bog ne nje, ne otroka. Tak fant je, da bi ga bilo veselje gledati, če bi ne bilo tako.

„Bogve, kaj pravi zdaj Štefan?“ se je spomnil marsikdo.

Štefan si je bil našel neko gluho žensko iz Robov, tri ure daleč, ki ni spregovorila z nobenim človekom, njega samega pa ni bilo več na spregled. Še hiša je bila večinoma zaklenjena. Ko je prinesel človek mlet, je videl samo hlapca. (Konec prihodnjič.)

Dr. Pavel Grošelj:

Astronomski pomenki.

I. Zvesta spremljevalka naše zemlje.

(Dalje.)

Skozi lunine puščave.

Na luni sva.

Kot blisk sva premerila dolgo razdaljo. In sedaj stojiva tu, trdna tla pod nogami, vseokoli obdana od teme.

Vse omamljene so nama oči od blesteče solnčne luči. Z neznosno svetlobo naju je za trenotek obsijalo solnce, ko sva šinila skozi čisti svetovni eter proti luni.

Tem bolj strašna je noč, ki sva zablodila vanjo. Pristala sva v neobsvetljenem delu lunine oble, in nihče nama ne more povedati, ali bo kmalu vzšlo solnce tudi za najino deželo. Kdo ve, ali sva daleč ali blizu svetlobne meje luninega krajca?

Zapriva oči, da se nama spočijejo od solnčnih žarkov, ki še vedno gore in se prelivajo po njih!

— — — Tako, in sedaj zopet spreglejva!

Oj, divne krasote! Ali naju vara pogled, ali naju slepi razgreta domišljija?

Ne; živa resnica je. Pozdravljeni stari znanci na žarečem nebu! Kako gorko je samotnemu svetovnemu potniku pri srcu, ko vas zopet uzre, ljuba znana ozvezdja.

Širno nebo nad nama žari kot božično drevo. Od temenišča tja do obzorja je posejano z neštetimi lučicami. Najjasnejša noč, ki sem kedaj strmel vanjo v visokih planinah, je le medel odsev te lepote.

Ni je meglice in ni ga oblačka, ki bi zasenčil najmanjši del gorečega nebesnega morja, ni je tenke koprene, ki bi v nižavah zastrla živi soj jasnih zvezd.

Tiho in mirno blestijo na nebu, brez trepeta in migljanja zro na nas goreči svetovi.

Tu orjaška kočija Velikega voza, tam svetli trojčki Orijona in nežni draguljček Gostosevčkov — vse kot na zemlji, samo neprimerno jasnejše in lepše. Vsevmes med temi ozvezdji pa je nebo kot posuto z drobnim žarečim prahom.

Kjer se širijo na zemeljskem nebu med ozvezdji temne brezzvezdne struge, tamkaj ti mestoma prižge brezzračna čista lunina noč mirijade novih svetov.

In vendar spoznam v tem divnem, razkošnem luninem nebu svojega starega znanca. Bledi odsev njegove lepote sem tolikrat občudoval na rodni zemlji.

Kaj ne, ti plameneči zvezdni kres, ti si Sirius in ti si Prokyon — in Pollux — in Capella — in Aldebaran — in Rigel? Tudi tu na luni se strinjate v svoj prekrasni zvezdni šesterokotnik, — da, vse kot na zemlji.

Vse kot na zemlji?

Skoro 400.000 kilometrov daleč sva se preselila z zemlje — desetkrat okoli in okoli ekvatorja bi ji segla ta pot, in na nebu naj je ostalo vse pri starem?

S popolnoma drugega daljnega sveta gledava vesoljstvo — in nobena izmed zvezd ni izpremenila svoje lege. Neka tajna groza me navdaja.

Kolikokrat sem gledal s svojega okna na Kamniške alpe, a ko sem stopil k sosednjemu oknu in se zopet ozrl nanje, so stale pred mano nepremične, vsi vrhunci v isti medsebojni legi in obliki.

Povsem naravno: kje daleč, daleč so planine in kako blizu se odpira okno ob oknu.

Z zemlje pogledam vesoljstvo in pogledam ga z lune, a vedno je isto. Tako neskončno je zvezdno nebo, da sta napram njemu dva daljna, daljna svetova kot dve sosedni okni ene iste hiše!

Z roko mi kažeš na prelepo ozvezdje, ki visi ravno Velikemu vozu nasproti na zvezdnem nebu. Povprašujé me pogleduješ.

Tudi jaz ostrmim za trenotek. Tega svetlega zvezdnega križa še nisem videl nikdar goreti na nebu. Tako divno more blesteti edinole toliko občudovani Južni križ, najlepše ozvezdje južnega neba, ki se na zemlji nikdar ne pripelje nad obzorje najine ožje domovine.

Iz iste strani luninega neba me pozdravlja cela čreda novih ozvezdij, ki jim ne vem imena in ne poznam njih oblike.

V nekoliko drugo smer kot v najini domačiji je obrnjeno nebesno okno, ki gledava skozenj v prostrano vesoljstvo.

Ko zopet obrneva od neba svoj pogled na tla, ki stojiva na njih, naju preseneti mehka mirna svetloba, ki je po pokrajini razlita. Popolnoma jasno razločiva, da stojiva na vrhu slokega gorskega hrbta in na obe strani pada prepad v nerazrešno temno globino.

Na daljnem horicontu se rišejo nejasno konture gorá. Niti najlepša mesečna noč ne oblije zemlje s tako jasno in živo svetlobo. Tako močno ne more sijati niti toli čisto lunino zvezdno nebo.

Odkod ta svetloba? Glej, glej, tu v cenitu!

Ogromen svetel srp plava nad najino glavo. Ali ima tudi luna svoj poseben mesec? Skoro štirikrat se vidi večji in širši od luninega krajca.

Pa saj jo poznaš? Da, to je zemlja. Kako jasno se ločijo svetli kontinenti od temnega morja.

Del Afrike in zapadne Evrope ter Atlantski ocean se še kopljejo v solnčni luči, ostalo polovico vidne hemisfere pa krije temna noč.

In kje so naše slovenske dežele?

Poglej oni rožnati pas, kjer meji obsvetljeni zemeljski zadnji krajec ob nerazsvetljene nočne pokrajine, tamkaj nekje mora ležati najina domovina. V rožnati večerni zarji ji žari nebo in ji gorijo planine, mehko pojo preko nje večerni zvonovi, zlato klasje šušti v lahnem vetru. — — — Premajhna je, da bi jo uzrl iz zvezdnih perspektiv, le slutijo jo lahko tvoje misli in želje.

Na severnem tečaju se blesti zemlji bela kapica, večni led in sneg se svetita tamkaj v poluletnem polarnem dnevu. Sijajno bele meglice skrivajo tuintam zemeljske dežele, prostrana morja oblakov so, ki jih podi vihar preko njih. In ko tako strmiš v nebo in se ne moreš nagledati rodne zemlje, se potaplja Evropa vedno globlje in globlje v temno noč, v vedno jasnejših obrisih pa se vrti Amerika izza nevidne polovble.

Popolnoma me je potolažil pogled na zemljo. Sedaj dobro vem, da nama ne bo treba več dolgo čakati dneva.

Tako visoko na nebu, da skoro v cenitu, vidijo zemljo samo oni lunini prebivalci, ki stanujejo blizu središča njene vidne poloble. Ne nahajava se torej daleč od srede luninega obraza. In ker sva zapustila zemljo ob času, ko je kazala luna skoro že fazo prvega krajca, se mora kmalu razliti solnčna luč preko sredine njenega lica.

Že blesti na nebu Jutranjica, oznanjevalka dneva, in tik pod njo se sveti Merkur. Tako blizu solnca se giblje vedno ta planet, da ga na zemlji le redkokedaj vidimo. Ker se nahaja na nebu vedno tik solnca, izide Merkur le malo pred njim, torej šele tedaj, ko je že dan, ali pa zaide takoj za solncem, ko je še svetlo — obakrat pa obledi v premočni nebesni svetlobi. Galilei, ta neumorni motrilec nebesnih prikazni, je moral umreti, predno mu je bilo usojeno vsaj enkrat videti Merkurja.

Vsak hip bo začelo bledeti zvezdno nebo v jutranjem svitu, zdaj, zdaj bo planila zarja s plamenečimi fanfarami preko obzorja in zatrobila: „Solnce prihaja!“

Še vedno tiha temna noč! Pravkar se je nekaj zasvetilo na najini desni. Droben, živo žareč rožiček se je vžgal nad horicontom v mračni noči, sedaj drugi, tretji — kot bi se nizali plameneči biseri drug ob drugega. Že rasto, postajajo večji, spajajo se v svetlo verigo.

Na najvišje vrhunce gora že pošilja solce jutranje pozdrave — in sedaj se mora kmalu roditi dan. Cela večnost poteka — brezupno počasi teče solnčna luč po obronkih nizdol — zdaj je obsijalo solnce steno tik za nama — in zdaj najini glavi — obdana od meglenega ovoja pogleda majhna, svetlorumena kapica izza obzorja. Obrni proč svoje oči, da te ne oslepi njena žgoča svetloba! Tako žarko ne sije na zemlji niti poldansko poletno solnce.

S počasnostjo, ki je zemljani nismo vajeni, vstaja solnčna obla izza horiconta. Pretekla je dobra ura, predno se je povzpela v celoti nad pokrajino. Lunin dan se odigrava pač 29krat počasneje od zemeljskega.

Brez jutranjega svita, brez zarje, brez čarobnega prelivanja svetlobe in barv je izšlo solnce, takoj zarana bleščeče v nezmanjšani grozni svetlobi. Brez lepe scenerije zemeljskega jutra je posijalo na brezzračne pokrajine. V bledo kopreno mu je vsenaokoli zavito žarko telo, obdaja ga svetel ovoj njegovega razpaljenega ozračja, ki na zemlji obledi in postane neviden na njenem prerazkošno obsvetljenem nebu.

Nebo na luni pa je ostalo črno in še vedno gore na njem zvezde „pri belem dnevu“. Celo zvesta družabnika solnca, Merkur in Venera, se svetita v neposredni solnčni bližini, kajti brezzračno lunino nebo ostane tudi po solnčnem vzhodu temno kot črn baržun. Le manjše zvezdice so se skrile najinemu pogledu, od premočne solnčne svetlobe omamljene oči jih ne morejo več doznati.

Med tem je posijalo solnce do vznožja višine, ki stojiva na njej in razgrnilo pred nama prečuden panorama.

Na grozničavo strmem kamenitem hrbtu sva obstala na luni. Kot severna stena Triglava pada na levi razpokano skalovje v vrtoglave prepade tisoče in tisoče metrov globoko. Prostrana ravnina se širi tam doli tja do horiconta. Samotna gora se dviga iz njene sredine jedva tisoč metrov visoko. Vseokoli ravnine pa se grmadijo vrhunci gora in se strinjajo v kamenito gorsko verigo, ki se tik pod nama v orjaškem loku povrača sama vase. Šestnajst večjih

kraterjev, ki sedijo po slemenih in obronkih mogočnega okopa, lahko naštejeva s svojega stališča. Vrhutega pa se je naselil na okopu in se zagrebel globoko vanj 13 *km* širok ogromen ognjenik z lastnim nasipom in lastnim središčnim stožčem.

In ko se ozreš na desno, se ti odpre enaka slika. V strmih kamenitih kaskadah pada skalovje navpik v še mogočnejšo kratersko žrelo; še večja okopna planjava beži tam doli v daljino in se izgublja ob horicontu.

Sloki hrbet, ki stojiva na njem, je torej nebotičen mejnik dveh orjaških okopnih planjav. Ko se je ob postanku obeh sosednjih kraterjev-velikanov stisnil okop ob okop, to so tlačile, dvigale in drobile titanske prirodne sile. Z obojestranskim pritiskom so zgnetle ta strmi, 4000 metrov visoki greben, ki občudujeva raz njega razmetano in razkosano pokrajinsko sliko lune.

In sedaj se domislim, v kateri lunini deželi da se nahajava. Okopna planjava na levi se zove Albategnius in ona desni Ptolomaeus.

Jasna in čista leži pred nama pokrajina tja do obzorja. Obrisi najbolj oddaljenih gora so ostri in trdo zarisani. Brezzračna dalja jih ne zabriše z rahlim meglenim dihom, ne odene jih v nežno daljinsko modrino. Kakor jih vidiva neposredno pred sabo, tako trdi in ostri so gorski vrhunci, kolikor daleč seže oko.

Čudovita lepa slika luninega zvezdnega neba naju je navdušila in nama izpočetka prikupila novo domačijo. Toda ko se sedaj ozirava po okolici, se spogledava ob grozi, ki diha iz te strašne puščave.

Vsenaokoli živa siva skala. Da, kolikor daleč seže dozor: skala in skala, siva in siva stena. Kako nama žge in mami oči od žgočega solnca razpaljeno nago kamenje. Če bi se ne širilo nad nama temno nebo in če bi ne padale za skalovjem dolge črne sence, ki se na njih vsaj za trenotek spočije trudno oko, bi moral človek zblazneti same svetlobe.

Toda sence na luni ne blažijo trdega lica njenih pokrajin, s strogo razdelbo teme in luči postajajo njene konture še ostrejše in manj prikupljive. Ni ga jasnega svetlega neba, ki bi ujelo nekoliko solnčne svetlobe in jo porazdelilo v mehkih prehodih po gorskem reljefu. Brez polusence meje blesteče obsvetljene skale ob neprodirno temo osenčenih delov. Za nama pada skalovje v neobsvetljen prepad, kljub prerazkošni svetlobi pa ga pokriva tako mračna tema, da ne razločiva v njem ni stene ni dna.

Zaman hrepenijo oči, da bi uzrle vsaj nežen barven kontrast. Le tam doli v neskončni kraterski planjavi se jim dozdeva, kot da slutijo sled zelenkastega svetlobnega odseva.

Rešiva se s tega do groze pretiranega kraškega sveta tja dol na lunine ravnine! Treba se nama je podvizati, kajti čaka naju več kot 120 *km* dolga opasna pot.

Udariva jo naravnost po ozkem slemenu, nato v loku na levo in končno preko okopa nizdol v Albategnijevo kratersko planjavo!

Torej na pot! — — Počasi, prijatelj! — — Kaj ti je vendar? Pazi mi, da se ne prekopicneš navpik v kratersko žrelo, ki se odpira pod nama. — —

No, kaj je to? — Meni se godi enako kot tebi. Kako nerodno opletava z rokami, kako nama brcajo noge preko cilja v prazen prostor, kako trdo nama treskajo pete ob skalnata tla. Noben korak ni odmerjen pravilno. Če se ne poboljšava, morava brezdvomno ponesrečiti v teh strminah. Tako — le počasi in previdno!

Nekam neverno odkimavaš z glavo; gotovo ne moreš pogoditi, odkod izvira najina nerodnost.

Sem jo že izvil! — Kakor si čul, ima luna 80krat manj snovi kot zemlja. Zato je tudi nje privlačna sila dokaj slabejša. Ti, ki si imel na zemlji celih 70 *kg*, tehtaš na luni le dobrih 11 *kg*. Tvoje mišice so se vadile celo življenje dvigati in gibati zemeljsko pezo tvojega telesa in njegovih udov. Na luni pa ti kar nenadoma zmanjka celih pet šestin telesne teže, med tem ko ostane gibajoča sila mišic neizpremenjena. In mišice se ti gibljejo lepo po stari navadi dalje. Ako tehta sedaj na luni katerikoli del tvojega telesa le 1 *kg*, tedaj se trudijo mišice po starem zemeljskem predpisu, da bi dvignile kar 6 *kg* hkratu. Kaj čuda torej, da nama hočejo udje v presilnih gibih skoro odleteti.

S premišljenostjo in vajo premagava v kratkem tudi to težkočo.

— — — Globok navpičen prepad nama zastavi pot. Ali naj se vrneva po tako dolgi in trudapolni poti?

Z očmi premerim razdaljo — dobrih dvanajst metrov jo cenim. Tu porabiva zemeljsko moč svojih mišič! — Kratek zatek — hop! — in dospela sva srečno na nasprotni rob zevajoče razpoke. Navpična stena, visoka kot enonadstropa hiša, se dvigne nenadoma pred nama. Še en zalet! — en skok! — že sva na vrhu — in zopet pogumno naprej, novim oviram in težkočam nasproti!

— — — Po hudih naporih in mnogih blodnjah dospeva končno na prostrano kratersko planjavo.

Enolična in žalostna do brezupnosti je bila najina pot. Vedno hujše pripeka solnce na črnem nebu. Iztegni za trenotek roko iz varstvene kožice! Takoj ti jo opali in ožge pekoče solnce, osenčena stran pa ti zmrzne v ledenem mrazu, da ti postane koža trda in krhka kot steklo.

Na desni in levi se rušijo skale, nove razpoke se odpirajo po stenah, strašni kameniti plazovi se trgajo po strmih pobočjih in — bobne v nižave!

Da bi le hoteli bobneti! Toda brez poka in ropota, da, brez najmanjšega šuma se odigravajo pred nama katastrofalni prirodni pojavi. Le trda skorja pod nama nalahno trepeče. Na brezzračni luni sva postala gluha! Toda le nastavi uho na skalnata tla, a pazi, da ne oglušiš od mogočne kanonade, s katero poka in se drobi lunina skorja v razbeljeni solnčni peči. Napni svoje prsi in skušaj krikniti vesel planinski vrisk v mogočne skalne stene — vse tiho — in mesto stotero bobnečega jeka ti je v odgovor le gluhi molk.

Ni je travice in mahu kraj poti, ni je niti samotne osušene bilke. Ni je niti trohice prsti, ki bi se skrivala v skromni špranji. Ni ga tu v nižavi peščenega proda, ni je mehke zemlje, ki bi vsaj mestoma pokrila nago skalo, ni ga žuborečega potoka, ni je niti zapuščene mlake, ne rose na planjavi in ne kapljice na nebu, ki bi se utrgala in kanila v to izsušeno, razpaljeno puščavo. Ni je meglice in ni ga oblaka na črnem nebu, ki bi zasenčil za trenotek neznosni solnčni soj. Ni ga ne metulja, ne ptiča, ki bi nama bil tovariš, ni ga rahlega vetriča, ki bi zašuštel v mrtvaški molk — in ni je končno besede, ki bi mogla izraziti ves strah in grozo te plašne samote.

V pogledu na rodno zemljo najdeva zopet utehe.

Ko se ozreva po nji na nebesni obok, jo najdeva nepremično še vedno na istem mestu sredi neba. Skoro poteče teden, kar sva se poslovila od zemlje. Cel nebesni obok se je med tem zavrtil z zvezdami in solncem vred za eno četrtino polnega nebesnega kroga preko najine glave. Polovica vidnega zvezdnega neba je zatonila na zapadu, druga polovica z novimi ozvezdji pa se je pripeljala od vzhoda nad obzorje. Od horiconta je priromalo solnce skoro do temenišča. Izginile so dolge temne sence gora in okopov, vsa pokrajina blešči v neznosni brezsenčni svetlobi.

Poldan bo!

Edina zemlja se ni ganila s svojega stališča. Ostala nama je in ostane tudi še nadalje zvesta tovarišica, pravi vzor neomahljive nebesne stalnosti.

Kjer je žarel pred tednom njen mogočni krajec, tamkaj opaziva danes le ozek svetel srp. Kolikor bliže se ji je primikalo na nebu solnce, ki plava daleč, daleč za njenim hrbtom v vesoljstvu, toliko tanjši in tanjši je postajal njen srp. Že stoji solnce tik nad zemljo na nebesnem oboku. In sedaj se skrije zemlja za kratek čas popolnoma najinemu pogledu. Dočakala sva fazo „zemeljskega mlaja". V zenitu goreče solnce oznanja najini pokrajini lunin poldan.

Ves osenčen je izginil zemeljski mlaj na mračnem poldanskem nebu. Nastaviva svoj daljnogled na ono mesto neba, kjer se vrti vsa zatemnela, nevidna zemeljska poluta! Ali ne zapaziš tamkaj par medlo svetlih meglic? Kot vešče se ti zde, ki poigravajo nad močvirjem. To so velemesta najine domovine, obsvetljena od milijonov drobnih lučic.

Kdo ve, ali se naju kedaj spomnijo prijatelji, ki sva jih zapustila? Ali kedaj upro svoj pogled na najino novo bivališče? Vsa odeta v noč je sedaj k luni obrnjena zemeljska poluta. In ako se vrti slučajno Evropa in z njo vred najina domačija skozi mračno polnoč, gotovo se ozre kdo izmed njih na nočno nebo, obsvetljeno od milega soja polne lune.

Ni nama treba čakati dolgo, da se zopet prikaže zemeljska obla.

Glej, že se sveti kot tanka srebrna nitka oni rob zemeljske krogle, ki je obrnjen proti zapadu. Večji in večji bo rastel zemeljski srp, globlje in globlje bo tonilo solnce na zaton.

Že padajo dolge večerne sence po prostrani kraterski planjavi. Kot ogromni baržunasti zastori se spuščajo nizdol po zapadnih obronkih ogromnega okopa, ki beži ob horicontu vseokoli naju. Zdi se nama, kot da sva uklenjena v neskončni kameniti ječi, zagrajeni na vseh straneh od nepristopnih skalnatih sten. Z orjaškimi črnimi jeziki, ki segajo vedno globlje po planjavi, liže noč svetlobo. V sivkastem tonu medli kraterska planjava, črne pošastne vijuge njenih razpok vstajajo vedno bolj plastično iz ravnine kot temne žile, ki nabreknejo, ko so se napile noči. Na vzhodu pa žarijo okopni vrhunci v vedno naraščajoči biserni svetlobi. Pridite sem, vi mojstri svetlobe in sence! Strmite z nama v ta grandijozni peroris, ki ga riše zahajajoče solnce po stenah luninih krožnih pogorij!

In zdaj je noč!

Po petnajstdnevni nebesni poti je zatonilo solnce na zapadu. Kot goreče otočje še žarijo zadnji najvišji vrhunci iz morja teme, ugašajo drug za drugim — in slednjič pokrije dolga, neprodirna

noč našo deželo. Toda, glej, že je vzrastel na nebu mogočen srp, že nama prijazno sveti zemeljski prvi krajec.

In rastel bo dalje. — In sredi najtrše noči, ko bo hitela polnoč preko naše dežele, bo vzplamtela cela vidna zemeljska polobla v razkošni svetlobi. „Polna zemlja" nama bo blažila strahoto noči. Kot bi prižgal na nebu dvanajst polnih lun, tako mogočna se vidi obsvetljena zemeljska krogla. Jasno in čisto lije njena luč na brezzračne lunine pokrajine, tako da se najina polnoč lahko kosa z vsakim oblačnim zemeljskim poldnevom.

Zopet bo pojemala svetla zemeljska plošča; in ko bo znova vzhajalo solnce, bo blestel na nebu zemeljski zadnji krajec, ki naju je pozdravil ob prihodu na luno.

Zemljani imenujemo luno svetilko noči. Koliko bolj opravičeno bi morali zvati lunjani solnce „veliko luč, ki naj sveti podnevi" in zemljo „manjšo luč, ki naj razsvetljuje noči". — Ob solnčnem vzhodu blešči zemlja kot zadnji krajec, opoldne izgine kot mlaj, zvečer se blesti kot prvi krajec, opolnoči sveti najbolj razkošno kot polna zemlja.

Seveda bi smeli tako govoriti edinole prebivalci k zemlji obrnjene lunine poloble. Seleniti, ki bi stanovali za „luninim oglom", bi ne uzrli zemlje nikdar, kakor ne ugledamo zemljani nikoli njih pokrajin, ki se skrivajo, za vedno nedostopne našemu pogledu, na odvrnjeni lunini polkrogli.

V trenotku ti postane jasna prelepa igra zemeljskih faz in menjava dneva po pokrajinah lune, ako se zopet spomniš na Galilejev primer „o slugi s kroglo, svetilki in plemičevi glavi".

Midva sva tista drobna mušica sredi luninega lica. Z luno vred tečeva okrog zemlje. Toda ker ne premakne luna nikdar svojega obličja od nje, jo vidiva vedno na istem mestu žareti nad sabo. Sedaj ji gledava v svetlo lice, sedaj na pol obsvetljeni profil in sedaj zopet na temni tilnik. Ker se zasuče luna tekom enkratnega obhoda okoli zemlje enkrat okoli osi, se je v tem času navidezno zatočilo celo zvezdno nebo s solncem in zvezdami vred enkrat preko luninega horiconta. Pretekel je en lunin dan.[1]

[1] Iz istega primera se tudi lahko prepričaš, da so si faze lune in zemlje vedno ravno nasprotne. Kadar imamo na zemlji polno luno, imajo na luni zemeljski mlaj, kadar nam sije prvi krajec, sveti onim zadnji i. t. d. Gotovo si že čestokrat opazil na nebu izredno ozek lunin srp, tik njega pa si ugledal celo ostalo lunino poloblo v medlosivkasti razsvetljavi. Takrat sije namreč na luno skoro še polna zemlja in njena luč je, ki ti s svojo razsvetljavo pričara na nebo od solnca zasenčene dežele. Premisli, da je ta „sivkasta svetloba", tako jo namreč imenujejo astronomi, potovala od solnca na zemljo, odtod na luno in odtamkaj zopet nazaj v tvoje oko!

Znova se vžge novo jutro nad puščavami lune, zopet poteko solnce in zvezde v starih tirih preko njenega neba, še vedno stoji zemlja nepremično vrh zvezdnega oboka kot ogromna viseča svetilka in se vrti mirno kot ura okoli osi, znova se pomladi in postara njen svetli krajec — — vse dalje in zopet dalje v mučni enoličnosti.

Kot počasni trudni udari točnega nihala potekajo dnevi preko lunine oble. Vse v enem ritmu, enakih odnošajih, vedno isti scenični sliki — kot monotona melodija, ki zveni — — — zveni — — — v neskončnost.

Eno izpremembo pa bi vendar zapazilo vešče oko na luninem nebu.[1] Malenkostna je ta izprememba sama na sebi, a morala bi osupniti vsako misleče bitje.

In kakor opazim z veseljem, tudi ti nisi zgrešil te zagonetne prikazni.

Pravkar poteče cel mesec, kar blodiva po luninah samotah. Še enkrat bi rada učakala čudovito sliko solnčnega vzhoda, še enkrat bi se hotela opajati nad čarom gorskih velikanov, kojih vrhunci blestijo pred mladim jutrom v črno noč. Zopet nama sveti miložareča j u t r a n j i c a V e n e r a, — znova se vžigajo na obzorju strma gorska slemena — in glej, že „vzhaja solnce kot ženin iz svoje čumnate!“

Z roko mi kažeš proti solncu in z lica ti čitam, da se ti nekaj ne sklada na nebu.

Torej si ga vendar pogrešil! Najinega znanca Merkurja ni več! Kako prijazno je blestel pod sestro Venero pri najinem dohodu na mesec. In bil nama je jasen porok, da se mora na luni vsak čas roditi dan. Zdanilo se je — a oko ti išče zaman zvestega tovariša solnca, Merkurja.

Potrpi, prijatelj — naj poteče par ur! V počasni poti se je povzpelo solnce nad pokrajine lune — in glej na levi pod njim je vzblestela neznatna zvezdica. Ali ga spoznaš nerazdružljivega spremljevalca solnca, M e r k u r j a?

Zakaj mu nisi v preteklem luninem dnevu posvetil vsaj par pogledov, brezdvomno bi bil izpregledal nestalen značaj tega „nemirneža“.

V nepremični lepoti so se tedaj peljale zvezde preko luninega neba. Niti ena ni krenila iz mogočnega toka, ki spaja in vodi seboj

[1] Poleg te bi se javila tudi razlika v medsebojni legi solnca in zvezd stalnic, ki ima svoj izvor v gibanju zemlje okoli solnca.

vse ogromno vesoljstvo. Niti najdrobnejša zvezdica se ni premaknila iz odkazanega mesta in vsa ozvezdja se dvigajo znova v stari, znani obliki nad obzorje, da poteko svojo večno neizpremenljivo pot. Kot stanovitni neporušni svetilniki gorijo zvezde na nebesnem oceanu. In v te svetilnike je zaupljivo vpiral svoje oči že grški mornar, ko je iskal na viharnem morju poti v rešilno pristanišče. Že Odisej je gledal na ozvezdje „Velikega voza", ko je sedel v noči samotno pri krmilu. In ko bo že davno razpalo v prah in pepel vse, kar je s trudom in naporom vstvarilo današnje človeštvo, ko bodo govorili naši potomci o današnji kulturi kot o pradavni dobi človeške razvojne zgodovine: še vedno bodo bleščala na nočnem nebu ista ozvezdja, Plejade in Orijon, Veliki voz in Kasijopeja.

V gorečih zvezdah si podajata roke preteklost in bodočnost, v njih se srečavajo pogledi ljudi, ki jih ločijo tisočletja, ki jih meje cela kulturna razdobja — od Odiseja do tebe!

Ti mali drobni človek, ki prehitevaš samega sebe v pretiranem naporu, ki v vroči naglici vstvarjaš in razdiraš kulturne vrednote kot otrok svoje igrače iz peska — ali te ni strah plamenečega kazalca nad sabo?

Ko se oziraš s ponosom na sijajni polet svoje kulture od Keopove piramide do Simplonskega predora in ko hitiš dalje in dalje v prenagljenem begu idej in iznajdb — glej, zvezdni kazalec nad tabo se še ni vidno premaknil. V sto kulturnih oblikah si že izživel samega sebe, stokrat si preuredil svoje misli, predrugačil zakone ter principe morale — v vesoljstvu pa med tem še ni odbila niti ena zvezdna minuta.

Ali ni vse tvoje prizadevanje in nehanje v primeri z neskončnim nebom kot kratki polet enodnevnice?

Zvezde „stalnice" imenujemo te nepregibne nebesne svetilnike nad sabo. In katero ime bi moglo biti zanje primerneje? Edino one se ne zganejo v neprestanem begu prirodnih prikazni, in dozdeva se nam celo, kot da se jih ni dotaknil niti siloviti val razvoja, ki pobere seboj ter dviga in nagiba vse, kar je rodila priroda.

Toda v mislih sva imela Merkurja. Ako bi bil v preteklem luninem dnevu vsaj nekoliko pazil nanj, tedaj bi se bil prepričal, da ta zvezdica ne sodi v milijonsko družbo stalnic, pripadati mora povsem drugi zvezdni družini. Kot svetla barčica je jadral Merkur med nepremičnimi nebesnimi svetilniki; ob levi strani solnca je krenil nizdol, v lunini noči je plul dalje in danes ga vidiva vzhajati že pod

solnčno oblo. Če bi utegnila čakati na mesecu še nadaljna dva lunina dneva, tedaj bi naju Merkur znova pozdravil pred solnčnim vzhodom kot jutranja zvezda — dokončal bi bil en popoln obhod okoli solnca. V 87 dneh bi svetla barčica popolnoma objadrala najmogočnejši zvezdni svetilnik: žarko solnce.

Kajne prečudna izjema! A ni ti treba iskati predolgo, da ji najdeš družice. Sijajna Venera, rdečkasto žareči Mars, svetli Jupiter, svinčenosivi Saturn so Merkurju bratje in sestra. Trebalo pa bi že izvežbanega očesa, da bi zaznalo njih počasno kroženje okoli solnca.

— Zakaj se nista rodila Galilei in Kopernik na luni?

Na njenem baržunasto črnem nebu bi videla zbrano hkrati vso zvezdno čredo: solnce in zemljo, zvezde stalnice in premičnice. Kot dozorel sad bi jima tekom enega samega luninega dne padlo v naročje spoznanje vesoljstva.

Da je zemlja lunina mati, ki jo zvesta hčerka luna neutrudno obkroža, da je solnce oče mogočne zvezdne družine, ki so mu planeti z zemljo vred pokorni sinovi — da predstavlja vse ostalo žareče nebo neskončno zvezdno vesoljstvo, ki pleše v njem solnčna družinica kot roj drobnih kresnic: vse to spoznanje bi jima bil podaril en sam lunin dan.

Nikdar se ne bi bil drznil človek na luni imenovati sebe smoter in višek prirode, nikdar se ne bi bil osmelil trditi, da je svet pod njim nepremično središče vsemira.

Po hudih zmotah in težkih duševnih bojih si je moralo človeštvo na zemlji izvojevati to spoznanje. Zanj so se morali boriti njegovi najodličnejši sinovi takorekoč na življenje in smrt proti nazadnjaštvu in kratkovidnosti sodobnikov. In morda je bilo bolje tako! Spoznanje, ki je prepojeno s krvjo in trudom, ki je očiščeno in preizkušeno v ognju grmad, ima skrito v sebi neodoljivo voljo do zmage.

— Trpljenje daje mislim božjo moč! —

(Dalje prihodnjič.)

Fran Govekar:

Shakespeare.

(Konec.)

Niti Shakespeare torej ni bil meteor, ki se je nenadoma blesteč pojavil s temnega nebesa ter zopet švignil v temo, niti ni bil osamljen umetniški čudež svoje dobe. Tudi on se je učil na delih svojih nadarjenih rojakov ter se dvigal ob vzorih grških in rimskih klasikov. Razvijal se je, popolnjeval in se končno povzpel do najvišje stopnje samoraslega umetnika. Postal je polagoma, dasi čudovito naglo, najmogočnejši sin mogočnega stoletja, otrok velikan velikanske renesanse, ki je rodila z nezaslišano rodovitnostjo toliko genijev. V Italiji so pravkar dodelali ali šele ustvarjali svoja veledela Michelangelo, Lionardo, Raffael, Tizian, Correggio in Ariost; v Španiji stoji Cervantes poleg Velasqueza in Lopa de Vege, v Nemčiji delujejo Dürer, Luther in Melanchthon, Hrvatje imajo že Marulića in Gundulića, Čehi so že krvaveli za Husa in vzljubili Komenskega, a Slovence je učil šele — Primož Trubar.

Niti mimo našega naroda ni šla plodonosna renesansa brez koristi. A ko smo Slovenci stopili šele čez prag v hram narodne literature, je šla angleška drama že v klasje Shakespearove zrele umetnosti.

V dobi dvaindvajsetih let (1590—1612) je ustvaril Shakespeare vsaj 37 dram, epa „Vera in Adonis“ in „Lukrecija“, lirski pesnitvi „Tožba zaljubljenke“ in „Feniks in golob“ ter 154 sonetov. Toli ogromna plodovitost je bila možna le, ker se je pesniški genij odlikoval s čudovito fantazijo, izjemno naglo koncepcijo ter z virtuozno lahkoto, s katero je premagoval vse težkoče jezika in stila. Seveda je tolika hitrica v produciranju tudi njegovim delom marsikje škodila; vrinile so se mu neokusnosti, nedoslednosti, protislovja in zamenjave imen, dejanje se mu je tuintam zamršilo in v tehniki ni bil izbirčen. Toda mojstrstvo njegovih ekspozicij, sila dramatskega toka v dejanju, nedosežna karakteristika značajev in rafinirano individualiziranje vsake posamezne, tudi najbolj neznatne osebe, efektno izrabljanje kontrastov, napetost konfliktov, umetnost, psihološke dogodke ponazoriti v dejanju, njegova neskončna tenkočutnost, duhovitost, humornost v zvezi z globoko, a vendar jasno poezijo, vse

to odtehta daleko nedostatke in hibe v njegovih delih, ki svedočijo, da je bil njihov avtor ne le velik pesnik, nego tudi velik dramatski umetnik.

Kot igralec je vedel, da je dramski element gibanje, ne stanje in modrovanje, da je namen drame razvijanje značajev v dejanju; zato je nizal čim živahnejše dogodke, čim napetejše konflikte, jih grupiral okoli glavnih oseb, stopnjeval psihološko napetost, podžigal interes gledalcev od prizora do prizora. Zdi se, kakor bi bil med pisanjem vsako vlogo sam igral, mislil vedno na vtisk, ki ga namerava izzvati pri gledalcih, kakor bi ne pesnil, nego sam doživljal vse dogodke in iživljal vse usode svojih oseb, a hkratu vedno sedel med publiko ter kritično motril lastne tvorbe.

* *
*

Shakespeare, najgrandioznejši umetniški pojav germanstva, učeč se na vzorih velikih grških tragikov, stoji v poslednjih mojstrskih dramah v očitnem nasprotstvu k antičnemu svetu. Koliko svobodneje se giblje njegova drama, koliko izrazitejše je njeno lice in za koliko gorkejši njen dih! Nadčloveška antična tragedija je bila neločljivo zvezana z antično religijo; Shakespearova drama pa je stopila samozavestno iz verskega ovzdušja, njena snov je le življenje, njen junak pristni, umrljivi človek, njegova morala, njegov ethos je le vest. Nad Shakespearovimi osebami ne visi meč demonske Usode, ker usoda njegovih oseb je posledica svobodne volje, njih značaja in krvi. Večno neodločen ostane boj med dobrim in zlom; Bog se ne meša vanj niti oddaleč ter ne ustavlja zločina, ki je na poti, da uniči najlepše in najbolje. Toda najvišja pravičnost vendarle ne dopušča, da bi bila zmaga zlobe trajna; v nobeni Shakespearovi drami ne triumfira končno podlost, in kjerkoli podleže plemenitost in pravica, naposled vendar zablisne strela, ki raznese zlobo in krivico na kosce. Vse je umrljivo, toda iz smrti se poraja novo življenje, kakor se iz kaosa uničenja dvigne zlatolasa mladeniška glava Fortimbra. Brez vere in brez morale je Shakespeare najčistejši pesnik resnice, pravice in vesti ter je zato vendarle tudi „najmoralnejši“ umetnik.

Tudi snovno ni Shakespearjeva drama več navezana na mit (mythos), kakor je bila grška. Njegov mit je življenje samo v svoji neskončni raznoličnosti, in združen s pesnikovo domišljivostjo postaja najlepša umetnost. Vsi njegovi umotvori so kakor živo življenje, a vendarle obrobljeni s pravljičnostjo; a kakor nalikuje n. pr.

„Kralj Edip“ mračno temni cipresi, je podoben „Kralj Lear“ staremu hrastu, bogatemu debelih in krivih vej ter s košatim vrhom, ki stremi tja pod oblake. Obe tragediji sta se rodili iz mita, toda germanska fantazija Shakespearova ne prenaša ostro zaokrožene oblike, ki jo je ljubila grška, nego se razveji v neskončnost in v svobodo brez mej in ovir.

Kar so storili njegovi zaslužni rojaki, odlični dramatiki Marlowe, Peele, Greene, Lily, zlasti pa sijajno nadarjeni Kyd le deloma in bojazljivo nedosledno, je dovršil Shakespeare radikalno, samozavestno revolucijonarno. Uprl se je terorju Aristotelovih dramatskih pravil, preziral je avtoriteto Sofoklejevo, Evripidovo in Eshilovo: zavrgel je enotnost prizorišča in dobe, obdeloval z nečuveno umetnostjo v istem delu dvoje troje vzporednih dejanj ter suvereno mešal tragiko s komiko. Zametujoč vsako poučno tendenco in moralnost, ne priznavajoč vsemogočnosti usode, ni hotel pisati tragedij visokega stila in slikati vzvišenih osebnosti izključno božanskih vrlin ali satanskih zlob, nego je podajal čisto življenje v vsej svoji nelogični zamršenosti in značaje, ki imajo pri vsej svoji heroičnosti tudi vse smešne in zle lastnosti pozemeljskega animala, ali pa pri vsi propalosti vendarle tudi dušo in srce.

Tako je Shakespeare prvi vse svoje tipe individualiziral in tragične maske nepremičnih izrazov počlovečil. Prvi je bil, ki je uporabljal v žaloigrah humor in komiko, prvi, ki se je upal tudi v višji tragediji uporabljati ljudski žargon, a tudi prvi, ki je znal najrazbrzdanejšo komedijo ali veseloigro brez škode prekiniti s tragičnimi scenami ter vso svojo le zabavno umetnost prepojiti z najnežnejšo melanholijo. Osamljen stoji Shakespeare v vsej svetovni literaturi kot poet, ki je enako velik, ali vsaj skoraj enako velik v svojih zabavnih kakor v tragičnih delih. Pesnik „Romea in Julije“, „Hamleta“, „Leara“ in „Macbetha“ je prenovil tudi antično veseloigro ter ji, kakor tragediji, podal bogatejšo in svobodnejšo obliko. Tako je prestavil Shakespeare mejnike antične drame, antičnega življenja in svetovnega naziranja za mogočne kilometre ter je našel kakor Kolumb Ameriko moderno dramo. Prodirnemu duševnemu pogledu njegovemu sta se morala izumetničeni heroizem in stilizirana lepota umakniti, in v nedosežno srečni zvezi realizma z idealizmom leži nesmrtnost njegovih umotvorov.

In bil je predvsem moški pesnik. Njegov svet je svet energije, častihlepja, najvišjih ciljev, zato so Macbeth, Hamlet, Lear in Othello njegova največja mojstrska dela. Ženske igrajo kvečemu drugo

vlogo, in med vsemi ni razen Kleopatre in Porcije, Brutove žene in Imogene nobene, ki bi jo bil psihološko toli obdelal kakor moške junake. Ženski značaji so sestavljeni iz manje elementov, priprostejših in prozornejših, svet njih želja in strasti je omejenejši. Prevladovanje ženske v poeziji je vedno znak dekadence; velike ideje se žrtvujejo izumetničenim problemom, psihološki eksperiment stopa na mesto strasti. To opažamo pri Evripidu v primeri z Eshilom, pri Racinu v primeri s Corneillom, in pojavi dekadence so očividni pri vseh Shakespearovih naslednikih do Goetheja in Schillerja, a za njima še prav posebno pri večini najmodernejših dramatikov, nesposobnih velikih strasti in misli, a bolnih na dramatski anemiji in psihološkem rafinmanu. Shakespeare pa je čutil moško in zdravo. Vladoželjnost, častihlepje, osvetljivost, hrabrost in grabežljivost so glavne strasti, ki zavajajo njegove može k velečinom, ljubezen do ženske pa je zanimala Shakespearja največ kot ljubezniva igra spolov, kot najlepši okrasek življenja, ne pa kot njega namen in vsebina. V „Romeu in Juliji", „Othellu" in „Antoniju in Kleopatri" je izlil pesnik skoraj že vse svoje zanimanje za ljubezenski in sploh ženski problem, ker v ostalih delih mu je služila ženska kot ornament in njena ljubezen ali sovraštvo le kot poetičen, a nevažen motiv. Prevelika vdanost ljubezni mu je bila znak slabosti in ničevosti. In čim zrelejši je postajal po letih in po umetnosti, tem bolj se je obračal do mož in tem zrelejši, globlji, modrejši postajajo njegovi junaki. V prvem delu „Henrika IV." igra princ Henrik glavno vlogo, v drugem pa že starikavi kralj, Romeo je še napol deček, Hamlet je že zrel mladenič, Macbeth, Othello, Korijolan so dozoreli možje, Lear celo visok starec. Odločnost in sila so mu nad vse simpatični in celo zločinci, kakoršna sta na primer Rihard III. ali Edgar v „Learu", so mu ljubi, ker sta cela moža. Slabotnik mora brez usmiljenja poginiti, pa naj bi bil še toli blag in plemenit, kakor kralj Ivan, Rihard II. ali celo Hamlet. Pesnikov ideal so bili ustaljeni moški značaji, trdi, neizprosni, načelom jekleno zvesti, kakor so bili Kent in Horatio ter nravno čisti, nesebični in plemeniti Brut.

Svetoven pesnik je Shakespeare in njegova dela so duševna last vseh kulturnih narodov.

Pravo ljubezen in polno razumevanje pa nahaja Shakespeare poleg Nemcev že dolgo v Čehih, ki imajo vsa njegova dela opetovano prevedena in ki se morejo z vzornimi prevodi pesnikov Jos. V. Sladka in Klašterskega ponašati pred vsem kulturnim svetom.

Češka gledišča so vedno vneto gojila predstave Shakespearovih dram, a praško „Narodni divadlo“ ima že dolga desetletja umetnike (na čelu vsem Vojan in Schlaghammer), slogovsko pravilno opremo in, kar je glavno, tudi inteligentno publiko, da more prirejati velike cikle Shakespearovih tragedij in komedij s sijajnim uspehom vedno iznova in v mojstrski dovršenosti. Te predstave po svoji kvaliteti v ničemer ne zaostajajo za predstavami dunajskega dvornega gledišča, glede bogastva Shakespearjevega repertoarja pa je češka Praga celo daleč pred Dunajem.

Tudi zagrebško kazalište ima na svojem repertoarju že veliko Shakespearovih iger; zlasti „Hamlet“ je skoraj stalno na odru.

Kakor Nemci imajo tudi Madžari svoja Shakespearovska društva in vzorno prevedena vsa pesnikova dela. Madžarska gledišča igrajo opetovano z uspehom vsa ona Shakespearova dela, ki so stalno na deskah nemških in angleških odrov.

Ako je resnica, da se ceni danes kulturna vrednost naroda v literarnem svetu po tem, koliko je poznanje in kolik kult Shakespearja je razširjen v dotičnem narodu, potem Slovenci ne stojimo na zadnjem mestu. Zelo je sicer obžalovati, da nimamo še v tisku dovršenih prevodov vsaj glavnih del poeta, o katerem je dejal Petöfy, da je globok kot ocean in neizmeren kot vsemir, a med Shakespearovimi čestilci nismo najmanjši.

Slovensko gledišče v Ljubljani pozna Shakespearja šele dobri dve desetletji. Prvi, ki je prevajal priredbe Shakespearovih iger za slovenski oder, je bil Miroslav Malovrh, njemu so sledili Ivan Cankar, Oton Župančič, Anton Funtek in Fran Govekar. Uprizorila so se dela: izmed antičnih dram le „Julij Cezar“, velika tragedija „Hamlet“, obe tragediji ljubezni „Othello“ ter Romeo in Julija“, čarobna bajka „Sen kresne noči“ ter komedije in veseloigre „Trgovec beneški“, „Kako se krote ženke“, „Vesele ženske vindsorske“ in „Komedija zmešnjav“. Neuprizorjen je moral ostati prevod „Kralja Leara“ Izmed kraljevskih dram ni prevedena doslej še nobena; prevod „Macbetha“ pa leži kot neraben že dolga leta v gledišnkem arhivu. V zapuščini prof. dr. Karla Glaserja je pač še večje število prevodov, ki jih zaradi njihove jezikovne neokretnosti, žal, pri najboljši volji nista mogla porabiti niti Matica Slovenska niti gledišče. Veliko nepotrebne bolesti je rajni dr. Glaser pretrpel zaradi teh svojih prevodov.

* * *

Shakespeare! Emerson je dejal: „Njegovo ime pomenja radost in osvoboditev človeškega srca“, Herder si ga je predstavljal visoko na vrhuncu gore sedečega, pod nogami vihar, nevihta in bučanje morja, toda njegova glava se koplje v solnčnih žarkih; Heine je zapisal nekje, da bi mogel z eno samo mislijo Napoleonovo kak nemški filozof vse življenje polniti knjige, in iz ene same epizode, iz ene same figure Shakespearove bi mogel marsikak pesnik napolniti celo novo dramo, in Goethe je vzkliknil: „William, Stern der schönsten Höhe, Dir verdank' ich, was ich bin!“

Koliko nepozabno ljubeznivih, razkošnih misli in čustva bogatih vtiskov, koliko mogočnih, nerve trgajočih prizorov trpljenja in groze nam šviga v spominu na njegovo ime! Karkoli je kdaj krasnega, vzvišenega, podlega in zločinskega polnilo človeško dušo, nebesa in peklo, ljubezen, umetnost, sreča, domišljija, blaznost, zločin, vojna, življenje z vzori najsvetejše požrtvovalnosti, nesebičnega junaštva, pa z izrodki najstrašnejše nehvaležnosti, koristolovstva in izdajstva, lepota in obupnost starosti, poezija in groza smrti, vse to in še marsikaj, kar polni še dandanes svetovno leposlovje, je bilo izraženo že v Shakespearovih komedijah in tragedijah, a še nikoli s toliko silo, resničnostjo in krasoto kakor v njegovih delih. Njegove tragedije obsegajo vse, za kar je od vekov trpel in umira človek, berač ali kralj, v njegovih komedijah in veseloigrah je vse smeh in gracija, duhovitost, dovtip, poredna šala, globokoumna misel, nežna turobnost in razbrzdana polnokrvnost; v njegovih fantastičnih igrah pa žive bajnosti in čari pravljic ter se razkrivajo velike tajnosti prirode, a preko vsega se razliva čudezen dež zlate pozije. Priroda ni imela sočutnejšega ljubitelja, a človek ne bistroglednejšega in usmiljenejšega izpovednika. Kot umetnik je bil modern po svojih idejah, po jeziku in stilu ter je modern še dandanes. V njegovih osebah, polnih krvi in nervov, govori življenje v tisočerih svojih pojavih in se izraža ljudstvo v pravi, pristni sliki. Vedno je slikal ljudi cele, z dobre in slabe strani, brezobzirno, a vsekdar sočutno, take, kakoršni so v resnici in kakoršni po svoji notranji naravi morajo biti. Shakespearove osebe niso niti polbogovi niti polživali, nego ljudje, kakoršni smo in smo bili od vekov. Zato še danes popolnoma razumemo njih smeh in njih plač, zato so nazivali njegova dela z „življenskim evangelijem“, v katerem moremo najti odgovor na vsako življensko vprašanje, zato ga zovejo pesnika istine in vesti v najmoralnejšem smislu. Zato ostanejo Shakespearova dela živa, moderna, dokler ostane človeštvo v svojem jedru neizpremenjeno.

„Človek se prestraši, če vidi slike nesmrtnih tragedij in veseloiger Shakespearovih kakor izprevod mask hiteti mimo duha. In takrat se šele uveri, kako neskončno bogat in velik je Shakespeare! Tu ni motiva človeškega življenja, ki bi ga ne bil predstavil in izrazil In vse s koliko lahkoto in svobodo! — Dramatski talent, če je bil pomemben, se je moral ozirati na Shakespeareja, da, moral ga je študirati. Ko pa ga je preštudiral, se je moral zavedati, da je Shakespeare vso človeško naravo v vseh smereh in v vseh višinah in globinah že izčrpal, in da za nas, njegove naslednike, ni ostalo pravzaprav nobenega dela več. Shakespeare nam daje v srebrnih skledah zlata jabolka. Mi dobimo, če študiramo njegove igre, pač srebrne skledice, a vanje moremo devati le — krompirja, kar je najžalostnejše. Naši romani, naše žaloigre, odkod jih imamo, če ne od Shakespeareja? Naj le poskusi kdo s človeško voljo in s človeškimi silami ustvariti kaj, kar bi bilo Shakespearovim tvorbam vsaj podobno! Shakespeare je jak, da ni možno o njem povedati dovolj dobrega, o njem se sploh ne da govoriti, ker vse je bledo, nedostatno."

Tako je pisal o Shakespeareju — Goethe!

Zato pa bi se bil tudi jaz najrajši izvolil vlogo skromne Kordelije, ki „ljubi in molči". Toda 300letnica smrti največjega pesnika vseh časov je prevažen praznik, da bi šla naša ljubezen nemo mimo njega.[1]

[1] Viri: Shakespeare. Der Dichter und sein Werk. Von Dr. Max J. Wolf. In zwei Bänden. — Shakespeare's dramat. Werke. I. Bd. Einleitung von Rud. Genée. — Univ. Prof. Dr. V. Mathesius: William Shakespeare. „Za vzěláním", sv. 62—63. Nakladem J. R. Vilímka v Praze. — Razni članki v nemških in hrvatskih časopisih in revijah.

Fran Albrecht:

Vesela vdova.

Nikoli nisem ljubil tega mesta.

Fantje, ki prihajajo iz slovenske domovine študirat svoj jus ali filozofijo v to milijonsko gnezdo, se navadno dolgo ne morejo vživeti v ta pisani tuji kaos. Spominjam se, kako čudno je zamamilo mene, devetnajstletnika, ko sem prvič stopil na mehko-opolzka asfaltna tla. Kakor bi stopal v bazenu po mlačni, razgreti vodi, me je zanašalo valovanje teh strasti in neko naglo, nenaravno življenje dihajočih cest. Z vročično, omamno soparico je nasičena atmosfera velikih mest. Tla so razžarjena, kakor z nevidno žerjavico posuta, hiše bleščeče, brušen mramor, pestrost in raznolikost do stupidne neokusnosti, kričeči kontrasti prebivalstva, od raztrganih cap do najdragocenejših holandskih čipk, raskave kože do prebelih vratov in — kar pogleda fant z dna svojih oči — ženske, te čudovite žene, z dragotinami obložene, v parfumu okopane, s presladkimi očmi in rubinastimi smehljaji, ki se iskre kakor zublji . . . In vse to je palo na moje napete živce, da so vztrepetali pod tem nenadnim pritiskom. In devetnajstletni fantje so kot kmet, ki je prišel prvič v gledišče in se je hotel stepsti z igralci na odru, ki so predstavljali svoje vloge preveč resnično. Mladi fant gleda, veruje, laži ne pozna, ako je ne vidi. Jaz bi se zbil z vsem svetom za resnice in lepote, ki sem jih nosil in skrival v svoji duši. — No, pozneje, ko je oškropilo in zamazalo tudi mene to sluzasto blato, je prišlo z vsemi drugimi nadlogami — spoznanje. Po dolgi pijanosti je nastopila treznost, tista brezupna siva jasnost duha, ki je vsa prepojena z neskončnim studom nad življenjem in ljudmi, nad samim seboj in okolico. In prignusile so se mi te ženske in ti parki, te mramorne hiše in te kamenite ceste! Zahotelo se mi je domov, domov v svoje rovte, domov, kjer so gore in hribi iz trdega, neobsekanega kamenja, pota raskava in niso posuta z žerjavico, bajte zalepljene z blatom, zrak dišeč po smoli in gnoju; kjer dekleta ne hodijo naga po cestah in nimajo barvanih lic in s črnimi progami obkroženih oči . . . Ves gorenjski kmet s svojo gorjansko robatostjo se je vzbudil v meni in z vso silo sem trgal raz sebe krinko estetstva in laži. In kakor sem planil v to mesto, prav tako naglo se mi je pristudilo do dna duše s svojo potvorjeno krasoto, visoko in

ošabno eleganco, skrivajočo v sebi ničvredno praznoto navideznega bleska. Pozneje, v svojih rovtah, sem se vedno spominjal nanj, kakor na tisto visoko čuda lepo žensko, ki je šetala včasi sama ob polnoči na Kärntnerici. Kot madona je bila od daleč, tako nedotakljivo vzvišena sredi svojih pocestnih sester; a ko sem nekdaj stopil k nji bliže, se mi je razodelo, da ima tuje zobe, barvane lase, obleko nasuto s talmi-briljanti, narejene prsi in za prst na debelo šminke in pudra na licu . . . Fej, kakšen stud je v duši človeka, ko se mu razodene vsa plitvost navidezne lepote, ki jo je prej molil in oboževal! —

Jaz nisem nikoli ljubil tega mesta in sem vedno mislil nanj z največjim zaničevanjem.

Po letih pa — po trdih in krutih letih, me je zaneslo valovanje usode zopet sem in v največje svoje začudenje sem opazil, kako je to mesto vesele lahkomiselnosti, filistrske dobrodušnosti in ničvrednih operet izpremenilo svoje napudrano lice. Vse: celo hiše in ceste, celo bresti in kostanji ob cestah, celo zanikarni vrabci na žičnih ograjah — vse se je izpremenilo. O, čas, ta čas ni prizanesel nikomur; planil je v sredo brezumnega šuma in zamahnil z jeklenim svojim bičem preko vsega!

Dame, visoke in ošabne, nepristopne in ostudne v svoji zlagani lepoti, ni več na Kärntnerici . . . Kam je odšla? Iskal sem jo v kinematografih in v nočnih beznicah, v bazarih in na pokopališčih, v kabaretih in v cerkvah, — sinoči pa sem jo srečal na Ringu. Ob polnoči je stala poleg kandelabra, v črne cunje odeta, skljućena vase, stara devetdeset let. In ko sva se spogledala, sva se spoznala. Nasmehnila se je z brezzobnimi svojimi ustmi, podala mi svojo mrzlo in velo roko, s povešenimi očmi kakor staremu bednemu prijatelju, ki ga je nekoč izdala in nesramno prevarala.

Šla sva v park. Sence so se iztezale skozi somrak, razprostrle se, priklonile se nama do tal in naju objele z odprtimi rokami. Sedla sva na klop in v njene težke besede so padali zvoki ihteče, srebrnoiskre fontane.

— Dobrega srca ste, gospod, je dejala, — niste me pozabili. Veste-li, kdo sem pravzaprav jaz? Vesela vdova so mi dejali nekoč. Saj se spominjate, kako sem hodila svoje dni nalepotičena in nabarvana, ošabna in naduta? Ali se spominjate, kako sva se srečala in ste stopili k meni s svojimi mrzlimi očmi, zaničevanja polnimi? Ali mislite, da nisem vedela, kakšno čast da ste mi hoteli izkazati, hahaha! Ah, samo mazinec da bi sprožila, pa bi vas ovila krog

sebe, dečka mladega, upornega, ki je študiral moje lase, moje briljante in moje prsi! Pa kaj ste bili meni vi! O, ko sem imela milijon boljših, lepših, bogatejših! Umetnike, učenjake, bankirje, diplomate, falote in svetnike — o, moj mezinec je delal čudeže! Opevali so me in komponirali, v mramor so sekali moje prsi, zvezdam so dajali moje ime, banke so se rušile radi čipk mojega perila, na vislicah so umirali zavoljo rubinastega dragulja na moji zapestnici. In vi ste študirali ... haha! vi ste študirali, če je to pristno ali potvorjeno, če je lepota resnična ali narejena, če je užitek z menoj zares ali samo navidezen in tako dalje vse tiste zelene budalosti. — Danes pa sva se srečala, danes se morava domeniti, ko sedim tu pred vami v tej beraški resničnosti svoji in torej ne dvomite več v mojo pristnost! Danes poslušajte mojo povest!

Obmolknila je. Njene oči so sijale z zelenkastim bleskom, njen demonski, razpadajoči obraz je strmel bled v sivi mrak. S čudno grozo je trepetalo polvelo listje dreves in mene je pretresal leden hlad. Ni mi bilo do njene povesti.

Vstal sem naglo in dejal:

— Ne, prav nič se ne bova domenila! Poznam tvojo povest, poznam jo predobro. In kakorkoli ti je ime, Vesela vdova ali Spokorjena grešnica, Frine ali Hedone, Venus ali Naslada, vse je isto, zakaj danes si prav tako bedna in uboga kot jaz in mi vsi pod temi molčečimi in mrzlimi zvezdami, ki sijejo na nas brez utehe, brez tolažbe ... Poslušaj in premisli, kako si hodila nekoč skozi ta park in je prav ta fontana, ki ti nocoj plaka in toži v tvojo bolest, — prav ta fontana ti je ščebetala in curljala z veselim in razigranim smehom; prav ta veter ti je govoril mehke zvodniške vabljivosti, ki ti nocoj tako obupano in otožno šumi skozi gaj. In prav te zvezde, ki so nocoj tako daljne in mrzle, so žarele nekoč vroče, strastno kot tvoja kri ... In čez leto, čez dve leti morebiti, bo spet zašumel drug veter, druge zvezde bodo zasijale in tale fontana se bo smejala srebrno in pljuskala same poskočne valčke; in ta mrak, ki diši nocoj po grobovih, bo nasičen z aromo vijolic in tuberoz. In ti se boš naveličala svojega črnega spokorniškega krila, kupila si boš rdeče žide, steklenih briljantov in šminke in pomad. Iz vseh pozabljenih grobov bodo vstali tvoji umetniki in učenjaki, bankirji in diplomati, falotje in svetniki. In ti boš stopila v njih krog, križala njih misli, bičala njih kri, vsesala se jim v možgane in v mozeg ter trgala njih načrte. O, poznam tvojo povest, kakor je bila, je in bo, četudi ti ne vem imena!

Molčala sva. Fontana je šumela, veter je ječal, skozi dremoten blesk svetilk so se črtali groteskni obrisi poslopij ogromnega izumrlega mesta. Z zelenkastimi očmi je topo strmela ženska vame.

— Mislila sem, da sva si sorodna in vendar sva si tujca, je dejala tiho in ponižno.

— In vendar sva si tujca! sem ponovil jaz. Bila, sva in si bova! — Poglej tja doli tisto zvezdo, drobno in neznatno, da jo komaj opaziš. Pod tisto daljno južno zvezdo je moj dom ...

— Pod tisto malo, daljno zvezdo ... In jaz sem mislila ...

— Zakaj si mislila? Samo trenotki so, ko smo si blizu, tako blizu, da si pogledamo do dna oči in se spoznamo, za trenotek razumemo in oklenemo drug drugega v svoji neskončni bedi ... Okleni se me tudi ti, ti, ki si mi sestra v svoji bedi nocoj to noč.

Naslonila se je name in objeta sva šla preko resnih, molčečih cest, dva tujca, brat in sestra nocoj to noč.

Ivan Albreht:

Brambovci.

Rdeče, rdeče so naše trate
in gore in skale in divje čeri,
in jezno, jezno sršijo granate,
sovražno nas gledajo črne oči.

Le ljubica naša je vroča,
hej, ljubica naša je hladna
in ljubica naša gori!

Ožgani, ožgani so naši obrazi,
razpraskana lica, steklene oči,
kadar vihramo v zbesneli ekstazi
in plešemo ples, ki imena mu ni.

A ljubica naša nas vodi,
hej, ljubica naša nas vabi
in ljubica naša mori.

Dr. Jož. A. Glonar:

Med reformacijo in romantiko.

(Kos literarnozgodovinskega programa.)

(Dalje.)

4.

Bolj ko pregledna dispozicija Rogerijeve pridige so zanimive podrobnosti njegove pridigarske tehnike: uvod, konec, prehodi med posameznimi deli in njih notranja zveza, njegov način dokazovanja in retorična sredstva, s katerimi skuša pozornost slušateljev zbuditi in ohraniti. V pridigi, ki smo jo baš obravnavali, je uvod vzet iz narave in poživljen z besedno igro „zima" — „žima". V drugih uvodih pa prinaša prav rad znamenita prašanja iz zgodovine ali tradicije, sploh zgodovinske in druge kurijoznosti. V uvodu 58. pridige (II, 1) obravnava prašanje, ki ga je postavil, kakor „Plutarchus, Zamerkuvauc teh nekadaišnih rečy, piše," Filip, macedonski kralj, na gostovanju zbranim filozofom: Quid in rerum natura esset maximum". Uvod 4. pridige (I, 35) prinaša odgovor, ki ga je dal, „kakor piše Aeneas Sylvius", Friderik III. na prašanje: „Quid homini optimum possit contingere". V uvodu 44. pridige (I, 487) pripoveduje o. Rogerij, kaj je odgovoril David na prašanje „Quid est homo?" To prašanje tvori tudi uvod 82. pridige (II, 223), kar je zelo redek slučaj, v katerem se naš pridigar ponavlja. Uvod 62. pridige (II, 36) pripoveduje prašanje, ki so si ga postavili telesni stražniki kralja Darija: „Kaj je najmočnejše na svetu?" — Uvod 84. pridige pa obravnava prašanje (II, 243), ki se je svoj čas vnelo „per tèh Athenienzerskih Dohtarjih: Quae nam virtus ab hominum nequitia fortius conquateretur". V začetku 89. pridige (II, 293) našteva po Pliniju, Polibiju, Pajerlingu, Herodotu, Valeriju Maksimu in Dioniziju razne pare ljudi, ki so si bili tako podobni, da jih ni bilo mogoče razločiti. „Exordium" 109. pridige (II, 497) našteva razna drevesa in opisuje njih lastnosti. Mnogo pridig se začne s kakim pregovorom ali rekom, n. pr. 40 (I, 442), 45 (I, 499), 80 (II, 208). Domača pregovora pa ima samo dva: V uvodu 38. pridige (I, 419) stoji „ta stára Crajnska pripóvist . . . O svèjt! O svèjt! kakú si sléjp" — na drugem mestu (I, 608) pa pravi: „Práu inu módru, pametnu inu zastópnu govóril je uni Aid tedai, kir izrékel je te besséde: Urit mature, quod vult urtica manere. Zgúdaj začne

žgáti, kar če kópryva ostáti." Nanavadno obliko pregovora nam razloži Picinelli[28], ki navaja latinski izrek v popolnejši obliki: „Urit mature, quod vult urtica manere — et rosa mature se probat esse rosam."

Značilna za Rogerija je uvodna fraza: „Práu inu módru . . .", ki se nahaja pri njem zelo pogosto v raznih varijantah[29] in pa dejstvo, da opisuje v uvodu pridige zimo in spomlad z besedami Petra Berkorija. „Inductio" te pridige začne z besedami: „Znánu inu vèjdeče je tèm, katéri iz Vèrtnenyno u' caker hódio, de velyku sort tèh Viólic se znájde". Ta fraza, s katero konštruira Rogerij prehod od znanega na manj znano, se nahaja pri njem zelo pogosto (n. pr. I, 434, 447, 522; II, 490, 549, 645). Zelo značilno je za našega pridigarja, da na eni strani opisuje zimo in spomlad po Petru Berkoriju, na drugi (II, 549) pa pravi: „Znánu inu vèjdeče, mèjnim, de je užè enimu slednimu; kakú ty Nekedaišni Ludjè deržáli so za sedem Čudessou te sedem rèzhy: kakòr piše *Caelius Rhodeginus,* námerč . . ." Mož, ki je bil „slovenski pridigar" in imel vsled tega za slušatelje same preproste, neuke ljudi, jim opisuje spomlad in zimo z besedami Petra Berkorija, in meni, da jim je sedem svetovnih čudes „znánu inu vejdeče."

Prehod od odstavka do odstavka, zvezo med posameznimi mislimi ustvari Rogerij na zelo preprost način. Pri tem hoče govoriti kolikor mogoče umljivo in govori konkretno, kar je za preprostega slušatelja še najbolj lahko umljivo. V tej pridigi potrebuje prehod od navadnih vijolic, na one „vijolice", ki cveto v vrtu katoliške cerkve. Da ga ustvari, poda konkretno samo sredstvo izraza (gledanje), ne pa vsebino primere (n. pr. duh). V tem slučaju rabi res še samo preprosto frazo „če pogledam — vidim". Kam pa ga je zavedlo to primerjanje, pri katerem je ostal vedno pri zunanjostih, kaže I, 254. Tam opisuje afriške pragozde in nadaljuje: „Od tod, iz Arabiae če vèržemo ta pógled u'to za nekédaj Juvarium, sedáj pak Salzburgarsko, iz te u'to Pársko, is te u'to Vogèrsko, is te u'to Bongvonsko (?) Dežélo . . ." Taka mesta, ki niso samo preprosti germanizmi, so pri Rogeriju zelo pogosta. N. pr.: I, 638 Veržemo te Očy na Joannesa . . . II, 29 Če veržemo naš duhóune pogled na te današne Martyrnike . . . II, 55 če obernemo mi od . . . Israëlitariou naše očy, inu veržemo letè na tu keršanstvu, vidimo . . . II, 131 Od tod če veržemo naš pogled na Oswauda. Enako I, 210, II, 449

[28] Phil. Picinelli: Mundus symbolicus. Coloniae, 1694. Liber III. cap. CIII. št. 299.

[29] N. pr.: „modèr, lep inu za rejssnyco uréden ust Caessarskih bil je uni odgóvar" (I, 35); „pametnu tedei odgovoril je Philosophus (II, 1)."

in še mnogo drugih mest. Tako se vrši pri njem — popolnoma zunanje, površno, mehanično — prehod od primere na pravi namen. I, 610 pripoveduje naš pater, kako je Herkul v zibeli zadavil dve kači in pravi na koncu: „Tu kakòr ena od Poëtou zmišlena bajssem pustym Poëtam, tar od fabule, od Hercula stopim h' S. Vidu". Tako meče naš pridigar svoje (duhovne) oči po svetu in po preteklosti ter potuje (seveda tudi v duhu) s svojimi poslušavci iz starega veka v krščanski. Vse to pa zaradi tega, ker mu manjka smisel za pravo, notranjo zvezo misli. To ga je zapeljalo tako daleč, da rabi to frazo tudi tedaj, kadar bi je niti po njegovi metodi ne pričakovali: II, 449 Od kateriga (Leva) hvale če stopim h' temu Želišču, h' te slabi rožici Spicanardi ... I, 99 v začetku je Bog ustvaril dve luči, „katére luči druge ni so, kakòr tu Sonce inu Luna. Od tod če stópimo dálej, taku najdemo per tem, de iz tem hótel je G. Bug šè eno drugo skrjunost ... oznanit".

Drugje si pri prehodu od odstavka na odstavek pomaga s fingiranimi prašanji (in ugovori). V tej pridigi je na prvo prašanje odgovoril sam, pri drugem pa se skromno umakne in odgovori z besedami sv. Hijeronima. To drugo prašanje pa je tudi mnogo bolj važno, ker je v njem treba razložiti odstavek iz svetega pisma. Ta prašanja so skromni sledovi stare „confutatio" (ἀνασκευή), s katero zavrača govornik ugovore nasprotnikov, ki torej tvori važen del polemičnih govorov. Rogeriju pa ni treba polemizirati (že na tem se vidi, da ni „protireformacijski" pisatelj), zato je konfutacija pri njem samo še skromen pripomoček njegove pridigarske tehnike, v njegovi pridigi le sekundarno retorično sredstvo in ne nje bistvena sestavina. Par primerov: II, 29 navede beseda Jezusa Siraha: „Ego quasi vitis fructificavi" in nadaljuje: „Katére besséde čudne so h' pèrvemu zašlìšu, inu zaglédu, de bi se moglu uprašat: kaj bi te pomenile? Kateru uprašajne, de se utoláže, stópjo naprèj ty Včenyki, inu ú mej teme Cornelius (a Lapide), katéri právi, de ..." Rogerij se umakne in da besedo učenemu razlagatelju sv. pisma. II, 59: Vprašajo dálej ti Včeniki, Iz čim sturil je G. Bug Adamu eno tako lubezen? ... Na katéru uprašajnje, de druzih odgovarou več zamoučim, odgovory S. Oča Augustinus". Na tem mestu se dela pridigar, kakor da ve še mnogo več, ko je povedal. II, 449 citira iz biblije „Media nocte egrediar in Aegyptum" in se vpraša: „kaj móre téga za en uržoh biti? Kaj letú poménit zamóre? Na katéru ta imenitni Lippomanus odgovory ..." II, 516: „zastópite tega imenitnega inu vučeniga Theologa Lucas Francus iz iménam ..." Značilno je

za Rogerija, da se pred takimi fingiranimi prašanji skoro vedno umakne in odgovori z besedami drugih autorjev, ki jih imenuje „imenitne, učene", da bi njihovim besedam dodal tem več veljave. Ta njegova skrb, da bi kolikor mogoče povdaril in podprl veljavnost svojih autoritet, ga je spravila tako daleč, da pravi II, 552: „kakòr pravjo *primae classis* Učényki . . ."

Ta skrbnost in boječnost Rogerija bi bila umljiva, če bi šlo za verske dogme, pri razlagi in utemeljevanju katerih bi naj imponirala poslušavcem svetost in učenost autorja, na katerega se pridigar sklicuje. Ker pa Rogerij, kakor se opazi na vsebini njegovih pridig, ne dogmatizira, ampak samo moralizira, je taka autoritativnost precej nepotrebna. Njegova boječnost, s katero se vedno skrije za kakšno autoriteto, za kako tehtno, učeno ime, gre tako daleč, da celo najnavadnejših, vsakomur znanih stvari ne opisuje z lastnimi besedami, če o njih govori, ampak da se vedno sklicuje na kakšno autoriteto. Dasi tiči v tej maniri precej literarne tradicije, je vendar dokaz njegove nesamostojnosti, da se ni mogel postaviti bolj na lastne noge. Že zgoraj smo videli, da opisuje zimo in spomlad po Petru Berkoriju. Z besedami istega autorja opisuje solnčnico (I, 13). II, 27 pridiga — Slovencem! — o vinu in vinogradih — po Mojzesu, Euforu in Pliniju. II, 372 opisuje jeznega purana po — Klaudijanu.

To je samo par najznačilnejših primerov, ki bi se lahko dali pomnožiti. Deloma se da ta pojav razložiti iz stanja in stališča takratne cerkvene znanosti. Tomaž Akvinčan, ki ga o. Rogerij večkrat citira in kateremu je posvetil celo pridigo (I, 186—196), je dal cerkvi v svojih znanstvenih delih na Aristotelovi filozofiji temelječo teološko enciklopedijo, ki je vsa poznejša stoletja tvorila „standard" teološke znanosti. Ta znanost je Tomaževe nauke samo „tradirala" in dala njegovi „Summi" tako veljavo, da je bilo v okvirju cerkvene znanosti vsako individualno raziskovanje onemogočeno. Te razmere se v bistvu do danes niso spremenile. Zato nimamo Rogeriju kaj očitati, da je, v teoloških prašanjih navezan samo na knjige, iskal v knjigah pouka tudi o drugih rečeh, dasi bi mu bilo treba samo oči odpreti, pa bi bil dobil odgovor na razna svoja „prašanja". Seveda pa mu tudi ne smemo oponašati, da je „temeljito izobražen in v homiletiki vsestransko podkovan propovednik". Priznati se mu mora, da instinktivno čuti to svojo nesamostojnost, če opisuje najnavadnejše stvari s citati iz učenih del starih in srednjeveških autorjev. Potem pač tu in tam pripomni p o l e g citata, da nam to kažejo naše lastne oči: „Od tè Vjólice piše Bercorius, de, k a k ò r

samy vídimo: Viola est herba parva, et in terra depressa (I, 213)". Toda učeni autor stoji vendar na prvem mestu.

Eno najbolj pogostih — in najbolj učinkovitih — retoričnih sredstev pri Rogeriju je paralelna konstrukcija in stopnjevanje v uvodnih besedah posameznih odstavkov (numerov) pridige, ki se kaže ne le v uvodu, kjer je najbolj pogosto, ampak tudi v sredi pridige. Tako se vseh pet uvodnih odstavkov 11. pridige (I, 108 do 109) začenja z besedami: „Za ena velika sreča". Prvi trije odstavki 19. pridige (I, 197) imajo vodilno temo „visóku bil je povihšan", ki jim takoj sledita še dva „bil je povihšan". Štirje uvodni odstavki 23. pridige nam po vrsti pripovedujejo „En vessèl dan je ta današni". Zanimivo varijanto tega tehničnega sredstva imamo v uvodu 39. pridige, kjer srečamo v uvodnih odstavkih (I, 431) sledeče sorodne člane: 1. „En velik slóu, eno véliko čast, imè inu hválo" — 2. „eno slovéčo čast" — 3. „eno častytu imè" — 4. „iménitno hválo" — 5. „hválenu štimájnje". Če si to vrsto bliže ogledamo, vidimo, da je komponirana po določenem pravilu; prvi člen je sestavljen iz štirih delov (A + B + C + D), ki so v sledečih štirih členih varijirani tako: 2. = a + B, 3. = b + C, 4. = c + D, 5. = d + X. Z veliko črko zaznamujem substantive, z malo iz njih izpeljane adjektivične forme. Da je tako komponiranje uvoda pri Rogeriju zavedno, nam kaže uvod 53. pridige (I, 595). Tam imamo sledečo vrsto: 1. „U' eno velíko čast stópil je bil Antonius iz pridéukam Orator za vol njegóve Zgovórnosti . . ." 2. K eni velíki hváli prišàl je bil Antonius iz pridéukam Musa za vol njegóviga Arcátstva . . ." — 3. „En velik slóu zadúbil je bil Antonius iz perstaukam MARIA za vol njegóve serčnústi in ferbéžnosti . . ." — 4. „Eno velíko Vrednost dosségel je bil Antonius is tem titelnam Columna Firšt teh Benečánou za vol njegóve Modrusti, soudaške Zastópnosti inu sturjénih Victori . . . 5. „U' enim velíkim Štimájnu bil je per Ludèh Antonius is perstáukam Imperator za vol njegóve nepremáglivosti . . ." 6. „Več drugih častytih, hválenih, slovéčih inu štimanih Antonou . . . zamogel bi pernesti naprèj . . ." Tukaj poda Rogerij v šestem členu glavne motive prejšnjih členov v istem redu: 1. + 2. (3. je izpuščen!) + 4. + 5. Podrobnosti retorične konštrukcije tega uvoda ne bom razbiral, opozorim samo na značilno dejstvo, da stoji na prvem mestu Antonius — Orator! Prim. tudi II, 10, 36, 83, 102, 174, 204, 293, 342, 375, 406, 426, 477, 497, 523, 597! Vsa ta mesta kažejo, da ima Rogerij svoj umetniški princip (retorično teorijo), po katerem komponira svoje pridige.

Namen tega sredstva je pač v prvi vrsti, ohraniti in zbuditi zanimanje poslušavcev in dati jim zvezo med posameznimi deli pridige. Najbolj jasno se ta namen opazi na stereotipičnem stopnjevanju: „Dalej — še dalej — še vselej dalej — k zadnjemu", ki se pri Rogeriju zelo pogosto nahaja: I, 98, 136, 153, 198, 219, 226, 235, 306, 331, 352, 431; II, 10, 56, 83, 293, 297, 342, 348, 547, 549, 591.

Večina teh primerov pa kaže tudi, da jim manjka finesa in globina, in da so preračunani v prvi vrsti na močan zunanji efekt. To se ne vidi samo na dejstvu, da rabi Regerij zelo rad superlativične izraze, ampak tudi na drugih podrobnostih. „Zabstójn inu praznu, brez uržoha inu fundamenta nagovóry ta stára Kranjska pripóvist, inu sicèr. *Cum exclamatione,* ali: iz zaupitjam, rekhoč: O svèjt! O svejt! kakú si sléjp?" „Cum exclamatione" je v tem stavku režijsko navodilo za pridigarja, da mora ta pregovor zavpiti, dovolj brezglavo prevedeno in tako sprejeto v tekst pridige! Človek našega patra kar čuje, kako je „cum exclamatione" pridigal (I, 351): „Pròč, pròč, inu spréd očy iz vami, O Souražne Medaeae inu Drahomirae! O preuzetne inu prešéšne Herodiades inu Semiramides! O Kryváve Jezabeles inu Athaliae! Odstópite dálej, kakòr zamórete, O prekléte Brunichildes inu Romildae! O napíhnjene Agrippinae inu Cleopatrae! O načiste Florae inu Veneres! O tod iz vami, O grèjšne Helenae, Bolénae, inu druge letèm enáke: Kir iz vašim porédnim zadèržájnam stúrile ste celimu ženskimu spúlu en špót, inu sramóto; de zašpotújejo ty Poëti; de zaničújejo ty Pissarji, de zamétajo tajstiga ty S. Včényki; Kakór se vídi, na odgóvori, katére, na tu uprášájnje: Quid est mulier? Kaj je ena žena? dadó..." V sledečem navaja odgovore na ta prašanja in citira Tibula, Simonida, Petrarko, sv. Hijeronima, Janeza Damaščana, Zlatoustega in Efrema Sirca. Kakšni so ti odgovori, si lahko mislimo. Vse to stavi našega pridigarja prav blizu vrste prednikov (ali že zastopnikov) zloglasnega „misijonarskega" tona.

Enako skrbno kakor uvod in glavni del, je izdelan tudi konec pridige, dasi v njem Rogerij včasih omaga. To pa ni nobeno čudo; pridigar, ki operira ves čas z vsemi možnimi retoričnimi obrati in figurami, si najučinkovitejšo prihrani za lep konec. Ravno tukaj pa se rado zgodi, da se prenapeti lok zlomi in da govorniška sila omaga. To se vidi na pridigi, ki smo jo obravnavali. Ta pridiga se začne z živim opisom zime in spomladi, ki mu vkljub razni učeni navlaki ne moremo odrekati učinkovitosti, in konča z zelo medlo, skoro banalno primero. — Skoro komično učinkuje konec 98. pri-

dige (II, 395). Tam pozivlja o. Rogerij poslušavce: „Častyte tedaj te S. Divice, de vass sturè premágat vaše Souražnike . . . bodite h' tem andohtlivi, kir od nyh iméli bote pomuč ú žjulejnu, inu po smèrti takú guišnu, kakor AMEN". — Efekten je konec 50. pridige (na dan Rešnjega Telesa, I, 568). V njem pripoveduje o. Rogerij, da so celo že živali počastile sveto Rešnje Telo in pripoveduje, kako ga je nekoč v Veroni počastil celo sam — hudič. Nato nadaljuje: „Tu, kar djàl je ta hudyč inu sturil: spomnite, ali: bi le nas najimèlu spodbóst k' eni právi andohti prútje S. R. Tellésu. Za tu, O Dúše karšanske! de napámetniši nabóte, kakòr ta naúmna živyna; de poredniši na bóte, kakòr ty Páklenski hudyči, právim h' vam . . . *Venite* . . . Pridimo, poklekními, pozhastímo, recímo: češénu bode S. R. Tellú. AMEN". Lep, celo fin konec ima pridiga na božični večer (II, 596). Rogerij pozove vernike: „. . . kir . . . gossel, pišaàl, cyther nimamo, po exemplu teh Angelou taistu (namr. dete Jezusa) iz petjam počastimo, rekoč: Enu je Deite rojenu &c. cantus".

(Dalje prihodnjič.)

Nekaj literarne korespondence.

Objavil **dr. G. Čremošnik.**

1.

Na Dunaji 9. decembra 1870.

Dragi prijatelj!

Najprvo mi je zeló drago, ker iz Tvojega poslednjega lista vidim, da ti je Izteklôsem v „Zvonu" imponiral[1]. Res je mož posebne vrste človek, kakoršnih zdaj nij uže po Slovenskem. Ali Ti morebiti misliš, da so še?

Vprašaš, kako se meni godí? — Stara pesen! Kakor se mi je godilo uže toliko let. Za poslednjo števílko „Pavlihe" sem bil dolžan ostal za papir in za tiskovíno, kar je zdaj v redu, hvala bogú! Sicer so moji edini dohodki na mesec 30 gld., katere imam, ker namesto Stritarja opravljam delo „kontrolnega redaktorja" z g. Cigaletom pri prelaganji državljanskih zakonov. Dela imam res samo

[1] 1870, list 23. dné 1. decembra, na str. 366-7 v dramatski sliki „Stóperv", ki ima za podpis črki *S. L.*, kar priča, da je skupno delo Stritarjevo in Levstikovo.

toliko, da ga malo ne nič nij; a na Dunaji človek z 1 gld. na dan jedva léze za jed in pijačo. — Kje je potem obleka in stanovanje? In tudi te pečkè dobivam na Stritarjevo ime, a ne na svoje, ker opravljam delo namesto njega, ki tacih stvaríj nij tako vajen. Saj veš, kako je na svetu: bog je velik, človek majhen! Vidiš, tako se pita prokleti izdajica slovenskega naroda!

Nekaj zeló resnega bi Te rad vprašal. Ali je tržáška čitalnica iz Maribora od Tomšiča in Zarnika dobila kaj natisnenega, naj se dalje ne naroča na „Pavliho"? To sem na Dunaji zvedel baš na Preširnove svečanosti dan od necega človeka, ki je moj znanec, in bil je v Mariboru takrat, ko je „Narod" najhuje divjal ná-me. To mi je tako hudo delo, da uže teden dnij nobeno noč nijsem zaspal! Tomšič, moj nekdanji prijatelj, kateremu sem toliko pisal za „Narod", in kateri me pozná, ako hoče, kakor me Ti poznaš, bil me je zgrabil prvi ter edini izmej vseh slovenskih novín. A bodi si to, ker je bilo javno, mit „offenem Visier", kakor se govorí; nego če je delal res tudi zavratno, to je žalostno! Da je bil dr. Zarnik zeló razkačen, to rad verujem, in vedel je tudi zakaj ter v skrivnem kotu svojega srca čutil, da je zaslužil. Pripoveduje se, da je plakal, ko je videl karikaturo svoje podobe. Njemu torej vse in rad opraščam. Drugače je s Tomšičem! Ko so me novine poslednjič najhuje trgale in dunajski slovenski mladeniči me srečavali, gledáje v tla — toliko da nijso pred menoj pljevali — takrat jaz nijsem imel ob čem živeti. Sapienti sat!

Kar se dostaje „Zvona", zvedi, da prestane izhajati. Še eno številko dobodete in potlej mir besedij! Da „Zvon" o tem do zdaj nij črhnil naravnost, posebno v zadnjem listu besedice, to je Stritarjeva tajna. V prihodnjem listu vzame slovó od čitateljev, in tam ob kratkem pove svoje misli. Saj Ti sam vidiš, ali se je zdaj vže opirati na slovensko čitateljstvo ali ne? „Zvon" je do zdaj imel toliko naročníkov, da bi še bil izhajal; nego kdo vé, koliko jih odpade z novim letom, posebno kar so ga tako okidali po novinah? Koliko je ljudíj, ki bi ga radi čitali, sámo naročiti se ne bi drznili sè strahú od veljavnih mož! Taka je stvar, in mi jo poznamo, ker se z njo borímo.

Prosim Te, da o vseh mojih zasebnih stvaréh nikomur ne zineš besedice, ker to je odločeno samo Tebi. Oprosti, da Ti uže poprej nijsem odgovoril. Ti ne veš, v kacih situvacijah sem bil! Prejmi srčno zahvalo za trud, katerega si imel z razprodajo „Pavlihe" in za novce, katere si mi tako prijateljski redno pošiljal!

Pozdravi vse prijatelje in posebno tudi Krsnika[1], kateremu blagovoli povedati, da sem prejel list o smrti njegove Olge! A najlepše pozdravlja Tebe in Tvojo gospó

Tvoj stari prijatelj Levstik.

III. Rudolfsgasse 34.

2.

V Ljubljani 17. 4. 72.

Dragi prijatelj!

Tvoje drago mi pismo ni bilo edino, ki mi je došlo zaradi izkaza vplačil; izpuščenih je bilo le 5 imen, pa dobil sem 4 reklamacije. Kdo je vse homatije kriv, zvedel si po številki „Sl. N.“ od 16. t. m. — To Ti bodi v malem dokaz, kakošne ljudi imamo pri listu; sploh pa Ti kaže ves „Slov. Nar.“ v poslednjem času, kakim rokam je izročeno vodstvo glasila slovenskega razumništva! Jaz sem vednih sitnosti in zadreg s temi ljudmi tako sit, da me najbolj mika, vse skupaj popustiti. Če se ne varam popolnem, trdil bi, da velika večina delničarjev ni nikakor s postopanjem „Sl. N.“ zadovoljna; če ravno ljudje javno ne kričé zavolj tega, čuje se sem ter tja dosti odločen glas o tem; „Sl. N.“ zdaj ni več, vsaj ne bi smel biti — po mojem mnenji — organ male frakcije onih mefistov, ki vse negirajo[2]. Ker je prešel v last društva, v kterem so zastopane razne politične barve slov. narodnjakov, moral bi se list po tem ravnati in brigati se samo za sveto našo skupno reč, na strani pustivši vse te gnjusne osobnosti. Če tega nesmiselnega ravsa in kavsa pri nas ne bo skoro konec, bogme, da pojde vse na dvoje. Prav izvrstno pripravljamo se takó na sprejem . . . naših gospodov sosedov na jugu in na severu!

Z našim društvom[3] pa je takóle: pravila prišla so ta mesec z Beča, kjer so toliko časa ležala zato, ker je bil neki referent bolan; zoper društvo nima vlada ničesar, le pravila morajo se nekoliko po navadni šabloni premeniti. Upajmo, da bo skoro kàj, pa da pojde potém — (po dovoljenji) hitreje izpod rok. Če se bo htelo to doseči, treba bo pač stvar inače zgrabiti.

[1] Trgovec Ferko Krsnik, član tržaške čitalnice, bil je tudi eden izmed Levstikovih zaveznikov zoper „Triglav“ l. 1864 ter si tudi dopisoval ž njim. Ali se tam ni ohranilo nič Levstikovega?

[2] Vošnjak, Jurčič in drugi „mladi“. Glej Vošnjak, Spomini II., str. 183.

[3] Društvo „Narodna tiskarna“, ki je imelo nalogo, da ustanovi v Ljubljani tiskarno, tako da bi se „Sl. N.“ lahko preselil iz Maribora v Ljubljano. Gl. Vošnjak II., str. 174 in Prijatelj, Kersnik I., str. 189 sl.

Vrlo pametno bo, če hočeš poslati ob enem s svojim deležem plačilo tudi za gospode Truden, Kastelic, Kurent in Tomšić, pa makar tudi za druge, ki še niso plačali — bo meni nekaj dela prihranjenega. Zato Ti že kar naprej reče „boglonaj", Tebe in druge Tržaške prijatelje (Jesenko) pozdravljajoč Tvoj Grasselli.

3.

Ljubljana 16. (1.) 873.

Dragi prijatelj!

Ako je Trstenjak pisal o 540 naročnikih, je to tako razumeti, da do novega leta nij bilo več plačanih. Kdor pa naše razmere pozna, ve, da slovensko občinstvo nikoli o pravem času pred novim letom ne pošilja naročnine, ampak v prejšnjih letih, kakor je iz knjig razvidno, do novega leta nij več kakor 200 do 300 plačalo. Celi mesec januar in februar pošilja se naročnina; zato se list samo tem starim naročnikom ustavi, kateri ga nazaj pošljejo ali direktno pišejo, da izstopajo. Tako se je ravnalo vsako leto in tudi letos in jih je res bilo kakih 40 do 50, večidel duhovniki, kateri se retournirali list. Namesto teh je pa blizo 200 novih naročnikov pristopilo in če tudi do danes še nijso vsi stari naročniki poslali naročnine, dobivajo vendar list in se kakor skozi prejšna leta smatrajo za naročnike. Končno pa vsi plačajo, nekteri celó prosijo, naj jih čakamo na naročnino.

Seveda bi dobro bilo, ko bi že tak red pri nas bil vpeljan, da s 1. vselej samo ti liste dobivajo, kateri so plačali. Pa to pri nas še ne gre. Če enkrat na 1200 naročnikov pridemo in mislim da v 1 letu se to utegne zgoditi, potem tudi pri nas lahko odločnejše postopamo.

Zdaj se vedno nekoliko čez 1000 Narodov razpošilja in pride vsaki dan 10 do 20 poštnih nakaznic, tako da bodo menda do sredi februarja vsi plačali.

Kar se Trstenjakovega čudnega obnašanja proti Narodu tiče, je mož nekoliko razžaljen, da mi na vse stranij neodvisno postopamo in da nijsmo hoteli v Razlagov rog trobiti, ko je krivo zapel. Nekoliko pa ga ženira, da za „Zoro" ne more dobiti nobenega poštenega sodelavca, med tem, ko je naš listek preskrbljen za 10 „Zor".

Mož je prestar za izdavanje lepoznansk. lista in bi to moral mlajšim močem pripustiti. Morâla je dobra v molitvenih knjigah, pa v kratkočasnem branji se nam studi. „Zora" je še dosti slabejša od nekdanje Čbele, tedaj smo v beletristiki srečno za 15 let nazaj prišli, namesto naprej.

Pošljite nam včasi kako notico. Sicer nam ne manjka gradiva, kakor vidite iz lista, pa več je ranovrstnih novosti, tem bolj dopada časopis.

V Ljubljani zdaj imamo 120 naročnikov, za 40 več od preje. Gorica nam je tudi nove dala, Trst pa ne posebno.

Srčno Vas pozdravljam

Vaš udani Dr. Vošnjak.

„Narod" zdaj menda redno dohaja v Trst.

*

Priobčena pisma so bila namenjena Matiji Žvanutu, priljubljenemu trgovcu in uglednemu rodoljubu tržaškemu, ki je umrl 5. avgusta 1881 v Trstu, v 46. letu svojega delavnega življenja. „Edinost" se ga spomnila 10. avg. 1881 (VI. let., štev. 32) s prisrčnim nekrologom, v katerem povečuje značaj in zasluge rajnkega takole: „Rajnki je bil mož plemenitega srca, bistrega uma in kakor solnce čist rodoljub. Srednje šole je dovršil v Gorici, potem pa se je poprijel trgovine, s katero se je mnogo let v Trstu pečal. Bil je ud mnogih slovenskih društev, rojanskej čitalnici večletni načelnik, podpiral je zdatno naše slovstvo in literarne zavode; pri nesrečnej banki „Sloveniji" je mnogo zgubil, a to mu ni ohladilo ljubezni do naroda. Užival je splošno spoštovanje, rad je bil v družbi ter popeval slovenske pesmi i napival navdušene zdravice. Kamorkoli je prišel v družbo, vladalo je veselje, donelo petje, bilo je navdušenje. Prijatelji so ga srčno ljubili, ker je bil vedno odkrit, prijazen in milosrčen. Pogreb je bil v nedeljo ob petih popoludne velikanski, vdeležilo se ga je mnogo ljudstva iz vseh stanov . . . Tržaški pevci so mu zapeli pred hišo in v cerkvi „Nad zvezdami" tako milo in krasno, da je bila vsa množica ganjena . . ." — Enako tople besede Žvanutu v spomin je napisal „Slov. Narod" (štev. 182; 12. avg. 1881), ki pravi med drugim: „Matija Žvanut je bil kaj izurjen trgovec, a tako vsestransko izobražen, da tolike izobraženosti nahajaš le redkoma pri kakem trgovci. Bil je pri vsem tem jako pohleven, rekel bi skoro skromen, tako da se nij širokoustno urival na čelo, niti v javnosti niti v zasebnej družbi. Znal t. j. govoril in pisal je razne jezike ter se tudi rad bavil z njih slovstvom. Jugoslovansko-srbohrvatsko mu je bilo posebno pri srci; nij čuda, da je poleg slovenskih pesnij najrajši popeval srbsko-hrvatske, katerih se je bil privadil ona leta, ko je živel mej Srbi in Hrvati na Ogrskem, v Slavoniji, Hrvatski in zdaj razpuščenej Vojaškej krajini. Zadnje mesece je bil zastopnik

zavarovalnice „Slavije“ v Trstu. Bil je pokojni Matija rodoljub — ne po modi, ampak z dušo in telom. Narodna bila mu je pokojna žena, narodno odgojiti otroka (sina Matija in hčerko Marijo) bila mu je najsvetejša dolžnost. Po rodoljubu smo danes žalovali pred vsem, ko smo ga v obilici spremili k zadnjemu počitku . . .“ In „Ljublj. Zvon“ je prinesel v svoji septemberski številki l. 1881 (str. 578) notico o njegovi smrti: „. . . Matija Žvanut je bil vsestranski omikan trgovec, plemenit rodoljub, velik prijatelj slovenske leposlovne knjige in blag osoben prijatelj mnogim književnikom slovenskim. Bodi mu blag in časten spomin!“

Z Levstikom sta si bila prijatelja že izza njegovega tajništva pri tržaški čitalnici (1860—1862) ter si ostala prav do Žvanutove smrti. Ohranjenih je iz njune korespondence le sedem listov Žvanutovih Levstiku in pa ena dopisnica. Dasi so iz l. 1870 ohranjeni štirje listi, nimamo med njimi pisma, ki je gorenji list Levstikov odgovor nanj.[1] Kako vestno je Žvanut Levstiku vodil in nadziral razprodajo „Pavlihe“ v Trstu, priča njegov dopis Levstiku z dne 18. 5. 1870:

Ljubi prijatelj! Tvoj „Pavliha“ se tú v Trstu precej dobro prodaja. Še le včeraj jutro sem tabakarni Ulčerjevi via della Caserma z drugim brojem tudi prvega izročil. Prvi je uže razprodan, a drugi bil bi tudi, da mu je cena 10 nov. kakor prvemu. Za zdaj sem tudi za druzega v ceno po 10 dovoljil, da mu pojde izpod rok. Ako Ti je cena po 10 n. zadostna, pošlji bodočega broja svobodno tudi 30 iztisov, sicer pa le deset. — Ko bodem Ulčerji tretji broj predal — pobral bom novce za dva prva ter ti jih poslal. V nedeljo sem bil zopet v Ljubljani, i opazil, da je dohod „Pavlihe“ v našej Ateni pravi dogodjaj, naj uže bodo sodbe o njegovej vrednosti i zadržaji še tako različne. Tvoj „potrébnik“ ali Ribničan obeta postati nova stoječa figura, ter se bode gotovo čedalje bolj prikupil. — Da bi mi ne bilo zopet za moj „Zvon“ List 9 posebno reklamacijo delati, prosim Tebe, da preskrbiš, da ga dobom, i da se mi ga v prihodnje redno pošilja. —

Bog. Matija.

„Pavliha“ je toliko boljši od „Triglava“ i „Brenclja“ kolikor je Triglav veči od Pavlihe, i Pavliha veči od brenclja.

[1] Z zgoraj objavljenim Levstikovim pismom M. Žvanutu je dobila važna dr. Avg. Žigonova študija: „Prijateljska zgodba iz Levstikovega življenja“ v letošnjem „Slovanu“ (štev. 2—6) dobrodošlo zaključno vinjeto.

Književna poročila

Fr. S. Finžgar: Študent naj bo. Naš vsakdanji kruh. Založila Katoliška bukvarna. Ljubljana, 1915. 8°. 80 str. Cena 60 vin.

V 5. zvezek „Zbirke slovenskih povesti" je urednik Grafenauer sprejel Finžgarjeve dijaške spomine. Imajo svojo vrednost, pozna se jim pisateljsko pero, ki teče gladko vkljub trenotnemu nerazpoloženju, in je karakteristika oseb dosti plastična, vendar bi si želel nekaj drugega z lepo obložene mize pisateljeve. Finžgar je markantna osebnost v naši knjigi; resna samozavest, s katero vrši svoje pisateljsko delo, ga stavi na častno mesto. O tem pričajo tudi te črtice iz dijaškega življenja, ki so prav osebnega značaja in ki imajo kljub vsakdanji snovi pravico, da se jih uvažuje kot umetnino v svojem žanru, kot drobno slikanje malega sveta. Pri njih se človek nehote spomni Alešovčevega spisa „Kako sem se jaz likal", ki je po nekaterih drastičnih prizorih sicer zanimivejši, ki ga pa umetniški Finžgar pač nadkriljuje. Miljé je obema enak in imata oba spisa nekaj istih potez, n. pr. glede katederskih fiziognomij, ki se odlikujejo tu in tam po svoji pedantni nadutosti in pomanjkanju vsakega pedagogičnega smisla. Tudi Mencingerjeve „Hoje na Triglav" sem se spomnil, namreč onega mesta, kjer bohinjski kmet Rok pelje svojega sina Mlekojeda študirat. Tu pa mora objektivni čitatelj priznati Mencingerju prednost. Kakor je on podkoval svojega kmeta, tako nam Finžgar vkljub krepki karakteristiki ni predstavil svojega očeta. Finžgarjevi opisi so poetični, a niso tako neposredni, da bi kar zadišalo po travah in rožah, kadar nam slika prirodo. Preumetni so in ne dovolj čuteni in ne gledani s srcem. Začetek teh dijaških spominov je najboljše obdelan, samo da misli mali Francelj preumetno, n. pr.: „se mu je pa zdelo, da ga je cvilo tisoč vezi in ga povezalo krog in krog in da je jezen kerub, kot ga je videl v zgodbah, dvignil meč pred rajem, iz katerega se je napotil, ter mu velel: trnje in osat ti bo rodila zemlja . . ." — To je literatura, tako vidi in piše pisatelj Finžgar, mali Francelj pa je vse bolj priprost in naraven deček, njegova fantazija še ni razvita in pri odhodu od doma ne vidi angela in meča, temveč prej polno hruško, ki jo bo obral sosedov Matiče, ne pa on. — Knjižico zaključuje črtica „Naš vsakdanji kruh", drobno in fino izklesano delce, polno trde realistike in resne ubranosti. *Golar.*

Fran Marolt, Slovenske vojaške narodne pesmi. V Ljubljani 1915. Cena kartoniranemu odtisu K 1·50, v platno vezanemu K 1·80.

Lična knjižica, ki nam je napravila veliko veselja, obsega na 71 straneh 42 pesmi in sicer 35 narodnih in 7 umetnih. Vse pesmi so vojaške. — V zbirko nas uvaja koračnica „Slovenski smo fantje"; nato slede stare znanke od „štirih rumenih" vojakov, ki so prišli po fantiča, od „pobiča, starega še le 18 let", „Kaj si je zmislu naš cesar, naš kralj", „Al' me boš kaj rada imela" itd., do pesmi o najlepših bukvicah, o „urlaubarskem posu". Vmes so markantne naše narodne koračnice: „Regiment po cesti gre", „Oj ta soldaški boben", „Tam za laškim gričem", „Kaj so to za eni fantje" itd. — Harmonizacija je v obče priprosta, po načinu narodnega petja. En glas poje naprej, eden udari čez, tretji priklada. Izpopolnjeno je pa to prikla-

danje (bas) s prvim basom. V nekaterih pesmih je dal prireditelj basu celo precej samostojen postop, n. pr. „Tam za laškim gričem", „Oj ta soldaški boben" itd. Ravno koračnice pa s tem le pridobe na živahnosti. Osobito v zadnji pesmi je drugi bas nekoliko težji, pa jako značilen, ker posnema žalostni glas mrtvaškega zvona. — Drugi del obsega 7 znanih umetnih vojaških zborov: Za dom med bojni grom, Slovo in Novinci skladatelja Volariča, Cesarsko, Naprej zastava Slave itd. — Delo je autografirano, jako lepo izdelano in lično vezano. Lepa zbirka bo dobrodošla vsem, ki ljubijo glasbo, pevskim društvom, šolam, v sedanjem času pa tudi vsem bojevnikom v prostih uricah, zlasti pri stražni službi, v bolnicah, toplicah itd

Dr. R. K.

„Archiv für slavische Philologie" prinaša v 3. in 4. zvezku 36. letnika bogato gradivo iz slovanske filologije. N. van Wijk, prvi profesor slavist na Nizozemskem, ima v tem dvejnatem zvezku dva članka: o sekundarni rastoči intonaciji v slovanskih jezikih in o končnicah -ę in -ě v ak. pl. -jo debel in gen. sing., nom. in ak. pl. -jā debel. — Abicht dokazuje, da so se stari slovanski prevajalci grških cerkvenih pesmi trudili v prevodu ohraniti isto število zlogov v posameznih verzih, kar Jagić zanikava. — Dejanović piše o prevodih Gledjevića, Matić o postanku Relkovićevega „Satira". Páta priobčuje in komentira nove prispevke k češki korespondenci Stanka Vraza. Oštir ima etimološke razlage štirih slovanskih besed. To je samo kos poslanega članka, ki ga je pisatelj umaknil, ki pa ga je Jagić, ker je bil že stavljen, vendar priobčil „zur Charakteristik der Kombinationsgabe des wissensreichen jugendlichen Verfassers eines Slovenen," kakor pravi v opazki pod črto. Ramovš razlaga etimologijo slovenskih besed sraga, tvor, ubogati, Trubarjevih besed „Joug", „plumbart", „okorneti"; govori o prehodu d > r v slovenščini in analizira pripovedko o Krsniku (Pajek, Črtice str. 79), pri čemer poda etimologijo slovenske besede Trot[1].

Med mnogimi ocenami in referati treba posebno opozoriti na kritiko knjige generala Czerliena „Auf Slavischen Spuren". Iz te kritike se vidi, da imata referent (in Jagić) o zmašilu tega hrvaškega „Žunkoviča" drugačno mnenje, ko Florschütz, ki je v poskusni poli „Biografskega rječnika", izdanega od zagrebške akademije, napisal biografijo Czerliena. Ta biografija je nov dokaz, da postaja zagrebška akademija — vedi Bog, kaj. Akademije so znanstveni inštituti in ne torišče za omejeno zelotstvo (pa naj se skriva tudi za papežev hrbet), niti za lažno znanost, ki se skriva za rodoljubno, slovansko masko. —

Dolga je vrsta nekrologov, iz katerih bolj ali manj jasno odseva politična in duševna zgodovina slovanskih narodov v zadnjih petdesetih letih. Umrl je Pavić (* 29. 3. 1844, † 11. 2. 1914), o katerem je znanost komaj še vedela, da živi. Dr. Anna Croiset van der Kop (* 3. 12. 1859, † 18. 4. 1914) je s svojim znanstvenim delom in s svojo energijo dosegla, da se je na Nizozemskem ustanovila stolica za slovansko filologijo. Prvi profesor sicer ni mogla postati, toda za slavistiko na Nizozemskem si je pridobila trajne zasluge. V Skerliću (* 8. 8. 1877, † 15. 5. 1914) so Srbi izgubili znamenitega učenjaka in politika, ki se je posebno trudil, izenačiti srbski in hrvatski književni jezik. Tadija Smičiklas (*1. 10. 1843 pri Žumberku, † 8. 6. 1914) je bil neumorno delavni predsednik Jugoslovanske akademije; D. A. Ichčiev († 13. 3. 1914) je posvetil svoje delo turškim spome-

[1] O Ramovševi razlagi „Trota" primeri pripombe J. Polívke v „Národopisnem věstniku českoslovanskem" (V Praze 1916), XI. letnik, str. 237.

nikom za zgodovino Balkana od 14.—19. stoletja. Jaromir Celakovský (* 21. 3. 1846), znani češki zgodovinar prava, je umrl 16. 10. 1914. Stojan Novaković (* 1. 11. 1842, † 18. 2. 1915) je dolga leta vodil med Srbi znanost in politiko. V. I. Lamanskij (* 1833, † 19. 11. 1914) je bil eden zadnjih zastopnikov one generacije ruskih učenjakov, ki so poleg jezika in slovstva raznih slovanskih narodov v enaki merl gojili tudi njih zgodovino in narodopisje. Poleg tega je bil še neizmerno delaven publicist. Neumorno je deloval celih šestdeset let, zato je število njegovih del in razprav veliko, ravno tako različna pa tudi njih vrednost in ocena. Lamanskij je bil zastopnik one slavjanofilske struje, ki je delala na to, da bi se ruščina med drugimi Slovani uvedla kot diplomatični jezik. Vrsto nekrologov zaključuje simpatično pisan članek urednika Archiva o Luki Pintarju.

Vojne razmere, ki odsevajo marsikje iz srede znanstvenih gramatičnih člankov (sedaj je skoro nemogoče, dobiti iz tujih dežel znanstveno literaturo), so krive, da Archiv ni mogel prinesti nekrologov Fortunatova, Korša in Kałužniackega. Iste razmere so tudi krive, da bo moral Archiv izhajati v daljših nedoločenih presledkih.

Dr. J. A. Glonar.

Die slavische Volksseele. — Pod tem naslovom sta izšla v publikaciji „Schriften zum Verständnis der Völker" (Eugen Diederichs, Jena 1916) dva spisa: urednik Karl Nötzel je napisal študijo o ruskem ljudstvu (str. 1—38), Barwinski pa o Ukrajincih v svitu njih poezije, kjer razpravlja o dumah in Ševčenku (str. 39—67). Vso pozornost zasluži pač Nötzlov spis; zakaj pisatelj si je s svojim skoro 20letnim bivanjem med ruskim ljudstvom pridobil upravičenost, da uvažujemo njegovo sodbo, spopolnjeno iz spisov treh največjih ruskih mož: Dostojevskega, Solovjeva in Tolstega.

Jedro Nötzlovih izvajanj, pisanih v težkem slogu, bi bilo nekako sledeče: Na Ruskem sme biti kdo revež, ne da bi zato moral nehati biti človek. Ruski kmet nas uči, da so človeške napake posledica naše slabosti, ki vendar ne morejo popolnoma uničiti vsega dobrega v nas. Glavni vzrok ruske bede je lahkomiselnost, neinteresiranost ruskega ljudstva za dobrine tega sveta, celó življenje nima primerne vrednosti. Ta nevezanost pa rodi na drugi strani duševno svobodo, ki premaguje najhujše telesne muke, o čemer priča zgodovina ruskega revolucionizma. Ta nepreračunljivost in ponižnost, ki ni neposredna posledica nesvojnosti, izvirata iz ruske vernosti. Ruski človek noče gospodovati nad svojim bližnjim, ker čuti, da se ne da vladati brez greha. Tatarski jarem s svojima posledicama despotizma in nesvojnosti je postavil Ruse pred odločitev: ali umreti kot svoboden mož ali pa živeti kot suženj. In ruski človek se je odločil za hlapčevanje iz poslušnosti do Boga in zvestobe do svojcev; toda tudi v tem stanju si je znal ohraniti svojo duševno neodvisnost, ker se ni dal siliti, da bi delal krivico svojemu bližnjemu. Zato se rusko ljudstvo udaja odvisnosti, da more uiti grehu; ono ne živi v tem realnem svetu, polnem zmedenosti in nasilja, ampak si ustvarja svoj idealni svet, kjer ni gospodarjev in ne hlapcev. Odtod zajemlje moč, da prenaša trpljenje in gleda stoično smrti v obraz; odtod njegova ponižnost in pohlevnost, ker ne pozna častihlepja, ampak se vede vsem ljudem nasproti enako: ruski človek živi kot del celote in ne kot drobec brez zveze. Tu na zemlji uresničuje božje kraljestvo in sicer najprej sam pri sebi. Svojo lastno osebo zastavlja do skrajnosti brez maščevanja in nasilnosti nasproti protivniku, kar nam zlasti dokazuje zgodovina t. zv. razkola v sredi 17. stoletja. Rusi si niso dali ukazovati, kakšno razmerje naj imajo do svojega Boga. V 20letnem boju je najmanj 20.000 ljudi šlo prostovoljno v

smrt na grmado (samega sebe so sežigali), da si ohranijo versko svobodo; a vodja razkola, Avakum, blagoslavlja in moli za carja, ki razkolnike preganja; žal mu je njegove duše, ker ne uvideva svojega greha . . .

Duševno razpoloženje ruskega inteligenta je drugačno. Priprosti človek udejstvuje svoje prepričanje predvsem v svojem osebnem življenju, ruski izobraženec pa hoče po svojih idejah umerjati in izpreobračati takoj ves svet. Ruski intilegent čuti vso bedo in nesrečo svojega ljudstva, pripravljen je prinašati zanj največje osebne žrtve; toda praktično pomagati mu ne more, ker tiči preveč esteta, umetnika v njem, ker hoče vse storiti za ljudstvo, a ničesar po ljudstvu.

Po svetovni vojni najde nemštvo najkrepkejšega sodelavca v slovanstvu, osvobojenem ruskega despotizma, zlasti v Rusih. Pridobitve germanskega uma pretvori slovanska duša v doživetja (Erkenntnis — Erlebnis). To je kulturna naloga slovanstva. Germanska znanost odkriva nepojmljivost večnih skrivnosti božjih, ki jih človeški duh potrebuje, da se more nemoteno gibati pri svojem poletu, a človeška duša zajema iz teh skrivnosti spoštovanje pred stvarstvom in ljubezen do vsega živega, opušča vsak napuh in se odreka obsojanju ljudi. Germanstvo je osvobodilo človeškega duha vezi praznoverja, slovanstvo oprosti človeško dušo napuha in sovraštva. Tako se germanstvo in slovanstvo združita ob dviganju k Bogu! —

Nötzlova izvajanja vsebujejo v celoti gotovo resnico: razlika med zapadno in vzhodno Evropo pomenja nasprotje med skrajnim razumom in čustvom. Harmonični napredek človeštva zahteva sintezo razuma in čustva; zakaj enostranski razum vede do duševnega in gmotnega nasilja, enostransko čustvo pa zavaja v mehkužnost in brezdelico. Oboje je škodljivo. Germansko-romanski zapad je poln materialističnega svetovnega naziranja, slovanski vzhod priznava altruizem kot eno glavnih gibal v razvoju človeštva. A to je nesporno, da vsa gospodarska in umska kultura ne more trajno zadovoljiti in osrečiti človeškega rodu, ako ne vrholi v končnem cilju, ki je in ostane: ljubezen, dobrota, pravičnost — same nravne lastnosti!

Dr. Lončar.

Umetnost.

XII. umetniška razstava v Jakopičevem paviljonu. Pêle-mêle slik s precej nesimpatičnimi kontrasti z ozirom na pojem umetnosti. Pa bi se dalo in z vzrokom s to razstavo ogniti že precej sterilni razstavljalni tradiciji. Ljubljana je polna tujcev in je prav, da je Jakopič priredil razstavo, le aranžma bi bil drugi umestnejši. Tuji gostje naših knjig ne znajo brati, v gledišču nastopa Asta Nielsen, Joe Deebs, Psylander in drugi internacionalisti, vzhajajočo zvezdo Rijavca smo dali v Zagreb, ko so že tudi drugi tam, pogovarjati se znamo po nemško z vsemi, tako da res ni lahko opaziti kakšnih etnografičnih posebnosti. Podob in kipov je pa iz zadnjih in prejšnjih časov vendar nekaj in zbirka dobrih stvari s primerno ilustrirano in popisano knjižico bi bila umestna in končno še posrečena stvar. — Ko sem si razstavo ogledal, sem na to mislil, ker sta med 122 razstavljenimi stvarmi dve tretjini čisto odveč, oziroma po gornjem deloma etnografsko popolnoma egalni, deloma umetniško manjvredni. Zato bi vzel le kar je dobrega, ali pa pritegnil poznana, starejša dela. Krivice bi bilo s tem malo storjene, saj v Sodni ulici ali v Narodni

knjigarni so leto in dan v izložnih oknih „umetnije“ na ogled brez vstopnine; tu so tudi na boljšem mestu, ker na razstavi jih pregledaš in kot staro slabo znanstvo omalovažuješ. —

Jakopičev krog seveda daje razstavi edini pomen in brez tega si je razstavo tudi težko misliti, ker med naraščajem je kipar Dolinar edina moška izjema; resen, priden delavec, je pripomogel, dasi najmlajši, s svojimi kipi in kipci razstavi do dekorativnega učinka. Jakopičeva dela so vedno podkrepljenje sicer netiskane pa že dolgo obstoječe monografije o njegovi umetnosti, samosvojstvu, doslednosti, prepričevalni sili, ki vsakega ukloni k tihemu spoštovanju, če že ne k priznanju in razumevanju. Giblje se kakor v risu, pa ne briljira s strašljivimi učinki, ni glasnik dnevnih smeri ne učenih bodočih, ne profesor za aprobirani pouk, je klasik, zgled, pa nedosegljiv, čarodej, ukazujoč stotinam svetlobnih utripov, ki se mu zbirajo pokorno in se vrste v lesketajoče bajne celote, nasičene z nerazložljivo silo privlačnosti in enote. Pendant tej koncentrični umetniški sili je Sternenova ekscentrična verva, čigar platna so s silo brzdan element, nasrkan utisov, hipnih misli, ki prehitevajo in odrivajo druga drugo in se enako hipno zgrinjajo v bežne celote, da tem močnejše zašume in zableste. — V toku tega dvojnega stanja je tako naravnost galerijsko zaokrožena navidez mirna „Magdalena“, kakor akt „Po kopelji“ ali ostala dva akta. Mirna oaza nasproti tem gorkim tlom je par Vavpotičevih del, tako n. pr. „Potret otroka s psom“, ki ga štejem med Vavpotičeva najboljša dela, s svojo priprostostjo rešitve, lahkotnostjo, barvnim učinkom, kljub par indiferentnim, celo neinteresantnim partijam. „Judenburg“ je malce jedek, pa za veliki format dobro obvladan motiv; bolj galanta nego slikarja kaže „Dama na konju“, „Dama z otrokom“ pa skoro pregorečega razvozljavca plenernih stoterosti. — Jama ne bo zameril, če se zasuknem okrog njega z golim stavkom; usedlina njegove umetniške izpovedi se je pobavila z ljubljanskimi motivi, kar je pri popolnem pomanjkanju redut iz Ljubljane zahvalno sprejeto in potrebno delo. — Žmitek trdovratno vztraja pri svojih manirah ter zliva nad seboj nevoljo; odrekati mu vse, še ne gre, vsega razstaviti bi mu pa ne pripustil. Morda tudi Tratniku ne njegovega „Sejalca“, ker tudi on spada med zakrknjene interniste, dobro si v svesti, da mu sile izraza ni mogoče pihniti s površja te ali one zunanje napake iz predmeta, v katerem je sicer podkovan; vendar mi je „Sejalec“ iz principa bolj všeč nego „Skice“ k temu in temu, ki sumljivo diše po samih planih vedno pričakovanega rojstva. Smrekarjev „Svetnik“ in „Vešče“ sta izborni radirungi, „Amba“ neprehvaljiva karikatura, kdor karikiranca pozna; druga njegova grafična dela so napeta cinizma, satire, fantastičnosti in humorja, vendar obstoja neskladnost med temperamentno, iznajdljivo fantazijo in flegmatično formo izraza. Tratnikov in Smrekarjev antipod je Gaspari, mojster-eksternist zaokroženih, lahkih kompozicij ubrane zunanjosti in motivov brez zamere. — V katalogu je označenih devet številk z deli Šantlja; radirunga „Iz Rovinja“ je zelo dobra, „Aškerc“ kvalitativno nekaj čisto nasprotnega v tej tehniki, še večji kontrasti leže med oljnatimi slikami, so kakor slučajen konglomerat vseh naziranj in nobenega prepričanja. Interesantni so akvareli Sternen-Kleinove. — Kiparja Dolinarja sem že omenil in priznati se mu mora polna cena; njegova razstavljena dela so brstje pričujoče, da se deblo, iz katerih se tako bujno in močno vzrastla, samo od sebe okrepi in plodno ohrani. — Izmed vsega tega navedenega dela, naziranja, prepričanja, tehnike bi za razstavo izbral in če bi od koga ostalo samo eno, dvoje del, bržčas še to izpustil.

I. Zorman.

Petdesetletnica Smetanove „Prodane neveste". Čehi so dne 30. junija t. l. slavili znamenit jubilej: 50. rojstni dan Smetanove komične opere „Prodane neveste" na odru v Pragi. Smetanova opera je dandanes že last vseh kulturnih narodov, saj jo pojo vedno iznova ter vedno z največjim uspehom na Nemškem, Ruskem, Francoskem, po vsej Avstro-Ogrski, v Ameriki in kdo ve kod še vse. Friderik Smetana je bil prvi moderni češki glasbenik, ki je podal svetu polnoveljavno legitimacijo češkega naroda do lastnega narodnega in kulturnega življenja.

Kakor so češki znanstveniki prisilili celo narodne nasprotnike k spoštovanju češkega duha, tako so Smetana in za njim Dvořak, Fibich i. dr. prisilili svet, da spoštuje češko srce. Zato seza Smetanov pomen daleč tja na politično polje in preko okvira glasbene umetnosti. S „Prodano nevesto" so stopili Čehi kot narod v svetovno opero, a izkrčiti so si morali ta korak sami. Ravnatelj in pisatelj Fr. Ad. Šubert je moral l. 1892 priti z vsem opernim osobjem Narodnega divadla na gledinško in glasbeno razstavo na Dunaj ter tam uprizoriti „Prodano nevesto". Celih 26 let stara „Prodana nevesta", dobro znana že v Parizu in Petrogradu, je bila Dunaju še vedno — novost. Dosegla je seveda tudi pred dunajskim občinstvom in kritiko vzlic češkemu besedilu zmagovit uspeh. Opero je sprejelo nato dunajsko gledišče ob Dunajščici v svoj repertoar ter jo pelo petdesetkrat zapored. Nato šele jo je sprejela pod svojo streho tudi Dvorna opera. V Ljubljani je bila Glasbena Matica, ki je dne 15. decembra 1892 na svojem koncertu v deželnem gledišču pod dirigentstvom M. Hubada prvič izvajala uverturo „Prodane neveste". Lj. zvon je poročal v 1. št. l. 1893 o tem koncertu ter o vseh Smetanovih opernih in simfonskih delih.

Že za sezono 1893/94 stojita na repertoarju slovenskega gledišča tudi Smetanovi operi „Prodana nevesta" in „Poljub". To je bila pač zasluga Fr. Gerbiča, takratnega kapelnika naše mlade opere. In res se je uprizorila „Prodana nevesta" prvič na našem odru, v prevodu Antona Funtka, dne 15. februarja 1894. Šele dunajski uspeh Prodane neveste je torej odprl oči in ušesa tudi Ljubljani, ki še doslej v gledališki literaturi ubira svoje korake zvesto po sledovih Dunaja ter se dosledno upira vplivu Prage. Pri slovenski premijeri „Prodane neveste" so peli gdč. Leščinska Marinko, g. Beneš Janka, g. Vasiček Kecala, g. Pavšek Vaška; v ostalih vlogah pa gg. Polakova, Nigrinova, Řichova, Nolli, Štamcar, Rus in Perdan. Opero so v tej sezoni ponavljali v popolnoma razprodanem gledišču še dne 21. in 23. februarja, 1., 7., 26. in 31. marca: v poldrugem mesecu torej sedemkrat zaporedoma! — V poznejših sezonah je uprizorilo naše gledišče le še „Smetanovi operi „Poljub" in „Dalibor" ter je izvajalo uverturo Smetanove „Libuše"; Glasbena Matica pa je izvajala Smetanovi simfoniji. Že 15. novembra 1894 so na našem odru uprizorili tudi opero „Poljub" in jo ponovili l. 1895 in 1905. In prav značilno je, da so delali zanjo reklamo zopet z naglašanjem, da je tudi „Poljub" repertoarna točka dunajske opere. Dejstvo, da je bil „Poljub" na repertoaru praškega Nar. divadla in vseh čeških gledišč že nad 20 let, Ljubljančanom ni imponiralo. No, vsekakor „Poljub" se na našem odru ni vzdržal, dasi so ž njim v poznejših sezonah pokušali iznova. „Dalibora" se prvič peli 10. nov. 1899 in potem ponavljali še v več sezonah. Popularnost „Prodane neveste" pa je rasla od sezone do sezone; ni ga menda izobraženca med Slovenci, ki bi ne bil slišal te opere že opetovano in vsako pot z novim veseljem. Med vsemi operami je na našem odru dosegla „Prodana nevesta" od l. 1894 do l. 1912 gotovo največ repriz in je morda nudila tudi največ umeva-

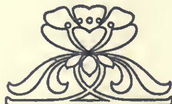
nega užitka. Zato pa se ob jubileju njene petdesetletnice spominjamo s hvaležnostjo njenega avtorja, hkratu pa vseh tistih umetnic in umetnikov, ki so nam razveseljevali srca in duše s prepevanjem „Prodane neveste". Enkrat je bilo . . . Ali bo še kdaj? Naj bi bilo kmalu in zopet tako lepo kot nekdaj! *F. G.*

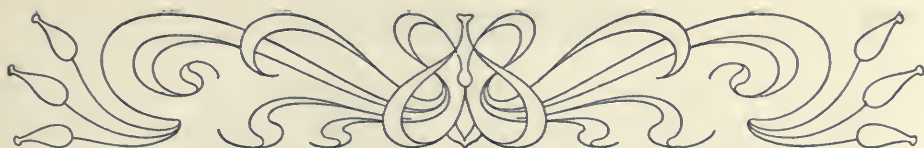
Razno.

Sedemdesetletnica Jaroslava Golla. Julija meseca t. l. je praznoval dvorni svetnik Jaroslav Goll svojo sedemdesetletnico. Znamenitega češkega zgodovinarja se spominjamo tudi Slovenci, v prvi vrsti njegovi hvaležni učenci. V mladosti pesnik se je pozneje posvetil zgodovinski vedi, ki ji je služil kot znanstvenik in šolnik. Njegovo ime je postalo znano, ko se je uspešno udeležil t. zv. rokopisnega boja. V zgodovinski znanosti se je zlasti zanimal za ono dobo češke preteklosti, ki je s svojimi idejami pravzaprav aktualna tudi v sedanjosti: verska sekta čeških bratov. Širši nečeški javnosti je pač znan zadnji škof te bratovščine, veliki padagog Komenský, manj znan je pa njen verski učitelj Peter Chelčický, ki je s svojimi verskimi nazori vplival tudi na Tolstega. S proučevanjem te kulturno in literarno najvažnejše dobe češke preteklosti je Goll dostojno nadaljeval začeto delo „očeta domovine" Palackega. Kot šolnik je vzgojil vso mlajšo generacijo čeških zgodovinarjev s svojo kritično metodo. Nas Slovence utegne zanimati okolnost, da je Kosovo „Gradivo" pohvalil ravno zaradi kritične izdaje. Naj bi bilo usojeno odličnemu znanstveniku in učitelju doživeti še mnogo let v telesni in duševni jakosti!

Dr. Lončar.

„1000 nejkrásnějších novell světových spisovatelů" se imenuje biblioteka, ki jo izdaja Jos. R. Vilímek v Pragi in jo ureja ter jo z literarnimi uvodi oprem lja Fr. Sekanina. V 97. zvezku te knjižnice nahajamo poleg enega prevoda iz nemščine in dveh iz francoščine prevod črtice Fr. Ks. Meška „Víra" iz zbirke „Mir božji", ki ga je priredil znani prevajatelj iz slovenščine Jos. Páta. — V prejšnjih zvezkih te biblioteke nahajamo sledeče prevode iz slovenščine: Ivan Cankar „Kamarád Severin" (zvezek 16.), Ivan Tavčar „Soror Pia" (28), Vojeslav Molè „Dolenjska legenda". V istem založništvu sta izšli v češkem prevodu J. Mettlerove Cankarjevi knjigi „Križ na gori" (Kříž nad horami), „Potepuh Marko in kralj Matjaž" (Tulák Marko a král Matyáš). — Razen Vilímka je izdal tudi Jan Otto več prevodov iz naše novejše beletrije. Tako širita oba najznamenitejša praška založnika med češkim občinstvom umevanje za slovensko knjigo in želeti je, da se tudi med nami vzdrami večje zanimanje za krasno se razcvitajočo češko literaturo. Feljtoni naših dnevnikov najdejo v njej mnogo, kar bi „vleklo" tudi naše razvajeno občinstvo. *— in —*

Janko Samec:

Fantovske.

I.

Dobro jutro, ljubica moja!
Kaj še nisi okna odprla
in na morje se naše ozrla,
koder plava barčica moja? —

Kakor roža se zarja jutranja
nad vrhovi nekje je razcvela
in je hišico belo objela,
kjer mi v okencu ljubica sanja...

II.

Dekle moje — ptička mlada,
skrita sred zelenih vej —
ali me imaš kaj rada,
zdaj še enkrat mi povej.

Ptička z gnezda se spustila
in zletela bogvekam,
dekle z okna odvrnila:
„Pridi po odgovor sam“ ...

III.

Jadra šepečejo,
zvezde trepečejo,
ljubica, v daljnih višinah neba.

Z vetri polnočnimi,
svati poročnimi,
rad bi zaplesal moj čolnič nocoj —

Vali se dvigajo,
padajo, švigajo,
kot da se Adrija z njimi igra ...

Deklica ljubljena,
meni obljubljena:
Pridi, ah, pridi na morje z menoj!

Dr. Ivo Šorli:

Štefan Zaplotnik.

Povest veselega človeka.

(Konec.)

XIV. poglavje.

Štefan Zaplotnik uredi račune z ljudmi in z Bogom.

Trije meseci so prešli, odkar je bil otrok na svetu, ali Štefana še vedno nikamor ni bilo, tako da je rekel že ta in oni:

„Večno se pa tudi ne bo mogel skrivati.“

„Tistega čaka, da bi ljudje malo pozabili, nič drugega ni!“ je mislil drugi.

„Pozabili! Pozabi se kaj takega nikdar ne, ampak moj Bog...!“

Da, to je bilo: Polagoma se je pričel ljudem že smiliti. Že druge stvari je napravil eden ali drugi, — Močnikov Tone je bil pet let zaprt, ker je ubil Kuščarjevega Matička; o Smrekarju je vedel vsak otrok, da je po krivem prisegel in da mu le dokazati niso mogli; pa sta se vseeno šopirila okrog. Seveda ni prav, kar je napravil Štefan, ali hujše tudi ni. Še Bog odpusti!

Če bi ga bil srečal na cesti, bi ga bi že skoraj vsak prijazno ogovoril.

Pevci pa so ga naravnost pogrešali. Naj reče učitelj, kar hoče: tistega ni več, kakor je bilo. Uči, uči, potem se zvije pa vse skupaj, da ni nikamor podobno, ko sam ne more biti povsod.

Nihče ni rekel, a čutili so tako. In Kosov Pepč, ki se je Štefan vedno še najrajši šalil ž njim in ga zelo spoštoval, je nosil že dolgo lepo besedo v srcu. In zdelo se mu je, da jo bo kmalu čas povedati. Zakaj, dejal si je bil: „Ne smeš prezgodaj, Pepč; človek bi se skoro prekrižal, če požene po zimi na jablani cvet. Ali kadar pride pravi čas, si vesel, da se je odprlo, ko je vse že težko čakalo.

In tako so čakali vsi, kdo poreče prvo besedo, in zdaj jo je Pepč izrekel.

„Jaz bi dejal celo, da bi stopil kdo dol k njemu in mu rekel, naj pride. Učitelja še vprašati ni treba,“ je pritrdil mladi Drenjar.

Ali tisto je bilo: težko je iti, ko ne veš, kaj poreče Štefan sam. In tako odlašajo, odlašajo ...

Kar naenkrat, tisto nedeljo potem po maši, ko stoje na trgu za Hvalovo hišo — i, kaj gledajo? Res, Štefan, Štefan — sam Štefan je! Bog vedi, kje je bil, da ga nihče ni videl v cerkvi. Ponosno stopa, raven kakor hrast in gleda mirno okrog sebe.

Fantje se zganejo. Mimo pojde kajpak! Če bi pogledal sem, bi mu morda vseeno kdo pomignil.

Ali nič ne gre mimo in tudi pogleda ne. Naravnost sem se je obrnil.

Fantje se zganejo še bolj. Mišelčkov Tone se nehote ugane malo bolj nazaj. Še Kosov Pepč bi zdaj tu vpričo vseh ljudi skoraj ne bil rad, če bi ogovoril njega prvega; nehote pogleda Skriljarja...

Toda Štefan je že tu in stoji pred njimi. Smehlja se, gleda jih vse po vrsti, potem se na glas zasmeje:

„Ali me gledate, a? Ej, fantje, fantje, ko boste imeli vi že čez šest križev na hrbtu, ne vem, če se vam bo treba skrivati zastran takih stvari! Veseli boste lahko, če boste mogli še ob palici hoditi. Pa mene poglejte!“

To vam je bilo kakor odrešenje, kakor bi bil kdo vsa ta srca odvezal! Vesel smeh se je razlegel vse tja čez in kar naenkrat so mu dajali in stiskali roko drug za drugim, kakor da se je vrnil po dolgem času od nekod. Vsi ljudje so videli, a za nobenega več se niso brigali.

„Ali veste, Štefan,“ je rekel potem Pepč, da smo hoteli priti že sami po vas. Kje se le tišči? smo rekli, saj ni nobenega ubil?“

„Ravno narobe celo, ravno narobe: ne le, da ni nobenega manj, še eden več je na svetu!“ pravi Štefan in pomežikne.

Vsi ljudje so videli tudi ta smeh in so se silno začudili, ali glej, tudi med njimi ni bilo spotikanja več.

„Prav je storil, da se ne skriva več!“ je rekel nekdo v gruči mož na dolenjem koncu. „Ali je res samo on kriv? Kaj ga je pa pustila baba tako!“

„Prav ji stoji!“ je rekel drugi. „Čeprav ni ona deklina tam veliko vredna, jim vseeno privoščim, da jih je tako nabrisala Zaplotnikove.

„Reci, kar hočeš čez njo, meni se punca pa še najbolj smili,“ je zmajal tretji premišljaje in stresal težko glavo.

„Kaj se ti bo smilila? Vjela ga je, vjela, le verjemi mi! Prava krivica ji je. Bogve, koliko ji je nasul. Stara in mlada sta zdaj lahko brez skrbi. Ali je še nisi videl, kako ga nosi tam okrog hiše pankrta? Ves je v špičkah, ves v trakih. Je že vedela, kaj je delala!“

In bilo jih je še veliko več, ki so mislili tako. In kakor bi Štefan to natanko čutil, ni branil očem, da so šle čez vso množico ljudi. In s tem in z onim je izmenjal prijazen pozdrav.

Od fantov se je odpravil naravnost v šolo.

Jesenko je bil doma in je ostrmel, ko ga je ugledal.

„Kaj si se že kaj potolažil?“ ga vpraša Štefan, ko sta se nekaj časa molče gledala.

„In ti?“

„Meni ni hudega, prijatelj. Ali od tebe je grdo, da si se pokazal tako, razumeš?“

Jesenka so te besede najprej zelo osupnile; a potem je rekel mirno in skoraj svečano:

„Dragi moj, če bi bil kdo drugi napravil kaj takega, in tudi če bi bil napravil, ampak, da bi jaz ne bil tvoj zet, bi se bil samo smejal. In še tako si včasih nisem mogel drugače. Toda, če sem pogledal Zorko . . .“

„Tako?“ vskipi Štefan. „Če si pogledal Zorko . . .“

Skočil je k durim in jih je odprl.

„Zorka, Zorka! Sem pojdi!“ je zaklical z močnim glasom.

Zunaj v kuhinji je nekaj jeknilo in potem je prišla Zorka noter, počasi, rekel bi tipajoč, kakor da ne verjame lastnim očem.

„Sem stopi!“ ji pravi Štefan jezno. „In zdaj vama povem obema: Sram vaju bodi, da sta me pustila tako, ko sta si morala misliti tudi vidva, kako sem sam in zapuščen tam spodaj. Kaj sta vidva poklicana, da me sodita, vidva, ki sem vaju imel najrajši? In ne samo zato. Veš, kaj je rekel zdaj tvoj cenjeni soprog, Zorka? On da bi se mi še smejal, ali če je tebe pogledal, da se mu je storilo tako. Ti, fant, jaz pa ti pravim: Če bi bila Zorka sama spodaj z menoj in bi ne bila moja hči, bi se bilo zgodilo najbrže tudi njej, kakor se je oni tam. Ampak še eno vama moram reči: Ko ste vsi mislili, da se morda samo jokam spodaj po hiši, sem se vam moral časih vendarle smejati. Vsem, vsem skupaj sem se vam moral smejati in skoro dobro se mi je zdelo, ko niste vedeli, kako bi . . .“

Prešerno so mu žarele oči in bilo je, kakor da ga ni čisto nič več sram.

Zorka je zaplakala.

„Kaj ti je?“ je vskliknil Štefan jezno.

„O saj ni res in da se nam niste smilili . . . Samo . . .“

„Eh, pusti to! Saj vem, kako so take stvari. Smilil sem se ti, pa vseeno te je bilo groza pred menoj. Tebi ne zamerim; ampak

ta hinavec tukaj — — — temu sem se pa res samo smejal, ko je bil tako v zadregi pred ljudmi.“

Ali Štefan ni bil več jezen. Samo še delal se je tako.

„To sem vama hotel povedati, da bosta vedela za drugič!“ je zaklical z močnim glasom.

„Kaj misliš še enkrat?“ je bleknil Jesenko nehote.

„Pojdi k vragu!“ se je zasmejal Štefan in je odprl vrata. „Ti, potem pridem zopet k petju! S fanti sem že govoril. Če te je sram, pa doma ostani!“ je zaklical že s stopnišča gor.

In zvečer je res prišel. Vse ga je veselo pozdravilo, tudi dekleta. In pri tem so ga gledale, gledale ... Seve, prej so ga videle vseeno še z drugačnimi očmi. Porednež že, navihanec, toda kaj takega bi le ne bile mislile! ... Toda, seveda! ... Nehote pretehta vsaka krivdo Ravnarjeve Anke še enkrat: na eni strani greh, na drugi Štefanova krepka postava, svetle dražeče oči, drzno vkrivljen nos, še vedno živordeče ustnice za črno brado ...

Pojejo.

Potem pravi Kosov Pepč:

„Veste, Zaplotnik, kaj smo se še najbolj bali, če vas ne bo več nazaj? Kako bomo peli brez vas pri vašem pogrebu! Ker pet bi vam bili prišli vseeno, Štefan, tudi če bi vam niti zvoniti ne hoteli.

Šala ugaja in vse se zasmeja.

Ali Štefan zna dati urno nazaj:

„Kaj mislite, da bi bil jaz molčal? Iz desk ven bi bilo še bolj bobnelo.“

Ena izmed deklet krikne prestrašeno vmes — Bog ve, kod je bila s svojimi mislimi, — in zopet napolni vesel smeh vso sobo.

Po petju gredo vsi v gostilno praznovat takorekoč Štefanovo vstajenje.

Ali od tam se Štefan kar naenkrat izmuzne. Noč je, si misli, in najbolje, če odpravim že danes še to!

Gospod župnik odpre roke, ko ga ugleda in odpre usta, kakor bi hotel zapeti „Dominus vobiscum“. Toda pogled mu je trd.

„Gospod župnik! Izgubljena ovčica se vrača pred pastirja!“ pravi Štefan s ponižno sklonjeno glavo.

„Ovčica, ovčica! Lepa ovčica!“ vsklikne župnik jezno, ali oči se mu že smejejo, ker je preneumno, kako stoji Štefan skesano pred njim ...

Štefan skomizgne z rameni in rokama, češ: tako je, kaj pomaga!

Ali to spravi gospoda proti njegovi volji v glasen smeh, ki ga ustavi šele hud kašelj.

„Vi ste velik galjot, Štefan!“ pravi župnik in skuša, da bi postal zopet resen. „Povedati vam moram, da sem zelo hud na vas. Ampak da se ne bova lovila za praznimi besedami, vam rečem za nocoj le toliko, da pridite čim prej enkrat k meni v izpovednico. Kaj ste storili pred svetom, veste sami, — tam se pogovoriva, kaj ste storili pred Bogom! Zdite se mi res prestari, da bi vas tuošteval. Samo, da vas na kozarec vina pa vseeno tudi ne povabim prej, ker bi rekli ljudje: Župnik mu daje celo potuho!“ ...

Nato ga je spremil gospod še ven pred hišo. Ali četudi je prišel Štefan v njegov dom še s premnogimi svojih hudičev hudomušnostmi in lahkomiselnostmi, komaj dobro pokritimi z nekoliko resničnega strahu, — župnikove dobrotne besede so ga bile ganile tako, da mu je zunaj v temi hotel gorko poljubiti roko!

Župnik pa ga je odrinil od sebe.

Tako se je vrnil Štefan ves veder v družbo. In pilo se je dolgo v noč. Šele ko so se vsi izgubili, drug za drugim, je ubogal Štefan Jesenka, da gresta še ona dva.

Počasi sta stopala dol proti šoli. Ali bolj ko sta šla, bolj je postajal Štefan potrt in malobeseden ... Pusto je bilo iti nocoj domov, čudno pusto ... Prej seveda je bilo temno in mračno in žalostno. Strah ga bo in njegovi koraki bodo odmevali votlo po veži in po praznih sobah.

Tik pred šolo se je ustavil, da se je ustavil tudi Jesenko.

„Ti prijatelj!“ je rekel Štefan. „Ali veš, kako je rekel oni, ko je stopil opoldne v hišo, kjer so ga bili povabili zjutraj na kosilo, pa ni maral? Kako ste že rekli? je dejal. In kako si že rekel takrat ti, ko si me povabil, naj pridem k vam?“

„Moja beseda še vedno velja, oče. In še z večjim veseljem zdaj, nego takrat.“

Štefan je nekaj časa molčal in potem je rekel: „Tako se mi zdi, da postajam vendarle truden. Dosti je potovanja in človek bi rad sedel v zapeček. Bogve kam bi drugače še prikolovratil in če bi se ne zvrnil naposled res še v kak jarek kakoršen sem ...“

Zasmejal se je malo prisiljeno in je pogledal v stran.

„Hvala Bogu, da si prišel tudi ti enkrat sam do tega spoznanja!“ je rekel Jesenko.

„Veš kaj, kar že nocoj stopi k meni!“ je pristavil potem, kakor da se boji, da se oni zopet ne premisli.

„Ne, nocoj še ne!“ je zmajal Štefan. „Ampak kakor hitro pride Tine. Še danes mu pišem ...“

In odšel je hitro navzdol in je pisal Tinetu dolgo pismo. Razmere da so se izpremenile, in če hoče priti, mu da premoženje že zdaj. Samo kot si izgovori za vsak slučaj, če bi se ga v šoli naveličali, in vinograd do smrti.

Dva tedna pozneje je prišel Tine, in Štefan se je preselil v šolo.

Proti večeru pa jo je mahnil večkrat tja po cesti proti Hruškovju. In čudna govorica je napolnila zopet strniško dolino: Štefan prihaja skoraj že vsak večer k Ravnarjevim in sedi pred hišo. Noter ne gre nikdar, za nobeno besedo ne, ali Anka in stara prideta k njemu ven. Mlada mu prinese dečka, in potem se pulita „stric Zaplotnik“ in otrok, da se sliši dečkovo vreščanje daleč okrog . . .

Ali ni to novo pohujšanje? Hm, prvi, drugi, deseti dan . . . Ali sčasoma pravijo ljudje tako:

„No, nazadnje . . . saj ni nobena skrivnost, da je otrok njegov, čemu bi se ga ogibal? Tako pride in gre, da ne more nihče reči nič slabega, — čemu bi ne imel malo veselja na stare dni? Spodaj v mlinu s svojimi ga ni imel veliko.“

Še Anke niso sodili več tako hudo. Pošteno je živela od takrat, vsakemu je dala le dobro besedo in stari Jeri je stregla lani celo zimo do smrti kakor Samaritanka.

In Štefan se vrača zdaj vselej ves veder domov.

„Toliko me je skrbelo in skrbelo, kam bi dal tisti kupček, ki mi še ostane, da bi bilo na vse strani prav, zdaj imaš res komu dati!“ govori sam s seboj in se smehlja pred se, kakor govore in se smehljajo stari ljudje.

*

Zakaj zdaj je bila vendar prišla starost tudi nad Štefana Zaplotnika. Ali nič zimskega še ni bilo na njej, — sama vedra in samo malo otožna jesen.

„Ti, s pametjo sva se danes srečala,“ pove nekega dne Jesenku s skrivnostnim glasom.

„Vendar enkrat!“

„Da, pa sva se pogodila: dal sem ji svojo norost, a pusti mi tiste muhe, ki so mi celo življenje brenčale okrog ušes. Zdaj na jesen bodo same polagoma cepale, a katera, upam le še ostane za mojo zadnjo uro.“

„Pa ti je res povedala tista, ki si jo srečal, da je pamet?“ Zdi se, da si zamenjal, se je zasmejal Jesenko.

Štefan se je resignirano nasmehnil in je šel sest pred hišo. Tam se je najrajši grel na solncu, časih vse popoldne, če ni odšel

v vinograd. Videlo se je lepo dol na njegov stari dom... Gledal je rad tja dol, — vse spodaj je bilo zdaj kakor en lep spomin; hodil pa ni dol nikoli več, — pogled sama mehkost, pot dol sama trdost...

Okoli Štefana so se veselo igrali njegovi vnučiči, Zorkini otroci.

A nekoč je pripeljal še malega Pepčka s seboj. „Strička sem jim pripeljal," je rekel potihoma Jesenku in Zorki, ki sta stala malo začudena tam kraj lope.

„Kakega strička!" je rekla Zorka v zadregi.

Ali Štefan ni hotel razumeti te zadrege.

„No, kaj ti nisi Pepčkova sestra: oba imata enega očeta pravijo, in Tvojim otrokom je Pepček torej stric!" se je veselo hihitel Štefan, a le kakor da razlaga.

„Oh, oče da vas ni sram!" je rekla Zorka, a ne da bi ga kregala.

„Eh, kaj me bo sram! Sram me je bilo že dovolj!" je odgovoril Štefan in je šel k otrokom, da jih sprijazni, ker so se še vedno le od daleč gledali.

Pod noč je spremljal Pepčka sam domov, češ da pogleda potem še malo k trtam.

„Zdaj šele vem, zakaj si je oče vinograd pridržal!" je rekel Jesenko Zorki. „Izgovor ima, da šiva ves dan sem in tja po cesti mimo Ravnarjevih."

*

Ali ravno v tem vinogradu se je bil Štefan na jesen težko prehladil. Moral je leči. Videti je bilo, da gre h koncu. Poslali so po duhovnika in po zdravnika.

Kaj ne, oče, k materi in Janezu, naj voznik tudi stopi, da ju pokliče gor?" ga je prišla vprašat Zorka.

„Ni treba klicati!" je odgovoril Štefan kratko. „Pove naj jima, kako je z menoj in bosta že sama vedela, kaj storita."

Ali mati je sporočila, da prideta z Janezom šele v nedeljo. Te dni da imajo največ dela doli.

Štefanu se je ob ti vesti za hip zelo stemnil obraz, potem pa se je malo premaknil na postelji in je pomežiknil Jesenku: „Škoda bi pa le bila, če bi matere ne mogel počakati do nedelje. Bojim se namreč, da bi se v nebesih zgrešila, ko se nisva videla že toliko časa."

„Vidi se, da ti še ni hudega, ko se ti ljubi take zbijati," je rekel navidezno prijazno, a v resnici resno in skoro s karajočim glasom Jesenko, češ, kako se moreš zdaj še šaliti, ko res ni več na mestu.

A Stefan Zaplotnik je pokazal, da ve sam najbolje, kdaj šala ni več na mestu. Ko je bil Štefan drugi dan popoldne malo zadremal, se je bil splazil Jesenko tiho ven in se je vrnil šele zdaj nazaj; in je videl na Štefanovem obrazu tisti izraz, ki ga je imel vedno, če je hotel opraviti kaj brez stranskih misli in s kom, ki mu ni bilo do norčij . . .

Jesenko ga je stresel. A je takoj spoznal, da je bil Štefan že odpotoval: nobenega ni bil počakal in sam je bil šel in brez dolgega poslavljanja, kakor je bila to vse življenje njegova navada . . . Samo črno razpelce je držal trdno v že sklenjenih rokah, zadnjo oporo na resni poti . . .

*

Toliko ljudi je na pokopališču, da se vse tare. In ko zapojejo pevci Štefanu Zaplotniku zadnji pevski pozdrav, je suho malokatero oko, srce pa je vsako potrto in žalostno . . . A zvonovi pojo, pojo, kakor da jih nekaj samo žene, in čudno se sliši bolestno škripanje iz lesenih jarmov nad njimi . . . In ko so se počasi in škripaje ustavili tolkači opotekaje se, kakor da jih je zlomilo, — brni še dolgo iz lin, brni in drhti . . .

Ljudje pa spejo v črnih gručah po beli cesti proti vasi. Tuintam tiha beseda, tuintam globok vzdih . . . pol zato, ker so jih že toliko od njih srca in bodo tudi nje same vse nekoč ponesli tu dol po ti poti, — pol zato, ker so danes enega pustili doli, ki ni nikoli nikomur storil krivice, a je premnogim pomagal živeti, in ki bo še med njihovih otrok otroci hodil njegov vedri spomin . . .

* * *

O, ne govoril bi resnice, kdor bi slabo govoril o naših ljudeh. Samo na vrhu je trdina, — pod tanko skorjo bijejo mnoga srca dobra in gorka . . .

In zato je dobro človeku, ko čuti, da se mu ni odvrnilo srce od njih, ko je bilo še nerazumno in mlado srce; in zato mu je sladko, ko ve, da ga nikdar več vse vihre ne odtrgajo od sladkega domačega drevesa, in da pade nekoč tudi on sam, list z njega, na rodna tla, ko pride ponj rosna sapa iz krajev miru . . .

O Bog, bodi nam vsem milostljiv tisto grenko-sladko uro! . . . Našemu narodu pa je ne pošlji nikdar!

Fr. Milčinski:

Aprovizacija.

1.

Red vlada svet.

Aprovizacija tudi v mirnih časih ni, da bi jo zaničeval: marsikak domačin najde pri nji službe in kruha. Tem večjega pomena pa je v izrednih časih pomanjkanja. Kajti . . .

Imam prijatelja, ki je, skoraj bi rekel, govornik. Ta začenja vsak važnejši stavek s „kajti". Kajti nobena stvar pod milim nebom, pravi, ne zdrami pozornosti občinstva tako, kakor v začetku stavka „kajti", in marsikatero pravdo, pravi, mu je dobil „kajti" in nihče drugi.

Tem večjega torej pomena, sem rekel, je v časih vojne. Kajti svet je tako uravnan, da kruh najbolj diši takrat, kadar ga ni. In ne samo kruh. Poznam uglednega dvornega svetnika. — Ko je navihan trgovec raznesel vznemirljivo govorico, da bo zmanjkalo rožičev in sladkih koreninic, je šel ugledni dvorni svetnik in je letal okoli štacun in mu ni odleglo prej, da je imel od obojega po pet kil. Že šestdeset let ni bil pokusil ne rožičev ne sladkih koreninic — zlata leta mladosti, kje ste! — zdaj pa, ko so baje pohajale, ga je zgrabila skrb in mu ni dala miru: kaj, če jih ne bo!

Kajti glad ne prihaja zgolj iz želodca, ampak tudi iz globine duše in vse omizje pri „Beli raci" in ne zgolj to omizje, tudi ostali kulturni svet, vsi kolnejo, da niso nikdar imeli tako nesrečno blaženega teka kakor baš sedaj, ko bi bil spričo krvavo krute draginje pravzaprav pošten želodčni katar edina zanesljiva podlaga gospodarskemu ravnovesju.

Skratka, zdaj so časi, da imajo pri aprovizaciji bolj nego kdaj vse roke polne dela in ne samo roke, dela imajo tudi glave. Kajti treba je podrobne določitve, razdelitve in razvrstitve opravil, vestne kontrole in pozornega nadzorstva, da ob ogromnem obsegu poslovanja ne pride kaj navskriž in se ne zgodi, da namesto zdroba, ki si ga naročil za svojo družinico, ne dobi tvojega soseda stara teta pol prekajene svinjske glave.

To niso majhne stvari, in če bi se gospodom, ki so pri aprovizaciji, zbledlo, nikdo jim ne bi štel v zlo, nikdo! —

Tiste dni se je pripetilo, da se je mojemu ljubljenemu prvorojencu Radivoju Hrabroslavu Mohamedu, kratko imenovanemu Muha, v osmem mesecu njegove starosti pojavil v zgornjih čeljustih zobček. Bil je čisto majhen zobček, vendar sem mislil in sem poslal po doktorja Herodeža, ki imam vanj polno zaupanje, da pove, kako stališče zavzema on kot zdravnik in špecijalist napram temu pojavu.

Prišel je. Ponudil mi je v pozdrav mezinec in izjavil, da ni več prijazno življenje, ko groze, da zmanjka piva; slabše že itak prihaja od dne do dne. Kar se pa tiče zobka, je rekel, da je najboljše, ako se vdam in ga smatram za dejstvo. Svet se ne bo podrl, je rekel. Niti ne kaže ukrepati kaj dalekosežnega, kvečemu če polagoma pričnemo dajati malemu čuku še kaj druge hrane poleg mleka.

„Velja!" sem dejal. — „Toda kaj?"

Pa mi je razložil in utemeljil, da koj odkraja kislih kumaric ali slanika baš ne bi priporočal v to svrho, pač pa lahko poskusimo z mehko kuhanim jajčkom. — Doktor Herodež je vešč zdravnik in ga vsakomur z lahko vestjo priporočam.

Moja žena nima časa. Sploh jo le redkokdaj vidim, ker je ves dan z doma in se obira okoli mokarjev, da doseže svoj delež moke, ako ga doseže.

Šel sem torej sam na trg. Trg se je že praznil, vendar mi je bila sreča mila in sem naletel na žensko bitje, ki je baš skrivalo jajca pod salato.

„Ženska," sem jo ogovoril, „tako in tako — ako me ljubite, prodajte mi eno jajce!"

Pogledala me je po strani, ozrla se in mi dala jajce, ne preveliko, ne premajhno, navadno kurje jajce domačega pridelka. Zahtevala je zanj šestnajst vinarjev.

„Boga se bojte tam zgoraj!" sem jo zavrnil. „Oblast je določila najvišjo ceno in ta znaša le štirinajst vinarjev. Odstopite od svoje pregrešne zahteve! Sicer gorje in grem po policaja!"

„Tako?" je rekla. „Po policaja? Pa policaja skuhajte v mehko!"

Ni se mi zdel stvaren ta nasvet in me je zanimalo, kaj poreče stražnik. Pa ko sem ga našel in pripeljal pred branjevko, je že ni bilo več in je stvar ostala nerešena in sem prišel domov praznih rok.

„Buča!" je rekla žena, ki me jako ljubi. „Mar bi bil primeknil ona dva vinarja — čas je tudi denar! Jajec zdaj sploh ne dobiš na trgu in če bi krono ponudil za vsako in kraljestvo." Vrgla je žlico iz rok in zopet bežala v vrsto pred mokarja.

Ženske so ženske, ne vidijo preko svojega gnezda in ne vedo, kaj so oziri na skupno korist, da nam more le stroga doslednost in vztrajnost pomagati, da prebijemo te čase.

Prebijemo jih pa. Brez skrbi, da jih prebijemo, ko nam stoji ob strani aprovizacija.

Pokril sem se s cilindrom in šel in stopil pred aprovizacijo, zastopano po njenem predsedniku.

„Velerodni gospod predsednik,“ sem rekel, „oprostite, da sem na svetu, jaz sem ta in ta, tako in tako. Po volji Višjega se je zgodilo, da je dobil moj ljubljeni sin Radivoj Hrabroslav Mohamed, kratkoimenovan Muha, zob, prav majhen zobček. Ni se bati, da se zaradi tega podere svet, vendar mi je v širših krogih čislani veščak doktor Herodež nasvetoval, da bi dajal ljubljenemu svojemu sinu poleg mleka še kaj druge hrane; od kraja pač ne baš kislih kumaric in slanika, lahko pa v mehko kuhanega jajčka. Pripravljen resničnost te okolnosti potrditi s prisego in sklicujoč se na neomadeževanost svojega dosedanjega življenja se drznem vdano prositi: Slavna aprovizacijska zadruga mi blagovoli proti primernemu plačilu nakloniti iz častitih svojih zalog eno jajce in obljubujem, da se bom te milosti vsikdar vrednega izkazal z vztrajno zanesljivostjo in neomahljivo lepim vedenjem.“

Gospod predsednik me je blagohotno potrepal po rami. „Dobro, dobro, prijatelj! Ne eno, dve dobite, ker ste bili vedno naš.“ Napisal je listek in mi ga dal. „Tako in Bog vas spremljaj na vaših daljnjih potih!“

Lepo sva se razločila in z nakazilom v rokah nisem odlašal. Hitel sem v aprovizacijsko pisarno, da plačam ceno in dvignem blago.

Poslovala je ondu krasotica. Kislo se je smehljala in se ni smehljala kislo iz kakršnihkoli posebnih vzrokov, ampak zato, ker je imela tak obraz. Toda to sem spoznal šele v teku časa, ko sem čakal, da pridem na vrsto. Kajti bilo jih je petinštirideset pred mano, pa so še prihajali. Ni trajalo dve uri, že sem stal pred krasotico in ji gledal iz oči v oči.

Srce mi je glasno utripalo. Poklonivši se sem ji pomolil listek z nakazilom. Kako nežna je bila njena bela roka, ki jo je z nepopisljivo ljubkostjo iztegala, da ga vzame — o, dotekniti se te bele roke in umreti! — Tačas pa je bila ura dvanajst, krasotica se je kislo nasmehljala, toda, kakor rečeno, v kislobi njenega smehljaja ni bilo osebne osti, in je izjavila: „Jutri! Danes je prepozno!“

Red vlada svet! Nemo sem se priporočil s tiho nado v srcu, da se skoraj vidiva ob ugodnejših okolnostih. —

Drugo jutro sem se požuril, da sem bil med prvimi, in ni bila odveč moja brižnost, kajti občinstva se je trlo. Tako pa sem dospel še pravi čas pred krasotico in sva bila že stara znanca.

„Gospodična," sem se opravičil, „ne mislite o meni, da sem prišel v te prostore brez rokava in brez kravate! Ne bi se drznil stopiti takšen pred vaše obličje, toda gneča mi je vzela oboje. Tu je nakazilo, tu denar. Doma imam ljubljenega sinčka, vojno dete, ki koprni, da bo deležen v mehko kuhanega jajčka. Ako me ljubite...

„Oh," se je začudila, „jajec? Kaj pa mislite o meni! Jaz imam vendar zdrob. Zastran jajec se morate oglasiti onostran veže!" Majala je glavo in se ni mogla načuditi.

Prosil sem odpuščanja, da sem na svetu; nisem vedel ... napisano ni nikoder ...

Še se ni pomirila: Oh, ona pa jajca! Kako more olikan človek kaj takega misliti!

Sramoval sem se in hitel, da se izgubim. Še sem hotel pokukati v sobo onostran veže, toda nisem mogel niti odpreti vrat, toliko je bilo notri strank. Računal sem in preudaril, da je najboljše, ako opustim danes nadaljnje poskuse.

Sklenil sem pa in storil, da sem sledeče jutro stal že ob šestih pri durih, in ko so jih odprli, sem vstopil prvi in res šlo je gladko in sem takoj opravil. Ondu je bila druga gospodična, zelo prijazna in prav nič visoka navzlic svoji važni službi. Blagohotno je sprejela in vknjižila denar, mi dala pobotnico in niti ni štedila s poukom, kod je skladišče; tja naj uravnam korake, da izročim listini, nakazilo namreč in pobotnico in dobim in prevzamem blago.

Zahvalil sem jo in blagoslovil. Nikdar je ne pozabim in če bi živel dvajset let preko smrti.

Veter sladkih nad mi je napenjal jadra in hitro in brez nezgod me je nesel čolnič življenja pred skladišče. Tam je bilo zbranih blizu petdeset ljudi in so bile izvečina ženske, takorekoč dame, in je bilo gorko med njimi, dasi je tisto jutro zmrzovalo.

Koliko časa smo čakali, ne morem natanko povedati, ker sem pri tisti priliki pogrešil uro. Čakali pa smo, da se je slednjič prikazala izza vogala častitljiva osebnost s kapo in gorjačo. Bila je očitno ozlovoljena in ji je bila zla volja brez ozira na druge vzroke povse upravičena že po nedopustno zanikarni kakovosti okrepčila, ki je dehtelo od nje; in nam je osebnost stavila dve vprašanji:

Prvič: Ali hočemo s silo vdreti vrata? — Drugič: Ali smo ljudje ali zverine?

Zavest krivde nas je tlačila, pobiti smo molčali. Ali nevolja oblasti boli — nagle smrti nas varuj, Gospod, in nevolje oblasti! — in da odvrnem hujše gorje, sem se osmelil in izpregovoril: Ne tajimo, sem rekel, svoje nerodnosti; toda ko smo grešili, grešili nismo iz zlobe, ampak iz nevednosti. Če ne po pravici, vsaj po milosti naj nam ne umakne svoje naklonjenosti.

Častita osebnost je dvignila roko z gorjačo in mi vzela besedo. Izjavila je, da zdaj ona govori.

Napeto smo poslušali, kaj bo in kako se nam odloči usoda.

Častita osebnost si je s pestjo obrisala brke, oči in nos in potem razodela, da lahko kar gremo, zakaj uradovalo se danes ne bo prej nego ob štirih in ne dalj nego do petih.

Red vlada svet. Pokorili smo se in tiho odšli. Ob štirih pa smo se vrnili in ko smo bili vsi zbrani, je zopet prirenčalo okoli vogala in je bila oblast. Zmajala je častitljivo glavo in nas vprašala, čemu smo pravzaprav prišli, ko danes sploh ni jajec. Spogledali smo se. Nikdo ni vedel, kaj bi. Polni zaupanja pa so drugi vame upirali oči, jaz naj jim pomagam.

Nisem mogel odreči. Prosil sem najprej oblast, da ji smem prižgati smotko.

Ogorčena je odklonila ogenj, smotko pa je sprejela. Polovico je je odgriznila, ostanek porinila v žep. Pogled se ji je počasi ublažil.

Zdaj sem ji položil pred noge vdano vprašanje, ali in kdaj bi smeli zopet priti.

Skomignila je z ramami. „Ha! Morebiti dobimo jajca jutri, morebiti čez štirinajst dni . . .“

„Kod in kako bi lahko to izvedeli, da ne bomo po nepotrebnem komurkoli v napotje in pohujšanje?“

Poučila nas je, da ona ni Bog niti ne vsegavedoča. Genila jo je pa naša nebogljenost in nam je namignila, da je včasi med šesto in sedmo zjutraj tista ura, ko dele strankam blago iz skladišča.

Pokimala je, obrnila nam hrbet in nas milostno odslovila. —

Naše geslo je: „Vztrajati!“ — pa sem vztrajal. Dan za dnem sem prihajal rano v jutro pred skladišče in čakal do večera; kosilo sem si jemal s sabo v papirju, da se mi ne pripeti, da zamudim pravega trenutka in bi me bridki očitki preganjali vse žive dni.

Bilo je osmi dan, ko je mimo prineslo tovariša Kopitarja. Ustavil se je, ogledaval me od vseh strani in se začudil, ali sem

še živ. Iščejo me namreč, ker sem kar izostal iz urada in nisem poslal nobene vesti.

Glej jih! Mar sem izostal iz zanikarnosti, mar iz lenobe? Ampak treba je vztrajati — to naj sporoči šefu, sem ga naprosil. — Vztrajnost je porok uspeha.

V uspeh sem trdno zaupal. In mi je res prišel tako blizu, da sem ga skoraj prijel. Kajti jajca so dospela. Sam sem jih videl na te-le svoje oči, vabljivo so se mi smejala, že sem molil roko — pa so me zadnji hip zavrnili in spoznali, da je moja nakaznica stara že nad mesec dni, sirota pa tega nisem vedel, niti ni bilo nikoder zapisano.

Red vlada svet! Pokril sem se s cilindrom in zopet šel in stopil pred gospoda predsednika.

„O," me je pozdravil, „saj midva se že poznava! Vi ste mož zaradi drv."

„Ne," sem odgovoril, „oprostite, da sem na svetu! Potreben bi bil pač tudi drv, toda ne upam se zanje poganjati, dokler uspešno ne uredim zadeve zastran jajec. Žena namreč nima časa, ker se obira okrog moke." In sem ga spomnil, da imam ljubljenega sinčka, devet mesecev starega, itd., itd., itd., skratka da je naklonjeno mi nakazilo že preteklo.

„Izborno," je rekel, „tu imate drugo. Kadar bi si pa želeli drv — brez skrbi, ne stane vas več nego besedo, da dobite nakazilo." —

Potem so tekli dnevi in tedni in vse je bilo v redu, le jajec ni bilo. Kmetovalci so trdili, da se zde kuram cene prenizke in ne marajo leči, dokler se njihovim proizvodom ne zviša tarifa. Kmetovalci so pošteni ljudje in ne lažejo, razen če imajo vzroke. Pa kakorkoli — koncem koncev je neumorno prizadevanje aprovizacije vendar-le doseglo in dobilo zaželjenega blaga; moji vztrajnosti pa se posrečilo mimo vseh zaprek zmagoslavno se priboriti zopet tik do jajec. In sem mislil, da jih že imam. Pa jim je bila baš oni dan poskočila cena za dva vinarja in sem moral najprej nazaj k prijazni gospodični, da doplačam primanjkljaj, pa je nisem koj našel, ker se je bila preselila v druge prostore. In so me pošiljali po stopnicah gor in dol, iz ene hiše v drugo, in ko je bilo to opravljeno in sem prišel truden in zbit, raztrgan in povaljan zopet na vrsto, jajec ni bilo več.

O, — kaj mi je hotela tolažba, da se spričo ugodnejše cene zdaj kure bolj žurijo in je pričakovati bližnji teden nove pošiljatve! Mar naj tolažbo skuham v mehko?

Došlo pa mi je od šefa priporočeno pismo: Ako me ne bo pri tej priči v pisarno in ako s tehtnimi razlogi ne opravičim svoje odsotnosti, naj si samemu pripišem posledice!

Bil sem pri kraju. Ali očitati si nimam ničesar; kar je bilo v mojih močeh, sem storil, višji sili pa se moram ukloniti.

Za slovo sem šel, da se zadnjikrat poklonim predsedstvu aprovizacije in mu razložim svoje izkušnje.

Gospod se je zavzel: „Glejte! Pa ne, da ste že dobili drva?"

Pogrelo me je, kaj mi hoče z drvmi. „Ne," sem rekel, „za drva se sploh nisem potegoval. Ampak imam vojno dete, ljubljenega sina, Radivoj Hrabroslav Mohamed mu je ime, kratko ga kličemo Muha, ki mu je nepreračunljiva modrost neba naklonila zobček . . ."

„Nobene besede več!" me je prekinil. „Že vem, vi želite kislih kumaric in slanikov . . ."

„Ne! Šlo je za jajca . . ."

„Res je, za jajca! — Takoj, kolikor jih le hočete." In je sedel za pisalno mizo.

Ustavil sem ga. „Nikar! Opravil sem devetindevetdeset potov, zamudil petsto ur — zdaj sem sit."

„O," je vzkliknil in mi tresel roko, „vi se nam laskate, hvala vam! Saj izpolnjujemo zgolj svojo dolžnost, ko delujemo, in ne pričakujemo hvaležnosti. Vendar nam dobro de priznanje. Siti ste! Vi ste siti! Točnejše in krajše niste mogli označiti uspešnosti naših prizadevanj. Siti ste! — to baš je naše geslo, naš cilj. Kako me veseli! — In zdaj, prijatelj, kaj ne, zdaj pa še nakazilo za drva?"

Držal me je za gumb na suknji, pa sem se mu s sunkom iztrgal, da mu je gumb ostal med prsti, in sem jadrno bežal po stopnicah in vežah in okoli hiše za vogal. Še drva! — Ali naj res izgubim službo?

Hudo mi je bilo zgolj zaradi ljubljenega mi sinčka. Pa me je potolažila žena. „Odkar si na lovu za jajci," je rekla, „so pretekli že štirje meseci; med tem je dobil najin fantek k prvemu zobčku še pet drugih. Junak je in kleplje že koruzo, fižol in kislo zelje. — Bog ga nama ohrani!"

Dr. Pavel Grošelj:

Astronomski pomenki.

I. Zvesta spremljevalka naše zemlje.

(Dalje.)

4. Kako se je razvilo današnje lunino lice?

Čudovite zgodbe pripovedujejo nekulturni narodi o postanku lune. Od tropično bujnega avstralskega arhipela do večnega ledu Grenlandije — nikjer se priprosti človek ni mogel zapreti vprašanju: „Kedaj in kako se je prižgala na nebu lunina svetilka?"

Solnce in mesec sta bila nekoč sestra in brat, Malina in Aninga, tako pripovedujejo Eskimi. Deček zasleduje sestro, ker mu je s sajami počrnila lice. Sestra zbeži pred njim na nebo in postane solnce, deček skoči za njo in jo tamkaj kot mesec lovi brezuspešno do današnjega dne.

V popolnoma drugih kulturnih in življenskih odnošajih povzame Avstralijec podobno misel. In kakor jo pripoveduje siromašni Eskimo priprosto, tako jo okrasi otočanec z bogastvom prírode, ki ga obdaja. Solnce je na nebo vrženo jajce ptiča emuja. Postanek lune pa imamo zahvaliti roparju. Oborožen s ščitom in lokom gre mož ponoči lovit vrečarje, ki skačejo po palmovih vejah. Svetilko, ki jo je vzel sabo, pusti na tleh in spleza na drevo. Kar pride tat in mu jo ukrade. Hitro spleza nizdol, steče za razbojnikom; ta si ne ve pomagati, skoči s svetilko v nebo — in postane luna.

Na sličen način si tolmačijo še dandanes primitivni narodi postanek lune in solnca. Ne poznamo ga tako nizko stoječega plemena, ki bi ne imelo svoje kozmogenije[1], pa naj si jo je vstvarilo s še tako okorno in priprosto fantazijo.

Da, človek, ti si večen vprašalec! Sedaj si otrok, ki razbije igračo, da pogleda, kaj je v nji, sedaj hotentot, ki sanjari in basni o postanku solnca in lune, sedaj astronom, ki sedi v noči pri svojih neskončno finih inštrumentih in odgrinja tajnosti vsemira.

Toda že starim grškim mislecem se je razbistrilo spoznanje, da luna ne sodi v pisano košaro mit, bajk in pripovesti. In kakor so

[1] Nauk o postanku vesoljstva.

zamislili ti filozofi pred tisočletji zametek skoro vseh oni globokih, temeljnih idej, ki gibljejo in vodijo sedanjo znanost, tako so tudi spoznali, da je luna pristno prirodno telo, ki se ima z njegovim bistvom in postankom baviti prirodoznanstvo — in ne mitologija.

Torej že izza dobe starojoniških prirodnih filozofov so razmišljale prosvetljene glave o postanku lune, in mnogi izmed njih (Tales, Anaksimander, Anaksagora) so uganili marsikatero resnično potezo njenega razvoja.

Z iznajdbo daljnogleda pa je izginila zadnja mistična koprena raz lunino lice. V lunini krogli smo zazrli jasen posnetek svojega lastnega sveta. Spoznali smo v nji v gotovih ozirih sicer pretirano, morda celo popačeno, a vendar nedvoumno minijaturo rodne zemlje. Tako očividna je bila tesna sorodnost zemlje in lune že prvim opazovalcem, da so brez pomisleka krstili prikazni in oblike njenega površja z imeni, ki so jih posneli po domači zemlji.

Dvoje podobnih obrazov, z mnogimi izredno sličnimi potezami so opazovali učenjaki v zemlji in luni, a vendar ni vprašal nihče po njih rojstvu, pokoljenju in sorodstvu.

„Odkod?“ — to je ona drzna, a tehtna beseda, ki se jo je osmelil izustiti šele moderni človek napram vesoljstvu.

Kadar bi se drznila kapljica rose, viseča za hip v jutranjem solncu, povprašati prostrano morje: „Odkod si ocean?“, v tem trenotku bi postala veličastnejša in trajnejša od njega, ki pljuska skozi eone ob zemeljsko skorjo.

Odkod si vesoljstvo? Kdo vas je prižgal in razvrstil plameneče zvezdne kresove, kdo vas je zatočil zemljo in brate planete po neizbežnih tirih, kdo vam je ukazal biti pokornim svojemu gospodarju solncu, kdo vam je podaril zveste služabnice lune, ki vas neumorno obkrožajo in spremljajo po samotni svetski poti?

Že prvi misleci so obstrmeli nad čudovitim redom in prelepo harmonijo, ki se zrcalita iz zgradbe vesoljstva — predvsem iz neporušnega ravnovesja našega lastnega osolnčja.

Kozmos, „urejeni kras“, so zvali stari Grki zakonito lepoto vsemira; sanjarili so o bajnolepi „harmoniji sfer“, ki jo pojo nebesna telesa, ko se točijo po zvezdnem oboku. — Premogočna je bila ta lepota, preveličasten je bil ta red, da bi ga bili mogli pojmiti s svojim razumom, slutili so ga in objeli s čustvom.

Vsak red pa, ki ga nam kaže mrtva ali živa priroda, mora temeljiti na določnem načelu, izvirati mora iz nekega skritega zakona, ki urejuje posamezne delce, jih veže in strinja v harmonično

celoto. Čudovita simetrija in lepota, ki se ponaša ž njo oblika prirodnega kristala, ni vendar ničesar drugega kakor viden, okamenel izraz onega strogega zakona, ki privlačuje, skuplja in ureja drobne molekularne kamenčke v veličastno kristalno palačo. Razkošna lepota samca ptice rajčice ni morda izraz neke tajne, v prirodi speče predestinirane harmonije; v tisočletjih jo je sam iz sebe priboril, izdelal in „pridelal" estetski okus rajčice-samice. Lepota samca je nazorna slika, ki nam v pestrih barvah slika zakon „spolnega izbora" v živalstvu.

In harmonija našega osolnčja?

Newton je našel v medsebojni privlačni sili nebesnih teles oni zakon, ki vodi in vzdržuje red naše solnčne družine; Kant in Laplace pa sta odkrila postanek in izvor njene prelepe harmonije — in sicer v pravem medsebojnem sorodstvu posameznih členov našega osolnčja.

Solnce, vsi njegovi planeti, vse lune, ki jih obkrožajo — vsi izvirajo iz enega in istega nebesnega telesa. V pradavnini je njegova orjaška vrteča se obla porajala zemlje drugo za drugo, iz zemelj so se rodile lune. — Kar pa je še ostalo ogromnega očetovskega telesa, se je tekom milijonletij skrčilo v poglavarja svoje obširne družine — v naše solnce.

In kakor si niso mogli znanstveniki razložiti čudovite skladnosti, ki se pojavlja v posameznih indoevropskih jezikih, kakor niso mogli razumeti čudovitega „jezikovnega reda" teh toli različnih jezikovnih skupin dotlej, dokler niso dognali skupnega plemenskega izvora vseh indoevropskih narodov: tako je tudi astronomom postala jasna vsa ubranost v teku in vrtenju posameznih členov prostrane solnčne družine šele tedaj, ko sta nam Kant in Laplace[1] pokazala na skupni izvor te čudovite harmonije. Od tedaj pa nam je znano, da je solnce pravi oče naši zemlji, luna pa je njena pristna edina hči.

Nekoliko resnice je torej vendar nevede pogodila naivna pravljica Eskimov. Da, solnce in luno veže tesna sorodniška vez. Nista si sicer brat in sestra, v sorodstvenem kolenu se je zmotila nebrzdana fantazija. Stari oče in vnukinja sta si, tako bi se morali izraziti, ako bi hoteli pojasniti postanek in medsebojno odvisnost teh dveh nebesnih teles na odnošajih človeške družine.

[1] Podrobno se bomo pečali s hipotezami Kanta in Laplacea v zadnjem poglavju.

Popolnoma resno so sicer povpraševali znanstveniki, dali ni morda v pradavni preteklosti obkroževalo zemlje večje število lun, kakor se še danes ponašajo mnogi njeni bratje-planeti s celim tropom spremljevalcev.

Vsaj eno sestrico bi nekateri radi prisodili luni, a tudi ta je baje že pred nedoglednim časom v katastrofalnem udarcu padla v materino naročje nazaj. Vsa ta domnevanja pa so le ljubke fantazije, ki jim ne moreš preiskusiti jedra in dokazati istinitosti.

Kdaj neki se je pripetilo, da je zemlja postala mati?

Narod Arkadijcev pripoveduje, da so njih predniki že živeli na zemlji, ko ji še ni svetila družica luna. Razume se ob sebi, da je to sporočilo le samoljubna bajka, kakor sodijo v bajeslovje tudi vsi ostali poizkusi različnih narodov, izvajati postanek svojega plemena od začetka sveta ali kar neposredno iz naročja božanstev.

Davno, davno mora že biti, kar se je utrgala zemlji luna, tako davno, da nam odpovedó vse človeške časovne mere.

Ali je tedaj že krila zemljo odeja morja in celin, ali je na njej morda celo že klilo življenje? Ali pa je bila še vsa mlada, ognjenotekoča in žareča, kakor je izšla iz rok očeta solnca, sama še žarko, drobno solnčece?

Ameriški astronom Pickering zagovarja mnenje, da se je luna odločila od zemlje, ko se je bila slednja že odela s trdo skorjo. Da, prav določno nam pokazuje brazgotino na njenem telesu, ki ji je ostala do danes po tako strahovitem porodu. Prostrana globel, ki jo krije Veliki ocean, je po njegovem mnenju ona zijajoča rana, iz katere je izkrvavila zemlja svojo hčerko-edinko.

Klub vsem duhovitim izvajanjem pa je ostal Pickering s svojo teorijo osamljen. Pravilno obliko luninega telesa, ki je tako lepo okroglo, kot bi bilo izšlo iz delavnice strugarja, si moremo razlagati edino le potom postanka iz kapljivotekočega stanja. Ogromen razbeljen curek je bilo njeno novorojeno telo, ki se je moralo po zakonih hidromehanike samo ob sebi sklopiti v lunino kapljo.

Od tistega trenutka pa, ko je švignila luna kot mogočna, razbeljena raketa v svetovni prostor, je neizbežno zapadla vsem onim silam in zakonom, ki so v prazgodovini oblikovali lice naše rodne zemlje.

Shladila se je — odela s trdo skorjo — jela si gubančiti starikavo lice v kamenite gube svojih verižnih pogorij.

Vulkanska teorija lune.

Odkod izvira tedaj tako očividna in izrazita razlika v površini obeh svetovnih teles?

Če bi mogla kaka ogromna roka razgrebsti in izravnati lunina krožna gorovja — no, potem bi se dalo zunanje lice obeh teles prav lepo primerjati in lahko bi vzporedili njega posamezne poteze.

Prav zato pa je bila pozornost vseh luninih motriteljev že izza vsega početka posvečena ravno njenim gorskim kolobarjem, kojih zagonetna zgradba se je tako malo skladala z vsem, kar so mogli dognati na rodni zemlji.

Ni jih bilo mogoče istovetiti z nikako obliko zemeljske skorje — kvečjemu z njenimi ognjeniki.

Že John Herschel (1792—1871) je bil popolnoma uverjen o vulkanskem značaju omenjenih luninih gora. Odtedaj pa je ta nazor neprestano rastel na razširjenosti in veljavi.

A dasi so vulkani na zemlji le redka, sporadična prikazen, na luni pa v svoji mnogoštevilnosti popolnoma določajo značaj njenega lica — učenjaška iznajdljivost si je vedela pomagati.

— Južno Neapolja se razprostira obširna vulkanska pokrajina, ki se je na nji naselilo kakih 15 danes že davno ugaslih vulkanov. Campi Phlegraei, „goreča polja“, se nazivlje ta košček zemlje še izza dobe Rimljanov.

Ta pokrajina nam po mnenju strokovnjakov predočuje sicer ponižen, toda jako poučen vzorec luninega površja. Eden izmed njih, Phillips, pa je kratkomalo izjavil: Lunino površje je eno samo veliko „flegrejsko polje“. In ako se ozremo še na overnjsko pokrajino v osrednji Franciji, kjer sedi 40 ugaslih ognjenikov drug poleg drugega, tedaj smo jasno dognali, da se razvija tudi na zemlji pod gotovimi odnošaji vulkanizem do izredne mogočnosti. Ob enem pa smo spoznali važno resnico, da je v zemeljski preteklosti kovala in snovala njena ognjeniška moč vse jačje in bolj pogosto kakor današnji dan.

Kar pa je zemlji ljubo, mora biti tudi hčerki luni drago.

Toda koliko lažje delo je imel Vulcanus na luni, ko je razbijal njeno skorjo, drobil plasti, metal kamenje in bombe ter bruhal ognjeno lavo. Kakor sva namreč midva na luni skakala preko skal, visokih kot hiša, na zemlji pa ne zmoreva niti nizkega plota, tako je tudi Vulcanus lučal na luni svoje ognjene izmečke milje in

milje daleč, med tem ko mu je na zemlji nesel lučaj komaj v daljavo par kilometrov.

Tako je vzrastel iz lune ognjenik Copernicus, ki mu zija žrelo 3500 *m* globoko pod ravnino „Oceana nevihtˮ, nad 3600 *m* visoko pa štrlijo iz nje vrhunci njegovega okopa. Vulkansko žekno, ki ga objemlje mogočni Kopernikov gorski kolobar, krije celo deželo, več kot 80 *km* dolgo in široko. —

Na zemlji pa se je dvignil največji ognjenik, Caldera na otoku Palmi, od roba vulkanskega žrela do vrh okopa komaj 2000 *m* visoko in jedva 7 *km* znaša premer njegovi skromni kotlini.

Tako so utemeljevali in pojasnjevali astronomi ter geologi poteze luninega lica iz odnošajev domače zemlje. Naše vulkanske pokrajine in tolikrat zmanjšana težnost na luninem površju so jim odklenile zagonetko nerazumljive razširjenosti in čudovite ogromnosti luninih krožnih pogorij.

Preostalo pa je še eno važno vprašanje. Z odgovorom nanj je morala obstati ali pasti celokupna vulkanska teorija lune. Ali je možno lunine krožne gore v vseh važnih detajlih zgradbe in sestave vzporediti in razlagati z ustrojem zemljskih ognjenikov?

Že prej sem v glavnih potezah obrazložil očitno sličnost, ki se javlja v zgradbi obeh gorskih oblik. Nasmyth in Carpenter pa sta se v svoji že omenjeni knjigi potrudila in izvedla to primero do skrajnih detajlov. Priznati jima moramo, da je delo izvrstno uspelo.

Kako izstrelijo vulkanske sile iz lunine skorje krožno kotlino, kako nasujejo vseokrog nje okrogel okop, kako zgradi pojemajoča erupcija središčni stožec, kako bruhne iz njega ognjenotekoča lava, se razlije po kraterskem kotlu ter se strdi v ravno okopno planjavo: vse to sta na drobno popisala ter priložila prelepe primere iz toli bogate zakladnice luninega vulkanizma. Opozorila sta nas, da so si lahko sledili iz enega in istega žrela trije, štirje izbruhi, vsak izmed njih z različno jakostjo, tako da so se dvignili trije, štirje sosredni okopi okoli ene same ognjeniške kotline. Iz odprtine vrh stožca in iz ran na njegovem pobočju je često prikipela tolika množina lave, da je poplavila središčno goro in jo potopila pod svojo gladino, kakor bi moralo Blejsko jezero stopiti preko svojega otoka, če bi iz slednjega bruhnil mogočen neusahljiv vrelec. Ko se je v davnini ohladilo in okamenelo ognjeno kratersko jezero, je preostal našemu pogledu edino še ognjeniški nasip s samotno okopno planjavo, ki v njenem središču ne najdeš niti najmanjšega sledu nekdanjega

vulkanskega stožca. V ognjeniku Wargentinu pa sta nam pokazala avtorja pravcat unikum Vulkanove razposajenosti. Kot ogromno kupico si je natočil ognjeniški bog Wargentinovo vulkansko žrelo prav do roba z razbeljeno lavo. Da, popolnoma opravičeno celo sumimo, da je razlil v nerodnosti nekoliko tekočine preko okopa; žalibože se dotično mesto skriva preradovednemu pogledu astronomov. Mnogookopne lunine ognjenike, vulkane brez stožca, kraterje s celim središčnim pogorjem, da, vso pestro družbo luninih okopnih gorá sta nam naslikala Nasmyth in Carpenter iz vidika zemeljskega vulkanizma.

Edino največja lunina krožna pogorja, okopne planjave, sta izvzela. Teh preogromnih gorskih kolobarjev si ne drzneta razlagati iz vulkanskega izvora. Pri kraterjih velikanih je torej odpovedal sicer toli smeli ognjeniški nauk. Samo kzemlji obrnjena lunina poluta pa nosi 22 teh orjakov, kojih premer sega od 120—250 kilometrov in ki se jim vulkanizem ne upa do živega.

Meteorska teorija lune.

Kolikokrat sem se zamislil prav do dna v prelepo vulkansko teorijo luninega lica, ko pa sem nato obrnil daljnogled na njena veličastna „flegrejska polja“, je bilo mahoma po nji. In nehote sem se domislil hudomušne zgodbe o profesorjih fizike in vrtnarju. Morebiti ti je že znana — pa nič ne de!

— — — Solnce pripeka in družba fizikov se sprehaja po vrtu, ki je okrašen z raznobarvnimi steklenimi kroglami. Pred eno izmed njih se ustavi učeni kolegij. Na svoje začudenje opazijo, da je obsenčena polovica krogle izdatno bolj topla kot obsvetljena. Beseda sem — beseda tja — v par minutah je bilo z najduhovitejšimi fizikalnimi teorijami neizpodbitno dokazano, da se mora od solnca obsvetljena steklena krogla na obsenčeni strani močneje segreti. Radovednost privabi vrtnarja. Smehljaje posluša novoizkuhano resnico ter pravi: „Gospodje, pred par minutami sem jo zasukal, da se mi v solncu ne razpoči.“

Ta anekdota mi ne gre iz spomina. — Ali niso morda raziskovalci lune tudi tak učen profesorski kolegij, ki stoji pred njeno zagonetno kroglo? Ali ni morebiti njih vulkanska teorija tudi taka preumetno izstružena doktrina. — Manjka samo še vrtnarja, ki bi zasukal lunino oblo. — Toda tudi ta je prišel!

In lotil se je vulkanske teorije prav na onem mestu, kjer je bila najbolj občutljiva.

Prvič! — Zakaj obstane ognjeniški nauk ravno pred največjimi luninimi krožnimi pogorji in si ne upa dalje? Ali nam mari ne predočujejo vsi lunini kraterji od malih do najmogočnejših ene same velike družine? Ali niso z neštetimi prehodi vsi zvezani med seboj v enotno nepretrgano verigo? Simplex sigillum veri! Enotna razlaga enotnih prirodnih pojavov nosi na sebi pečat resničnosti.

In drugič! — Ali so res vsi vulkanisti prezrli temeljno razliko zemeljskih in luninih ognjenikov?

Naši domači ognjeniki so gorske kope, ki se kot velike krtine dvigajo visoko iz zemeljske skorje. Na svojem vrhu nosijo vulkansko žrelo. Nasip, ki jih obkroža, se vzpenja strmo iz ravnine in se zopet vrtoglavo spušča v kraterski prepad.

Kraterji na luni pa so tisoče metrov globoko vdrti v njene planjave. Dnu kotla se širi preko žekna okopna planjava. Položno se dviga okrogli okop ter pada strmo v globino do kraterskih tal.

Bila pa sta dva „vrtnarja“, eden teolog in drugi arhitekt[1].

Kot naš vrtnar stekleno kroglo, tako sta avtorja popolnoma zasukala problem luninih krožnih pogorij.

Njeni vulkani niso prikipeli iz lunine notranjosti nakvišku, od zunaj navznoter so bruhnili v lunino skorjo.

— — In sedaj gotovo že slutiš, da stojiva zopet ob svojem jezeru. Ne mislim pa te tjakaj popeljati še enkrat v poletno ploho, v jasnem zvezdnem večeru pričetkom avgusta se sestaneva na bregu pokojnega jezera. Ko sediva zatopljena v mislih kraj tihe gladine ter opazujeva v nji odsev žarečih svetov kot bisere, ki jih je nasulo nebo v ogromen srebrn kelih — tedaj šine nenadoma preko gladine tenka zlata nitka — in za njo drugo — in tretja. Ali živijo morda tudi v tem vodovju one čudezne ribe, ki jim je domovina brezdanje, mračno morsko dno in ki so jim posejani boki s stoterimi mrzlimi lučicami, da jim svetijo in kažejo pot skozi dežele brez žarkov in stez?

— Na nebu so se utrnile zvezde. —

Glej, glej, že zopet se je utrgala svodu zlata kapljica! — svetla sled se užiga za njo — po bliskovo hiti dalje — in izgine. „Solze sv. Lovrenca“ imenuje ljudstvo to ljubko nebesno prikazen, ki se ponavlja vsako leto okrog 10. avgusta. — Zakaj ne pade nobena teh svetlih solzá v jezero pred nama ali vsaj na poljane kraj njega? — Da, tudi prav na zemljo so že kanili nebesni utrinki in tedaj so

[1] Asterios, Die Physiognomie des Mondes i. t. d. Nördlingen. 1879. Za psevdonimom se skrivata brata H. in A. Thiersch.

našli ljudje mesto srebrne zvezde košček vročega kamenja, ki se je zaril globoko v zemljo. Tako zelo se je pri padcu razbelil ta drobec, da mu je cela površina zalita z gladko raztaljeno skorjo, kakor se zalije z njo košček voska, ki ga za trenotek pomoliš v zakurjeno peč.

Meteorje imenujejo astronomi te pribežnike iz vesoljstva. Ono peč pa, ki jih tako strašno segreje, so odkrili v ozračju naše zemlje. V grozničavo hitrem begu butnejo ti nebesni pritepenci iz vsemira ob zračno odejo. V silnem udarcu jim vzigrajo molekuli, meteor so razpali — vzplamti — in razpuhne v zrak.

Le malokateri izmed njih doseže zemeljsko skorjo ter se na nji za vedno odpočije od dolgotrajnega vsemirskega romanja.

Ni ga kraja na zemlji in ni je noči, da bi v nji ne uzrli vsaj par teh drobnih svetovnih potnikov, ki v zadnjem žarkem vzblestenju sklenejo nemirno pot svojega življenja. — In tako so astronomi izračunali, da se vsiplje na zemljo noč in dan pravcat dež meteorskega kamenja, — okoli 20 milijonov utrinkov tekom enega samega dne!

Da bi ne imela zemlja, ta ogromna svetovna barka, svojega trdnega zračnega oklopa, ki prestreza siloviti udar meteorskih projektilov, — hej, to bi nam bila vesela nebeška kanonada!

To bi švigali, zbijali, tolkli in pokali zvezdni izstrelki po zemeljski skorji! To bi jo nabodli, navrtali in preluknjali kot sito! To bi brizgala prst in žvižgalo kamenje, to bi se drobile skale in odpirali kotli — s svojimi dalekosežnimi topovi pa bi se lahko kar skrili med staro šaro. Kajti več kot 40 *km* preleti tak nebeški projektil v eni sami sekundi, hitrost, ki ji vsa moderna balistika niti v sanjah ni kos.

Na brezzračni luni pa je imela nebeška artiljerija skozi tisoče in tisoče let prosto strelišče. Kaj čuda torej, da je njena „tarča“ vsa prebodena in prevrtana, zadeta od projektilov vseh možnih kalibrov. Stotisočkrat pogojena v polno — ali pa časih tudi samo oprasnjena od nespretnega strelca — kakor nam na primer priča ostri strelni kanal v lunini alpski gromadi.

Ko se je ločila luna od zemeljske oble, koliko malih drobcev je tedaj šinilo z njo v svetovni prostor. Tudi te je prej ali slej posnela lunina privlačna sila po vesoljstvu. Majhne so bile sicer te iveri, če jih sodimo s stališča svetovnega porajanja, toda ogromne, če jih primerjamo z drobnim luninim telesom. Velike dovolj, da so v groznem sunku izvotlile lunine kraterske kotle in razbrizgnile zmleto skalovje v široke kolobarje.

Pod silovitim udarom se je razpočila lunina skorja daleč naokoli. Kakor se prikažejo razpoke v obliki razhajajočih se žarkov na šipi, ki je vrgel vanjo poreden deček kamen, tako so zazijali na luni globoki prepadi na vse strani iz zadetega mesta. Iz dna je prikipela lava in jih zalila s svetlo kristalno snovjo. Nastali so lunini sistemi žarkov, kojih bistvo je bilo doslej odeto v nerazrešno tajnost.

Tako sva prispela srečno od jezera, ki se mu kolobari gladina pod udarom deževnih kapelj, do luninih poljan, ki dviga iz njih bombardmá zvezdnih utrinkov okrogle okope.

Res temeljito sta preokrenila naša „vrtnarja“ uganko luninega lica. Ves problem luninih krožnih pogorij stoji popolnoma obrnjen — na glavi!

Nič več nam ne dela preglavic mesec, — zemlja je, ki povzroča sedaj sitnosti in skrbi, kako jo spraviti v sklad s čudovitimi odkritji na luni.

Pogumnega podpira sreča!

V severnoameriškem okraju Arizona je odkril geolog Gilbert zagoneten vulkanski krater. Blizu proslule „Hudičeve soteske“, Diablo-Cañona, zija nad 1 *km* široko ognjeno žrelo. Toda to žekno se ne odpira na vrhu ponosne vulkanske kope, 170 *m* globoko pod obmejne planjave mu je vdrto kratersko dno. Vseokoli njega pa teče skromen, jedva 30 *m* visok okop. Zdi se ti skoro, kot da hoče ta pritlikavec v vseh podrobnostih oponašati svoje veličastne sorodnike na luni.

Ko so brskali geologi po tem zanimivem prirodnem ognjišču, niso našli na njem ni žerjavice, ni pepela. Niti koščka lave, niti trohice vulkanskega groha ne moreš zaslediti daleč naokoli. Vsepovsodi sam apnenec in skladi peščenca. Navrtali so zemljo. Mogoče se skrivajo sledovi vulkanske kuhinje v globini. Vse brez uspeha. Končno najdejo tu in tam v okolici sumljivega kraterja majhne odlomke železnega meteorja. Preko jako obširnega ozemlja so porazgubljeni ti drobci, 7 in več kilometrov daleč od zagonetnega kotla. Ti meteorski najdenčki pa nam pričajo, da so se morali vsi odkrušiti in razpršiti od skupnega mogočnega železnega meteorja, ki je puhnil naravnost v središče arizonskega žekna, vdrl njegovo kotlino in dvignil krožni okop.

Tako se je posrečilo geologom dognati tudi na zemlji učinek svetovnega izstrelka — in meteorska teorija luninega lica je črpala iz tega odkritja nove moči in življenja.

— — — Mrtva lunina obla beži skozi brezbrežni prostor. Mirijade drobnih svetovnih telesc plešejo po njem kot roji mušic v soparnem poletnem večeru. Nič se ne gane na kamenitem luninem truplu. Prsi tega odmrlega sveta ne dihajó več in se ne pnó v nova gorska slemena. Po njem se ne pretaka niti kapljica krvi-tekočine, ki bi mu vedno znova prerajala in pomlajala bitje. V njegovi notranjosti ne polje več gorko svetsko srce, ki se časih v ognjenem utripu spomni svoje mladosti.

— Tako beži dalje ogromni svetovni mrlič, slepa igrača meteorjev, ki butajo in tolčejo ob mrtvo skorjo, kot da bi zabijali zadnje žeblje v njegovo krsto. —

Meni pa se dozdeva, da nam je meteor v Arizoni pokazal na popolnoma drugega mrliča, — ubil je meteorsko teorijo samo.

Dovoli, da povabim tudi tebe na njen pogreb!

(Dalje prihodnjič.)

M. B. Borko:

V polmraku.

Skoz gotsko okno pada svetel val,
se lomi v gosti mreži barv in lije
med stebre, kjer ko plavajoči trak
se ob profilu Lidije odbije.

Nad malo glavo ji oblak kadil
leskeče v solnčnem bliskanju veselem.
Strmi in moli tam. Obrisi rok
so se začrtali po tlaku belem.

In ko je vstala, se je val razlil
pa vzdramil v temnem snu svetnike sive,
da so strmeli, kot bi Oče šel
v jutranjem svitu čez nebeške njive . . .

Fran Govekar:

Film.

Prijatelj poročnik Bojan je ležal v vojaški rezervni bolnici v „Mladiki“. Po sobah, ki so včasih odmevale od dekliškega smeha in petja, po katerih so klavirile, goslale, slikarile, študirale modre knjige in sanjarile toliko let slovenske mladenke, so ležali težko ranjeni častniki, ječali od bolečin ozdravljali, a tudi umirali. Parfum se je umaknil jodoformu, dekliški smeh stokanju mož, bujno življenje in zdravje besnim bolečinam in smrti.

Opetovano sem posetil Bojana v njegovi sobici z divnim razgledom na zeleni gozd pod Rožnikom. Na nočni mizici tik njegove postelje je ležalo zamazano in zgneteno pismo. Na ovitku pa sta stali s svinčnikom zapisani besedi: Svoji Vidi. Pismo je ležalo nepremično že dva meseca. Čudil sem se, a vprašati nisem mogel.

Nekega popoldne pa je vzel Bojan pismo z mizice, ga obračal in dejal:

„Hočeš li poslušati istorijo tega pisma?“

„Pripoveduj!“

In začel je:

„Prvi večer po dopustu smo se sešli — trije poročniki in praporščak — zopet pri tovarišu, nadporočniku Viktorju. Pri njem smo imeli skupne obede in večerje. Njegov sluga Marko, kuhar v zagrebškem hotelu, je bil umetnik svoje stroke. Koncem vsakega meseca smo si razdelili stroške, zato pa smo imeli ves mesec tudi skupne užitke. Živeli smo že drugo leto prav po bratsko; najprej na besarabski fronti, zdaj v tirolskih hribih. Preživeli smo zaeno že toliko groze in tudi veselih hipov, prestali toliko naporov, nevarnosti in čudovitih rešitev iz najobupnejših situacij, da smo poznali življenje, hrepenenje in bojazni drug drugega prav do najskritejšega kotička.

Ko smo se po skoro poldrugem letu strašnih doživljajev odpravljali na prvi dopust v domovino, smo čutili, da nam hrepenenje in radost raznašata srca. Vse se je smejalo na nas, in brzovlak, ki smo se vozili ž njim domov, se nam je zdel počasen in dolgočasen, ker naše duše so nam drgetale od nestrpnega pričakovanja radosti in lepote, ki nas pričakujejo.

O domovina, kako čarobna je, če zreš nanjo iz daljave nekaj tisoč kilometrov!

In minilo je šest tednov. Vrnili smo se k blazni krvavi obrti, sedeli zopet v kmečki kočici in uživali Markovo umetnost. Čudno, nerazumljivo srečni smo bili, da smo zopet med sabo. Hhratu pa smo se zavedali, da je ta naš čut sreče nečuveno nemoralen, protinaraven, da, naravnost izdajski. Spogledavali smo se, nasmihali se drug drugemu in se razumeli.

Ko je Marko pospravil mizo in postavil pred nas nekaj steklenic vina, smo si prižgali smotke ali cigarete. Viktor je sedel za star pianino ter fantaziral iz Verdijevih in Puccinijevih oper, Rasto in Vladimir sta šahirala, dr. Ivan je navidezno kibiciral, a duhaodsotnih oči je strmel predse, jaz pa sem se zatopil v ruski roman.

Vse je bilo zopet kakor že leto dni. Vedel sem, da ne bo trajalo dolgo, pa se začne razgovor — spočetka leno, brez zanimanja, a vedno živeje, končno morda burno, strastno, še malo pokregamo se, a nazadnje si ostanemo le prijatelji.

In še ni minilo pol ure, ko je Viktor sredi arije obtičal, se trpko nasmehnil in dejal:

„Kultura! Vzlic vsej kulturi je človek vendarle še danes v prvi vrsti mesožerec, kakor je bil pred tisočletji! Srečal sem pesnika Kazimira, razfinjenega, modernega in tudi modnega umetnika. O njegovi vzvišenosti nad vsemi realnostmi nisem dvomil nikdar niti za hip. V nadoblačnih višinah živeč, nas je zaničeval vselej po zasluženju kot le napol pametne živali. Še nedavno je živel Kazimir le v idealih, v lepoti: pil je le poljube z Njenih ustec, se sitil le z Njenimi pogledi, se kopal le v globinah Njenih oči in se opajal le z vonjem Njenih las. Pa ga vprašam: ‚No, kaj počne tvoja Muza?‘ Nakremžil se je zaničljivo in odkril svojo resnično notranjost: zdihoval je le o draginji, se razburjal, da ni dobiti niti za denar več govedine, da že več tednov ni jedel teletine ter da je svinjski zrezek danes dražji ko marsikaka cela ženska! O domovina, tak je tvoj prvi pesnik! Vojna je pokazala, da so mu bili ideali le maska, ker tudi Kazimir je čisto navaden mesožer, kakor smo vsi drugi. Hanba!“

„In o Selmi ga nisi vprašal?“ je pozvedoval doktor Ivan, ko se je polegel smeh.

Viktor je tekal nekaj hipov s prsti po tipkah gor in dol, ubrašop gromkih akordov in nato jezno zaloputnil pokrivač. „Sem, kakopak da sem! A veš, kaj mi je odgovoril ta najnovejši cinik?

Selmo, pa še Ado in Rožo ti poklonim, če mi preskrbiš za krščansko ceno, ki je zmore slovenski poet, enega samega — tolstega prešička!“

Kakor bi ga pičilo, je planil doktor Ivan. „O, kako si banalen!“ se je togotil. „Kaj takega Kazimir ni dejal! Grdo pretiravaš, ker sploh ne ljubiš moderne slovenske lirike!“

Bal sem se že, da začneta brezkončno polemiko, kakor že tolikrat, toda Viktor je okrenil: „Pustiva liriko! Povedal sem ti že, da je ne maram in tudi utemeljil, zakaj ne: kjer ne najdem simpatične umetniške oblike, še manje pa globokega, pristnega čustva in globoke izvirne misli, tam se neha moj okus. Toda pri svoji časti te zagotavljam: Kazimir, tvoj Kazimir je tako dejal in prav nič drugače! ‚Za vsako kilo mesa ti dam najlepši sonet in za sodček masla ti poklonim cel sonetni venec z akrostihom‘, me je podkupoval. Hm, ti si ogorčen, — ali tudi jaz sem bil, ker mu nisem mogel postreči ter sem ga pustil sredi ceste!“

Praporščak dr. Ivan je jezno koračil iz kota v kot, vlekel burno svojo britaniko, obstal ob oknu in se nemo zastrmel v krasno mesečno noč. Globoko spodaj v dolini je ležalo jezero, vse črno in nerazločno v debeli senci gorovja, čegar pobočje in vrhunci so se svetili kakor mlečnat opal. Za skalami so čepele straže; včasih se je zganilo po drči, kakor bi se plazila žival: nadzirajoč podčastnik. Onstran doline se je pojavila za hipec žareča točka, izginila in se pojavila drugje, zdaj višje, zdaj nižje: lučni znaki sovražnikovi. Tiho in grobnomirno je bilo vse naokoli, kakor bi bili sami v tej skalni puščavi. Toda tisoč oči je zrlo tja in tisoč oči sem, srepo napeto, kakor zijala pušk in topov, ki so čakala, da začno bruhati ogenj in smrt.

Viktor pa je nadaljeval svojo operno arijo iz „Traviate“, tiho pel in zopet zamišljen obtičal. Nato je pravil:

„Po malo ne dveh letih sem se vrnil domov, željan naše pesmi, našega dovtipa, naše ironije in sarkazma, željan življenja med rojaki, toplega ko pomladno solnce in sladkega ko prvi dekliški poljub, željan svoje belozelene Ljubljane. Ker zame je Ljubljana življenje, pesem, solnce, pomlad, sanja in ljubezen. V njej sem hotel biti zopet mlad in srečen kakor v onih zelenih dijaških dneh, ko sem spesnil prvo svojo slabo, a najlepšo pesem, ljubil prvo dekle, okusil prva razočaranja, izjokal prve solze, sladke in toli grenke obenem. V njej sem našel prve prijatelje, svoj poklic, našel borbo in uspehe. Zato sem se vrnil poln pričakovanja nečesa ljubega, velikega, tajnosladkega. A že prvega dne sem se zavedel,

da ni Ljubljana zame več ono, kar je bila. Postaral sem se zanjo in v duši mi je postalo temno, težko, nemirno. Tako mora biti v duši žene, ko opazi v svojih laseh prvi sivi las in prvi soprogov pogled po tuji ženski. Male deklice, ki so se pred vojno doma skrivaj igrale še s punčkami, so postale že zrela dekleta; dečki, še nedavno v kratkih hlačah, so vzrasli medtem že v gospode. Kako so zardevale včasih, če sem jih le nagovoril, kako dražestne in neokretne, naivno odurne so bile in kako so se sramovale nad najbolj nedolžno šalo, ki sem si jo dovolil! Zdaj pa — v očeh polno zagonetnih sanj, okoli oči pa preveč tuše in šminke — so nagovarjale one mene ter se šalile, da bi moral zardevati jaz. In nekdanji dečki so danes že blaziranci, neznansko moderni v estetiki, filozofiji in politiki, a še neznaneje moderni po svojih zagrbljenih hrbtih in kratkovidnih očeh. Prenaglo napreduje ta svet, ali pa sem zaostal sam preveč! — Moje stare znanke nosijo zopet ista kratka krilca, ki so jih nosile že pred dvajsetimi leti ter so v svoji ponarejeno zeleni naivnosti, glumljeni s toli strašno smešno zoprnostjo, zame zopet prav tako nemikavne, kakor so bile pred tridesetimi leti. Ali pa sem srečaval po ljubljanskih šetališčih ženske, živa obešala modnih norosti, ki so bile doma pred vojno le na dunajski Korošici ali v Berlinu Pod lipami. Prijateljev nisem našel. Kje so, veste, — to se pravi, ne veste, kakor niti jaz ne vem. Izmrla je pesem, utihnil dovtip, usahnil sarkazem. Nad Ljubljano plava oblak prahu in strašen dolgčas. Po ulicah se vlačijo topost, hinavstvo in greh. Še so razkošno zeleni njeni parki, še so prekrasni grički, ki jo opasujejo z zelenimi logi in gozdi, še se sveti kakor krona vrhu njene glave ponosni grad, še jo stražijo Kamniške planine, slikovite in mogočne . . . o, še je vsa prelepa moja Lljubljana: a kakor brez duše je, brez pesmi, brez dovtipa in ljubezni. Vsaj zame. Postaral sem se zanjo. Odtujila se mi je, in pobegnil sem iz nje, kakor od ljubice, ki je izgubila svoj čar in mik ter me pušča hladnega do dna duše.“

Viktor je stopil k oknu ter dejal: „Verjemi, Ivan, — vsa Ljubljana je danes en sam banalni Kazimir!“

„Neko noč sem se vrnil pozno domov,“ je začel pripovedovati poročnik Rasto. „Ko sem stopal po stopnicah navzgor, sem slišal od nekod ječanje in jok. Osupel sem obstal. A moja sablja je udarila ob stopnico, in takoj je vse utihnilo. Sestra me je sprejela budna. ‚Od groze ne morem več zaspati,‘ mi je pravila. ‚Ves čas mi prihaja od nekod na uho strašno vzdihovanje in plakanje, ki

doni tako obupno, da mi igrajo vsi živci. O, čuj, zopet!‘ In res: zopet se je slišalo zavijanju ranjene zveri slično tuljenje, stokanje in ječanje. Čudno je postalo tudi meni, napol groza, napol sočutje mi je napolnilo dušo. Kaj se godi? Kdo toli strašno trpi? — Pa sem prijel gorečo svečo in šel na hodnik. Posluškujem, a vse tiho. A naenkrat zopet bolestno ihtenje, obupni vzkliki in tuleče jokanje brez konca in mere ... Sestra se je medtem oblekla v nočno haljo ter je pritekla za menoj. Spodaj na dvorišču je bilo razsvetljeno okno, za njim lončki rož. Kdo stanuje ondi? Šivilja Anka. Pojdiva, morda se ji je primerila nesreča! — Tiho stečeva doli in obstaneva pod Ankinim oknom. Tedaj slišiva: „O Marija! O Marija! O Marija! Zakaj sem to storila? — Zakaj, zakaj, zakaj?!“ — Skozi tenko zaveso vidiva skozi okno Anko, sedečo za mizo pred svetilko. Z glavo kinka gor in dol, razteza roke, bije s pestmi ob mizo, se tolče po čelu, pa joka s čudno tulečim zavijanjem, ki mi je bilo dotlej pri človeku čisto neznano. Za hip preneha, a nato začne iznova s prav istimi vzkliki, stopnjevano, z istimi vprašanji, vedno obupneje zategovanimi, kinka z glavo, bije ob mizo, se tolče po glavi ter joče in tuli, da me je polivala zona. ‚Pojdiva k nji, da jo potolaživa!‘ rečem sestri, a ko se ozrem, vidim, da se sestra smeje. Zgrabi me za roko ter me vleče nazaj v svoje stanovanje.

Lekarnik akcesist Mezgon, objesten dovtipnež in podjeten ženskar, je imel v hiši mesečno sobo. Prihajal je k Anki in ona je zahajala k njemu. Vsa hiša je poznala to razmerje in se kajpada škandalizirala. Saj poseti niso bili navezani na nikako dnevno dobo. Včeraj pa se je veseljak akcesist izselil ter se zaeno za vselej poslovil od nje. No, šivilja je imela že toliko ljubimcev, da preboli pač tudi to poslednjo izgubo. Ko se iztuli in izjoka, si prav gotovo hitro poišče novega. Tako mi je pripovedovala sestra, se obrnila v steno in takoj zaspala.

Jaz pa ji nisem mogel verjeti. Preveč pristen je bil izbruh Ankinega obupa, preveč nepotvorjene so bile njene samoobtožbe. Očividno je bila njena poslednja ljubezen iskrena, in če še nikdar doslej, danes se trga njeno srce v pravem, globokem čustvu izdanega zaupanja. Tudi v najbolj propali ženski more vzkliti hipoma pristno čustvo brezmejne vdanosti in požrtvovalnosti same sebe. In gorje izdaje je potem tolikanj hujše, do čim čistejše, nesebičnejše lepote se je dvignilo čustvo v upehanem srcu. Spominjal sem se Anke, črnolase, kakor slonovina žoltopolte, vitke, a vendar polnoude šivilje. Velike črne oči, obrobljene z dolgimi, čarobno privihanimi

vekami, so ji zrle vedno zagonetno melanholično in okoli nekoliko bujnih, malih ustec ji je trepetal vedno grenak, skoro zloben usmev. Kdo ve, koliko duševnih bojev se je že odigralo v duši te ženske, nasilno vržene s poti, ki ji je bila določena po njenem rojstvu! Njena diskretna eleganca, njena tiha hoja, v kateri se je izražalo toliko elastičnosti in discipliniranosti udov, njena ljubezen do cvetlic in knjig, brez katerih je nisem videl nikdar posedati ob košatem bezgu na klopici v kotu dvorišča, — vse to in še marsikaj mi je dokazovalo, da je postala Anka šivilja le iz hudobije usode. Kdo ve, kam in kako visoko je hrepenela, kam in kako visoko jo upravičujejo njene sposobnosti. In da išče zaman trajne ljubezenske sreče, doživlja vedno nova razočaranja, zameta in izgublja ljubimce... ali ni to le dokaz, da Anka ni banalna ženska? Filistri jo, kajpa, hitro obsojajo, ker vidijo le zunanjosti in škandal, ne pa njenih duševnih borb in zlobne igre njene zagrizeno sovražne usode.

Jezil sem se na brezčutnost svoje sestre, ki se je toli hladno smejala obupu nesrečnice. In zaspati nisem mogel še dolgo. Vedno iznova sem zaslišal pretresljivi jok z dvorišča ter preklinjal akcesista Mezgona, po kafri in kloroformu dišečega Don Juana, ki je zavrgel biser ženske brez sočutja. O, koliko krivic je storil plitek moški globokočutni ženski in se čutil tem vzvišenejšega nad njo, čim podleje se je zagrešil! —

Skratka, tisto noč sem bil zopet enkrat kakor vitez iz Manche, ki jaha na svoji Rosinanti proti mlinom na veter. Obsojal sem vse nezvesto moštvo ter branil varano ženstvo z vsemi razlogi humanitete, logike in etike.

Pozno sem zaspal, a — samo štirinajst dni nato sem se že popolnoma zavedal svojega donkihotstva: Anka je že naslednjega jutra po oni strašni noči našla v ljubljanskem dnevniku ženitno ponudbo. Odzvala se ji je nemudoma, in včeraj je bila njena poroka. In veste li s kom? — S starikavim, šepavim frizerjem vdovcem, ki pa ima čedno pritlično hišico. V drugem tednu po oni noči je bila že nevesta ter se je vozila v kočiji, s šopkom v roki ob strani svojega plesnivega ženina po Ljubljani — vsa srečna od blaženosti in ponosa iskrečih se oči! Štirinajst dni je tičal frizer vse dni in noči pri njej na dvorišču. Izza lončkov rož na njenem oknu smo čuli še dolgo preko polnoči sam smeh, koketen vrisk in žvenk čaš! Danes pa je Anka, ki sem jo v svojem romantičnem idealizmu dvigal na piedistal od usode preganjane mučenice, že nad vse srečna frizerka mojstrica. — Da, mi moški smo nepoboljšljivi blodeči vitezi,

naša logika in fantazija so mlini na veter, ženske so Rosinante, ki nas mečejo s sedla vsakršne psihologije, Sancho Pansa pa je cinična realnost življenja, ki se krohota in joka nad našo nepopravljivo neumnostjo!“

„To je torej tvoj dobiček z dopusta?“ se je zarogal Viktor.

„Dobiček je zame ta, da vidim jasno: moški ostane večno slabši in nespametnejši od ženske; zato pa se moški svoje ljubezni sramuje skoro zmeraj, ženska pa skoro nikoli. Moški je gospodar narave in vseh njenih življev, obvladuje zemljo, vzduh in morje, a v rokah tudi najpriprostejše ženske je le smešno glupa igrača. Le moški sanjarji so žensko zagrnili v sila kompliciran plašč zagonetk in ji pripesnili mogočne lastnosti, ki jih ni imela še nikoli nobena. V istini ni ženska nikak problem, nego čisto primitivna žival najbanalnejših instinktov. In prav zato stoji v ljubezni vedno vzvišena nad možem; vedno hladna in preračunjeno stremeča le za enim ciljem, ne izgubi sebe nikdar. Moški pa je kakor iz tisočero kolesec, vzmetov, peres in vijakov sestavljen stroj; ako popusti le en sam drobec, mu obstane vsa modrost.“

„Skratka: ženskam je ljubši šepast frizer v roki kot najelegantnejši akcesist na strehi!“ se je zarogal Viktor. „In prav imajo! Tudi pesnikom je dandanes ljubši tolst prasec v hlevu kot najduhovitejši sonetni venec v miznici!“

„O, vojna, vojna, kako strašno si poprozajila svet!“ je vzkipel Ivan. „Kam plovemo, za boga, kam plovemo?!“

„Kam? V srečno dobo, ko bosta matematika in statistika največja umetnost in edini resničen užitek človeštva,“ je prezirljivo dociral Viktor. „Kdo se bo po vojni še menil za neslano malenkostne in dolgočasne tragedije in romane, za pomazana platna in okleščeno kamenje, to igračkarijo anahronistnih, za resno delo nesposobnih lenuhov? Porealimo se, zresnimo se, iznebimo se vseh otroških in mladeniško romantičnih sanjarij ter se otresemo vseh sentimentalnosti izza odmrlih stoletij. Skratka — svet postane pameten! Ženske so že davno pred nami!“ (Dalje prihodnjič.)

Dr. Jož. A. Glonar:

Med reformacijo in romantiko.

(Kos literarnozgodovinskega programa.)

(Dalje.)

5.

Veliko vlogo igrajo v retorični tehniki Rogerijeve primere, podobe („figure“) in alegorije. Povzročilo jih je v prvi vrsti mesto v prvem pismu apostola Pavla do Korinčanov (cap. 10), v katerem našteva Pavel dobrote, ki jih je storil nekdaj Bog Izraelcem, h čemur pripomni: „Haec omnia in figura contingebant illis“. To mesto je prineslo pridigarjem „figuro“, ki jo Rogerij zelo pogosto rabi. V 115. pridigi (II, 551—552) se izrečno sklicuje na Pavlove besede in pravi, da je vse, kar se je godilo v starem zakonu, „spomyn“ (danes pravimo „predpodoba“) dogodkov v novem zakonu. Tako pravi, da je·Noetova ladja „predpodoba“ Device Marije. Paziti nam je posebno na to, da veljajo apostolove besede samo za dogodke, ki so opisani v bibliji. Rogerij se tega v glavnem tudi drži, toda „figura“ se je pri njem tako razbohotila, alegoriziranje mu je tako prešlo v meso in kri, da mu tvarina, ki jo podajajo knjige starega in novega zakona, davno ne zadošča več; pri njem preide alegoriziranje nazadnje že celo v igračkanje, ki je samo po sebi duhovito in ki se je že daleč oddaljilo od cerkvene teorije, ki je veljala za razlago svetega pisma in ki sta jo utemeljila Augustin in Tomaž Akvinčan. Strokovni izraz „figura“, ki ga Rogerij pogosto rabi, je skušal tudi prevesti in tako ž njim in njegovo rabo bliže seznaniti svoje poslušavce. To prevajanje, ki ga opazimo pri Rogeriju mnogokje, se da prav lahko razložiti. Shema, po kateri so zgrajene njegove pridige, mu je tako prešla v meso in kri in tako prevzela vse njegove misli, da večkrat bolj misli na svojo retorično shemo ko na vsebino pridige. Kjer prevaja strokovne retorične izraze, mu je slovenska misel pridige prekrižala misel na retorično shemo in nomenklaturo, ki je pri njem seveda latinska. In nehote se ta duševni proces razkrije pred poslušavci, če pravi o. Rogerij (II, 407): „Čes tu sèdaj. Notandum est ad instructionem audientium. Zamèrkat je tréba h' navúku inu podučéjnu teh Pošlušáucou . . .“ Retorična teorija je Rogerija tako prevzela, da v sredi pridige začne razlagati, kaj je

„sensus litteralis", kaj „sensus allegoricus" in kakšen je razloček med obema. V 51. pridigi razlaga vizijo preroka Amosa po Remigiju, Hijeronimu in drugih „in sensu litterali, ali kakòr so te besséde samè na sebi". Drugje (II, 390) navede besede „Spinas et tribulos germinabit tibi" in nadaljuje: „katéra straffenga pádla je na use njegóve otroke, takú in sensu literali, kakòr in sensu Allegorico: kir ú te bessédni zastópnosti vidimo očitnu: kir vidimo to zemlo neste nam use letú h' našimu vehšimu martru, trudu, terplejnu; de, aku hóčmo od nje en drugi sad iméti, treba je letò od usega tega osnážit inu očistit. In sensu Allegorico, ali: ú Skriúvnusti pak, naše messú se skuzi to zemlo zastópi, kakòr iz Procopia práve Joannes de la Haye, rekóč: Terra carnem nostram significat . . ." — „Figura" je Rogerij skušal na razne načine prevesti. Najboljši in najbolj primeren je še prevod „podoba" (I, 253). Drugi izraz je „figura ali spomyn" (II, 336, 339), nastal pač vsled zamembe glagolov „pomniti" in „pomeniti" (iz napačne etimologije). Prav za prav bi moral napisati „pomenik", toda to besedo rabi (I, 411), poleg besede „spomyn" (I, 392), kadar hoče posloveniti „symbolum". Vendar pa imajo vsi ti razni prevodi vedno svoj dober smisel: če izhaja pridigar od dogodka v starem veku, mu je ta res „in sensu allegorico" „podoba" dogodka v novem zakonu; če pa gre iz novega zakona nazaj v stari (to se godi v večini slučajev, kadar tolmači n. pr. evangelije!), mu je dogodek v novem zakonu res lahko „spomin" dogodka v starem. Vir za te „figure" mu je sveto pismo; vsled tega je njih obseg omejen. Toda te svetopisemske „figure" tvorijo le neznaten del onega velikega sistema primer, ki je tako značilen za Rogerijevo pridigarsko tehniko.

Najpreprostejše sredstvo, da naredi pridigar svoje besede bolj umljive, je preprosta primera. Tega se Rogerij tudi zaveda, toda preprostih primer je pri njem zelo malo. Vse so obložene z baročnimi alegorijami in prepletene z duhovitostjo, ki Rogeriju samemu zelo imponira, ki pa v slušateljih ni mogla doseči zaželjenega uspeha. Tako so njegove primere bolj duhovite retorične igračke, ko pa živa beseda, ki najde pot od srca do srca.

Eno najpreprostejših primer, ki jo človek še danes — toda ne do konca! — z užitkom bere, ima v pridigi na čast Marije Magdalene (II, 66). Povedati hoče, da je to veliko spokornico „Jezus usému člověštvu za en mušter, furm, exempel in špegou naprèj postávil", da bi si jo vzelo za zgled in se po njej ravnalo. Zato pravi: V' mej drugim, kar ty kunštni Malarji imájo ú naváde, imajo tudi tu, de

oni, kadàr hóčejo nyh kumšt iz enim pildam pokázat; tako ty h' pèrvemu tu platnu močnú inu dobru napnò, po tèm iz enim gróbim rijávim gruntam preuléčejo, mérejo na tale, rissajo iz kredo ali pak iz enim čèrnim voglam to figuro, katéro misljo naprèj postávit. Tu, kir usè je zgojénu, uzámejo ú roko ta pemzelc, iz tèm pokládajo na ta zrissani peld tè pèrpraúlene farbe, te eno iz drugo mešajo, iz temi sencami pouzdigujejo, inu ta peld iz kumštjo inu flissam zveršè inu končájo". — To je „ekfraza", fizičen opis, ki tvori podlago „hermeneji", moralični razlagi. Rogerij nadaljuje: „Za tu Lucas ta S. Evangelist, inu njegóviga Professiona, ali: kumšti en Malar, kir je dobru znàl inu vèjdel, za tu tudi, kir je hótel Magdaleno kakòr en peld naprèj postavit[30], napèl je tu platnu njegóviga Evangelia, postavíl je na tu en gróbi, rijávi ja čèrni grunt iz temi bessédami: Ecce Mulier, quae erat in Civitate Peccatrix. Pole ena žena, katéra bila je ú tém meste ena Gréjšnica. Katéru govorjéjne billú je en gróbi, rijávi inu čèrni grunt za rèjssnyca: véner po tèm začél je rissat iz kredo to Magdaleno, začèl je na to pokládat farbe tèh tugentou, začèt je to mešat, inu iz sencami pouzdiguváti, takú de h' zadnimo zvèršel je ta peld na tako vižo, de nad tèm vidit ni nič gróbiga, rijáviga, čèrniga; kir ta čèrni[31], rijavi inu gróbi grunt tèh gréjhov, bil je zbrissan od JEzusa iz temi bessédami: Remittuntur tibi peccata tua. Magdalena tebi so tvoji grèjhi odpušéni. Katéri lepi peld, Magdaleno, postávi usèm préd očy . . ."

Drugi tip Rogerijevih primer, ki je pri njem najbolj številen, je najbolj izrazito pokazan v 3. pridigi, na čast sv. Pavla, prvega puščavnika (I, 25—35). Za temo ima verz iz 101. psalma: „Similis sum Pellicano solitudinis". Da pokaže, v čem je bil sv. Pavel podoben pelikanu, opiše najprej pelikana. Ta opis, pri katerem povdari štiri glavne pelikanove lastnosti, je posnet iz Euherija, Berkorija in Pierija. Nato poda opis Pavlovega življenja iu dokazuje, da je bil sv. Pavel res podoben pelikanu. Najlažje mu je to šlo prvi lastnosti: „Pellicanus in Aegypto intima solitudine delectatur", saj mu tukaj ni bilo treba drugega povdariti, ko da sta oba — puščavnika. Pri ostalih treh lastnostih pa mora že fizično vsebino ekfraze razlagati

[30] V teh besedah tiči os Rogerijeve primere. Osnovana je na dvojnem pomenu, ki ga ima „peld" (fizičnem in prenesenem), in na tradiciji, da je bil sv. Luka slikar.

[31] Primerjaj, kako so tukaj varijirani pridevniki, ki se v tem oddelku tolikrat ponavljajo. V ekfrazi imamo samo $a + b$; v hermeneji pa najprej trikrat $a + b + c$, četrtič pa $c + b + a$!

„na duhovno vižo“, da dobi enakost. Baš to razlaganje „na duhovno vižo“ je za Rogerijevo pridigarsko tehniko značilno. Analogije, ki vežejo dogodke starega in novega zakona, mu že davno niso dajale več dovolj gradiva, in zato si je za primere poskrbel drugo gradivo. Tipičen primer imamo v 111. pridigi (II, 513—523), na čast sv. apostola Andreja. Ta pridiga ima sinopso: Cum Andrea qui salvari cupit, hic debet sectari stellulas cruciferas. V njej pripoveduje o. Rogerij, kako je Kolumb, ki je že skoro obupal, zagledal ozvezdje „južni križ“, ki mu je dalo nov pogum. (Ta poanta je za pridigo potrebna.) In potem pripoveduje obširno (II, 516), da je srečno odkril Ameriko in opisuje nje velika bogastva. Nato vpraša: „Tu, kar smo sedaj, o Christiani! šlišali: kaj ménite? kaj se more od tega na eno duhouno vižo reč inu govórit? kaj, ali: kogá zamóre pomèjnit ta ferbéžni Columbus? kaj ta novi od njega znajdeni svejt? kaj tu novu Nebú: kaj te nóve zvèjzde? kaj tu navarnu morjè ... tu če želite vèjdit, zastopite tega imenitniga inu vučeniga Theologa Lucas Francus iz iménam, katéri letú na eno duhouno vižo rezlága, rekoč: Coelum per mundum novum, Christum per Columbum: Beatitudinem per Coelum novum: crucem & tribulationes per stellas cruciferas: per mare vitam praesentem, per navigantes intellige Mortales“. Temu sledi slovenski prevod. Tukaj tvori pripovedovanje o Kolumbovi vožnji ekfrazo, ki jo potem pridigar vzame za podlago svoji primeri. To je nova „figura“ onega tipa, pri katerem ni več svetopisemske podlage, ampak tvori ekfrazo kateri si bodi dogodek ali predmet vidnega ali nevidnega sveta. Poslej ni za alegorije nobenih mej več in pred nami se odpre neizmerno polje, posajeno z umetnimi cvetkami učenjaške fantazije in literarne manire, ki je v pozni renesanci in baroku dosegla svoj višek in v vseh jezikih in slovstvih zapustila trajne sledove.

Rogerij je v našem slovstvu izrazit zastopnik te manire; težko prvi, gotovo pa ne zadnji, saj se sledovi tega alegoriziranja kažejo v naši literarni tehniki še danes, v jeziku pa so sploh neizbrisni. Začela se je ta manira seveda že davno prej, dasi je njen izvor precej nejasen. Galletti[32] išče nje početke pri Filonu Aleksandrijskem. Če primerjamo dela kakor je Tebanca Kebeta „Πίναξ“ ali Horapolonov spis[33], ki je potreben za umevanje simbolografije in

[32] l. c. str. 111. — Prim. tudi: Drtina, Fr. Miselni razvoj evropskega človeštva. (Znanstvena knjižnica „Omladine“ I.) V Ljubljani, 1908 - 1909. Str. 126.

[33] Prim. Hieroglyphica Horapollinis. A Davide Hoeschelio fide codicis Augustani ms. correcta, suppleta, illustrata. Augustae Vindelicorum. Anno MDVC.

emblematike, se zdi, da nas pelje pot k izvoru te manire preko starih klasičnih narodov v orijent. V katoliškem svetu je igrala že od početka veliko ulogo pri razlagi svetega pisma. Svoje gradivo je jemala, kjer ga je ravno našla. Višek je dosegla v zbirki „Universum predicabile“ italijanskega dominikanca Janeza de Sancto Geminiano, ki že v svojem značilnem naslovu pravi, da se da sploh vse porabiti za pridigo, če se razloži „na duhovno vižo“ [34]. Kako daleč so šli pridigarji pri tem, in da so znali res vse razložiti na duhovno vižo, to kaže benediktinca Petra Berkorija Reductorium moralis II. cap. 45! Rogerij se je tega pridigarskega sredstva posluževal v zelo izdatni meri [35]; vseh primerov ne kaže navajati, samo par značilnih treba navesti, na katerih se vidi, kam je ta manira pridigarje nazadnje zavedla in kako so ž njo — nehote podpirali praznoverje.

II, 148, v pridigi na čast sv. Lovrencu pripoveduje iz Solina, da poganskim svečenikom, ki stoje „okuli tega, plemèn inu ogyn iz sebe mečeočiga hriba Vulcanus iz iménam“ in žrtvujejo svojim bogovom, plamen in tekoči ogenj nič ne škoduje in jih ne ožge. „Katériga je enu zauzetja urednu čudu, inu, kakòr eni právjo za eno hudyčavo kumšt deržáti. Ali: Od tod če poglédamo, najdemo, de letu ni ena taka prepovédana kumšt, kir pèr naturae znájdejo se take rečy, iz katérimi zamóre se ta muč tega ognja, inu syla tega pleména premojstrit inu premagat, kakòr piše Licetus. — Letá sedaj spomneni Historicus, piše, de, kadàr uzame se žumft od tega želiša iz iménam Semper vivat. Žouč od eniga Junca. Arsenicum rubrum, ali: ta rudeča mišica; inu prah iz toučeniga gallúna, tàr iz tega stúry se ena žauba inu iz to se tu truplu požauba, tedaj, candentia ferramenta, liquefactum plumbum impunè pertractabis. Rezbelenu železje, restoplen svinic zihèr se dotyka. Čes kateru mèjnil bi eden iz tako žaubo mazali so se ty mašniki (namreč poganski!), kir so taku zihèr stáli ú tem pleménu. — Tu, aku je taku, nóčem se prepírat, pustym pèr teh Pissarjih, tàr samu právem: de Laurentius, kir ú rejssnyci mázal se je is eno tako žaubo, skuzi to je on premagal ta plemèn, inu premojstril ta ogyn . . .“ To sliko razvije še nadalje, tako da si človek kar predstavlja, s kakim začudenjem in radovednim zanimanjem so ga morali verniki poslušati. Toda pozneje obrne svojo čudovito „žaubo“ na duhovno vižo in nadaljuje:

34 Linsenmayer, Gesch. der Predigt in Deutschland von Karl d. Gr. bis zum Ausgange des 14. Jh. München, 1886. Str. 175.

35 Več o tej struji in o Rogeriju glej v ČZN. VII. (1910), str. 95—106.

„Od tega djàl sim odzgóraj, de pomázal se je bil iz to od Fortunata popissano, iz teh štirih rečy sturjeno žauba, skuzi katéro premágal je uso muč inu sylo tega ognja; tu je rejssnyčnu: ali: zamerkajte tu, inu zastopite. Ne sicèr iz tega želiša, semper vivo; temuč iz te práve JEzusave vjère. Ne sicèr iz tega grenkiga Juncaviga žóuča, temuč iz tega radavolniga na se uzetiga terplèjna. Ne sicèr iz tega belliga galluna, temuč iz tega terdniga zavupajna ...“

Drugo, zanimivo mesto je pri Rogeriju I, 308: „V'mèi drugime kumšte, katére so od S(vete) M(atere) Cèrkve prepovédane, prepovédana je túdi ta Chyromantia; katéra obstóy u'tem na róko glédajnu, inu iz gvišnih rissou, stríhou, križcou, inu druzih tacih znamin prerokúvat tu prihódnu... Lety fóuš inu lažnívi Prerokuváuci en strih teh róok iménujejo: lineam vitae: ali stríh téga žjuléjna. Eniga druziga pak, lineam honoris, riss te časty. Téga trijetjiga, lineam fortunae, známenje te šreče: inu taku dalei druge dèrgači Klíčejo; inu takú iz teh prerókujejo tému, katéri je tem zapelávim golúfam te róke pokázal, tu kar se ima pergodíti: kakòr če ta riss téga žjuléjna je cel, pomeni zdráuje inu dolh živítik: če je pak letà iz enim drugim striham pretégnjen, smèrt inu bolézan ... inu zlasti tèm norskim Fantam inu Deklíčam: katéru, usè druziga ni, kakòr ena debéla, ceplena láž, ena páklenska foušja, ena od hudiča znájdena golufia h' zapeluvájnu teh Dúš: za volo katériga zavèržena, prekléta, ferdámana inu prepovédana je od S. M. Cèrkve: iz katéro S. Matèrjo dèržym, tàr barknem tò prekléto kumšt od sebe: véner na tako vižo, kakòr tà čebélica, katéra iz ene strupéne róže, iz eniga škódliviga cvèjtja uzáme za se nekólku núca; takú jest ostanem per te kumšte, inu poglédam na vaše róke, de vam povèjm, ali: boste zihèr, ali: nazihèr stáli préd Bugam ...“ V naslednjem opisuje na dolgo in široko, kako je prišel „na eno duhouno vižo te Chyromantiae, vam na róko pogledat“, išče po njihovih rokah razne „linije“ in jih opisuje, sploh, aplicira na svoje slušatelje „sveto hiromantijo“ ali „Plementarstvu“, ki jim ga je obljubil v uvodu pridige (I, 307).

V teh dveh primerih imamo pač zadnje izrastke Rogerijevih figuralnih razlag. Ali so imele res oni učinek, ki ga je pridigar pričakoval, o tem pa so mogoči razni dvomi. Pomisliti je treba, da se preprost slušatelj bolj oprime konkretnih podatkov, ki so mu lažje umljivi ko pa izumetničene razlage, v katerih sesa pridigar samo svoj duhovni med iz strupenih cvetlic. Iz teh dveh mest so si preprosti slušatelji zapomnili v prvi vrsti pač to, da je nekat

skrivnostna „žauba“, za katero je potreben junčev žolč, drugi pa so po svojih dlaneh radovedni začeli iskati, kje je pri njih „známenje te šreče“. Vse to jim je bilo skrivnostno in zanje gotovo bolj zanimivo ko špekulativne razlage „na duhovno vižo“. Ravno s svojo nekritičnostjo pri takih stvareh so stari pridigarji nehoté podpirali praznoverje.

Da je bil Rogerij res malo izbirčen pri svojih snoveh in brez vsake kritike, to nam posebno priča cela 108. pridiga: „Na dan Offrajna Divice Matère Mariae (II, 487—496).“ Cela pridiga je dokaz, da je res, kar „právi Ovidius ta Solomenzérski Poëta, inu is eno na pu stúrjéno pèrségo tèrde, námerč: Munera, crede mihi, placant hominesque Deosque“. Med drugim pripoveduje v tej pridigi (po Graffu in Kyblerju) dva tako neverjetno krvava dogodka, da človeka kar stresa. Vsa Rogerijeva retorika ne ublaži mučnega vtisa ob teh primerah. Iž njih ne izhaja, da res „Munus extinguit iras“ (kar je tema tej pridigi), ampak, posebno iz druge, da se Bog potolaži v svoji jezi nad grešniki, če se mu žrtvuje — nedolžno dete, kar zbuja čudne pojme o krščanski etiki očeta Rogerija, oziroma njegovega autorja. Po nepotrebnem, ker Rogerij ni imel nikakih takih pomiselkov: ker je pridigal „na dan offruvajna Divice ... Mariae“, govori o raznih žrtvah, ki so dosegle svoj namen, pri nedolžnem detetu, ki ga je žrtvoval[36] „ta žlahtni, iménitni, brúmni inu Bogaboječí Španski Kavalir iz iménam Albuquercius“, pa potrebuje retorično analogijo z nedolžno Marijo, ki mu je potrebna za konec pridige. Baš konec pridige pokaže vso naivno preproščino, s katero jemlje Rogerij svoje primere. Pri tem ga vodijo samo kompozicijske potrebe njegove retorične sheme in s tega stališča se morajo njegove pridige v prvi vrsti presojati[37].

Še eno vrsto primer moramo omeniti, ki je pri Rogeriju zelo razširjena in zanj posebno značilna. To so simboli in emblemi, ki

---

[36] Situacija je pri Rogeriju nekoliko nejasna. Toda če pomislimo, da je ta slučaj retorična gradacija prejšnjega („Don Ramiro“), kjer se je žrtev res izvršila, potreben za efekten konec pridige, in če si ogledamo frazelogijo kapitanovega govora, pa se jasno opazi, da misli Albuquerque res vreči dete v morje in tako pomiriti razburjene valove. Stara, nekrščanska navada, ki jo je okusil že prorok Jona, ko se je peljal v Ninive. Rogerijeve besede „de zanešeš letému“ so komaj viden sled, da je ta stari motiv že pokrščanjen.

[37] Njegova retorična manira (že skoro manija), s katero kopiči mnogočlene tautologije, ga je zapeljala, da pravi (II, 115): „... za právo rejssnyco zadóbit je ú te Cerkvi Portiuncula en tak velik Odpustik, de skuzi njega inu iz nym zbrlše se vuss grèjh (!) inu straffenga ...“ — ne pa neznanje katekizma!

so dajali že komodno prirejeno fizično ekfrazo in moralično hermenejo. Rogerij jih je jemal iz obširnega dela Filipa Picinellija „Mundus symbolicus“, ki mu je bilo sploh eden glavnih virov[38]). Tip take primere imamo II, 140: „V' méj drugim, kar ty Naturalisti pišejo od te žlahtne tyce Slávic, ali: Nachtigal iz iménam: pišejo tudi letú, dé. Kadàr njegovu drúže, tu je: ženyca sedy ú gnjezde, inu na jaiceh; taku on ne déleč od njè, kakòr právi ta imenitni Lucarini. Prepéva te, katéra ima žléče. Modulatur pariturae. Tu pak nikàr zabstójn, tèmúč za tu, kir, kakòr dálej govóry: de. Kakòr ty žleženi Mládyči. Audiunt. Redunt. Slišjo péjti, takú oni dajò nazáj tu péjtje, inu po šlišani viži pojo. — Tem nahtigalskim Mládyčam enàk kázal se je Donatus: kir, kar je šlišal svoje ljube Stáriši, inu tega brumniga Hilarina péjti, tu je pejl za nymi“. Ob robu je kot autor naveden Picinelli. V tem slučaju Rogerij sicer ne pove vsega, kar tvori vsebino tega emblema, ampak samo njegovo razlago. Sicer navadno pred svojimi poslušavci prav na široko razloži, kako je nastal emblem in kako ga je treba razlagati. N. pr. I, 175: „Eno velyko čast, eno velyko hválo dál je bil uni tému iménitnimu Cardinalu, Horatius Spinola iz iménam, katéri po letéga smèrte pústil je bil zmálat en čòln, ali: barko iz križim postáulenimi jadri, inu potèrganimi štriki iz témi pèrpissanimi bessédami. Ubique securus. Pousód zíhèr. Iz katérim hótel je telkájn réče, kakór, de. Letá mèrtvi Spinola, za vol njegóvíga brúmniga žjuléjna, za vol njegóve Nadólžnoste inu dobre Vèjste bil je zíhèr pousód: Ubique securus“. Tukaj so izvedeli njegovi poslušavci, da sestoji vsak tak emblem ali simbol iz dveh integralnih delov, slike in legende.

Poleg doslej opisanih sredstev Rogerijeve zgovornosti pa nahajamo pri njem še precej pregovorov in izrekov, posnetih po večini iz latinske literature. N. pr. Solatium est miseris, socios habere doloris (I, 262); Non procul a proprio stipite poma cadunt (I, 340); Amicus alter ego (I, 354); Qualis vita, mors est ita (I, 362 in II, 250); Trahit quemque sua voluptas (I, 448); Quod rarum, charum (II, 513) itd. Med retoričnimi pomočki srečamo pri njem večkrat tudi metaforo in parabolo; po svoji navadi jih ne samo rabi, ampak poslušavcem tudi v tekstu razloži. II, 34 pripoveduje, da se na obrezani vinski rozgi pokažejo kaplje, katere „ty Včéni, per metaphoram, lacrymas, ali solze imenújejo“. II, 156 govori najprej o Adamu v paradižu in nadaljuje o sv. Frančišku Asiškem, katerega

[38]) Prim. tudi Čas. za zgod. in narodop. VII. (1910), str. 48—49, 69, 78, 100.

je Bog postavil „ú to za vol obilnosti te dobrúte, Metaphoricè, en pozemelski Paradiž imenováno Laško deželo“. O rabi parabol govori obširno II, 166. Tam navede najprej verz iz Matevževega evangelija „Sine parabolis non loquebatur“ in nadaljuje: „Tu pak za tu. Ut quod per simplex praeceptum teneri ab Auditoribus non potest, per similitudinem exemplaque teneatur. De bi se tu, kar skuzi sama Zapoved od Poslučáucou se namóre zastopit, skuzi te perglyhe, pripóvisti, inu exemple zastopylu, inu dèržálu od tajstih: práve S. Hieronymus“. Celo definicijo in teorijo parabole pa poda v uvodu 37. pridige, I, 408. „Bajssim, fabul, pripúvist inu zmíšlikou veliku znéšli inu zmišlili so ty nekedajšni Poëti: véner ne h’ tému, de bi bily iz témi kakòr iz eno lažjò te Ludy mamyli inu golufali; temúč de bi te iz letémi, kakór iz eno luštno in ušéčno bessédo rezfríšali, rezvésselili, ja skúzi te eno nucno skriúnost pokazáli; kakòr govóry ta Duhóuni Clemens Alexandrinus, rekhóč: Parabola est occultum ad delectationem inventum mendacium. Ta fabula je ena k’ rezlúštajnu znáidena laáž; iz katere, ali skuzi katero mèini se ena druga skriúnust tem Ludèm naprèj postavit . . .“ Stara pridigarska tradicija, ki je zahtevala, da se mora citat iz svetega pisma podati najprej v latinskem in šele zatem v jeziku poslušavcev, je povzročila, da podaja Rogerij tudi v drugih slučajih, za katere bi ta predpis ne veljal, najprej dolg latinski citat, ki mu sledi slovenski prevod. Ali pa se kar mešata latinščina in slovenščina v istem stavku, celo do te mere, da so strani do polovice latinske. Sredstev, ki jih imenuje sv. Hijeronim v prej navedenem citatu, se o. Rogerij seveda tudi pridno poslužuje in jih pogosto tudi ob robu zabeleži. Tako imamo pri njem: „simile“ (I, 19, 247, 259; II, 372), „similitudo“ (II, 399), „exemplum“ (I, 304); poleg tepa še „miracula“ (I, 406) in „historia“ (I, 125, 313, 315, 378, 422, 601, 604). Največkrat pa se pri njem nahaja ob robu „morale“, enkrat v obliki „moralitas“ (I, 124), kar jasno kaže vsebino in tendenco Rogerijevih pridig. V njegovih pridigah je — ne samo v strukturi ogrodja, ampak tudi v posameznostih — ohranjen in dosledno uporabljen ves aparat stare klasične retorike, ki je v renesanci oživela, ki so jo šole, posebno jezuitske, gojile tje globoko v 19. stol. — in ki je še v današnjem šolskem pouku zapustila neizbrisne sledove. (Dalje prihodnjič.)

Književna poročila

Časopis za zgodovino in narodopisje. Izdaje Zgodovinsko društvo v Mariboru. Urejuje Anton Kaspret. Maribor 1915. 12. letnik, snopič 2.

Z drugim snopčem je končan 12. letnik, ki priča, da hoče Zgod. društvo kljub vsem težavam rešiti vsaj del svojega programa: izdajati svoje glasilo; kajti „radi izjemnih razmer javna predavanja niso mogoča, izkopavanje in raziskovanje po deželi tudi ni mogoče radi pomanjkanja gmotnih sredstev in duševnih moči, tudi ožji sestanki prijateljev domače zgodovine bi se po soglasnem mnenju odbornikov ne obnesli, ker bi ne bilo zanimanja" (str. 160). — Zadnji snopič sta z malimi izjemami napolnila naša graška profesorja-slavista. Dr. R. Nachtigall nadaljuje z novimi doneski k razlagi jezika brižinskih spomenikov svoja temeljita raziskavanja prve dobe zgodovine slovenskega jezika, in sicer se bavi tokrat z zastopniki prvotnih slovanskih nosnih samoglasnikov v brižinskih spomenikih (str. 77—122, 155). Podrobna analiza vseh slučajev s prvotnima nosnima samoglasnikoma in pregled njih refleksov v slovenskih narečjih sta dovedla pisatelja do rezultata, da imajo naši najstarejši spomeniki svoj vir v svoječasnem slovenskem narečju, ki je „v vseh bistvenih črtah v najbližjem rodstvu s skupino narečij, ki jo tvorijo dandanes rožanščina, rezjanščina in ziljščina in ki so jo tvorile nekdaj še dalje na sever in zapad" (121). Rezjanščino smatra „za preseljeni preostanek nekega nekdanjega, sedaj pač že izumrlega, morda severno-zapadnega koroškega narečja". Sploh pa je razprava prepletena z bogatimi jezikoslovnimi opazkami, ki razodevajo odličnega fonetika in dialektologa. „Kako ozko in blizko so prepletena najrazličniša kulturno-zgodovinska, narodnogospodarska (kolonizacijska), plemenska in v širokem zmislu sploh narodopisna vprašanja z glavnim znakom narodovega bistva, nositeljem njega razvitja in kulture in odsevom njega raznih zgodb — jezika!" — Prof. M. Murko nas je seznanil s kulturo starosrbske države na podlagi K. Jirečkovih študij „Staat und Gesellschaft im mittelalterlichen Serbien", ki jih je izdala dunajska akademija znanosti. — V tej zvezi naj omenim Murkov spretno napisan pregled srbske književnosti pod naslovom „Das serbische Geistesleben", ki je izšel pred kratkim kot informativna brošura za nemško občinstvo v založništvu Süddeutsche Monatshefte (Leipzig u. München). — Med malimi izvestji čitamo pismo zadnjega poljskega državnega maršala grofa Ostrowskega Korytku koncem l. 1838. Dr. Fr. Kidrič je dodal pismu potrebna pojasnila o vlogi, ki jo je igral ta interniranec v graškem krogu naših tedanjih vseučiliščnikov in literatov. *J. Š.*

Alojzij Res, Ob Soči. Vtisi in občutja iz mojega dnevnika. Naslovno risbo je risal Fr. Tratnik. V korist goriškim beguncem. Založila knjigarna J. Štoka. Trst, 1916. 8⁰. 33 str. Cena 60 v.

Med „vojno beletrijo" naših dnevnikov so ob izbruhu laških sovražnosti vzbudile Resove črtice splošno pozornost. V živih barvah nam slikajo beg naših Bricev, trpljenje Gorice, boje za Doberdob, tolminsko bojišče itd. Zdaj so zbrane v skromni brošuri z namenom, da njih skupiček odpomore vsaj nekoliko begunski bedi — kapljica tolažbe v morju trpljenja. *Goričan.*

„Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti" v Zagrebu je izdala zadnjo serijo svojih knjig za l. 1915. V sledečem poročam o publikacijah hist.-filolog. in

filoz.-jurid. razreda. — „Ljetopis" za l. 1915 poroča o delovanju akademije od glavne skupščine maja meseca 1915 do konca tega solarnega leta; dočim so dosle Letopisi poročali od ene glavne skupščine do druge, bodo odsle očividno poročali po solarnih letih. Druga novost v uredbi Letopisa je ta, da so sedaj prvič vanj sprejeti člančiči, ki zaslužijo priobčitev radi svoje aktualnosti, ali so taki, da jim v drugih publikacijah akademije ni mesta. Tako priobčuje dr. Gorjanović-Kramberger „Neke primjedbe o donjoj čeljusti Weimarskoga čovjeka"; dr. Luka Jelić objavlja v zvezi s svojimi raziskavami o praslovanstvu, ki jih pripravlja, svoj predlog, naj bi se mesto dosedanjega izraza „Indogermani" itd. rabil etnološki naziv „Arjokenti" (jezikoslovno: Satemkenti) z jezikoslovnima diferencama: „Satemci" in „Kentumci" (po besedi: *s*to ozir. *k*entum). — Ivan Milčetić podaja zanimivosti iz italijanskega rokopisa lošinjskega beležnika Martina Botterinija iz l. 1791. Beneškemu podaniku Botteriniju je bil Zagreb — v Germaniji. Med lošinjskim narodom in njega duhovniki, na katerih izvolitev je ljudstvo imelo vpliv, je bilo mnogo prepirov; župnik Fedrigo je okoli 1800, da se osveti narodu, ukinil slovansko božjo službo in jo nadomestil z latinsko. Do 1671 so občinski beležniki pisali zapisnike še hrvatski; vobče pisec poudarja, da so prejšnji Lošinjani po jeziku in noši bili Hrvati.

„Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena" knjiga XX sv. 2). Urednik dr. Boranić poroča o dveh samoborskih „varoških" pesmih, da sta umetni pesmi iz ilirske dobe. Zgodovinski narodopisnega značaja sta tudi razpravi R. Bosnića: „Kako su Suzići (bosenskohrvatski rokovnjači) porobili grofa Draškovića" in poučna razprava R. Strohala „Iz stare Rijeke". V 16. stoletju, torej v časih Trubarjevih, je bilo na Reki več svečenikov, vendar ne toliko, kakor na pr. na otoku Krku. Takrat so se duhovniki na Reki še ženili. Vojaki niso stanovali v vojašnicah, ampak v privatnih hišah. Rodbinska imena takratnih Rečanov so malone vsa hrvatska. — Josip Milaković opisuje „Našega hodžo", ki je znal na originalen način šolsko mladino predčasno spraviti iz šole, tako da ravnatelj ničesar ni opazil. Dr. Fr. Bučar podaja dve priči o zmijah v zagrebški okolici. — Večji prispevki so „Ženidba" v bročanski župi v Hercegovini, kakor jo je l. 1870 opisal don Fr. Milićević; Josip Kotarski nadaljuje svoj opis narodnega življenja v Loboru (nekje v Zagorju), a Ivan Žic je končal „Fraze in poslovice" z Vrbnika na Krku. Pregled o velikonočnih kresovih daje M. Medić v kratki razpravi „Vazmenka ili vazmenjak". — Dr. Fran Ilešić je nabral novo gradivo o legendarnem motivu „Rajske ptice".

Nadalje je akademija izdala dve obsežni knjigi zgodovinskih virov in sicer II. knjigo „Habsburških spomenikov kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije" (kot 38. knjiga „Monumenta spectantium historiam Slavorum meridionalium", ki jo je uredil Emilij Laszowski. Listine se tičejo dobe 1531—1540. — Dr. Marko Kostrenčić in Emilij Laszowski sta uredila XIII. zvezek „Diplomatičnega Zbornika kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije" (sredina 14. stoletja).

V „Radu" (knj. 209) je priobčil znani kriminalist prof. dr. Jos. Šilović razpravo „Pokušaj u hrvatskom kaznenom pravu" ter izvaja na temelju mnogobrojnih citatov iz starih hrvatskih statutov, da staro hrvatsko pravo ni razvilo pojma „pokušaj", kakor tudi istodobni nemški in italijanski pravni izvirniki niso imeli potrebnih abstrakcij za ustvaritev pojma „pokušaj"; poskus zločina se je marveč v starejših dobah smatral že za delikt in je bil kot tak kazniv. Trsatski statut na pr. je določal, naj dobi tri udarce s konopcem oni, ki bi s silo otvoril komu vrata, pa

naj si bi imel pri tem kakršnokoli svrho. — Splošno socialnopravnega značaja je razprava dr. Ivana Strohala „Priroda i pravo". Avtor sam uvodoma priznava, da je to le okostnica študije, a priobčuje jo, ker vidi, da on sam ne bo mogel dovršiti zamišljenega dela. Odlični juristi očitajo pravni znanosti sholasticizem in nekak circulus, ker nima dosle predmeta izven sebe, ampak stavi za osnovo svojemu raziskovanju samo sebe. Prof. Strohal išče v nasprotju s takim jusom prirodni objekt svoji znanosti in ga nahaja v nekem „vplivanju" človeka na svoje telo in ves vnanji svet. — Predsednik akademije dr. Tomo Maretić, avtor knjige „Istorija hrv. pravopisa", razpravlja „Jezik dalmatinskih pisaca XVIII. vijeka" (do imperativa); to je za „Jezikom slavonskih pisaca" (Rad, knj. 180) drugi prilog k historični gramatiki našega jezika. — Obenem s to serijo publikacij smo prejeli tudi drugo izdanje 8. knjige „Grladje" (gl. „Lj. zvon" 1916, str. 336); namesto izločene „Ostavštine Frana Krste Frankopana" je priobčena študija Ivana Milčetića „Dva zaboravljena književnika iz Kaštela" (18. stoletje) in Körblerjeva publikacija: „Dvije latinske pjesme 16. vijeka u pohvalu biskupa, nadbiskupa i petenjega kardinala Djura Draškovića.
Dr. Fr. Ilešič.

Nekrologa

Dr. Karol Slanc (* 1851 — † 6. 9. 1916). — Spominjamo se smrti znanega slovenskega publicista. Kar je storil dr. Slanc kot politični agitator in žurnalist v dnevnih vprašanjih in borbah, marsikaj tega izgine s širšega narodnega pozorišča. Kulturni zgodovinar pa ne pojde preko udeležbe, ki jo ima pokojnik ob razvoju slovenske narodnosti za dobe Jos. Jurčiča, ko je v 70. letih s svojimi duhovitimi spisi v „Slovenskem Narodu" klical in zbiral slovenstvo, a obenem ga branil s sredstvi nravnosti in v imenu nravnosti. Dr. Slanc je bil duševni in gmotni sotrudnik vsakega družabnega gibanja na Slovenskem, ki je stremilo kvišku, ker je umeval svoj čas.
Dr. L.

† Dr. Josip Karásek. — Z Dunaja smo prejeli poročilo, da je dne 2. julija tam umrl dr. Josip Karásek, odličen slavist in češki pisatelj. Porušila ga je pljučna bolezen, ki ga je mučila dvajset let. Pokojnika so osebno poznali starejši naši dunajski slavisti, a bil je Karásek vobče dobro znan v dunajski slovanski družbi, ki ji je posvečal vedno mnogo pozornosti. Kakor je na svojem dunajskem domu gostoljubno sprejemal svoje slovanske znance in prijatelje, tako je tudi z izredno postrežljivostjo dajal pismena pojasnila vsakomur, ki se je do njega obrnil po kak nasvet. Vse to nam poleg njegovega mnogostranskega in bogatega znanstvenega dela nalaga dolžnost, da se ga spominjamo tudi v „Ljubljanskem zvonu".

Karásek se je narodil l. 1868. v Miletinu na severovzhodnem Češkem; gimnazijo je končal v Jičinu, kjer je 1888 maturiral. Na vseučilišču je bil eno leto v Pragi, potem pa na Dunaju, kjer je bil knjižničar Jagićevega slovanskega seminarja, in je promoviral l. 1893. ter bil nato eno leto zaposlen v uredništvu uradne „Wiener Zeitung", l. 1895. v biblioteki ministrstva za notranje posle, a od l. 1896. kot urednik zabavnega dela na novo ustanovljenih „Pražských Uředních Novin", kjer je ostal do svoje težke obolelosti l. 1898. Od takrat je stalno živel na Dunaju; le po leti je včasi bival blizu Jičina, kjer je imel lastno hišico. Bil je torej

skoro 20 let, kakor je sam pravil, „Privatgelehrter" in kot tak se je boril ne le s svojim bolnim telesom, ampak tudi z vnanjimi življenskimi faktorji; v tej borbi mu je plemenito pomagala njegova žena, Čehinja, meščanska učiteljica na Dunaju, sama literarno delavna.

Iz tega dosti tesnega okvira vnanjih dogodkov njegovega življenja se je širil Karáskov duh po slovanskem svetu. Že kot slušatelj slavistike na Dunaju se je sprijateljil z mnogimi Jugoslovani, Poljaki in Malorusi ter študiral vneto razne slovanske jezike in literature. Bila je to doba, ko sta se na Dunaju pripravljala za vseučiliško karijero dr. Štrekelj in dr. Murko; a pokojni dr. Oblak je bil Karásku prav vrstnik. Obenem s Karáskom je doktoriral znani, tudi letos umrli maloruski literat Ivan Franko — nekrolog Franku je bil zadnji spis, ki je potekel Karásku izpod peresa Z jugoslovanskim svetom samim se je seznanil Karásek že rano. Ko je obolel, je iskal zdravja na jugu, zlasti na Malem Lošinju, kjer je pridno študiral hrvatski dialekt, istotako v Dubrovniku in na Črni gori. Tako si je pridobil popolno znanje srbohrvaščine, ki jo je obvladoval v pismu in besedi. S tem njegovim bivanjem na slovanskem jugu je v zvezi nekaj njegovih študij; poročilo o lošinjskem dialektu je podal pri dunajski Akademiji (Bericht der „Balkankommission", VII.), a svoje „Dubrovačke legende" je izdal s podporo naučnega ministrstva l. 1913. Svojemu prijatelju dr. Boh. Vybíralu, ki je l. 1911. preložil v češčino Cankarjevega „Kurenta", je Karásek za ta prevod napisal uvod. V obče je mnogo Karáskovega znanstvenega dela v zvezi z dogodki in z razmerami njegovega življenja. Rojak velikemu češkemu pesniku in narodopiscu Karlu Jaromiru Erbenu, se je dolga leta bavil z njegovo korespondenco ter jo je končno hotel izdati pri Češki akademiji, a smrt mu je prekrižala ta načrt. Marno je raziskoval zgodovino dolnjeavstrijskih Čehov ter je na pr. l. 1895. obilo prispeval za „Sborník Čechů dolnorakouských", Karásek je bil v obče mož, ki kljub znanstvenosti svojega dela in kljub bolezni nikoli ni izgubil zmisla za pravo in javno življenje ter je spremljal vse pojave slovanskega sveta z živim zanimanjem in dejanski s feljtonističnimi poročili. Imel je mnogo publicističnega in žurnalističnega daru ter je njegove prispevke najti v nebroj čeških in vobče slovanskih novinah in revijah. Deloma je bila kriva morda bolezen, ki mu ni pripuščala, kakor je rekel, da napiše več nego 200 vrst naenkrat, da se mu je delo razcepilo na komade in komadiče in se mu ni sestavilo v enotnejšo in mogočnejšo stavbo.

Znanstveno delovati je začel že kot dijak. L. 1893. je z Jagićem napisal obširen uvod za rusko izdanje spisov znanega češkega verskega reformatorja Petra Chelčickega. L. 1894. je v „Zlati Prahi" in posebnem spisu za štiristoletnico „Cetinjskega oktoiha" opisal ta črnogorski prvotisk iz l. 1494. Najbolj znana pa je njegova „Slavische Literaturgeschichte" v dveh zvezkih, ki je izšla 1906 v znani „Sammlung Göschen" v Lipskem (ruska izdaja z nekaterimi izpremembami, ilustrirana kot „Istorija slavjanskihъ literaturъ", Petrograd 1912).

Karásek je bil slavist v pravem pomenu besede, t. j., bavil se je z vsemi slovanskimi literaturami. Ta široki kulturni pogled, ki se je ujemal z njegovo prirojeno smerjo mišljenja in ki ustreza povsem šoli Jagićevi, je naraven pojav pri človeku, ki je videl kaj sveta in živel v krogih, kjer se razmere presojajo s širšega stališča. V mlajših svojih letih je bil Karásek domači učitelj za češčino pri knezu Alfredu Windischgrätzu, tedanjem ministrskem predsedniku, pri grofu O. Thunu, pri grofu Harrachu, pri kneginji Khevenhüllerjevi itd. S temi rodbinami je prepotoval Avstrijo, Srbsko, Bolgarsko, Nemško in Italijo. — Karásek je živel in delal

dolga leta umirajoč in zavedajoč se tega svojega umiranja. Resignirano je konstatiral to činjenico in včasi govoril o njej s humorjem. V Letopisu „Videnjske Matice" je napisal črtico: „Kdaj nisem kašljal?" in je tu opisal Ondřičkov koncert pred češkim občinstvom, kjer se mu je med mojstrovim sviranjem pesmi „Kje dom je moj?" popolnoma umiril njegov zloduh kašelj. Lepo je bilo, da je takemu svojemu sinu njegova mati ob smrti z daljnega Jičina prinesla češke prsti, da na Dunaju „na zemlji domači mu truplo leži". Mi znanci in prijatelji njegovi mu ohranimo hvaležen spomin. *Dr. Fr. Ilešič.*

Uredništvo je prejelo sledeče književne novosti:

Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Knjiga 209.

Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena. Knj. XX, svezak 2.

Ljetopis Jugoslav. akad. za godinu 1915. 30. svezak.

Carniola. Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko. Let. VII, zvezek 2.

Časopis za zgodovino in narodopisje. 12. let., snop. 2.

Dr. Matthias Murko, Das serbische Geistesleben. Leipzig und München, Süddeutsche Monatshefte G. m. b. H., 1916. V. 8⁰. 53 str. Preis 1 M.

Blaž Bevk, Domorodni glasi. Trst. Tiskarna Brunner & drug. 1915. 8⁰. 352 str. Cena?

Navodilo za rejo domačih zajcev na deželi. Sestavil stotnik-avditor dr. Štefan Voszka. Prestavil dipl. agr. Alojzij Jamnik. Z 20 slikami. Ljubljana, 1916. Založila Katoliška bukvarna. 8⁰. 62 str. Cena 80 v.

Šolska izvestja:

Izvestje c. kr. II. drž. gimnazije v Ljubljani. 67 str.

Jahresbericht des k. k. Kaiser-Franz-Joseph-Gymnasiums in Krainburg. 48 str.

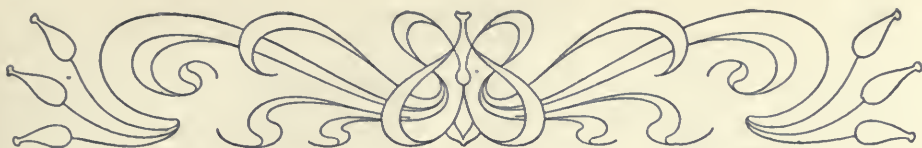
C. kr. drž. obrtna šola v Ljubljani. Izvestje o šolskih letih 1914/15 in 1915/16. 4⁰. 11 str.

VIII. in IX. izvestje cesarja Franca Jožefa I. mestnega dekliškega liceja v Ljubljani. Šolski leti 1914—5 in 1915—6. 48 str.

Letno poročilo I. mestne šestrazredne deške ljudske šole v Ljubljani o vojnem šolskem letu 1915—16. Sestavil šolski vodja Jakob Dimnik. 92 str.

Dr. Tad. St. Grabowski, Rosya jako „opiekunka" Słowian. I. Ruś-Ukraina. Kraków, 1916. 8⁰. 48 str.

Fran Albrecht.

Naš bog.

Spočel si nas in vrgel iz teles
na prazno cesto, na neznan planet,
in ta je blažen, oni je proklet
od tebe, ki ti ni imena.

In nisi vprašal nas, če hočemo,
— o, jaz bi hotel biti vetru brat! —
in lačnim dal si žejo, žejnim glad
in solzo bôli in radosti.

In ko smo brez ponosa klicali,
da bi te našli, v svojo blazno noč,
smo te ustvarili, naša nemoč,
po svojem velem licu.

In ko zdvomili smo nad tabo, glej,
— ‚da ne, da si' je ugibala lobanja —
izpregledali poslednja smo spoznanja
in videli: da si in nisi.

Fran Govekar:

Film.

(Dalje.)

„Ne, vse ne!“ je ugovarjal praporščak dr. Ivan razvnet. „Ne pozabi neštevila mater, žen, sester, nevest, ki doprinašajo prav dandanes svoji brezmejni ljubezni neskončne žrtve! Nikdar ni stalo ženstvo višje kot v sedanji dobi!“

„Meni pa se je zdelo, da nikdar nižje!“

„Usoda, ki je pred vojno le po kapljah padala na ženstvo, se je vsula nanje kakor besen slap!“ je govoril praporščak. „Na milijone srečnih žensk se je čez noč izpremenilo v okamenele Niobe . . .“

„In na milijone se jih je pogreznilo v blato in temo!“ je odsekal Viktor.

„Tudi one so usmiljenja vredne žrtve vojne. Svet je še vedno bogat mučenic-svetnic, ki v bedi, sramoti in umiranju vzdržujejo živi ogenj nesmrtnega ideala!“

„O, o, to rad slišim, prijatelj pesnik! Ideali! Kakor pravljica iz davnih dni zveni na uho ta beseda. Pripoveduj, prepričaj me, — saj bi se dal tako rad prepričati. Ideali ženstva? Rusi trdijo, da ima ženska namesto duše le paro kakor pes,“ je govoril Viktor, „a Slovenec pravi celo, da je baba hudič. Kakor gad je ženska: raztrgaj jo na dvoje, a še skače vate in te pika. Bij jo, psuj, ponižaj do tal, a ona te objame, tepca, ter ti krohotaje izpije dušo.“

„Za boga, li nimaš matere, sestre . . .!?“ se je togotil Ivan.

„Ah, izjeme? So, gotovo so tudi izjeme, sicer bi se morali vsi možje že davno iz obupa in besnosti sami poobesiti in postreljati; toda celo naše matere, sestre, hčere . . . kdo ve, so li med njimi izjeme, ali pa niso bili in niso naši očetje, svaki, zetje tako topi, da niso bili in niso več sposobni aktivnega ali pasivnega odpora? Moški imamo vest, značaj, čast . . . ženske pa imajo le svoj živalsko sebični instinkt ter le na lastno korist zaostreno pamet!“ —

Radi smo ju poslušali, ker sta mnogo čitala in še več sama razmišljala, mi pa smo čutili, da je resnica sredi med njima. Polemiko je prekinil tovariš.

„Na Bledu sem se seznanil ž njo,“ je začel pripovedovati Vladimir. „Na jezeru pri kopanju smo se shajali: on, inženir v

nekí tovarni tik primorsko-laške meje, ona, njegova žena in jaz. Že prvi dan smo plavali iz ločenih predelov skupaj ven na globoko jezero, in ko smo se vrnili, smo se sončili v družbi kot stari prijatelji. Prav nič lep ni bil njen obraz; nasprotno, njena trobasta usta s prevelikimi zobmi so jo delala naravnost grdo. A stas je imela prelesten. V rafinirano koketni, le za največjo silo dostojni kopalni obleki je razkazovala svoje božanstveno telo smelo, samozavestno in brez najmanjšega sramu. A tudi brez nesramnosti. Zato pa je bila več kot lepa, namreč razburljivo pikantna.

Okoli osemindvajset, morda blizu trideset let je imela. Torej v dobi, ko je ženski čar najsilnejši. Vsaj zame in menda za vse moške, ki ne morejo biti več sentimentalni. Kakor solnce na poldnevni višini je ženska te dobe: ožarjeni še z vsemi čari mladosti, kipe njeni udje v najrazkošnejšem razcvitu, a njena kri je vrela od radostne strasti in neukrotljivega hrepenenja. Sprejemljive in darežljive v največji meri, poznavajoče vse mike, izraze in tudi življensko nedoknadno ceno ljubezni, jo dajejo in sprejemajo ženske v tej bujni dobi. Kakor v nestrpnem strahu so, da jim izginjajo poslednje prilike nepotvorjenega razkošja. Zato se jim mudi, da jih ne zamude. Proste vseh iluzij, že onstran groba idealov mladosti, so polne dekliške sanjavosti in preračunljive zapeljivosti, omahujoče iz ekstrema v ekstrem. In prav to jih dela najbolj mikavne.

Tudi ona je bila taka in zato me je očarala že prvi dan. Razžaljiv bi bil, če bi ji ne bil rekel, da je krasna. Še več! Takoj sem spoznal, da ne riskiram ničesar, ako jo povabim na sestanek. Smejala se je iz polnega grla na vsakršen dovtip, zavijala oči, se valjala in premetavala na solncu pred mano po deski, legala vznak in na prsi ter se šalila dvoumno, kakor bi bili najboljši znanci že od otroških let.

On, plavolas tih možiček z zlatimi naočniki in redkimi dolgimi rmenimi brčicami, jo je očividno oboževal in občudoval. Vedel se ni kot njen mož, nego kot njen pokorni sluga, ki se čuti srečnega, ako ga milostiva pogleda vsaj s kotičkom svojih čarobnih oči.

Razmerje mi je bilo torej jasno. Toda iz gole dostojnosti sem jo naprosil sredi plavanja za sestanek šele tretjega dne. Zasmejala se je naglas. „E, vi prosite kaj takega!“ je dejala. „Jaz sem pa že mislila, da ste kakor moj mož.“ — „Kakšen, prosim?“ sem vprašal, a v odgovor se je zasmejala še glasneje, se vrgla vznak in plavala kriče in pljuskajoč dalje.

Ko smo stopali ob obali na obed, se je oklepala inženirjeve desnice kot najudanejša soproga, vsa dehteča kot razcvela roža,

elegantna, ponosna in resnobna kot prava dama. Ali sem odletel? Ali sem se motil? —

Na večer sem porabil hipec, ko sva bila v letoviškem parku pri koncertu sama ter sem jo opomnil: „Na svoje vprašanje še nisem dobil odgovora!“ Zavrtela se je na peti, se zasmejala in stekla k skupini znanih gospodičen in gospej.

Torej sem se vendarle blamiral! Skoro zadovoljen sem bil, da je tako. Očital sem si, da sem si razlagal njeno razposajenost kar precej toli enostavno. V inženirju sem spoznal blago dušo, nadarjenega tihega človeka, ki se mi je zasmilil, če sem pomislil, da bi mu jaz prvi nastavil roge. Resnično. Zbudila se mi je vest in nekako odleglo mi je, da me je pahnila nazaj, še predno bi bil storil drugi korak k lopovskemu činu. Pa ostanimo pri flirtu, pri sladki teoriji! sem si dejal. Še bolje kot banalno grešna praksa, ki ubija vso iluzijo in poezijo. In bil sem srečen, da nisem občutil nobenega kesanja in obžalovanja.

Mirno, veselo smo prebili tisti večer ter se ločili prijateljski, odhajaje spat skoro s kokoši. Še pred deseto sem upihnil luč ... Pet minut nato pa so se odprle duri moje sobe in se hitro zopet zaprle; po tleh so pritekle bose noge, dvoje močnih mehkih rok me je objelo in vroče ustnice so iskale po mojem obrazu. Po polnoči je zopet vse izginilo ...

Tako je bilo poslej večer za večerom. Podnevi na jezeru razposajena koketa, na obali, v letoviškem parku in v restavraciji fina, kapricijozna, vedno resnobna dama, pred polnočjo razuzdana bakhantka ...

Teden nato sta se vrnila na laško mejo. Poslovili smo se ljubeznivo, a z manirno hladnostjo. —

Dve leti je minilo odtedaj. Te dni pa sem jo srečal roko v roki z madžarskim vojaškim asistenčnim zdravnikom — velikim, črnim, zarjavelim mladeničem očividno silne fizične vrline. Impozantna dama, vsa dehteča kot bujno razcvela roža, elegantna do najvišje rafiniranosti, ponosna kot kraljica in resnobna kot najmodrejša soproga. Pozdravil sem jo začuden, a jedva mi je odzdravila in šumela mimo mene. Stal sem pred zagonetko in strmeč buljil za njo.

„Jaz pa vam pravim: kdor žensko pogleda, da jo poželi, je že prešeštval ž njo v svojem srcu!“ zaslišim poleg sebe recitirati Matejeve evangelske besede v pridigarskem tonu. Ozrem se: bil je prijatelj odvetnik. Pozdraviva se in greva dalje.

„Z drugačnimi očmi sem gledal za ono damo,“ mu razlagam; „poznam njenega soproga, a ona hodi javno po ulicah roko v roki s tujim moškim.“

„Ne, to je bil njen sedanji mož,“ mi razloži odvetnik.

„Kako? Se je li ločila in omožila v drugič?“ —

„Slučajno sem bil pravni zastopnik njenega moža,“ je pripovedoval prijatelj. „Zanimiva istorija, vsaj ne vsakdanska. Ko so vdrli Lahi preko meje, so se naše čete umaknile na določeno obrambno črto, ozemlje pred to črto pa se je izpraznilo. Tudi tovarno, kjer je služil njen mož kot inženir, je hipoma ostavilo vse osobje in pobegnilo na varno za našo fronto. Med prvimi begunci v našem mestu se je pojavila ona. Njen soprog je moral ostati še v bližini s tropom delavcev, da reši iz tovarne, ako se še da kaj rešiti. Ponoči se je z vojaškimi patruljami in z delavci plazil preko kraških pustinj in peščenih lagun do tovarne ter dal odvažati in odnašati najdragocenejše aparate, knjige, blagajnico in razni materijal. Bil je vsak hip v smrtni nevarnosti. A rešil je svoji tovarni več, kakor bi bilo pričakovati. Nekaj dni nato pa so Lahi naperili svoje topove na tovarno, jo razsuli in kmalu tudi zasedli. Inženirjev urad se je preselil v Trst, delavce pa so odpustili vse do zadnjega. A kar naenkrat so inženirja zaprli. Izkazalo se je, da je tekom let poneveril nekaj tisočakov iz blagajne za stavbna in lagunska dela. Poneverjenje je bilo toli spretno prikrito, da bi se ne bilo razkrilo nikdar, če bi ravnateljstvo ne dobilo anonimne ovadbe. Z nerazumljivo natančnostjo je izdajala višine izmaknjenih vsot in približno tudi datume, kdaj se je inženir pregrešil. Pregledali so stare knjige in pobotnice ter našli ovadbo potrjeno. Poklicali so inženirja predse in siromak je priznal vse. Povedal pa ni, čemu je porabil denar. Zaslišali so njegovo ženo, ki ni vedela ničesar, celo strmela je in ogorčeno izjavljala, da se dá takoj ločiti, ker s tatom ne more nikdar več živeti v zakonski zvezi.

Takrat so se tržaški sodni uradi preselili v naše mesto in s seboj so privedli tudi inženirja, da pričaka v tukajšnjih zaporih sodne obravnave. Nekega dne dobim poziv, naj ga posetim v ječi. Ko sem vstopil in zagledal tolstega možička z zlatimi naočniki in redkimi dolgimi rmenimi brčicami, sem ga spoznal. „Morda se me še spominjate,“ je dejal; „bili smo pred leti po nekem narodnem plesu skupaj v kavarni. Tudi moja soproga je bila z mano, vi pa ste imeli s seboj svojo soprogo in troje hčera.“ Da, resnično. Takoj mi je vstala pred očmi njegova burno vesela in glasno ščebetava

mlada ženka: živa koketa izredno elegantne toalete in prav velikomestno svobodnega vedenja. Ni mi bila všeč, a čutil sem, da žehti iz nje neka omamna poltnost. — „In zato sem se osmelil prositi vas, da me posetite. Edini znanec ste mi v tem mestu med kazenskimi zagovorniki. Toda zagovarjati me sploh ni mogoče. Prosim vas le enega: preglejte ves kazenski akt in poiščite v njem tisto anonimno ovadbo. Prosim, primerjajte pisavo in slog s temle pismom; potem mi povejte svoje mnenje!“

Izročil mi je pismo brez naslova in podpisa; očividno je odtrgal oba. Suhoparno pismo je govorilo o potovanju z Nabrežine v Ljubljano, o iskanju stanovanja, o draginji in o koncertu vojaškega orkestra v Zvezdi. Uganil sem izlahka, da je pismo pisala njegova soproga. Motno, kakor zamrle so zrle njegove oči skozi zlate naočnike, obraz mu je bil siv in medel, a njegove kretnje mirne, skoraj apatične. Hotel sem govoriti o njegovem zločinu, a odmajal je z glavo, se poklonil ter dejal: „Pustiva to za prihodnjič! Do svidenja!“ Nedvoumno me je odslovil.

Ko sem pregledoval sodni akt in našel tudi anonimno ovadbo, sem se zgrozil: ovadba je bila pisana z isto roko, ki je pisala pismo. Jasno je bilo: ovadila ga je lastna žena!

Ko sem vstopil zopet v njegovo ječo, mi je nestrpno planil nasproti. „Nisem se motil, kaj ne?“ je vprašal. Prikimal sem in mu vrnil pismo. Nervozno ga je zmečkal in raztrgal na drobne koščke. „O, vedel sem to takoj v prvem hipu!“ je vzkliknil. „Samo ona je mogla napisati tako ovadbo, ker le njej so bili znani moji grehi. Saj sem jih storil pod njenim neprestanim pritiskanjem, po njenem navajanju in le zanjo! Zaslužil sem dovolj, da sva mogla živeti — sama brez otrok — celo v skromnem razkošju. A ni ji bilo dovolj. Hotela je imeti vedno novih, vedno lepših in dražjih toalet, nakitov, luksusa, izrednih užitkov in lepot. Zahtevala je, da preživljava vsako leto par mesecev ob morju, na jezerih, na potovanjih . . . nikdar ji ni bilo dovolj zabave, doživljajev in senzacije. In ker nisem mogel vsega plačevati iz svoje plače, me je mučila in zapeljevala tako dolgo, da sem poneveril prvi tisočak iz zaupane mi blagajne. Sklenil sem, da ga prislužim postrani in ga vrnem. A preden se mi je posrečilo poravnati prvo vsoto, sem moral poneveriti že drugi tisočak. In potem je šlo dalje kakor v sanjah. Jemal sem kakor nezaveden in brez volje, kadar je le zahtevala. Neomajno pa je živel v moji duši sklep: vse povrnem . . . vse poplačam . . . tat ne ostanem! Mučil sem se ponoči in podnevi z razmišljanjem: a s čim naj po-

vrnem? Kako naj poplačam? Odgovora nisem našel. Toda vse povrniti, vse plačati moram, moram! Le to je izpolnjevalo moje življenje in ga vzdržuje še danes . . .

„Vse drugo je odmrlo. Celo moja neizmerna, blazna, besna ljubezen do nje je umrla v mojem srcu . . . Imela je neštevilo ljubimcev poleg mene, zakonskega moža. V Opatiji, v Lovranu, v Kraljevici, v Gradežu, na Bledu, v Rogatcu, na potovanju v Draždanah in Monakovem, na Dunaju in v Pragi . . . povsod, povsod, kjer sva se mudila zdržema vsaj štirinajst dni, je iskala novih senzacij in naslad.

„Spočetka sem se energično upiral, a zagrozila mi je, da me zapusti za vselej in ko sem ji očital vnovič njen greh, me je res ostavila ter se vrnila k svoji materi. Bilo mi je zblazneti brez nje; peljal sem se za njo, jo prosil, naj se vrne in trpel molče dalje. Toda zopet sem se uprl, zopet sem jo psoval ter jo hotel celo pretepsti, a pobegnila mi je domov in se ni hotela vrniti več. Zval sem jo nazaj, ji pisaril roteča pisma, a brez uspeha. Dobil sem le osorne odgovore njene matere, ki mi je očitala, da sem brutalen sirovež, ki njene krasne hčere nikoli nisem bil vreden ter sem jo le onesrečil. Dvakrat sem se peljal po njo, a skrila se mi je in nisem je mogel najti. Bil sem obupan, ker moja ljubezen do nje je postajala tem vrelejša, čim blaznejša in bednejša je bila. Pisal sem ji, da ji odpuščam vse in dajem popolno svobodo, samo pri meni naj živi. Nato se je vrnila.

„Zopet se je začelo prejšnje življenje, njena razuzdanost ni poznala nobenih mej, jaz pa sem se delal slepega in gluhega. Vstran sem pogledal, kadar bi moral zakričati od bolesti, v zid sem se obrnil in mižal, kadar je uhajala iz zakonske spalnice.

„Tako se me je iznebila, a zdaj hoče po sili postati povsem svobodna.

„Dobro vem, kako živi. Nekemu Madžaru je zmedla glavo tako, da bi jo vzel za ženo. Mlad je, močan in bogat. Graščino ima ob Blatnem jezeru in ogromna posestva, — peča se s svinjerejo na debelo, a vrhu tega je zdravnik in delničar pivarne v Pešti. Zato me je ovadila, da me uniči ter se odtrga od mene docela. Lahko bi se maščeval nad njo. Uničim jo lahko. A čemu? Usodi ne uide in tudi njena vest bo končna najstrašnejša sodnica. Povedal sem vam to, da vam bo razumljiv moj zločin. Dajte mi častno besedo, da ne izdaste resnice sodišču pa naj se zgodi z mano karkoli!“ In pomolil mi je desnico.

Branil sem se, mu prigovarjal, naj si olajša svojo kazen, naj ne prizanaša propali ženi — zaman, moral sem mu obljubiti s častno besedo, da ne razkrinkam žene in da molčim proti vsakomur vsaj do njegove smrti . . .

Dva dni nato si je z ostrim robom kositarne skledice, v kateri so mu prinesli v ječo obed, prerezal žile na rokah, nogah in na vratu ter je izkrvavel. Njegova soproga pa je danes že omožena z madžarskim bogatašem".

Tako mi je pripovedoval prijatelj odvetnik.

Tisti večer sva bila v najelegantnejši ljubljanski restavraciji. Sedela sva sama v kotu za okroglo mizo, nedaleč stran pa se je okoli dolge mize zbirala družba mladih madžarskih častnikov in zdravnikov.

Naenkrat je prišla tudi ona s svojim možem. Vse je poskočilo na noge, vsi so ji hiteli slačit plašč, odvzemat pompadurko in pahljačo ter ji odkazovat prostor ob sredini mize. Kakor kraljica ponosno se je nasmihala milostno na desno in levo, podajala konce svojih prstkov ter sedla šaleč se poleg svojega lepega moža, bliskaje z očmi in igraje z nedosežno gracijo najfinejšo svetsko damo.

„Ko bi vedeli tile častniki vse, kar veva midva o njej!" je dejal prijatelj. „Kaj bi se zgodilo, če bi stopil jaz zdajle pred njo ter ji zabrusil v obraz: morilka, tatica, vlačuga!?"

„In kaj bi rekli, če bi to pritrdil še jaz iz — lastnih doživljajev ž njo na Bledu?" sem pripomnil.

„Ho, ti tudi? In kdo ve, koliko je še drugih, ki bi mogli govoriti, pa molče! Svet more menda sploh obstajati, ker drug o drugem ne vemo najvažnejšega, ali ker molčimo prav takrat, ko bi morali kričati!"

Tako sva modrovala in pritrjevala Shakespearu, ki je dejal, da

,Celi svet
gledišče je, možje in ženske vse
so le igralci, ki nastopajo,
odstopajo, a človek vsak vsaj sedem
zaigra vlog v življenju svojem tem . . .'

Kdor igra spretno, je plačan dobro in svet mu ploska, ga slavi, ne vprašajoč, li lopov je, li poštenjak; kdor slab, se norci rogajo mu, se smejejo gledalci, še pretepo ga siromaka, ki srečen je, da ne izgubi vsaj glave. Kdor bi motil igro, težko bi plačal svoj poskus; polomljenih kosti bi ležal pred gledіščem, psovan, zasmehovan. Zato pa pusti svet, naj se igra, objema, ljubi, vara, naj se množi in kolje

med seboj pijano: ti glej samo in smej se, smej tej pestri igri neprestano!"

Tako je zaključil Vladimir svojo istorijo, Viktor pa je planil k pianinu, zaigral „Ridi, Pagliaccio!" in pel, pel, kakor ga nisem čul še nikoli ... Toda le dveh treh akordnih skokov mu je trebalo in Canio se je izpremenil v Mefista pod Margaretinim oknom ter je satansko hudobno zahreščal podoknico, krohotajoč se „Ho! ho! ho! ha, ha, ha!" (Dalje prihodnjič.)

Útis:

Disharmonija.

„Jaz hočem!" — kot poljub me misel ta opaja.
„Ne morem!" — dušo vso spoznanje to razdvaja.
V stoterih slikah v duši svet živi,
v stoterih barvah se v očeh preliva;
iz travce slednje vstaja slika živa,
iz cvetke slednje mi skrivnost dehti,
iz zraka govori s tisoč glasov,
iz lesov šumnih mi naproti veje
in žubori iz jézera valov,
iz petja sladkega najmanjše tice
in iz oči otroka se mi smeje,
iz smeha berem tajne, z lic device —
„Vse hočem zbrati, svetu vse podati!"
Srce mi misli in se veseli.
„V blesteče čem besede jih vkovati!"
A jezik le jeclja in — onemi.

Fr. Milčinski:

Aprovizacija.

2.

Kalo in režija.

Čas je resen. Gromski je njegov glas, ki kliče in vabi vesoljni narod na združitev vseh sil k odporu in delu, gromski in neodoljiv, in se njegovi sili ni moglo upreti niti branjevstvo prelepega predmestja Pasji dol. Šli so in si ustanovili društvo, koristno društvo „Koruzo“. — „Da si ne bomo,“ kakor je na ustanovnem zboru poudarjal velezaslužni predsednik Magajne, „v teh veličastnih dneh po nepotrebnem delali konkurence pri milu in petroleju ali se celo sami letali ovajat na policijo, saj je dovolj, da nas drugi!“

„Koruza“ je bila ustanovljena in ne dovolj temu, je tudi delovala. Prirejala je tečaje. Vsak sleherni petek se je vršila zdaj v tej gostilni, zdaj v drugi poučna pokušnja živil, kakršna smatra zakon za neizogibno potrebna za vsakdanjo prehrano, živil od golaža do zajca, od klobase do praženega piščeta, — pa tudi živil v tekoči obliki. In ne dovolj, da so jedli in pili, jih niti niso plašili ogromni stroški in so se povzpeli celo do predavanja.

Predavatelj pa je bil gospod Rado Olupek, ki se je sam skromno nazival tajnika, ne da bi kdaj razodel, kod in čegav da je tajnik, in je morebiti baš od te tajnosti izvajal svoj prijetni naslov. Zameril pa niti ni, ko ga je dični predsednik na večer predavanja predstavil slavni družbi kratkomalo za doktorja. Bil je reden odjemalec v Magajnovi trgovini, reden odjemalec, pa nereden plačnik, in je preudarni gospod predsednik v dnu duše gojil naklep, da iz društvene blagajne dovoljene nagrade gospodu predavatelju ne izplača v gotovini, marveč mu jo rajši obota v bukvicah na dolgu.

Tisti večer je bilo torej zbranih lepo število društvenikov, samih mož, da je bila radost in izpodbuda jih gledati in poslušati — ne svetobolnih sanjačev in milih Jer, ampak kremen-značajev, kakršnih treba, bistrih oči in železnih pesti, mož, ki so vedeli, kaj hočejo, in so držali, kar so prijeli. To se je pokazalo takoj. Ko je namreč učeni gospod predavatelj z naklonjenim smehljajem mimogrede omenil, da si je upoštevajoč sedanje razmere in potrebe izbral za predmet predavanju privijanje cen, ga je od drugega konca mize

ob splošnem pritrjevanju točno zavrnil gospod Cebin, da v privijanju ni treba nikomur pouka, rajši v izvijanju: kako in kaj, če človeka prime oblast in mora pravici dajati odgovor zaradi previsokih cen.

Gospod tajnik Rado Olupek se je takrat pogajal z jedro točajko zastran večerje in mu ni kazalo prekiniti teh pogajanj; zato je Cebinu na onem koncu in sploh vsemu omizju zgolj lahko pomignil s prsti, kakor bi v zraku igral glasovir, in je to pomenilo, da že vse ve in ne potrebuje opozoritve. In je z rahlim nasmevom mežiknil. Pa so se spogledali okoli mize in so razumeli: mož ne ve le vsega, ampak še več in zlasti več nego sploh sme povedati.

Zanimanje je bilo torej napeto kakor koža na bobnu. —

Gospod Rado Olupek je povečerjal. Obrisal si je sive brke, omel si zorni nos in pričel.

Za uvod je dal duška svojemu prepričanju, da v sedanjih po vojnem stanju provzročenih razmerah obrtuje vesoljno branjevstvo le sebi v izgubo.

Tako je rekel in je pač vedel zakaj. Vendar beseda je bila kočljiva in poslušalstvo je osupnilo; požrlo je slino in pogledalo izpod čela. Kajti le trgovcu samemu se poda, če trdi, da prodaja v svojo škodo; če drug to govori, ta se očitno roga, takemu pa gorje! — Položaj je bil vsekako resen, — že je eden zakašljal — ata nebeški, če bi se predavatelj drznil in si norca delal iz teh mož! Ne bi mu bilo čestitati!

Ali predavatelj je bil kos poslušalstvu in položaju in že je razpršil zbirajoče se dvome. „Časi so namreč taki," je rekel, „če bi branjevec zahteval dvakrat tolikšen dobiček, nego ga zahteva, ne bi nič manj prodal. Ako se navzlic temu zadovoljuje s skromnejšim dobičkom, pravim, da prodaja v svojo izgubo."

Ta razlaga je bila jasna; vsi so bili zadovoljni in so pritrdili.

„Ampak," je posvaril govornik, „te besede se govore le med nami in le za nas, ki se poznamo. Bog ne daj, da jih kdo izpregovori na sodniji! Na sodniji bi jih hitro zasukali, zakaj na sodniji poznajo pač paragrafe, branjarije pa ne razumejo nič."

„Istina! Tako je!"

„Pred sodnijo, slavna moja gospoda,če koga izpovedujejo zaradi previsokih cen, je treba govoriti čisto druge besede. Prišel sem, da vam jih razodenem, in te besede so: Kalo in režija. Kalo in režija sta tisti besedi in kdor ju ne ve, je obsojen in pogubljen."

„Vrisk in rabarbara!" se je zavzel gospod Cebin in je vsekal s prsti po robu mize. Zijal je in je imel še nekaj na jeziku, pa so

mu s kozarcem vina zaprli usta: „Pij pa molči!“ Tolikšno je bilo zanimanje za predavanje.

„Vsak obrtnik rad zasluži,“ je nadaljeval predavatelj, „zato je pač obrtnik, drugače bi si poiskal drugačno družbo, kaj ne? In čim več zasluži, tem boljši je obrtnik in tem bolj spoštovan — povsod, tudi po sodnijah in po kanclijah. Zato si zapomnimo: Dober zaslužek ni greh. Ampak vojna ima svoje postave, postave je treba spoštovati in postava je takšna: če te prime sodnija, moraš znati in sestaviti račun tako, da ti dobiček ne sega čez deset od sto. Deset od sto je zdaj kakor enajsta božja zapoved in ji pravijo meščanski dobiček. Kdor ne zna in pri računu mahne le za las čez to številko, obsojen je in pogubljen!“

Možem je zagomazela po životu kurja polt. Gospod predavatelj pa je izpraznil vrček, pomenljivo namežiknil omizju vobče in jedri natakarici posebe in zopet povzel besedo.

„Da pa ta meščanski dobiček ostane v zakonitih mejah, baš to nalogo imata kalo in režija, čast jima in slava! Kakor se umni kmetovalec, slavna gospoda, spoštljivo odkrije, če ga pot pripelje mimo kupa gnoja, ker ve, tod-le je temelj mojega blagostanja, enako čast bi moral trgovec izkazovati kalu in režiji.

Kalo je povsod. Petrolej se poti — mimogrede omenjeno je petrolej sploh uganka — sod mu pušča, pipa ne drži — temu se pravi kalo. Moka se razpraši in zatehta — kalo. Pri salami je kalo špaga in oba konca salame sta tudi kalo, ker ju je treba odrezati brez haska. In tako dalje! Vino se usuši, zgosti, razlije — kalo; čebula zgnije, sir objedo miši — kalo; v grah pridejo črvi, nad čokolado se ti spravi lastna deca — kalo. Kalo tod in drugod, tak ali drugačen ali kakršenkoli — Bog ga je dal, trgovec ga pa hvaležno uživaj!

Poslušajte priliko! Eden je kupil petrolej po 50 in ga prodajal po 100 — vojska je vojska! in so bili ljudje hvaležni, da so ga sploh dobili. Ali ovadil ga je konkurent, ki bi tudi rad služil pri petroleju, pa ga ni imel, in že so škripali nad trgovcem paragrafi. Pa ga je rešil kalo. Rekel je, da mu je skoro polovica petroleja ušla iz soda — ali je izcurela, ali se izpotila, kdo ve, kajti petrolej je uganka — skratka kalo da je znašal polovico in samo zato da je ostanku nastavil višjo ceno in sploh ni mogel niti smel drugače, da sebe obvaruje kride, upnike pa izgube. Te besede so držale, mož je bil oproščen in je iz hvaležnosti šel in prižgal blagoslovljeno svečo na čast pomočniku svojemu in rešilcu kalu.“

„Hohohoho, hohohoho,“ se je grohotal gospod Cebin in se oberoč bil po kolenih.

Gospod predsednik je požvenkljal po kozarcu: „Mir!“ in prosil pojasnila: „Petrolej je uganka, to je res, in recimo, da mi gre ves petrolej v kalo razun enega samega litra — recimo, da je tako — ali smem potem tudi za ta edini liter zahtevati kar ceno vsega soda in pa dobiček povrhu seveda?“

Gospod tajnik je mežiknil in se nasmehnil in z dviganjem ram namignil, da je to pravno vprašanje še sporno. „Zato si moraš vsakikrat,“ je rekel, „najprej ogledati moža, ki te sodi, ali je takih talentov, da ti bo verjel tvoje račune, ali ni. Ako ni, ga rajši ne draži, ampak uberi drugo pot. Kajti, slavna gospoda, kalo je sicer steber, ki danes na njem sloni poštena kupčija, toda zapomnite si, da ni edini steber in da zato ne kaže vso pezo zgromaditi zgolj nanj!“

Gospodu Cebinu na koncu mize se je pričenjalo kolcati. Karajoče ga je pogledal predsednik in zmajal z glavo: branjevec pa tako neolikan! In ob tako svečani priliki! Predsedniku je poučno predavanje sila ugajalo in že je računal, ali ne bi k namenjeni nagradi primaknil še dve kroni: toliko več bi se odplačalo dolga na bukvicah.

Govornik se je z junaškim požirkom okrepčal, potem se je lotil drugega stebra trgovine, namreč režije. „Režija“, je rekel, „je vsegapričujoča, kakor da je del bistva samega božanstva. Kar delaš in nehaš, kar vidiš in slišiš, kar misliš in sanjaš, vse je režija. Davki in dac, najemnina in obresti, voznine in napojnine, pa tudi milostne gospe soproge klobuk, vse je režija. Kar jemo — režija, kar pijemo — režija, zakaj obrtnik mora živeti, drugače ne more obrtovati.“

„Režija, režija!“ so z vzdihom prikimali izkušeni možje in senca skrbi jim je izpreletela jasna čela.

Za hip je vse molčalo.

Pa je čudezno razpoloženje kruto prekinil hrupni vzklik od drugega konca: „Vrisk in rabarbara! Tončka, še pol litra režije in še ne gremo!“ Bil je zopet gospod Cebin, ki se je oglašal in je s steklenico potrkaval po mizi. Imel je oni večer že tolikšno režijo, da je bila vsakomur očitna.

Predavanje je pričenjalo zanimati še krčmarja Naceta; postal je v durih, v roki je držal prazen krožnik, z očmi je brezžično krmaril in priganjal točajko, z ušesi je poslušal. Morebiti je baš njegova navzočnost napotila predavatelja, da pove sledeči zgled.

„Imela je sodnija v stroju krčmarja, ki ga je bilo prijelo, da je pri rebulji kar čez noč poskočil od ene krone dvanajst na dve kroni — vojska je pač vojska! Sodnik je piskal — nič drugače, kakor da je osebno prizadet in razžaljen, in stvar je kazala slabo. Toda krčmar je imel mirno vest. Segel je v notranji žep in iz njega potegnil spisek. Lepo ga je razgrnil, spihal tobak in drobtine, ki so se ga držale, in ga položil pred sodnika. Bil je to spisek stroškov in režije in je bilo v tem spisku natanko in povrsti vse zabeleženo, postavljeno v račun in sešteto: Davki, davščine, doklade in pristojbine; pisma, pota, vožnje in voznine tja, sem, na ono plat in križem sveta; obraba sodov, odpis pri kozarcih, amortizacija miz, stolov in takisto dveh pljuvalnikov, nemih pa vendar glasnih prič visokega komforta v ugledni tej gostilni; zobotrebci, en krst, dva pogreba in natakarica in to in ono, niti broše ni pozabil in podvez, ki jih je poklonil natakarici za god: vse je bilo v vinu in je račun jasno dokazoval izredno nesebičnost in požrtvovalnost obtoženca, ki toči in prodaja v svojo izgubo."

Krčmar Nace je globoko zajel sapo. „Jaz, jaz . . ." pa je pravočasno pogoltnil, kar je imel na jeziku, in je šel. Nak, ni kazalo, da bi tod-le razodeval, po katerem staropreizkušenem pravilu umnega kletarstva on obrtuje in obrtuje uspešno brez završnega privijanja cene in brez zvijačnih računov, po vrhu pa še rodoljubno podpira sveto stvar protialkoholnega gibanja.

Še druge lepe zglede je razložil gospod predavatelj iz bogatega zaklada svojih izkušenj, ki se je bilo le čuditi, kod in kako se jih je nalezel. Tako n. pr. o moki. Moki ne smeš priviti cene, ker je za moko tarifa. Toda za papirnato vrečico, ki vanjo moko natehtaš, ni tarife; zato se ne dotikaj moke, ampak išči svoj groš pri vrečici. Pri petroleju je prav tista. Petrolej je uganka, včasi ima tarifo, včasi je nima; kadar jo ima, ga pusti v miru in si išči svoj priboljšek pri zamašku. Groš je dober, če ga zaslužiš pri blagu ali pri režiji — kajti pomni: vrečica in zamašek sta režija!

Takega pomena je torej režija in ta pomen ji rase, čim višja rase režija, režija pa mora rasti že zaradi denarnih kazni, ki jih hiti sodnija nalagati za privijanje cen in jih vesten trgovec, skrbeč za ravnovesje v svojem podjetju, seveda zopet zaračunja pri režiji.

Zdaj me razumete, gospoda, zakaj sem imenoval kalo in režijo stebra trgovine. Rečem pa še več: Kalo in režija, režija in kalo sta edina zvesta in zanesljiva prijatelja, ki ju imate v današnjih težkih dneh zavisti in konkurence; trgovina, pravim, dandanes sploh ne

živi ob drugem, nego ob kalu in režiji; in če bi si trgovina izbirala patrona, nihče drugi, pravim, ji ne bi smel v bandero nego: Sveti kalo in režija — za nas Boga prosita!“

Spoštljivo se je priklonil pri teh besedah gospod predavatelj in priklonili so se za njim vsi možje, vsi razun enega na drugem koncu, ki mu je glava ležala na mizi in je bil gospod Cebin.

Velezaslužni predsednik Magajne je bil kar razvnet; pričenjal je preudarjati, ali ne bi iz tehnih vzrokov in uvažuje splošno razpoloženje zboljšal predavatelju nagrado ne-le za dve kroni, ampak za štiri.

Tajnik Rado Olupek je bil vesel splošnega priznanja. Izpil je, pomembno mežiknil in potem izjavil, da bo nadaljujoč pričeto snov govoril še o fakturah in patrijotizmu. Ozrl se je v strop, ogledal si nohte, potem je s kazalcem švignil po zraku in se ž njim doteknil nosa. — O, kako važne in koristne, presenetljive in izpodbudne besede so se tedaj snovale in pripravljale, da jih sliši omizje! In bi jih bilo skoraj slišalo.

Pripetil se je pa dogodek, ki je nenadno okrenil vse sleherno zanimanje na drugi konec: pri gospodu Cebinu se je namreč vsled preogromne režije pojavil katastrofalen kalo in je bilo za vse roke dela in za vsa usta smeha, ko so ga dvigali, čedili in odtovorili.

Tako se je predavanje končalo in se ni končalo s piko, ampak s packo.

Ukrenil je torej gospod predsednik, da se predavanje nadaljuje drugo pot, zlasti ko je gospod Rado Olupek obetal, da ima važnega in zanimivega gradiva še za cel dolg večer.

To drugo predavanje se pa žal ni vršilo.

Gospod predavatelj se namreč nikakor ni mogel sprijazniti z načinom, kako mu je predsedstvo Koruze nagradilo prvi večer. Ogorčen je bil in označil za protizakonito, da, celo za kaznjivo, ako se likvidna nagrada iz Koruzine blagajne obota s tako dvomljivo, piškavo in ničvredno terjatvijo, kakršna je njegov dolg. Tako ne delajo, je rekel, reelni trgovci.

Izostalo je torej drugo predavanje in je bilo baš gospodu predsedniku lahko najbolj žal, da je izostalo, kajti ni poteklo štirinajst dni, pa se je zgodilo, da ga je poklicala predse sodnija in je šlo za previsoke cene pri užigalicah in pri popru.

No, predsednik Magajne ni bil brez haska poslušal prvega predavanja, sestavil si je prijazen račun o kalu in režiji in ko je prišel dan, je z zadovoljstvom v srcu in z nagrlinom v gumbnici počasi zvižgljal proti sodniji.

Domov pa je prihrumel kakor vihar. Kalo in režija — zdaj je imel kalo in režijo! Komaj ju je izpregovoril te besedi, že se je režal sodnik; bolj ko mu jih je razkladal in utemeljeval, bolj je kazal široke zobe, in še predno je prišel gospod Magajne v postavkah režije do amortizacije novega klobuka svoje milostne, že je bil obsojen na sto kronic, in so mu rekli, da jih bo moral plačati v osmih dneh brez kasaskonta in drugih odbitkov — reklamacije pa da je podati v treh dneh, na poznejše se ne ozira. O, sramota! V zadnji klopi pa je sedel med poslušalstvom Rado Olupek, pomenljivo mežikal in množil zaklade svoje zakotne učenosti — da bi ga vrag pohrustal s kalom vred in z režijo!

Pa je gospod predsednik po krivici klel kalo in režijo.

Kalo in režija sta že dobra, le sodnik nemara to pot ni bil pravi. In če ne bi bilo izostalo drugo predavanje in bi bil slišal gospod predsednik še o potvorjenih fakturah in o učinkovitih ugovorih na podlagi patrijotizma — morebiti bi se bil izmazal celo pri tem sodniku.

In kakorkoli — vdati se je treba in potrpeti. Vojska je vojska in trpimo pač vsi: eni v sovražnem ognju, drugi v stiskah pomanjkanja in draginje, tretji, vitezi od kala in režije, pa preganjani in v kaznih. Trpimo vsi, vsak po svoje, toda vsi za domovino.

Útis:

Obrekovalcem.

Kako sovražim množico šumečo,
neumne, plehke šale govorečo,
v zavisti, strupa polni, sikajočo,
uzorom vsem se cinično smejočo.
In nje mrzim, ki jim je ljud ta drag,
ne drag samó, ne, srčna jim potreba,
ki srečni so, ko stopijo čez prag,
kjer priče bratske so časti pogreba;
in ko gredo od žalostnega dela,
ko da najblažji so zvršili čin
je duša zadovoljna in vesela —
kako mrzim vas iz srca globin!
Če bil bi Bog, vas prve bi udaril,
v nebeškem srdu zmlel s težkó roko. —
Li ni ti žal, o Bog, da si ustvaril
med deco svojo i zalego to?

Dr. Pavel Grošelj:

Astronomski pomenki.

I. Zvesta spremljevalka naše zemlje.

(Konec prvega poglavja.)

Magmatična teorija lune.

Nebeški begunec, ki je pri „Hudičevi soteski“ zadel ob zemeljsko skorjo, je vzbudil jako utemeljene dvome o varnosti našega zračnega oklepa. Če zemeljsko ozračje ni moglo zadostno ublažiti niti njegovega razmeroma slabotnega sunka, koliko manje bi bilo zmožno parirati siloviti udar onih meteorjev-orjakov, ki so ustvarili lunine okopne planjave in ki bi bili morali v še večjem številu pasti na toli mogočnejšo zemljo.

Nebesni utrinki visoki kot hiše, da še večji — obširni kot gore, — in še ogromnejši — celi mali svetovi so morali v pradavnini treščiti ob zemljo. Toda nikjer ne najdeš sledu o kraterjih, ki so jih zbili v njeno skorjo.

„Kdo ve, kedaj se je vršila na zemlji ta strelska slavnost gigantov?“ si misliš sam pri sebi. „Morda pred miljonletji, — ali še preje — in preje. Voda in zrak, toplota in veter so tekom stotisočletij že izravnali in zabrisali na zemlji vsako sled meteorske kanonade, na luni pa, ki je brez zraka in vode, je ostal veselični prostor nedotaknjen do današnjega dne.“

Težko krivico bi s temi besedami prizadejal geologom. — Kje da sta mejila v pradavninah zemlja in morje, kje je tedaj tekla iz zemeljskih ran ognjena lava, kod in kedaj se je odela zemlja v mraz in sneg svojih ledenih dob, kolikokrat se ji je zgubančila skorja v kamenite gorske gube, vse to razumejo čitati geologi iz knjige, ki se imenuje zemeljska skorja in koje popisani listi so njene posamezne plasti. Brez skrbi jim lahko zaupaš, da ne bi bili zgrešili učinka tako ogromnih nebeških izstrelkov, pa naj so bili izstreljeni kedarkoli v zemeljski preteklosti.

Toli duhovita in prikupna meteorska teorija se ob pogledu v zemeljsko preteklost razblini v nič.

Nevede pa si segel sam od sebe po ključavnici in ključu, ki bova z njima odklenila tajnost luninega lica: preteklost zemlje

in izpremembe, ki se vršijo na nji vsled vpliva vode in zraka.

Če bi moglo seči človeško oko tja daleč do prve mladosti naše zemlje, ko se ji je pravkar shladila površina in odela s trdo skorjo, morebiti bi se tedaj namah razrešila samaobsebi lunina uganka. Morebiti je bila prvotna zemeljska odeja tudi vsa pokrita z okopnimi planjavami, posejana s krožnimi pogorji in izjedena od neštetih kraterjev. Cela zemlja bi se pred milijonletji nudila pogledu opazovalca kot ogromen posnetek onih pokrajin, ki jih na luni še danes opazujemo — morebiti? —

In če je bilo v davni preteklosti morda res tako in če je bila mladostna mati zemlja zaista na las podobna svoji hčerki luni, tedaj nam je treba samo upoštevati, kako različna svetovna usoda je bila dodeljena vsaki izmed njijú, — potem nam postane umljiva zagonetna razlika v fizijognomiji obeh teles.

Isto odejo, s katero se je odela takoj izpočetka lunina obla, nosi ona neprestano do današnjega dne. Tu in tam se ji je sicer tudi še pozneje nagubala prvotna obleka, mraz in vročina sta jo mestoma pokvarila in natrgala — a ostala je vseskozi iz istega „blaga“ in njen „vzorec“ se je ohranil nedotaknjen od svojega postanka do sedanjosti. Še danes nosi luna svojo prvo deviško obleko.

Tako je varčevala luna. Zemlja pa je živela potratno. V vsaki seziji si je nadela novo opremo, ki je bila ravno „moderna“ za tisti čas. Razvojne dobe zemeljske preteklosti imenujemo v geologiji te sezije.

Na zemlji pa tudi drugače biti ni moglo. Kajti veter in dež, led in zrak so neprestano trgali, grebli, drobili in razjedali zemeljsko skorjo. V tisoče metrov visoke sklade je nanašala in grmadila voda te drobce, plast za plastjo, dobo za dobo. Iz „cunj“ poprejšnje si je vedno stkala svojo novo obleko. In kolikor ji je še ostalo prvotne mladostne odeje, kako globoko leži zakopana v zemeljski skorji, tisoče in tisoče metrov pod njenim najnovejšim kostumom, t. j. pod njeno današnjo površino.

Luna, zavita v svojo staroversko prvotno suknjo, ki ji je ostala vsled pomanjkanja zraka in vode dobro ohranjena do današnjega dne — zemlja, oblečena vedno po zadnjem kroju, v vsaki dobi odeta v novo blago.

Pomudiva se še nekoliko ob tej misli na jako poučni primeri! — Da je gosenica črvu podobna, mi moraš priznati, saj jih ljudstvo v svojih izrazih često zamenja. Toda črv ostane črv. Jé, raste in se

stara, a pod nobenim pogojem ne more izrasti iz svoje prvotne črvaste obleke. Gosenica pa neprestano menja svojo suknjo, lévi se in lévi — in končno prelevi v pestrega metulja. Poglej metulja in črva! Kdo bi jima prisodil, da sta si bila v mladosti podobna kot bratu brat?

Morebiti je bilo z zemljo in luno ravno tako?

Besedica „morebiti“ pa tehta v znanosti jako malo. Pokaži mi, kakšna je bila ona prvotna zemeljska kožica! Na lastne oči me prepričaj, da je bila v istini podobna današnji lunini skorji, pa si bova na jasnem!

Kolika sreča, da tudi najina „dobra primera šepa“! Zemlja namreč ni slekla svojih lévov kakor gosenica, temveč jih hrani zakopane drugega nad drugim v svoji skorji, kakor si čul. Treba ji je torej samo odgrebsti plast za plastjo — tako dolgo, da se prikopljeva do zadnje, prvotne zemeljske kože.

Trudapolno in nehvaležno bi bilo to podjetje. A zemlja nama je prišla sama na pol poti nasproti. V ogromne kamenite gube gorá je zganila sklade svojih odej. Na teh gubah sta tekom tisočletij tekmovala zrak in voda v razdiralni moči. Razjedla in odnesla sta plasti drugo za drugo, in glej, tu in tam je končno pogledal izpod nagrmadenih skladov košček prvotne zemljine kože.

Iz samih drobnih kristalčkov je zrastla njena snov, biserno-lesketajoč je mladostni oklep matere zemlje — in geologom je bilo jasno na prvi pogled, da je kristalna zemljina praskorja v vseh lastnostih sorodna onemu kamenju, ki često razbeljeno tekoče priteče iz zemeljske notranjosti, se sčasoma ohladi in strdi. Lave imenujemo te hribine[1], kadar privro iz vulkanskih žrel, s splošnim imenom pa jih nazivljemo magma[2].

„Blago“ prvotne zemeljske suknje torej poznamo: kristalasto skrepeneli magma. Geologija pa te poduči, kako imaš iz blaga sklepati tudi na „kroj“ zemeljske odeje.

Ni še ravno dolgo, kar so si geologi na jako enostaven način predočevali postanek prvotne zemeljske skorje. Kakor zamrzne gladina jezera ter se črez in črez pokrije s trdo ledeno plastjo, tako se je sčasoma ohladilo razbeljeno, ognjenotekoče morje, ki je žarelo in valovilo vseokrog zemeljske oble. Kot majhni otočki so se pojavile tu in tam na njegovem površju temne pege, rastle so in rastle, si segale v roke, se strinjale in zgrinjale v enotno trdo kožico.

[1] hribina = Gestein.

[2] magma, grški = gnetljiva snov.

Ugašala je solnčno žareča zemlja, iz njene luči se je porajala noč. Mirno in počasi, brez boja in odpora se je tekom tisočletij spolnila nad zemljo tragična usoda svetov.

Tako so svojčas veleli učenjaki.

V resnici pa se je odigrala tragedija zemlje vse bolj dramatično. Solnčni junak v našem planetu ni umrl, kakor umirajo starci. Ni se podal brez boja demonu mrazu ter počasi usihal in hiral, oklepan vedno tesneje od njegovih ledenih rok. V titanski borbi teme in luči je podlegel solnčni junak demonu mrazu.

Prevediva to poetično sliko v jezik geologije!

Solnčno ognjena sila zemeljske notranjščine se je izpočetka kar igrala s tanko skorjo. Vsepovsodi je bruhnila preko nežne kožice, jo znova raztalila v plavžu razbeljene magme in tako zopet zavojevala obširne teritorije solnčni mladosti. Ogromni žareči oceani so pljusknili sedaj tu, sedaj tam preko ugašajoče zemlje.

— Na nebu se prikaže časih nova zvezda. V popolnoma temnem prepadu vesoljstva zablesti nenadoma — kar črez noč — doslej neznana stalnica. V tej drobni trepetajoči lučici naznanja priroda vsemiru sijajno zmago. Na davno ugaslem solncu je predrla ognjena magma trdo skorjo, se razlila preko nje in zopet vrnila umrlemu svetu solnčno sijajnost. S plamenečim mečem je zamahnil solnčni junak proti črtu teme in mraza. Goreči oceani lave so privreli iz globin pod njegovim udarom, da se je znova zaiskrilo otemnelo solnce.

Toda tudi žareča morja na zemlji so se morala sčasoma shladiti in strditi drugo za drugim. — A znova se je vzdramila ognjena sila, znova je prikipela magma skozi razbito skorjo ter preplavila cele dežele.

Ko v poznejših dobah magma ni mogla več popolnoma raztaliti predebele zemeljske odeje, se je razlila preko nje in je na nji skrepenela v ogromen kristalastokamenit ščit. — In zopet je zabobnelo v nižini! — Kristalen ščit preko ščita se je zgrinjal okoli vročega zemeljskega jedra, kakor se sklepajo posamezni rožni listi v popek.

Geolog Stübel nas je prvi poučil, da si prvotne zemeljske skorje ne smemo predstavljati kot enotne plasti, temveč zgrajeno iz posameznih ščitov strjene lave. Zato imenuje Stübel mladostno obleko zemlje njeno ščitno odejo (Panzerdecke).

Vedno slabotnejši so postajali v poznejših dobah ognjeni utripi, vedno jačja je rastla zemeljska skorja. Obširni žareči oceani so se

skrčili v razbeljena morja, morja so se zožila v ognjene pokrajine, pokrajine — v jezera tekoče lave. — Še danes ni doigrana borba ognja in mraza. Zemeljski vulkanizem nam predstavlja njeno zadnje poglavje.

Ni treba seči ravno daleč v prazgodovino zemlje, ako se hočemo prepričati o takem morju raztaljene lave in si ogledati ščit, ki se je strdil iz nje.

V takozvani tercijarni dobi, ki je vladala zemlji še tik ob prihodu človeka, je priteklo v severnem delu Atlantskega oceana iz zemeljske rane ogromno morje razbeljenotekoče magme. Od Grenlandije in Izlandije do Faroerskih otokov in Škotske se je razlil njen ogromni ščit. V imenovanih otokih mu gleda kameniti hrbet izpod morske gladine. Več 100 milijonov kubičnih kilometrov razbeljenega bazalta je tedaj privrelo iz vročih globin. Če bi zajel vsega z orjaškim korcem in ga razlil preko Avstro-Ogrske, tedaj bi začvrčalo po celi monarhiji več sto kilometrov globoko goreče jezero. Naš ponosni Triglav bi ležal na njegovem dnu kot siromašen kamenček v mogočni reki.

Če je bila možna tako silna reakcija vročega zemeljskega jedra celo v tercijarni dobi, ko je krila prvotno zemeljsko skorjo že cela skladovnica njenih kamenitih odej, koliko mogočnejši so morali biti magmatični izlivi v pradavnini, ko si je zemlja pravkar šele kovala svoj ščitni oklep.

Še pred kratkim je hranila zemlja zadnji skromni vzorec vročega jezera: z ognjeno valujočo lavo napolnjeni kotel Kilauea na otoku Havai. A tudi ta je danes otemnel in se odel s trdo skorjo. Kakor da bi bila hotela zemlja zadnjikrat opozoriti učenjake na svojo preteklost.

Tudi jaz sem te moral opozoriti nanjo, kajti šele sedaj si mi dozorel, da spoznaš mladostno sorodnost metulja in črva — zemlje in lune.

Zakopana v nepristopnih globinah leži goseničina kožica naše zemlje. Nešteti levi njenih poznejših odej so zagrnili kristalne ščite strjenih magmatičnih morij in jezer.

Črvič na luni pa do danes ni preoblekel svoje staroverske rojstne obleke. Zato so nam očiti na luni mnogoštevilni ognjeni izlivi od mogočnih morij do ozkih jezer. Saj tamkaj ni ne prsti ne peska, ne blata ne proda, ki bi bili odeli prvotno lunino lice in ga odtegnili našemu pogledu. V lunini površini motrimo njeno mladostno oklepno odejo.

Ako se nama sedaj posreči še dokaz, da magmatičnim jezerom nekoliko upade gladina kadar skrepenijo ter da se vseokoli njih strdi lava v mogočne gorske kolobarje, tedaj sva svojo primero o črvu in luni briljantno izvedla.

Mnogo poučnega nam nudijo v tem oziru lavini izlivi na rodni zemlji. Toda na tem polju je umetnost prekosila prirodo, eksperiment je triumfiral nad slepim slučajem.

Astronom Ebert nam je z duhovitim poskusom pokazal, kako zamrzne táko ognjeno morje. V okrogli posodi je raztalil kovinsko zlitino. Ob robu se je pričela trditi najpreje. Ko pa je segla skorja skoro že do sredine in ko je samo še tamkaj ostalo okroglo tekoče jezerce, je s posebno pripravo zavalovil njegovo vročo gladino. Kovinski valovi so pljuskali ob skorjo in se strdili v okrogel okop vseokoli jezerca. Slednjič je tudi njemu skrepenela gladina, ki pa je ležala izdatno niže kakor okolica. Sredi nje je zamrznila drobna središčna kopa. — Kovina, ki je pljuskala preko jezerskega roba, je torej tamkaj zgradila krožen okop, ki sicer pada strmo proti kraterski planjavi, a se položno izgublja v okolico. Podobnost med luninimi okopnimi planjavami in Ebertovim zamrzlim kovinskim jezercem je v vseh podrobnostih pritirana do skrajnosti.

Kdor je imel priliko opazovati fotografijo luninega krožnega pogorja, n. pr. Herschela, in Ebertovega umetnega „kraterja" drugo poleg druge, temu ostane tesna sorodnost obeh pojavov neizpodbitno dejstvo.

V luninih kraterjih, krožnih pogorjih, okopnih planjavah — da, tudi v morskih planjavah, obdanih od venca gorskih lokov, gledamo strjena jezera in morja lunine lave[1]. Prav takšno pa je moralo biti tudi lice mladostne zemlje.

Iz vulkanizma sva izšla in z vulkanizmom zopet končava. Dobro pa storiva, ako ob sklepu strogo ločiva njega dvojni „izdaji", starejšo stratovulkansko[2] in novejšo magmatično. Prva je učila, da so bili lunini kraterji od vulkanskih izmečkov nasuti **na** njeno skorjo, druga nam dokazuje, da so bila krožna pogorja iztaljena **v** lunino skorjo od jezer razbeljene lave, ki so privrela iz notranjosti.

[1] Sila, ki je valovila gladino luninih gorečih jezer, je bila privlačnost zemeljske oble. Ker tedaj še ni obračala luna proti zemlji vedno istega lica, je morala na njej nastati mogočna plima in oseka.

[2] Stratovulkan = nasut vulkan, zgrajen iz plasti vulkanskih izmečkov.

Mnogo doslej zagonetnih prikazni na luni nam postane jasnih, ako jih motrimo z vidika nove magmatične teorije.

Katera nepoznana sila je porušila ta ogromni krater, kojega ostanki se dvigajo kot stara preperela razvalina iz luninih planjav? Célo polovico njegovega okopa mu je popolnoma razjedla in odnesla kdo ve kam? — Raztalilo in vzprejelo ga je vase razbeljeno morje, ki je v poznejših dobah tik njega prikipelo iz lune.

Zakaj pada kraterski okop tolikrat v pravilnih kamenitih kaskadah v središčno planjavo? Mogočne vzporedne terase se spuščajo druga pod drugo v kratersko dno. — Nekdanjo gladino razbeljenega jezera nam predočujejo te terase. Kakor je namreč usihalo vroče jezero, tako je zapuščalo ob bregovih kamenite kolobarje, sledove svojih prejšnjih gladin; kadar popiješ ob priliki zopet kozarec piva, poglej, kako ti štejejo pene na steklu požirek za požirkom!

Kako da sedi vedno manjši krater na okopu večjega? Pritlikavci izpodrivajo in razjedajo orjake. — Povsem naravno! Vedno slabotnejši so postajali tekom časa izlivi magme v enem in istem okrožju. Manjši krater je torej časovno poznejši; kaj čuda tedaj, da se je moral vtaliti v okop ali planjavo mogočnejšega, ki je na tem mestu vzrastel že davno pred njim in slučajno zapiral pot njegovemu ognjenemu izlivu.

Tako bi se lahko pomenkovala ure in ure. Končno bi še Wargentinovo jezersko kupico skupčkom natočila z raztaljeno magmo. — Še strašnejša je torej groza luninih puščav, kot sem ti jo naslikal. Celó v mrtvem kamenju ne pozna luna raznoličnosti in izpremembe. Da bi se razvedrilo oko sedaj nad rumenimi skladi peščenca, sedaj nad sivo apneniško gorsko steno, tu nad sneženo belim marmorjem, tam nad porfirjem, svetlikajočim se v rožnatem blesku — ne! — vsepovsodi nepregledne plošče strjene lave in gorovja po njih: okameneli valovi nekdaj gorečih magmatičnih oceanov.

Zakaj nisva odkrhnila vsaj par koščkov kamenja od kraterskih sten in okopnih planjav, ko sva blodila po pokrajinah lune? Izbrusila bi jih na zemlji v tenke prosojne ploščice, déla pod drobnogled — in tako enkrat za vselej dokazala strmečemu svetu, da je lunina skorja v resnici njena prvotna oklepna odeja, skovana iz kristalnih ščitov skrepenele magme.

Potolaži se! Tudi to delo so preskrbeli drugi mesto naju.

Ker pa ti je znano, da do danes razen človeške fantazije še nihče ni prestopil praga luninih dežel, te sedaj skoro gotovo zalotim pri napačni misli.

Že si predstavljaš v duhu, kako je priromal z lune na zemljo svetovni potnik-meteor ter prinesel s seboj „vzorec brez vrednosti“ iz njene kamenite skorje, kako so ga nato preiskali mineralogi in spoznali za pristno lavo. Pri tem pa pozabljaš, da je vsled lunine privlačne sile vsak beg njenih kamenitih podanikov v vesoljstvo nemogoč.

Edino, kar prispe od lune k nam, so njeni žarki. Toda tudi ti niso njena pristna last, izposoditi si jih mora od solnčne luči.

To posojevanje pa postane žarkom usodno.

Neskončno previdno daje priroda na posodo svetlobo. Svetlobni trak, ki je bil posojen kateremukoli telesu in se je odbil na njegovi površini, ne more utajiti nikdar več svoje preteklosti. Neizbrisno listino dobi seboj na pot, ki na njej vsako vešče oko lahko čita: „Jaz sem izposojenček“. Na tej listini pa je znala priroda na izredno rafiniran način začrtati tudi ime dolžnika. Ob steklu se odbije luč, ob ledu, ob jeklu, ob apnencu — in vsakokrat se vtisne drugačen pečat odbeglim žarkom.

Polarizacijo imenujemo v fiziki to prekrajanje svetlobnih žarkov pri odboju, njih „dolžno pismo“ pa, ki ga nosijo seboj, se zove „polarizacijski kot“.

Predaleč, v težavne fizikalne teorije bi naju zavedlo podrobno utemeljevanje omenjenih pojavov. Zadostuje naj ti dejstvo, da se je fizikom posrečilo razrešiti hijeroglife izposojenega svetlobnega žarka ter dognati ime upnika in dolžnika.

Kaj je v prirodi tanjšega od luči in kaj je urnejšega od njenih žarkov? Skozi vesoljstvo bežijo nemirni prameni kot ptice brez trupla in peroti, križajo se in razhajajo, hite mimo tebe, in predno ti je enkrat utripnila žila, že sijejo drugim svetovom in merijo ceste neskončnih nebesnih daljav. Kot jadrna misel — njih pot!

Ustaviti žarek na mrzličnohitrem begu, povprašati ga, kam in odkod, razrešiti mu vsemirsko preteklost, razbrati iz njega, kje se je rodil in mudil: to bi bila divna kozmična pravljica. — Postala pa je že davno živa resnica. Da, tudi za žarke blede mesečine.

Astrofizik Landerer je čital iz luči, ki se odbija ob planjavah luninih „oceanov“, da se glasi njeno „dolžno pismo“ na ime 33° 17′.

Iskal je na zemlji hribino, ki bi ji bil lasten vsaj približno enak polarizacijski kot. Končno je našel celo družino takih rudnin; vse do zadnje pa so eruptivnega izvora, pravcate lave, ki so privrele iz notranjščine, se na zemlji izredno hitro ohladile in steklasto skrepenele. Posebno dvoje vrst zemeljske lave, obzidijan 33° 46′

in vitrofir 33° 18′, nam je predstavil kot pristni sestri one strjene magme, ki krije temne planjave luninih morij in okopnih planjav. Gotovo te bo zanimala vest, da je izsledila znanost tudi v nebesnih meteorjih, t. zv. moldavitih, sorodnice luninih lav ter nam s tem odkritjem znova podkrepila enotno zgradbo vesoljstva.

Tako je dognala znanost tvarno kakovost lunine skorje. Na izredno duhovit način je dokazala, da je lunina suknja stkana iz pristnega magmatičnega blaga. — Ostanki ognjenih jezer na zemlji ter zanimivi Ebertovi poizkusi pa so nas opozarjali že sami, da je kroj lunine obleke izredno sumljiv. Ves je porisan z vdrtimi krožnimi planjavami, ki segajo često druga preko druge. Živo nas spominja zamrzlih ognjenih morij in jezer, ki so se v pradavnini drugo za drugim razlivali in vglabljali v prvotno lunino skorjo. — To pa je prav ona ščitna odeja, ki je oblekel vanjo geolog Stübel mladostno zemljo.

Do zadnjega člena se je sklenila veriga spoznanja!

— — — Od one čudapolne noči, ko je Galilei trepetajočega srca naravnal prvikrat daljnogled na lunino sfingo, do smelega Landererjevega poskusa, ki je iztegnil roko stotisoče kilometrvov globoko v vesoljstvo, odkrhnil drobec luninega telesa in ga razkrojil v kemiški retorti, — vseskozi si mí bil zvest spremljevalec in tovariš.

Samo še par trenotkov se sedaj pomudi pri meni!

* * *

Sanjava mesečina mi sije skozi odprto okno v sobico, kjer sva kovala nekoč predrzne načrte za pot po vesoljstvu. Z mrzlimi rokami božajo lunini žarki zarumenele slike po steni. Hrepenenje in upi, trpljenje in zmage, prevare in spoznanja šepetajo iz preperelih listov luninih risb. Mrtvo in tiho počiva na njih mesečina, kot bi sijala na odpadlo jesensko listje. Kako hladno si segajo v roke stoletja!

Glej, ravno tako brezčutno je sijala luna nekoč pred tristo leti. — V samotni vili Arcetri pri Florenci počiva na skromnem ležišču, strt od bolesti nesrečen starček — Galileo-Galilei. Njegove temne, žive oči so osteklenele in mrtve. Kako so strmele nekoč v harmonijo zvezdnega morja, kako so pile njegovo lepoto in hrepenele po luči spoznanja. Izžgal mu jih je mameči blesk vesoljstva, ko je razgrnil raz njega tančico. Zgodilo se mu je kot mladeniču v Saidi pred tajinstveno sliko. Lunina sfinga mu je s

srepim pogledom izpila oči. Svoje koščene roke izteguje slepec proti firmamentu, da bi jih opral v očiščujoči luči božjih svetov. S temi rokami je moral prokleti spoznanje, ki ga je odkupil prirodi za ceno svojih oči, z njimi je moral priseči krivo prisego laži in zmote — ponižan — poslan v pregnanstvo.

Skoro v istem času pa roma proti Regensburgu s potno palico v roki eden najgenijalnejših mož, kar jih je rodilo človeštvo. V pomanjkanju in bedi hiti v trudapolnih pohodih pred državni zbor, da si tamkaj izprosi vsaj del tekom toliko let zaostale plače. Od prenapora onemoglega se poloti bolezen. V mrzličnem napadu ga reši smrt skrbi in bolesti. Tako je preminul Wallensteinov zvezdni vedež in Galilejev prijatelj — Janez Kepler, zakonodajalec neba v beraški suknji. Pri vsej bedi ni nehal sanjariti o pravljičnem kraljestvu na luni; na zemlji berač — je kraljeval svetovom na nebu ter jim zaukazoval hitrosti in pot.

In še ni konca trnjeve poti spoznanja! Dvoje novih mučeniških obrazov je pričarala pred oči negotova luč mesečine. Sanjavih oči, z bridkim usmevom krog usten vstaja iz polmraka postava zoologa Friedländerja. S smelim zamahom nam je razrešil uganko Palola in lune, a je trepetaje obstal pred uganko življenja — in prostovoljno odšel odtod. Koliko milostnejša je bila usoda geologu Knebelu, nadebudnemu raziskovalcu vulkanizma! Sredi najpolnejšega znanstvenega stvarjanja, da sredi iz živega dela, prav ko je stal na strmem pobočju kraterskega žrela, ga je poklicala k sebi priroda in ga pokopala v ognjenih globinah. —

Ozriva se iz te mračne tesnobe nazaj v brezmejno svetlobo vesoljstva! Ali ne gorijo nocoj vse lepše nebeški svetovi? In luna med njimi — ta daljen, nedosegljiv svet — ali se ti ne zdi nocoj kot kos domačije? Saj so sejali po njenih njivah tvoji bratje najžlahtnejše seme, saj so jo naši najboljši sinovi orali z zlatimi plugi spoznanja, saj je nje žito poželа in pospravila v shrambe — človeška misel iščoča.

Kamorkoli pade njen žarek, se stvarjajo čuda: izpregovori geologu kamen in tema se zasveti zvezdoznancu, vname se kemiku voda — in tuj, nepristopen svet ti postane domovina.

Kot zvezdno nebo si, srce človeka iskalca, — pri vsej življenski temi toliko luči in nerazrešne globine!

(Dalje prihodnjič.)

K. M.:

Nekoč je bilo . . .

Bože, kdaj je bilo to, da so šli fantje v gručah skozi noč, šli po belih cestah, šli čez rosno polje in so v svoji mladi sreči peli in vriskali, da je zvenelo do neba?

Tedaj, se mi zdi, ko so bile noči lepe in jasne, kakor bi se razlival čez spavajoči svet najdobrotnejši smehljaj božji, in mirne ter pokojne, kakor bi zibal ves svet sam Bog v svojem očetovskem naročju.

A kdaj je bilo to, kume?

V davnih časih, brate. Tedaj, ko je hodil po svetu še sveti mir. —

In kdaj je bilo tisto, da je drage volje pomagal brat bratu v potrebi, sosed sosedu v sili in stiski? In ne samo brat bratu, sosed sosedu, celo tujcu, popotniku in romarju, ki je prišel bogve odkod in je šel bogve kam! Pa ga je, mimoidočega, utrujenega in prašnega, baje povabil gospodar v svoj dom in mu je rekel s prijazno besedo, malone z ljubeznivo silo: „Sedi, prinesem ti, kar imam.“ In mu je prinesel hleba, rženega, napol belega, velikega in duhtečega. Zraven hleba je položil sira in vrč vina ali sladkega sadjevca. In mu je rekel: „Vreži, prigrizni in pij!“

Kdaj je bilo to, kume?

V davnih časih, dragec, ko je še živela na svetu ljubezen do človeka, ker je še ni umorila sebičnost in neusmiljeni strah pred prihodnjim dnem: „Kaj bomo jedli, kaj bomo pili?“

A kdaj je bilo to?

Ko še niso poteptala konjska kopita celih dežel, ne še razorali topovi brstečih in rodečih vinogradov. —

In kdaj je bilo tisto, da je fant pogledal v oči svoji izvoljenki in je bil do nebes srečen ter je sanjal vse noči o njenih čudežnih očeh? Kdaj je bilo tisto, da je poslušal z drhtečim srcem njene mehke besede in je bil blažen kakor ob angelskem spevu, ker je vedel: „Ne lažejo!“ Kdaj je bilo tisto, da je molče držal njeno roko in je bil bolj srečen, nego prvi človek v paradižu, ker je vedel: „Že rahli, deviški trepet njene lilijske roke mi govori in priča, da je vsa in popolnoma moja. Lahko ji zaupam, lahko sem miren.“

Kdaj je bilo to? V davnih, davnih časih, ko so srca še poznala resnico in zvestobo.

Kaj so te čudne besede, o kume?

Težko bi ti jih raztolmačil in razodel, o mladenič. Da bi jih razumel, moral bi ti jih pokazati na živih zgledih. A kako? Ko pa sedanji svet ne ve ničesar več o njih.

Umolknila sta. Žalostno sta povesila glave, razmišljajoč:

Nekoč je bilo . . . davno . . . davno . . .

Útis:

Jesen.

Že listje divje trte rdeče plamti,
in listje kostanjev in lip rumeni, bledi,
ugaša v njih življenje.
Na nebu solnce slabotno, slabotno gori,
čez polja že hladen, hladen veter ječi:
„Jesen, jesen je!“

Po potu mimo vela starka je šla,
molče je šla, ko da bi v sanjah bilà
o mladoletju, poletju.
Zapela je v vejah tička otožen spev,
glasil se je kot daljen, slaboten odmev
vsakdanjemu petju.

Glej, spodaj ob cerkvi starka grobove krasi
in misli na nje, ki že pred njo so odšli,
zdaj bivajo v tujem kraju.
O starka, nagiba že tudi nama se dan,
in preden zaveva se, grob bo izkopan
že tudi za naju!

Dr. Jož. A. Glonar:

Med reformacijo in romantiko.

(Kos literarnozgodovinskega programa.)

(Dalje.)

6.

Nekatere Rogerijeve pridige se dado datirati. To so one, v katerih se nahajajo stavki, kakor „danass préd 1728 lejtmi je JESUS... uzèl na se to ... člověško Naturo ... (I, 240)" ali pa „pred 494. letme, namerč ú lejte 1215 ... (II, 59)". Vsa taka mesta se sicer ne dado izrabiti za zanesljivo datiranje pridig, ker ni vedno jasno, v katero leto pr. Kr. r. stavi o. Rogerij stvarjenje človeka (v tej stvari si stari cerkveni kronologi ravno tako niso bili edini, kakor še današnji ne). Iz I, 649 bi se dalo sklepati, da stavi o. Rogerij stvarjenje sveta v l. 3950 pr. Kr. r. (kakor Salianus), toda podatki v drugih pridigah (n. pr. I, 239) se s tem številom ne dado strniti. Razun tega je kronologičen podatek: „vessélie ... kakòr kazáli so ty stári Rimláni letú pred 1300. léjtme za vol te Victoriae, katero stúril je bil Philo ta pèrvi Proconsul; kir na ta dan (1. maja!) bil je te Samniterje premagal" — očividen lapsus. Če odštejemo take dvomljive in napačne slučaje, nam vedno še ostane 18 pridig, ki se dajo precej zanesljivo datirati. Najstarejša pridiga je 64. (II, 54 do 64) iz l. 1709, najmlajši pridigi sta 40. (I, 442—453) in 119, (II, 586-597), iz l. 1728. Po eno pridigo imamo iz l. 1721 in 1727, po dve iz let 1722—1724, 1726, iz l. 1725 pa kar celih pet. Od l. 1721 pa tje do Rogerijeve smrti imamo za vsako leto vsaj eno datirano pridigo.

Ta pregled nam pove marsikaj zanimivega. Ciklus Rogerijevih pridig, enakomerno porazdeljenih na celo leto, je nastajal počasi in se je šele v zadnjih letih Rogerijevega življenja izpopolnil. Za to delo je bilo treba dvajset let, in vendar je delo vseskozi popolnoma enakomerno, kvečemu da se je pri Rogeriju šele v zadnjih letih pokazala manira datiranja. Komaj je bilo delo končano, je Rogerija zalotila smrt. Ljubljanski konvent je pridige izdal, ne da bi se bil pobrigal za zadnjo „pilo", ki bi morala odpraviti vso to, v natisnjeni knjigi nesmiselno kronologijo. Dvoje pa nam te datirane pridige jasno kažejo: 1. pridige so res Rogerijevo delo — 2. kar je

bolj važno, te pridige niso samo književen produkt, ampak baš tako, kakor jih imamo pred seboj natisnjene, jih je Rogerij tudi govoril zbranim vernikom. Ti dve prašanji, ki delata v drugih literaturah — posebno pri starejših pridigarjih — toliko preglavice, sta tako za nas in Rogerija enkrat za vselej jasni.

7.

Mnogo bolj težavno in zamotano je prašanje njegove originalnosti. Seveda pridiga že sama po sebi ne more biti nikako izvirno delo, tem manj še pridiga iz tako pozne dobe. Toda tam, kjer nastopa pridiga kot literaren produkt, treba rešiti prašanje, ali je njeno lice res delo autorja in v koliki meri.

V svojem delu nastopa o. Rogerij kot zelo načitan in v duhovnih in posvetnih znanostih izobražen pridigar. Skoro vsako svojo trditev — in naj bo včasih še tako malenkostna — podpre s citatom iz svetih knjig ali pa iz kakega autorja, ki ga v tekstu imenuje, ob robu pa (zelo točno in obširno) citira. Število teh autorjev — kakih 500 jih je — v resnici imponira. Toda ne samo zunanje lice pridig je preračunano na to, da bi imponirale, tudi ves notranji ustroj pridig je zgrajen tako, da bi bil vsak dvom o njegovih trditvah onemogočen. Kjer se pojavi v njegovih pridigah kako prašanje, ima takoj ducat autorjev in kopico citatov pri roki, da to prašanje od vseh strani pojasni. Toda to mu še ni dovolj; vedno še hoče zbuditi v poslušalcih misel, da ve še mnogo, mnogo več in zato pravi: „vèč takiga zamogel bi narajtat (I, 430, 488, 609)“, „de druzih odgovarou več zamoučim (II, 59)“ ali „de predouh na bom (I, 536, 566; II, 240, 415, 544, 651)“ i. t. d. V ta namen mu v prvi vrsti služi učinkovito retorično stopnjevanje. Pravi rekord take retorične „gradatio“ (κλῖμαξ) imamo I, 226—7. Tam našteva čudeže, ki so se zgodili na priprošnjo sv. Jožefa. Prvemu čudežu slede trije, ki jih začne pripovedovati z „dalej“, tem dva s „še dalej“ in dva s „še vselej dalej“. In potem še nadaljuje: „Vèč, vèč taciga zamógel bi pèrneste naprèj h' potèrjéjnu tèh zgúrnih bessédy … (I, 228)“. Vse to nam kaže v Rogeriju učenega moža, ki je gradivo za svoje pridige zbiral iz stotine autorjev in ki je iz teh citatov znal sestaviti vendar v celoti skladen mozaik.

Kako zelo znani so mu ti njegovi autorji, kaže Rogerij tudi na ta način, da jih imenuje (tudi novejše) preprosto ž njihovim krstnim imenom ali pa s kakim slavečim pridevkom. Namestu „Cornelius a Lapide“ pravi kratko „Cornelius“ (II, 19, 39, 58, 188, 475), namestu „Philipus Picinelli“ pravi „Philippus Abbas“ (II, 470), „ta

Včéni Aloysius" je pri njem Aloysius Tatti (I, 410), namestu „Justinus Miechoviensis" pravi kratko „Justinus" (II, 615). Sploh se dela o. Rogerij zelo učenega: svojim — neukim! — slušateljem pripoveduje o mikrokozmu (II, 275) in makrokozmu (II, 589) in imenuje v eni sapi znane tri historične zgagarje Moma, Zoila in Pasquina (II, 313).

Učenjakarsko se postavlja tudi na ta način, da na svoje poslušavce kar vsiplje kopo učenih imen: „Piše Beda, Usnardus inu drugi (I, 156)", „... Petrus Cellensis, Gulielmus parvus inu mvoj S. Antonius Paduanus pravjo (II, 10)", „Dionysius Carthusianus, Gesnerus, Naclerus, Stapletonius, Isidorus, Metaphrastes pišejo (II, 586)." — Praša se, jeli o. Rogerij vse te pisatelje, ki jih citira, res poznal in direktno rabil.

Pri nekaterih pisateljih se lahko z gotovostjo trdi, da jih je o. Rogerij poznal in da citata iž njih ni vzel iz kake enciklopedije za pridigarje. To so oni pisatelji, katerih dela še niso bila tako stara, da bi bila že lahko prešla v kako enciklopedijo. Tak je n. pr. naš Schoenleben, ki ga Rogerij navaja na dveh mestih (II, 33, 370). Takim pisateljem daje o. Rogerij naziv „Modernus" (I, 549) ali tudi „Neothericus" (II, 493) in jih na ta način označi kot svoje sodobnike. Tudi mnogo citirani Joannes de la Haye († 1661) bi spadal sem[39]. Enako Martin Kohem („en brumni mvojga S. Ordna" II, 273), Maria de Agrida, Jakob Marchant („en ... našačasni Včényk Svetega Pisma" I, 194), J. E. Niremberg († 1658), M. Rader († 1634), P. Segneri († 1694), Joanes da Sylveira († 1687), G. Stengel. — Večkrat pravi Rogerij tudi sam: „Berem u buquah" (I, 103, 140, 550; II, 122, 143, 280, 331, 390, 404, 471) in navede ob robu naslov knjige. Na drugih mestih pa ob robu naravnost pove, da ima citat iz druge roke, navadno z besedami „ex" ali „apud" (I, 428, 458, 506, 650; II, 22, 80, 138, 229, 312, 573, 631).

Vero v Rogerijevo originalnost in občudovanje do nje pa nam precej omaja kopica pomislekov, ki se zbude ob študiranju njegovega dela. To je pred vsem veliko število navedenih autorjev. Pomisliti je treba, da jih je par stotin in da so mnogi izmed njih (n. pr. Abulensis, de la Haye) napisali cele biblioteke, toda ne mogoče v majhnem formatu, ampak v težkih folijantih, s katerimi bi pač bilo mogoče kakšnega krivoverca v resnici ubiti. Če citira Rogerij (II, 586) v enem samem stavku kar šest pisateljev, da podpre svoje besede,

[39] Za podatke o teoloških pisateljih rabim tukaj in v sledečem, ne da bi pozneje še posebe citiral: „Wetzer-Weltes Kirchenlexikon. 2. Aufl." in „Hurter: Nomenclator literarius theologiae catholicae. Ed. 3. Oeniponte, 1903 i. d."

ali če navede v uvodu 109. pridige (II, 497) kar sedem autorjev, s katerimi opisuje lastnosti različnih dreves, mu pač ne verujemo, da je za ta namen porabil vsakega izmed citiranih autorjev direktno. Vsaj oni mu ne more verjeti, ki nekoliko pozna enciklopedično literaturo 17. in 18. stoletja ž njenimi skrbnimi, nedosežnimi registri. Rogerij sam, izrazito dete svoje dobe, bi se smejal človeku, ki bi mu imputiral, da je res imel vse autorje, ki jih navaja, v rokah. Rabil je enciklopedije, ki so bile baš za to sestavljene, da bi se tako rabile. Citiral pa je pisatelja, ki mu je bil autor za trditev — to je v pridigi potreboval! — ne pa vir, iz katerega je dobil citat[40]. Splošna navada njegove dobe in namen Rogerijevega dela nam branita, da bi na podlagi velike množine citiranih autorjev smelo občudovali veliko izobraženost našega pridigarja v cerkvenih in posvetnih vedah.

Močno se zmaje in nazadnje popolnoma izgine tako občudovanje, kakor hitro si ogledamo citirane autorje od blizu in jih sestavimo v določene skupine. Tedaj se pokaže, da je Rogeriju bistvo posameznega autorja popolnoma tuje, da se ni vglobil ne v eno ne drugo znanstveno strujo (niti cerkveno niti posvetno) in da grabi za svojo pridigo, kar mu ravno pride pod roke. V njegovem delu je mrki Origenes porabljen ravno tako kakor trojica slavnih učenjakov 13. stoletja (Albert Veliki, Tomaž Kantipratanec in Vincencij iz Burgundije), trezni školastik Tomaž Akvinčan in ljubeznivi mistik Cezarij iz Heisterbacha, učeni humanisti se srečavajo s poljudnimi pridigarji iz južne Bavarske, vizije raznih Brigit in Mehtild se mešajo s citati iz Aristotela in Plutarha. Zato je s te strani nemogoče sestaviti literarni portret otca Rogerija[41]. S te strani je otec Rogerij podoben morskemu somu, ki sredi oceana odpre svoje neizmerne čeljusti in požre, kar mu ravno vanje priplava: ribe in razno morsko golazen, toda pri tem steklenico ruma z istim užitkom kakor terhlo desko.

Podoben pa mu je res samo s te strani. Vso to tako raznovrstno gradivo ve s čudovito, pravega občudovanja vredno virtuoznostjo spojiti v enoto, ki kakor pisan orijentalski „στρωματεύς“ vkljub različnosti delov učinkuje enotno in kakor pobožen krščanski mozaik kaže idejo in namen, ki sta umetnika vodila, ko ga je sestavljal.

[40] Rogerij namreč ni — literarni zgodovinar. Tudi je treba pomisliti, da je bil pojem literarne lastnine v raznih stoletjih različen in da ga je poostrila (in zelo enostransko povdarila!) šele moderna literarna kritika in pa industrijalizacija literarne produkcije, ki je literaturo (v prvi vrsti lepo) zavarovala s paragrafi in ustvarila „literarno policijo.“

[41] Dr. Pregelj je poskusil nekaj enakega, pa je pri tem brezupnem delu utonil v množini citatov. – „Voditelj v bogoslov. vedah . . .“ n. n. m.

Kot gradivo mu je zadoščal brevir, biblija, konkordanca, Picinelli, Lohner, par enciklopedij, ki jih sam imenuje, povrh še nekoliko drugih knjig, vse skupaj biblioteka, kakor jo lahko premore vsak slovenski pridigar, dasi ni pisatelj.

Kako je Rogerij rabil razne enciklopedije, za to samo eden, posebno značilen primer. V 106. pridigi citira (II, 470) Picinellija in v njegovi bližini sv. Nila, Seneko in Justa Lipsija. Če človek poišče v Picinelliju navedeno mesto in ga primerja z Rogerijem, se mu pokaže čudna paralela. Postavim jo za zgled sem; citati, ki jih imata oba autorja ob robu, stoje tukaj sredi teksta v [ ].

Rog. II, 470:

Kir Nilus ta brumni Minih spreudarjal je to čednost, ali: ta tugent; takú tega je šnešil eni Gartraži enakiga: zakaj, kakor ta Gartraža nigdar dèrge se naznájde, kakòr ú tèrnjo, po bessédah uniga Symbolista, katéri enimu gartražnimu stéblu bil je perpissal: In sentibus semper ... pravi ta S. Oča [S. Nilus in Paraeneticis, Num 29.]: Tolera tribulationes, inter ipsas enim virtutes, ut Rosae inter spinas nascuntur ...

Kir spremislil je Philipus Abbas, taku tu obèrnil je na tu človešku žjuléjne, katéru je slednimu, kakor ta Gartraža perjetnu, aku si lih kakòr ena Gartraža iz ternjam teh nadlug je obdanu [Picinel. l. I. c. 18. n. 147]. Kir kakòr djál je Seneca: Nulla dies maerore caret, sed nova causa fletum ministrat ... [Seneca Troad. Act. I.] ... Za vol katériga Justus Lipsíus pravi: Spina haec vita: falimur, si quaerimus in ea gaudiorum flores. [Just. Lip. cant. 2. Ep. 97].

Pic. lib. XI. num. 177:

Virtutem, inter calamitates et miserias locupletatam, Rosae Emblema repraesentat, quae supra cespitem plantata, epigraphen reddit: E tra le spine pur puntando viene. Id est; Vel inter sentes germinat. S. Nili paraenesis est: Tolera tribulationes: inter ipsas enim virtutes, quemadmodum inter spinas, Rosae nascuntur. [S. Nil. Parae. N. 92] et germinant. Eâdem icone significatur, calamitates esse individuas humanae vitae comites. Seneca canit [Act. I.]:

— — — — — Nulla dies maerore caret, sed nova fletus causa ministrat.

Et Justus Lipsius: Tricae et spinae haec omnis vita: & Falimur, si quaerimus in ea gaudiorum flores. [Lips. Cent. 2. Ep. 67.]

K temu opomnim, da je Picinellijevo delo v izvirniku in razširjenem latinskem prevodu doživelo več izdaj, toda doslej še ni jasno, katero je rabil naš pridigar[42]. Če sestavimo take paralele, dobimo 38 pisateljev z 58 citati, pri katerih se da dokazati, da jih je vzel Rogerij iz Picinellija. Ta statistika ni popolna. Število dokazanih paralel je v primeri s celim številom Rogerijevih citatov res majhno, toda dovolj veliko, da se ž njim dokaže način Rogerijevega pisateljevanja.

Še drugi momenti so, ki zbujajo na raznih mestih dvome, jeli dotični citat iz prve ali druge roke. II, 401 navede Rogerij kot autorje za življenje svetih apostolov Simona in Jude poleg Surija in Baronija tudi nekega „Abdijo". Ta „Abdias" je fingirani prvi škof babilonski, ki je baje napisal spis: „De historia apostolici certaminis libri X." Ta spis se je našel v nekem samostanu na Koroškem, prvič ga je izdal Wolfgang Laz, dunajski polihistor, l. 1551. Toda že papež Pavel IV. (1555—1559) ga je zavrgel kot podvrženega[43]. Sumljiva so tudi ona mesta, na katerih navaja Rogerij pisatelje s spisi, ki so napisani v francoskem ali španskem jeziku, torej v jezikih, o katerih ne moremo ravno misliti, da so bili Rogeriju znani. Taki pisatelji so: Alexander Natalis, imenovan pri Rogeriju Alexander ab Alexandro (I, 419; II, 56), Florimondus (II, 3) in Ludovicus de la Puente, pri Rogeriju imenovan „de Ponte" (I, 512). Spisi prvih dveh, ki jih citira Rogerij, so napisani v francoskem, spis tretjega v španskem jeziku.

Poleg tega pa že Rogerij sam navaja celo množino enciklopedij, ki jih je rabil. To so knjige, ki imajo v naslovu značilne besede: mundus, speculum, theatrum, repertorium, conceptus, dictionarium, thesaurus, alphabetum, bibliotheca i. t. d. —

8.

Naša literarna zgodovina — kolikor je imamo — šteje o. Rogerija med „protireformacijske" pisatelje. Proti tej signaturi pa gogovori že preprosta kronologija sama: pisatelja, ki piše v prvih desetletjih 18. stoletja, ko je pri nas protestantizem že davno zatrt, vendar ne moremo šteti k protireformacijskim. Tudi njegovo delo

42 Prim. Pregljevo razpravo n. n. m., str. 9—10. — Pregelj tukaj priobčene paralele ni zabeležil.

43 Kirchen-Lexikon. I, 28.

samo nam za to ne da nobenega povoda. Martin Luter je pri njem omenjen samo enkrat (I, 170): „Martinus Lutherus stál je ja dósti léjt u'eni dobru začéti brúmnosti; ali: kir se ni sam na se spómnil, spólznil je inu padél u' paklenski brézen". Na tem mestu mu je Luter, kakor „Origenes ta velíki dohtar" in „Cerinthus ta Včéni" samo primer za ljudi, ki so, dasi izprva pobožni, pozneje zablodili. Jasno se vidi, da je Luter za Rogerija samo še retoričen rekvizit. Enaka je s Kalvinom, ki ga Rogerij omeni samo na enem mestu (I, 547). Tam razlaga svetopisemski verz: „Qui scrutator est maiestatis, opprimetur a gloria . . . kakòr se vidi nad Calvinam, Ariam inu drugimi kecarji". Besedo „kecar" srečamo pri Rogeriju zelo pogosto (n. pr. I, 543, 567, 570, 603, 608; II, 104, 191, 565), toda vsepovsodi je samo preprosta retorična floskula, brez kakršnegakoli posebnega dogmatičnega namena. Saj pa Rogerij tudi ne dogmatizira, ampak v prvi vrsti moralizira, kar kaže ves ustroj njegovih pridig.

In vendar najdemo pri Rogeriju element, ki ga direktno spaja z reformacijsko, oziroma protireformacijsko dobo. To je množina njegovih citatov in sploh vsa njegova tendenca, da bi imponiral s svojo učenostjo. Reformacija je skušala spraviti biblijo kolikor mogoče med ljudi, tridentinski zbor, ki je v tem videl glavno zlo, pa je to skušal po možnosti omejiti. Mnoge določbe stremijo za tem; nihče si naj ne razlaga biblije „suae prudentiae innixus", in boječnost protireformatorjev gre tako daleč, da pridrže pridiganje skoro izključno le škofom[44]. Zato se je morala razlaga biblije opreti na spise svetih očetov in cerkvenih pisateljev, ki so bili v tej stvari autentični. Ostre kontroverze med protestanti in „papežniki" so znanstveni interes in študij cerkvenih pisateljev še bolj poglobile[45]. Tridentinski zbor se je razšel z molitvijo „Serenissimo imperatori Ferdinando semper augusto, orthodoxo et pacifico ... multi anni ..." in s trikratnim „Anathema cunctis haereticis"[46] — začela se je energična in sistematična protireformacija. Metoda te protireformacije je bila tako energična, sredstva tako učinkovita, da je šlo jako brzo. Toda ti katoliški reformatorji so si ravno tako malo, kakor

[44] Canones et decreta sacrosancti oecumenici Concilii Tridentini . . . Ratisbonae. G. J. Manz. 1888. Str. 16, 21, 147.

[45] Kako sistematično je na tem polju delal sekovski škof Brenner, o tem prim.: Schuster Leopold, Erzbischof Martin Brenner, ein Charakterbild aus der steirischen Reformationsgeschichte. Graz, 1898. Str. 759—764.

[46] Canones et decreta . . . str. 196.

njih poznejši zgodovinar[47], prikrivali, da delo ni dovršeno in da treba podrobnejšega, intenzivnega dela. Okoli 1600 je bila pač že vsa Notranja Avstrija „wenigstens für das äußere Bekenntnis reformiert“, protireformacija je bila končana in začela se je katoliška restavracija. V njej je bila glavna naloga poverjena raznim redovom, ki so si svoj delokrog lepo razdelili. Jezuiti prevzamejo delo med višjimi stanovi, skrb za šolo in znanost, drugi redovi delajo med maso, narodom.

Sledovi teh razmer, kakor jih je ustvarila protireformacija, odsevajo prav jasno iz vsega Rogerijevega dela. Odtod je njegova učenost, s katero se postavlja pred narodom, odtod kompozicija in retorična tehnika njegove pridige, posneta iz prakse jezuitskih šol[48]. Vendar pa je vse to v celoti le stara literarna tradicija, katere početki se nahajajo daleč pred protireformacijo, in ki je v tej dobi samo na novo oživela. V celem Rogerijevem delu se nam kaže — res da samo še v zunanjostih in v raznih kurijoznih izrastkih — ona školastična smer, ki je skušala s špekulativnim rezoniranjem braniti in ohraniti avtoriteto Rima in njegovega nauka. Ne sme se pozabiti, da je namen glavnih redov, dominikanov in jezuitov, bil v prvi vrsti apostolski, misijonski, in da niti sv. Frančišek Asiški ni nameraval ustvariti reda z izključno kontemplativnim ustrojem[49]. Ta smer je s svojo idejo univerzalnega, ves svet obsegajočega rimskega krščanstva našega pridigarja tako prevzela, da mu je „amor patriae“ ravno tako prepovedan in pregrešen, kakor „amor sui“ in „amor cupidineus“ (I, 467). Ta absolutna podreditev pod eden in veliki smoter: avtoritativno, vseobsežno (= katoliško) rimsko krščanstvo, ki se ob njegovem času res ne skuša več tako impetuozno doseči, ki se v njegovem delu ne kaže več jasno, ki pa se v svojih posledicah vendarle razodeva, je povzročila, da najdemo v delu našega pridigarja tako malo domačega. On sicer govori pred seboj zbranim vernikom in jim daje dobre nauke (moraliziranje je njegov glavni, jasno in očito izražen namen!), toda njegova misel hodi pota, ki jih predpisuje tehnika dogmatiziranja, njegove „duhoune očy“ so venomer uprte na ves vinograd Gospodov. „Pal-

[47] O spodnji Štajerski, ki je bila v teku sedmih tednov rekatolizirana, pravi Schuster (n. n. m. str. 455) zelo previdno, da je bila „wenigstens für das äußere Bekenntnis reformiert“.

[48] Prim.: G. Mertz. Über Stellung und Betrieb der Rhetorik in den Schulen der Jesuiten. Heidelberg. Winter. 1898.

[49] Felder, n. n. m. str. 3.

marium empyreum" bi ravno tako lahko napisal kak katoliški Španec ali Francoz.

Iz njegovega moraliziranja ne dobimo nobene slike njegove dobe[50]. Kjer ne prepusti v ta namen proste roke pridigarju, moralizira v splošnih, stereotipnih formulah. Njegovi podatki o Kranjski (II, 33, 369, 370) so redki, vzeti iz knjig in z autorji vestno in točno dokazani. Tudi sicer nam vsebina njegovih pridig ne dovoljuje nobenega sklepa, kje in kedaj jih je govoril, vse so tako neizmerno vzvišene nad kraj in čas. To se lahko reče, dasi se dá 18 njegovih pridig datirati. Vsi ti kronološki podatki pa so popolnoma zunanji in brez vsake notranje zveze z vsebino pridig; znanstvenim raziskavam so sicer dobrodošel pomoček, sicer pa v resnici učinkujejo kot kričeči anahronizmi. Turška sila, ki jo je Rogerij v svoji mladosti gotovo še doživel, ki je morala biti vsem ljudem v živem spominu, in o kateri je njegov prednik Janez Svetokriški pridigal[51], ni zapustila v Rogerijevem delu niti najmanjšega sledu. — Tako se pred tem velikim smotrom tudi pridigarjeva osebnost umakne popolnoma v ozadje. Dovolj značilno je, da iz celega, vendar obsežnega dela, ne izvemo prav nič o pridigarjevi osebnosti. Samo tam, kjer govori o svojem redu, oziroma njegovih ustanovnikih in svetnikih, stopi nekoliko naprej in pravi: muoj S. Oča Franciscus I, 167, 567; II, 35, 111, 353; ... muoj S. Antonius Paduanus II, 10; ... letèl je h' te Arke muojga S. Capucinerskiga Ordna I, 449. Baš ti primeri pa so nam — poleg splošnega značaja njegovega dela — tudi dokaz, da njegova rezerviranost ne izhaja samo iz dejstva, da je bilo njegovo delo namenjeno tudi drugim pridigarjem. Ta moment je že nekoliko vplival, toda v primeri z drugimi, vsebinskimi, je precej sekundarnega pomena. Tem bolj, ker ne vemo in niti ne moremo določiti, jeli Rogerij kar ob prvi pridigi, ki si jo je zapisal, mislil na to, da jo bo kedaj priobčil. V pridigah, kakor jih imamo pred seboj, je njegova maska vedno ista: štirideseta pridiga se v ničem ne razlikuje od štiriinšestdesete, in vendar leži med obema doba dobrih dvajsetih let.

---

[50] Kako popolnoma drugačen je v tem oziru Abraham a S. Clara! — Lecoy de la Marche je v svojem delu „La chaire française au moyen âge". 2. éd. Paris, 1886, na str. 341—492 opisal „La societé d'après les sermons".

[51] Prim. njegov Sacrum promptuarium, IV (1700), 150—180.

(Konec prihodnjič.)

Fran Albrecht:

Na oljski gori.

(Iz papirjev mrtvega prijatelja.)

Nocoj sem sam. To se pravi v svojih mislih in v svojem srcu sem sam. Zakaj gruča mojih tovarišev leži po tleh in spi; nekateri se zabavajo s polglasnimi pomenki, drugi pa sede krog ognja, ki so ga zapalili v razvalinah stare peči, sede na trhlih starinskih stolih v tej nepriljudni zakajeni bajti s kartami v rokah, kadijo, smejo se in pijo. Meni pa ni do pomenkov nocoj, ne do smeha, ne do kart. Prišlo je bogvedi odkod in čemu, in kakor ozek leden obroč mi je stisnila srce tesnoba. Kakor da je vstal v meni neznan človek, močnejši od mene samega in me poklical k zavesti, ukazal, da mu sledim . . .

In tako sedim zdaj tukaj ter poslušam nerazumljiv glas strogega sodnika, prisluškujem besedam, ki zvene v meni, in ko se ozrem kvišku, se mi zaroga z nasprotne stene zrcalo in v njem obraz, ki ga ne poznam. Nočem gledati v to zrcalo, a moram! Kadar mi zmanjka besede in se uho prisloni, da bi sledilo šumni govorici tovarišev kraj ognja, že me pokliče z nasprotne stene . . . Ostudno je to zrcalo! Prah leži na njem kakor na moji duši.

In tovariši se smejo, vesele zgodbe si pravijo, njih srca se pogovarjajo z dekleti, z ženami in otroci, ki jih čakajo doma. Zakaj nisem tam med njimi in ž njimi? Saj je smešno in žalostno, da črčkam po tem papirju in se udajam tem nezmiselnim, norim čustvom, mesto da bi sedel tam med njimi, vesel in lahkomiseln. Aj, že jutri morebiti, čez par ur . . .

Ne, vseeno sem radoveden, odkod je prišlo to, da sem tako nanagloma moral vstati od družbe, pustiti karte in čašo; da je umolknil v meni smeh in ugasnil glas v grlu ter so se vse moje misli tako nenadoma pogreznile v tiste brezdanje globine, ki niso več pristopne telesnim očem in ki so me po neznani volji prisilile, da jim moram slediti. Ali se me loteva bleda sentimentalnost, ki je nikoli poznal nisem, ali je pala senca daljne slutnje preko mojega duha? Da se bo nekaj dopolnilo, odločilo, da bo posegla moč, silnejša od človeških sil, v krog onih labirintskih usod, ki so mojemu srcu najbližje in najdražje? O, kaj je s teboj nevestica moja,

nocoj to noč? Glej, meni je mraz, ko se te spominjam ... In ti, moj dom, in vi, drugovi moji, širom sveta razkropljeni?

Ah, ne, ne, proč vse te misli, te zlovešče, črne, ki zastrupljajo kri, da je težka in tožna! Saj jaz vendar ne verjamem v takšne stvari, jaz, ki sem mlad in je moja kri zdrava kakor studenec na gori, in se peni kakor vino in iskri kakor požar! In so moji živci kakor pletene verige in moja pest — ah, ta moj železni edini talisman!

Pa vendar, vendar — nekaj bolnega je kanilo v moje telo nocoj, neka strupena kal se je razkrojila v moji krvi. Jaz moram venomer misliti in venomer je pred menoj mladi prijatelj, ki ga ni več. Vesel je bil, šumen, najzabavnejši med nami. Kakšni aforizmi, resnični in globokoumni za njegovih devetnajst let, kakšni nenavadni in bizarni domisleki so se mu vsipali iz ust, kakšne dovtipe je stresal — človek je strmel nad to prečudežno mladostjo. Bogme, on ni razmišljal o smrti in takšnih nespametnih rečeh — on ne! In, glej, prav tako smo sedeli krog ognja kakor nocoj, kvartali, pili, pušili in se zabavali s pomenki o dekletih in svojih domačih krajih. Kdo je pravil najkratkočasnejše zgodbe in pikanterije, čigav smeh je bil najglasnejši in kdo je nenadoma obmolknil, stisnil ustna skupaj, povesil glavo in se splazil neopaženo proč? Jaz sem videl — to je bil on. In tri ure potem, še predno se je čisto zdanilo, je obležal tam zunaj v črnem gozdu z odprto lobanjo. In je sijala nanj jutranja zarja kakor bledi, žalujoči plamen velike sveče ...

Ne! — pa saj to so zvezde, ki sijejo nocoj tam zunaj tako ledeno mrzle in daljne. Zato so moje misli tako trudne in težke nocoj. Ampak jaz ljubim zvezde, zvezde ljubim najbolj. Vem: daleč so, mrzle in tuje našim srcem, ne razumejo naših bolečin, naših človeških trudov in zablod, neme so in ne slišijo naših besed in krikov in molitev in tožb. A jaz jih ljubim in že kot otrok sem strmel v te daljne zagonetne nebeške plamene, ljubil jih s čudnim sužnjim strahom, prav tako kot mi odrastli ljubimo svojega življenja usode. In ko sem ležal v svoji kratki posteljici in nisem mogel zaspati ter sem zatiskal svoje oči, da bi ne videle, ničesar ne videle in ne gledale, tedaj so pričele trepetati in plesati v črni temi ter padati name s svojimi sikajočimi, gorečimi jezički, da sem vzkrikal od mrzlične groze, ki je dušila moje triletno srce z bogaboječim otroškim strahom. A tedaj se je sklonila name mamica s svojim bledim obrazom — moja mamica, ki spi nocoj to noč tam doli doma na Žalah svoje lepo spanje večnega miru, o, blagor tebi,

žena! — smehljaje se je sklonila name in odpoljubila s toplimi materinskimi ustnami bojazen z mojega lica, utolažila divji, sikajoči ples zvezd nad menoj in s svojo božajočo dlanjo uspavala moje trudne prestrašene oči . . .

Nocoj ni matere, ni dobrih oči, ni sladkih rok in ledene zvezde padajo na moje srce. Te ledene strašne zvezde, ki jih ljubim najbolj. Ali niso kakor okamenele solze? Ne, kakor žareče solze so, a njih ogenj je mrzel, njih žar je leden. In meni je mraz . . . Kurite, tovariši, kurite, zapalite, da bo siknil ogenj iz razdrte peči in puhnil valove črnega dima preko nas ter z rdečimi svojimi jeziki objel to staro židovsko halupo! Ni treba, da bi nam bilo mraz, kadar smo tako po domače, gostje in gostitelji obenem. Saj bomo jutri gostovali z mrazom, ko bomo ležali tam zunaj, prežeči, nemi, odreveneli v en sam ukaz. In nad nami pekel, požar, konec sveta, stara dolgočasna pesem, naprej, nazaj, počez, vstran — ah, kaj vem jaz . . .

Zakaj s tabo sem se hotel pomeniti, ti moja mala? Čemu si mi poslala to razglednico, ki sem jo prejel danes zjutraj? Bogme, ženske ste zares smešne in čudne včasi! Vsaka beseda, slednja kretnja, sleherno najmanjše in najbrezpomembnejše dejanje vam je simbol. Kaj si mi hotela povedati s to karto?

Jaz se namreč na ženske ne razumem prav nič. Stanoval sem pri gospodinji, ki je imela takšno dekletce. In to dekletce, hči gospodinje, je nekoč prijokala v mojo izbo, vsa nesrečna in obupana nad svojo strašno usodo. Sedla je kar tja na zofo in jokala in ječala tam venomer. Kaj sem hotel napraviti? Moja zadrega je bila nepopisna, moje srce je prekipevalo od sočutja, ki ni našlo izraza v besedah, kakorkoli sem se trudil, da bi ji povedal kaj tolažilnega. Stopil sem k nji in sem jo poljubil. To pa je, kakor sem takoj opazil, tako silno učinkovalo, da je še isti hip nehala jokati, planila kvišku, zacepetala s svojimi drobnimi nožicami in me o, bože — premerila s takšnim pogledom, da je ledena zona oblila moje zločinsko telo. In ko mi je par gorkih povedala in posebno še, da se je motila v meni in da sem prav tak kot vsi moški, je šla naglo iz sobe in s posebnim poudarkom zaprla duri za sabo. Jaz pa sem, stoječ sredi sobe, imel priliko razpletati globokoumna razmotrivanja o zagonetnosti ženske psihe vobče in nje logike posebej. In nisem našel rešitve, prav takisto kot tudi pozneje ne, ko se je isto dekletce že nekoliko privadilo misli, da sem ravno tak kot vsi moški. Posečala je namreč večkrat mojo sobo, ki ji je izredno ugajala, ne vem, iz kakšnega vzroka pravzaprav. In tako sva večkrat sedela na

zofi in sem ji jaz v priljudnih besedah tolmačil lepoto grških klasikov in pokojno modrost stoične filozofije. Opazil sem, da se zna prav ljubko smejati in da nikakor ni tako tragična narava, kakor sem sklepal po prvem obisku, in o katerem sem se vedno bal, da ga bo kdaj omenila. Seveda ga je omenila ob prvi priliki. In jaz sem se jel opravičevati, prositi jo odpuščanja za svojo nepremišljeno nerodnost. Nji pa — in to je bilo drugo presenečenje — je planil nenadoma smeh iz oči, iz ust, glasen, zvočen prešeren smeh.

„Kaj ste res tako neumni, ali se samo pretvarjate!“ je vzkliknila čisto na glas. In nato me je prijela za lase, za uho, udarila me po licu, da, prav zares udarila s svojo drobčkano dlanjo. „Rada vas imam, vi nespametni fant! Zakaj pa me ne poljubite? Poljubite me — takoj, takoj!“

In jaz sem jo moral poljubiti in venomer poljubljati in bog mi je priča, da še danes ne vem, kako je bilo vse to mogoče. Prav nič nisem razumel. Da, še tebe, kratkokrilka, še tebe nisem razumel, Wally ali Elly ali Fanny — ali kakšno ti je pač bilo sladko ime!

Čemu, nevesta draga, si mi poslala to karto?

Zdaj vem: ta karta me je razburila, ta čudna, nenavadna razglednica, ta strašni simbol, ki ga ne morem doumeti! . . . Kaj si mi hotela povedati? . . . Tisto namreč, kar mi pišeš — ni nič; tvoje misli so prefine in prenežne, da bi se vezale na težko neokretnost besed. Saj te poznam: vsaka tvoja gesta je simbol. In jaz ti ne morem več slediti, jaz, ki se z obema trepetajočima rokama oklepam resničnosti in besed. Jaz ne vem, kaj si mi hotela povedati . . . nočem vedeti, nočem misliti, ker je preveč grenkobe v meni! A ti! Prihraniti bi mi moralo to uro, če si res tisto, kar pravi moja ljubezen. A če nisi? . . . Gorje ti!

Oprosti, iz velike žalosti se je porodil ta dvom, iz žalosti nad samim seboj. In tale razglednica, ki si mi jo poslala, gotovo nima nobenega globljega pomena in ožjega stika z mano, prav gotovo ne. Saj je čisto prijazna kartica: Starec na zemlji. Starec seje. Kako sveža je prst, kamor pada seme njegovih rok! Kako srep in mil je starčev pogled! In to čelo, visoko in obokano, nagubano od daljnih nad in tajne skrbi! Kam seješ, starec, kaj bo vzkalilo, mužik? Zakaj tisoč strašnih neviht spi za obzorjem in prst, ki siplješ vanjo svoja sveta semena in ki je sveža in voljna in plodna, je morebiti samo tenka plast, pod katero se razprostira peščena, kamenita pusta, ki bo zatrla vso tvojo setev, še predno se bo sklasila v zlati kruh . . .

O, kam si sejal, starec, komu si govoril svoje zlate besede? Tenka je prstena plast naših src, pod njo kamenita, pusta gruda. In — ali si pozabil? — mi vsi smo otroci tega sveta!

Tudi ti bi morala pomisliti to, predno si mi poslala ono karto, nevesta moja. Vedeti bi morala, da sem jaz sam dovolj močan, da se presodim in obsodim, ako je potrebno. Čemu ta čudna — namigavanja?

Ali naj ti povem, kaj me teži, kadar sem sam in se spomnim nase? Neznaten dogodek je, čisto brezpomembna epizoda te strašne tragigroteske. Ali zarila se je vame, kakor pijavka se je vsesala v moje srce in se s čudno svojo težo oklenila vseh mojih misli. Dvoje srepih, ostrih oči je, ki me spremljajo venomer in vsepovsod ... Dvoje oči strmi naravnost vame, ki stojim pred njimi trd in okamenel. Dvoje čakajočih oči. A v njih ni bojazni, ne trepetajočega nemira, gorak in topel je njih pogled, ves razvnet od neke globoke skrivnosti. In jaz vem, globoko v sebi čutim in vem, da so te oči že v naprej vse odpustile ... Kaj odpustile? Ničesar nimajo odpuščati te oči! Meni ne, jaz vršim svojo dolžnost in nimam niti časa niti volje, da bi razmišljal, kaj in kako in čemu. Jaz dvignem roko, ukažem, kratka, ostra salva in vse je pri kraju ... Jaz vršim svojo dolžnost. In tiste oči so se zaprle in samo čuden smehljajoč mir je ostal razlit preko vsega koščenega širokega obraza.

Jaz premišljam: Odkod ta mir? Odkod ta mir njemu, zločincu, vohunu, puntarju, ali kaj vem jaz, kaj je pravzaprav bil? Odkod mir njemu in ne meni? In zakaj hodi ta slika z mano, zakaj je njegov mir moj nemir? —

To je moj doživljaj, saj vse drugo ni vredno besed, ne spomina, samo pozabljenja. A ta doživljaj bo ostal v meni svež in neizprosen z vso svojo nedoumno prekruto krivičnostjo. Zakaj najvišja krivica je, ako mora pravičen in vesten sodnik obremeniti svojo vest z zločini njih, ki jih je obsodil on sam. Tako krivično zna biti edinole življenje.

In zdaj, nevesta moja, razumeš mojo bolest? In — pomisli, ljubica edina! — ali ni nekoliko prekrut izraz tvoje ljubezni ta poslednja razglednica?

Ne, morebiti ni kruto, temveč samo pravično. Povedati ti moram namreč, da nisem jaz tisto, kar misliš ti! In da tiste besede, ki sem jih govoril nekoč, niso resnične.

Ko sva nekdaj posedevala udobno pri klavirju in so tvoje fine, negovane roke počivale na belih tipkah, so se pletle med nama in

najinimi srci sladki pomenki. In pred nama je ležal odprt evangelij one edine, samosilne ljubezni, katere prorok je bil starec Lev Nikolajevič. Midva oba sva prisegala na te nauke in sva bila prepričana, da so edino resnični, edino zveličavni. To vse je bilo resnično tedaj in je danes pusta, našemljena laž.

Zakaj tisti starec, ki smo ga ustrelili v bornem rutenskem gnezdu, se je imenoval Lev Nikolajevič . . . Iz papirjev njegove zapuščine sem si vzel preprosto fotografijo tega starca in jo vtaknil v žep. Naj hodi z mano po teh čudno-zamotanih mojih potih. Zdaj je poleg te fotografije tvoja razglednica, draga. Obe sliki ste si podobni na las.

A meni je mraz, mene se zopet loteva ta strašni mraz, ki gori in pari in žge s svojimi ledenimi kremplji po mojem telesu. Zakaj mi tako drgetajo ti potni nervozni prsti, mečejo svinčnik vstran in tipljejo ledeni pot z mojega razpaljenega čela? O, da me vidiš zdaj, ti moja edina, da me vidiš v tem ostudnem zrcalu, razpokanem in zabledelem, kamor se morem venomer gledati jaz, potem bi razumela vso črno resnico teh mojih besed, ko ti pravim: ne veruj, nikoli ne veruj, da sem bil kdaj drugačen! Seveda, če je sploh bila kdaj to tvoja vera. Kajti prav takšen sem: bojazljivec! Bojazljivec sem, v slednji moji žili, v slednjem vlaknu mojega telesa diha življenje in bojazen. Vse bi dal, vse izdal, vse prodal, da bi se ne zgodilo. In vendar se bo, ker se mora. Tako čutim.

Da, vsak človek doživi svojo oljsko goro, svojo strašno preizkušnjo. In ni ga bitja, ki bi ne zdvomilo in pehalo to čašo grenčice od sebe. Naposled pa prime zanjo s hlastnimi rokami vsak in izpije do dna svoj kelih obupa.

Na tvoje zdravje ta kelih, nevesta! Da bi živela in cvetela najina ljubav! Rad sem te imel: tvoji lasje imajo blesk nočnih sanj, tvoje ustnice kipeči sok življenja, tvojo čelo mramorno belino deviško-neoskrunjenih spoznanj. Na tvoje zdravje ta kelih! In kadar dospeš ti na svojo oljsko goro, tedaj boš vse razumela. Da smo ničvredne kreature in bojazljivci, mi ošabni ljudje! Da bi za vsako ceno in nesramnost in laž hoteli odkupiti to svoje golo življenje, ko bi bilo v naši moči. Da nimamo poguma za zadnje resnice, ki z nesmrtno krutostjo pričakujejo vstajenja v nas vseh. In za ljubezen.

Ampak njemu je lahko, njemu, Levu Nikolajeviču . . .

V. K.:

Fran Valenčič in drugi.

Nad hribom 144 se je zvečerilo. Nad Valonskim gričevjem so široke in neprodirne megle kazale nekaj jasnejšega soja; — daleč zadaj za njimi so nekje pokrajine, kjer sije solnce in vlada mir. Tu pa je včeraj z nočjo težak in moker oblak zavil mučeno zemljo med Vrhom in Fajtim hribom z usmiljeno kopreno, da ne vidi moritve narodov, da ne sliši tuleče pošasti, ki bruha grozo in pogin nad tem koščkom zemlje, kjer so . . .

. . . pred davnim, davnim časom, — ali je to pravljica? — pastirčki ukali za dimko, jagodo in lisko. Kje je tisti kraj, ki je bil tu nekoč, pokojno dihajoča idila?

Tu je bruhala včeraj toča železja. Pokalo je, grmelo, tulilo in žvižgalo in sikalo in prasketalo, kakor da se lomi svet. Zasule so se kaverne, izginili globoki jarki, betonirani podstavki so se razpršili, potrgale se žice, zazijale so razpoke, drevesa so se razletela v trske, in skale so pokazale rudasto drobovje, ob katerem so se plazili beložolti in sivi strupeni plini, kakor sapa tisočerih pobesnelih zmajev.

Zvečer je zaroselo iz nizkih oblakov, kakor da plače priroda nad slepoto človeštva, ki se kolje in uničuje nesmrtne vrednosti za nekaj, kar bo prešlo; za to, kar bo stopilo za njim na plano, se bodo klali narodi bodočnosti z najnovejšimi izumi tehnike, a z istim srdom, kakor so se klali nekoč praočetje na barju s kamenitim bodalom in lipovim kijem.

Zaroselo je in šumeča voda je namočila kotanje. Umazani potočki so pričeli curljati preko groblja in namakati počrnela trupla, napol zarita v prah in zemljo, pokrita z ostanki kritij, orožja in žice, raztrgana in krvava.

V groblju se pomikajo črne sence. Od časa do časa zazvenči lopata, čujejo se pritajena povelja. Razdrapane postojanke popravljajo.

Potem zasveti curek jarke luči po pritajenih postavah in izgine. Zasveti in izgine vnovič. Napet molk.

Med šumenjem dežja udari na uho drug šum, počasi se bližajoč. Nekdo se plazi, nekaj diha v tej tmini pred nami. Nekaj šklokotne, nekje zatrklja kamenček, z levo ostro reskne jekleni puškin zaklop.

Potem bruhne peklo še enkrat. Nad nami razpoči nenadno solnce, da se za tri hipe okopljejo v prejasnem svitu robovi, ostanki

žice in plazeči se Lahi. Tak-tak taktaktak zaprasketajo strojne puške, nad glavami zatulijo zmaji in planejo nekam pred nas, nesoči grozo in pogin. Nekaj krikov iz mozga, do mozga. Potem se peklo zapre nenadno, kakor se je bilo odprlo.

V zopetno črno tišino zro odprte, podplute, steklene oči. Brezizrazno. Mrtve, žive. Razlike ni.

Lopate zvenče iznova. Jutri bo tu nov jarek, nova žica. Isto peklo in prokletstvo, isto mrtvaško kolo.

Le počrnelih teles bo nekaj več. V môči ali na solncu, v groblju ali na skali bo črnelo njihovo meso in se belile kosti; kjer jih je ravno doletela splošna, enaka in direktna usoda, demokrat Smrt, veliki pomirjevalec živih, ki so „nadaljevali politiko miru z drugimi sredstvi".

S tega vrha smrti se ti široko odpira razgled celo do Svete gore. Tam nekje je naša Gorica.

Naša!

Bledi narednik, ki stoji vzravnan nad žičevjem in gre z izgubljenim pogledom tja, se je nekoč, ko ni bil narednik, sprehajal pod kostanji na Korzu, hodil v pisarno in . . . in čakal sreče. Sedaj stoji nad žico. Ne sliši četovodje, ki leži na trebuhu v jarku pod njim in ga nujno svari, naj se zakrije vsaj za zaslon.

— Tam! Tam sem čakal sreče. Tam . . . od Jamelj do Krna me je nosil poklic. Ob Soči in Vipavi, v pisarni in pred sodnim stolom sem iskal sreče, iskal dušo, ki čuti in razume; iskal uspeha, iskal družice, iskal ljubezni in prijateljstva tudi še, ko sem skoraj obupal nad njima; in poslušal petje škrjančka in šumenje naših rek, gledal naša polja, naše solnce, naše nebo, govoril naš jezik, trden in sladak, in včasih so zazvenele strune . . .

Samo njemu in nekaterim. Ne več vsem, kakor pred leti v „Zvonu". Zakladi so se kopičili, čakali, da pride čas, ko bodo dvignjeni. Dozorevali so. Samo enkrat sva s pokojnim dr. Dermoto imela priliko, da nama je Fran Valenčič čital nekatere svojih sonetov, krepkih kakor Kettejevi, a dovršenejših vsebinsko.

Potem? Kroglja je bedak; gre, kamor hoče. Drobec ene je našel pot v čelo tihega misleca, prikritega pesnika, stoječega v kroju narednika nad žično oviro, zročega v izgubljeni raj. V preteklost, v bodočnost, — morda s prezirnim nasmehom na vajenih ustih.

Zvečer so se zopet priplazile sence, zazvenele so lopate. Lemuri kopljejo grob Faustu, predno je dovršil, kar je nameraval v duši.

Širne poljane Prikarpatja, temna Bukovina med rudečo Galicijo, Polesjem in Volinjem, sibinjska brda, podonavska globel in srbsko gorovje, sivi Kras in snežni Tiroli, kaj veste vi o našem jadu, ko imate dovolj svojega?

Ali na vas, na vas mislijo srca naših mater in ženâ, in ko izgovarjajo njih usta vaša imena, se ne spomni nikdo narodov, ki žive ali so živeli tam, nikdo na raznobarvno konfiguracijo teh dežel v atlantu, nikdo na vaša polja, gozde, gore in modro nebo. Le na ona polja mislimo in brda, kjer padajo naši sinovi, očetje, bratje, prijatelji; kjer môči lastno in tujo grudo kri našega roda.

Srce, lobanja in drob njihov se bodo izpremenili v prah zemlje in gruda bo namočena, oplojena.

Onim pa, ki bodo ostali, bo zazvenelo z mogočnim bronom vprašanje:

„O bratje, bratje — kako je v vas?
Soli vaše njive zorane?“

Mi vsi, ves narod se bo vprašal.

Predno pojdemo na delo, mi vsi, kar nas je oračev narodove njive in kovačev njegove bodočnosti, bomo pobožno sklonili glave in se spomnili onih, ki so bili med nami in jih sedaj ni več.

Pred dnevi je padel Fran Valenčič. Pred njim in za njim drugi. Vsa njihova moč preidi na nas, da bomo silni v delu in v osveti, ko pride naš dan!

Književna poročila

Dr. Fr. Detela, Svetloba in senca. Povest. Izdala in založila Družba sv. Mohorja v Celovcu. Slovenskih večernic 70. zvezek. 1916.

Za „Trojko“ je zdaj položila Mohorjeva družba pred narod to Detelovo povest. Iskreno me veseli, da morem prav jaz in na tem mestu, kjer sem o priliki ocene „Trojke“ rekel, da tisti spis za inteligenco ni več, za ljudstvo pa še ni, oziroma sploh nikdar prav ne bo, — da morem prav jaz, ki sem bil obžaloval, da ni gospod pisatelj svojega najbolj znanega dela za preproste poslušalce vsaj „prilagodil“, — to novo povest pozdraviti kot pravo hrano za Mohorjane. In edino s tega stališča o povesti tudi govorim; zakaj na izobraženca se niti ne obrača in je z „umetniškega vidika“ takorekoč brez vsakih pretenzij. A čeprav zna kak Finžgar v svojih „ljudskih povestih“ večinoma zadovoljiti oba dela, je nam po „Trojki“ le toliko ljubše, da Detela tu tega niti ne poskuša. In tako je gotovo dosegel svoj namen: narod se bo ob ti knjigi zabaval in — blažil. Dogodki se razvijajo lepo naravno in po vrsti, vse je dobro utemeljeno, in vse osebe so pravi živi ljudje, — cel „mikrokosmos“ skrite slovenske vasice skozi skoro tri rodove je razgrnjen

tako resnično pred nas, da je človeku, kakor bi bil sam zopet živel nekaj časa tam zunaj. Sicer že res, da je tuintam tudi malo — sence: včasih se ti ljudje le malo preveč „gosposki" vedejo in govore, a za te pegice bogato odškodujejo tista naravno prisrčna mesta in ljubeznivi humor, ki jih je toliko. In naj si mi nikar in na nikako stran ne zameri, nego šteje res za iskren izraz zadovoljnosti, če še omenim, da tercijalstvo — z dovoljenjem prečastitega krškega knezoškofijstva in brez dovoljenja — morda še nikdar pri nas ni bilo tako mojstrsko naslikano, kakor ga je pisatelj pokazal na dlani; tercijalstvo in njegov pogubni vpliv (življenje in smrt „uboge, prestrašene deklice" Anke). In vendar je tudi Mana v srcu tako naturno dobra ženska, da se niti ne more reči, kakor bi bilo „pobijanje" tercijalstva v knjigi eno — tendenc. In prav v tem tiči omenjeno mojstrstvo.

Da, ljubo je človeku pri srcu, ko odloži to knjigo. In čisto nič mi ni po tem, da bi brskal po hibah, — preveč hvaležen sem pisatelju v svojem, in če smem, v imenu naroda. Narod, ki bo prejel to knjigo in ki jo je — dal. Zakaj kdor se ni učil od naroda samega, take tudi napisati ne bo znal. In tudi inteligentu, ki mu je hodila mladost po takih krajih, — še vedno nas je večina teh, — in ki rad „nazaj hodi", bi to delce prisrčno priporočil.

Da me ne bo vest pekla, naj pa vseeno h koncu omenim, da pisatelj „na novo uvaja" nekatere oblike, ki jih narod res rabi, a ki se nam jih je uho že davno odvadilo. Čemu se je pripeljal „en" agent zavarovalnega društva? (str. 173). Vem, da pisatelj tega ni hotel, a skoro bi bilo videti, da takim društvom ni posebno naklonjen, toda kot „narodni učitelj" bi ne smel izliti dobre kapljice z muho vred. — In potem je še nekaj takih „enov". Pa tudi preveč osebnih zaimkov: „Če bi ne bila ti moja sorodnica, bi te jaz takoj tožil". itd. Ako bi že kdo hotel kaj „nazaj uvajati", bi bile še prej na mestu določne členice, ki jih včasih res stvarno manjka. *I. P—k.*

Slovenska čitanka za državne obrtne šole. Sestavil Henrik Podkrajšek, c. kr. profesor. S 45 slikami. V c. kr. zalogi šolskih knjig na Dunaju. 1915. V. 8°. 332 str. Cena vez. knjigi 3 K 40 v.

Prof. Podkrajšek je mnogostransko delaven obrtnošolski pisatelj. Izdal je učne knjige za zemljepis, za obrtno računstvo, za obrtno knjigovodstvo z naukom o menicah in zdaj je še sestavil obsežno slovensko čitanko. Po načinu starejših nemških čitank je snov razdelil po skupinah. Na prvem mestu so „Blažilni, poučni in zabavni spisi", njim slede sestavki o narodnem gospodarstvu, zdravstvu, zemljepisu, zgodovini, prirodi, obrtu in umetnosti ter iz državoznanstva; zaključuje jih serija sedmih življenjepisov, med katerimi je Pirnatova skica o Valvasorju napisana z govorniškim zanosom, o Petru Majdiču, ustanovitelju znane mlinarske veleindustrije, pa je za naše razmere najbolj umestna. Da so zašli nekateri sestavki v neprave „predalčke", je skoro naravno. Tako so v oddelku za zemljepis Stritarjeva „Slovenska Lizbona", odlomek iz Aškerčevega Zlatoroga, Resmanova „Planinska"; med zgodovino čitamo razen drugih staromodnih spisov tudi zgodbico o Rudolfu Habsburškem in pekovki, Aškerčevo balado o obleganem Dunaju, Ant. Zupančiča „Sin in mati" ter — Cesarsko pesem. Gregorčičevo „Odlikovanje" je dobilo svoje mesto med — državoznanstvom! Med leposlovnimi sestavki prevladuje didaktična smer; tu so spet našli varno zavetje iz boljših novejših čitank izločeni razni pregovori, zlate resnice, misli, aforizmi Pavline Pajkove in podobna dolgočasnost. Cankarjeva črtica „Mater je zatajil" je skoro edina častna izjema, kjer učenec lahko občuduje lepoto naše moderne proze. Prešernov „Memento mori" je dobil naslov

„Spominjaj se smrti!“ — V celoti je dobila Podkrajškova čitanka preučenjaški značaj, to je pravi kompendij vseh mogočih znanosti. V njej čitamo članke o kartelih in trustih, o kreditu in kreditnih zavodih, o mezdi, gospodarskih zadrugah, o stavbarstvu in raznih obrtih itd., itd.; celo vozne rede nas uči umevati. Zastonj pa iščeš po njej kak življenjepis slovenskega pisatelja, kako črtico iz naše književne zgodovine; za vse to je imel sestavitelj skrbno zaklenjeno srce. In tako je njegova čitanka le dekla v službi raznih predmetov, ki se poučujejo na obrtni šoli. — Čitanki je dodan Slovensko-nemški in nemško-slovenski slovarček, dobro in potrebno delo, o katerem pa vendar dvomim, da je v slovenski čitanki zanj primerno mesto.

Dr. J. Š—r.

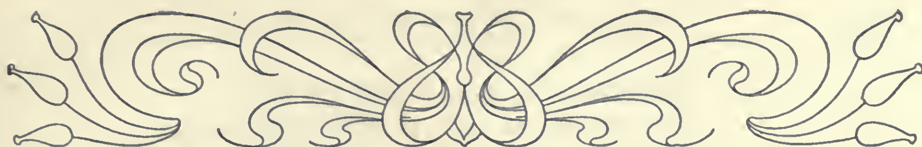
Carniola. Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko... Uredniki: Dr. Jos. Gruden, dr. Jos. Mantuani, dr. Gv. Sajovic. Nova vrsta. Let. VII, zvezek: 2, 3. V Ljubljani 1916.

Drugi zvezek „Carniole“ prinaša dr. Grudnovo literarno črtico „K drugemu slovenskemu prevodu sv. pisma“, ki ga je oskrbel ljubljanski škof Herberstein, „najizrazitejši janzenist, kar jih je kedaj sedelo na avstrijskih škofijskih stolicah“. Isti pisatelj je priobčil v letošnjem „Času“ (zv. 3, 4) dva važna članka, ki nam na podlagi deloma novih arhivalnih virov pojasnujeta pričetke našega janzenizma in njega pomen v našem kulturnem življenju. S temi tremi sestavki je postala slika naših slovstvenih in prosvetnih razmer ob prelomu 18. stoletja v mnogih potezah jašnejša; tuintam pada luč celo v novejšo dobo. — Dr. Fr. Bučar je priobčil v obeh zvezkih popis knjig, ki so izšle v jugoslov. protestantski tiskarni v Urahu in Tübingenu v 16. stoletju. Glavni steber podjetja je bil baron Iv. Ungnad, ki je vodil točne zapiske o dohodkih in stroških tiskarne; ohranili so se popisi vseh izdanj in usoda njih naklade. V letih 1561—1563 je izšlo 25tisoč izvodov knjig v hrvatskem, slovenskem in italijanskem jeziku. — Ravnatelj dr. Mantuani je opisal spominsko ploščico o posvečenju škofjeloške nunske cerkve l. 1669. Velezanimiv spomenik je sedaj last ljubljanskega muzeja. — Za Društveni vestnik je napisal dr. Šlebinger kratek nekrolog L. Pintarju s seznamom njegovih spisov, v prvi vrsti razlag krajevnih imen. — Prof. Alf. Paulin je zaključil svojo študijo „Über einige für Krain neue oder seltene Pflanzen und die Formationen ihrer Standorte“, dr. Ponebšek pa nadaljuje v obeh zvezkih opise naših ujed.

V tretjem zvezku je objavil dr. Milko Kos na podlagi doslej priobčenih virov za lokalno zgodovino pomembne „Opazke h kronološki vrsti tržaških škofov v srednjem veku“, t. j. od 6. pa do konca 13. stoletja, — Iv. Vrhovnik je priobčil dva krajša zapiska. V prvem nam pripoveduje, kako so si morali katoliški duhovniki izprositi dovoljenje škofijskega ordinarijata, da so smeli rabiti Dalmatinovo biblijo; v drugem nas seznanja z usodo Kastelčevega prevoda sv. pisma iz l. 1680, ki je ostal v rokopisu. — Med „Slovstvom“ čitamo poročilo prof. F. Seidla o aktualni brošuri berlinskega geografa A. Pencka „Die österreichische Alpengrenze“.

Š

E. Gangl:

Svojci.

(Odlomek.)

1.

Ko dan umira in se bliža noč,
srce viharno si želi pokoja;
a više, dalje hoče duša moja —
razbit je padel z nje temè obroč.

Kako se v naših prsih dviga moč,
želječ si dela, truda, slave, boja,
da se do veličastnega razvoja
razmahne narod — v sebe upajoč.

Srce drhteče rani mi spomin,
kot gad strupen in kakor meč nabrušen:
Herod je bil ti kum, slovenski sin!

O, mnogoteri dom nam je razrušen,
a vzdramljen iz polblaznih bolečin,
junak na novo delo gre navdušen!

5.

Srce ponosno, kot iz jekla dlan —
tako obhodil bi slovenske meje,
da tožnega ljubezen spet ogreje
in dvigne ga, kdor v zlo je zakopan.

Na delo, bratje, vsakdo je pozvan,
kdor s slutnjo gleda mirno in jasneje
in ve, da gine hitro in hitreje,
kdor solzam le je in obupu vdan!

Bodočnost je, sicer bi nas ne bilo,
ker ona k nam pošilja tisto moč,
ki v nas plodi ustvarjajočo silo.

Bodimo kakor jezdec vihrajoč,
ki je dopolnil dano naročilo,
ko dom pokliče, zanj umirajoč!

Konec!

„Sokoli moji," vojvoda veli,
„na vse strani se zdaj mi razletite,
za domovine slavo se borite!
Pir bodi vojna ti, junaška kri!" —

Po zraku žvižga mečev že zamah,
razpleta vihra iskrim vrancem grive,
odletel vratom pekla je zapah,
kri brizga in poji steptane njive!

In vojvoda v daljave nem strmi . . .
Sokolov ni, ah, ni več v rodnem gnezdi!
Nebo zasveti se in spet stemni:
ugasnila je luč poslednji zvezdi . . .

T. Ravljan:

Jesensko jutro.

Tajno pošumevajo platane,
v polsnu se mrtvaški kostanj zgane,
tihi gaj molči . . .

Svitla rosa pada na poljane,
kakor da po velem licu kane
solza iz oči . . .

Fran Govekar:

Film.

(Dalje.)

„In ti, Ivane, kaj nam poveš? se je okrenil Viktor k doktorju praporščaku, ki je sedel v kotu ob oknu in tiščal sklonjeno glavo med dlani. Toda Ivan je le odmajal, ne da bi zinil besedo. „Nočeš? Nihče te ne sili“, je dejal nadporočnik. „Toda ostaneš nam dolžnik za prihodnjič.“ In obrnil se je k meni. „Pripoveduj!“

„Imenovan sem za naučnega ministra,“ sem začel. Vsi so se zasmejali in celo Ivan se je presenečen sklonil pokonci. „Resnično, imenovan sem bil za kraljevskega naučnega ministra,“ sem ponovil. „Seveda, zdi se mi, da sem medtem že zopet odstavljen; žal, brez pokojnine.“ — Splošno obžalovanje. — „Upravljati sem moral univerzo v Trstu, tehniko v Ljubljani, umetniško akademijo v Celovcu, trgovsko in mornarsko akademijo na Reki, dvajset srednjih šol za oba spola ter 20.000 meščanskih in ljudskih šol po vsej kraljevini. In vse te šole s povsem reformiranimi učnimi načrti, vzornimi za ves svet, prilagodenimi docela novim idealom in novim realnim potrebam nove kraljevine ... pri Bogu, težka naloga! Nerad sem jo sprejel. Toda dobil sem dekret in braniti se nisem mogel več.

Janez Zaman je bil nezakonski sin. Uboga kočevska dekla ga je pustila pri premožnem kmetu brez otrok in izginila. Kmet se je otroka navadil in ga kmalu začel celo ljubiti. Deček je bil nenavadno pohleven, ljubezniv in nadarjen. Morda bi bil postal Janez slovenski kmet in trden posestnik, toda usoda je hotela drugače. Kmetica je — povsem nepričakovano — dobila otroka, dečka in Janez je bil ob ves kredit. Postal je pastir pri hiši in v šolo je smel le še pozimi. Toda katehetu in učitelju se je bil Kočevarček prikupil s svojo odprto glavo in pohlevno spodobnostjo, pa sta ga poslala v Ljubljano. Pri frančiškanih in nunah sta mu izprosila obede, kmet pa je plačal parkrat nekaj goldinarjev za posteljo pri dijaški gospodinji. Ostalo si naj priberači sam. In čudno, Janez se je preberačil in preinstruiral in prestradal skozi vso gimnazijo. Kako je to dognal, ostane njegova tajnost; meni je nerazumljiva. Njegova vztrajnost je morala biti čudovita, čeprav je imel v svoji nadarjenosti, še bolj pa v svoji pohlevnosti zaklad, ki je bil neizčrpen, a tudi nad vse koristen.

Ko je opravil maturo, je bil še vedno majhen, bled fantek, tih in bojazljiv, zroč s svojimi vodenimi očmi kakor pravkar pretepen, sestradan kužek. A v istini je bil poln silne energije in neomajne podjetnosti. Bil je le nekaj let starejši od mene. Nenadoma se je pojavil v avli dunajskega vseučilišča. Začudil sem se mu ter ga spoštoval. Poslej je izginil. V dijaški družbi ga ni bilo videti. Zvedel sem, da pisari pri nekem odvetniku, kasneje je bil zaposlen v uradu za ljudsko štetje in končno je imel neki zaslužek v pisarni Mensae academicae. Kdaj je študiral, je zopet njegova tajnost.

Ko sem bil že urednik, se je pojavil v Ljubljani. Bil je notarski koncipijent, a hkratu je opravljal službo korektorja pri mojem mesečniku ter pri humorističnem in političnem tedniku. Vrhu tega je nabiral za vse tri liste inserate ter kasiral račune. Razvil se je v moža, a bil je še vedno isti tihi, bojazljivi in pohlevni Janez.

Koliko bede, poniževanja in zatajevanja je prestal Zaman, preden se je preboril tako daleč, morem samo slutiti. Govoril ni nikoli o sebi. Če sem ga vprašal, kako je živel in kako živi, se je bridko nasmehnil, skril oči in skomizgnil z ramo. In zopet je izginil. Deset let ga nisem videl več in skoro pozabil nanj.

Prve tedne po splošni mobilizaciji pa sem ga srečal v Šelenburgovi ulici: Zaman kot poročnik! „Tudi ti?“ se začudim in mu podam roko. Salutira in se nasmehne po svoje. „„Kakor vidiš!““ — „Kje živiš?“ — „„V *** sem že tretje leto notar.““ — „Bravo! Že oženjen?“ — „„Da, že dve leti.““ — „Imaš obitelj?“ — Težko je odgovoril. „„Da ... Ženo in njeno hčerko.““. — Pomislil sem: Njeno hčerko, pravi. Torej ni njegova? Toda molčal sem. — „In kam te uvrste?“ — „„Še nocoj odrinemo na Srbsko.““ — „Na fronto, ti?“ — Zmajal je z ramo in molčal. Nemo sva stopala dalje. Koncem ulice pa se je ustavil.

„Tri leta šele živim ... prej sem životaril po pasje in garal po suženjsko; tri leta šele sem srečen, neskončno srečen ... prej sem poznal le gorje osamelosti in ahasverstva. In zdaj bi naj bilo že vsega konec? Ne, ne, premagal sem toliko, premagam še to! Moram, moram! Že zaradi nje. In hočem, hočem! Zaradi sebe, ki sem si končno srečo zaslužil. Zato na svidenje!“ Nervozno mi je podal desnico, salutiral in krenil v stran. Čudno so me pretresle njegove besede, polne zlih slutenj in zdvojnega odpora. Še nikdar ni govoril toliko in toli razburjeno. „Zdravstvuj!“ sem zaklical za njim. „In pozdravi mi ženo!“ —

Koncem decembra pa me je ustavila na ulici mlada, nekoliko debelušna, črnolasa in črnooka dama izredno rdečih lic: Zamanova žena. Mož se ji je vrnil s srbskega bojišča z ohromelo levico in zmrzlih prstov na nogi. Vojaški zdravniki so izjavili, da je levica trajno nerabna, in Zaman je odpuščen iz armade. Leži in se dolgočasi, zato prosi, naj ga posetim. Takoj sem šel ž njo. Našel sem ga v naslanjaču, levico obešeno na obvezo, noge ležeče na blazinah. Bil je v častniški uniformi in na prsih se mu je svetila nova velika srebrna hrabrostna kolajna. Zaman junak? Neverjetno! Bil je prepaden, suh in bled kakor bi bil vstal pravkar iz groba. Brada mu je porasla lici, njegove vodene oči pa so dobile neznan blesk. Groza in bolest sta zrli iz njegovih oči.

„Preskrbi mi knjig, kakršnihkoli, samo nič o vojni! Otresam se misli nanjo, borim se ž njo noč in dan ... Morda me spravijo knjige na druga razmišljanja. Saj imaš veliko knjižnico, — daj, reši me spominov, ki me trpinčijo in me ubijajo!“ Obraz se mu je spačil in desnica je nervozno gestikulirala.

„„Vem, grozno ste trpeli, zato ne moreš umiriti živcev.““

„Mesec dni v blatu, snegu in ledu ... premočen, gladen, premražen ... vedno v roju krogel ... In kriki ranjencev, rohnenje umirajočih, rjovenje od povsod in vrhu vsega žvižganje šrapnelov, grmenje granat ... o, v peklu ne more biti strašnejše! — Otrpla mi je roka, odmrzli so mi trije prsti na nogah, otopela pamet, le volja je ostala živa in energija je pojeklenela. Včasih sem bil menda blazen, ker pri naskokih sem drl naprej, kričal in streljal, ne da bi se jasno zavedal, kaj počnem. Dvakrat so me lastni vojaki zgrabili in nezavestnega prinesli v kritja. Prestreljeno imam čepico, preluknjan plašč, a krogla me ni zadela; le tu vrhu glave mi je posnela košček kože. Glej, tu sem plešast! Toda ko smo se umikali od Valjeva zopet na sever, je bilo z mano konec. Ne spominjam se ničesar več ... čul sem okoli sebe le strašno vrenje, bučanje, en sam grozen krik ... Kako sem dospel preko Save, ne vem. Menda so me nosili. Zavedel sem se šele v bolnici v Vinkovcih. Po treh tednih so me odslovili. Za vojaka nisem več sposoben, pravijo, naj grem torej dalje notarit. Ej, pa menda niti za pisarja ne bom več prida in za nobeno reč!“ Po licih mu je zagomazelo, prebledel je in skril oči.

Žena pa se je razjezila nanj: „Ali Janez! Ne poznam te več. Kaj nisi rešil vseh celih udov? Kaj bi obupaval! Ne udajmo se! Tudi roko in noge ti ozdravim in videl boš, kako bo še sram tvojih

uniformiranih padarjev pred menoj! In zopet zaviševa rokave in se vrževa skupaj na delo. Zopet bo polna tvoja pisarna in zaslužka bo sililo pri oknih in vratih, da bova komaj zdelovala!“

Bila je krasno energična žena. Kar žehtelo je iz nje podjetnosti in poguma. Zdravje je kipelo po njej in njene črne oči so žarele od neugnane bojevitosti. Zdaj šele, ko je stala pred bolnim možem neuklonjenega veselja za delo in borbo z življenjem, sem opazil, da je lepa žena.

Še par tednov sta ostala v Ljubljani. Zaman se je umirjal, njegove noge so povsem okrevale, zahajal je v kavarne in doma je čital beletrijo z neko žejno strastjo.

„Nikdar se nisem utegnil baviti z leposlovjem in zdaj nadomeščam, kar sem zamudil doslej!“ se je opravičeval. „Kaj me je brigala umetnost, ko sem moral iskati vsaj trdega črnega kruha za svoj obstanek! Lepa knjiga, dramatika, glasba, upodabljajoča umetnost in še marsikaj je bil paradiž, v katerega kruhoborec ni imel pristopa.“

Njegova žena pa se ni utrudila zdraviti njegovo levico. Neprestano mu jo je masirala, mu jo mazala z neko priprosto zmesjo, ki je zvedela zanjo kdo ve kje ter ga z neskončno ljubeznivo veselostjo iztrgala nervoznosti, toposti in malodušnosti. Bila je prava čudodelka. Janez se je začel celo rediti.

Častital sem ji ter ji izrazil svoje občudovanje. Toda zajokala je: „O, varate se, ker ne poznate njegovih noči. V snu ječi, hrope, plane vsako uro pokonci ter drgeta kakor šiba na vodi! Cele noči prebdeva in govori o grozotah bojišča. Spomini ga ubijajo.“

In pregovorila ga je, da sta se vrnila zopet v *** in da se je lotil notarstva. Ona mu je bila pisarica in solicitatorka. Vodila mu je pisarno s spretnostjo in energijo, ki bi jo zanjo zavidal vsak mož. Tudi njemu se je vrnilo veselje do dela, iznebil se je nervozne budnosti, a zgodil se je tudi čudež: njegova levica je ozdravela popolnoma.

Strmel sem, ko mi je sporočil to novico. Ali je res ta priprosta žena neuklonljive volje in neporaznega zaupanja osramotila vse zdravnike? Ali ga je izlečila sugestivno, s krepko elektriko svojega kipečega zdravja?

Pisal mi je: „Ona je moja svetnica, čudodelka! Ozdravila mi je dušo, ozdravila roko. Kako, s čim, ne vem, — samo čutim, da sem zopet zdrav in da ne more biti moja hvaležnost nikdar dovolj velika. Zopet morem delati kakor nekdaj, in midva delava, delava

z veseljem in uspehom. Kako lepo je življenje in kako sem zopet srečen! Nikdar nisem bil junak in umreti sem se bal kot največji bojazljivec. Ves ta strah je zdaj za mano kakor grozen sen. Pridi k nama, da vidiš najino srečo, ki je ni lepše na svetu!“

Toda nisem šel, ker sem moral odriniti k svojemu polku. Šele s fronte sem mu pisal, da mu čestitam in se veselim ž njima. —

Te dni pa sem ga posetil. V blaznici. Peljal sem se k njemu ž njo. Pred poldrugim mesecem je dobil poziv, naj se predstavi vojaškim zdravnikom. Našli so, da je popolnoma zdrav ter da je tudi njegova ‚neozdravno bolna‘ levica zopet povsem izlečena. In takoj so ga pridelili stotniji, ki je bila že pripravljena, da odrine na bojišče. Teden na to je bil že zmeden. Razburjen se je vozaril po mestu in okolici, nakupoval neštevilo nepotrebnih stvari zase in moštvu, razposojal in razdajal je denar, najemal posojila, prihajal celo ponoči v vojašnico ter preklečal cele ure v cerkvi pred glavnim oltarjem. Cele noči ni spal, napisal in uničil je več svojih oporok ter se poslavljal od svoje žene, češ da gre v gotovo smrt.

Dan pred odhodom stotnije pa je ves radosten pritekel v vojašnico s krikom: „Mir! Mir je sklenjen!“ Lahko si predstavljate, kakšen je bil vtisk njegovih besed. Vojaki so divjali od veselega presenečenja, vsa kasarna je bila pokonci, on pa se je z moštvom jokaje objemal in poljubljal. Stotnik in praporščak sta pomirila vojake in odvedla blaznika v pisarno. Tam jima je pripovedoval, da je Bog uslišal njegovo vročo molitev in napravil mir med narodi. „Sam Stari (Boga je imenoval dosledno le Stari!) je prišel na svet s trumo angelov in se je — prepričal. ‚Dovolj krvi, dovolj nesreče‘, je dejal. ‚Zaman, tvoj mali, ubogi, vrli narod ne bo trpel več. Bodi mir, bodi kralj, deset milijard je tvojih, da jih uporabiš za blagor svojega naroda!‘ — Seveda sta ga nemudoma spravila na opazovalnico in par ur nato v blaznico.

Nekaj tednov je bil že ondi, a svojega prepričanja, da je sam dognal sklep miru ter da je slovenski kralj, se ni iznebil več. —

Blaznica na Potoku je kakor napol graščina, napol jetnišnica. Glavno poslopje z dvema nadstropjema ima ličen stolp, nekaj balkonov in velika okna; z balkonov in zidnih napuščev vise dolgocvetni nagli ter cela vrsta cvetočih rož. Po pročelju se vije v šir in vzdolž razkošno bujna divja vinska trta. Okoli in okoli poslopja so skrbno gojene gredice s skupinami pestrih cvetk in najrazličnejših rastlin. Visoki zid, ki obdaja blaznico, je popolnoma zakrit z bršlinom in dvojno vrsto lip in kostanjev, ki tvorijo okoli in okoli zidu naj-

lepši drevored. — Ob peščenih potih stoje v zemljo zabite klopi. Za glavnim poslopjem so obdelane njive za kuhinjsko zelenjavo, a vse so obrobljene z vrtnicami, grozdičjem in ozkim pasom cvetlic. Na levi je posebno gospodarsko poslopje s kuhinjo, shrambami, hlevi za krave in koze ter s stanovanji za posle. Daleč tam v ozadju šumi košat smrekov in jelkov gozd, a na obeh njegovih straneh, za krivan ob svojih koncih z drevjem in visokim grmovjem, stojita dve poslopji z zamreženimi okni. Povsod cvetje, zelenje, drevje največja čistoča in red. Prav prijazen vtisk.

Ko sva vstopila skozi glavni vhod, ki ima arhitektonsko okusno obliko in umetniško izvršena železna vrata, sva se oglasila najprej v ličnem paviljončku pri vratarju. Sedel je med grmovji cvetočih vrtnic za veliko gredico, ki se je kakor najlepši bosanski čilim izpreminjala v raznih bojah. Poznal je gospo, zato je le nemo dvignil svojo čepico ter se poklonil.

Tam po drevoredih so se sprehajali bolniki ali sedeli po klopeh. Večina je molče strmela predse, nekateri pa so se živo razgovarjali, se pričkali kakor v strastnih debatah ter begali nervozno gor in dol. Od nekod sem slišal monotonsko mrmranje, kakor bi več oseb polglasno molilo, od drugod pa se je čula podla pesem ženskega grla. Pod nadzorstvom paznikov je nekaj bolnic plelo ob gredicah, nekaj bolnikov je z železnimi strguljami trebilo travo s potov, dovažalo v dvokolnicah peska in ga posipalo.

Nič vznemirljivega ni kazala ta bolnica, in če bi ne bil slišal strastnih vzkrikov, monotonskega mrmranja ter podle pesmi, bi se ne zavedal, da sem v blaznici. Po lipah in kostanjih so prepevali ščinkavci in sinice, pomladansko solnce pa je sijalo toplo in prijazno.

Gospa se je ozirala po drevoredih in bolnikih. „Vedno tiči v svoji sobi! Koliko mu prigovarjam, naj ostaja v toli lepem vremenu na vrtu: ne utegne . . . toliko dela in skrbi, pravi.“

Po dolgem hodniku sva prišla do Zamanove sobe. Pravkar je stopil iz nje zdravnik.

„Kako mu gre?“ sem vprašal.

„Bolezen se razvija povsem normalno: jasni trenotki so le še prav redki, a megalomaliji se že pridružuje strah pred sovražniki in preganjalci!“ je odgovoril zdravnik, zmajal z rameni in odšel.

Vstopila sva v svetlo, dosti prostorno sobo. Bila pa je skoro prazna: vojaška železna postelj, miza in stoli so tvorili vse pohištvo. Skozi zamreženo okno se je vsipalo solnce, videlo se je na zelen travnik in odcvetajoč mlad kostanj. Janez je stal pravkar v sobinem

kotu, zroč v zid in kakor bi premišljal. A hitro, kakor nevoljen, se je okrenil in hitel v smeri nasprotnega kota. Toda opazil je naju, se zdrznil, naju motril dva tri hipe, pa se ceremonijalno priklonil.

„Pričakoval sem Vaju," je dejal in nama dostojanstveno podal roko. „Sedita, prosim!" Njegove vnete, široko odprte oči so žarele v vročičnem blesku. Bil je mršav in slaboten, kakor bi bil pravkar vstal po dolgotrajni bolezni. Nervozno je drgetalo okoli njegovih usten, razmršeni lasje so mu pokrivali čelo in ušesa, obraz pa mu je bil skoro zelenkastobled. A hitro se je okrenil, korakal v kot, ko pa je dospel do stene, je kakor začuden obstal, premišljal ter se na peti vojaško ostro zavihtel in stopal naglo do nasprotne stene. Tako je korakal ves čas mojega poseta iz kota v kot kakor navit stroj.

„Dolgo se nisva videla," sem začel, ker je molčal, kakor da je naju pozabil.

„Ozrl se je, me ostro motril in dejal, kakor bi se bil domislil šele sedaj:

„Dà, dà, med vojno sva se videla poslednjič. Pa kako, da nosiš še uniformo? Ne vidim tega rad: vojne je že davno konec in zdaj imamo važnejše naloge!"

Gospa mi je pošepetala: „Ne ugovarjati!" zato sem dejal:

„Vem . . . le slučajno, danes sem se tako oblekel, ker sem te hotel posetiti kot bivšega vojnega tovariša."

„Mir, mir, sveti, plodonosni mir! Pokopana so vsa sovraštva, ljubezen in sloga vladata po vsem svetu, — konec je strašnim morijam, požigom in razdejanjem! Povsod cveto umetnosti, trgovina in obrt sta zopet na vrhuncu, ker padle so vse ovire, izginile vse zapreke — svoboda, svoboda kraljuje na vsej zemlji! In veš li, komu se ima zahvali svet za današnje blaženstvo, — ali veš?"

Gospa je pokazala s prstom nanj in dejal sem:

„Tebi, seveda, samo tebi, prijatelj!"

Za hip se je ustavil začuden. „He, ti že veš? Ali ti je zaupala ona? — Toda ne, ne, — tako ne smeta govoriti! Le Stari je ustavil vojno, le Stari je sklenil mir, le Stari ima vse zasluženje! Zapomnita si: le Stari! Jaz pa sem njegov pohlevni hlapec. Molil sem, rotil sem ga na kolenih noči in dneve, neprestano, s solzami, kriki in vzdihi, dokler me ni uslišal. In On je prišel sam in je videl in zasmililo se mu je človeštvo v njegovi bedi in nesreči. In začul sem Njegov glas, ki je zvenel kakor tromba sodnjega dne in je klical mrtve iz zemlje. „Tvoj narod ne pogine in ne izgine nikdar," je dejal Njegov glas. „Nikdar! Nikdar!" je ponavljal. „Razmnožiti

ga hočem, da ga bo, kolikor je peska na dnu morja in kolikor je zvezd na vrhu neba! In bogat, mogočen in slaven naj postane tvoj narod, ker je bil dober, pohleven in nem v svojem trpljenju! Nadarjen in lep je tvoj narod, zato ga postavim za gospodarja od severa do juga!“ In nad bojišči so se spreletavale kakor bliščeče zvezde trume angelov v zlatih in srebrnih oklepih in šlemih, njihove perotnice so prhutale od zemlje do neba, njihove trobente, dolge in zlate ter z zvoki, ki so segali preko gora, morja in globoko v zemljo, so zbujali padle junake. Odpirali so se grobovi ter so prihajale na dan pokopane vojske zdrave, sveže, radostno se smehljajočih obrazov, kakor bi se bile pravkar prebudile iz dolgega, strašnega sna. Vsi so se vrnili in niti eden se ni izgubil! Ah, prijatelj, bil je veličastno, razkošno lep prizor, ko so se objemali bivši sovražniki in ko so si ležale še nedavno smrtno protivne armade v naročju, na glas jokajoče in vriskajoče. V hipu so nagrmadili angeli topove, puške, sablje, bajonete, šrapnele in granate vsega sveta v ogromen stolp, višji kot najvišja gora, in tako so ustvarili večen spomenik najžalostnejše zmote človeštva, obenem pa spomenik večnega bratstva in sloge vseh narodov tega sveta. In če si slišal od radosti blazni vrisk, od prekipevajoče sreče kakor viharno morje grmeči jok mater, vdov in sirot, ko so zopet objemale svoje sinove, može in očete, pokopane in izgubljene po krvavih bojiščih in po žalostnih pokopališčih, če si videl in čul to nikoli pričakovano svidenje, potem veš, kaj sem storil človeštvu s svojo molitvijo!“

„Vem, vem!“ sem pritrdil, se ozrl v gospejine oči, polne solz in obupa. Na usta si je tiščala robec, da ni ječala glasno ob krasno mogočnih slikah svojega ljubljenega blaznika ter ustavljala grenki in ostri vrelec, ki ji je okrvavil oči in razoral lici. Zaman je korakal dalje, zamahoval z rokami, v vnetih očeh pa mu je gorela prekipevajoča blaženost, izvirajoča iz njegovih sanjarij.

„A kakšen je bil On, ki je storil na tvojo molitev ta najboljši čudež vseh stoletij?“ sem vprašal.

„On? Stari? Kako moreš vprašati! On je neviden, ker kako bi ga preneslo človeško oko! V solnčni prah bi se izpremenil človek ob enem samem hipnem pogledu nanj. Samo slišati Ga je možno in občutiti Njegovo prisotnost v drgetanju duše. In tako sem čul Njegov glas, mogočen kakor strašni grom med gorami, a obenem kakor gigantske orgle razkošno doneč, ko je velel: „Vrnite se domov, delajte, napredujte in ljubite se poslej brez konca na vekov veke!“

in stotisoč vojnih godb je zaigralo naenkrat veselo koračnico in vojske — vse v cvetju, z vihrajočimi zastavami, vriskajoče in ukajoče, vsak vojak roko v roki s svojo ženo, majko ali otroki — so krenile domov. Z vseh hribov in dolin so peli zvonovi, topiči so streljali v pozdrav in ob vseh cestah so stali špalirji radostnih ljudi, metajočih šopke, mahajočih z robci in kličočih: „Mir! Mir! Slava vam, junaki! Čaščen in hvaljen bodi On, ki je storil konec naši bedi in žalosti!" — Tudi jaz sem korakal ob strani svoje ljube ženke, — ne, zdelo se mi je, da plavam ž njo v tesnem objemu v razkošnem blaženstvu pred vso našo vojsko . . . oh, kako sem bil srečen, prijatelj! — Toda takrat se je zgodilo . . . moj Bog, zakaj, — zakaj se je to zgodilo?!"

Klecajoč v kolenih je omahoval h postelji in se zgrudil na njo.

„Bilo je strašno, strašno! Mislil sem, da bom ob pamet, da mi otrpne srce od groze in presenečenja! Zgrudil sem se kakor mrtev na tla, a vendar sem čul Njegov strogi ukaz: „Janez, postavljam te za kralja Ilirije! Vladaj svojemu narodu, a bodi mu oče in sin!' — Moj Bog, zakaj li jaz, najšibkejši, najbolj zaničevani? sem zajecljal. — ‚Kdor je bil ponižan, bo povišan!' mi je bil odgovor. ‚Trpel si sramoto in bedo, živel v skrbeh in žalosti vse življenje, zato te postavljam na prestol, ker boš imel srce in razumevanje bolesti muk in hrepenenja tvojih podanikov!' — Toda nisem mogel verjeti in na glas sem jokal; osramočen in čuteč svojo nesposobnost sem prosil: Gospod, jaz nisem vreden! Od kod meni tolika moč in tolika čast? — A začul sem drug glas, mil in prijazen: ‚Janez, vzemi svoj križ in hodi za mano!' — In hipoma sem se zavedel in se sramoval: sprejeti moram le križ, največje trpljenje, najstrašnejšo odgovornost. A jaz sem mislil na moč in čast! Dà, vladati pomenja nositi najtežji križ, krvav pot potiti, bičan biti in umreti! — In sklonil sem glavo, pripravljen delati, trpeti in umreti za svoj narod. Vzdihnil sem z besedami Križanega: Gospod, Tvoja, ne moja volja naj se zgodi! — Vidiš, tako se je zgodilo . . . Zapustiti sem moral svojo Lucijo, njeno hčerko, ki mi je bila draga, kakor bi bila iz moje krvi, ter zdaj le vladam — vladam . . . Ponoči malo spim in premišljam o svoji ogromni nalogi, snujem načrte ter ustvarjam velika dela ..."

(Konec prihodnjič.)

Fr. Milčinski:

Aprovizacija.

3.

Gvidon Kodrin.

Tiste dni je stal kilogram pšenične moke ničlarice 2 kroni, kavo so prodajali po 14, olje po 16. Svinjski masti je bila določila slavna oblast najvišjo ceno in ta je znašala 9 kron 40 za kilogram, pa je nisi dobil pod 15 kronami in še za ta denar ne brez zvez in protekcije. Vse se je podražilo: sladkor in pesek, meso in konoplje, obleka, metle in motvoz. Vsemu blagu je poskočila vrednost; najstarejša šara iz zavrženih zalog je prišla zopet na dan in se navdušeno prodajala in kupovala. Zaničevana kopriva je bila nenadoma povišana in vsa, po koteh in ob ploteh zasežena v javno prid; skromna uš pa si je priborila vstop v najodličnejših krogov srajce. To je bilo one dni, ko je les nadomestoval usnje in so iz češpljevih peška izdelovali svilene bluze, iz žabjega kreka pa toaletno milo.

Takrat se je zgodilo, da si je umetnik Gvidon Kodrin omislil kranjsko klobaso in h klobasi četrt vina. Omislil si oboje in plačal. Kajti imel je denarja, celo obilo ga je imel in skoraj ni verjel, da ga ima, in se je ščipal v bedro, oblečeno v rjav oguljeni baržun, da se uveri, ali sanja ali bdi.

Stal je ob steni med oknoma in se zamaknjen smehljal klobasi na mizi in vinu in odivljen užival barve in plamene, ki jih je užigalo nizko popoldansko solnce ob očarljivem tihožitju.

O, to je bila slika, o kakršnih pišejo kritiki, da ne učinkuje le iz daljave, ampak je tudi iz neposredne bližine njen dojem čim najpopolnejši in ji ni treba komentarja! Ne da bi bila brez hibe ta slika! Klobasa n. pr. je perspektivično naravnost pogrešena, ker je očitno premajhna. Ali vendar je bilo le-to tihožitje šteti k onim značilnim umotvorom, ki pridobivajo na mikavnosti, čim dalj se jih gleda, bi rekli kritiki.

Slast je tako tihožitje.

In umetnik Kodrin ga je s slastjo užival in zaužil. Potem se je obliznil okoli ust, si obrisal roki v grivo in radost mu je sijala iz modrih oči. Pravkar se mu je vračala domov žena Leonora, poljubil jo je na belo čelo in ji govoril:

„Leonora, srce mojega srca, duša moje duše, čudna pota hodi kultura! Dveh let vojnih grozot je bilo treba, da si je privojevala umetnost ono mesto, ki ji gre, in da sem prodal svoj „Dim v megli“ za tristo kron, ki prej niti dvestopetdeset ne bi bil dobil zanj in še bi jih bil rad odnehal deset ali dvajset, če ne bi bilo drugače. Hvala bogovom, zmagala je kultura in dobil sem jih tristo! — Toda verjemi, na vrhuncu še ni, kajti še rasejo cene, in skoro mi je žal, da sem dal „Dim v megli“ za tristo — kako kronico bi bil lahko še iztisnil. — O, kolikrat sem se prerekal z nebom, da zavistno odreka blagoslov trudu mojih rok, plodu mojega duha! Dimnikar se je podražil in brivec, mlekarica je postala gospa in svinjerejec ne dosti manj nego bog; svet se prekopicuje, vse se kreta, obrača in izpreminja, le umetnost se je pozabljena skrivala v kotu: kopičile so se mi slike, kupca od nikoder. — Bodi zahvaljeno, nebo! Zdaj umejem tvojo višjo modrost, ki je čakala, da pride godni čas, ko za brivcem in za dimnikarjem, za mlekarico in za svinjerejcem tudi umetnosti napoči zlata doba. V ropotarni in pod streho se mi dan na dan viša vrednost zaloge in ni treba geniti prsta, le da vsak teden enkrat preštevilčim slikanim platnom cene, da jih spravim v sklad s trgom. Srce mojega srca, temu se pravi konjunktura, in duša moje duše, sklenil sem, da bova odslej vsak teden dvakrat večerjala gorko in ob nedeljah obedovala meso — ako misliš, da ne bo preveč.“

Gospa Leonora se je rahlo izluščila iz objema svojega soproga, kajti bala se je za novi klobuk — bil je kakor pesnitev iz pomladnega cvetja in čapljinega repa, ob strani sta mu padala dva dolga črna traka, torišče medlih solnčnih refleksov. Varno si ga je snela pred skromnim ogledalom in odgovarjala:

„O Gvidon, grozna je vojna! Strahovit je ropot avtomobilov, strahovit je prah za njimi in smrad, in človeštvo je podivjalo: ne posvetnih, ne večnih kaznih se več ne boji in brez sramu in vere vozijo kolesarji po trotoarjih tik mimo očesa pravice, ki jih gleda in niti ne kihne. Ali grozota vojne je prenovila svet tudi na dobro plat: zbudila je vest, preobrazila vrednote. — Nekdaj je bilo ... postrani so gledali uredniki moje podlistke in kakor milodar mi porivali po pet kronic za vsakega; za celo knjigo dvanajstih pol sem prejela od založnika piši in beri stoinpetnajst kron in pet nevezanih izvodov, dasi sem si želela vezanih, in še je godel dedec o izgubi. Trpela sem, trpela tem bolj, ko nisem verjela, da se kdaj zasuče. Nekdaj je bilo! ... Glej, danes se tepo za knjige!

Pred knjigarno se tare ljudstva, otroci cvilijo, policaj ukazuje, šipe pokajo in enega so zmečkali. Že je nabit razglas, da se tudi za knjige vpelje krušna karta in tako uredi pravična porazdelitev duševne hrane. Že se boji prebivalstvo revizije zalog in skriva književnost, kar je ima nad dopustno mero, skriva jo po posteljah in v pečeh, pa tudi v kleteh pod premogom. Založnik je pripravljen, da mi odkupi vse, kar spišem in plača ceno, kakršno bom zahtevala, in njegova soproga me pozdravlja naprej. — O, vrsta suhih let je stekla, nekdaj je bilo! . . . in tudi črevlje si dam podplatiti, da ne bom več hodila po nogovicah, ampak bom nova od nog do glave."

Tako sta govorila in se veselila žarka sreče, ki je slednjič našel svojo pot v revno njuno gnezdo, in sta ga pozdravljala iz srca kakor proroka in glasnika boljših dni, polnih solnca.

Kakor da ju hoče pó knežje nagraditi za vse prestane stiske in skrbi, ju je zdaj obsipala usoda z obema rokama s svojimi blagri. Nele v civilnih krogih, tudi v vojaških se je zbudilo presenetljivo zanimanje za slike Gvidona Kodrina. Ustno in pismeno, neposredno in po agentih so povpraševali, naročali, ponujali in drug drugega prekašali v cenah. Toda Gvidonu Kodrinu se ni mudilo. Še so mu pele v žepu kronice od prvega zaslužka; smejale so se mu velike otroške oči in je rekel: „Kultura še ni na višku, še rasejo cene, čakajmo!" Mel si je brado, že je bila pretkana s srebrnimi nitkami, in je preudarjal, ali ne bi celo kazalo, da skrije in zataji slike — oblast si lahko domisli, pride in mu razlasti dragoceno zalogo pod resnično ceno.

Dražestna njegova soproga pa je bila pomedla po koteh in predalih in našla marsikako zavrženo in pozabljeno smet, ki so ji nove razmere nenadoma prinesle veljavo in vrednost. Sentimentalne novele, ki jih je svoj čas preizkuševališče za duševno hrano odklonilo, češ preveč so vodene, zaljubljene pesmi iz licejske dobe s potvorjenimi občutki, plesnjiv članek o ženskih pravicah, vse to in tako blago, obrisano, skrtačeno in na novo omotano, je bilo zdaj vredno zlata in ni nikdo več zavistno trdil, da je nepristno, pokvarjeno ali da utegne celo škodovati človeškemu zdravju. Oblegali so jo uredniki z vprašanji po podlistkih, pa jim je odgovarjala, da se zaradi obilnih starejših naročil ne bo mogla pečati z novimi pred tremi meseci. Posebno važnost njenega dela je priznala tudi oblast, proglasila je njen literarni obrat za podjetje, ki stoji pod državnim varstvom, in ji postavilo pred hišo moža z jako dolgim in dokaj bridkim bajonetom.

Skratka obrnili so se jima časi, kvišku sta nosila glavo in mirno zrla v bodočnost. Ni jima bilo več skrbeti zjutraj za večer, zvečer za jutri, celo založila sta se lahko in sta imela v shrambi: tri škatlje kondenzirane siratke, en kilogram tarhonje iz koruze, pol kile kavine primesi in dva kilograma margaridola, najboljšega nadomestila za pristni margarin; v kleti pa sta — o razkošje! — gojila kokoš, umetalno narejeno iz žaganja in iz paragrafov, pitala sta jo z melaso in s krušnimi kartami in jima je znesla vsak sleherni dan z uradnim pečatom opremljeno nakazilo za eno jajce. In gospa si je bila nabavila in je hranila v predalih 4 koleščke sukanca in 8 parov trakov; kajti vojska je vojska in vsak si pomagaj, kakor si moreš. Brez skrbi sta zrla v bodočnost. Uživala pa sta tudi sedanjost in sta vsak teden enkrat z udobnih prostorov v najbolj prvi vrsti občudovala moderne čudeže kinogledišča, in ko je bil gospejin god, sta ga svečano praznovala s kebrovo juho in pečeno vrano. Sebi za svoj god pa si je dal gospod izdreti zob, ki ga je že dolgo mučil, pa je le bil trpel in kanil z njim počakati do boljših razmer po vojni. In duh in telo sta se jima kopala v sami radosti.

Tačas pa je v solnčno njuno srečo treščilo kakor iz jasnega. Gvidon Kodrin je prejel povabilo na sodišče in v povabilu je stalo, da je ovaden in obtožen zaradi privijanja cen, ker je za „Dim v megli“ zahteval vnebovpijoči znesek tristo kron.

Baš one dni so bili dnevniki polni obsojenih oderuhov in se je Kodrin zlasti spominjal branjevke, ki je jajce prodala za 20 vinarjev namesto za 18 in jo je doletela kazen petih dni zapora in povrhu še 20 kron globe. Računal je in se ustrašil: za 20 vinarjev toliko, potemtakem čaka njega za one tri stotake kar štiri do pet let ječe in okoli 30.000 kron globe.

Nak, rajši umreti!

Šel si je s prsti skozi grivo in stopil k predalniku. S tresočo roko je potegnil predal in segal po črni kravati. Nak, rajši umreti! Toda umreti spodobno in v lepoti!

Pa se ga je s silo, kakršno daje le obup, oklenila soproga Leonora in dva potoka sta se ji udrla iz oči.

„Gvidon“, je zaihtela, „pusti kravato in misel na smrt, preslaboten si in bi te strla. O in še gosposki bi se nemara zameril, pomisli, kako strogi so zakoni! Ne umri! Rajši ubeži! Ali pa se skrij: v posteljo pod slamnjak, v peč, v dimnik, pod premog! Ali pa naprosi zagovornika! Gvidon, rajši doktorja kakor smrt! Saj te morebiti vendar-le ne obsodijo, znana sem s teto sodnega vra-

tarja; k njej stopim s prošnjo in priporočilom. In če te obsodijo, saj te morebiti pomiloste, ko si nepogrešen in nimajo nikogar, da bi jim dim slikal in meglo. Gvidon moj edini, misli na domovino mili kraj in bodi junak!“

Vdal se je Gvidon Kodrin ljubeznjivim besedam svoje zveste družice. Opustil je svoj mračni naklep in odvetnik, ki se mu je zaupal, je bil slavni doktor Ribežen. V mukotrpnih skrbeh je dočakal dan sodbe.

Na sodbi pa je bilo hudo. Roka pravice mu je z brezobzirno kretnjo potegnila mreno raz oči in umetnik je strmel in strmeč se zgražal, ko je gledal brezdno neusmiljenja, poleg brezdna nebotični vrh sebičnosti, oboje pa v svojem lastnem srcu.

„Torej vi ste tisti!“ ga je pozdravil sodnik in je bliskal z obrvmi. „Skoraj bi nekaj rekel ... Hlače mora imeti seveda iz baržuna ...“

Do tedaj se mu ni bil še nikdo obregnil ob tem oblačilu in prestrašil se je umetnik. Morebiti da je zdaj baržun prepovedan — kaj pa danes ni prepovedano? — in da je prepoved prezrl ... Vrtal je po spominu in pričelo se mu je zdeti, da je res ali bral ali slišal nekod nekaj podobnega.

„Kar na kratko mi odgovorite,“ je ukazoval sodnik, „ali pripoznavate svojo krivdo ali ne?“

Umetnik Kodrin si je mel brado, zamišljen je zrl v tla in iskal pravilnega odgovora. Glas mu je bil pojoč in se mu je malce tresel. „Da ... ne ... nekoliko se mi zdi ... nekaj je bilo zastran baržuna ... prisegel vendar ne bi ... ko je toliko ukazov in jih ne čitam in če bi jih čital, jih ne bi razumel ...“

„Pustite baržun!“ ga je prekinil sodnik. „To vas vprašam in na to mi odgovorite, ali je res, da ste zahtevali za tisto svojo „Meglo v dimu“ 300 kron? Da ali ne?“

„Za ‚Dim v megli‘? Tristo kron, da, tristo kron,“ je pritrdil umetnik in pogledal z velikimi očmi strogega gospoda. Baržunaste hlače so ga skrbele. Nikdar jih ni štel za važne, nosil jih je pač, kakor je rajši jedel to jed od druge, in ni preudarjal zakaj. Ali zdaj, ko mu oblast žuga, da mu jih zaseže, zdaj mu je nenadno kakor blisk švignilo skozi dušo razodetje o njih globljem pomenu, kako so mu senzitivnost, razpoloženje, inspiracija tajno zvezane z baržunom in da brez baržuna nemara ne bi mogel ustvarjati. Zakaj umetnik ...

„Tristo kron!“ se je kregal sodnik, „da vas ni sram! Ali nimate betvice usmiljenja v srcu za vdove, za sirote in sploh? Skoraj bi nekaj rekel. — Koliko pa je stal tisti „Megleni dim“ vas?“

Umetnik se je par hipov lovil, predno mu je našel duh pot od baržuna nazaj pred sodnika. „Dim v megli“? Koliko je stal mene? Mene ni stal nič, saj ga nisem kupil, ampak sam slikal. — Toda baržun . . .“

Sodnik je nevoljno tlesknil z jezikom ob nebo. „Ne bodite taki! Skoraj bi nekaj rekel . . . Nič vas ni stal — kakšna je ta beseda? Ali je platno zastonj, ali barve nič ne stanejo — kaj?“

„Tisto?“ se je smehljal umetnik, „tisto ni nič, kaj bo tisto — tisto še petih kron ne znaša. — Toda baržun . . .“

„K vragu z baržunom!“ je zagrmel sodnik, da se je zgenil ubogi umetnik in se oberoč prijel za ogroženo oblačilo, da ga brani do zadnjega dihljaja.

Toda oni strah je bil prazen. Nikdar in nikoder niso gojila sodišča tako črnih naklepov in odleglo je tudi zbeganemu umetniku, ko je čul iz ust pravice nadaljnje besede: „Pustite hlače, kaj so hlače nam mar! Nosite, kakršne hočete, makar iz kararskega mramorja! Za sliko gre in ne za hlače.“ —

Zmajal je sodnik z glavo: takega obtoženca še ni imel v delu! Vzdihnil je in nadaljeval: „Gvidon Kodrin, vi torej priznavate, da vaši produkcijski stroški ne dosegajo niti petih kron. Zahtevali ste pa za sliko tristo. To je“ — sodnik je računal — „5900 odstotkov dobička. Mož iz baržuna, ali se ne bojite, da se vam tla ne odpro pod nogami in vas ne požre pekel? Ali ste že kdaj slišali o meščanskem dobičku? Poslušajte in si naredite vozel v možgane: Pošten meščanski dobiček znaša deset od sto — vi ste jih pa zahtevali pettisočdevetsto — kaj pravite na to?“

Umetnik je molčal. Kaj naj bi odgovarjal, ko je bil račun očitno pravilen. Žal mu je prihajalo, zakaj se je vdal ženi in ni rajši umrl. Kajti kakor kaže, pet let se mu najmanj obeta ječe, povrhu pa še 20.000 kron globe — ljubi Bog! kje jih naj vzame sirota, in če bo moral sedeti še za globo, za vsakih deset kron štiriindvajset ur, potem s kaznijo sploh ne bo gotov na tem svetu, ampak mu je dober konec ostane še za oni svet.

Loteval se ga je obup in bi ga bilo strlo, da se mu niso tisti hip ujele oči ob izpreminjavi barvnih tonov na sodnikovem nosu v mrzli svetlobi odvzad. Zanimivo! Le malo okreniti bi moral sodnik glavo, za las ali dva bolj na levo, da bi se luč osredotočila baš na

vijoličastem koncu nosa, pa bi v ospredje stopila takorekoč ideja — iz portreta bi nastal simbol. Imenitno!

Že se mu je dvigala roka, da pokaže odličnemu modelu, kako naj zasuče glavo, da ujame pravo luč, pa ga je zdramil iz umetniškega snovanja nov dogodek.

Oglasil se je zagovornik, slavni doktor Ribežen. Bil je drag, toda vreden denarja, biser med biseri. Vesten in temeljit, da ne pike ni izpustil, kadar je govoril, ne pike na i, ne one h koncu stavka. Govoril je kakor knjiga in če se mu je pripetilo, da mu je zmanjkalo besede, je imel pripravljen in pri rokah izraz, ki je zalegel povsodi in vsikdar, in ta izraz se je glasil „m-ê“, in se ga je posluževal z najsijajnejšim uspehom, da mu nikdar ni moteča vrzel raztrgala gladke govorice.

Oglasil se je torej doktor Ribežen in je rekel in povedal:

„Slavno m-ê sodišče! Dasi mi ni ljubo, zagovarjati m-ê oderuštva, me vendar veže zagovorniška dolžnost, da opozorim gospoda m-ê sodnika, da njegova kalkulacija produkcijskih stroškov mojega klijenta ni popolna. Prezrl je gospod m-ê sodnik, da spada med te stroške tudi prehrana m-ê umetnika, ki mora vendar stanu primerno živeti, ako hoče producirati. Zato predlagam, da se zasliši izvedenec gospod m-ê . . .“

„Gospod m-ê? Kdo je ta gospod?“ je vprašal sodnik, ki ni ljubil zagovornikov v oni meri, kakor bi jih moral po naukih svete vere. Ljubil jih ni, ker se mu je zdelo, da vsi več vedo nego on, ali da vsaj to mislijo.

„Izvedenca, gospoda tržnega nadzornika,“ je z manj prijaznim poudarkom pojasnil slavni dr. Ribežen. „Krma se je sila podražila, zlasti so nezaslišano poskočile cene močnih krmil, (sodnik se je muzal) pardon! — tako čitamo dan na dan v strokovnih listih. Spričo tega ne dvomim, da bo imenovani gospod izvedenec izjavil m-ê ...“

„M-ê?“ je ponovil sodnik. „Če izjavi izvedenec m-ê, kaj naj dokaže ta izjava?“

Doktor Ribežen se je razburil. „Pardon!“ je rekel. „Gospod sodnik, zahtevam, da se protokolira m-ê . . .“

„Zapisnikar, pa protokolirajte m-ê!“ je velel sodnik in pristavil: „Meni sploh ni treba izvedencev. — Čujte, obtoženec Kodrin, povejte sami — koliko ste potratili časa, da ste izgotovili oni „Prekajeni dim“ ?

„Dim v megli“ ? je z vljudnim smehljajem odgovarjal umetnik. — Zavzet od zanimive igre barv na nosu pravice je bil že pozabil

na svoj položaj in zdaj se mu je zdelo, da ga izprašuje naklonjeni kritik v svrho prijaznega poročila. „Dim v megli? V kolikem času sem ga izgotovil? O, ko mi je dozorela ideja ... kdaj mi je pravzaprav vzklila, ne vem; to pride, veste, kakor v sanjah ... ali ko mi je dozorela, v enem dnevu sem bil gotov ... seveda prenarejal in popravljal sem potem še čestokrat kako črto, kako luč, kako senco ...“

„No torej! Všeč mi je, gospod Kodrin, da vsaj vi ne zavijate. Ne bo vam žal. Povejte pa še to: Koliko potrosite na dan za živež? Oziroma, koliko ste potrošali takrat, ko ste slikali one „Meglene saje“, ali kar so pač bile?“

„Dim v megli“? Takrat? O, takrat sem bil suh ... ljudje ne dajo radi na upanje ...“ Turobno se je smehljal gospod Kodrin in si mel brado.

„Nekaj ste vendar potrosili ... No, pet kron na dan? Več ali manj?“ je priganjal sodnik.

„Pet kron — kje neki! Recimo dve kroni ...“

Sodnik je računal. „Ako torej pribijemo k prvotnim stroškom petih kron za platno in barve še dve kroni za prehrano enega dne, se pač zvišajo produkcijski stroški na celih sedem kron — mi je prav žal — in smo v bistvu tam, kjer smo bili.“

Zagovornik je ugovarjal: Ta račun bi le tedaj ustrezal istini, če bi obtoženec vsak dan ustvaril sliko. Izgotovi jih pa vse leto le dve, kvečemu tri, dočim ga stane življenje enako dan na dan, naj kaj napravi ali ne.

„Tako?“ je vzrasel sodnik. „Če je črevljar lenoba in ne naredi vse dolgo leto več nego le dva para črevljev, ali si sme potem pri vsakem paru zaračunati kar za pol leta življenja? Ali bi bilo to prav? Ali bi bilo pošteno? Odgovorite, gospod Kodrin!“

„Ne bi bilo pošteno,“ je izjavil umetnik po svojem prepričanju. Črevlji so se mu videli že zdaj predragi — kaj šele, če bi se hotelo mojstrom živeti ob dveh parih kar celo leto!

„No, vidite!“ ga je pohvalil sodnik. „Saj ste drugače dostojen človek ... škoda vas je ... toda zakon je zakon. — Ali še kdo kaj želi?“

Splošno to vprašanje je veljalo osebi gospoda zagovornika, ki je bil sodnik o njem uverjen, da so mu spričo preodkritosrčnega priznanja obtožienčevega pač usahnile vse nadaljnje želje.

Toda ako se je vdal obtoženec, ni se vdal slavni doktor Ribežen. Nasprotno! Baš za konec si je bil prihranil najtehtnejši

ugovor in ta je bil: Privijanje cen je po besedilu zakona kaznjivo le pri stvareh, ki so neobhodno potrebne. Takim stvarem pa ni prištevati slik. Ne slik v obče, ne obtožencevih posebe. Dokaz temu izvedenci.

Sodnik je drobno pogledal in se podrgnil za levim ušesom — ondu so mu imeli svoj sedež zamotanejši preudarki. — Obtoženec se mu je pravzaprav smilil. Brez ovinkov je svojo krivdo priznaval — takega človeka soditi ni slast. In še umetnik je povrhu. Umetnik ni kakor so drugi ljudje, umetnik nosi baržunaste hlače, umetnik ne razume sveta, umetnik je otrok. Kaj bi kruta pravica z otrokom! — V resnici, o tem bi se dalo pričkati, ali je umetnost potrebna ali ni, in s tega konca bi nemara res bila mogoča oprostitev . . .

Pa je ogovoril obtoženca. „Gvidon Kodrin! Hej! Ako sanjate, izvolite se zbuditi! Vi ste umetnik, torej izvedenec v takih stvareh, pa nam povejte svoje lastno mnenje, ali je umetnost potrebna ali ni!“

Gvidon Kodrin ni sanjal. Zagovornikov ugovor ga je bil zbodel in bolel in mislil je in ugibal, ali mu ne veleva čast, biti razžaljen. Slišal je sodnikovo vprašanje. Posebno uren ni bil v svojih preudarkih, pa je vendarle razumel, da mu je zdajci položena usoda v lastno roko.

Le reči bi moral, da je ni treba umetnosti, pa bi bil prost in bi po dolgih letih morečega pomanjkanja lahko užival brez skrbi bogate sadove, ki mu jih je tako nenadno naklonila baš ta umetnost. Oziroma mu jih bo, ako jo zataji — kajti obsodba, ta bi uničila vse.

Ali jo pa res zataji, če ji zanika potrebnost? Mar se mu niso že samemu oglašali v mrkih trenutkih bridki dvomi, ali ni umetnost odveč, ko jo svet tako malo čisla, da pušča umetnika, da strada in ga gleda po strani kakor moža z lajno? O, trd mu je bil kruh in pičel in čim pičlejši je prihajal, tem češče so se mu vrstili oni mrki trenutki. Prihajali so, pa so tudi odhajali, in h koncu vendar le ni bilo sile na svetu, da bi mu omajala vero v umetnost, ki mu je bila hkratu vera váse in vera v človeštvo. — In glej, ta vera ga ni goljufala! Ta silna doba, ki z ognjem in krvjo preobrazuje kulturo in na ostrini meča iznova tehta vrednote, ali ni slednjič v zadnjih dneh tudi umetnosti pripomogla do cene in veljave in dokazala, da ni manj potrebna od vsakdanjega kruha? — O, razkadili so se dvomi kakor megle v solncu!

In vendar — ali naj razodene to svoje sveto prepričanje, ali naj izpregovori usodno besedo, ki mu vzame zlato prostost, uniči blaženo možnost snovanja in ustvarjanja in z njo vsebino življenja?

Križali so se mu preudarki, borili se za težko odločitev — sodnik pa je vanj upiral svoje drobne oči, in zdelo se je umetniku, da postajajo drobnejše in drobnejše, in so ga boleli pogledi, kakor da mu stikata dve dolgi igli po skritih kotih možganov.

Mukotrpen vzdih se je izvil umetniku iz prsi in k nebu, vzdih in prošnja za rešitev iz groze teh dvomov in skrbi.

In nebo se ga je usmililo in mu poslalo pomoč.

Zališal je glas — od daleč, od daleč je prihajal in bolj in bolj se je bližal — začutil je na rami roko in razločil, da je glas žene.

„Gvidon, Gvidon, zbudi se! Kaj se ti sanja, sirota, da tako ječiš? Nemara ti je škodila snočnja večerja: salata brez olja, koruza brez zabele. — Bog se nas vendar usmili!“

Gvidon Kodrin se je zbudil in spoznal, da je bilo vse le sen — razprava in strah pred ječo sen, pa tudi sijajne cene slik, očarljiva klobasa in blagostanje le sen in pena. In ni vedel, ali se naj veseli, ali naj žaluje, da je tako, in preko duše mu je kakor spomin in le za hip šinilo bridko vprašanje: Ali je treba umetnosti ali ne? . . . Ali je sploh česa treba? . . . Ali je treba ljudi? . . .

Fl. Golar:

Pesemca o kosu.

Kos je bil pri dečli v svatih,
to sta, to sta se ljubila!
Vse mu čare je odkrila
v lepih uricah in zlatih.

Snubil, pel je in poljubljal
njeno pazduho in tilnik,
in smehljal se je nasilnik,
ko nedolžnost je poljubljal.

Črna mu sedaj je duša,
kakor suknjica je črna, —
pesemca je le srebrna,
kadar svoje dekle skuša.

Dr. Jož. A. Glonar:

Med reformacijo in romantiko.

(Kos literarnozgodovinskega programa.)

(Konec.)

9.

Tem bolj se razveseli človek, če v obširnem Rogerijevem delu zasledi kaj, kar vendar nekoliko zveni po domače. Slavni Župančičev cekin — če bi ga imel — bi dal našemu patru za izraz „Pater Neža" = „tercijalka"[52]. Nečemu se naš pater, vkljub vsemu, kar smo doslej videli na njem, ni mogel ubraniti: premagala ga je slovenska pesem. Rogerij je bil poet in za to dobo celo precej spreten. Človek se kar začudi, ko naleti pri pisatelju, ki pripoveduje Slovencem, kaj pravijo o vinu „Plinius, Moyses inu Euphorus", na sledeče verze (I, 455):

V' čassu S. Urbána,
Tèrta s' cvèjtjam je obdána.
Iz vesséljam ta precvèjta,
inu grózde nam obetta.

Ti verzí stojé v pridigi, ki ima značilen, domače zveneč uvod. V njem pripoveduje Rogerij, kako je „Mislil inu míslil, spremíšluvàl ... inu spreudárjal velíkukrat tu, kar ta Krajnska Kmetouška *Prattica* nam na ta danàšni ... dan ... naprèj postávi, námreč: Kir Urbana téga S. Pápeža inu Martyrnika u' podóbi eniga grózda káže". Razlágo za to sliko je našel pri nekem „Poëtu, kateri pèl je od S. Urbána:

Tempus ad Urbani flores extendere vitis
incipit, & gaudens botros uvasque daturam
se spondet &c."

Značilno je za Rogerija v tem slučaju, da ne imenuje latinskega poeta, dasi imenuje sicer vedno autorje onih latinskih verzov, ki

---

[52] „Tu zamerkat imélu bi nyh veliku, inu zlasti, te *Pater Neže:* katere usè Cerkve hočjo oblájnàti, usè Altarje okušuváti, usè buquice prebráti, usè kronice inu *Paternoštre* ožebráti, po 5. 6. inu več urr u' Cerkve tičat ... (I, 495)."

jih podaja v svojem prevodu. Tako so verzi, ki jih podaja Rogerij v svojem prevodu I, 396, po Andreju Brunnerju napis na grobu sv. Florijana. Rogerij jih je poslovenil:

O Martyrnik Svet Florian!
Ti kir od Buga si nam dan
  K Várhu t'ga Ognja syli:
Pred tem nass vári dan tar núč
V' posvejtni zmáme dáj pomúč,
  Da ta nass naprésyli.

Kakor tukaj, priobči tudi I, 653 najprej latinski original verzov, ki jih je v čast sv. Petra in Pavla zložila „Elpis Žena téga Boëtia" in jih posloveni:

O srečni Rim! kir Firštou dvèh
S' Kryujo si posvečen obèh:
Lep'ga te dèla letéh kry
V' lepóte usè de mójstriš ti.

V obeh primerih — uvod drugega je posebno učinkovit — so delali apostrofi enake preglavice Rogeriju kakor stavcu, ki jih je obakrat postavil na krivo mesto (tg'a, Le'pga). Če dodamo k tem primerom še številne, rimane sinopse (126 jih je) in metrične prevode citatov iz latinske poezije, v katerih se vseskozi opaža zanimivi proces, kako se iz kvantitativnega latinskega metra stopnjema razvija kvalitativni slovenski, dobimo precej obsežno gradivo, ki ga zgodovinar naše poezije ne bo smel prezreti.

10.

Rogerijeve pridige so vseskozi učene, školastične. Njih vsebina govori sicer „de virtutibus et vitiis, poena et gloria", toda njih zasnova je vseskozi tematična, njihova strogo izvedena particija je vseskozi znak školasticizma. Abraham pa je zastopnik popularne, praktično asketične struje; njegove pridige so brez particije[53], ki je baš za Rogerija tako značilna. To je temeljna razlika med obema pisateljema, ki nam brani govoriti o kaki odvisnosti ali vplivu. V podrobnostih je seveda še več razločkov.

Treba se samo spomniti, s kako skrbjo podpre naš Rogerij vsako svojo trditev z imenom kakega autorja. Abrahama pa ne na-

[53] Karajan, Abraham a Sancta Clara. Wien, 1867. Str. 96—97.

vede na nobenem mestu! Tudi se ne sme prezreti za Rogerija zelo značilno dejstvo, da citira tako malo nemških spisov: vsi, kar jih je pri njem navedenih, bi šli na prste ene roke. Nemški naslov ima (ob robu) citiran samo eden (I, 581). Vse to v času, ko je bilo vendar nemških predlog že dovolj. Toda tudi to je značilno za Rogerija, ki je slep in gluh za svojo dobo. Pri Abrahamu pa imamo pestro sliko njegove dobe, posebno Dunaja, kakor je Abraham s svojimi spisi sploh dokument svojega časa. Ne samo po vsebini, ampak tudi po svojem literarnem štilu, ki kaže vse znake stilističnega propada in podivjanosti v 17. stoletju. Strogo Rogerijevo particijo nadomešča pri Abrahamu lahno, asocijativno spajanje posameznih delov; kar je pri njem retorike, je vseskozi tako razdivjana, da je že absurdna. Abraham ni umetnik, on je stilističen žongler, ki uganja svoje „umetnosti", da lažje pove svoje bridke resnice. Za to masko, ki je včasih mučno komedijantska[54], pa stoji mož, ki gleda svet z bistrimi, odprtimi očmi, ki je vseskozi izrazita individualnost in občudovanja vreden značaj. Rogerijevo delo kaže, da ga je ustvaril razmišljajoč umetnik, učen arhitekt, ki mu človek ne more odrekati umetniških darov in vrlin. Toda v tem delu ni prav nič individualnega, Rogerija-človeka ne najdemo nikjer. „Rogerij" je samo tip, gluh in slep instrument v službi „S. M. Cerkve".

Humor je pri Abrahamu izrazito retorično sredstvo, ki ga zavedno, mnogokrat pretirano rabi. Pri Rogeriju ne najdemo nobenega humorja, samo neprostovoljnega (n. pr. I, 32). Zanimivo je tudi primerjati oba pisatelja glede njunega besednega zaklada. Abraham ma neverjetno bogat besedni zaklad, ki mu ga daje njegovo bistro opazovanje sveta in življenja. Rogerijev besedni zaklad je tudi velik, toda pozna se mu, da je premišljeno porabljen in izbran. Abrahamova dikcija je živa, sočna, prekipevajoča, Rogerijeva je vseskozi trezna, premišljena, konštruirana. Pri njem ni nobenih za Abrahama tako zelo značilnih besednih igračk, če ne štejemo sem kopičenja tautologij in sinonimov in enakih stilističnih prikazni, kakor tolikokrat se ponavljajoče „biti, gratat inu postati". Tudi na tem se vidi, kolika je razlika med njim in Abrahamom, ki si je za svoje geslo izbral značilne besede: „Pango, Pingo, Pungo", ki precej dobro karakterizirajo njegovo umetnost[55].

[54] Da so ga že njegovi sodobniki imeli za „norčka" (tudi na dvoru je moral igrati „dvornega norca"), za to je pri Karajanu dovolj dokazov.

[55] Hart, Jul. Gesch. der Weltliteratur und des Theaters aller Zeiten u. Völker. Neudamm 1894-96. II, 534.

Pri tako temeljnih razlikah nas ne morejo motiti v naši sodbi enakosti pri obeh pridigarjih, ki izhajajo iz dejstva, da sta oba baš pridigarja; kakor Rogerij, tako tudi Abraham n. pr. „potuje“ v pridigi iz kraja v kraj[56]. Čim bliže se seznanimo z obema, tembolj se nam utrdi spoznanje, da med njima ni nobene sorodnosti, niti odvisnosti, da sta si celo dva prava antipoda.

11.

Poleg školastike najdemo v Rogerijevem delu tudi nekoliko — precej neznatnih — sledov mistike. Številke v podrobnem opisu Kristusovega trpljenja se strinjajo s podatki v mističnih delih[57], deloma tudi s številkami v „Duhovni brambi“, str. 78, med autorji, ki jih Rogerij navaja, najdemo mnogo mistikov. Tudi tipološka živalska simbolika, ki je seveda starejša ko ta mistika, spada v ta miljé. Značilno pa je, da vidi in opisuje Rogerij na živalih pred vsem one lastnosti, ki človeku ne morejo biti vzor in zgled. Pri njem se nahaja „ta neumna živyna“ (I, 568), „poredna beštja“ (II, 557), in na treh mestih (I, 273; II, 468, 557) imamo dolgo listo živali, pri katerih so naštete samo njih slabe lastnosti. Edina žival, ki jo vsaj nekoliko ceni, je pri njem pelikan. Vse to, posebno pa njegovo povdarjanje živalske „neumnosti“, izhaja pri Rogeriju tudi iz školastike in je viden sled Aristotelovih nazorov, recipiranih v školastični filozofiji[58]. Na tem se vidi, kako velika razdalja je med Rogerijem in sv. Frančiškom Asiškim, onim mistikom, ki je bil ustanovitelj njegovega reda, ki je pridigal ribam in imenoval solnce svojega „brata“.

Vse to kaže, da ne moremo govoriti o kakem vplivu mističnih spisov na Rogerija, kar se je parkrat poskušalo[59]. Martina Kohemskega omeni trikrat (II, 273 . . . en brumni mvojga S. Ordna . . ., 444, 655), toda v vseh teh slučajih prinaša samo zglede iz njegovih zbornikov („Alphabetum historicum“ in „Exempelbuch“), ki imajo ravno vsled svoje enciklopedičnosti manj ascetične, mistične vsebine

[56] Karajanu, ki je o Abrahamu napisal temeljno, fino delo, se je pripetil kurijozen lapsus, da je to pridigarsko figuro razumel dobesedno (l. c. str. 230 do 231). Deloma ga je pri tem zapeljal njegov neumestni racijonalizem, s katerim opisuje Abrahama (prim. posebno n. n. m. str. 140 in 218).

[57] Fr. Rebol v „Času“ III. (1909), str. 206.

[58] Drtina: Miselni razvoj evropskega človeštva. V Ljubljani, 1908—1909. Str. 220—221. (Znanstvena knjižnica „Omladine“. I.).

[59] „Čas“ III. (1909), str. 205—206. Pregelj n. m. str. 7—8.

ko druga Martinova dela. Rogerij in Martin nimata nič skupnega; kako bi sicer mistične „Sedem Saklepne molitve", ki so štajerski prevod strani 68—75 Kolomonovega žegna, mogle trditi, da so „iz molitnih bukvic časti vrednega Kapucinarja P. M. Kohema, katere so imenuvane: „Veliki sadeni vert."

Zaman iščemo v Rogerijevem delu sledove mistične prisrčnosti[60]. Dasi tudi prave školastične globine ne najdemo. Njegov školasticizem je zunanji in površen: množina učenih citatov, razlage na duhovno „vižo", igračkanje s figurami in simboli, ki hoče biti učeno, ki pa vendar ne more nadomestiti konciznosti školastične argumentacije. Literarna manira je preobladala njegovo voljo, ki pa se vendar jasno kaže. Pridigar, ki mu ves svet eksistira samo za to, da ga „duhovno" razlaga, ne vidi njegove realnosti in ima svoje duhovne oči uprte samo v sfere, ki leže onstran realnega sveta. To kaže naslov njegovega dela, ki se da razložiti samo s pomočjo te simbolike. „Palmarium empyreum" se pravi po naše „zmagoviti empyreum". Z besedo „empyreum" so v srednjem veku označevali ono sfero onstran zemlje, planetov in stalnic, v kateri je bivališče blaženih[61]. „Palmarium" treba tolmačiti simbolično; palma je znak zmage, pred vsem pa atribut mučenikov, ki zavzemajo večino Rogerijevih pridig. Celotni naslov pomeni dobesedno isto, kar 160 let pozneje Stöger-Šmucova „Nebeška krona" ali Križaničev „Nebeški venec".

Ta alegorična, simbolična literarna manira, katere pravi izvor tiči v stojični in sofistični filozofiji[62] in ki je, prepojena z raznimi orijentalskimi elementi, preko aleksandrijske šole prešla v katoliško eksegezo, je zapustila v naši literaturi trajne sledove. To se ne kaže samo v celotnem značaju pisateljev, kakor je n. pr. Rogerij, ampak tudi v postranskih zunanjostih, celo že v različnih naslovih pri raznih pisateljih. Došenova: „Aždaja sedmoglava, trostrukim kopljem udarena", Zupanov „Plutarčik", dvojni naslovi Volkmerjevih basni, Veritija „Popotnik široke in voske poti", Prešernov „prerojen Feniks", vse to so primeri, ki bi se dali brez posebnega truda pomnožiti in ki samo dokazujejo kontinuiteto te literarne manire. „Atlant" je tudi v našem jeziku nje neizbrisni sled.

60 O bistvu mistike prim. članek: „Die Mystik im Predigerorden" v zborniku: Zum Jubiläum des Prediger-Ordens. Hg. v. P. Leander M. Klotz, O. P. Graz, 1916. Str. 38—51.

61 Drtina, n. n. m. str. 226.

62 Spingarn I. E.: A history of literary criticism in the renaissance. New Jork, 1899. Str. 7.

Po isti poti smo dobili stilistični motiv: „Čebelo". V emblematiki se čebela zelo pogosto rabi; v času, ki ima tako veselje na teh igračkah, ima papež Urban VIII. (1623—1644) tri čebele v grbu, kar seveda ni moglo ostati brez vpliva na cerkveno literaturo. Ravno tako si privzamejo mnoge italijanske akademije čebelo za svoj simbol[63]. Menda je bilo nekoliko Rogerijevih pridig že spisanih, na vsak način je Rogerij že živel, ko se je v letu 1693, letu Valvasorjeve smrti, v Ljubljani osnovala učena družba, ki si je nadela ime „Academia operosorum" in vzela čebelo za zgled in simbol. Glavna, edina naloga članov te akademije je bila, „nach Art der Bienen die Blumen verschiedener Autoren zu kosten und gleichsam in einen Stock zusammenzutragen"[64]. Rogerij sam se primerja s čebelo (I, 308) in govori v 80. pridigi (II, 204—213) obširno o čebelah. „Kranjska Čbelica" je te literarne manire očividen sled, ali vsaj „sacrificium ad captandam benevolentiam". In globoko v 19. stoletju piše Toman v „Novicah" 7. januarja 1863: „Mislimo in nabirajmo moči, da ustanovimo Matico slovensko, iz ktere, kakor bučele iz ulnjaka, naj prileté podučilne knjige za narod naš mili"[65]. Tak stavek je v našem današnjem jeziku popolnoma nemogoč. Proti temu se ne upira samo naš latentni jezikovni čut, ampak tudi zavest, da tiče izvori in globlje korenine jezika vse kje drugje, samo ne v učenjaških špekulacijah in igračah. —

Enak stilističen motiv, ki je izšel iz iste struje, je „Feniks". Prešeren ga je porabil dvakrat: v spominu na Valentina Vodnika v in v besedah, ki jih govori „pisar" ukaželjnemu „učencu". Obakrat je Prešeren porabil ta motiv za to, da karakterizira starejšo literarno šolo!

12.

V našem slovstvu je ta školastično-baročna manira — do malih sledov — izginila, v narod ni nikdar prodrla. Da mu je vedno ostala popolnoma tuja, to nam dokazuje velika množina apokrifnih spisov mističnega izvora in mistične vsebine, ki so nastali v tej dobi, ki so dolgo tvorili edino narodno (narodovo!) literaturo in v katerih se jasno kaže reakcija zoper tuje, neplodno učenjaštvo takratne naše inteligence.

---

[63] Picinelli: Mundus symb. l. VIII. cap. I. Num. 23, 27, 31.

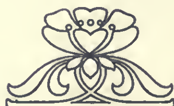
[64] Mitth. des hist. Ver. f. Krain, Juni 1861.

[65] Levstik, Zbr. sp. III, 1, str. 275.

Ta literatura, ki je res znak in dokument našega narodnega življenja, je „vsemu svetu nepoznana, od nikogar spoštovana". Tega je deloma kriva nje vsebina. Ti pisatelji so se, baš v tem se kaže njih opozicija proti školasticizmu, oprli na mistiko, ki jim je vendar dala nekaj notranjega, dušo in srce zadovoljujočega življenja. Ta mistika pa ni bila nikdar na nobeni strani pravično ocenjena. Dogmatiki so jo preganjali kot brezversko ali praznoverno[66], prosvetljenci 18. stoletja so jo sistematično zatirali kot neumno, racijonalisti 19. stoletja so nad njo tako neizmerno vzvišeni, da se jim zdi samo še — smešna. Vsi ti pa ne vidijo, da je ta literatura nastala iz notranje potrebe globoko vernega naroda, ki je v težkih časih iskal duši hrane in srcu utehe, pa dobival samo — ekscerpte iz folijantov. V takih časih so lahko nastali ljudje, kakor Naglič, ki si je od vseh strani iskal slovenske knjige in jih ekscerpiral, in Drabosnjak, ki si je knjige celo sam tiskal. Dva moža, ki sta nam komaj šele poznana, ki pa gotovo nista bila osamljena. Dve živi, neizmerno simpatični priči naše narodove duše, ki z občudovanja vredno žilavostjo išče širšega družtvenega obzorja.

Stališče, ki vidi v tej literaturi samo ali pretežno le „praznoverje", je tudi s človeške strani ozkosrčno. V vseh teh tekstih, raznih molitvah, žegnih, pismih, ki so padla z neba i. t. d. se skoro vedno najde pasus, ki pravi, da pomagajo pri težkem porodu. To nam kaže, da so jih prepisovale in kolportirale mlade matere, ki so hotele na ta način dobiti pomoč v oni najtežji uri svojega življenja, ko so bile brez pomoči sveta in zapuščene od cerkve: porod je stigmatiziran s podedovanim grehom in „vpeljavanjem". Človeško sočutje tem mladim materam, onim možem, ko so v času duševne lakote — „non erat, qui frangeret eis!" — poiskali duševnega kruha, kjer so ga baš našli, pa vsaj nekaj pravičnega umevanja in spoštovanja!

66 Prim. Slomškov članek: „Kriva véra od šest rimskih maš ino dvanajst postnih petkov" v I. letniku njegovih „Drobtinc" (1846) str. 51—59,

Dr. Zober:

Kedaj?

Še pred pol letom sem sedel v naši tesni pisarni. Pred vratmi, na levi, ob stražnici, je viselo obešenih nekaj dolgočasnih črnih tablic z belimi napisi. Pisarna je bila polna vojakov, sedečih vsak ob svoji mizi, z obrazi popolnoma enakih izrazov, kakor da so sami dvojčki. Nad glavami je kakor skupna gloriola plaval modrikasti dim smotk in cigaret. Mnogokrat je dolgobrki narednik razgrajal, seveda le v stotnikovi odsotnosti. Če si napeto sledil njegovim izvajanjem, nisi razumel, kaj pravzaprav želi. Mnogokrat so zazvenčale ostroge, mnogokrat je bilo treba sredi dolgega seštevanja skočiti od zeleno preoblečene hrastove mize, da je stolec odletel z ropotom, ter stati v pozoru in gledati vstopivšemu višjemu častniku v mrki ali brezbrižni ali pa veseljaški obraz. Sicer nam je potekal čas v sivi enakomernosti. Baraka, menaža, pisarna, raport; ravnilo, narednik, brojenje in številjenje; dnevno povelje, menaža, baraka. Odmore je napolnjevala okorna vojaška šala, časopis, včasih smotka. Včasih nas je službeno, ne zasebno, pobunilo kakšno posebno povelje, došlo od nekod daleč, nerazumljivo in nepojmljivo za nas vse, ki smo živeli to neverjetno življenje. Zdelo se nam je vsem, da posnemamo medvede v zimskem spanju in da čakamo na poletje, to je, na ono življenje, koje smo živeli „prej“ in ki se nam je edino zdelo vredno, da je živiš. In da čakaš, da se zopet povrne. Kedaj?

Naenkrat je zašumela nad nami nova doba, da se je sami nismo prav zavedli. Narednik je postal prijaznejši in je mnogo govoril o ženi in otrocih. Jetični poddesetnik Hovorká, ki je pri pregledovanju edini „odletel“, se je tiščal svoje peči, pri kateri se je skoraj opekel, in si ni več, kakor doslej vedno, upal povpraševati nas, kako bi se uspešneje priril do superarbitracije, tam da ga gotovo izpuste domov, kjer bo ozdravel ... Nekega večera so nas pospravili v vagone ter nas odpeljali preko noči in poljan, preko dolgih tednov, preko vedno enakih magacinov, vežbališč in barak. Vsi naokrog so govorili, čutili, delali, jedli, spali, upali kakor jaz. „Kedaj?“ je naše edino vprašanje. Kakor da smo vsi skupaj neizmerna množica sivega graha in vsak izmed nas da velja za eno grahovo zrno, drugo drugemu popolnoma enako zunaj in znotraj.

Danes korakamo v sklenjeni štiristopni koloni. Ne vem, kje jej je konec, ne začetek, ne koliko nas je, ne kam gremo. Rekli so nam, da pridemo za dan ali dva ali za teden dni v ogenj, da nadomestimo druge. Na oddaljeno neprestano grmenje smo se že navadili. Zadaj nekje za tem hribovjem so, morda deset, morda petdeset kilometrov oddaljeni. Da jih dosežemo, koliko rabimo? Kaj je to, ura, kaj je kilometer? Ni smisla za mere časa in kraja, včasih le za solnce, za zelenje, vedno za pokojnost, za tihi božji mir. Kedaj?

Dolga blatna razvožena se vije cesta preko mlak. Od nikoder, nikamor. Griči, doline, brda z bukovjem in smrečjem ob desni in levi. Včasih vas ali dvorec, hiša, znamenje, bela breza. Včasih pšenica, vsa poležana v deževju. Potem zopet gozd. Pred nami, nizko zavešena z raztrganimi meglami, srednje visoka gora. Njen čudni gorski hrbet je nagosto porastel z bukovjem. Izza te gore prihaja z vetrom oni grom, ono udarjanje, kakor da kujejo Vulkanovi velikani na zveneča nakovala. Kadar pade posebno težko kladivo, se spogledata dva, trije. Nikdo ne razlaga več kalibrov, poznamo jih že zdavnaj po njihovih glasovih. Pesem, pogovor, šala, celo kletev je utihnila že zdavnaj, le neutrudljivi trobentač trga včasih ozračje s svojim tra-ra-rata-tra-ta-draa. Dež šiva v gostih tenkih curkih, kaplje polze s čapkinega ščitka po obrazu, padajo pod zavihane ovratnike na vrat, siva debela uniforma postaja od hipa do hipa težja in se opleta rok in nog. V škornjih žmika. Bodalo, puška, roke, telečnjak, vse je mokro, moker je tobak v vreči, razmočen je kruh, razmočene so misli. Sklonjenih glav korakamo stop stop stop, v mlako, po kolotečinah, po kamenju; koder stopi noga tvojega prednika, stopiš tudi ti. Ta noga je edini motor tvoje volje. Célo tvoje obzorje se omejuje na ta izrezek. Dve z blatom obdani peti, blaten in moker konec plašča, puškino kopito. Peti se menjata, levo, desno, levo, desno, ena, dve. Mehanično strmiš vanji in v puškino kopito, mehanično stopaš tudi ti ena, dve, ena, dve. Puškino kopito je rjavo, okroglo, po njegovem svetlem okovu polze kaplje, enake onim, ki polze s čapkinega ščitka na tvoj obraz, in onim, ki padajo v tenkih curkih neprestano, neprestano, levo in desno, ena, dve, ena, dve. Vsi zvoki enoličnosti, enakomernosti, sive mokrote in žolte ilovice, šum korakajočega moštva, klokot po mlakah, na levo in desno, ena, dve, vmes pa oddaljeni grom houfnic in topov z onstran gore, z onstran sveta, vse to se ti zliva v eno samo sivo simfonijo: Kedaj, kedaj?

Je-li istina vse to? Ali ne spiš morda doma na divanu in ne sanjaš tega kopita, tega para pred tvojimi očmi menjajočih se škornjev, tega enakomernega topotanja kolone po blatu, v tenko curljajočem dežju?

Stopamo mimo kmečkega doma; stopnice, zaprta okna, kakor da ni nikokar doma. Na dvorišču stoji starka in gleda v nas, kakor da sanja tudi ona. Mokri lasje jej silijo v čelo. Poleg nje drži vojak konja. Častnika, ki je razjahal, ne vidiš. — Ni nikjer otrok, nikjer kokoši ali vsaj vran? Nikjer! In vendar, pozdravljen, dom ob cesti, dom mirnih ljudi! Pozdravljen, pozdrav iz prejšnjih dni! Kje je, beli dom, tvoj gospodar? Morda je med nami, pred ali za menoj, v tej molčeči koloni moštva, korakajočega v drobnem dežju po tej dolini — ali je to dolina? — od nikoder, nikamor, z vedno enakim korakom. Morda pa leži na zemlji ali pod njo, in isti dež, ki moči nas, namaka z nepretrganimi drobnimi curki odprte grobove, pokrite mogile, onstran te gore, blizu ali daleč, kjerkoli. Morda mu curlja za vrat, kakor meni — čudna misel. Oni tam je mrtev, obdan od mokre goste ilovice, morda pokrit z apnom, in tudi njemu curlja dež za vrat skozi vso to ilovico, on pa leži in se ne more braniti. A mi korakamo v istem dežju mimo njegovega doma, strmimo brezizrazno v zaprta okna, na zapuščeno dvorišče in stopamo. Od nikoder, nikamor! Ena, dve, ena dve. Tra-ra-ta-ra-tram-ta-draa . . .

Pozdravljen! Nov cutaway, slamnik nekoliko v teme, svileno ovratnico, o, kako lepa risba! Znamka „Rdeči pečat“? Ali „High life“? In rokavice! Letos nosimo svetložolte s tremi gosenicami na vrhu. Kaj praviš, včeraj pri Hlávi, ona zlatolaska? O škandalu z zamorci na Riegráku si gotovo čital danes? Letos bo sokolski zlet. Kako se neki postavijo naši? Tekma za prvenstvo bo huda. — Glej jo, kako se nastavlja, — toda členke ima fine in . . . no, hodiva, takšnih najdeš doli na Přikopih več. Ti in tvoja navdušenost za „linijo“! Čakaj, v Ljubljani te bo tvoja zaročenka prijela za uhlje. A propos, — Ljubljana se bo tudi kmalu „napravila“, okus se je odločno izboljšal, četudi ... — pojdeva danes v Dívadlo? Ali raje kam drugam?

Pa zgodaj domov. Jutri treba opraviti marsikaj. Vso knjižnico si moram pregledati. Rabim materijala za nov študij. Naša socialna vprašanja . . . Izseljevanje . . . Med klijenti v pisarni tolikrat zadeneš ob nje. Sicer pa zanimivi tipi! Civilno pravo in pravno čutenje našega kmečkega človeka! — Občinske volitve . . .

Kdo je ta elegantni gospod, ki mu vidiš oddaleč, da je porabil mnogo skrbnosti na svojo zunanjost od prečke v laseh, od

razumnega obraza do novih čevljev, rokavic in palice s srebrno kljuko? Kako umerjene so kretnje njegove trenirane, ozke roke, kako primerno spremljajo te kretnje njegovo duhovito besedovanje, kako podčrtavajo vse, kar povdarja!

In o čem razpravljata, razpravljava? O gospodarskih problemih, o psihologiji mase, o umetnosti, o znanosti? Sedaj, na blatni cesti, v curljajočem dežju, pešec v koloni, sedaj si se srečal s tem skrbno počesanim, izbrano obutim in orokavičenim gospodom, da govorita o tisoč in eni lepoti tvojega preteklega življenja, ki je bilo, predno so te vtaknili v sive gamaše, sivi plašč, ti dali puško in bodalo in te poslali na pot v smeri proti gromu. Zakaj ni ta elegantni gospod poškropljen z blatom, zakaj nima ovratnika privihnjenega, zakaj ne leži pod apnom in ilovico, da bi tudi njemu, negibnemu, kapljala voda za vrat?

Je to Dolef? Fuimus Troës?

Ne, to ni Dolef. To je slovenski inteligent, ki se je zanimal za znanstveno pojmovanje svojega naroda, vseh njegovih prilik in neprilik, ki je čital in izdajal revije in gorel za vse, „kar srce si lepega obeta“, in ki je iskal utehe v kulturi, v kultiviranju.

Alter Ego nas vseh je to, s katerim sva se srečala na tej blatni poti, samo da on, genijalni aforist in izgubljeni študent ni več „raztrgan ves in razcapan“, marveč skrbno oblečen, ne več zapit, nego marljiv delavec v uradu in doma, modern človek, ki najde med delom odmore slastnega užitka, — Alter Ego nas vseh me je srečal sredi te ceste, ki nas ne vodi nikamor, od nikoder, me nagovoril in mi iznova vzbudil vprašanje: Kedaj? Kedaj? Kedaj?

Blatna se vijuga ilovnata cesta pred nami. Drobno curlja dež, drobne kaplje rose s ščitka na lice, pod mokro čapko se klanja glava in tope oči se upirajo v premikanje prednikovih pet, v njegovo puškino kopito. Za vrat curlja, izpod noge brizgne, troblja zapoje zategli signal tra-ti-ta-taa! in kolona krene na desno, da se umakne v bobnečem diru bližajoči se vrsti vozov, vozečih nam hrano na mesto, kjer bomo taborili sredi razmočenih travnikov.

Séde li tudi oni z nami s skodelo vojaške konserve, oni, mimo čegar doma smo stopali, oni, ki leži pod apnom in ilovico in si ne more zavihati ovratnika pred deževnimi curki?

Se li vrne k svojemu domu?

In Alter Ego?

Kedaj, kedaj, kedaj?

Dr. Pavel Grošelj:

Astronomski pomenki.

(Dalje.)

II. Mars, zvezda ugank.

Če bi mi bilo dano na izbiro, v katerem delu prostranega vesoljstva bi se hotel znova naroditi, tedaj bi si poiskal jako skromen kotiček. Ne poželel bi si po onih magičnih deželah, ki jim v mavrični lepoti sije troje ogromnih raznobarvnih solnc in ki se preko njih prelivajo zarje in dnevi v trojni, vijolični, rdeči in zeleni luči, tudi bi me ne mikalo toliko nastaniti se v meglenem repu kakega kometa in prejadrati na njem nepoznane nebesne dalje: prav brez vsakega pomisleka bi se odločil za ponižnega Marsa.

„Zakaj neki?“ si mislIš.

Saj je vendar tako majhen in siromašen ta svet! Devet njegovih kroglic bi moral zgnesti, da ustvariš eno samo zemljo. — Saj leži njegovo kraljestvo tako blizu naše rodne domačije, v ugodnem slučaju jedva 57 milijonov kilometrov daleč. Če bi se premestil z zemlje nanj, koliko pomeni to v vesoljstvu? Kakor da bi se bil preselil iz ene vasice v drugo.

Kaj mikavnega in novega imam torej iskati na njem?

Obrni pogled na nočno nebo, razžarjeno od zvezdnega bleska! Med srebrnim svetlikanjem zvezdnega morja gori visoko na južnem nebu drobna rdeča lučica. Kot brleča svetilka na samotni ladji daleč na odprtem morju. Skozi ozvezdje Leva krmari danes tajinstvena barčica. Črez mesec dni jo najdeš zasidrano v sosednjem zvezdnem otočju in zopet beži dalje — in dalje po neutrudni nebesni poti.

Posestrima zemlji mora biti ta nemirna zvezdna ladjica z rdečo svetilko. Pravo „begajoče“ solnčno dete mora biti njen krmar, saj obkroža tudi on kot planet mogočnega družinskega očeta — žarko solnce. — Ime mu je „Mars“.

Med vsemi trepetajočimi tisoči, kolikor ti jih šteje oko na nebu, da, med vsemi milijoni, ki ti jih prižge daljnogled v brezdanjih globinah vesoljstva, ne najdeš zvezde, ki bi jo bilo opletla znanost s tako globokoumnimi in mičnimi pravljicami kot njega.

Poleg sijajne Večernice in svetlega Jupitra je Mars že priprostemu človeku najbolj očita prikazen na zvezdnem nebu. Njegov krvavordeči sijaj je vedno znova nase obračal oči ter vzbujal v duši grozo in strah.

„Žareče oglje“ so ga zvali v sanskritu naši pradedje ob bregovih Inda, „piróejs“, tlečo zvezdo, so ga imenovali Grki. Rimljani pa so krstili rdečo premičnico z njenim pravim današnjim nazivom, nadéli so ji ime boga krvi in vojske — Marsa.

Gorje onemu, ki mu je Mars vladar življenja! V tem so si bili edini v srednjem veku vsi vedeži, ki so umeli brati iz zvezd. Dvakrat gorje mu, komur je stal ob rojstvu v posamičnih izmed „dvanajsterih nebesnih hiš“. Ako ti je svetil v zibel n. pr. iz „hiše ženitve“, tedaj ti obeta hudobno, bojevito ženo, pristno Ksantipo.

Davno že je izpričal daljnogled, da planeti niso varljive vešče, ki jih prižigajo rojenice in osodni duhovi ob tvoji zibeli, temveč da so nebesni svetovi, ki teko skozi vesoljstvo po železnih, neizprosnih zakonih. Gore in planjave, menjavo noči in dneva smo zazrli na površini teh daljnih zemlja, drobne lunice smo odkrili ob njih, ki jih spremljajo in jim razsvetljujejo noči. Edini Mars ni skinil tajinstvene krinke: tudi najboljši daljnogled je prikazal astronomu le svetlo rdečo liso, kot tleče oko nočne pošasti.

Nebeški plesalec.

Kako mogočno začudenje se je torej moralo vzbuditi, ko je krog l. 1660 zapazil Huygens na rdeči marsovi kroglici temnejše modrikaste pege. In če ga ne vara oko — pege drčijo po obli dalje in dalje — ter slednjič izginejo. Za vedno? — Ne, — prihodnja noč jih pripelje znova pred strmeče oko. Veličastna misel je morala kot blisk prešiniti Huygensa: Mars, vrteča se zemlja!

To ti je bilo tedaj veselja med „zvezdnimi vedeži“! Iz tega skromnega odkritja so čitali z vsemi podrobnostmi svetovno usodo — Marsa.

Prav isto noč je bila dotiskana njegova stoletna pratika, dotiskana za svet, ki blodi milijone kilometrov od nas po vesoljstvu.

Da se menja na Marsu noč in dan, so čitali zvezdogledi v tisti noči iz vrtečih se peg. Da se vrstita tamkaj tema in luč skoro natančno v 24urnem ritmu, torej enako, kakor na rodni zemlji. Da tiči v marsovem telesu os, ki se je nagnila v vrtoglavem planetskem plesu, tako da ti brenči Mars pošev po svetovnem plesišču

krog solnca — kot vrtalka, ki ti jo zavrtali deček z viška na mizo krog svetilke na njeni sredi.

Tako obrača vrtoglavi, okroglotrebušni plesalec sedaj svojo glavo, sedaj zopet noge proti žgočemu solncu, da mu pripekajo žarki enkrat na južni, drugič na severni tečaj kroglastega telesa. Ko je priplesal plesalec enkrat vseokrog solnčne dvorane, je dopolnil vse štiri planetske plesne figure: z i m o, p o m l a d, p o l e t j e, j e s e n. — Vse, kakor zemlja.

In zapisala je zvezdna pratika: Mars se zavrti okoli osi v $24^h\ 37^m\ 23^s$ — tako dolg je torej njegov dan; okoli solnca priroma v 670 marsovih dneh — njegovo leto je torej samo za mesec dni krajše od d v e h zemeljskih let.

Skoro istočasno se je posrečilo H u y g e n s u še drugo važno odkritje. Vrh glave razkrinkanega plesalca je zapazil na južnem marsovem tečaju belo čepico.

Ali morda zebe solnčnega sinka, ki se je podal tako daleč od gorkega domačega ognjišča po svetu? Priprosta, skoro naivna je ta misel in vendar je morebiti resnična. Sloviti H e r s c h e l je posvetil vso pozornost tema marsovima čepicama, kajti med tem so zapazili, da krije tudi severni marsov tečaj enako pokrivalo.

In glej čuda! — Pravkar je minula na severni marsovi polobli zima. Obtečajne dežele, ki so bile dolgih 160 zemeljskih dni odete v temo in mraz polarne noči, se kopljejo zopet v oživljajočih solnčnih žarkih. Kako skrbno je odel Mars svoje pokrajine preko trde, neizprosne zime. Črez in črez jih je pokril s svetlo čepico, ki blesti v pomladnem solncu kot bi bila stkana iz snežnobele volne. Vedno bliže proti solncu obrača Mars belo polarno kučmo. Že si sega na severni poluti pomlad v roke s poletjem — no, sedaj bi bi bil pač že čas, da si jo snameš! Manjša in manjša mu postaja zagonetna čepica, krči se in krči, da slednjič preostane od nje le droben svetal otoček na marsovem temenu.

Poletje se prerodi v jesen, jesen se umakne zimi. Nazaj v večno noč in mraz se odmika severni konec marsove vrtalke. — In kakor je bil paral in paral v pomladnjih dnevih obtečajno zimsko suknjo, tako je znova prede in prede v jesenskih večerih, da ga ne zaloti ostra zima brez varnostne odeje.

Eno samo rešitev pripuščajo zanimivi marsovi kapici, ki jih premenoma snema in natika, sedaj na severni, sedaj na južni poluti, kakor hiti preko njih vrsta letnih časov. Tudi Herschel ni izgrešil

te čudapolne rešitve: v belih čepicah motrimo večni led in sneg marsovih polarnih dežel.

Kjer pa se tali sneg, tamkaj mora biti tudi voda, in kjer je voda, ondi smemo upravičeno pričakovati tudi ozračja. Zrak in voda pa sta oče in mati — življenja.

Pogubonosna vedeževalska zvezda se je preobrazila pred očmi zvezdoznancev v ljubek svet, ki mu sveti dan in ga zastira noč, ki mu poje solnce kot nam veličastno simfonijo štirih letnih časov, ki hrume po njem mrzli sneženi viharji in mu buče razpenjena morja v jesenskih nevihtah.

Neko sladko, pritajeno vprašanje se je tedaj oglasilo v srcih zvezdoznancev: „Morebiti živijo na Marsu vendarle rojenice? — Živé, stoje in pojo ob zibeli njegovega življenja?“ —

Od Herschela do danes so si vedno znova zastavljali raziskovalci Marsa to vprašanje in skoraj enodušno odgovarjali nanj. Če te mika, da si priboriš tudi ti v njih zboru glasovalno pravico, se vglobi z menoj v obširne akte, ki so jih zbrali astronomi o Marsu, tej čudapolni zvezdi ugank!

— — — Zmračilo se je. Prijetno prasketa ogenj v kaminu. Sédi kraj mene in kramljajva!

„Kje torej iščete na Marsu življenja? Ali mari samo v njegovem vodovju? Ali pa se morda dvigajo na njem tudi plošče celin in otokov iz šumečih morij?“

— Rad bi ti pokazal na lastne oči marsove kontinente in morja, toda ta svet kroži tako daleč od nas po vesoljstvu, da razmotrijo njegovo površje jedva najboljši opazovalci v najbolj vedrih in čistih nočeh. Toda biti morajo opremljeni z najizbornejšimi daljnogledi. Luna nam je v primeri z Marsom tako blizu, da jo lahko smatramo za košček domače zemlje. Od 57 do 377 miljonov kilometrov je daleč do njega. —

„Odkod ta velika menjava v razdalji Zemlje in Marsa?“

— Sta pač oba svetà potnika — Zemlja in Mars. Veš, kakor dve jadrnici, ki v raznih razdaljah in z različno hitrostjo obkrožata svetilnik na samotnem otoku. Sedaj jadrata vštric, sedaj drčita vsaka na nasprotni strani svetilnika po morju. Mars je ona barka, ki vozi manj hitro in bolj daleč od zvezdnega svetilnika, solnca. —

„In koliko je to 377 miljonov kilometrov?“

— Če bi razpel od nas do Marsa žico in nabodel nanjo zemljo pri zemlji, kakor natika slaščicar sladke kostanje, tedaj bi potreboval skoro 30.000 zemljá. In če bi jih nasadil bolj poredko, n. pr. na

vsako lunino razdaljo eno samo, še vedno bi jih porabil skoro tisoč. Tolikrat je torej Mars dalje od nas kot luna. —

„In na to grozno razdaljo, praviš, razločujejo na njem celine in morja?"

— Da! Tudi jaz sem jih videl. Toda le „sled sence zarje" one lepote, ki so jo odkrili na Marsu njegovi opazovalci in jo shranili v risbah.

Rdečkastorumena kroglica mi miglja pred očmi v daljnogledu. Na južnem tečaju ji blesti bela snežna čepica. Ko se polagoma privadi oko, se mi zdi kot da leži preko južne polute temnejši modrikast dih. Vedno bolj postaja izrazit in sčasoma razločim popolnoma jasno, kako segajo južne modrosive pokrajine v obliki nekoliko ukrivljenega lijaka v peščenorumene dežele na marsovem severu.

Povedali so mi, da sivkastomodre pokrajine so morja, rumenkaste pa kopna zemlja. Oni temni lij da je največji morski zaliv na Marsu in da se zove Velika Sirta. —

„Torej eno samo veliko morje na jugu in ena sama ogromna celina na severu?"

— Res, skoro tako. Toda v tem morju so odkrili astronomi po nepopisno trudapolnih opazovanjih cela obširna otočja, na prostranem kontinentu pa, ki pokriva daleko več kot polovico marsove oble, so izsledili široka modrikasta jezera.

Preteklo je že dobrih petdeset let, kar nam je podaril leydenski astronom Kaiser (1862—64) prvo zanesljivo in izredno podrobno karto marsovega površja. —

„Gore in doline, prerije in gozdovi, puščave in travniki, vse je zarisano na nji?"

— Vidiš, prav teh pokrajinskih slik so pogrešali areologi (marsoslovci) na marsovi obli. In predstavljali so si, da so njegove dežele ena sama brezupna pustinja — neskončna planjava peščenega morja, brez zelenečih oaz, brez holmov in hribov. Kamorkoli obrneš pogled: brezbrežje rumenega peska. Ni je samotne karavane, ki bi gazila skozi deželo molka in smrti, ni ga ne šumečega potoka in ne skromne rastline v izsušeni zemlji. Morje pa, ki liže obali te brezmejne mrtvašnice, je umazano plitvo močvirje, ki samo še čaka, da se zadostno ohladi v tej silni razdalji od ogrevajočega solnca in slednjič — zamrzne. — Končan je pokop solčnega sina.

Z žugajočim prstom so tedaj kazali proroki v bodočnost. Zemlja, oglej si svojo usodo in smrt! Tudi tvoja gorovja bo zmlel neumorni zob časa v prah in pepel ter ti ostružil nagubano lice. Kolikor ti bo dotlej še ostalo vodá, ti jih zasuje gorski pesek in grušč ter pretvori v plitvine. Sesule se bodo gore v peščene planjave, dvignili se bodo prepadi morja v plitve močvirne mlake.

Mars je dokaj starejši sin očeta solnca kot zemlja. Tudi je njegovo drobno telo živelo vse burnejše in hitrejše planetsko življenje. Toliko preje je tudi dozorel in se postaral. V njem gledamo svet, ki je že izpolnil svojo vsemirsko nalogo in ki se pripravlja na neprebudno zvezdno spanje. In spal bi že davno, da ga ni prebudila k življenju čarodejna beseda.

Prekopi na Marsu.

Bilo je krog l. 1880, ko sta drčala Zemlja in Mars vštric skozi vesoljstvo in ko je torej ločila obe barčici razmeroma majhna razdalja.[1]

V Milanu je živel tedaj mlad astronom, Giovanni Schiaparelli, tenkozoren motritelj nebesnih prikazni ter samemu sebi strog in razsoden kritik. Daljnogled posebne popolnosti ter vedno „jasno nebo italijansko" sta mu bila zvesta zaveznika pri trudapolnem delu, ki se ga je lotil z mladeniško vnemo. Bila pa sta mu tudi neobhodno nujna pomočnika, kajti najtežavnejši objekt zvezdnega neba, marsovo lice, si je izbral za cilj svojih študij.[2]

— Kakor so zajezili egipčanski kralji poplave očeta Nila, izgrebli v brezupno puščavo prekope ter razlili po njih blagoslov in življenje preko izsušene peščene zemlje, da je postromila palma ovela mahala, da se je dvignil sklonjeni papirus ob nabrekli strugi, da je veselo zamukala žejna živina po stajah: tako so oplodila blesteča Schiaparellijeva odkritja pustinje na Marsu. Prepojile so jih v pravem pomenu besede z oživljajočo mokroto.

Na marsovih celinah je zasledil Schiaparelli celo omrežje premočrtnih prekopov!

Vsevprek po marsovih celinah, ki so jih doslej slikali areologi kot enolične rdečkastorumene planjave, je odkrilo bistro Schiaparellijevo oko prečudovito risbo. Drobne črte teko po njih, temne in ostre kot bi bile zarisane s tušem. Vežejo se, križajo in razhajajo,

[1] V mislih imam marsove opozicije v letih 1877, 1879 in 1881.

[2] Giovanni Schiaparelli: Oservazioni astronomiche e fisiche sull'asse di rotazione e sulla topografia del pianeta Marte. Rim 1778—86. (Astronomska in fizikalna opazovanja o osi in površju planeta Marsa.)

spajajo morja in jezera, da se ti vidi marsova obla, kot da bi bila omrežena od preumetno razvrščenih temnih prog. Ni jim vedel razložiti vzroka in bistva, v prvi zadregi jih je nazval po značilni obliki: kanale.

Nepopisno razburjenje v zboru zvezdogledov! Sto mogočnih teleskopov so naravnali na zagonetno rdečo zvezdo. — Vse brez uspeha! — Prekopi na Marsu so sad razgrete domišljije: smešna prevara ali nesramna laž!

Vsa velika odkritja so delila enako usodo, iz „laži“ in „prevare“ je vzbrstela kot roža — blesteča resnica.

V Ameriki sta se kmalu odzvala Lowell in Pickering, Flammarion v Parizu, Cerulli v Italiji, Douglas in Antoniadi ter so pričali s svojo avtoriteto za istinitost Schiaparellijevih opazovanj. Vsi ti so videli na lastne oči prekope na Marsu ter jih začrtali v karte. In glej presenečenja! — njih slike so se vjemale skoro do zadnjih detajlov.

Neizrečno zanimiva ubranost se je pojavila v razporedbi prekopov na Marsu.

V popolnoma premih črtah teče pretežna večina kanalov skozi rumene dežele, ne krenejo ne na desno ne na levo, kot da bi se jim mudilo, da odlože dragoceni tovor na določenem mestu. Morja spajajo z morji, od jezera vodijo k jezerom, od prekopa teko do prekopa in ni ga niti enega med mnogoštevilnimi prekopi, ki bi bil izpeljan brez cilja in smisla. Niti eden se ne končuje slepo v planjavah in iščeš ga zaman, ki bi ne bil kar najtesneje uvrščen v mogočno vodno žilje našega planeta.

Kako bi mogla zgraditi slepa priroda te ogromne preme trakove, ki so razvrščeni tako smotreno in po tako enotnem načrtu preko kontinentov? Predrzna slutnja se je polastila človeštva: na Marsu bivajo razumna bitja.

Ljudje so zgradili orjaške prekope, da namakajo izsušene peščine. Kot krvne žile so jih razvodili po umirajoči puščavi, da brsti in klije življenje na planetu, ki ga je priroda že davno zapisala neizbežni smrti.

Vi inženerji še nedogledne kulturne dobe, ki boste nekoč kanalizirali Saharsko pustinjo, ne pozabite si ogledati marsovo karto! Strmeli boste nad njeno smotreno geometrijo in se učili iz nje!

Tu ti izhajajo iz sivega jezera sredi žolte puščave prekopi v vse mogoče strani sveta kot zvezdni žarki, Križpotje Haronovo (Trivium Charontis) so krstili to pokrajino Marsa. Tamkaj ti je

v loku ukrivljen kanal izrezal iz kopne zemlje deželo Tavmazijo, okroglo, kot da bi jo bil izmeril s šestilom. Popolnoma krožno Solnčno jezero (Lacus Solis) se širi v njenem središču in napaja radijarne struge, da izgleda „Dežela čudes“ kot ogromno kolo.

Otoki prekrižani od kanalov v diagonalah, struge, vzporedne kot brzojavne žice, dežele, omejene od prekopov v pravilnem kvadratu — in kar ti še poželi srce geometričnih slik, vse najdeš zarisane v detajlnih marsovih kartah.

Kadar občuduje človek preumetno risbo prekopnega omrežja na Marsu, tedaj često od samega presenečenja pozabi, da mu drobni papirni globus predstavlja cel ogromen nebesni svet. Tolik se vidi Mars iz daljnih zvezdnih perspektiv. Toda koliko meri v resnici njegova navidezno nežna planetska pajčevina?

Vznemirljivo se glasi odgovor astronomov. — Kakih 30 *km* so široki najožji izmed prekopov na Marsu, ki jih ravno še komaj razbere prodorna sila najjačjih daljnogledov; do 300 *km* meri od brega do brega največji med njimi, Nilosyrtis; približno 60 *km* znaša njih poprečna širina, torej neprimerno več kot najogromnejšega veletoka rodne zemlje. Celo Ljubljansko polje bi lahko posadil kot otok v to ogromno strugo.

Enako velikanska je tudi njih dolžina. Kratki prekopi teko sicer kvečjemu 600 *km* daleč, toda mnogo orjakov lahko naštevaš, ki se kot ogromna kača ovijajo cele četrtine marsovega telesa, več kot 5000 *km* daleč. Titanski mora biti ta „vodovod“, širok kot cela dežela bi peljal od Rima do Petrograda!

Kdo naj pri tej nepojmljivi razsežnosti kanalskega omrežja še veruje v bajko o „zgradbah razumnih bitij“? — Kvečjemu, če bi prebival na Marsu narod samih Herkulov, orjakov po telesu, ali pa — orjakov po duhu.

— Kako mirno je še počivala zemlja v naročju očeta solnca, ko je Mars že davno živel svobodno planetsko življenje. V miljonletni preteklosti spijo na njem one dobe, ki jih živimo danes na zemlji kot vročo sedanjost.

Stoječ na „višku“ kulture gledaš prezirljivo nazaj na ono kosmato pošast, ki je s kamenito sulico v roki sledila po evropskih pragozdih in stepah turu in zobru, ki se je bratila po vlažnih, mračnih duplinah z medvedom in levom.

In bitja na Marsu? — Ali ne motrijo ona tvoje kulturne sedanjosti iz še veliko višje umske perspektive? Kdo ve, ali sploh

štejejo Marsijanci tvoje „stoletje elektrike in pare“ med zgodovino človeške „kulture“, ali ne govorijo morda o njem kot o daljni, ugasli zarji, ki je svetila nekoč k prihodu „razumnega“ bitja — nadčloveka? Smele Nietzschejeve sanje so morda na Marsu že davnaj pozabljena resnica.

Pripelji svojega prednika z zverskim zobovjem in kamenim kopjem v sedanjost ter mu razkaži svoje kraljestvo, motorje in zračna letala, elektriko in umetnost kirurga — ne bo te razumel, pokleknil bo pred teboj — in te molil.

Enako stojiš ti danes pred čarobnim kraljestvom človeka na Marsu. Tvoj duh ne zmore njegovih globin. Presiromašno je tvoje umsko merilo, da bi izmeril z njim kulturno zgradbo Marsijancev!

— Pogled v bodoče kulturne zarje in zaupanje v nezadržen napredek človeštva sta podkrepila našo vero v brezmejno stvariteljno silo visoko razvitega marsijanskega plemena.

Vrhutega pa je astronomija Marsijancem izdatno olajšala „herkulovo delo“.

Kdo bi si drznil trditi, da morajo biti kanali na Marsu v vsej svoji širini umetno izkopane vodne struge? Tudi egipčanski kralji niso prekopali celega Egipta; tesne prekope so razvodili po njem, in vendar je zazelenela ob poplavi cela obširna dežela.

Kar nam prikazuje na Marsu daljnogled kot enoten temen prekop, to je v resnici obširen zeleneč pustinjski pas, ki ga napaja in oživlja ozka žila v njegovi sredini.

Leta 1878 je opazoval Schiaparelli, kako je zapadel na Marsu sneg. Belkasta proga se je vlegla preko puščav in prekopov. Če bi bili kanali v resnici ogromne izdolbene struge, napolnjene v vsej svoji širini z žuborečim vodovjem, tedaj bi morali teči povsem nemoteno skozi snežene planjave. Toda daljnogled je pokazal drugače. Kjerkoli se je križala svetla snežna proga s prekopi, je zamedla na obeh straneh njih bregove s snegom, da je samo še v sredini preostala ozka temnejša struga.

„Po teh opazovanjih je pač vsak dvom nad marsovimi kanali izključen!“ mi pritrjuješ.

— Še davno ne, dragi prijatelj! Nov, veliko bolj tehten pomislek je našla znanost proti prekopom na Marsu. In bilo se je resno bati, da se nam cela divna kanalska teorija lepega dne ne „posuši“ v pravem pomenu te besede in da nam preostanejo struge — prazne in suhe.

Astrofizika nam je zaupala važno novico, da je Mars že skoro popolnoma izsušen svet, ki razpolaga le z izredno majhno množino vode.

Nikdar se ne zavijejo njegove pokrajine v gosto oblačje, nikoli se ne vlijejo oživljajoče plohe na žejne puščave. Niti jesenska megla, niti soparica poletnega dneva ne odene njegovih dežel z medlim, neprozornim plaščem.

Kadarkoli obrneš nanj daljnogled, te pozdravijo jasni obrisi celin in morij skozi marsovo čisto, planinskovedro ozračje.

Po njegovih kontinentih vlada leto in dan tropična suša.

Če se zmegli tuintam kak skromen kotiček, če se zasveti vsake svete čase enkrat nežna snežena pega, kaj naj zaleže to mogočnim prekopom? — Kot da bi kanil kapljico vode na razbeljeno železo.

Iz katerega rezervoarja naj se tedaj prehranjuje marsovo vodno žilje, odkod, misliš, da zajema one ogromne množine voda, ki jih popije dan na dan peščena pustinja? —

„Brezdvomno iz morja!“

— Toda marsovi „oceani“ so le borne močvirne plitvine.

Kjer se proži danes sinja vodna gladina, tamkaj zalslediš črez mesec dni rdečkastožolt kontinent; kjer se je včeraj kopalo v južnem vodovju rumeno otočje, ondi se jutri že širi modrikasta morska ravan.

Prava „dvoživka“ je voda na Marsu, morje napol in napol kopna zemlja, z enim imenom — močvirje.

Kdo bi tedaj gradil prekope skozi brezmejne puščave, pa bi ne imel niti rek in potokov, niti kaplje dežja izpod vedno vedrega neba? Kdo bi razpel struge od morja do morja, pa bi se moral neprestano bati, da se mu morja sama ne izsuše in jih ne „preplavi“ celina?

Če je prekopno omrežje na Marsu v istini delo razumnih bitij, tedaj je moralo biti dograjeno ob času, ko se je ponašal Mars še z zadostno množino vode. V njem občudujemo ogromen nagroben spomenik marsijanske kulture. — Tukaj počiva velekulturni rod Marsijancev, podlegel je v nadčloveški borbi s prirodnimi silami. — Tako stoji pisano na njem.

— Le na prvi pogled te premoti ta misel. Če jo premeriš do dna, ti zablisne iz nje nov argument za smotrenost in živo potrebo kanalov na Marsu.

Svetu, ki so mu izravnane gore in morja zasuta, preti poleg suše še druga, enako opasna nevarnost. V polarnih čepicah leži njen izvor, ki smo jih pozabili vzeti v račun pri vodni bilansi.

Dovolj jasno ti Mars pripoveduje o nji, kadar se poslavlja zima od njegovih dežel.

— Pomlad je tu! Kako enolične in puste vstajajo marsove pokrajine iz zimskega spanja. Zarumenela so jezera in morja kot da bi se bila izsušila preko zime. Obledeli so po celinah temni prekopi, da jedva še tu in tam opaziš medlo sled njih omrežja. Na beli tečajni kučmi počiva toplo pomladno solnce. V njegovih žarkih se tali snežna odeja — in ko prihaja poletje, ji je odkopnel že obširen pas. Temen rob se pojavi vseokrog taleče se čepice, kot da bi tamkaj zastajalo in naraščalo globoko vodovje. Že nabrekajo plitva morja na jugu in stopajo preko nizkih otokov. Vedno temnejša se riše planjava vodá, ko se je napila polarne povodnji. Bliže in bliže k celinam hrumi narastlo vodovje. Zdaj, zdaj bo planila strašna poplava preko nizkih peščenih planjav in potopila v vesoljnem potopu vse kontinente.

Sedaj se odprite, vi žejni prekopi! Vklenite pretečo poplavo v meje svojih bregov in popeljite nje grozo kot blagoslov po izmučeni zemlji!

In res! — Struga za strugo se stemni po žoltih celinah, ostrejše in jačje postajajo črte prekopov, množe se, spajajo v enotno omrežje. In ko je sila največja — prikaže se čudo!

Kar črez noč se pojavi poleg nabreklega kanala, sedaj tu sedaj tam, nova vzporedna struga. Kot da je odprla ob najhujši nevarnosti tajinstvena roka zatvornice nevidnega kanala.

Ko je l. 1888 Schiaparelli prvič popisal ta zagonetni pojav podvojitve marsovih prekopov, so učenjaki majali z glavami. In še danes bi ga prištevali med bajke iz „Tisoč in ene noči“, da ga niso videli na lastne oči in izpričali tudi drugi resni in trezni opazovalci. (Konec prihodnjič.)

Književna poročila

Dr. Josip Gruden, Zgodovina slovenskega naroda. VI. zvezek. Izdala Družba sv. Mohorja v Celovcu, 1916. Str. 873—1088.

V svetovni zgodovini so se odigrali v dobi, ki jo v letošnjem zvezku popisuje dr. Gruden, namreč v 17. in 18. stoletju, veliki dogodki. Stare države so začele razpadati, oziroma so tudi razpadle (španska, švedska, poljska, turška) in na njih mesto so stopile nove velesile (ruska, avstrijska, pruska). V politiki je zavladal cerkveni in državni absolutizem, ki se je umaknil pozneje prosvetljenemu in s

prosvetljenostjo se je začelo tudi novo duševno življenje za evropske narode. Za nas Slovence vsa ta doba ne pomenja veliko, posebno ne za naš narodni in duševni razvoj. Narodnega življenja je jako malo. Junaška doba odbijanja turških napadov počasi ponehа in istotako tudi kmečki upori. Živahno protestantsko slovstveno delovanje je zatrto, a literarni poskusi protireformacijskih pisateljev so slabi in precej osamljeni ter ohranjujejo komaj kontinuiteto slovstvenega delovanja in ljubezen naroda do tiskane slovenske knjige. Kolikor je duševnega življenja med nami, je tuje. Romanska kultura se začne širiti in pod njenim vplivom ustvarjajo razni tuji laški umetniki slikarska, kiparska in stavbna dela. Med plemstvom in meščanstvom se širi italijanski vpliv in vedno večje je število laških plemenitašev in meščanov. Nikjer našega duha. Šele s prosvetljeno dobo se začenja zopet živahnejše gibanje slovenskega duha in šele tedaj zopet slišimo o delu in delih Slovencev. Neplodnost in suhoparnost 17. in 18. stoletja za Slovence se pozna tudi pisatelju. Posebno prvi del letošnjega snopiča Zgodovine slovenskega naroda je malo zanimiv in bi bil še manj, če bi ga ne krasilo precejšnje število slik. Z večjim zanimanjem bo vsakdo čital drugo polovico, ki popisuje kulturne razmere: plemstvo, meščanstvo, trgovino in obrt, znanost in umetnost, slov. slovstvo, kmetske hiše, ljudske običaje, nošo in končno razne nadloge, ki so trle naše prednike: kužne čase, čarovništvo. Glavni vir je bil pisatelju za ta del Valvasor in po njem je posnetih tudi precej prav zanimivih slik.

Po dosedanjem obsegu Zgodovine sklepajoč, pričakujemo od pisatelja še dva snopiča. Le škoda, da sedmega radi vojnega časa ne prejmemo prihodnje leto.

I. B — k.

Koledar šolske Družbe sv. Cirila in Metoda v Ljubljani za navadno leto 1917. Izdalo in založilo vodstvo. 8⁰. 156 str. + inserati. Cena broš. 1 K 20 v.

Med našimi narodno-obrambnimi organizacijami nadaljuje svoje delovanje tudi med vojsko edino Družba sv. Cirila in Metoda. V minolem šolskem letu je vzdrževala 18 otroških vrtcev, ki jih je obiskovalo nad tisoč otrok, in šest ljudskih šol z 31 razredi, med temi so tri tržaške osemrazrednice s 40 oddelki in nad 2000 učenci. Njeni zavodi v Krminu, Pevmi in na Blanči pri Gorici vsled vojnih dogodkov niso delovali. „Vestnik“ nam je podal natančno bilanco družbe l. 1915, izvestje o njeni imovini in proračun za l. 1917 z edino postojanko: „Stroški 160.000 K“, ki trka na rodoljubna srca vseh zavednih Slovencev. Delovanje podružnic je bilo vsled obstoječih razmer močno ovirano, a ponekod še vendar precej živahno. — Za običajnim koledarjem so uvrščene najnovejše poštne določbe in lestvice kolkovin, katerim sledita črtica o 90letnem jubilarju Luki Svetcu, družbinem podpredsedniku od njenega postanka, in življenjepis blagega dobrotnika Antona Poljšaka, ki je zapustil vse svoje imetje šolski družbi. — Vojnim in drugim smrtnim žrtvam v vrstah D. C. M. v hvaležni spomin je nanizana daljša vrsta kratkih nekrologov s slikami. Ing. I. Mačkovšek je priobčil zanimivo statistično razpravo o narodnostih na Primorskem po prvem uradnem raziskovanju pred 70 leti; A. Beg je opozoril na stoletnici rojstva dveh odličnih Slovencev: Davorina Trstenjaka in Andreja Pirnata. Leposlovni del, v prozi in verzih, je po večini oskrbel Ksaver Meško. *T. D.*

Jubileji in nekrologi

Ob desetletnici smrti vstaja **Simon Gregorčič** († 24. XI. 1906) iz porušenega groba kot p r e r o k. Preroka se je čutil pesnik sam; saj je dne 21. sušca 1902 okoli polnoči spesnil naslednje verze:

„'Εκ Διὸς μαινόμενος."

Prerok in pesnik! ta sta dvojčka,
En duh obema in obraz,
Iz ene zibke sta, povojčka,
Iz ene matere podojčka, —
Li v njima nisem združen jaz?

Mordà sem združen! v srečo? v kazen!?
Čepràv! Bog, hvala Ti za dar!
Teh dveh je slednji bogoblazen;
Teh dvojčkov pa nikar narazen,
Ta vkup živi naj Tvoja stvar!

S. G r e g o r č i č.

Pesniška lepota in preroška grozota se družita zlasti v odi **„Soči"**. Naprošen, da bi dal nekaterim svojim pesmim komentarje, je odgovoril pesnik: Komentarji?! Saj so pesmi prozorne ko S o č a. Pa naj bo! K „Soči". Opazil si gotovo, da sem rabil samo prilike iz naših planin, dokler ne pridere do ravnin; — potem je Soča in pesem drugačna. Zaljubljen sem v našo Sočo. — A kaj bi se bahal z mojo „Sočo"?! Pokličem Ti samo v spomin roman tajnika Napoleona I. Vel. Romanovo dejanje vrši se tu na primorskih tleh. Naslov je „Ivan Žbogar", poslovenjen v „Sl. Narodu". Sam Napoleon I. Veliki ga je čislal in na otoku sv. Helene pripisaval opazke. Meniš, da sem zašel od predmeta? — ni moja navada. Zveza! Pisatelj Ivana Žbogarja piše, da je prehodil mnogo sveta, a tako lepobarvne reke, da ni videl, kakor je Soča. Jaz sem pisal pesem mnogo prej nego čital „Žbogarja"! Kako sem bil vesel, da Francoz in jaz — enak ukus! . . . Pismo Gregorčičevo, ki se nahaja v njem pravkar navedeni komentar, je datirano 10. 8. 02 Sv. Lovrenca dan; dodan mu je pripis:

O spomni se kedaj mučenca,
Ki spal bo bliz sv. Lovrenca!

Krasne so Gregorčičeve preroške vizije v Pepelnični noči, v Velikonočni. O pesnikovem prvem posmrtnem jubileju iskreno želimo, da bi se čim preje obistinile.

Iv. Vrhovnik= *I. Poboljšar.*

Pisateljska 25letnica Eng. Gangla. Kot drugoletnik ljubljanskega učiteljišča je napravil „Rastislav"-E. Gangl v novembrski Zvonovi številki (l. 1891) prvi korak v literarno javnost. V naslednjih Zvonovih letnikih so se množili Rastislavovi pesniški prispevki, da jih je bilo v nekaj letih za lično zbirko „Iz luči in teme". Skoro istočasno se je pridružil sotrudnikom Tomšičevega „Vrtca", v „Učiteljskem tovarišu" je proslavil 300letnico rojstva Komenskega. E. Gangl je ustanovitelj „Z v o n č k a", našega najboljšega mladinskega mesečnika, ter tudi ves čas (17 let) njegov spretni urednik. Ustanovil je nadalje Mladinsko knjižnico, ki jo izdaja „Društvo za zgradbo

učiteljskega konvikta". Za to knjižnico je spisal tri zvezke, in letos ji je podaril rokopisov za tri nove snopiče. S posebno ljubeznijo deluje kot odbornik imenovanega društva od njega ustanovitve (1895); poleg tega je pa tudi najdelavnejši odbornik oziroma član vseh drugih društev napredne učiteljske organizacije in najzaslužnejši organizator slovenskega naprednega učiteljstva. Svojemu stanu in slovenski mladini je poklonil vse, kar sta najboljšega premogla njegova duša in srce! In kar njegovih telesnih in duševnih sil in dragocenega časa niso absorbirali boji za stan in šolo, jih je posvetil slovenskemu leposlovju. Mohorjanom je napisal obsežni povesti Veliki trgovec in Trije rodovi. „Prijateljem mladosti, tovarišem veselja, bratom dela in naporov" je poklonil svoje Bele rojake. Gabrščkova „Slovanska knjižnica" je objavila njegovi izvirni drami Sad greha, Sin; trodejanka „Katka Poljakova" je ostala v rokopisu. Polni tehtnih idej in iskrene domovinske ljubezni so njegovi pesniški cikli, ki jih je priobčil v Zvonu in Slovanu. — Na mnoga veselejša, uspehov polna leta! *J. Š.*

Devetdesetletnico je praznoval dne 8. vinotoka 1916 Luka Svetec, zdrav duševno in telesno. „Sedemdeset — mnogo je let", tako je pel Stritar dr. Janezu Bleiweisu. Svetcu se jih je nanizalo dvajset več, on je dosegel med slovenskimi slovstvenimi in političnimi veljaki najvišjo starost. Naj jo nadaljuje do najskrajnejših mej in naj doživi dobo, ko se poleže svetovni vihar krog drage mu lipe slovenske, ki jo je opeval v svoji mladosti! Domu in rodu je bila posvečena njegova mladost, za nju moška leta; za doma rast, korist in slavo deluje še sedaj častiti starec. Zgodaj je zastavil vešče pero; izpod njega so vrele pesmi in povesti, pravljice in reki, jezikovne razprave in kritike, pravoslovni sestavki in uvodni članki; iz njegovih zgovornih ust so vreli v raznih zbornicah temeljiti govori v obrambo narodnih pravic; iz njegovega zlatega srca je kipela ljubezen do slovenske mladine, kar neovržno svedoči njegovo neumorno delo v Družbi sv. Cirila in Metoda, kateri je ustanovitelj, podpredsednik in častni član. Jubilar Luka Svetec je stal vedno v prvi vrsti kot neomahljiv voditelj, a hkrati je marljivo izvrševal v svojem obližju podrobno narodno delo. Njegovo delovanje, s katerim je proslavil dom in sebe, je naslikal pred .0 leti v „Ljubljanskem zvonu" v krasni prigodnici Simon Gregorčič. Pesnikovemu sklepnemu voščilu se pridružujemo tudi mi, kličoči velezaslužnemu jubilarju: „A Večni tudi tu na sveti, daj dolgo srečno Ti živeti. On daj Ti oni čas zazreti, ko srečen bo naš dom in rod . . ." *P.*

† **Evgen Sajovic.** Dne 31. oktobra 1916 je dokončal svoje življenje Evgen Sajovic, telovadni učitelj na II. državni gimnaziji v Ljubljani. Pokojni je bil rojen 12. maja 1880 v Kranju, kjer je maturiral l. 1901. Najprej se je odločil za pravništvo; toda zanimanje in ljubezen do proučevanja in gojenja telesne vzgoje mu je določila drugo smer. L. 1905 je napravil na dunajskem vseučilišču izpit za telovadnega učitelja, in je v tej lastnosti vstopil l. 1912 na II. državni gimnaziji. Pobudo za telovadbo je sprejel v telovadnici ljubljanskega Sokola, kjer ni svoje pažnje posvetil samo praktičnemu vežbanju, ampak tudi strokovnemu proučevanju telesnih vaj. Od 1896, toraj celo dvajsetletje, je verno služil Sokolstvu. Po dovršeni gimnaziji je stopil aktivno v njegove vrste. Skupno z rajnkim dr. Jankom Šavnikom je reorganiziral idejno in strokovno Sokola v Kranju, in mu je bil tudi nekaj let načelnik. Po ustanovitvi Gorenjske župe pa je bil ves čas njen načelnik. Vztrajno je deloval v vseh strokovnih odsekih, bodisi v organizaciji ali teoriji, pri praktičnem pouku ali pri novi terminologiji. Samostojno je izdal vadbeno knjižico za mladino od 6—14 leta: „Učenci in učenke" I. del (1913) in „Priprava za vaditeljske

izpite" s češko-slovenskim terminološkim slovarčkom (1913). L. 1910 je ustanovil skupno z M. Ambrožičem telesnovzgojni strokovni „Vaditeljski list", ki ga je s strokovnimi sestavki pretežno sam preskrboval. B l je sotrudnik vseh slovenskih sokolskih glasil in ni bil le znan v slovenskih temveč tudi v čeških sokolskih vrstah. V pedagoškem listu „Popotnik" je objavil (1913—14) slovenski prevod učne osnove in instrukcij za pouk telovadbe in prirejanja mladinskih iger na gimnazijah in realnih šolah. Pripravljal je izdajo telovadnih učnih knjig, toda zavratna bolezen je prečrtala vse njegove načrte. V sedanjih težkih časih, ko se spreminja vse, kar je urejevalo doslej odnošaje med človekom in človekom, se je zmanjšala vrednost poedinca, vendar zadene težko naš maloštevilen narod izguba slehernega kulturnega delavca, in z Evgenom Sajovcem je izgubila mlada, uprav razvijajoča se panoga telesnovzgojnega znanstva težko nadomestljivo moč. Časten mu spomin!

Br. Sokolov.

Razno

Otec Rogerij, govornik v novi ljubljanski stolnici. Dr. Jož. A. Glonar „Med reformacijo in romantiko" (Lj. zvon XXXVI. 1916. št. 6. str. 265) piše: „Novost je podatek, da je o. Rogerij imel pri posvečevanju ljubljanske stolnice dve pridigi v slovenskem jeziku. Odkod ima ta podatek, tega Marn ne pove; iz Rogerijevega dela samega gotovo ne" — nego iz „Historia cathedralis ecclesiae Labacensis auctore Joanne Gregorio Thalnitschero I. U. D. Labaci Anno MDCCI (Edidit A. Koblar) Labaci 1882. Dolničar popisuje konec spisa slavnosti, ki so se vršile v novi stolnici sv. Nikolaja, med njimi slovesen prenos ostankov sv. Vitala in Varije v nedeljo dne 29. velikega srpana 1706. Dopoldne je pridigal tedaj župnik iz Kranja Jakob Schilling, popoldne o. Rogerij: A prandio finitis Vesperis concionem piam ac salutiferam dixit P. Rogerius, Labacensis, Capucinus, qua finita officium Defunctorum pro benefactoribus dictum (l. c. 82). Dne 8. velikega travna 1707 je bila stolnica slovesno posvečena. Slavnosti so se vrstile osem dni. Ob osmini je bil popoldanski govornik o. Rogerij: Hora quarta pomeridiana finitis Vesperis tertia concio seu ultima slavonica habita fuit a R. P. Rogerio, Labacensi Capucino, ordinario dominicali concionatore Conventus eorum. Sumpsit textum: „Compleverunt, consacrarunt domum Domini et obtulerunt munera." (l. c. 87). *I. Poboljšar.*

Nekoliko narodnostne statistike o Poljakih. Prof. Stanislav Tync je po najnovejših virih sestavil statistično tabelo o narodnostnih, verskih, gospodarskih in šolskih razmerah Poljakov pod naslovom: Polska w cyfrach. Navajam nekoliko narodnostnih podatkov.

Rusija ima na ozemlju nekdanje Poljske z današnjimi 38,487.100 prebivalci **10,480.600** ali 27·20% Poljakov in sicer: V kongresni Poljski je izmed 13,058.000 prebivalcev Poljakov 9,424,000 ali 71·84%, Rusov je 6·74%, Nemcev 4·29%, Židov 13·42%; na Litvi in med Belorusi je izmed 12,915.000 prebivalcev 632.000 ali 5·53% Poljakov, Belorusov je 54·05%, Velikorusov 5·86%, Malorusov (Rusinov ali Ukrajincev) 3·60%, Židov 14·05%; med Malorusi je 424.600 ali 3·79% Poljakov, Malorusov je 76·85%, Židov 12·51% pri skupnem prebivalstvu 12,514.100.

Prusija ima na nekdanjem poljskem ozemlju z današnjimi 8,075.000 prebivalci **3,439.100** ali 42·59% Poljakov in sicer: Na Poznanjskem je med 2,099.800

prebivalci 1,290.700 ali 61·46% Poljakov, dočim je Nemcev 38·42%; v zapadnopruski pokrajini je 1,703 500 prebivalcev, med njimi Poljakov 604.100 ali 35·47%, dočim je Nemcev 64·45%; v vzhodnopruski pokrajini je izmed 2,064.200 prebivalcev 286·000 ali 13·88% Poljakov, a 81·37% Nemcev; v pruski Šleziji je 1,258.100 ali 56·88% Poljakov, dočim je Nemcev 40·04% pri skupnem prebivalstvu 2.208.000

Pri Avstro-Ogrski je od nekdanje Poljske Galicija z 8,025.700 prebivalci, izmed katerih je 4,672.500 ali 58·6% Poljakov, dočim je Rusinov 40·2%, a Tešinsko z 233.900 ali 54·9% Poljaki in 18·0% Nemci pri skupnem prebivalstvu 434.700 Vsega skupaj ima Avstro-Ogrska **4,906.400** ali 57·9% Poljakov in 37·9% Rusinov na nekdanjem poljskem ozemlju z današnjimi 8,460.400 prebivalci.

Izmed današnjih 55,023.000 prebivalcev na ozemlju nekdanje Poljske je Poljakov **18,826.100** ali 34·21%. Vseh Poljakov sploh je po statistiki prof. Tynca **22,051.000**. *Dr. Lončar.*

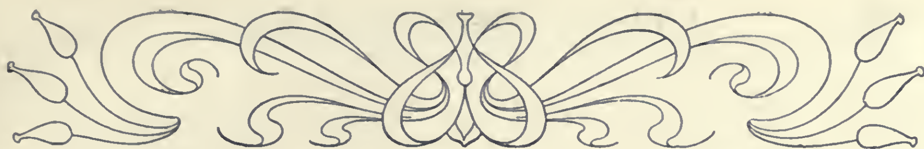
Psiholog O. Külpe. — V mislih mi je silno resna vloga, ki pripade vzgojevalcu, v najširjem pomenu besede, po vojni. In kaj čuda, če se zamisliš ob pogledu, da „list za listom pada", in sicer ravno s tistih vej, ki so najvažnejše za rast in procvit celotnega drevesa. Lani se je za vselej poslovil od svojih sotrudnikov E. Neumann, „oče eksperimentalne pedagogike", in še na zatonu istega leta (1915) je šel O. Külpe, profesor na vseučilišču v Monakovem.

Kdo je bil Külpe? Kratko bi rekli — drug Wundt! Sicer se je Külpe v neobičajni meri poglabljal v filozofska vprašanja vseh vrst, toda za veščaka je z imenom Külpe predvsem trdno združen pojem: eksperimentalna psihologija. Na ledini, v katero je Wundt zarezal prve vodilne brazde, je dalje oral in rahljal, sejal in pripravljal bogato žetev Külpe, osobito za svojega delovanja v würzburškem psihol. laboratoriju. Besedo „eksperimentalna psihologija" je Külpe pojmoval nekoliko širje od Wundta, hoteč pritegniti v območje te metode celo vrsto takih duševnih dejev, ki se jim z dosedanjimi metodami ni dalo priti do živega: mišljenje, abstrahiranje, ocenjanje, tvoritev vzorov, estetsko in etično čustvovanje ...

Kulturni pomen Külpejevega delovanja je spretno ocenjen v besedah: „Mnogo mlajših izsledovalcev je Külpe popolnoma ali vsaj deloma izšolal in zastopniki drugih ved, osobito prirodoslovci pa medicinci, so se po njegovih delih, njegovih laboratorijih in njegovih učencih za trdno prepričali, kako pomenljiva veda je psihologija ter da ima vso pravico do obstoja." (A. Fischer).

Osobito ena panoga Külpejevih dušeslovnih eksperimentov utegne sčasoma vsem, ki imajo posla s poukom in z vzgojo, odpreti čisto novih vidikov: izučevanje mišljenja v smislu in po načelih „würzburške šole". Znameniti psiholog W. Stern sodi takole o tem izučevanju: Odločilni uspeh tega izsledovanja je psihol. osamosvojitev pojavov in procesov mišljenja, to se pravi, s tem je premagana tista psihologija, ki je priznavala samo predstave in asociacije. Naši duševni procesi se ne vrše samo po mehanskih zakonih asociacije, temveč jih obvladuje smotrenost duševne aktivnosti, ki izbira, ureja in določa po smotrih: „determinirajočih tendencah". (Glej Külpejev članek: Über die moderne Psychologie des Denkens v „Internat. Monatsschrift f. Wissenschaft, Kunst u. Technik", 1912.) *— a —*

Ivan Albreht:

Balada o smrti.

Ljubica bela, deva koščena,
bodi mi sestra, jaz ti bom brat,
pojdeva temne, daljne ledine
v verni ljubezni tiho orat!

Težke so misli — težje življenje.
hladno je v krvi in v žilah mirnó!
Morda le v tvojem hladnem naročju
vendar odpre se mi skrito nebo.

Hotel bi tiho, tiho zaspati
in preminuti kot v noči dihljaj,
da bi ne prišla nikdar več nobena
želja nespametna k meni nazaj.

Hotel s teboj bi se zemlji predati,
kakor svetnik se daruje Bogu,
da bi napil se lepote in studa,
sreče, trpljenja, strasti in miru . . .

Aj, pa ti nočeš, nočeš prešerna —
toda: prisilim te z bolno roko . . .
Kadar dovolj mi bo igre objestne,
vržem pred noge ti svoje telo.

J. R. Glaser:

Po odhodu.

Izginil vlak je v polje belo,
že več ne vidim ga nikjer —
ti nema skoz okno zaroselo
zamišljeno gledaš ven v večer . . .

In glasno potniki govorijo,
tam se je zasmejal nekdó —
že truden je v tvojem srcu adijo,
ki sem ti ga dal za slovo.

Ti nema gledaš v metež sneženi
in sama ne veš, kako ti je —
in jaz ne vem, kako je meni,
ker moje misli so tvoje vse.

Večerna pesem.

K zapadu zarja tiha
se steka čez nebo —
še en trenotek kratek,
in usahnila bo.

Z menoj se vsedi, draga,
v ta mir dišečih trat —
še enkrat zajmi vsega,
poprej ko greva spat . . .

Fran Govekar:

Film.

(Konec.)

Planil je s postelje, na kateri se je zvijal in krčil kakor v božjastnem napadu, ter začel iznova svoje korakanje iz kota v kot.

„In zdaj nosim svoj križ z naslajanjem,“ je nadaljeval. „Delam, delam noč in dan. Silno trpim, toda — saj veš — vajen sem trpeti in delo mi je užitek, odkar živim . . . Nerodni so ti prostori — blaznica je polna blaznikov — večkrat me zelo motijo. Toda vedno sem bil demokrat in ta skromnost mi je končno celo všeč. Vsaj za začetek. Kmalu se itak zgradi velika palača zame in za mojo vlado. Toda to ni najnujnejše in najvažnejše. Glavno so bolnice, hiralnice, sirotniščnice in šole, šole! Potem tovarne, velike obrtovalnice, da dobe ljudje dovolj dela in dobrega zaslužka, ter razvoj kmetijstva, vinorejstva in sadjarstva! Treba je novih železnic in cest i. t. d. Dela imam ogromno, ker vse moram opravljati še sam, — ne, prav zelo moram pohvaliti svojo ženo, ker kakor prej mi je Lucija tudi danes najboljša pomočnica. Oh, kaj bi bil brez nje! Glej, kraljica je, a kako žalostna kraljica, ker je s krono izgubila mojo ljubezen, ki jo moram podarjati vso, nedeljeno le svojemu narodu!“

Ni se mogla premagati. Skočila je k njemu in ga objela: „Ti moj dobri, ubogi Janez!“

On pa jo je rahlo odrinil od sebe: „Pusti, pusti! — tega zdaj ne smeš več — ne spodobi se in . . . tudi On je živel, trpel in umrl brez žene! Ne pozabi tega! In misli na to, da gleda name od vseh strani ter me zasleduje tisoč nezaupnih oči! Zavidajo me, mrze me, ker sem nad vsemi ter mi morajo biti pokorni. Kamor stopim, me zalezujejo, vsako kretnjo mi zasačijo ter vohunijo za mano, da bi me zalotili v grehu in zmoti! Grozne sovražnike imam. Včasih čujem pod svojim oknom sumljivo hojo, včasih šepetajo pred vrati moje sobe. Slišal sem že nad seboj, kako so me preklinjali in mi pretili: o, kolikrat sem že trepetal, da mi je bilo srce prav do vratu in sem se tresel kakor mrzličen! Potem pa sem se zasmejal lastni bojazljivosti ter se karal: Kako nosiš svoj križ po Njegovih potih, če nimaš poguma slediti mu tudi v smrt! In pomirim se. Toda vedno iznova se mi vrača strah pred sovražniki in pred smrtjo.

„Imam pa tudi ogromno prijateljev in pristašev, ki me ljubijo neizmerno ter me bodo branili do skrajnosti. Zlasti padli tovariši, navadni pešci in konjeniki, topničarji in pionirji, ki so ležali v grobeh že dolgo časa, a so zopet vstali od mrtvih, ker sem molil zanje, zlasti ti so mi neskončno zvesti. Oni vedo, kdo sem. S pogledi se sporazumevamo in vsi smo si edini, da moramo dovršiti svojo gigantsko nalogo: iztrebiti vse zlo z zemlje ter ustvariti iz kraljestva Ilirije pravi raj na svetu. Potem radi umrjemo. O, težki so problemi, ki jih imamo rešiti, da dosežemo svoj cilj. Toda On je z nami. In posreči se nam gotovo.“ —

Globoko pretresen sem zapustil blaznico. Med vožnjo v mesto pa sem zvedel roman njegovega zakona. Nisem izpraševal gospe Lucije, sama je začela pripovedovati:

„„Rekli ste: Nova žrtev vojne. A motite se: vojna je le pospešila, kar je začela beda in je dognalo vse življenje trajajoče trpljenje. Postal je notarski kandidat in dobil plačo. Toda bede še ni bilo konec. Skromno plačo, ki je zadoščala jedva za dostojno preživljanje, je moral deliti na troje delov: za povračilo majhnih, a zanj strašnih dolgov, za stanovanje, prehrano in obleko ter za — bodočo otvoritev lastne pisarne. In tudi to je dognal: poplačal je vse dolgove ter si prištedil še par tisočakov. A s kolikimi žrtvami svojega duha in telesa, si morete misliti. Loviti se za postranskimi zaslužki, bdeti skoraj lačen vse noči in tlačaniti kot suženj v dobi najlepše mladosti, medtem ko se tovariši zabavajo ali vsaj mirno počivajo; tudi to je zmogel le on s svojo energijo.

Spoznala sem ga tisto leto, predno je napravil svoj notarski izpit. Upravljala sem že nekaj let materino tobakarno. Takrat sem si domišljevala, da sem že na koncu svojega življenjskega romana. Po dovršitvi meščanske šole sem posečala še v vsakem pogledu ponižen trgovski tečaj. Dobila sem službo pri nekem trgovcu v pisarni, kjer me je, nevedno dekle, zavedel brezvesten lopov. Zapeljivec je izginil, trgovec me je vrgel na cesto. Z obupano dušo sem se zavlekla v materino trafiko skrit svojo sramoto in bedo. Tja je prihajal tudi Zaman vsako jutro pred otvoritvijo notarske pisarne, bled, plah in molčeč. In kupil si je vselej le po eno smotko, nikdar več. Saj ni mogel več. Že ena sama smotka je bila zanj razkošen luksus. In z lačnimi očmi je med izbiranjem tiste edine smotke lovil z velikimi črkami tiskane naslove časopisov, se zagledal v članek, a sramežljiv in plašen hitro zopet pobegnil.

Dolgo je trajalo, da se je spustil z mano v kratek razgovor. Moja hčerka, zgovorna in z vsakomur priljudna, je morala posredovati s svojim otroškim čebljanjem. In šele počasi se je osmelil sesti ter pokramljati z Milico nekaj minut; pri tem pa je moral tudi meni privoščiti par besed. Zelo težko mu je šlo. Zaman ni bil v vedenju do žensk le zelo nespreten, nego je občutil pred njimi celo strah. Od nervoznosti je drgetal, prebledeval še huje in nekak krč mu je stiskal čeljusti, da je skoro jecljal, kadar je moral govoriti z menoj. A sčasom se je vendarle privadil najine družbe. Otroka je celo resnično vzljubil in tudi do mene je postal zaupnejši. Končno je posedal v trafiki dalj časa, vsilila sem mu kak časopis in ga zaplela v razgovor, ki se mu ni mogel odtegniti, ne da bi vzel s seboj kopo starih listov. Tako sem ga zapeljala, da je prihajal v tobakarno tudi še zvečer po uradnem poslu. Ne mislite, da sem imela pri tem sebične namene! Zaman, vedno sam in otožen, očividno živeč v skrajnem omejevanju in napornem delu, se mi je zasmilil in v svoji zapuščenosti sem videla v njem sorodno dušo. Zaželela sem si tudi inteligentne družbe, resnega izobraženca, s katerim je možno pogovoriti se.

Tako se je razvila polagoma med nama prijateljska simpatija, rojena iz vedno večjega zaupanja in spoznavanja. Postala sva končno drug drugemu potrebna, zlasti v hipih melanholije, ko hoče človeku počiti srce, ako nima nikogar, komur bi se iskreno potožil. Naposled ni bilo nobene tajnosti več med nama, in najino življenje je ležalo pred nama prosojno kakor iz stekla. Včasih, na nedeljske popoldneve, smo se kakor slučajno srečali na izprehodih preko travnikov in mimo logov ter smo korakali par sto korakov skupaj. Milica je begala za metulji in hrošči ali je trgala poljske cvetke, midva pa sva kramljala o vsakdanjostih. O, nikar ne mislite, da se je razvila kakšna sentimentalna idila! Za to sva bila preveč trezna. Oba sva bila vesela dela, pogumna in podjetna, zato pa niti humora ni manjkalo v najinih pogovorih. Ne udajmo se! je bilo najino geslo, ki sva si ga zaklicala vselej, kadar sva nehote krenila na pot otožnosti. Izprevidela sva, da sva si tudi po značaju zelo sorodna in da drug drugega izpopolnjujeva.

Mati me je izpraševala, kakšen smisel naj ima najino občevanje, in ko sem ji dejala, da sva si le iskrena prijatelja, je postala včasih resno jezna. Če se še nisem dovolj opekla in če silim slepo v novo sramoto? In grdo je gledala Zamana, kadar je postajal v trafiki. Samo za napotje prihaja in da me moti, je godrnjala. — Takrat pa je imel Zaman tudi že notarski izpit v žepu in povedal

mi je, da je prosil za novi notarijat v malem trgu ***. Težko mi je postalo ob misli, da morda že v kratkem ostavi naše mestece. Da bi me jemal za ženo, si nisem mogla niti misliti. To svoje prepričanje sem povedala mirno tudi materi. In ker je bila pametna ženska ter je videla, da ni nove škode v rodbini, me je takoj razumela in mi pritrdila. Prijateljsko se ločimo, kakor smo preživeli par let, sem si mislila.

Nekega večera pa je prihitel ves srečen v tabakarno in že na pragu je klical: „Notarijat dobil!“ — Prebledela sem, v kolenih se mi je pošibilo, in takrat sem se prav zavedla, da ga ljubim silneje, kakor sem ljubila prvega moža. A niti besede nisem mogla ziniti. — „Kako? Vi mi niti ne čestitate? Vi se ne veselite z mano?!“ se je začudil Zaman. — „O, da, seveda čestitam, — toda vaša sreča pomenja zame izgubo vaše družbe!“ sem izjecljala kolikor možno mirno. On pa je strme buljil vame: „Kako pravite? Izguba? Kaj ne pojdeva skupaj odtod?“ — Bilo je gotovo zelo komično, kako sva se čudila drug drugemu ter se gledala, kakor da govori vsak v drugem jeziku. Milica pa se je oklenila v tem hipu njegovih nog ter klicala: „Gospod, no, dajte — hip, hop!“ ter je silila kvišku Imel je namreč navado, da je prijemal dekletce za roke in noge ter jo gugaje vihtil po zraku, kličoč obenem: „Hip! Hop!“ In tudi zdaj je dvignil Zaman hčerko od tal, a pritisnil jo je nežno nase. „Milica, mislil sem, da postane tvoja mamica moja ženka, a ona zdaj noče!“ je dejal. — Žena! Zdaj šele je bila izgovorjena beseda, ki mi je pognala vso kri v glavo ter me zasula s slapom neskončnega blaženstva. „Tudi jaz sem brez očeta, Milica, a tebi sem hotel biti najboljši oče!“ je govoril žalosten, a jaz ga od same sreče in strmenja nisem mogla tolažiti. Jokala sem in jokala je Milica, Zaman pa ni razumel ničesar ter je ždel na stolu bled in prepaden, kakor da se mu je pravkar zrušila palača že davno izsanjane sreče.

Šele mati mu je razložila vso zmedo in kar hitro določila dan najine poroke. O, kako dražestna je bila njegova nerodna poštenost pri tej snubitvi in v vsej njegovi ljubezni! Kot naiven, povsem nedolžen mladenič je stopil v zakon, prvič zaljubljen v žensko. Borba z življenjem mu ni dopuščala, da bi se bil sploh spomnil drugega spola, zato pa je ohranil vso nepokvarjenost svoje duše in idealno čistost v svojem čustvovanju. Lahko si torej mislite, kako srečna sva bila v svojem zakonu. Oba navajena dela in skromnosti, sva si uredila ličen, a prav ponižen dom ter prav tako pisarno. Živela sva prav po študentovsko. Potrebovala nisva niti dekle niti pisarja,

ker opravila sva složno vse sama v stanovanju, v kuhinji in v pisarni. Zaslužek nama je zadoščal za dostojno življenje in vrhu tega sva hotela čim preje in čim več prištediti. Z veselo šegavostjo je torej Zaman likal tla in pospravljal sobe, medtem pa sem jaz postiljala, nakupovala za kuhinjo ali pripravila obed. Nato sva šla notarit. Hitro me je naučil vseh manipulacijskih poslov in po dveh letih sem mu bila že izvežban pisar in če treba tudi koncipijent. Milica je hodila v šolo; bila je vedno krepko, živahno dekle in kazala je, da postane zelo bistra, nadarjena. Tako smo živeli vzlic obilnemu delu presrečno ter imeli le še dve želji: dobiti sinka in ugodnejše notarsko mesto. Prva želja se nama ni izpolnila in prebolela sva jo tiho, brez očitanja. Druga pa se nama je uresničila: tistega dne, ko so ga odpeljali v blaznico, je bil imenovan za notarja v N."

Obrisala si je dvoje troje solz, ki so si ji usilile, a energično je stresla z glavo.

„Ne udajmo se! — Ne, ne, udati se ne smem. Zaradi Milice in tudi sebe ne. Hvaležna sem usodi za par resničnih prekrasnih let, a srečna sem, da sem še mlada, zdrava in za delo sposobna. Pa zavišem iznova rokave ter začnem zopet — že četrtič! — od začetka." —

Teden kasneje sem ga posetil zadnjič. Toda našla ga nisva več v glavnem poslopju, nego tam zadaj ob gozdiču, v poslopju za besneče blaznike.

Zdravnik je nama pravil, da je imel Zaman dva dni zapored napad besnosti, da je zbil okno, polomil stol, htel zmetati posteljo in blazino skozi zamreženo okno ter se je ves divji polotil stražnikov. Ukrotili so ga s prisilnim jopičem. Napadi pa se niso ponavljali in bolnik se je začasno pomiril. Skoro gotovo pa pobesni zopet, a še v hujši meri; zato so ga spravili v celico s poblazinjenimi stenami in mehkimi tlemi. Mogoče pa je tudi, da nastopi že vkratkem opasna duševna depresija, nagon k samomoru ali pa popolna topost, ki ji sledi smrt. Ker uživa jako malo, more umreti za oslabelostjo, dasi ga bodo krmili tudi siloma. Vsekakor hoče bolnik zdaj neprestano pisati. Zato so mu dali papirja in nekaj svinčnikov.

V celico smo stopili vsi trije in na hodniku pred vrati je čakal močan stražnik. Bal sem se najmučnejšega prizora. Toda Zaman, ki je čepel na tenki žimnici v kotu na tleh, je naglo vstal in nam sila živahno pritekel nasproti.

‚No, končno si vendar prišel!' je dejal nevoljen. ‚Ukazal sem ti vendar, da se vrni takoj, a zdaj je minil že ves dan! Stvar je nujna, nujna!'

In stekel je nazaj k svoji žimnici. Bila ga je že sama kost, prevlečena z žoltozeleno, umazanosivo poltjo. Od slabosti se je potil in po čelu in okoli nosnic so se vedno iznova zbirale srage, ki so zdrkavale na njegove prsi. Kvadratno okno skoraj pod stropom je bilo zamreženo, a je prepuščalo dovolj svetlobe v sobo.

V hipu se je vrnil s papirjem in mi ga izročil, nestrpno mi ga suvajoč v roke. „Evo, tvoj dekret!“ je dejal. „Kakor sem ti dejal: imenoval sem te za naučnega ministra v Iliriji. Tu imaš seznam vseh šol, ki jih moraš ustanoviti takoj, takoj, takoj!“ In porinil mi je v roko še drug papir. „Univerza, tehnika, gimnazije, realne gimnazije, realke, učiteljišča, strokovne šole, različne akademije, gledišča, konservatorije, javne knjižnice, zlasti pa ljudske šole! Ljudskih šol ni nikdar in nikjer dovolj! Tudi umetnikov nisem pozabil. Učiteljstva dobiš v štirih letih za vse šole. Vse slovenske profesorje in znanstvenike, delujoče v tujini, pokliči nemudoma domov ter jih nastavi s plačami, ki jih zadovolje v vsakem oziru. Za učila, knjižnice, laboratorije i. t. d. ne štedi denarja, nego nabavi vsega v najobilnejši meri in v najmodernejši popolnosti! Česar ne razumeš sam, to poveri strokovnim komisijam. A nadziraj vse natančno! Končno mi o vseh svojih ukrepih poročaj, da jih kraljevsko odobrim! Tako. Ta stvar je zdaj zame opravljena. Imenoval sem tudi že druge ministre. — Toda zdaj sestavljam iz najnujnejšega najnujnejše: zakon večnega miru. Poslušajte, kako sem ga stiliziral!“

Stekel je k žimnici, premetaval papirje, razmetal blazine, lazil po kolenih po sobah in preobrnil vsak listič, končno pa izpod žimnice potegnil debelo lepenko, ki je bila na eni strani modra ter veselo vzkriknil: „Ga že imam! Vidiš, tule je! Zdaj čuj!

Zakon večnega miru:

Mi, Janez Zaman, po milosti božji kralj ilirski, namestnik cesarski, brat in prijatelj vseh vladarjev sveta i. t. d., i. t. d. hočemo in odločamo zase, za svoje pravne naslednike ter za vse čase in kraje sledeče, kakor sledi:

§ 1. Vobče morajo vladati narode in kraljestva vesoljnega sveta prav isti najvišji zakoni časti in nravnosti, ki smo jih že doslej zmerom zahtevali od vsakega posameznika.

Zakoni morale in pravice morajo bodoče urejati v vsakem oziru in v vsakem vprašanju ne le medsebojno razmerje posameznikov, nego tudi narodov.

§ 2. Bodoče ne sme biti niti govora o aneksijah in o hegemonijah posameznih narodov nad drugimi, zakaj vsi narodi in jeziki

morajo biti poslej svobodni, neodvisni, enakopravni ter polni iskrenega spoštovanja drug pred drugim!

Čast, nravnost, pravičnost in ljubezen naj zajamčijo med državami in narodi večni mir zdaj in na večne čase!

‚No, kaj praviš? Le dva paragrafa! Ali je povedano vse?‘ —

„Izborno! Imenitno si povedal!“ sem mu pritrdil, gospej Luciji pa so se ulile solze in zaihtela je.

Zdravnik se je naslanjal doslej ob vrata, se tiho muzal in poslušal. Zdaj pa je stopil naprej ter je vprašal: „Ali zdaj nam povejte samo še, kako ta svoj epohalni zakon uveljavite? Kaj pa, če vam ne bo hotel nihče parirati? Ali napoveste potem novo svetovno vojno?“

Zaman je uprl v zdravnika svoje okrvavljene oči, silna jeza je sršela iz njih, a nervozno je zadrgetalo okoli njegovih usten, ves obraz se mu je spačil kakor od silne bolesti, pogled pa mu je postal prestrašen in poln groze. In molče se je zagledal v svojo ženo, resignirano prikimal in jo hipoma omahujoč objel: „Lucija, moja Lucija, norec, norec sem!“ je zaječal. „Vse je izgubljeno! A kaj bo s tabo? Kaj bo z Milico?“

In bridko je zajokal. Kakor bi ga zgrabili toki iz električne baterije, je začel drgetati, vztrepetavati, zvijati se, noge so mu pričele odskakovati, roke kriliti, iz ust pa mu je oril strašen, nečloveški krik, sličen tuljenju ranjene živali: „Zakaj? Pa zakaj jaz?“ Opotekel se je k svoji žimnici, se vrgel na njo se premetaval in bíl po njej s pestmi, kričeč: „Nočem! Nočem! Konec! Pusti me! Ah, pusti me vendar za božjo voljo!“

Lucija je že napravila kretnjo, da pohiti za njim, toda že so se odprle duri, in zdravnik jo je z rahlo silo potegnil na hodnik. V sobo pa je planil stražnik. Od vseh strani se je čulo kričanje, jokanje in javkanje blaznikov, ki jih je vznemirilo Zamanovo besnenje. Stražniki so begali po hodnikih in stopnicah. Kakor v groznem snu sva se z Lucijo znašla v kočiji ter se odpeljala, v vseh kosteh strah ter srce polno groze in sočutja . . .“

Nihče ni dejal ne besede po moji povesti. Le praporščak dr. Ivan, ki me je poslušal z napeto pozornostjo, je energično stresal glavo.

Takrat je zapel telefon. Viktor je posluhnil, pa takoj pograbil plašč, kukalo in revolver. „Na svoja mesta, tovariši!“

In že smo tekli iz koče.

Jasna, zvezdnata noč, nebo temno modro, noč mrzla in nemirna. Svetli bliski raket so raztrgali včasih temni nebesni baršun in zdaj in zdaj je lezel blesteč prst žarometa počasi tipajoč skozi noč. Zdajci je švignila iznad gore onstran doline velika, posebno blesteča raketa, se dvigala višje in višje ter metala gosto ploho zvezdic in isker.

Tedaj so zagrmeli na oni strani topovi, šrapneli so zabrlizgali skozi vzduh, granata za granato je zaurlikala v mogočnem loku ter se gromko raztreščila ob skalah. Čepeli smo in trepetali v svojih kritjih, pred saboj pečine in jeklene ščitke, nad saboj debele hlode ter čakali. In naenkrat se nam je zmajalo pod nogami, visoko za nami so se oglasili še naši topovi, bruhali smrt, tulili in rjoveli kakor večno zvesti bronasti psi stražniki. Takrat so zaragljale po naših jarkih in zakopih puške strojnice, zahrupele puške pešcev in tudi moja karabinka se je razgrevala huje in huje.

Mahoma je postalo okoli mene vse tiho. Kam se je potopil naenkrat peklenski orkan? Ali sem ostal sam?

Plašno sem se dvignil in pogledal: ležal sem v koči na tleh, a prvo, kar sem zagledal tik sebe, je bilo voščeno bledo lice praporščaka dr. Ivana. Ob njem je klečal vojaški zdravnik preko komolca zavihanih rokavov, njegove roke, tičoče v gumijevi rokavici, pa so bile vse krvave. In troje sanitejcev se je gibalo po sobi, eden pa si je dal opraviti z mojo nogo, ki me je silno bolela. Ali sem se udaril, ali sem si jo zlomil? In čemu me peče toli peklensko po glavi?

„Ivan, kaj se je zgodilo?“

„Vzemi pismo . . . tu v žepu na prsih . . . oddaj . . . pa reci ji, da sem jo ljubil kot svoje življenje ... a odpuščam, odpuščam ...“

V istem hipu so planili v sobo Viktor, Rasto in Vladimir, prepadeni, raztrgani in vsi blatni.

„Ivan! Bojan!“ Kot iz enih ust se je čul njihov vzkrik, a potem je utonilo vse.

Zbudil sem se šele na postelji v vojni bolnici. In zdaj sem že tretji mesec tu. A Ivanovega pisma še nisem oddal. Zvedel sem namreč, da se njegova Vida že prihodnji teden poroči. Pošljem ji ga torej prav na poročni dan in ji obenem sporočim njegovo naročilo ... Hm, morda ... kaj misliš? ... morda pa storim še bolje, če pismo sežgem? — No, premislim si še!“

In položil je pismo zopet na nočno mizico.

Dr. Ivo Šorli:

Abeceda in filozofija.

(Poučna bajka s celó poučnim koncem.)

Milanček je bil šel ob devetih v posteljico in je pustil abecednik odprt na svoji klopici, ravno na prvi strani, kjer so bile vse črke natisnjene v veliki in mali obliki, lepo druga pod drugo. Mala pisanka je ležala poleg nje.

Vse tiho je bilo v sobici do trenotka, ko velika stenska ura slovesno odbije polnoči in se zbude vse stvari ter se začno tisto bajno uro pogovarjati, človeškemu ušesu neslišno, samo druga drugi razumljivo, slike na stenah, zavese ob oknih, mize in stoli, celo preproge na tleh.

Tudi abeceda je oživela. Počasi je pokimal s svojo nežno nazaj obrnjeno glavico mali „a“ in je začutil, kako se je stresel zraven njega oče, veliki „A“, ki je hotel menda prestopiti z noge na nogo, a ga je pri tem spomnila prečna črtica na njegovo uklenjenost. Veliki „B“ se je oddahnil iz prsi in trebuha, sinček samo iz trebuha, ker so se mu bile prsi že davno usušile; stari in mladi „c“ sta nekoliko vzravnala skljućena hrbta. Tako in podobno je šlo vse dol do obeh „ž“, ki sta za spoznanje iztegnila svojo edino levo ročico in edino desno stopalce. In pričeli bi se bili tisti prijazni pogovori kakor vsak večer. „R“ bi bil na primer rekel: „Evo, Milanček jo je danes srečno primahal že do mene. Le poglejte v knjižico, kako me je mali junak dobro narisal. Ročico ima dečko, da mu ni para, res! Tebe prijatelj „k“, ki si precej zverižene sorte, je danes pogodil že tako, da se daš lahko kar tiskati. Stari „K“ bi se bil nato dobrodušno zasmejal in se potem nekoliko nadušljivo odkašljal, mali pa, ki je bil, kakor žalibog mladina, bolj drznega jezika, bi bil onega ošvignil radi navzgor zavihanega konca njegovega čevlja; a vse bi bilo ostalo pri prijaznih šalah.

Tu pa se je naenkrat oglasil tam izpod vrha suhi „f“ in je še bolj iztegnil svoj smešno dolgi vrat, da je po strani viseča glavica rahlo zabingljala:

— Ali ste slišali, kaj je včeraj rekel novi učitelj? Kakor je mlad, je le velik filozof in ponosen sem, da ta označba za to vrsto izjemnih ljudi začne ravno z menoj!

— Kaj pa takega? Kaj je rekel? je vprašal „g“.

— I, no ono, ko je opozoril otroke, kake važnosti je v življenju včasih celo to, s katerim izmed nas se začenja njegov priimek.

— No, in . . .? Res nisem poslušal.

— Pa bi lahko; saj si edini pravi ušesar med nami, če ne boš ti kolega „r“ tam doli trdil, da je tisti tvoj frlec tudi uhelj, he-he! se je zasmejal „f“. Ampak ti sosed „g“ čepiš celo zdaj na svojem mestu kakor žaba in zato se ti ne čudim, da si preslišal besede, ki jih do tega mladega človeka nismo bili vajeni, kadar so nas paglavcem vtepali v butice. Tako je rekel moj filozof: „Niti to ni na svetu vseeno,“ je rekel, „s katero začetno črko se piše vaš priimek. Tako boste večkrat v življenju slišali ukaz: „Naj stopijo naprej tisti, ki se jim začenja priimek s črkami od A do K“. In morebiti bo zanje odločeno nekaj boljšega, nego za one ali pa za druge. Toda v ti krivičnosti je tudi že največja pravičnost: oni, ki odredi tako, lahko poreče: „Nisem jih meril ne po stanu, ne po lepoti, ne po starosti; ne po srcu, ne po pameti; za začetnice njih priimkov pa nisem odgovoren ne jaz, ne njih očetje, večinoma niti njih očetov očetje in pradedje ne!“ Tako je govoril moj filozof in v marsikaterem srcu je ostalo zrno, ki bo pozneje nekoč pognalo v drevo spoznanja.

Velika tišina je nastala. Tako da se je slišalo, kako govori nihalo s kazalcema, v jeziku, ki ga razumejo samo oni, a vendar tako odsekano in trdo, kakor da naj posluša vsa soba.

Tu se oglasi v spodnjem delu abecede nekako grčanje. Mali „h“, ki stoji na tako trdnih nogah, se skloni malo naprej, da bi pogledal odkod je prišlo. A že se čuje tudi beseda:

— In drugih misli ti učiteljevo modrovanje ne vzbuja, prijatelj filozof? vprašuje z ironičnim naglasom težkoglavi „P“.

— Kake druge misli? se začudi nagovorjenec.

— No, tvoje občudovanje do tega tvojega filozofa ti je menda na poti, da bi bil začutil, koliko večje važnosti je vprašanje našega vrstnega reda za nas same. Hoho, seveda, najprej je treba misliti na ljudi, ki zaradi nas trpijo krivice, v kateri pa je že tudi „največja pravičnost“. Meni pa gre — je lagal, zakaj do tega trenutka mu še na um ni prišlo, da bi bil o tem premišljeval, — meni pa gre od hipa, ko sem zaslišal te učiteljeve besede, neprestano le to po glavi, koliko krivico pomeni ta vrstni red vsaj za veliko večino nas samih. Nočem delati med nami zdražbe; toda če že o tem govorimo, se ne morem vzdržati, da bi vas ne vprašal: Zakaj moramo

na primer jaz ali prijatelja „s“ in „t“, ki nas je v vsakem besednjaku, vsakem indeksu, sploh v vsakem delu in seznamku, ki je razvrščen po takozvanem abecednem redu — zakaj moramo mi, pravim, ki nas je za dvakrat, trikrat, štirikrat toliko kakor nekaterih tam zgoraj, že od pamtiveka tičati tu doli na kraju?

Vse je ostrmelo nad temi besedami. „Res je! Tako blizu je ta misel in vendar je še nihče ni mislil, kaj šele govoril. Kako je to?“ si je rekel eden. „Kaj pa je tega naenkrat prijelo?“ se je začudil drugi. „Zdaj bo zopet prepir, kakor takrat, ko niso vedeli, kako se piše kaša!“ se je prestrašil „š“.

— I, saj je vendar vseeno, kje si, samo da si na suhem in v dostojni obliki, se je po dolgem molku oglasil „C“.

— Ne, ni vseeno! je srdito ugovarjal „P“. Zakaj naj jaz na primer vsako leto čakam in se dolgočasim po pet, šest mesecev, predno pridejo učitelji oziroma otroci do mene? Tudi jaz sem koristen član družbe in mi ni vseeno, ali moje moči prispevajo k obči blaginji ali ne! Pomislite, koliko je otrok-začetnikov po vseh šolah na svetu in povsod me zadene isto zapostavljanje. Kaj naj reče pa šele, recimo, prijatelj „Z“, ki je vsaj tako važen kakor moj cenjeni (črko „c“ je posebno ostro ciknil) predgovornik!“ je s šuntajočim glasom končal „P“.

— O, o, o! je tik nad njim zastokal „O“. „Kak prepir, kak prepir! In radi česa, o moj Bog!“

— Temu bi bilo menda res vseeno, če bi ga iz abecede celo izrinili. Kar zvalil bi se pod rob strani, če bi se ga kdo dotaknil, debeluharja! je strupeno siknil „s“.

— Prosim, gospoda, le dostojno! Ne žalite! je pokaral „P“, kakor da ga je kdo izvolil že za predsednika. Pomenimo se rajši stvarno in brez osebnih opazk, pravim!

— Če pa kdo tako bedasto vzdihuje, se je zopet skrčil „s“, ki se je bil odvil že kakor kača.

— M-možje in m-mladeniči! je s sitim glasom zaklical „M“. Kar se m-mene tiče, se ne m-more reči niti, da sem preveč spredaj niti preveč zadaj. M-moj princip je sploh, da se držim zlate srede, in doslej m-mi tega še ni bilo žal. S tem naj bo človek zadovoljen, kar ima in najbolj srečen bo!

— Ta pa predstavlja tip zadovoljnega filistra, se je naenkrat zahihital „h“, od katerega bi bil vsak pričakoval, da bo prej z onimi, ki so bili za sedanji red. Uprav zato pa je zbudil tem večje veselje v dolenjem koncu in „š“ ga je prijateljsko podražil:

— Le glej, da se ne zameriš svoji okolici ali celo onim, ki so višji od tebe!

— Ali misliš mene, a? je zategnil z ošabnim izzivanjem veliki „A“ s svojega vzvišenega mesta.

— No, če že vprašaš: zakaj bi ne mislil tebe na primer?

— Prav! Le čakal sem, da čujem najprej, kaj se je izkuhalo v vaših glavah tam zdolaj, ki predstavljate menda revolucijo ali kali! je rekel s povzdignjenim in pretečim glasom. In niti na um mi ne pride, da bi se pričkal z osebami, ki zastopajo take nazore. Pa mi tudi treba ni! Tako je bilo od pamtiveka in tako tudi bo, zapomnite si! Kar se na primer mene tiče, bi vedeli lahko vsi, ki vas je stavčeva roka porabljala vendar že za marsikako učno delo in ki bi bili lahko od tega tudi kaj pridobili, kakor je razumnemu stavcu potrebna le polovica onih šol, ki jih mora imeti oni, ki naj se z njim meri — — —

— Strašna perijoda! je potihoma vzdihnil nekdo.

— Prosim?

Nič odgovora.

— Hm ... Torej, kakor sem rekel: To bi lahko vedel tudi zadnji izmed vas, da sem bil jaz na primer na prvem mestu že v feniški abecedi, da so me potem brez pomislekov prevzeli na istem častnem mestu pod slavnim imenom „alpha“ starki Grki ter da je te pradavne pravice mojih velikih prednikov spoštoval celo na sebi demokratični Rimljan, ko — — —

— Joj, joj, ta se pa že ne zadovoljuje več s tem, da bi se skliceval na dejansko stanje, kakor možakar „M“, ampak na pradavne predpravice svojih slavnih prednikov se sklicuje! Bravo, gospod aristokrat! se je zarežal brez respekta mali „r“.

— Da, na to se sklicujemo mi, grčavi prijatelj! se je pridružil očetu sinek „a“. To je v naši familiji že stara tradicija, če razumeš to! In ne misli, da je le slučaj, če najdeš v vsaki slovnici in v vsakem leksikonu potrdilo, da smo najblagoglasnejša črka. To prihaja od ponosne zavesti, da so padle od tisočletij po vsem svetu vse oči najprej na nas. Vsak gibljaj, vsaka kretnja se ti tekom časa takorekoč sama od sebe uredi po tem; in glas sam ti zadobi sčasoma mehkobo in milobo, ki jo na primer svet že davno občuduje na nas. Pa to je tebi in še marsikomu menda zaman razlagati; zakaj drugače bi se pač ne moglo dogoditi, da so padle prej tako nespoštljive besede na naslov mojega strica, gospoda „O“. Da, če govorim o tem, da naš vrstni red ni pravičen, potem vam jaz povem,

da je krivičen v toliko, ko ne stojijo takoj za papanom in mano moji strici „E", „I", „O", „U", ter bratranci „e", „i", „o" in „u". Kaj pa bi bili vi piskači, drdrači, praskači in drugi zabavljači brez nas? Ljudje bi si ušesa mašili! In če bi kaj rekli, bi rekli b — rrrr.

— Prosim! je planil „r". Ravno jaz si pomagam lahko tudi brez vas, če že hočeš!

— Si pomagaš, da Bog pomagaj! Pa niti toliko bi ne opravil, da vsakokrat, kadar se hočeš pokazati, ne potegneš še mene na pol iz vrste, se je plehko zahehetal „e", ki je zdaj pod vplivom besed „bratranca" „a" naenkrat začel pripisovati svojo bledico svoji modro- in ne več svoji malokrvnosti.

Tu se je naenkrat glasno odkašljal „B". Napel je do vse sile široke prsi in ogromni trebuh in je počasi in čudno maziljeno izpregovoril:

— Bratje, dovolite besedo tudi meni! Doslej sem molčal, ker nisem izmed onih, ki se silijo v ospredje. Toda notranji glas mi pravi, da ne smem več, če nočem biti sam deležen greha, ki se tu dela. Zakaj vse te besede, ki so jih govorili trosilci novih idej med našo toliko let v lepi složnosti in bratski ljubezni živečo družbo, so grešne, težko pregrešne, preljubi! Ali moja služba ni, da vas kregam in karam, samo posvariti bi vas hotel in lepo prositi, da se vsi vrnete nazaj na pravo pot, ki edina vodi do naših skupnih ciljev. O, zaslepljenost čez zaslepljenost — kake krive nauke smo čuli danes tu! Pa nočem se niti obračati proti onim, ki so jih izrekli naši bratje iz dolenjega konca, ker ti nauki se sami po sebi obsojajo; ne morem si pa kaj, da bi v vsi ljubezni in dolžni spoštljivosti ne opozoril nadebudnega sina našega občespoštovanega poglavarja in načelnika, da celo v njegovih besedah tiči strupeno ljulkino zrno.

Tu je govornik zopet potegnil sapo in je potem med veliko tišino povzel:

— Čuli smo poprej, kako je naš brat „f" izrazil svoje zadovoljstvo nad tem, da se ljudje iz vrste novega učitelja — kateremu mimogrede omenjeno, se imamo zahvaliti za ta žalostni spor, — da se takozvani filozofi začenjajo ž njim. Kak ponos bi moral navdajati pa šele mene, ki se z menoj začenja ime Onega, ki je nad vsem, kar je bilo, je in bo! No, jaz tega ne omenjam, da bi se ponašal; nego opozoriti sem vas samo hotel, da bi jaz ne bil zadnji, ki bi smel, vsaj v slovanski abecedi, zahtevati celo prvo mesto. Ali jaz sem zadnji, ki bi hotel kršiti red, ki gotovo ni nastal le slučajno Svojo glavo sem vedno rad uklonil pred njim, ki sem ga od pam-

tiveka videl nad seboj. Nikakor pa bi ne bilo prav, da bi zdaj njegova lastna kri kršila ta red, in da bi o naši razvrstitvi ne odločevali več večni zakoni, nego bi se pripustila misel, da naj odločuje naenkrat le zunanji blesk in sirova sila. Sicer je vam, bratje, slobodno, da napravite kakor mislite; slovesno pa moram izjaviti, da se s svojega mesta ne umaknem, oziroma, da se za slučaj splošne izpremembe, priglašam na prvo mesto.

— To je že prebedasto! se je naenkrat zakrohotal „D". Ali naj se res še jaz najprej sklicujem na to, da z mano začenjajo vsi doktorji, ki so silno modri možje in da je del te modrosti prešel že name? Ne, rečem vam brez takih uvodov, da ste zblazneli. Kdo pa naj jo izvede to prerazvrstitev? Mogli bi jo vendar edino ljudje, to je kaka učena društva, kaka vseučilišča, ali kaj jaz vem kdo; a ti vsi imajo pametnejšega dela. Ne priposestvovane, ne pridobljene pravice, niti kake drugačne take bedastoče nam ne govore, da ostanimo kjer smo, nego edino zdrava pamet nas uči: Kdor nima niti od sebe niti od drugod moči, da se premakne, mora ostati, kjer je! In mi ostanemo tako najbrže do konca sveta, kjer smo.

— I, tako pa zopet ni! je trdovatno ugovarjal „Z". Poglejte, čas so že izpremenili; tako bi se lahko našel pravičen cesar ali kralj, in bi . . .

Ura je udarila eno. Črke in vse reči v sobi so se še enkrat stresle in potem trdo obstale. Samo ura je kot mrtva stvar tiktákala dalje.

Janko Samec:

Pričakovanje.

Pesmi ribičev veselih,
plahutanje jader belih
v šum vetrov . . .

In nad vsem kot zlata sanja
se večerno solnce sklanja
raz nebeški krov.

Umrla v srcu je beseda,
in oko le gleda, gleda,
kot da vsaki čas

bi imel iz te prelesti
kakor roža se razcvesti
tvoj obraz . . .

Ivan Albreht:

Dekla.

Zunaj je zima, povsod belo, kolikor daleč seže oko. Cesta, ki pelje skozi vas, je prazna. Od streh visijo ledene sveče. Ana sedi pri oknu in gleda vanje. Tako bleste kakor piščali na orgljah svete Cecilije. Zdaj so zagorele, zardele v rožnati luči: v dalji je zatonilo solnce.

Pri cerkvi zazvoni. Ostro udari glas na stekla v oknu in zavalovi v mraku. Ana čuje kakor v snu in kakor v snu se prekriža in zašepeče. Misel pa ni pri molitvi, ampak še vedno tam pri svečah, ki visijo od strehe. Zasnežena streha se dvigne in sveče zaplapolajo, debele voščene sveče, v ravni vrsti pred oltarjem. Na koru pojo orglje. Pred altarjem kleči Ana in pred njo stoji župnik in govori z zategnjenim glasom o svetosti in dolžnosti zakonskega stanu.

„Ana, Anče“ — se oglasi od nekod gospodinja — „luč v vežo in v kuhinjo — v hišo tudi! In večerjo na mizo! Ana, Anče, kje pa tičiš zopet?“

Dekla se prestraši in plane iz sobe. Na pragu že sreča gospodinjo. Skoro bi se zaletela vanjo, tako je omotena od svojega premišljevanja.

V kuhinji nažge svetilko, drugo, tretjo. Ko se razgleda, opazi, da je en cilinder moten in okajen. Hitro privije luč in ga sname, da ga osnaži. A steklo je že vroče. Zažge jo v prste in cilinder zazvenči na tla.

„Bog se usmili duš v vicah.“

„In mojega žepa!“ Gospodinja že stoji pri njej in jo gleda osorno, tako da ji sili vsa kri v glavo. Opekle prste je skrila pod predpasnik in zdaj ne ve, česa bi se lotila. Svetle črepinje na tleh, bolečine na prstih in gospodinja pred njo — vse ji je enako zoprno.

„No, kaj čakaš! Saj pravim — kakor hitro se dekle kam zagleda, ni več za rabo.“

Ona povesi oči in prime obe svetilki, da ju postavi na svoje mesto. Če kdo le od daleč omeni njeno ljubezen, je takoj zadovoljna. Nekoliko se namrdne, našobi ustni in se okrene v stran, da se lahko neopazovano smehlja. V veži obesi svetilko, potem gre v sobo.

„Dober večer,“ pozdravi, čeprav ve, da ni nikogar v sobi. Njej je še ljubše, da je sama. Kakor da bi bila gospodinja, se ji zdi. Pri tej misli je javorova miza, ki stoji spredaj v desnem kotu, vse bolj ponosno bela. In stoli in klopi ob steni, obsežna peč zadaj v levem kotu in svetniške podobe na stenah — vse je bolj priljudno.

Ana postavi svetilko na mizo, potem začne zagrinjati okna. Pri vsakem postoji za trenotek in pritisne čelo na mrzlo steklo. Pogled se ji ostro upre v temo in če ugleda na cesti človeško postavo, takoj odskoči.

„Ali je on?“ —

Človek zunaj gre mimo hiše. Ni bil on, ki je orožnik v uro oddaljenem trgu. A nocoj še pride, gotovo mora priti. Preko Žiberš mora na patruljo. Ti vedni tatovi in berači in požigalci! — Gori v hribih nekje je bilo ukradeno par starih cap. Zdaj hoče vsaka šleva vedeti, da je videl kje sumljivega človeka. Eden več govori kot drugi, pa gotovo vsi skupaj niso videli ničesar. Morda obleka sploh ni bila ukradena. Najbrž si je kdo izmislil, kak mlade, ki je bil kdaj zaprt zavoljo pretepa, zdaj je pa jezen na orožnike in bi rad, da bi se njen Francelj prehladil. Ah, tako mraz je nocoj, čisto jasno je nebo, polno zvezd.

„Anže,“ kliče gospodinja v kuhinji — „Anže, pojdi sem, greš po cilinder!“

Pastir pride.

„Pa hitro“ — ukazuje gospodinja — „osme številke. Da se ne boš kam zagledal!“

„Saj nisem Ana,“ se odreže pastir že v veži in steče na cesto.

Ko zastre Ana zadnje okno, stopi v vežo in vzame dve golidi.

„Joj, ali še nisi pomolzla,“ se začudi gospodinja, ko pride v kuhinjo. „S teboj je pa res križ zadnji čas!“

„Vi ste pa malo preveč sitni,“ hoče odvrniti dekla, a ne reče ničesar. Samo s pogledom izrazi nevoljo.

„No, le pojdi hitro!“ brblja gospodinja dalje in se suče okrog ognjišča. Pod nosom ima podolgasto črno liso od oglja. Ani gre na smeh. Tako je črna tista lisa kakor Francljevi brki.

„Pa Meto pokliči, naj ti pomaga,“ jo še opomni gospodinja. Meta je druga dekla, ki je prišla šele o Božiču. Toda Ana je ne more trpeti kraj sebe. Prerobata se ji zdi in sploh — kdor hoče, lahko pride k njej, pa je stara šele osemnajst let. Da je le ni sram!

Zrak je oster. Pod nogami škriplje sneg.

„Ubogi Francelj," vzdihne Ana in huškne v stajo, a Mete ne pokliče. Naj bo, kjer hoče, saj se na šupi gotovo počuti dobro, ko pomaga mešati krmo in rezati rezanico. Pri tem lahko draži hlapca Janeza in volar Tine se tudi rad obregne ob njo.

V staji je toplo. Stene so rosne od vlage in zrak je težak. Sredi staje so postavljene stopnjice na šupo.

Dekla molze in se pogovarja z živino. Vsakemu govedu pove prijazno besedo, ko pride do njega, ga pogladi, potreplja, molze in gre zopet dalje.

„Že mati je delala tako," se domisli s čustvom spoštovanja. Pred leti, takrat, ko je bil sedanji gospodar mlad in je gospodaril še stari Kotar, je služila njena mati tu. Osem let je služila, potem je vzela Lipanovega Andreja, ki je imel kočo in za dve govedi paše in krme.

Zgoraj na šupi poneha ropot in po stopnjicah pride Tone, najstarejši Kotarjev sin.

„Dober večer, Ančka!"

Tone gre po staji, okrog govedi, popravi tupatam steljo in sede na stopnjice. Ana ga ima rada. Miren je in nič ne sitnari. To je čudno, da je tak. O očetu njegovem gredo vse drugačne govorice. S tisto Jero, ki vozi jajca in maslo v Idrijo, je menda trikrat nekaj navozljal. A zibala le ni nikoli. Da le morejo ljudje biti taki!

„Ali boš kmalu gotova?" vpraša Tone.

„Še tri imam."

V listniku pri staji se hihita Meta. Volarjevo besedičenje se meša v njen smeh in hlapec pokašljuje zraven.

„Da se jim le ljubi," pripomni Ana proti Tonetu.

„In da jih ne zebe," meni on malomarno.

„E — Meta je vroča," se domisli Ana, a ne izreče. Še Lipetu ni dala miru, ko je vendar vedela, da se ne more meriti z gospodarjevim sinom. To je dobro, da je šel k vojakom, če ne bi gotovo prišlo kaj narobe.

„Ali Lipe kaj piše," poizveduje pri Tonetu.

„Od Božiča se ni več oglasil."

Tako — seve, on je bolj podoben očetu. Denar ima in za pogled tudi ni napačen — gotovo si v mestu izbira dekleta. Saj je tudi Reza morala tako bolj nagloma od hiše, tista, ki je omožena v Žireh. Franci se je tudi mudilo v Črni vrh — saj govorili so tako ob njeni poroki.

Ana se zdrzne.

„Prosinec, svečan —“ šteje v mislih. Bojazen jo je obšla, ko se je domislila Reze in France. Med Božičem je bil Francelj skoro vsak večer na vasi. Fantje so prišli od vojakov na dopust, zato se je bilo bati pretepa. Takrat je bil mnogo pri njej in domenila sta se, da bo v predpustu poroka, če on dobi svojo postajo in dovoljenje za ženitev.

Dekla se zasmeje glasno in zardi; tako je prijetna ta misel.

„Nocoj si pa dobre volje, Ančka,“ se malodane začudi Tone.

Dekla je v zadregi. Skrivaj, tako izpod obrvi pogleda bodočega Kotarja, a smeh še vedno noče z ustnic, ne z oči.

„Sem vesela, ker sem končala,“ se zlaže naposled, vstane od krave in si potegne ruto globoko na obraz. V mislih še ponavlja:

„Prosinec, svečan“. Bojazen raste. Tako čudno ji je včasih — če bi pa le bilo? Nocoj mora povedati Francelju. Da bi vsaj gotovo prišel!

Tone vzame petrolejko s kljuke, posveti še enkrat po staji, če je vse v redu in gre. Ana stopa za njim. Golidi sta polni mleka, tako da komaj nese.

„Večerjat!“ kliče Tone, ko gre mimo listnika. Hlapec se ozre in gre, Tine še v naglici vščipne Meto, da dekla zacvili in ga sune od sebe.

Za vogalom zalaja pes. V visokih skokih priskače proti Tonetu in zopet zbeži gospodarju nasproti. Kotnik se je vrnil iz trga od neke seje. Urno stopa in cigaro kadi. To dela samo takrat, kadar je prilika slovesna in mora pokazati, da je veljaven mož; sicer pa seže mnogo raje po pipi.

„Ali ste napravili vse,“ se vstavi pri Tonetu. Ko govori, kima z glavo — vino ga nekoliko teži.

Dekla postoji, potem gre naglo mimo obeh v kuhinjo. Dim ji puhne v obraz in toplota jo zareže v ušesa. Na ognjišču žari žerjavica — sicer je vse temno.

„Kam naj precedim?“ zakliče v vežo.

Dolgo ni nič odgovora. Naposled se oglasi zgoraj na veži gospodinja:

„Le pusti, Ana, bom že jaz! Kar večerjat lahko greste.“

Ana stopi k ognjišču, da ji toplota diha v prsi in v obraz.

„Če bi res bilo — prosinec, svečan . . . Francelj še zdaj nima dovoljenja in mogoče . . . Vsaj do poletja enkrat, da bi prišlo!“

Strah je moreč, a misel na dete je vabljiva in topla. Kako bo neki jokalo in komu bo podobno — njemu ali njej? Vse v čipkah mu bo napravila, da bo kakor angelček.

Ana ploskne z rokama. Po vsem telesu ji prijetno zaščemi od radosti in sreče. Kakor k molitvi položi dlan na dlan, se skloni in strastno stisne roki med kolena. Hip nato se vzravna, se zavrti v poltemi in zapoje.

Medtem vstopi Tone s Kotnikom. Vsi gredo v sobo in posedejo okrog mize. Pri večerji zajemajo iz skupne sklede in po večini molče, dokler se ne oglasi Kotar. Kadar je kaj okajen, govori vedno rad sam o sebi. Pripoveduje s poudarkom in tako, kakor da sta samo on in Tone pri mizi.

„Neka ujeda je zdaj v cestnem odboru, ki me gloda po strani, ker ne znam nemškega,“ se obrne napol proti sinu.

„Čudno,“ se odvrne Tone.

„Kajne — nemško naj znam, slovensko — pa še pisati in brati oboje. V šolo sem hodil pa h kravam.“

Družina se nasmeje, zlasti pastirju ugaja zadnja opazka.

„No, seve,“ — se obrne gospodar k družini — „ko sem bil jaz mlad, ni bilo tako kot je zdaj, da bi imela vsaka kopica bajt svojo šolo! Kdo se je takrat menil za take reči! Kdor se je kaj naučil, se je naučil na paši in v hlevu.“

Kotar govori modro, kljub vinjenosti, in Ana se mu čudi. Kako je bilo? Brez šole — pa se je naučil brati in pisati. Župan je že bil, svetovalec je še vedno in cestni odbornik.

Nenadoma se gospodar domisli:

„Dolinšek se ženi.“ In se ozre na Ano, ki je hipoma vsa rdeča kot pirh. Meta sune Tineta s komolcem, Janez zakašlja, Anže se popraska za ušesi; še Tone se ozre na deklo z nekoliko nagajivim pogledom.

„Dolinšek, Franc Dolinšek, Anin ženin se ženi v trgu,“ nadaljuje Kotar.

Družina ostrmi, Ana pobledi. Ostro pogleda gospodarja in roka se ji začne tresti, da mora odložiti žlico. Težko ji leže na prsi in najraje bi utekla. Komaj čaka, da jenjajo jesti, potem odhiti s prazno skledo v kuhinjo.

„Kaj neki dražite dekleta,“ čuje za seboj Tonetov glas. Potem še gospodarjevega:

„Kaj dražim? V trgu govore. Tisto Leno menda vzame, ki je natakarica pri Vipavcu. Ženšče ima denar, čez tisoč“.

Kotar govori še dalje, a dekla ne sliši več. V divji žalosti zaloputne kuhinjska vrata za seboj, odloži skledo na ognjišče in se zgrudi na kopico drv kraj njega. Kričala bi rada in jokala bi, toda oči so vroče in suhe. Francelj — on, da je lagal? In tista Lena, ki ima švedraste noge, tista naj bi ga speljala? Denar —

Na to doslej še ni mislila — denar. Šele zdajle je planilo pred njo in zdaj povsod, še v žerjavici se svitajo cekini.

Mrzlo jo obide in občutek onemoglosti jo obvlada popolnoma. Seve — saj to je jasno! Lena ima tisočak — kako da ni preje nikdar mislila na to? Tistih tristo kron, ki jih ima prihranjenih, se še spomnila ni. Pa kaj bo tristo kron — ona ima tisočak!

Vsa misel se zaostri v ta strašni pojem. Nad očmi pod čelom jo začne boleti in v sencih ji kljuje, kakor da ji hoče razpočiti glava. Roke in noge so brez moči in po vsem telesu začuti pot. Umrla bi zdajle, izginila bi! — In počasi zapolze solze iz oči. Težki, zadrževani sunki se trgajo od srca.

Tedaj pride gospodinja v kuhinjo. Na pragu med vrati obstoji in gleda vprašujoče na Ano.

„Kaj pa je?“

Visoko nad oči si dvigne svetilko, da bi mogla videti bolje, in stopi bliže.

„Ana, zakaj pa jokaš?“

Dekla pogleda zmedeno, kakor izgubljena in naglo zopet skrije obraz v dlani. Gospodinja gleda, postavi petrolejko na ognjišče in odide v sobo. Družina je vsa pri peči, samo Kotar in Tone sedita za mizo v živahnem pogovoru.

„Kaj ste imeli z Ano?“

Pastir dvigne glavo in pomežikne:

„Fant jo je pustil.“

Oster pogled ga sreča, da si ne upa s smehom na dan — zato ostane vsa družina resna, kakor da je preslišala.

Kotar kratko omeni novico, gospodinja se začudi, zmaje neverjetno z glavo in sede k peči. Potem začno moliti rožni venec.

Ko Ana začuje mrmranje, se ji zahoče, da bi govorila. Naj bo karkoli — da bi govorila, da bi se premotila . . . Gre v sobo, poklekne in moli z drugimi. Polagoma se začne bistriti misel in se upirati zoprnosti, ki jo je preje čula. Mogoče ni res — govorice zlobnih jezikov . . .

Tako prikupljiva je misel kakor toplota, ki izžareva od peči. Če pride nocoj — ah, mogoče pride. Potem bo zavezala zlobne jezike in pregnala roganje.

Prijeten mir jo začne objemati, vedno bolj daleč zveni mrmranje. Vse še čuje, a ne razume več. Tudi ne odgovarja — le tu, tam še pride beseda preko usten, a nerazločno — kakor vzdih. Polagoma se izgubi popolnoma. Zazdi se ji, da je prišel Francelj. Sneg otresa s čevljev in rezek hlad gre od njega. Ona čuti, kako ji leze mraz po nogah, prav do stegen — hoče odvzeti Franclju puško in pogleda. A njega ni in ne puške. Le hlapec zmakne roko in odskoči od nje. Iz mežikanja njegovih drobnih, rjavih oči razbere dekle položaj in od sramu in od srda razpaljena se zakadi vanj.

„Kaj misliš, da sem naprodaj?“

Besede podkrepi z brco in izgine v vežo. Hlapčeva predrznost jo boli in jezi — oči bi mu izpraskala od srda. Hoče se lotiti dela, stopi v kuhinjo in privije luč. Toda nobena reč ji ne gre od rok — nenadoma je neokretna in od koraka do koraka pozabi vse sproti. Solze ji venomer silijo v oči in ji meglijo vid.

Kotarica pride v kuhinjo, za njo Meta. Vse tri molče in Ana zapazi prvič, kar služi pri Kotarjevih, da je kuhinja črna in sajasta. Vse je tuje, divje in tesno — v ječah mora biti najbrže tako. Rada bi skrila svojo žalost pred gospodinjo in zlasti pred Meto. Poskuša peti, toda glas podrhti in zamrje.

„Denar ima ona,“ si ponovi v misli. Živo stopi Lenina slika pred njo. Rjavi lasje, meglenosive oči, velike, napihnejene ustnice in sledovi bližine tridesetih let okrog njih — pa ukrivljene noge. Kaj je takega na njej, da bi moglo zvabiti Franclja? Tisočak, morda še več . . .

Družina se polagoma porazgubi. Hlapec, volar in Anže spe v staji, Meta ima prenočišče zgoraj na veži pri gorenji kuhinji — tudi domači spe zgoraj. Samo Ana je spodaj v sobi.

S strahom pogleda na uro.

„Devet. Če pride — o polnoči . . . ob eni . . .“

Pri vratih stoji postelja. Dekla stopi tja in seže pod zglavje. Vonj dišečega mila jo za trenotek zamami. Hotela je pregnati neprijetni vonj z rok in z las, pa si je kupila dišeče milo. A on hoče denarja. Pravzaprav ne more pojmovati tega. Štirideset goldinarjev ima na leto in nekaj obleke, Francelj ima na mesec več . . . Če bi mogla tudi ona do denarja.

Tako lepa je misel — v trenotku se razsolnči vse. Če bi šla v Ameriko: stric Štefan je tam in dobro mu gre. In Martin, Metin brat . . . Včasih je hodil za njo. Če bi šla, tam je zlata na kupe.

Toda — kam? Prosinec, svečan — še tri dni je svečana. — A predno more z doma, še potečejo tedni, meseci. In medtem se pokaže, kar je rodila ljubezen — takih ne puste čez . . .

V razmišljanju brska po vzglavju in odmota iz papirjev vzorec za čipke. Kakor angelček bi bilo — a zdaj . . .

Nevolja in ljubezen se borita v njej. Dekle je užaljena in mati se boji, da bo oropana.

„Jera bi morda —"

Strese se, skrije vzorce in se prisiljeno zasmeje:

„Kako sem neumna — puhle besede me spravijo ob vero!"

Za trenotek se umiri, čeprav sama sebi ne veruje popolnoma.

„Če pride — mora priti, mora . . ."

Ana privije luč in gre na peč. Čisto v gube se zvije, sedi in čaka. Skozi okno ob robu zastora plane ozek trak mesečine v sobo baš preko postelje. Nekje zalaja pes, zategne in zacvili, potem mir. Le na steni meri ura čas. Dekla posluša uro in svoje srce, ki utriplje sunkoma in neenakomerno. Vsak trenotek je dolg . . . večnost. —

Proti polnoči dahne na okno:

„Anica!"

Dekla dvigne glavo, si pomane oči in skoči k oknu:

„Ti?"

„Jaz! Odpri!"

Vsa srečna mu gre odpirat in šepetaje se pozdravita. Od njega veje mraz, in ko ga Ana poljubi, čuti srež na njegovih brkih.

„Kot smrt si mrzel," mu šepeče in ga pelje v sobo. Vse v temi, oprezno kakor dva tatova. Ne pride ji na misel, da bi ga vprašala, kaj je na tistih govoricah. Saj je laž — on je tu in je njen! Kakor golobica gleda vanj — samo obrise vidi v temi. A ko sede Dolinšek na posteljo, mu šine mesečina ravno na oči. Dekla zadrhti in se privije k njemu . . .

Ko se Dolinšek začne poslavljati, pridrži dekle njegovo roko v svoji. Glavo mu nasloni na ramo in ga zadržuje:

„Ti —"

Vsa vshičena govori o svoji nadi, komaj slišno, mehko. A on stoji, nima besede.

„Francelj," zastoče dekle v blaznem strahu — „ali je res?"

„Kaj?

Samo to — in ona že ve, da je vse resnično, kar je pravil Kotar. Z odvračajočo kretnjo popusti njegovo roko in skrije glavo v dlani. Njemu je nerodno in prijetno ob enem. Deklina ve. Prav — saj ni treba dolgih pisem in nepotrebnih besed. Ozre se še po njej in po postelji, pa se izmuzne, da ga Ana niti ne opazi. Na cesti si nažge cigaro in zadovoljno koraka proti trgu. Tatov ni dobil, dogodkov nič posebnih; dekleta in ljubezenske stvari pa ne spadajo v službeno javljanje. Tako je vse v redu!

Ana toži, joče, da je zjutraj vsa zatekla pod očmi. Kolena se ji šibe in po vsem telesu čuti medlost. Če bi mogla umreti! . . .

Vsenaokrog pa se smeje nedelja, mrzla zimska nedelja. Zrak je čist in oster, da rde lica v njem in silijo solze v oči. Zvonovi zvonijo, kraguljci zadrobe tupatam mimo hiše in solnce mežika na nebu, da se mu smehljajo nešteti sneženi biseri nasproti.

Dekla se odpravlja k maši — vsi drugi so že odšli. Obotavlja se, premišljuje in se boji. Vsa vas bo gledala po njej, gotovo se je vse razvedelo. Že seda, da bi ostala doma — tedaj se spomni že hujšega: prosinec, svečan . . . Kaj bo, kadar se očitno pokaže!

V glavi se ji vrti od žalosti, od obupa — tudi pogrešano spanje jo slabi, tako da je vse, kar misli, topo. Le zlati blesk denarja jo mami.

„Samo, da bi mu mogla pokazati, da nekaj premorem.“

„V Ameriko!“ ji šine na um. Potem se odloči in gre v cerkev.

Pridiga se je že začela in župnik govori z navdušenjem o vzdržnosti in o strašnih mukah, ki so pripravljene v peklu za tiste, ki —

Ani se zdi, da je pogledal ravno na njo. Ali ve? Zardi, prebledi, zopet zardi in začuti znojne kaplje na čelu. Nekak upor se vzbudi v njej, zaničevanje do vsega, kar ji je bilo sveto v ljubezni. Ljudje ne smejo izvedeti, kaj je ž njo.

Nasproti prižnici sedi Jera. Dekla se ozre po njej in se odloči. Med pridigo in med vso mašo jo gleda, premišljuje — vedno manj je pomislekov, dokler sklep ne dozori popolnoma.

Ko začnejo ljudje ostavljati cerkev, se stisne Ana k vratom in čaka. Oči predrzno upre v vsakogar, kdor jo pogleda. Vendar čuti bojazen in breme na sebi. In ko pride Jera mimo, stopi za njo kakor odrešena. Nič ne pomisli, samo bolest je živa tisti hip.

„Jera, čujete,“ jo povabi proč od ljudi in jo pelje za pokopališče, ki v loku objema cerkev.

„Ali znate molčati?“

Glas se trese, v glavi ji kljuje in kri valovi, kakor da hoče vsa iz telesa. Jera stisne oči in se nasmeje, da se ji naberejo že zgubana lica v grdo, gobasto kepo.

„Kaj bi pa rada?“

Dekla pomisli, se ozre na levo in desno in zašepeče skozi zobe:

„Francelj me je zapustil in —“

Ne more izgovoriti. Svet izginja pred njo, samo še Jerine oči se zvito reže iz teme.

„Tako, tako —“ čuje Ana kakor v polspanju. Jerinega posmeha ne vidi, le iz glasu razbere njeno zadovoljnost.

„Tako — naj pa bo! Saj prva nisi, kar pojdi z menoj! Jera ima vedno dobro srce.“

Odideta. Dekli se tresejo noge, da je videti na koraku, kakor da je nevarno bolna. Nič prav se ne zaveda, kaj se godi. Le to ve, da ne bo živ duh slutil, kako je bilo ž njo. Jera zna molčati, če se ji postavi srebro za ključavnico pred usta . . .

Starka prebiva nekoliko v stran zunaj vasi. Ko prideta v hišo, odpre staro poslikano skrinjo in začne brskati po njej.

„Na — urhovice, te so najbolje. Pa še to in še tele . . . pa tega malo zraven. Tako! Skuhaj čaj in pij! Enkrat, dvakrat — toliko časa, da pomaga. Mora pomagati, ker ti nisi prva!“

Ana se zahvali, plača. Zmedena je, da ne ve, kam bi gledala in kako bi se držala pri hoji, da bi ne bilo sumljivo.

„Pa molčite!“

„O, piška — kakor grob!„

Jera zapre vrata in se vrne v sobo, Ana pa hiti proti Kotarjevim. Težka, težka je pot! —

Doma skrije čaj v posteljo in se loti dela. Trudi se k veselju, razposajenosti. Kretnje so nagle, zraven poje, pogleduje hlapca, če ga sreča, se smeje. Toda, kakor hitro čuti, da ni nikogar blizu, utihne. Roke omahnejo brez moči ob telesu, ustnice podrhtevajo in oči se kale.

„Francelj,“ kliče misel in koprneča želja se peni v krvi. Naslednji hip že prevlada srd, užaljenost. Potem zopet krik, ki ga mora preslišati: prosinec . . . Na dnu vsega mrzlo svitanje: srebrnjaki in cekini. Nihče ne vidi, nihče ne ve. Edinole gospodinja jo zasači tupatam, da je zamišljena.

„Kaj si boš jemala k srcu,“ hoče jo tolažiti. „Pamet, Ana — ženinov je vedno dosti, če je dekle kaj vredno!“

„Saj tega še ne maram!“ Sile je treba, da izreče besede.

„Le izdati se nikar,“ se bodri v mislih.

Opoldne poskuša Janez z zbadanjem. Toda dekla se smeje: „Devet na vsak prst.“ Pri tem pogleda Tineta tako toplo, da je ves iz sebe in se urno postavi zanjo:

„Takemu dekletu se ni treba nikdar bati.“

Ana prime skledo in odide v kuhinjo po drugo jed.

„Sem mislil, da jo bo bolj prijelo,“ pravi Tine z nasmeškom. A Kotar zavrne malomarno:

„A, kaj! Mladi ljudje in mlada kri — kdo bi se ujedal zavoljo vsake norčije!“

„Je res pametna naša Ana,“ doda gospodinja prepričevalno. Vsa družina pritrdi molče, le Meta skomigne z rameni in se ozre na volarja:

„Tineta že meša.“

Dekla pride in pogovor se zasuče drugam. —

Po kosilu pristavi Ana čaj.

„Sem nekaj prehlajena,“ se opravičuje Kotarici.

„Ostani popoldne doma! Saj sem ti že hotela reči, da si nekam bleda.“

Dekla se ozre vanjo. Ali je bila odkrita skrb v njenih besedah, ali morda prikrito zaničevanje? Toda na gospodinjinem obrazu ni niti sence zasmeha . . .

Ko zazvoni pri cerkvi, se začno vsi odpravljati h krščanskemu nauku. Le Tine se obira in hodi venomer v kuhinjo. Enkrat nima ognja, da bi si nažgal cigareto, drugič pride vprašat, če so voli že napojeni — venomer najde kaj novega. Ana čuti njegovo željo — mimogrede srečuje njegove poglede in podrhteva v jezi in v grozi.

„Ta si me že lasti,“ misli v onemoglem srdu in komaj čaka, da odide volar za ostalimi. Potem se vda brez pridržka svoji boli. Solza za solzo polzi po zabledelem licu.

Ko zavre čaj, ga precedi, si nese v hišo, sede na peč in pokusi. Grenko je in od zoprnosti se ji raztegne in spači obraz. Ko izpije, jo obide groza.

„Kaj, če bi umrla!“

Samo smrti ne! Davi si jo je želela — a zdaj . . . ne, ne — samo smrti še ne!

Potem misli dalje. Bogve, če bo pomagalo?

Toplota in utrujenost jo omamita. Šele ko se vrnejo domači iz cerkve, si pomane oči.

„Kar ostani na peči,“ sili Kotarica — „da mi ne zboliš.“

Ana uboga.

Ko pride Meta v sobo, se srečata s pogledi. Tako čudno jo gleda Meta. — Če bi pa Jera le izklepetala? —

V bojazni skriva oči in si želi večera, noči, miru. Spala bi, da bi pozabila sebe in vse, kar se godi ž njo in okrog nje.

Ko se začne mračiti, si gre spet kuhat čaj. Strah, da bi kdo zaznal njeno bolest, jo nekoliko razživi. A po večerji, ko je sama, šine brzo v posteljo. Roke se ji tresejo, ko prime skodelico. In še med tem, ko pije, se zboji:

„Kaj delam — Bog nebeški — če se to razve!"

A vendar izpije. Potem se zavije, zakrije in čaka. Veke so težke, vedno težje in misel bledi.

„V Ameriko!" se odloči že v polspanju.

Vedno bolj se gubi zavest.

„V Ameriko!" še zašepečejo ustnice — potem nič več. Le mirno, globoko dihanje je čuti v sobi.

Dr. Pavel Grošelj:

Astronomski pomenki.

(Konec.)

II. Mars, zvezda ugank.

Planetski roman.

Presenetljiva odkritja na marsovi obli niso vzbudila mrzličnega razburjenja samo v krogu znanstvenikov, temveč so dvignila iz duševnega ravnovesja tudi izobraženo širše občinstvo.

Ko so celo sporočili nekateri opazovalci, da se pojavi spomladi ob nabreklem temnem prekopu zelenkast pas po peščeni pustinjski zemlji, ki vedno bolj živo zazeleneva v marsovo visoko poletje, a obledi in porumeni, ko se bliža pozna jesen, tedaj je prikipelo razburjenje do vrhunca. Publika je smatrala ta pojav za neizpodbiten dokaz, da je Mars domovina živih bitij. Njegova flora nam je sporočila nedvoumen planetski pozdrav življenja, ki klije, zori in vene na daljni bratski zemlji.

Neutešno hrepenenje se je rodilo iz tega spoznanja.

Kot dvoje samotnih otokov štrlita Zemlja in Mars iz mrzlega, nepriljudnega svetovnega etra. Razvojni val je pljusknil ob njiju mrtve, brezplodne čeri. Sirotno dete se je izvilo pred milijonletji iz njegovih pen, neboglen najdenček — življenje. V robinzonski samoti in neutrudnosti se je izšolalo na obeh zemljah do razumnega bitja — človeka.

V človeški kulturi se je zavedlo samega sebe, zaslutilo je svojo preteklost in svoje cilje, z zaupnim pogledom se je ozrlo po univerzu, iskat svojih bratov. — Z Zemlje in z Marsa! —

Dvoje hrepenečih in iščočih se kultur — ločenih od brezbrežnega oceana gluhega etra!

Kot grška drama Here in Leandra, prenešena v grandijozne vsemirske dimenzije, se čuje ta misel.

Ali je dvoje kulturnih plemen manj iznajdljivih kot je bilo ljubeče srce priproste Here? Zakaj ne prižge nobeno izmed ljubljenih bitij pod večer drobne lučice na svoji zemlji, da bi svetila preko svetovnega morja do izvoljenca in kazala pot njegovemu hrepenenju?

Bilo je v istini žensko srce, ki se ni ustrašilo ovir, koje stavlja vesoljstvo planetski ljubezni. — V Parizu je poklonila že pred leti navdušena dama francoski akademiji znanosti 100.000 frankov z namenom, da bi učenjaki skušali doumeti se s prebivalci na Marsu.

Marsijanski tehniki gotovo tudi ne drže križem rok. Celemu svetu so preobrazili lice, pa naj jih spravi v zadrego vprašanje, kako poslati drobno svetlobno pisemce ljubljenki Zemlji?

V decembru l. 1900 je opazoval Amerikanec Douglas marsovo oblo. Ozek srp je bil odrezan od nje tiste dni, da se je videla odščipnjena kot lunina plošča par dni po ščepu. V temnem, neobsvetljenem pasu je segala noč izza marsovega hrbta na obsvetljeno poluto. V zanočem robu našega planeta je zapazil Douglas drobne nemirne lučice. Ugašajo in se prižigajo, zasvetijo se sedaj tu sedaj tam — kot roj plesočih kresnic. Več dni zapored se je opajal nad nerazrešno igro lučic v marsovi noči.

Še danes ne vemo zagonetnemu pojavu zadovoljive razlage. Nekateri so govorili o oblakih na Marsu, ki jih visoko na nebu zlati zahajajoče solnce, med tem ko krije nizke planjave že trda, neprodirna noč. Bilo pa jih je mnogo, ki so zrli v trepetajočih lučicah svetlobne signale Marsijancev. Z njimi obveščajo naš svet o svojem bivanju in vabijo zemljane k odzivu.

Nismo jim ostali dolžni odgovora. A odzvali smo se jim na jako nepričakovan način. Ker nam je primanjkovalo tehniških sred-

stev za interplanetarno korespondenco, smo poverili težavno nalogo vseznalki fantaziji.

Ne obotavlja si dolgo! S smelim gibom zgrabi Marsijanca in ga postavi na Zemljo, prime človeka in ga odloži na marsovih planjavah. — Tako, sedaj se zgovorita do dobra, pa si povrh še prihranita ogromni vsemirski pisemski porto!

Sédli smo z Marsijanci k črni kavi, pušili tobak ter se razgovarjali o literaturi, ženskah in športu. In kakor je že stara navada „razumnih“ bitij, smo se na koncu pošteno sporekli, si segli v lase ter pričeli vojno na življenje in smrt za nadvlado marsijanske ali človeške „kulture“.

V svetovni literaturi se je rodil planetski roman.

S kako skromnim bijološkim znanjem je bil oborožen pred tristo leti prvi planetski romanopisec Kepler. Vprašanje o bivanju razumnih bitij po tujih svetovih ga je zalotilo popolnoma nepripravljenega. Le priproste „Sanje“, Somnium, si je upal podariti človeštvu. Zato so njegovi seleniti prave sanjske prikazni, ki so morale zbežati, ko se je v znanosti dan zazoril.

Čudoviti pojavi na Marsu pa so bili odkriti v dobi, ko si je bijološka veda v sijajnem pohodu pravkar izvojevala najlepše triumfe. Razvojni nauk je oplodil vse panoge človeškega znanja. V živih bitjih smo pričeli občudovati umotvore, ki so izšli po tisočletnem trudu in poizkušanju iz umetniške kovačnice prirode. Boj za obstanek je po Darwinu oni kovač, ki neusmiljeno kuje in preobraža prožno organsko snov, menjajoče se življenske razmere pa so vroča žerjavica, ki mu neprestano greje živo „železo“, da ostane mehko in obrazno.

Kako divne perspektive bi bilo moralo odpreti to spoznanje planetskim romanopiscem! Na kak način so se prilagodila živa bitja dokaj različnim življenskim odnošajem na Marsu, kake poti bi bil tamkaj lahko krenil telesni razvoj razumnih bitij daleč preko one razvojne postaje, ki je zaenkrat obstal na nji telesni ustroj človeka na zemlji — in končno, v katere za nas še nedozorne kulturne pristane spe umski razvoj človečanstva na Marsu, v tehniki in umetnosti, znanosti in morali?

Toda samo eno reklo moderne bijologije je bilo dovolj glasno, da so ga čuli tudi leposlovci: — „boj za obstanek“.

Dvoje raznolikih kultur se srečava v njihovih spisih, marsijanska in človeška. Strnile se bodo in izzvenele v prekrasen kulturen akord! — tako vsaj so sanjale najčistejše duše od Keplerja do danes.

„Kulturonosec“ človek pa je dokazal drugače. Z ognjem in mečem je nesel svojo izobrazbo med Azteke in Indijance, črnce in polinezijce. In Darwin ga je znanstveno opravičil. Ena zemlja more imeti samo enega gospodarja, telesno ali umsko šibkejši mora v boju za obstanek podleči.

Planetski roman je ostal zvest tej krvavi tradiciji človeštva. V zverskem klanju si posvedočijo Marsijanci in ljudje svojo kulturo do popolnega poraza in pogibeli enega izmed njiju. „Sovražniki v vesoljstvu“, „Vojna svetov“, „Ogleduh z Marsa“ i. t. d. se glasijo naslovi teh bojevitih dogodb.

Visoko se dviga iz te „indijanske“ atmosfere edino vsemirski roman: „Na dveh planetih“. Avtor mu je znani Kurd Laßwitz[1] († 1910), genijalni popularizator fizikalnih in dušeslovnih vprašanj.

— Eden najtežjih problemov se je posrečil učenjakom na Marsu. — Tako pripoveduje Laßwitz. — Premagali so težnost, ki kot suženjska veriga priklepa človeka na zemeljsko grudo in ga ne pusti na pot po vesoljstvu. — Ustvarili so „abaričen“, breztežen prostor. — Vsemirska ladija pristane z Marsijanci na severnem tečaju zemlje. Tamkaj srečajo in zajamejo polarno ekspedicijo, ki so jo poslali zemljani v večni led in sneg, ter jo povedejo v svojo domovino. V tem okviru nam riše pisatelj šege in navade, jezik in moralo, umske in tehnične pridobitve marsijanskega plemena s toliko rafiniranostjo in tako globokim prirodopisnim umevanjem, da mu mora ob sklepu priznati tudi kritičen čitatelj: Ni sicer verojetno, da bi bilo na Marsu tako, a mogoče je vendar!

Kako pa je na Marsu v resnici? Vedno bolj glasno se je jelo oglašati to vprašanje v fantastično zamaknjenost človeštva. Bil pa je tudi že skrajni čas, kajti v prepolnem navdušenju so celo strokovnjaki pogosto zgrešili mejo med resnico in bajko.

Prav gotovo pripada planetskemu romanu dobršen del zasluge, da se je zopet streznilo človeštvo. V njem je asimiliralo presenetljiva odkritja astronomske vede, utešilo hrepenenje in pripravilo pot resni znanstveni sodbi.

A kakor je bila doslej fantazija človeštva živa in vroča, s prav tako mirno in hladno kritiko so se odslej lotili astronomi planeta Marsa.

[1] Kurd Laßwitz, Auf zwei Planeten, Lipsko 1898. 2 zv.

Znanstvena bitka.

Nepreračunljiva mati je znanost svojim otrokom, kar jim danes z eno roko podari, zahteva z drugo jutri zopet nazaj.

Med vsemi marsovimi pojavi ga ni bilo skoro niti enega, ki bi mu astronomi ne bili jeli odrekati resničnosti: od prostranih morij do prekopov in jezer.

Morda so tudi pojavi na Marsu fantastičen astronomski roman? Za to vprašanje se je vnela živahna in ostra debata.

Vélika rezervoarja Schiaparellijevega vodnega žilja, beli sneženi kučmi na marsovih tečajih, sta že kaj zgodaj vzbudila resne dvome opazovalcev. Nihče jim sicer ni mogel odrekati istinitosti, nihče utajiti njih očividnega pomladanskega kopnenja. Toda njih obnašanje je bilo tako sumljivo, da so mnogi astronomi zdvomili nad njih snežnoledeno nravjo. Več kot polovico marsove hemisfere pokrije časih bela obtečajna čepica. 22. marca l. 1907 je izmeril Lowell razsežnost južne kapice in našel, da se je širila tedaj do 32-te stopinje marsove širine. Če bi nataknil enako polarno kučmo severni zemeljski poluti, tedaj bi segli njeni ledenomrzli krajci daleko preko škornja italijanskega polotoka. Ogromni marsovi zimski klobuk pa nas ni niti najmanje vznemiril. Koliko bolj oddaljen od toplega solnčnega ognjišča tava Mars po vesoljstvu. Več kot za polovico so njegovi toplotni dohodki skromnejši od onih, ki jih prejemlje zemlja od svojega očeta. Povsem naravno je tedaj, da je njegova snežena zimska obleka vse bolj obširna.

„Natančnejša opazovanja so torej le še bolj podkrepila verojetnost in potrebo prekopov na Marsu?“ me vprašaš.

Poletje nam je prekrižalo račune! Kot slana v jutranjem solncu gineva marsova čepica v pomladanskem soju in ko se zdani nad tečajem dolgi večmesečni poletni dan, je preostal od nje le droben snežen otoček. Celó popolnoma do temena sname časih Mars planetski klobuk in nam pokaže golo polarno plešo (l. 1894).

To bi bila obljubljena dežela raziskovalcev pola, Nordenskjöldov, Nansenov in Scottov!

Ali je Mars res v vseh ozirih narobe-svet? Z nadčloveškim naporom se je moral človek bližati sfingi zemeljskih tečajev korak za korakom, ekspedicija za ekspedicijo je na topli zemlji hodila umirat v večni tečajni led in sneg, v marsovi ledenici pa jo poleti lahko kreneš kar po kopnem ali po morju v brezsnežne polarne dežele.

Izračunali so temperaturo Marsa — in obstrmeli so v drugič. — Povprečna toplina njegovih dežel se ne more dvigniti nad 35° C pod ničlo!

Mraz, ki nam prešinja na zemlji mozeg in kosti in ki je izvor nepriljudnosti in groze obtečajnih pokrajin, je torej celi marsovi zemlji vsakdanji gost. Še mnogo manj razumljivo nam postane pod temi okoliščinami vedenje marsove kučme.

Vsa jezera in vsi prekopi, da, tudi prostrana morja morajo za vedno zamrzniti pri tej nizki temperaturi. Menjava letnih časov na Marsu, pomladno naraščanje morskih vodá, nabrekanje premočrtnih prekopov in njih presenetljivo podvajanje ob najhujši poplavi — cela duhovita zgradba Schiaparellijevih odkritij bi se bila skoro sesula.

Taleča se bela čepica na marsovi glavi pa je ostala neomajna. In prav ta ga je rešila.

Da spomladi v resnici kopni snežena kučma na Marsu — je jasno. Toda kakšen neki mora biti sneg, ki se tali v tako silovitem mrazu?

Fizika ga je našla in je celo preizkusila, da kopni ta čudoviti „sneg“ v laboratorijih na zemlji že pri temperaturi 78° C pod ničlo. Zove se ogljikov dvokis. V čaši sodavice si ga že često povžil, seveda ne zmrznjenega, temveč v obliki plinastih mehurčkov.

Stonay v Dublinu je povzel to rešilno misel. V tako strašen mraz se zavijejo v dolgotrajni polarni noči marsove dežele, da se v njem strdi in zmrzne celo plin, ki mu pri nas ne more do živega niti najbolj rezka grenlandska burja. S kristalnobelo srežjo posuje zemeljski plin planjave na Marsu, dokler mu pomladno solnce zopet ne oživi od mraza odrevenelih molekulov ter jih pokliče nazaj v svobodno plinasto stanje.

Tu pa se pričenja motati in vozlati znanstveni klopčič.

Svante Arrhenius je namreč razložil, da bi zadostovala že jako skromna množina ogljikovega dvokisa v marsovem ozračju, pa bi se k večnemu mrazu obsojeni planet lahko kosal s temperaturo rodne zemlje, ki sedi tako blizu pri solnčni peči. Brezdvomno bi jo v toplini celo izdatno prekosil. Tako zelo štedi naš plin s solnčno gorkoto. Pravcatega toplotnega skopuha bi ga lahko nazvali, ki ne da več od sebe solnčnega novca, kadar ga je enkrat sprejel.

Ali si opazil, kje se je zavozlala misel?

Ker vlada na Marsu tako neznosen mraz, ne more tamkaj kopneti navadni led, temveč edinole sneg iz zmrznjenega ogljikovega

dvokisa. Ker pa je na Marsu obilo tega plina, mora biti tamkaj toplejše kot na zemlji.

Ali z drugimi besedami: Ker je na Marsu mrzlo — mora biti na Marsu vroče. — Cvetoča nesmisel! — A kje se skriva napaka? — Brezdvomno v talečem se dvokisovem snegu! — Ta je enkrat za vselej izgubil na Marsu domovinsko pravico.

Skesano so se vrnili znanstveniki zopet k ponižni, domači vodi ter njenemu snegu in ledu. Nanovo so revidirali marsov toplotni proračun in uvideli, da so izdatno pretirali, morda celo popolnoma pogrešno nastavili njegove termične izdatke. Na tej napačni podlagi pa smo mu prisodili daleko prenizko temperaturo.[1]

Dvoje važnih novih spoznanj je pripadlo kot plen vojskujoči se resnici.

Ogromna razsežnost snežene obtečajne kučme nas je prepričala, da je podnebje na Marsu v istini izdatno bolj hladno kot na rodni zemlji. Ker pa polarna čepica kljub temu tako burno gineva in kopni v pomladanskem solncu, ne more biti po zemeljskem vzorcu zgrajena iz mogočnih ledenih gora in visoko nagrmadenih sneženih skladov. Kot tanka tančica kristalnobele slane in ivja se zgrinja marsova snežna odeja preko tečajev.

Kako lepo se strinja ta misel z nazorom starejših opazovalcev, ki so nam v Marsu slikali skoro že izsušeno zemljo, obdarjeno z izredno majhno množino vodá.

Znanstvena bitka je bila zaenkrat dobojevana s sijajno zmago!

Da, le zaenkrat. — Kar se namreč ni posrečilo strogi kritiki učenjakov, bi bili skoro dosegli neuki dečki. Na marsove p r e k o p e je nahujskala znanstvena skepsa otroke. — „Ker k u č m a je po godu, s t r u g se loti.“

Prekopi na Marsu so brezdvomno najbolj čudovita prikazen, kar jih je odkrilo titansko oko daljnogleda na nebesnih telesih. Niti ena zvezda se ne more ponašati s podobnim svetovnim čudom. S prekopnim omrežjem stoji in pade marsova zvezdna uganka!

---

[1] Vrhutega je fizika dognala, da se pri navadnem zračnem tlaku pretvarja zmrznjeni ogljikov dvokis direktno iz trdnega stanja v pline, ne da bi mu bilo treba spremeniti se preje v kapljevino Pravimo, da s u b l i m i r a, kakor n. pr. tudi kafra. Na Marsu pa so opazili areologi, da se snežena čepica v resnici tali, t. j. pretvarja v k a p l j e v i n o. Če bi bil zračni tlak na Marsu štirikrat večji kot je na zemlji, šele tedaj bi se tamkaj tudi strjeni ogljikov dvokis lahko talil v pravem pomenu te besede. Temu nasproti so izpričala najnovejša opazovanja, da je marsovo ozračje več kot štirikrat redkejše od zemeljskega.

Mučne skrbi in zadrege so prizadejali temni črtalni kanali astronomiji, ko ni vedela kod in kam z misterijoznim pojavom.

„Optična prevara so!“ se je izgovarjala v prvi stiski. Od napornega opazovanja prenapeto oko si jih nevede pričara na migljajočo marsovo ploščo. Toda število onih, ki so se „varali“, je rastlo od dne do dne — in vsi so se varali na enak način. Prekopi na Marsu so torej vendarle resnična prikazen — in ni ga danes resnega areologa, ki bi dvomil nad njih optično istinitostjo.

„Ne moti se sicer oko, varajo pa se naši možgani“. Prav iz srede najboljših poznavalcev Marsa se je začula ta na prvi pogled nerazumljiva beseda. Cerulli v Italiji jo je izrekel, mož, ki je bil vsemu znanstvenemu svetu poznan kot eden najvestnejših opazovalcev Marsa in ki nam je podaril tako lepe in točne risbe njegovih prekopov. Mnogo jako odličnih areologov mu je navdušeno pritrdilo.

Da dokažejo svojo trditev, so poslali v bitko otroke.

Evans in Maunder sta izdelala prav posebne stenske slike marsove oble. Samo svetlejše in temnejše pege marsove površine sta začrtala vanje, prekope pa sta namenoma izpustila. Nato sta ukazala večji skupini dečkov, naj kolikor mogoče vestno in pravilno prerišejo marsovo karto. Dečki, ki so sedeli blizu pri sliki, so jo pogodili izvrstno. Oni pa, ki so bili daleč od nje, so risali po marsovih celinah premočrtne prekope, spajali morja z morji, ustvarjali v križiščih kanalov majhna jezerca — o vsem tem pa ni bilo na originalu ne duha ne sluha. Slučaj je celo hotel, da so se nekateri otroški kanali skoro popolnoma krili s pravimi prekopi na Marsu.

Odkod ta zanimiva otroška prevara! Ali ne temelji morda v nebrzdani fantaziji otroka?

Nikakor! Cerulli jo je psihološko razrešil.

Kadar opazuje človek blede točke in lise na jako oddaljeni steni, tedaj mu nastanejo v očesu le medle, nedoločne slike. Za vsako ceno se tedaj trudi človeški duh, da bi uredil megleno nejasnost in razbral njene pomanjkljive poteze. Nehote jame uvrščati in skupljati nerazločne utise, skombinira si jih v premice in loke ter tako razvrsti neurejeni svetlobni kaos po zakonih nezavestne duševne geometrije. Kot otrok z razmetanimi stavbinskimi kamenčki se ti igra duša z nejasnimi svetlobnimi vtisi.

Po Cerullijevem mnenju prekopi na Marsu torej niso prazne iluzije, iz komaj vidnih, a resničnih zaporednih peg si jih nevede sestavi opazovalec.

Risajoči otroci pa so se nahajali še vedno v mnogo bolj ugodnemu položaju, kot je dodeljen opazovalcem Marsa. Tako daleč v vesoljstvu visi prava marsova stenska slika, da jo vidiš s prostim očesom v najboljšem slučaju še vedno manjšo kot petkronski novec na razdaljo 310 *m*. Če natakneš na daljnogled okular s tristokratno povečavo, še vedno plava srebrna marsova petača več kot en meter daleč od tebe. Pri tem pa sva še pozabila, da visi med tabo in Marsom medli in trepetajoči zemeljski zračni plašč.

Zakaj bi se tedaj ne poigrala tvoja duša prav po otročje z megleno marsovo sliko?

Stopnjujmo tedaj povečavo! — Storjeno! — A čuj, že se oglašajo astronomi ter poročajo (Antoniadi)[1], da postajajo v jačjih instrumentih marsovi prekopi vse bolj nejasni in neostri ter da se zdi, kot da bi se raztapljali v posamezne sive pege. Mnogi sumničijo, da so to prav tiste lise, ki je z njih človeška misel sfantazirala marsove struge.

Že se nagiblje k odločitvi vroča planetska bitka in venec zmage se obeta nasprotnikom prekopne ideje.

Še zadnji rešilni poskus so podvzeli njeni pristaši, predno premagani klonejo z umskim orožjem. Pripeljali so v bojne vrste otroka — brez duše. Naivno bitje, prosto vsakih predsodkov, toda obdarjeno z ostrim, nezmotljivim očesom. — Ono ne fantazira in ne misli, temveč le gleda in riše — dete brez duše, fotografska kamera.

Na arizonski zvezdarni, ki so jo zgradili predvsem za preiskavo marsove oble, se je l. 1907 posrečilo Lowellu štirideset drobčkanih fotografij planeta Marsa.

Poslali so jih v natančno premotrenje francoskemu areologu Antoniadiju, jako skeptičnemu kritiku in vnetemu pristašu Cerullijevih nazorov.

Antoniadi je zasledoval z minucijozno vestnostjo podrobnosti, ki jih kažejo Lowellove fotografije. Vse neoporečne detajle je zbral, priobčil njih slike ter jim pripisal zanimive znanstvene pripombe.

Polarno čepico, jezera, morja, otoke in celine — vse svoje stare znance z Marsa srečamo na njegovem fotografskem portreju. Po celinah pa teko in se križajo — čudo vseh čud! — temni premočrtni prekopi, zarisani od mrtvega fotografskega očesa.

Sedemnajst po številu jih je izsledil Antoniadi — in vsi do enega se vjemajo s kanali, ki jih je začrtal v svojo karto planeta

[1] Bulletin de la Société astronomique de France 1909, Novembre.

Marsa genijalni opazovalec in duševni oče moderne areologije — Giovanni Schiaparelli.

Zopet iznova je vzplamtela pojenjajoča bitka za marsovo zemljo in nihče ne more prorokovati, kam se bo končno nagnila vojna sreča. — Niti o podvojenju prekopov na Marsu še ni izrečena zadnja odločilna beseda.

Jaz in ti pa stojiva ob strani, strmiva v silni bojni metež idej ter se radujeva nad mično uganko prekopov na Marsu.

Vsak si jo zaenkrat še lahko razreši po svoje.

Ta jih smatra za zevajoče razpoke v marsovi skorji, oni jih popisuje kot premočrtne verige zaporednih zamrznjenih slanih jezerc, ki jih je v sredi napolnila kristalizujoča morska sol in jim je zamedel površje rumeni pustinjski pesek; spomladi se napije sol zračne moče in vlažni peščeni trakovi se stemne po žoltih puščavah (Arrhenius 1910); ena skupina dokazuje njih dozdevni postanek iz ločenih temnih peg (Cerulli, Antoniadi, Frost), druga se bori za absolutno resničnost pravih vodnih kanalov in pripisuje njih izvor razumnemu bitju (Schiaparelli, Flammarion, Lowell).

Temperamentni Lowell (1910) se je celo povzpel do smele trditve, da so nastali zadnjih 15 let pred njegovimi očmi na marsovih celinah novi prekopi, „ki so jih ustvarila še danes na Marsu živeča bitja".

„Gotovo žive na Marsu razumna bitja ... bodočnost bo pritrdila našim opazovanjem", vzklika poln triumfalne samozavesti.

Še ni ugasnila zadnja iskrica upanja, da obiščejo nekoč Marsijanci našo domovino. Pa nam bodo pripovedovali, kako jim gori na večernem nebu milobleščeča zvezda — rodna nam Zemlja; kako strne vesoljstvo vso bol, vse gorje, trpljenje in jok našega sveta v jasno, srebrno zvezdo, ki v blaženomehkem migljanju vabi Marsijance k pokoju. „Véliko Večernico" jo imenuje in jo pozna že vsako marsijansko dete. Po vedno vedrem marsovem nebu se podi in preraja iz faze v fazo dvoje liliputanskih lun, kojih ena je tako pritlikava, da bi jo lahko célo obhodil v dobri poldrugi uri. Vse to bi nam pripovedovali Marsijanci, — končno pa bi nam zaupali skrivnosti svoje kulture.

— — — Tako se konča to poglavje z dvojno uganko. Z uganko sveta, ki mu duh modrijanov ne more razrešiti bistva — in z uganko človeka ...

Kot Robinzona ga je vrgla usoda na samoten otok v mračnem prepadu vesoljstva. V potu svojega obraza si je podjarmil sovražno

zemljo in zagospodoval njenim nebrzdanim silam. Ko pa je sédel na zemeljski prestol, se je prestrašil kraljevske samote. Neutešno robinzonsko hrepenenje se je predramilo v njem. Nemo stoji vsak večer ob obali zvezdnega morja in ne jenja strmeti v nebo, kje se bo zasvetila v daljavah rešilna vsemirska ladija, vsa oblita od rajske lepote. Kot zlat meteor bo rezala čisti svetovni eter — in pristala na zemlji.

V tihem ganutju se bo objelo dvoje koprnečih kultur. Kot sveža gorka kri bo zaplala enotna svetovna kultura po stvarstvu. Veličasten akord bo zapel v tišino zvezdne neskončnosti: enotnost snovi, enotnost sile, enotnost srca in misli! — Stare sanje človeštva — harmonija sfer! —

Književna poročila

F. Pengov, Podobe iz narave. I. zvezek. Ilustriral A. Koželj. Izdala in založila Družba sv. Mohorja v Celovcu, 1916. 8⁰. 127 str.

„Poslušajte me, ne glejte me!" — tako priporočajo baje neki gospodje, če jih kdo zaloti na nepravem početju. Morebiti se je po tem geslu preč. g. Fr. Pengov z lahko vestjo zavihtel preko V. Zupanovega razkritja „Plagijati prof. Fr. Pengova" v „Slovanu" l. 1914 (str. 209—214) in — ostal si je zvest. Zupan je poštenjaško s prav odločnimi besedami grajal in na sramoto postavil „celo dolgo vrsto plagijatov iz Thompsona in pa nekoliko iz francoskega raziskovalca žuželk Fabra". Poslušajte me, ne glejte me! si je menda mislil preč. g. Pengov in spisal je Mohorjanom „Podobe iz narave", da bodo umevali, „zakaj da je narava knjiga božjih čudežev", — ta lepi namen poudarja v svojem uvodu. Po snov za „podobe" je posegal pisatelj ne toliko naravnost v knjigo prirode, nego v knjige raznih prirodoslovcev, v katerih sta bogastvo in krasota prirode že zajeta in prelita v prikupljivo, z umetniškim čustvovanjem začinjeno znanost, ki čitatelja poučuje in hkrati zabava. Tako početje, če se pošteno izvaja, je vse hvale vredno. Tudi drugi narodi izmenjavajo med seboj poljudno znanstvene slovstvene pojave. Tako so, če navedemo le eden primer, znamenitega francoskega prirodopisnega opazovalca in odličnega poljudnega pisatelja I. H. Fabra znamenito delo Souvenirs entomologiques (Paris 1879—82, 10 zvezkov), kmalu prevedli v nemščino (Bilder aus der Insektenwelt, autorisierte Übersetzung, alle Rechte vorbehalten, „Kosmos", Stuttgart, doslej štirje zvezki 1908—1914). Fabre, umrl l. 1915 kot 92letni starček, je bil nekaj časa ljudskošolski učitelj. Sicer ni imel visokošolske izobrazbe, vendar je z izredno nadarjenostjo znal opazovati življenje žuželk in si je stanujoč v skromni vasi odpiral vpogled v njih navade in sposobnosti s preprostimi, če treba tudi s premeteno zasnovanimi poskusi; potem pa je oboje opisoval v živahnem, nazornem slogu. Zaslovel je toliko, da so njegovi čestilci pričakovali Nobelovo nagrado zanj. Po nekolikih žarkih te blesteče slave se je menda zahotelo Pengovu in sprejel je zopet nekaj Fabrovih „souvenirjev" med svoje „podobe" — po svoje!

V tem trenotku sta mi dva zvezka (II. in IV.) Fabrovega dela v Kosmosovi izdaji na razpolago. Primerjati morem torej le dve poglavji Pengovove knjižice.

Žal, izprIčujeta obe, da se pisatelj ni spokoril po Zupanovi lekciji. V „Podobah“ se nam pokazujejo „Razni stanovi“ v živalstvu in med njimi v posebnih poglavjih „Morilci“, in pa „Saperji in minerji“. Primerjajmo, kolikor je snov ista pri Fabru in pri Pengovu, seveda na tem mestu deloma le v skrajšanih izpiskih!

Znameniti podkopniki (saperji) so hrošči govnači. Fabre pripoveduje o njih (II., str. 19—20):

Dort finden wir die Kloakenfeger unter den Käfern, denen die wichtige Aufgabe zugeteilt ist, den Boden von allem Unrat zu säubern, in voller Tätigkeit. Bewunderungswürdig ist die Verschiedenheit der Werkzeuge, mit denen sie ausgerüstet sind, teils um den Kot von der Stelle zu bewegen, ihn zu zerlegen und zu modeln, teils um sich tiefe Zufluchtsorte in der Erde auszuhöhlen, worin sie sich mit ihrer Beute einschließen können ... Alle sind ausgerüstet mit einer Schaufel: dem breiten, platten und an den Rändern scharfen Kopf; alle benutzen einen Rechen: die gezahnten Vorderbeine, womit sie das Material zusammenlesen.

Gleichsam als Entschädigung für das schmutzige Geschäft haben manche einen starken Moschusduft bekommen und glänzen unter dem Bauche wie der Widerschein polierten Metalls. Manche Roßkäfer (Geotrupes) schimmern dort wie der Glanz von Kupfer und von Gold, bei den andern ist der Bauch amethyst-violett gefärbt. Im allgemeinen aber ist ihre Farbe schwarz, so auch die des Pillendrehers. Den tropischen Regionen gehören die prächtig kostümierten Mistkäfer an, die man lebendige Edelsteine nennen möchte. In Oberägypten findet man im Kamelmist einen Skarabäus, dessen leuchtendes Grün mit dem Smaragd wetteifert; Guayana, Brasilien und Senegal haben Coprisarten, deren metallisches Rot so prächtig wie Kupfer und so lebhaft wie das des Rubins ist. Wenn aber den bei uns einheimischen Mistkäfern solche Schmuckfarben fehlen, so sind sie doch nicht minder bemerkenswert durch ihre Lebensgewohnheiten.

Pri Pengovu čitamo na str. 102 sledeče:

Govnače tudi lahko vpišemo med pometače v naravi, ki imajo imenitno nalogo, da osnažijo zemljo raznovrstne nesnage. Čudovito je njihovo orodje za to, da razrežejo blato, ga modelirajo (mu dajo obliko), da ga spravijo na svoje mesto in da si izkopljejo v zemlji zatočišče zase in za zalego.

Vsi imajo lopato: široko, ploščnato, ob robovih priojstreno glavo; vsi rabijo tudi grablje: nazobčane prednje noge, s katerimi grabijo materijal skupaj. Menda kot odškodnino za umazani posel so dobili mnogi govnači močan duh po mošku in se svetijo po trebuhu kakor lesk polirane kovine. Nekateri govnači, na pr. Geotrup, se leskečejo spodaj kakor baker in zlato, drugi imajo trebuh kakor vijoličasti ametist. Splošno pa je njihova barva skromna barva rudarjev, črna. V tropičnih ali vročih krajih se pa nahajajo govnači v tako krasnih opremah, da bi jih vali lahko imeno žive dragulje. Tako najdemo v gorenjem Egiptu v velblodovem govnu (blatu) hrošča Skarabeja, ki se kosa v svojem lesketajočem zelenilu s samim smaragdom. Brazilija in Senegal (v Afriki) imata vrste nosorožcev Kopris, katerih kovinska rdečica je krasna kakor svetel baker in živahna kakor rubin. Čeprav nimajo naši domači govnači tako krasnih barv, vendar pa zato navade njihovega življenja niso nič menj zanimive.

Torej večidel dobeseden prevod, a pravi avtor Fabre ni imenovan ne prej, ne vmes, ne poznej! Nadalje pripoveduje Fabre (II, 28): „Für diese so ungemein nützliche Arbeit, wodurch in lebende Materie die Rückstände umgewandelt werden, die .... zu Panzern aus Gold und Rubin werden". Pengov pripoveduje isto na str. 104: Pač ga ne najde sebi enakega tovariša v naravi, ki bi na tako koristen način izrabljal ostanke snovi, ki .... v oklepe iz zlata in rdečih rubinov.

Pengov pa vendar tudi pripoveduje (na str. 104) nekoliko o življenskih navadah hrošča skarabeja (Ateuchus sacer) s svojimi besedami. Pripoveduje, da izdelujeta iz gnoja hruškaste kepe sebi in zalegi za hrano samec in samica skupno, in kako jih valita do podzemeljskega rova. Vse to se čita nekam čudno, kajti ne ujema se s tem, kar je Fabre dejanski opazoval. Bržkone je Pengov Fabra v tej stvari površno čital in napačno umel! Tudi podoba na str. 103, ki kaže dva skarabeja, valeča hruškasto kepo, je napačno zasnovana. Prvič se hrošča ne postavita prvi pred kepo, drugi za njo tako, kakor kaže podoba, drugič valita vsekdar le okroglo kepo in ne hruškasto, in šele v podzemeljski duplini dobi tista kepa, ki je namenjena za hrano zalegi in ne hrošču, hruškasto obliko in v podaljšku jajčece. Tako kepo vali in oblikuje samica sama (Fabre II, 67).

Nadalje opisuje Pengov za minerja dva mala hroščka, graharja in fižolarja v posnetku iz Fabra v skoro dobesednem prevodu, zopet pa ne imenuje vira. Nadaljnih 26 vrst na str. 105 je istotak prevod iz Fabra. Samo k poskusu z grahovim zrnom, ki ga navaja Pengov na str. 106, pripušča avtorstvo Fabru. Na to sledi nadaljevanje s Fabrovimi besedami: „Unsere Köchinnen ..., wenn sie in einer bewunderungswürdigen Ordnung ihre Bataillone von Atomen zusammenfügt", pa tako, da dobi čitatelj vtisk, da so to Pengovove besede: „Naše kuharice ..., kadar druži v čudovitem redu svoje atome v prelepi kristal".

Pod naslovom „Morilci" riše Pengov med drugimi pajka rakovičarja (Thomisus) in opisuje izrecno po Fabru, kako le-ta pajek mori čebele. Tudi pajek ima nasprotnika — oso pripotnico (Pompilus). Boj med oso in pajkom popisuje Pengov (na str. 79—80) zopet v dobesednem prevodu po Fabru, ampak ne imenuje vira.

Med „morilce" so nadalje uvrščene vse grebače (Crabronidae) str. 80—87. Kar se pripoveduje o osi vozlovki (Cercéris) iz početka, je posnetek iz Fabra (Ein gelehrter Mörder, IV, 34—40), večinoma tesno se oklepajoč originala, (str. 80 do 82), kar pa ni omenjeno. Potem se poroča o poskusih in pristavljeno je pravilno, da so Fabrovi. Sklep, ki ga Fabre izvaja (Pengov str. 83), torej poglavitna stvar, je zopet dobeseden prevod brez obvestila o viru!

Potem prihaja na plan najznačilnejši dokument Pengovovega nelepega pisateljskega delovanja med vsemi, kolikor jih je v tej knjigi. Na vrsti je peščenotalna osa (Ammophila). Uvod na str. 83 ni iz Fabra. Nadaljevanje je zopet posnetek iz Fabra (II, str. 89, 90; Pengov, 84) v dobesednem prevodu. Ampak dogodke, ki jih je Fabre opazoval na južnem Francoskem, lokalizira Pengov na domačih tleh, češ da se godijo pri Matusovi jami v ljubljanski okolici! Prav tako je Thompsonovega psa postavil iz škotskih gorá v Smrečje pod Plešivcem! — Še celo anatomijo metuljevih gosenic (srednješolska učna snov!) prepisuje prečastiti gospod profesor dobesedno po Fabru (II, 91), tako malo zaupa svojemu znanju! Samo v eni stvari je Pengov pravičen Fabru, ko omenja, da je le-ta iztrgal osi iz ust težko gosenico. Toda pravicoljubje ne traja dolgo. Koj na strani 86. str. priopveduje Pengov: „Na svetu so ljudje, ki delajo raznovrstne poskuse. Tako je vzel nekdo tenko šivanko

in preiskoval z njo občutljivost različnih segmentov gosenice." Nato popisuje poskuse tega neznanca, ki ni nihče drugi ko Fabre! (II, 92: Um den Grad der Empfindichkeit in den verschiedenen Segmenten festzustellen, untersuche ich jedes mit der Spitze einer feinen Nadel . . .). Tisti „nekdo" je Pengov napisal, ko je imel Fabrovo knjigo pred seboj in je iz nje izpisoval! Raje zvrniti na neznanca, kakor pa postaviti svojemu učitelju in okradenemu duševnemu reditelju skromen znak spoštovanja! Višek nesramnosti v Pengovovi knjigi pa prihaja sedaj! Fabre pravi (II, str. 93): „Nach allem, was ich beobachtet . . . handelt die Sandwespe also mit einer so scharfen Unterscheidung . . . sie kennt den verwickelten Nervenapparat ihres Opfers und reserviert . . . Ich sagte: sie weiß und kennt; richtiger müßte es heißen . . ." In Pengov v dobesednem prevodu (str. 86): Gospa amofila tedaj dobro ločuje; natančno pozna zamotano živčevje svojih žrtev in prihrani . . . Pozna, sem rekel; bolj pravilno bi bil rekel: . . ." Pengov torej prisvaja Fabrovo, iz lastnega opazovanja izvedeno dedukcijo, dobesedno izpisano iz Fabrove knjige naravnost sebi, čeprav ima ta dedukcija pri Fabru najdoločnejšo obliko osebnega uspeha, in osebnega spoznatka, torej osebne imovine!

Ni me volja, še nadalje brskati za plagijatskimi podrobnostmi. Obe poglavji v „Podobah iz narave", ki smo jih pregledali, izpričujeta, da se g. prof. Pengov pri svojih publikacijah še vedno poslužuje nedopustnih navad, ki jih je že dr. Zupan na njem zasluženo ožigosal in jih postavil na sramotni oder. Sledov teh navad bo menda tudi drugod po knjigi. Sumljivo je n. pr., kar čitamo v njej o rastlini, ki ji je znanstveno ime Helodea (P. piše manje pravilno Elodea), „ki jo gotovo dobro poznaš, če si kdaj opazoval rastline, ki tako bohotno preraščajo mirno tekočo vodo pred mlinom ali kak jarek z mirno tekočo vodo" (str. 25, 26). Ta rastlina se namreč vsaj v kranjskih vodah ne nahaja, pač pa je na Nemškem! To zbuja slutnjo, da je besedilo pri Pengovu kar na slepo prelokalizirano iz kake nemške knjige!

Ker prihaja knjiga kot publikacija Mohorjeve družbe zelo mnogim v roke, mi bodi dovoljeno, da označim knjigo ne ozirajoč se na njeno literarno vrednost po njeni vsebini in smeri. Tudi ne smem prezreti prilike, da opozorim, kako se o slavljenem Fabru glasi „druga plat zvona".

Prizori, ki so zbrani v „Podobah iz narave", kažejo večidel živali, ko delujejo sebi ali potomstvu v prid čudovito prikladno, na videz samovoljno in po človeško razumno. In vendar živali ne vodi razum, nego le nagon. Prirodoslovci poskušajo, da bi rešili uganko o nagonu znanstveno. V knjigi „Podobe iz narave" velja pa za ta kakor za vse druge probleme v prirodi brez drugega odločni in edino dopustni odgovor: vse to je uredil najvišji Razum, veliki Mojster narave, večna Lepota, premodri vsevedni Stvarnik. „Živalski nagon velja že od nekdaj kot eden izmed najbolj očividnih dokazov za bivanje božje" (str. 97). V razgovor o teh globoko segajočih vprašanjih se ne spuščamo. Le omenjamo to, da se pokaže bistvo in smer knjige: snov nagrabljena kolikor toliko iz novejšega prirodopisja, začinjena s pravljicami (K. Ewalda, str. 28—30, A. Stolza str. 109-111, nadalje na str. 73 do 77 itd., pravljiške ilustracije na str. 49, 55, 105, 109 itd.) in zdeta v mehove skolastike. Umestna knjiga za široke sloje Mohorjeve družbe, če se jih hoče pridržati na konservativni duševni stopnji in zabranjevati napredovanje. Na neslane opazke o Darwinu in Haecklu se ne oziramo; „veščak", kakršen je g. Pengov, ki kot prirodopisoc celo šestošolske snovi menda ne obvlada, ker jo raje prepiše, pač ni poklican, da bi sodil in obsodil znanstvenike, ki veljajo v svoji stroki za svetovne prvake.

Fabrova opazovanja in razlage so sprejete v knjigo brez ozira na to, da veljajo dandanes za „značilen zgled stare šole" („Musterbeispiele der alten Schule". George Bohn, Die neuere Tierpsychologie, nemški prevod iz francoščine, Leipzig 1912, str. 93). Ugovarjal jim je P. Marchal že l. 1892 in jih „na izboren način kritično ocenil" (George Bohn, l. c. str. 93). Dovolim si opozoriti le na en slučaj Fabrovega modrovanja. O skarabeju pravi Fabre (II, str. 66), da je s svojo okroglo kepo rešil lep znanstven problem. Da se kepa kolikor moči malo izsuši, naj ima kolikor mogoče majhno površje. Vendar naj sprejme kolikor moči obilo hraniva za ličinko. „Katero telo ima ob najmanjšem površju največjo vsebino? To je krogla, pravi geometrija". „Skarabej torej dela tako, kakor da so mu natanko znani zakoni o izhlapanju in zakoni geometrije". Enako naj bi osa bila veščak v anatomiji in fiziologiji gosenic. Do takih nesprejemljivih skrajnosti zaide, kdor, četudi nehote splošno pripisuje živalim človeško preudarnost. Novejša živalska psihologija — začetnik ji je Jacques Loeb (1888) — izsleduje nagonske pojave brez takih predsodkov. Že dosedanji uspehi kažejo, da „ne bo več dolgo, in izraz „nagon" izgine iz znanstvenega imenstva prav tako, kakor je izginil „horror vacui" iz fizike in je zginila „vis vitalis" iz fiziologije" (Waxweiler, 1907). Slićnega mnenja je Bohn, ki pravi, da so nagoni skupki raznih elementarnih pojavov, beseda nagon pa ne velja za pojasnilo (l. c. str. 176). Še drug veščak, H. E. Ziegler, pravi: Nagoni se razlikujejo od odsevov (refleksov) le v tem, da so bolj sestavljeni pojavi, zlasti pa v tem, da ne povzročajo samo delovanja enega organa, nego vse živali (Begriff des Instinktes einst und jetzt 1910, str. 46). *Ferd. Seidl.*

Fr. Novak, Slovenska stenografija. Prvi del. Korespondenčno pismo. Tretja, bistveno neizpremenjena izdaja. V Ljubljani, 1916. Založila Katoliška bukvarna. V. 8⁰. (VI) + 39 str. teksta in 67 str. litografije. Cena nevez. knjigi 4 K 70 v.

Pred šestnajstimi leti je izšla Novakova učna knjiga slovenske stenografije v prvi izdaji; od tedaj si je priboril njegov sistem med nami splošno veljavo. Najlepši dokaz porabnosti tega dela je dejstvo, da je razmeroma v kratkem času bil potreben že tretji natis, ki po svoji dovršeni tipografski in litografski opremi ne zaostaja prav nič za podobnimi najboljšimi učnimi knjigami drugih narodov. Stenografskega dela tokrat ni prireditelj sam avtografiral, ampak ga je brezhibno oskrbel češki stenografski strokovnjak K. Bláha v Pragi. *Š — r.*

Pedagoški letopis za leto 1915. XV. zvezek. Na svetlo daje Slovenska šolska matica v Ljubljani. Uredil H. Schreiner. Ljubljana, 1916. V. 8⁰. 94 str.

Kakor ves čas vojne, tako je tudi letos Slovenska šolska matica razposlala svojim članom le dve knjigi: zaključni snopič Bežkovega „Občnega vzgojeslovja z dušeslovnim uvodom" in pa „Pedagoški letopis". O prvi knjigi je Zvon že v letošnji junijski in julijski številki obširno poročal. V Letopisu je Jos. Schmoranzer zbral podatke o aktivnem sodelovanju slovenskega učiteljstva pri svetovni vojni. Naravno, da ti podatki ne morejo biti popolni, pristno sliko bo možno podati šele po vojni; vendar je potrebno, da se znaša gradivo že sedaj. Seznam našteva 39 padlih in 52 odlikovancev izmed vrst našega učiteljstva. Ravnatelj H. Schreiner se je lotil važnega aktualnega vprašanja o mladinskem skrbstvu, oziroma mladinskih zavetiščih. Pisatelj razpravlja o razmerju in delokrogu šole in doma pri vzgoji otrok, o deških in mladinskih zavetiščih, o „selcih in stezosledcih" ter o vojaški pripravi mladine in o domovinski vzgoji. Mnogo zdravih nasvetov tiči v tej razpravi, ki jih naj udejstvijo naši vzgojitelji in naše učne oblasti! — M. Pirc je sestavil skromno poročilce o delovanju Matice in imenik društvenikov, katerih je štela l. 1915 — 761. *J. Š.*

Publikacije „Jugoslovanske akademije znanosti in umetnosti" v Zagrebu za leto 1915. Matematično-prirodoslovni razred. — Prejeli smo drugo skupino knjižnih izdanj Jugoslovanske akademije za leto 1915. Poleg zastopnikov modroslovne in zgodovinske skupine so nam podali prirodoslovci in matematiki celo vrsto zanimivih razprav. — V Radu matematično-prirodoslovnega razreda (knjiga 210) prevladujejo spisi matematičnega značaja, ker so prirodoslovci dobili v „Istraživanjih" svoje posebno glasilo. Razen petero matematičnih razprav prinaša Rad poročilo dr. Vere Rojc-Katušić „O reakciji thalli-soli sa sumporovodikom", Dragutin Hirc pa nadaljuje svoja floristična izučavanja v iztočnih krajih Istre; predmet podrobnega florističnega opisa je tokrat Učka gora in njena okolica.

V 8. zvezku „Prirodoslovnih istraživanj Hrvatske i Slavonije" je zbral dr. V. Vouk podatke svojih dosedanjih raziskavanj toplic v sestavku „Biološka istraživanja termalnih voda Hrvatskoga Zagorja". Poznavanje bioloških odnošajev v toplicah je vobče po naših deželah še nezadostno, dasiravno spada to poglavje med najzanimivejše odstavke biologije sploh. Vouk je preiskal več hrvatskih toplic, ki jih je v toplotnem in kemičnem oziru razvrstil v posamezne skupine. Biološko razlikuje, oziraje se na toplotno stopinjo, prave termalne formacije (modrikaste alge, nad 35° C) in termofilne (zelene alge, pod 35° C), oboje pa imenuje s skupnim nazivom makrotermalne, ker so vse prilagođene na konstantno višjo temperaturo. Izmed preiskanih so Stubičke, Varaždinske in Krapinske toplice vroče toplice (akroterme, 40–60° C) s tipično termalno floro modrikastih alg. Smrdeče in Sutinske toplice so gorke toplice (euterme, 30—40° C) s termalno in termofilno vegetacijo. Kremenaste alge se nahajajo sporadično v vseh toplicah. Topličica pri Gotalovcu so hladne toplice (hliaroterme, 18—30° C) z običajno srednjetoplotno sladkovodno vegetacijo. V nadaljni razpravi je obelodanil Vouk skupno z J. Pevalekom „Prilog poznavanju bazidiomiceta sjeverne Hrvatske", kjer našteje 196 vrst oprtotrosih gliv predvsem iz Zagorja, deloma pa tudi iz okolice Zagreba. Pevalek sam pa razpravlja „O biologiji i o geografskom rasprostanjenju alga u Sjevernoj Hrvatskoj". V uvodu so podatki o dosedanjih raziskavanjih in o preiskanem ozemlju, v biološkem in sistematičnem delu pa obravnava okoli 200 doslej ugotovljenih vrst severne Hrvatske.

V Ljetopisu je priobčil dr. K. Gorjanović-Kramberger „Neke primjedbe o donjoj čeljusti Weimarskoga čovjeka". L. 1914 so našli v kamnolomu Kämpfe pri Ehringsdorfu v okolici Weimarja spodnjo čeljust pračloveka, ki jo je opisal Schwalbe (Anatom. Anzeiger v. Bardeleben 1914). Učeni hrvatski antropolog podaja k temu opisu nekatere opazke in primerjalne podatke s Krapinskim pračlovekom in potrdi Schwalbejevo odločitev, da spada weimarska spodnja čeljust k neandertalskemu tipu, čeprav je vsled ozke čeljustnice najprimitivnejša.

Izvješća (5. zvezek) prinašajo vsebinske posnetke navedenih razprav v francoskem in nemškem jeziku. *Dr. Gv. Sajovic.*

Slovstveni zapiski

Prešernov servis. G. prošt v Tinjah na Spodnjem Koroškem, Gregor Einspieler, nečak Andreja Einspielerja, hrani tri posodice starega servisa: posodo za kavo, za mleko in za sladkor. Kakor se vidi na par mestih zgoraj ob robu, kjer so mali deli odkrušeni, so posode iz rdečega, prežganega ila, emajlirane pa fino jeklenosvetlo, da narede vtis, kakor bi bile iz jekla. Ta servis je bil lastnina Prešernova. Po Prešernovi smrti ga je vzel brat, župnik Juri. Ko je ta 7. oktobra 1868, 63 let star umrl v Ovčji vasi pod Sv. Višarjami, je prešel v last Jurjevega soseda, župnika Filipa Lobeja v Naborjetu († 24. maja 1899). Gregor Einspieler je v začetku osemdesetih let kaplanoval v Žabnicah pod Sv. Višarjami. Večkrat je prosil Lobeja, naj mu da servis. Pa mu ga nekoč res da, češ: „Za me nima tako velike vrednosti, za te je dragocenost.“ Omenjal je, da se je župnik Juri večkrat pritoževal: „Samo to je ostalo, skodelic je sestra vseh dvanajst ubila.“ Katera sestra, Urška ali Alenka, g. Einspieler ne ve. Lobe je tudi večkrat omenjal, da mu je Juri pravil: „Servis je dobil France od kranjskega mesta.“ Ali res od mesta samega ali od kakega društva ali kake posamezne rodbine, sedaj menda ne bo mogoče dognati. – Po vojski namerava g. prošt prepustiti te tri komade ali kakemu društvu v Ljubljani ali „Zgodovinskemu društvu za Koroško“, če bo imelo kake lastne prostore. Ko je gospod Einspieler servis dobil, je bil v eni posodici še listič, z nemško Lobejevo pisavo: „Aus dem Nachlasse des † Georg Preschern in Wolfsbach.“ Ta listič se je izgubil.

Ksaver Meško.

Še nenatisnjena Prešernova pesem. Č. g. Ksaver Meško je dobil slučajno v roke rokopis do zdaj še neznane, neobjavljene Prešernove pesmi: slavospev krasni in bogati Gorenjski, nje sinovom in dekletom. Poslal ga je Zvonovemu uredništvu v objavo, za kar mu izreka iskreno zahvalo. Rokopis, na 7 *cm* širokem in 16 *cm* visokem lističu, popisanem nekaj nad polovico, obsega teh-le petero tercin:

Ozri se na snežnikov velikane,
ki jih najmlajši žarek zore zlate
Pozdravlja, kadar na iztoku vstane;

Dalèč okrog poglej ravni bogate,
visokih žit na njih poglej valove,
njih reke breg, okrog zelene trate;

Poglej njih čvrste, bistrih glav sinove,
ki vnema v srcih se jim želja sveta,
obrnit v čast domu vseh zgod osnove,

In zvestosrčna njih poglej dekleta,
lic rajski zor, oči poglej nebesa,
in sramežljivost, ki je var'h njih cveta;

obrni na — Slovence te — očesa,
kak ljubijo poštenost in pravico:
in v prsih ti veselje srce stresa!

Dr. Fr. Prešeren m. p.

Nekrologi

† **Franc Levec.** Dne 2. decembra je po dolgem trpljenju umrl Franc Levec, c. kr. dvorni svetnik in deželni šolski nadzornik v p., vitez reda železne krone III. vrste, častni meščan mesta Ljubljane . . .

„Ljubljanski zvon" žaluje za svojim prvim urednikom. Levec mu je ustvaril trdno podlago in mu določil smer v neposredno sedanjost. Levčeve zasluge je dr. Prijatelj v svoji študiji o Janku Kersniku formuliral v krasnih besedah: „Vse, kar je slovenska Muza najboljšega producirala v tem obdobju, je izšlo v „Ljubljanskem zvonu". Levec je bil mož prosvetljenega, uravnovešenega uma, finega estetičnega čuta in je razpolagal s posebno dovzetnim instinktom pri odkrivanju novih talentov, ki jih je umel v neprestanem pismenem kontaktu umno razvijati in voditi. O Janku Kersniku moramo direktno reči, da nam ga je podaril Levec ... Levec je storil prvi korak k revijalni obliki, v kateri sta seveda zavzela največ prostora ona dva predmeta, ki sta tvorila strokovno zanimanje urednika samega: jezik in literatura. Kar se prvega tiče, se mora reči, da nam je Levčev „Zvon" najtrdnejše zasidral naš literarni jezik. Zanimanje za literarno zgodovino kot znanost pa je Levec pri nas naravnost ustvaril. Nihče ni bil bolj poklican v to. Franc Levec temelji kakor noben drugi Slovenec v osrčju našega plemena, njemu je znan vsak kulturni utripljaj našega naroda. Oni naš prvi preiskovatelj je, ki je premeril vso puščavo naše kulturne preteklosti, z ljubeznijo odkrivajoč vsako najmanjšo oazo, ki je osamljeno ozelenela. Levec je živa kronika slovenske kulture. Ljubezen za domačo književnost je on vzbudil med Slovenci, opozarjajoč v brezštevilnih noticah v „Zvonu" na posamezne dragocene utripljaje slovenske psihe, na ta način oživljajoč vse kali slovenskega duha, iz katerih bi mogel nekoč nastati krepak slovenski kulturni organizem."

Trajne so Levčeve zasluge za „Slovensko matico". Petindvajset let je bil njen odbornik, skoro dvajset let je načeloval književnemu odseku in štirnajst let je kot predsednik uspešno vodil našo prvo književno organizacijo. Levec je preosnoval njen „Letopis"; z njim je pokazal, koliko morejo slovenski pisatelji svojega, izvirnega ustvariti v raznovrstnih strokah človeškega znanja. Letopis se je prelevil v Zbornik, nastale so nove knjižnice: Zabavna in Knezova, Prevodi iz svetovne književnosti; osnovala se je važna publikacija „Slovenska zemlja", Štrekelj je dvignil bogate zaklade naše narodne pesmi, Glaser je napisal našo slovstveno zgodovino. Tako je Levec skrbel, da je bilo delovanje Matice vedno v tesni zvezi z idealnimi težnjami po splošnem napredku in vsestranskem razvoju naše književnosti. — Podal nam je v kritičnih izdajah Jurčiča, Erjavca, Levstika, Valjavca. Skoro nedogledna je vrsta Levčevih krasnih literarnih esejev, prepletenih z bogatimi spomini, ki bi zbrani v knjigi šele pokazali veličino njegovega petdesetletnega dela. Bil je več let predsednik Muzejskemu društvu za Kranjsko. Kot odličen učitelj slovenščine je znal v učencih vzbujati ljubezen do materinščine in slovstva. Ako kdo, je bil Levec poklican, da nam je uredil naš pravopis. Ljubil je šolstvo in učiteljstvo; njima je posvečal kot okrajni in deželni šolski nadzornik največjo skrb. — Z Levcem smo izgubili mnogostransko in nad vse delavnega kulturnega delavca!

† **Dvorni svet. Fr. Hubad.** Dan po smrti Fr. Levca mu je sledil na skrivnostni, nepovratni poti dne 3. decembra še Fran Hubad. Oba odlična pedagoga in neumorna delavca, ki sta korakala skupno v skupnem delu, iskrena prijatelja, sta si ostala zvesta tovariša tudi na razstanku življenja! V naši književnosti in javnosti Hubad sicer ne zapušča tako daleko vidnih sledov kakor Levec, vendar ostane njegovo očetovsko, neomahljivo delovanje kot ravnatelj ljubljanskega učiteljišča in kot nadzornik kranjskih srednjih šol hvaležnemu učiteljstvu v neizbrisnem spominu.

Fr. Hubad se je rodil 28. jan. 1849 na Skaručini. Tri gimnazijske razrede je dovršil v Trstu, ostale pa v Ljubljani, kjer je bil ves čas med prvimi. Po odlični maturi (1868) je slušal na graški modroslovni fakulteti klasično filologijo in pri Kreku slavistiko. Prvo njegovo službovanje je bilo na ptujski nižji gimnaziji (1875 do 1884); nato je bil profesor na prvi drž. gimnaziji v Gradcu, odkoder so ga l. 1891 poklicali za referenta v naučno ministrsvo. Na izrecno željo ministrstva je prevzel l. 1894 ravnateljstvo učiteljišča v Ljubljani, ki ga je (1901) zamenjal z deželnim šolskim nadzorništvom. Za svoje zaslužno delovanje je bil l. 1909 odlikovan z viteškim redom železne krone, l. 1912 je postal dvorni svetnik in predlanskim je stopil v pokoj. Zadnja leta je bil izredno delaven predsednik „Glasbene matice", ki je spravil ves njen arhiv in njene upravne zadeve v najvzornejši red in pregled.

Hubadovo znanstveno delovanje obsega skoro izključno vprašanja iz slovenskega narodopisja, za katero mu je vzbudil zanimanje prof. Gr. Krek. V „Letopisu matice slovenske" za l. 1877 je objavil po Bogišiću črtici o prisegi na Črni gori in o „Soku". Obe razpravici in podobne članke etnografske vsebine je priobčil tudi v nemških revijah „Globus", „Ausland" in dr. V matičnih „Letopisih" je tolmačil razne slovanske običaje, kakor so Slava in Jurjev dan pri Srbih (1877); Spomlad in odnošaji smrti (1878); Gostoljubnost v Slovanih; Božja sodba (1879); Božič pri Srbih; Svatovski običaji pri Bolgarih (1880); Zidanje novega doma (1881). Poslovenil je Jozafata Ohryzkega spis o Slovanih v Andaluziji (1878), kakor se je tudi zanimal za slovanske naselbine v neapolski provinci Molise (Kres 1884, 213). — Na podlagi korespondence med vojvodo Krištofom Wirtemberškim in P. P. Vergerijem je opisal sodelovanje Vergerijevo pri Trubarjevem prelaganju sv. pisma. V „Kresu" je med drugim priobčil „Pravljico o Edipu v slovanski obliki" (1881) in „Nemško pesem o Hildebrandu in njenih sestrah slovanskih"; oba članka je sprejel Sket v slov. čitanko za 5. in 6. razred. Občudovanje in navdušenje za svojega učitelja slavistike prekipeva iz obširnega poročila o drugi izdaji Krekove „Einleitung in die slav. Literaturgeschichte" (Lj. zvon 1887). Bil je tudi sotrudnik znane publikacije „Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild". — Prvemu delavcu na polju slovenske matematike, prof. Jos. Celestini, je napisal daljši nekrolog (Lj. zvon 1912, 677). — Skoro pred tremi desetletji je obogatil naše tedanje skromno mladinsko književnost s tremi zvezki „Pripovedk"; za „Knjižnico Družbe sv. Cirila in Metoda" je sestavil dva prigodna spisa v spomin 40-letnice in 50-letnice vlade Franca Jožefa I. in slovenski mladini je poklonil dva snopiča „Junakov". Z ravnateljem Schreinerjem je oskrbel ljudskošolska berila. Kot spretnega in vestnega slovnikarja se je pokazal s prireditvijo tretjega in četrtega natisa Janežičevega slovensko-nemškega slovarja; z njim nam je podal poleg Pleteršnikovega monumentalnega dela naš najboljši ročni slovar. — Naj ostane kremenitemu značaju ohranjen med Slovenci časten in trajen spomin! *J. Kapistran.*

† **Dr. Franc Megušar.** Že itak redke vrste slovenskih znanstvenikov se v poslednji dobi krčijo z neobičajno naglico. Smrt izbira neprestano iz njih srede žrtve doma in na prostranih bojnih poljanah. Meseca septembra je žrtvoval na bojnem polju domovini svoje življenje slovenski prirodopisec dr. Franc Megušar, ki si je s svojim vztrajnim delovanjem pridobil ugledno ime v znanstvenih krogih. Rojen je bil na Gorenjskem v Kamni gorici leta 1876, ljudsko šolo je obiskoval deloma v domačem kraju, deloma v bližnji Radovljici. Gimnazijske študije z maturo je dovršil l. 1897 na I. drž. gimnaziji v Ljubljani; nato se je podal na dunajsko vseučilišče. Ondi se je na modroslovni fakulteti posvetil prirodopisni vedi z izredno ljubeznijo. Še za časa svojih študij je postal (l. 1904) asistent na biološkem preskuševališču na Dunaju, kjer je uspešno deloval do l. 1913. Pri opazovanju in eksperimentiranju je stal dr. Megušar na zelo rigoroznem stališču, zategadelj je prišel v nasprotje z drugim asistentom na zavodu. Posledica tega spora je bil dr. Megušarjev izstop iz biološkega opazovališča. Laboratorij si je priredil v svojem privatnem stanovanju. 1. januarja 1915 je sprejel mesto na Kmetiškem kemičnem preskuševališču v Gorici, kjer je prevzel biološki oddelek. Z veseljem je pričel z delom v svojem novem delokrogu, ki mu je omogočil nadaljevati eksperimentalno biološke študije. Spomladi 1915 je bil potrjen k vojakom. Bil je sprejet v častniško šolo, iz katere je odrinil kot kadet na bojno polje. Meseca avgusta 1916 mu je v boju na Poljskem strel skozi glavo uničil nadepolno življenje.

Megušar je bil zastopnik eksperimentalno biološke smeri prirodopisnega raziskavanja. Z izredno trudaljubivostjo je napravljal in proučeval mnogoštevilne poskuse in je o svojih lepih uspehih poročal v znanstvenih revijah in na raznih zborovanjih. — Svoje razprave je priobčeval predvsem v Archiv für Entwicklungsmechanik der Organismen (1906, 1907, 1910, 1912), Verhandlungen der zoologisch-botanischen Gesellschaft (1909), Zeitschrift f. biolog. Technik u. Methodik (1909, 1913) in Centralblatt f. Physiologie (1907/8). Jeseni 1912 je preiskal s posebno podporo cesarske akademije znanosti na Dunaju ekologijo jamskega živalstva številnih podzemskih jam na Kranjskem. Razpravo, ki poroča o uspehih tega raziskavanja, je priobčil v Carnioli l. 1914. Za časa bivanja v Gorici je napisal tudi v slovenskem jeziku nekaj prirodopisnih gospodarskih sestavkov v „Primorskem gospodarju".

S svojim resnim znanstvenim stremljenjem in uspešnim delom se je dr. Megušar uveljavil v znanstvenem svetu. Bil je v trajnem stiku z domačimi in inozemskimi znanstveniki, ki so priznavali njegovo delovanje. Rajnki je bil skromen in tih in zaradi tega doma znan večidel le ožjemu krogu svojih znancev in strokovnih tovarišev. V svojem plemenitem idealizmu do vede je vselej zapostavil osebnost in osebne komoditete znanstvenim zahtevam, kadar so razmere tako zahtevale. Časten mu spomin! *Dr. Gv. Sajovic.*

Ob sklepu 36. letnika.

S to številko odlagam uredništvo „Ljubljanskega zvona“. Vsem, ki ste mi bili v teh sedmih letih vrli sotrudniki, da je mogel ostati Zvon zvest svojim tradicijam, iskrena zahvala! S posebno hvaležnostjo se moramo spomniti „Narodne tiskarne“, Zvonove založnice, ki je s svojo nesebično požrtvovalnostjo omogočila obstoj lista tudi v teh težkih časih. — Bodi Zvonu usojena milejša bodočnost!

Dr. J. Šlebinger.

—————

Pred novim letnikom „Ljubljanskega zvona“.

S prihodnjim letom prevzamem podpisani uredništvo **„Ljubljanskega zvona“** in prosim najvljudneje vse slovenske pisatelje, naj me blagovoljno podpirajo s svojim peresom. Ako kedaj, je dandanes potreba, da naša duševnost ne zastane in ne osiromaši, nego se krepko nadaljuje in razvija. Dandanes, ko je malone vse drugo delo izpodvezano, se moramo zavedati pisatelji, kar nas je ostalo še doma, svoje svete dolžnosti: hraniti živo tradicijo prejšnjih pokolenj, vzdrževati duševno enovitost svojega naroda ter mu vstvarjati za bodočnost kulturne vrednote, ki sem prepričan, da so silna gibála tudi vsem delu navzvèn. Zakaj resna umetnost, resna literatura je bila in bo vedno v zvezi z življenjem in dobo, zajema — zavedno ali nezavedno — iz časa in njegovih zahtev ter se ne meni niti za blazirano (če napak umevano) geslo „l'art pour l'art“ niti za filostrozno tendenčnost ali bornirano utilitarnost. Čutim, da stopamo v novo fazo razvoja. Ali ji bomo kos, vsi, i pisatelji i občinstvo? Ali smo sposobni, s strumnim stremljenjem izdajati list, v katerem naj se kristalijo težnje, smeri in cilji celokupne psihe? Potem bi se nam odprla pot do harmonične kulture.

Pri pisateljih, ki sem jih povabil k sodelovanju, sem našel brez izjeme tako prijazen in živahen odziv, da se mi bližanje k zgoraj očrtanemu cilju ne zdi nemogoče. Vsem nisem utegnil pisati; oprostite: smatrajte se povabljene s temi vrsticami vsi, ki se čutite poklicane, vsi, ki nam imate kaj povedati.

Priporočam se vsem, ki so dobre volje!

V Ljubljani, dne 18. decembra 1916.

Dalmatinova ulica 1.

Oton Župančič.

LJUBLJANSKI ZVON

MESEČNIK ZA KNJIŽEVNOST IN PROSVETO

LETNIK XXXVI. ŠTEV. 12.

DECEMBER 1916

Vsebina decembrskega zvezka:

Listnica upravništva: S prihodnjim letnikom stane „Ljubljanski zvon“ celoletno 12 K, polletno 6 K. Za učitelje in dijake je naročnina znižana na 10 K. „Ljubljanski zvon“ bo izhajal v večjem obsegu.

„Ljubljanski zvon“

izhaja v zvezkih po enkrat na mesec ter stane na leto 9 K 20 h, pol leta 4 K 60 h, četrt leta 2 K 30 h, za vse neavstrijske dežele po 11 K 20 h na leto.

Posamezni zvezki se dobivajo po 80 h.

Izdajatelj in odgovorni urednik: Valentin Kopitar.

Upravništvo v „Narodni tiskarni“ v Ljubljani, Knaflova ulica št. 5.

Lastnina in tisk „Narodne tiskarne“ v Ljubljani.

